İMAM GAZÂLÎ

PARLAYAN NURLAR

Hikmet
Neşriyat Ltd. Şti.

Parlayan Nurlar

Baskı
Çevik Ofset
•
İstanbul 2006
•
ISBN 975-290-681-8

© Hikmet Neşriyat Ltd. Şti.

Hikmet
Neşriyat Ltd. Şti.
Sümer Mh. 24.Sk. No: 13 Zeytinburnu - İst.
Tel: (0212) 415 22 41(pbx) Fax: (0212) 415 33 35
www.hikmetnesriyat.com

PARLAYAN NURLAR

Telif
İmam Gazalî

Tehzip ve Tekmil
Abdulhalık Duran

Hikmet
Neşriyat Ltd. Şti.

İÇİNDEKİLER

Bu kitabı, merhum babamın ruhuna ithâf ediyorum. Çünkü, aynı zamanda hocam olan rahmetli babam, bundan birkaç sene önce gördüğüm bir rüyada bana bu kitabı okumamı emretmişti. Rabbime sonsuz hamd ve şükrediyorum ki, bu kitabı hem okumayı, hem de Türkçe'ye çevirerek diğer kimselerin de okumasını mümkün kılmayı bana lütfetti.

Abdulhalık Duran

PARLAYAN NURLAR[1]

Önsöz

İmanın temel rüknü Allah Teâlâ'ya ve O'nun Resûlüne iman etmektir. Ancak, bu temel rüknü açıklayan, bu imanın nasıl olması gerektiğini belirten tâli derecede rükünler de vardır. Biz bu risâlede bunları bir arada zikretmeye çalıştık.

Önce şu bilinmelidir ki, iman dinin ve dindarlığın temelidir. Bu temel bir binanın temeline benzer. Bilindiği gibi, bina temeliyle ayakta durur. Onun için, işe bu temeli sağlamlaştırmakla başlanır. Çünkü temel çürük olursa, üstüne dikilen bina ne kadar süslü, gösterişli, teferruatlı ve pahalı olursa olsun, yıkılmaya mahkûmdur. Tıpkı bunun gibi, dinin ve dindarlığın yaşaması, hâdiselere karşı dayanması, dünyada mutluğuna, âhirette ebedî saâdete vesile olması için temel durumunda olan imanın sağlam ve sağlıklı olması, ifrat ve tefritlerden, hurafe ve yanlışlardan hâli ve âri olması lâzımdır.

Onun için, bu ve benzeri risâlelerin okunması ve içerdikleri ölçülere göre imanın ölçülmesi ve kontrol edilmesi son derecede önem arz eder.

---

1 - İmam Gazalî, iman esaslarını delilleriyle birlikte zikrettiği bu risâleyi, Kudüs'te inzivada bulunduğu sırada yazmıştır. Bundan dolayı, buna Risâle-i Kudsiyye de denilmiştir.

G i r i ş

Allah Teâlâ'ya hamd ve Resûlüne salat ve selâm okuduktan sonra bil ki, İslâmiyeti kabul etmenin ve müslümanlıkla şereflenmenin formülü olan, **"Lâ ilâhe illelah-Muhammed'ür-Resulullah"** sözü[2], kısa olmasına rağmen, Allah Teâlâ'nın zat, sıfat ve fiilleriyle Allah Resûlünün hak peygamber ve dolayısıyla söylediklerinin gerçek olduğuna inanmayı ifade eder. Âhirette kurtuluşa vesile olan iman, bu dört şeye inanmaktan hâsıl olur. İmanın dört rüknü olan bu şeylerden her biri de on esastan oluşur. Bu esasların hepsi birlikte İslâm akîdesini meydana getirirler.

2 - İki cümleden oluşan bu sözün manası şudur: "Allah'tan başka ilâh yoktur. Muhammed de O'nun elçisidir." Bu cümlelerin başına "eşhedu" lafzı da eklenebilir. Bu da, "şehâdet ederim ki" veya "şâhidlik ederim ki" demektir.

BİRİNCİ RÜKÜN

ALLAH TEÂLÂ'NIN ZATINA İMAN ETMEK

Birinci Esas, **Allah Teâlâ'nın Var Olduğuna İnanmaktır**

Allah Teâlâ'ya iman rüknünün birinci esası, O'nun varlığına inanmaktır. Zerre kadar aklı olan bir insan, yerde ve gökte sergilenen ve hepsi bir birinden acayip ve enteresan olan türlü ve çeşitli varlıkları, maden, bitki ve hayvanları, ay, yıldızlar ve güneşi ve bunlara derç edilen ince ve hassas kanun ve kuralları, hayret uyandıran tertip, tanzim ve yönetimi düşündüğü zaman, bütün bu şeylerin nihâyet derecede mükemmel olan bir yaratıcısının varlığını zorunlu görür. Ve kendi kendisinin de bu yüce ve güçlü varlığın hükmü ve tasarrufu altında olduğunu çok kuvvetli bir şekilde hisseder. Bu sebeple, o gözleriyle görmese de, bu kadar şeyin delâlet ve şahâdetiyle ve bizzat kendi his ve fıtratının da bunu göstermesiyle yaratıcı olan Allah Teâlâ'nın var olduğuna kesin bir şekilde iman eder. Bu hususta hiçbir şek ve şüphe duymaz.

Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerimde şöyle buyurulmuştur:

"Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın varlığında şüphe olabilir mi?"[3] İnsan aklı ve fıtratı, bu kadar varlıkları acayip ve garip bir biçimde yaratan ve hiçbir zaaf ve kusur eseri göstermeden yöneten Allah Teâlâ'nın varlığında şüphe etmediği için, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Putlara tapanlara da, «Gökleri ve yeri yaratan kimdir?» diye sorsan, onlar da «Allah'tır.» diyeceklerdir."[4] Allah Teâlâ, insan fıtratını kendi varlığını hissetmek ve kabul etmek yeteneğiyle yaratmıştır. Onun için, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Yüzünü Allah'ın birliğine inanmış olarak dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrata uy. Allah'ın yarattığı bu fıtratı değiştirmek mümkün değildir."[5]

Eserin müessire delâleti bütün akıl sahipleri tarafından kabul edilen bir husustur. Onun için, bir bedevî devesinin sırtında kum çölünde giderken kendi kendine şöyle demiştir:

"Devemin kumda bıraktığı ayak izleri, onun buradan geçtiğini gösterirse, yıldızlarla donatılmış gökler ve kuşatılmış yer bir yaratıcının varlığını göstermez mi?"

---

3 - İbrahim, 10.

4 - Lokman, 25.

5 - Rum, 30. Not: Bu fıtratı değiştirmek mümkün olmadığı için, bütün baskı ve zorlamalara ve saptırma çabalarına rağmen, insanlığı din fikrinden soyutlamak mümkün olmamıştır. Yapılabilen şey ise, dini bozmak ve din adına başka şeyler kabul ettirmektir. Ancak bu kadarı da insanların dünya ve âhiretlerini mahvetmeye yeterlidir.

Âlemin (yer ve göklerin) yaratılmasıyla insan fıtratı Allah Teâlâ'nın var olduğunun delilleridir. Âlemin delâletini (delil oluşunu), Kelâm ilminin yöntemiyle şöyle açıklayabiliriz:

Âlem hâdistir, yani sonradan olmuştur.[6] Hâdis olan, yani sonradan olan bir şeyin de onun oluşmasına (yokluktan çıkıp varlık kazanmasına) sebep olan bir şeyin varlığına ihtiyacı vardır. Çünkü böyle bir sebep bulunmazsa, yok olan bir şey varlık kazanıp vücuda gelmez. Bu sebebin güçlü, akıllı ve tercih yapıcı olması da lâzımdır. İşte bu sebep Allah Teâlâ'dır. (Dinsizler de bu sebebe inanırlar. Fakat kendilerine Allah Teâlâ'ya iman etme şerefi nasip olmadığı için, onlar, bu sebebe "tabiat" derler. Böylece, onlar da tabiat ismiyle Allah Teâlâ'nın varlığını kabul etmek zorunda kalırlar. Ancak bu zorunlu kabul, şer'î iman olmadığı için, dinsizlerin kurtuluşuna vesile olmaz.)

Evet, Allah Teâlâ vardır. O var olduğu için de diğer varlıklar vardır. Çünkü O var olmasaydı, bunların var olmaları mümkün olmazdı. Bunları yokluktan varlığa çıkaran O'dur. Bu böyle olduğu için de en küçük parça olan zerrelerden en büyük kitle olan güneş ve yıldızlara kadar âlemdeki bütün varlıklar Allah Teâlâ'nın varlığına delâlet ederler. Bu delâlet sanatın sanatkâra, eserin müessire (onu oluşturana) fiilin fâile ve kitabın kâtibe delâleti türündendir. Kur'ân-ı Kerim'de bu delâlet "tesbih etmek" lafzıyla ifade edilmiştir. Tesbih etmek, yalnızca Allah

---

[6] - Âlemin hâdis ve sonradan olduğu açıktır. Çünkü, âlemi oluşturan varlıklar, her zaman değişme halindedirler. Değişme ise, bir şeylerin yok olması ve bir şeylerin oluşması demektir.

Teâlâ'nın varlığına değil, O'nun sıfatlarına da delâlet etmek demektir. Örneğin şöyle buyurulmuştur:

"Göklerde ve yerde olan şeyler Allah'ı tesbih ederler."[7]

"Yedi kat gök, yer ve bunların içindekiler Allah'ı tesbih ederler."[8]

"Gök gürültüsü Allah'a hamd eder ve O'nu tesbih eder. Melekler korku içinde O'nu tesbih ederler."[9]

"Görmüyor musun, göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbih ediyorlar. Kuşlar da uçarak O'nu tesbih ediyorlar."[10]

"Hiçbir şey yoktur ki, Allah'ı tesbih etmesin ve O'na hamd etmesin. Fakat, siz bunların tesbihlerini ve hamdlerini anlamıyorsunuz."[11]

Vücud, yani var olmak Allah Teâlâ'nın zatî ve nefsî sıfatıdır.[12]

---

7 - Haşr,1,24; Saff,1; Hadid,1; Cumua,1; Teğâbün,1.

8 - İsrâ, 44.

9 - Raad, 13.

10 - Nur, 41.

11 - İsrâ, 44.

12 - Allah Teâlâ'nın sıfatları üç kısımdır.

1) Zatî ve nefsî sıfatlar. Vücut bu sıfatlardandır.

2) Selbî sıfatlar. Kıdem, baka, muhâlefet'ün lilhevâdis (hâdis şeylere benzememek), Kıyam'ün bi nefsihi, vahdâniyet bu sıfatlardandır.

3) Sübutî ve zâid sıfatlar. İlim, kudret, irade, sem', basar ve kelâm bu sıfatlardandır.

İkini Esas, Allah Teâla'nın Kadîm Olduğuna İnanmaktır

Allah Teâlâ'nın kadîm olması; O'nun hep var olması, varlığının başlangıcının bulunmaması, O'nun bütün varlıklardan, yaratıklardan ve zamanlardan önce bulunması demektir. Bunun aklî delili şudur:

Allah Teâlâ kadîm olmasaydı, hâdis olması lâzım gelirdi. Hâdis olunca da O'na varlık kazandıran ve O'nu varlık sahnesine çıkaran bir gücün bulunması gerekirdi. Böyle bir güç bulunsaydı, onun da ya kadîm veya hâdis olması lâzım gelirdi. Kadîm olduğu farz edilse, Allah Teâlâ için kabul edilmeyen şey kabul edilmiş olurdu. Hâdis olduğu farz edilse, onu da ortaya çıkaran bir gücün bulunması zorunluluğu doğardı ve bir ilk kadîm kabul edilmediği sürece, bu güçlerin sayısını arttırmak ve sonsuza kadar götürüp âlemi bu türlü güçlerle doldurmak lâzım gelirdi. Bu türlü güçlerin varlığı ise aklın reddettiği bir ihtimaldir. Çünkü, âlemde Allah Teâlâ'nın varlığından başka bu türlü üstün güçlerin varlığından ne bir iz, ne de bir haber mevcut değildir. İzi ve eseri bulunmayan en küçük bir şeyi farz etmek bile yanlış iken, bu kadar üstün varlıkları farz etmek hiç doğru olabilir mi?

Üçüncü Esas, Allah Teâlâ'nın Bâkî Olduğuna İnanmaktır

Allah Teâlâ kadîm ve ezelî olduğu gibi, bâkî ve ebedîdir. Bunun aklî delili şudur:

Allah Teâlâ bâkî olmasa, bir zaman yok olması lâzım gelirdi. Yok olması da ya kendi isteğiyle olur, ya da kendisinden daha üstün bir gücün etkisiyle olurdu. Var olan her hangi bir şeyin kendisi için yokluk istemesi makul olmadığı gibi, Allah Teâlâ'nın kendisi için bunu istemesi de akla aykırıdır. Çünkü var olmak yok olmaktan çok üstündür. Bu sebeple, bütün varlıklar var olmayı isterler.

Allah Teâlâ'nın kendisinden daha üstün bir gücün etkisiyle yok olması da mümkün değildir. Çünkü varlık âlemindeki bütün şeyler, Allah Teâlâ'nın kendi yarattığı şeylerdir. Yaratan da yarattığı şeylerden mutlak olarak daha kuvvetli ve daha güçlüdür. Kaldı ki, bunun dahası da sözün gelişidir. Çünkü, varlıklarda görülen güç ve kuvvetler de Allah Teâlâ'nın kendi güç ve kudretidir. Bu güç ve kuvveti kullanabilen de yalnızca kendisidir. Bu ihtimaller geçersiz olunca, Allah Teâlâ'nın bâkî olduğu hakikati sâbit olur.

Allah Teâlâ'nın bâkî olması, ölümsüz olması ve ebediyen var olmaya devam etmesi demektir.

Dördüncü Esas, **Allah Teâlâ'nın Bir Yere Yerleşmekten Müstağni Olduğuna İnanmaktır**

Bir mekana yerleşmemişdir.

Bir yere yerleşmek, o yere muhtaç olmak demektir. Muhtaç olmak ise kusur ve eksikliktir. Allah Teâlâ ise eksiksiz ve kusursuzdur. Çünkü, O'nun eksik ve kusurlu olması kendisinden daha üstün bir güce muhtaç olması anlamına gelir. Böyle bir gücün bulunması halinde, onun da eksik ve kusurlu olup olmadığı sorunu ortaya çıkar ve

eksik olmayan bir güç bulununcaya kadar güçlerin sayısını çoğaltmak zorunlu hale gelir.

Kaldı ki, Allah Teâlâ bir yere muhtaç olsaydı, o yerin kendisinden önce veya en azından kendisiyle birlikte bulunması lâzım gelirdi. Halbuki âlemdeki bütün varlıklar, zamanlar ve mekânlar O'nun çok sonra yarattığı şeylerdir.

Allah Teâlâ, Arş üzerindedir. Ancak, bu gerçek O'nun Arş üzerinde oturması ve Arş'ı kendisine mekân edinmesi anlamında değildir.

Beşinci Esas, Allah Teâlâ'nın Cisim Olmadığına İnanmaktır

Allah Teâlâ cisim değildir. Çünkü, cisim parçalardan oluşan bir bileşik ve mürekkeptir. Bileşik ve mürekkep olan bir şey ise, önce parçalar halinde olur, sonra birleştirilir. Bunun böyle olması ise o şeyin hâdis olmasını gerektirir. Çünkü, bu şey parçalar aşamasında yokken, bundan sonraki birleştirilme aşamasında var olur. Bu şekilde hâdis olunca da, onu oluşturan ve bütünleştiren bir güce ihtiyaç doğar. Böyle bir gücün var olması halinde onun da cisim olup olmadığı sorunu ortaya çıkar ve cisim olması halinde, güçlerin cisim olmayan bir güç bulununcaya kadar artıp çoğalması lâzım gelir. Bâtıl olan böyle bir çoğalmaya ihtimal verilse bile, Allah Teâlâ en sonda olan ve cisim olmayan güçtür.

Bir de şu vardır: Allah Teâlâ her konuda iki alternatifi olan ve iki karşıtı bulunan bir halin en üstün olanıy-

la vasıflıdır. Çünkü aksi sâbit oluncaya kadar, en üstün varlık olan ilâh olması bunu gerektirir. Cisim olmamak da cisim olmaktan daha üstün bir haldir. Çünkü cisimde terkip edilme ihtiyacı varken, cisim olmayanda böyle bir ihtiyaç mevcut değildir. Muhtaç olmamak da her zaman muhtaç olmaktan daha üstündür.[13]

Altıncı Esas, Allah Teâlâ'nın Araz Olmadığına İnanmaktır

Arazlar, cisimlere yapışan geçici hallerdir. Renk, koku, şekil ve vaziyetler birer arazdırlar. Araz en zayıf varlık türüdür. En kuvvetli varlık olan Allah Teâlâ'nın en zayıf varlık olan araz türünden olması ise en büyük muhâldir.

Buraya kadar zikrettiğimiz sıfatları tekrarlarsak, Allah Teâlâ mevcut, kadîm ve bâkîdir; bir mekâna muhtaç değildir; ne cisim, ne de arazdır. O'nun dışındaki bütün varlıklar ise, O'nun aksine hâdis, fâni, mekâna muhtaç birer cisim veya arazdırlar. Bu bir birinden farklı olan sıfatlarda da tabiî olarak şu sonuç çıkar: Ne Allah Teâlâ bu varlıklara benzer; ne de bu varlıklar O'na benzerler. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah'ın hiçbir benzeri yoktur."[14] Yaratığın yara-

---

[13] - Zaman zaman bir yeri ağrıyınca, insan kendi kendine, "Keşke bu türlü parçalı bir varlık değil, tek bir parça olsaydım!" diye temenni eder. Kendim bunu temenni ettiğim gibi, çok kimseden de aynı temenniyi işitmişimdir. Gerçeklerin şâhidi olan ve yalan söylemeyen fıtratın sesi olan bu temenni de parçalı cisim olmanın bir eksiklik olduğunu gösterir.

[14] - Şura,11.

tana, sanatın sanatkâra, kitabın kâtibe, fiilin fâile benzememesi aklın zorunlu gördüğü bir durumdur.[15]

Yedinci Esas, Allah Teâlâ'nın Bir Cihette Olmadığına İnanmaktır

Allah Teâlâ, bir cihette değildir. Çünkü cihette olmak bir mekânda olmayı gerektirir. Bir mekânda olmak ise, hacmi olan cisimlere mahsustur. Cihet, hacimli bir varlık için söz konusudur. Çünkü hacimli bir varlığın altı ciheti oluşur. Allah Teâlâ ise kusur ve eksiklik olan bu hususlardan (cisim olmak, hacım taşımak, bir mekân ve bir cihette bulunmaktan) münezzehtir.

Allah Teâlâ bir cihette değildir. Buna rağmen, dua ederken ellerin sema cihetine kaldırılması, semanın dua kıblesi olmasından dolayıdır. Allah Teâlâ'nın üst cihette tasavvur edilmesi de, O'nun büyüklük ve azametinin bir ifadesidir. Çünkü üstlük ve üstünlük yalnız mekân ve cihet için değil, mertebeler için de kullanılır. Örneğin, "Falan falandan üstündür." veya "falan falan için üsttür." denilir. (Askeri rütbeler içinde de "üsteğmen" gibi mertebeler vardır.)

---

15 - Allah Teâlâ'nın sıfatları tevkifî, sem'î ve naklîdirler. Yani, Allah Teâlâ kendisini kullarına nasıl tanıtmış ve tarif etmişse, O öyledir. Akıl, kendi hayal ve kurgularıyla O'na sıfatlar uyduramaz. Bunun yerine, O'nun kendisi için bildirdiği sıfatların hak olduğunu anlar ve değişik ihtimaller ve alternatifler içinde en doğrusunun bunlar olduğunu kabul eder. Aklın bu konudaki fonksiyonu bundan ibarettir. Aklî deliller ise aklı inandırmak için bulunmuş formüllerdirler. Bundan dolayı, yakîn ve teslimiyeti kuvvetli olan kimselerin Allah ve Resûlunun söz ve beyanlarından sonra ayrıca aklî delillere mürâcaat etmeleri gerekli değildir. Bu deliller, teslimiyeti eksik olanlar için inanmayı kolaylaştıran ve teslimiyeti kuvvetlendiren araçtırlar.

Burada önemli bir açıklama yapmak zorunluluğunu duyuyorum. İmam Gazalî ve çoğu kelâm âlimleri (hatta akîdede Eş'arî mezhebinin kurucusu olan Eb'ül-Hasan el-Eş'arî) Allah Teâlâ için cihet bulunmasını kabul etmemişlerdir. Bunlar, kelâm ilminin mantığına göre, cihette bulunmanın cisimlere mahsus bir özellik olduğunu ve bunun bir ihtiyaç ve eksiklik oluşturduğunu tasavvur etmişler ve bu yüzden Allah Teâlâ'yı bundan tenzih etmişlerdir. Selef (sahâbiler ve hadis âlimleri) ise, bir cihette bulunmanın cisimlere mahsus bir özellik olmadığını, bir şeyin var olmasının doğurduğu zorunlu bir sonuç olduğunu düşünmüşler, bu sebeple cihet ifade eden âyet ve hadisleri tevil etmeden olduğu gibi kabul ederek Allah Teâlâ için cihet isnat etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'de müteaddit yerde Allah Teâlâ'nın Arş üzerinde olduğu bildirilmiştir. Arş üzerinde olmak ise, bir mekân ifade etmese de bir cihet ifade eder. Mülk suresinin 16'nci ve 17'nci âyetlerinde de mükerrer olarak, Allah Teâlâ'nın gökte olduğu (Arşta göktedir.) bildirilmiştir. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da birçok hadiste Allah Teâlâ'nın gökte olduğunu söylemiştir. Örneğin, "Yer yüzündekilere merhamet edin ki, gökteki de size merhamet etsin." demiştir. Bir köle kadına "Allah neredir?" Diye sormuş. Kadın, "Göktedir." deyince, cevabını doğru bulmuştur. Cennet ehlinin Allah Teâlâ'yı göreceklerini anlatırken, "Siz şimdi ayı ve güneşi nasıl izdihamsız ve bir birinizi engellemeden görüyorsanız, Rabbinizi de öyle göreceksiniz." demiştir.[16] Ayı ve güneşi biz bir cihette gördüğümüze göre, demek ki Allah Teâlâ'yı da bir cihette göreceğiz.

---

16 - Buhari, Müslim ve diğer hadis kaynakları

Ancak iki tarafın bu konudaki açıklamaları iyice incelendiğinde, aralarındaki ihtilâfın farklı iki inanç tarzında olmadığı, lafzî bir ihtilâf olduğu anlaşılır. Çünkü Allah Teâlâ'nın bir cihette olduğunu söyleyenler de, O'nun bir cihette olmadığını söyleyenler de O'nun yaratıklardan ayrı ve hepsinden üstün olduğunu, cisim olmadığını ve bir mekâna yerleşmediğini kabul etmişlerdir.[17] Ayrıca, Allah Teâlâ'nın bir cihette olduğunu söyle-

---

17 - Benim şahsî tercihim Allah Teâlâ'nın bir cihette olduğu şeklindedir. Çünkü âyet ve hadisler bunu açıkça bildirmişlerdir. Aklî mülâhazalarla bu açık beyanları tevil etmek ve bu suretle onların ispat ettikleri bir hakikati nefyetmek aklı nassın önüne çıkarmak ve ondan üstün tutmak olur. Bu ise, felsefecilerin ve mutezile kelâmcılarının yolu ve yöntemidir. İmam Gazalî, ciheti nefyetmek konusunda bu akılcı âlimlere uymuştur. Bunu bizzat kendisi söyleyerek Kanun Fit-Tevil'de şöyle demiştir:

"İman ve akîde meselelerini anlama mevzuunda insanlar üç kısma ayrılmışlardır. Bir kısmı yalnızca nakli ölçü almışlar, bir kısmı yalnız akli ölçü almışlar, bir kısmı bu iki ölçüyü birleştirmişlerdir. Bu iki ölçüyü birleştirenler de üç kısma ayrılmışlardır. Bir kısmı nakle ağırlık vermişler, bir kısmı akla ağırlık vermişler, bir kısmı ise ikisini de aynı derecede tutmuşlardır. Böylece toplam beş kısım oluşmuştur.

Yalnızca nakli ölçü alanlar, nasslardan (âyet ve hadislerden) lügat manalarını anlar, bunları oldukları gibi kabul eder ve teslim olurlar. Bunlara, "Sizin anladığınız falan manada çelişki veya muhâl vardır." denildiği zaman da, "Allah her şeye kadirdir." diye cevap vermekle yetinirler ve onlara göre bunu söyleyince mesele kapanır.

Yalnızca aklı ölçü alanlar, akıllarına göre olmayan nassları inkâr ederler ve zorlanınca da şöyle derler: "Peygamber tahsil ve eğitim görmemiş bir topluma hitap ettiği için, onların anladıkları ve inandıkları biçimde konuşmuştur." Peygamberin yalan söyleyebileceğini imâ eden bu kimseler, inançsız filozoflardır.

Nakle de inanmakla birlikte akla ağırlık verenler, akıllarına uymayan nassları mümkün olduğu sürece tevil ederler. Tevil edemedikleri takdirde ise, ya rivâyetin uydurma olduğunu söylerler, ya da ne kabul, ne de reddetmeksizin susarlar.

yenler, O'nun bir cihette haps olup kaldığını söylemezler. Hatta bunlar, Allah Teâlâ'nın bir cihette olmasının kendi varlığından kaynaklanan bir durum da olmadığını, bunun yaratıkların kendi özelliklerinden kaynaklandığını söylerler. Çünkü yaratıklar hacimli ve sınırlı varlıklardır. Bu sebeple, kendilerinden başka olan her hangi bir şey ister istemez bunların dışında olur ve bunlar onu kendilerine göre bir cihette görmek ve bir cihette bulmak durumunda kalırlar. Bu böyle olduğu için, varlıklar yaratılmadan önce, Allah Teâlâ için bir cihet söz konusu olmamıştır. Fakat cihetli olan varlıklar yaratılınca, Allah Teâlâ'dan ayrı olmaları sebebiyle, O'nun için de bir cihet olayı doğmuştur.)

Nakle ağırlık verenler, çelişki ve muhâl olma durumu açık ve kesin olmadığı sürece nassları olduğu gibi kabul ederler. Bunları tevil etme ve aklın da kabul edebileceği bir manaya kavuşturmaya çalışmazlar. Bunlar aklî ilimlerde mahir olmadıkları için, gizli olan çelişki ve muhâlleri göremezler. Onun için de nassları zâhir manaları ne ise ona göre kabul ederler. Halbuki, bunların bir kısmında çelişki veya muhâl durumu bulunduğu için tevil cihetine gitmek gereklidir. Meselâ, bunlar Allah Teâlâ'nın bir cihette bulunmasının aklen muhâl olduğunu fark edemedikleri için, cihet ifade eden âyet ve hadisleri olduğu gibi alırlar ve bunlara dayanarak Allah Teâlâ'nın bir cihette olduğunu söylerler." İmam Gazalî,bu sözleriyle âyet ve hadislerin Allah Teâlâ'nın bir cihette olduğunu ifade ettiklerini, fakat O'nun bir cihette olmasının aklen muhâl olduğu için,bu nassları tevil etmek gerektiğini söylemiştir. Biz de diyoruz ki, bazılarının aklı Allah Teâlâ'nın bir cihette olmasını muhâl görse de, bizim aklımız bunu muhâl görmez. Onun için, cihet ifade eden âyet ve hadisleri olduğu gibi almakta ve anlamakta bizim için hiçbir sakınca mevcut değildir.

Meselenin aslı bu iken,bir takım câhiller, Allah Teâlâ için cihet kabul eden âlimleri tekfir edip dinden çıkarırlar. Bunlar hem câhildirler, hem de câhil olduklarını bilmezler. Hem kel, hem de foduldurlar. Böyleleri din için de, ilim için de musibettirler.

Sekizinci Esas, Allah Teâlâ'nın Arş Üzerinde İstivâ Ettiğine İnanmaktır

Kur'ân-ı Kerim'de açıkça ve mükerreren Allah Teâlâ'nın Arş üzerinde istivâ ettiği bildirilmiştir. Ancak bu istivânın nasıl olduğu tayin edilmemiştir. (Bu yüzden bu konuda farklı yorumlar yapılmış ve farklı inançlar oluşturulmuştur. Bu yorumlardan ve inançlardan geçerli olanları Selef'in, yani hadis âlimlerinin ve Kelâm âlimlerinin görüşleridir. Selef'in görüşünü hadis ilminin en büyük imamlarından olan Mâlik ibni Enes şu cümlelerle belirtmiştir: "İstivâ haktır. Ona iman etmek vâciptir. Nasıl olduğu meçhuldür. Bunu sorgulamak ve kurcalamak da bid'atdir." Bu görüşe göre, Kur'ân'da bildirilen istivâ'ya iman etmekle yetinmek ve bunun nasıl olduğunu tevil ve tefsir etmeye kalkışmamak lâzımdır. Kelâm âlimleri ise, istivâ'yı hükmetmek ve yönetim altına almak şeklinde yorumlamışlardır. Bunlara göre, Allah Teâlâ'nın Arş üzerinde istivâ etmesi, Arş'ın kuşatmış olduğu varlık âlemini hükmü altına alması ve tek başına, rakîpsiz ve şeriksiz bir şekilde yönetmeye başlaması demektir. Bunun gibi, *"Allah sema tarafına istivâ etti"*[18] âyetindeki istivâ, semaya hükmetmek ve onu yönetim altına almak anlamındadır. *"Siz nerede olursanız, Allah da sizinle beraberdir."*[19] âyetindeki beraberlik ilim ve kudret itibarıyladır. Allah Resûlünün "Müminin kalbi Allah Teâlâ'nın parmaklarından iki parmak arasındadır."[20] hadisinin manası

---

18 - Fussılet, 11.
19 - Hadid, 4.
20 - Müslim.

Allah Teâlâ'nın kalplere hükmetmesi ve onları dilediği tarafa çevirmesi demektir. "Hacer'ül-Esved, Allah Teâlâ'nın yeryüzündeki sağ elidir." Hadisindeki sağ elden maksat da hakikî el değil, taşı ziyaret edenin Allah Teâlâ tarafından şereflendirilmesi ve ona ikramda bulunulmasıdır.[21]

Kendilerine müteşâbih denilen bu ve benzeri âyet ve hadisler bu şekilde tefsir ve tevil edilmezlerse, onlardan Allah Teâlâ'nın cisim olduğu ve yaratıklara benzediği manası çıkar. Halbuki O, ne cisimdir, ne de yaratıklara benzer. Cisim olmak ve yaratıklara benzemek eksik bir sıfat olması sebebiyle O'nun için muhâldir.[22]

(Bu görüş kelâmcı âlimlere âittir. Selef (sahâbiler ve hadis âlimleri) ise, müteşâbih âyet ve hadislerin çoğunu tesir ve tevile tâbi tutmadan olduğu gibi kabul etmişler, ancak, *"Allah hiçbir şeye benzemez."* âyetinin verdiği ölçüyü de her zaman göz önünde tutmuşlardır. Bunlara göre, âyette bildirildiği gibi, Allah Teâlâ Arş'ın üzerin-

---

21 - Kasım ibni Selâm. İbni Maceh bu hadisi Ebu Hüreyre'nin lafzıyla şöyle rivayet etmiştir: "Hacer'ül-Esved'i ziyaret eden bir kimse, Allah Teâlâ'nın elini tutmuş ve müsâfaha etmiş gibi olur."

22 - Cisimler ve yaratıklar, eksik varlıklardır. Çünkü bazı güzellikleri ve artıları yanında, bir çok çirkinlikleri ve eksiklikleri vardır. Bu sebeple, Allah Teâlâ'nın bunlara benzemesi aynı çirkinlik ve eksikliklerin O'nda da bulunması anlamına gelir. O'nda bu türlü eksikliklerin bulunması halinde de koca kâinâtı yaratan ve yöneten bir ilâh olması mümkün değildir. Çünkü bu son derecede ağır olan işleri yapabilmek için sonsuz derecede mükemmel olmak lâzımdır. En basit bir akıl bile bunun böyle olduğuna ve böyle olması gerektiğine hükmeder. Onun için, putlara tapan müşrikler bile, kâinâtı eksik ve kusurlu olduklarını bildikleri putların yarattığını söylememişler ve Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle, Onlara, "Gökleri ve yeri kim yaratmıştır?" diye sorulunca, "Allah" demişlerdir.

dedir. Bu üzerindelik, Arş'a hükmetmek anlamında değil, kelimenin ifade ettiği anlamdadır. Fakat Allah Teâlâ'nın Arş'ın üzerinde olması cisim olan yaratıkların bir yere yerleşmesi tarzında değildir. Bunlara göre, hadiste bildirildiği gibi, Allah Teâlâ her gece birinci gök katına iner, fakat O'nun bu inişi cisim olan yaratıkların bir yerden bir yere inişleri şeklinde değildir. Bunlara göre, Allah Teâlâ bir cihettedir. Fakat, bu O'nun cisimler gibi bir cihette hapis olması anlamında değildir. Bunlara göre, Allah Teâlâ'nın eli, parmağı ve ayağı vardır. Fakat, bunlar cisim olan yaratıkların eli, parmağı ve ayağı gibi değildir. Allah Teâlâ'nın gözleri vardır. Fakat bu mukaddes gözler her hangi bir yaratıkta bulunan gözlerden değildir.)[23]

---

23 - Allah Resûlunun ashâbı, doğrudan doğruya ondan aldıkları ilim ve eğitimle Allah Teâlâ hakkında böyle düşünmüş ve böyle inanmışlardır. Fakat, felsefe ve kelâmın İslâm âleminde yaygınlaşması ve medresede akîde konusunda da bunların okutulması yüzünden ashâbın akîde şekli gölgelenmiş, felsefe ve kelâma dayanan akîde türü yaygınlaşmıştır. İnşâallah bu akîde tarzı da doğrudur. Fakat en doğrusu ashâbın ve hadis ehlinin inandığı akîde tarzıdır. Henüz memlekette iken, bir gün müftülüğe o bölgenin en büyük medrese âlimi geldi. Onun ismini ve mehdini çok duymuştum, fakat o güne kadar kendisini görmek nasip olmamıştı. Ben çok genç, o ise çok yaşlıydı. Kendisine hürmet edip elini öptüm. Ondan sonra biraz konuştuk. Konu Allah Teâlâ'nın sıfatlarına gelince, kendisi kelâm âlimlerinin görüşünü tekrarladı. Ben ise, Selef'in görüşünü ileri sürerek, "Rabbimizin elleri de gözleri de vardır. fakat bunlar bizim veya her hangi bir yaratığın elleri ve gözleri gibi değildir. O Arşın üzerindedir. Yönü ve ciheti Arştır. Birinci kat semaya iner. Fakat bu şeyler yaratıklarda olduğu şekilde değildir." dedim. Yıllarca yüksek seviyede akîde dersleri okutmuş olan bu âlim zat irkildi ve bir küfür sözü duymuş gibi rahatsızlık belirtti. Fakat, ben ısrar ettim ve bir müddet bunun üzerinde söz ve görüş mübâdelesi ettik. Sonunda, ikna oldu, yüzleri güldü ve şöyle dedi: "Evet, söylediklerin doğrudur. Fakat, ben öyle söylemeye cesaret edemiyorum." Böylece, onunla Selef'in görüşünde anlaştık. Çünkü ilim ehlini doğru olan bir şey hakkında iknâ etmek kolaydır. İknâ edilmesi zor ve hatta imkânsız olanlar ise, câhillerdir. Âlim zat iknâ oldu;

Dokuzuncu Esas, Rüyete İnanmaktır

Rüyet, müminlerin cennette Rablerini gözleriyle görmeleridir. Kur'ân-ı Kerim'deki, *"O gün bazı yüzler güleç ve aydınlıktır. Bunlar Rablerine bakarlar."*[24] âyeti bunu haber vermiştir. Bütün ehl-i sünnet âlimleri (selefleri ve kelâmcılarıyla) bu âyetin, müminlerin cennette Rablerini başlarındaki gözlerle görecekleri anlamında olduğunu söylemişlerdir. Mutezile âlimleri, bu âyeti kendi görüşlerine uydurmak için tevil etmişlerse de, bunların birçok konuda olduğu gibi, bu konudaki görüşleri de itibar görmemiştir. (Mutezile taifesine göre, müminlerin cennette Allah Teâlâ'yı görmeleri, orada O'nu dünyada tanıdıklarından daha iyi tanımaları ve O'nu daha net tasavvur edebilmeleridir.)

Dünyada ise, Allah Teâlâ gözle görülmez. (O'nun rüyada görülmesi ise, O'nun kendisini görmek değil, hayalin O'nun için uydurduğu bir misâli görmek tarzındadır.) Allah Teâlâ burada görülmediği için, Hz. Musa'nın O'nu görme talebi geri çevrilmiş ve, *"Sen beni görmeyeceksin."*[25] denilmiştir. Bir âyette de, *"Gözler O'nu görmezler, fakat O gözleri görür."*[26] buyurulmuştur.

---

fakat o bu konuda benim kadar cesur değildi. Cahil cesurdur, derler. İhtimal ki, benim cesaretim de Rabbim hakkında çok câhil olmamdan neş'et etmiştir. Ne yapayım, ben de Rabbimin üstünlükleri ve güzellikleri bilinsin istiyorum. Rabbim o kadar üstün ve güzeldir ki, O'na karşı en büyük küfür, inkâr ve düşmanlığı yürüten İblis bile, Şeyh Ahmed-ı Cızirî'nin deyimiyle, "Eğer O'nun üstünlük ve güzelliklerini görebilseydi, O'na secde etmekten başka bir şey yapmazdı."

24 - Kıyâmet, 22,23.

25 - A'râf, 143.

26 - En'âm, 103.

Dünya ile âhiret arasında değişen şey ise, dünyada gözlerin Allah Teâlâ'yı görebilme gücüne sahip olmaması, âhirette ise onlara bu gücün verilmesidir.

Akıl da Allah Teâlâ'nın dünyada olmasa bile, âhirette görülmesinin mümkün olduğuna hükmeder. Çünkü akla göre, var olan her hangi bir şeyin bir biçimde görülmesi mümkündür. Ancak, görme âletlerindeki zaaf ve yetersizlik görmeyi engelleyebilir. Zaaf ve yetersizlik ortadan kaldırıldığı takdirde, var olan bir şeyin görülmemesi için hiçbir sebep kalmaz.

Onuncu Esas, Allah Teâlâ'nın Vahdâniyetine İnanmaktır

Allah Teâlâ'nın bu sıfatının (vahdâniyet) manası, Allah Teâlâ türünden ikinci bir varlığın bulunmaması, kendisinden başka hiçbir varlığın O'nun sahip olduğu sıfat ve özelliklere ve yaratma gibi fiillere sahip olmamasıdır. Buna göre, kâinâtta Allah Teâlâ'nın zatı gibi ikinci bir zat yoktur. O'nun sıfatları gibi sıfatlar ve O'nun yaratma fiili gibi fiiller de bir başkasında mevcut değildir. En gelişmiş yaratık olan insanların sıfatları ve fiilleri ise, görünüşte Allah Teâlâ'nın sıfatlarına ve fiillerine benzeseler de, hakikatte onlardan tümüyle ayrıdırlar. Çünkü bunlar, Allah Teâlâ'nın yarattığı şeylerdir. Yaratılanın sıfatları yaratanın sıfatları türünden olamazlar. Bunlar, hem hâdis, hem geçici, hem de eksiktirler.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın vahdâniyeti şöyle delillendirilmiştir:

"Göklerde ve yerde birden fazla ilâh bulunsaydı, bu yerlerin düzeni bozulurdu."[27] Bu âyette işaret edilen aklî delilin takriri şöyledir:

Göklerde ve yerde asgarî iki ilâh bulunsaydı, bunlardan biri bir iş yapmak, bir şey yaratmak, bir tasarrufta bulunmak istediği zaman (ki, ilâh hiçbir an işsiz, yaratmasız ve tasarrufsuz durmaz.)[28], diğeri ya buna engel olamaz, ya da engel olabilir. Engel olamazsa, aczi sâbit olur. Âciz olan da ilâh olmaz. Çünkü ilâh hiçbir aczi ve kusuru bulunmayan üstün varlıktır. Ve eğer engel olabilirse, o taktirde de, öncekinin aczi sâbit olur. Bu sefer de bu ilâh olmaz. İki ilâhın bulunması bu suretle çıkmaza girince, ilâhın bir tek olduğu hakikati ortaya çıkar.

Aynı türden iki ilâhın bulunması, göklerde ve yerdeki işlerin bozulmasını da sonuç verir. Çünkü onlardan biri bir iş yapmak istedikçe, diğeri ya buna engel olur, ya da onu başka türlü yapmaya kalkar. Bu da kargaşaya ve çekişmeye yol açar. Halbuki âlemde el değmemiş ve her şey kendiliğinden olurmuş gibi sürekli bir düzen, devamlı bir nizam ve intizam, pürüz izi taşımayan bir ahenk, tereddüt belirtisi vermeyen bir kararlılık, çekişme ve boğuşma işareti göstermeyen bir birlik ve hâkimiyet mevcuttur. Bu hal de Allah Teâlâ'nın vâhid, ahad ve bir olduğunu ispat eder.

Âlemde iki ilâh bulunsaydı, ya bunların ikisi de yaratmaya muktedir olurdu, ya yalnızca biri buna muktedir olurdu, ya da ikisi ancak yardımlaşmak suretiyle buna

---

27 - Enbiyâ, 22.

28 - Rahmân, 29.

muktedir olabilirlerdi. İkisi de yaratmaya muktedir oldukları takdirde, bir ilâh fazla olurdu. Buna gerek olmadığı için, yok olması lâzım gelirdi. Çünkü bunun varlığı düzenin bozulmasına yol açardı. Onlardan yalnız biri yaratmaya muktedir olduğu takdirde, diğeri ilâh olmazdı. Çünkü ilâhın muktedir olması şarttır. İkisi ancak yardımlaşmak suretiyle yaratmaya muktedir oldukları takdirde ise, ikisinin de âciz oldukları sâbit olurdu. Böylece ikisi de ilâh olmak vasfını kaybederdi.

Bu varsayımdan da olumlu bir sonuç çıkmadığı için,o da bâtıldır. Öyleyse, kâinatın tek bir ilâhı vardır. O da Allah Teâlâ'dır.

İKİNCİ RÜKÜN

ALLAH TEÂLÂ'NIN SIFATLARINA İMAN ETMEK

Birinci Esas, Allah Teâlâ'nın Kudret Sahibi Olduğuna İnanmaktır

Kur'ân-ı Kerim'de pek çok yerde (atmış iki âyette), *"Allah her şeye kadirdir."* buyurulmuştur. Onun için, Allah Teâlâ'nın nihâyetsiz bir kudrete sahip olduğuna ve yapmak istediği hiçbir işten âciz olmadığına iman etmek farzdır. [O'nun bu türlü bir kudrete sahip olduğunun aklî delili de yarattığı ve her gün değiştirip yenilediği bu devasa kâinâttır.] Büyüklüğü, sağlamlığı, çeşitliliği ve zenginliğiyle akıl ve havsalayı aşan bu kâinâtı gören bir kimsenin, O'nu yaratanın kudret sahibi olmadığını söylemesi veya kudretinde bir kusur ve eksiklik bulunduğunu zannetmesi halinde, bu kimsenin zerre kadar akıl taşımadığı açıkça ortaya çıkar.

İkini Esas, Allah Teâlâ'nın İlim Sahibi Olduğuna İnanmaktır

Kur'ân-ı Kerim'de yüzden fazla âyette, *"Allah alimdir."*, *"Allah her şeyi bilendir."* buyurulmuştur. Bunun delili olarak da, *"Yaratan yarattığı şeyi bilmez mi?"*[29] denilmiştir.

---

[29] - Mülk, 14.

Allah Teâlâ; küçük-büyük, basit-bileşik, açık-gizli, maddî-manevî bütün varlıkları ve kâinât içinde olup biten bütün işleri ve olayları bilir. Ne yerde, ne de gökte bir tek zerre bile O'nun ilminden hariç değildir. Bunun delili yine kâinâttır. Güneşin yedi rengi bulunduğu gibi, kâinâtın da Allah Teâlâ'nın yedi sıfatını gösteren ve ispatlayan özellikleri vardır. Çünkü, [kâinâtın ve varlıkların madde ve malzemesini yokluktan temin etmek kudret gerektirdiği gibi, bu madde ve malzemeyi türlü biçimlerde birleştirip milyonlarca ve milyarlarca çeşit varlık meydana getirmek de ilim, sanat ve ustalık gerektirir.]

<u>*Üçüncü Esas*</u>, Allah Teâlâ'nın Hayat Sahibi Olduğuna İnanmaktır

Kur'ân-ı Kerim'de, *"Allah hayy ve kayyum'dur."*[30], *"Başlar hayy ve kayyum olan Allah için eğilmiştir."*[31], *"Ölümsüz ve hep hayy olan Allah'a tevekkül edip güven; O'nu tesbih et ve O'na hamd et."*[32] buyurulmuştur. Hayy, hayat sahibi ve diri olan, kayyum da bir tefsire göre, varlığı kendi zatından olan, kendi gücüyle ayakta duran demektir.

Allah Teâlâ'nın hayat sahibi olduğunun aklî delili ise şudur:

[Hayat sahibi olmayan, ilim ve kudret sahibi de olmaz. Ölü, hiçbir kuvveti bulunmayan âciz bir varlıktır.

30 - Bakara, 255.
31 - Tâhâ, 111.
32 - Furkan, 58.

Kuvveti olan cansızların da ilmi yoktur. Bu sebeple, ne ölü bir varlık, ne de cansız bir kuvvet bu koca kâinâtı yaratamaz ve onun başında durup onu istisnasız bütün ilimlere esas ve kaynak olan bir sistem, bir düzen ve bir kanunla yönetemez.[33]

Dördüncü Esas, Allah Teâlâ'nın İrade Sahibi Olduğuna İnanmaktır

Allah Teâlâ irade sahibidir. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle, *"O bir şey irade ettiği zaman, ona "Ol!" der ve o şey olur."*[34] Varlık çeşitleri ve tümüyle kâinât Allah Teâlâ'nın iradesinin ve bu şeyleri bu şekilde istemesinin sonuçlarıdır. Her hangi bir şey, Allah Teâlâ'nın onu irade etmesi ve iradesinden dolayı onu yaratmasıyla ortaya çıkar.

Filozofların ileri sürdükleri gibi, kâinâtın ve eşyanın ortaya çıkması, Allah Teâlâ'dan zorunlu olarak "sudur" ve "zuhur" etmek şeklinde değildir; bu O'nun kendi irade

---

33 - Bazı kimselerin aklına şu soru gelebilir: Allah Teâlâ, hayy, yani diri iken kâinâtı yaratıp ondan sonra ölmüş olamaz mı? Bu sorunun cevabı Allah Teâlâ'nın ebedî olduğuna inanmak bahsinde geçti. Burada şunu da ilâve edelim: Kâinât beton bir bina gibi inşa edilip bırakılabilen sâbit ve donmuş bir yapı değildir. O, Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle, *"Her an yeniden yaratılan bir yapıdır."* (Kaf, 15). Kâinâtın her an değiştiğini, kevn-u fesat halinde olduğunu, bazı şeylerin gidip bazı şeylerin geldiğini, küçük şeylerin büyüyüp büyük şeylerin öldüğünü, kışta tahrip, baharda tamir, yazda hasat olduğunu, zerrelere kadar her şeyin hareket halinde olduğunu herkes bilir. Bu itibarla, bütün bu işleri saniye hesabıyla yürüten ve takip eden bir ilâhî güç ve nezarete ihtiyaç vardır. Bu da, bu gücü elinde tutan ve bu nezareti yürüten zatın, yani Allah Teâlâ'nın hayatta olmasını zorunlu kılar.

34 - Yâsin, 82.

ve isteğiyle halk ve icat etmek şeklindedir. Kur'ân-ı Kerim'in yüzlerce âyetinde eşyanın ortaya çıkmasının halk etmek ve yaratmak şeklinde olduğunun bildirilmesi ve bu sebeple Allah Teâlâ'nın bir isminin Hâlik (yaratıcı) olması "sudur" ve "zuhur" iddiasını iptal etmiştir. Bu iddianın aklen de bâtıl olduğunu gösteren bir delil şudur: Eğer varlıklar, ışığın güneşten otomatik olarak çıkması gibi, Allah Teâlâ'nın nurundan veya kudretinden O'nun iradesi olmaksızın sudur ve zuhur tarikiyle ortaya çıksaydı, o zaman bütün şeylerin bir anda ve hepsinin aynı şekilde veya sınırlı birkaç şekilde çıkması gerekirdi. Halbuki, temelde aralarında benzerlik bulunmakla beraber her şey bir birinden çok farklıdır. Bu farkları tayin eden Allah Teâlâ'nın iradesidir.

Beşinci Esas, Allah Teâlâ'nın Sem' ve Basar Sahibi Olduğuna İnanmaktır

Sem' duymak ve işitmek, basar ise görmektir. Kur'ân-ı Kerim'in birçok âyetinde, Allah Teâlâ'nın sem' ve basar sahibi olduğu, işitilebilen gizli-açık her şeyi işittiği ve görülebilen küçük-büyük her şeyi gördüğü bildirilmiştir. Bu sebeple, mümin sayılmak için O'nun bu sıfatlara sahip olduğuna inanmak farzdır.

Sem' ve basar, onlara sahip olanı yücelten kemâl sıfatlarındandır. Onların yokluğu ise alçaltıcı olan eksiklik ve kusurlardandır. Bu sebeple, aklen de bütün kemal sıfatlarına sahip olan ve bütün eksiklik ve kusurlardan münezzeh olan Allah Teâlâ'nın bu iki sıfata da sahip olması lâzım gelir. Bu kadar canlı türlerine ve özellikle insanlara

görme ve işitme melekeleri veren ve onları bu melekelerle şereflendirip yücelten yaratıcının kendisinin bunlardan mahrum olması ihtimalini akıl da kabul etmez. İbrahim aleyhisselâm, putları kötülemek için onların işitme ve görme melekelerine sahip olmadıklarını hatırlatarak babasına şöyle demiştir:

"Ey babacığım! Niçin duymayan ve görmeyen şeylere tapıyorsun?"[35] Bununla demek istemiştir ki, kör ve sağır olan putları bırakıp seni gören ve sesini işitip dinleyen Allah Teâlâ'ya, seni yaratan Rabbine ibadet et.

Allah Teâlâ da, müşrikleri uyarmak için taptıkları putların ne gören gözleri, ne de işiten kulakları bulunmadığını söylemiştir.[36] Bundan çıkan sonuca göre de, tapılan hak mabudun mutlaka görme ve işitme melekelerine sahip olması lâzımdır. Hak mabud Allah Teâlâ olduğuna göre, demek ki, O görme ve işitme sıfatlarına sahiptir.

Hz. Âişe radıyallahü anha şunu anlatmıştır:

"Bir kadın kocasını Allah Resûlüne şikâyet etmek üzere bizim eve gelmişti. Oda küçüktü. Ben bir köşeye çekildim. Kadın da edepten dolayı yavaş bir sesle konuştu. Ben onun bazı sözlerini duydum, bazılarını duyamadım. Kadın şikâyetini bitirince, onun sorununu çözen âyetler indirildi. Ben küçük odanın köşesinden kadının sesini tam duymamışken, Allah Teâlâ yedi kat göğün ötesinden onun sesini duymuştu." İndirilen âyetler şöyle başlıyor:

35 - Meryem, 42.

36 - A'râf, 195.

"Allah kocası hakkında sana şikâyette bulunan kadını işitti ve karşılıklı konuşmanızı duydu. Allah işiten ve görendir...."[37]

Altıncı Esas, Allah Teâlâ'nın Konuştuğuna İnanmaktır

Konuşmak da kemâl sıfatlarındandır. Onun yokluğu ise eksiklik ve kusurdur. Bu sebeple, Allah Teâlâ da zorunlu olarak konuşma sıfatına sahiptir. Kur'ân-ı Kerim O'nun canlı bir konuşması olduğu gibi, bir çok âyetlerde de, "Allah şöyle dedi. Allah şöyle konuştu." türü ifadeler vardır. Allah Teâlâ'nın ne kadar konuştuğu hakkında bir fikir vermek için de bir âyette şöyle buyurulmuştur:

"De ki, Rabbimin kelimeleri için deniz mürekkep olsa, Rabbimin kelimeleri bitmeden deniz biterdi. Bir deniz daha olsa, o da biterdi."[38]

Allah Teâlâ'nın konuşması da diğer sıfatları gibi O'na mahsus bir şeydir. Bu sebeple, O'nun konuşmasını başka konuşmalara benzetmekten ve onu bunlar gibi tasavvur etmekten sakınmak lâzımdır.

(Selef'in,yani sahâbilerin ve hadis âlimlerinin Allah Teâlâ'nın konuşması hakkındaki inanç ve görüşü bundan ibarettir. Kelâmcı âlimler ise, kelâm sıfatını kendi mantıklarına göre Allah Teâlâya yakıştırmak için onu şurasından burasından kesip kırparak tanınmaz ve anlaşılmaz hale getirmişlerdir. Bunlardan bazıları, Allah Teâlâ'nın konuşmasının sessiz olduğunu ve fakat anlaşılır biçimde

---

37 - Mücâdele, 1.

38 - Kehf, 109.

dimağa yansıdığını, bazıları da O'nun konuşmasının sesli olduğunu ve fakat harf ihtiva etmediğini söylemişlerdir. Mutezile fırkası da, gereksiz bir şekilde "Allah'ın kelâmı kadîm mi, hâdis mi, mahluk mu, değil mi?" Tartışmasını açarak akılları büsbütün karıştırmış ve Müslümanları bir birine düşürmüşlerdir.)[39]

Yedinci Esas, Allah Teâlâ'nın Sıfatlarının Ezelî Olduklarına ve Hâdis Olan Her Hangi Bir Şeyin Onun Zatında Yer Etmediğine İnanmaktır

[Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın sıfatları anlatılırken, her seferinde, *"O öteden beri böyleydi."* şeklinde bir ifade kullanılmıştır.[40] Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da, *"Allah Teâlâ, kâinâtı yaratmadan önce nasıl idiyse, şimdi de öyledir."* buyurarak O'nun zatı gibi, sıfatlarının da ezelî ve zaman üstü olduklarını bildirmiştir.]

Bunun yanında, sonradan oluşan ve gelip geçen türden olan şeyler (arzular, arazlar ve arızalar) Allah Teâlâ da yer etmezler. Bu sebeple, O hastalanmaz ve kendisinde önemli veya önemsiz her hangi bir değişiklik meydana gelmez. Bu şeylerin diğer canlılarda meydana gelmesi, bu canlıların hâdis olmalarından, zayıf ve âciz olup bu şey-

---

39 - Allah Teâlâ'yı, O'nun dinini ve Müslümanları sevmeyen ve bunlara saygısı bulunmayan ilim ehli, dinî konuları kurcalarken bunun Allah'ın rızasına uyup uymadığına, dinin yararına olup olmadığına, müslümanlara bir şey kazandırıp kazandırmadığına bakmazlar ve bu hususlara aldırmazlar. Bu maneviyatsız ilim ehli din için ve müslümanlar için hep zararlı olmuşlardır. Mutezile âlimleri de, çoğunluk itibarıyla bunlardandır.

40 - Bu ifade süreklilik anlamını taşıyan "kâne" fiilinin kullanılmasından hâsıl olmuştur.

leri kendilerinden uzak tutamamalarından dolayıdır. Örneğin, biz etki yapan şeyleri kendimizden uzaklaştıramadığımız için hastalanırız, yaşlanırız, halden hale gireriz ve ölürüz. Allah Teâlâ ise bütün şeylerin üstünde bir güç ve kudrete sahip olduğu için, etki yapan arazlar, arızalar ve hâdis şeyler O'na yol bulamazlar.

Sekizinci Esas, Allah Teâlâ'nın Sıfatlarının Ebedî Olduklarına İnanmaktır

Allah Teâlâ'nın sıfatları ezelî oldukları gibi, aynı zamanda ebedidirler. Çünkü başı olmayan bir şeyin sonu da yoktur. Sonu olan şeyler ise başı ve başlangıcı bulunan şeylerdir.

Bunun böyle olduğunun aklî delili ve izahı ise şudur: Allah Teâlâ'nın mevcut olan sıfatlarının yok olması için, O'nun kendisinden daha güçlü bir kuvvetin bulunup bu yok edici etkiyi yapması lâzımdır. Halbuki âlemde böyle bir kuvvet mevcut değildir.

Dokuzuncu Esas, Allah Teâlâ'nın Her Şeyi Önceden Bildiğine İnanmaktır[41]

Allah Teâlâ, ebede kadar gelip geçen, olup biten bütün şeyleri ve işleri ezelden beri bilir. Bu sebeple, O'nun eşya hakkındaki ilmi, eşyanın var olmasından çok önce-

41 - Ehl-i sünnet kelâmcılarına göre şey, her hangi bir zamanda (geçmişte, şimdi veya gelecekte) var olan nesneye denir. Mutezileye göre ise, hiçbir zaman var olmayan nesne de şeydir. Mutezile ile aynı görüşte olan filozoflara göre ise, ayrıca, yok olan nesnelerin de var olan nesneler gibi şekil ve suretleri mevcuttur.

dir. Eşyanın var olup ortaya çıkması ve hadiselerin fiilen cereyan etmesi O'nun ilminde her hangi bir değişiklik veya yenilik oluşturmaz. Allah Teâlâ, her şeyden önce olan ilmiyle dünya ve âhiretteki her şeyin kaderini yazmış, kemiyet ve keyfiyetini tayin etmiştir.[42]

İnsanların ilmi ise, eşya ve hadiselerin fiilen ortaya çıkmasından sonra oluşur. Bu sebeple, onların bundan önceki durumları, sezmek, tahmin etmek ve beklemekten ibarettir.

Onuncu Esas, Allah Teâlâ'nın Olan Şeyleri Bütün Ayrıntılarıyla Birlikte Ezelde İrade Ettiğine İnanmaktır

Allah Teâlâ, yaratacağı bütün şeyleri ve yapacağı bütün işleri teferruat ve ayrıntılarıyla birlikte ezelde irade etmiş ve onları irade ettiği şekilde kader haline getirmiştir. Bu sebeple, kendisi zaman ve olayların seyri içinde yeni iradeler oluşturmaz ve önceki iradesinde her hangi bir değiştirme yapmaz. Onun için, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Kaderi yazan kalem kaldırılmış, yazının da mürekkebi kurumuştur."[43]

Ehl-i sünnetin görüşü budur. Şia gibi bazı fırkalar ise, Allah Teâlâ'nın ilminde ve iradesinde hadiselerin seyrine göre bazı değişmelerin meydana gelmesinin câiz olduğu-

---

42 - Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim ve Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, kıyâmet gününde, cennet ve cehennemde olup bitecek şeyleri şimdiden haber vermiş ve ayrıntılı bir şekilde anlatmışlardır.

43 - Tirmizi.

nu söylemişlerdir. Bunu söylemek, Allah Teâlâ'ya cehâlet ve kararsızlık nispet etmek olduğu için, Ehl-i sünnet tarafından yanlış bulunmuştur. Ehl-i sünnete mensup olmayı nasip ederek bize kurtuluşa vesile olan doğru akîdeyi lütuf ve ihsan eden Allah Teâlâ'ya hamd ve sena ederiz.

Allah Teâlâ'nın sıfatları kavram olarak O'nun zatından ayrıdırlar. Bu sebeple, onları Allah Teâlâ'ya izafe ederek "O'nun hayatı", "O'nun ilmi", "O'nun kudreti"... diyoruz. Çünkü eğer bunlar kavram olarak O'nun zatından ayrı olmasalardı, bunları bu şekilde söylemek mümkün olmazdı. Ancak kavram olarak ve düşünce planında ayrı olan sıfatlar, fiilen Allah Teâlâ'dan ayrı değildirler. Bu sebeple de, O'ndan hiçbir zaman ayrılmazlar.

İnsanın sıfatları ise, fiilen de ondan ayrıdırlar. Bu sebeple zaman içinde kazanılırlar ve zaman içinde kaybedilirler.

Kur'ân-ı Kerim'de insanların halden hale geçişi ve bazı sıfatların önce kendilerine verilip sonra onlardan alınışı hakkında şöyle buyurulmuştur:

"Allah sizi güçsüz bir halde yaratır; güçsüzlükten sonra size güç verir; güçten sonra sizi tekrar güçsüzleştirir ve ihtiyarlatır. O dilediği şeyi yapar. O hep bilen ve hep güçlü olandır."[44]

"Allah sizi yaratmıştır. O bundan sonra da sizi öldürecektir. Kiminiz de bilmişken bilmez hale gelsin diye yaşlılık dönemine kadar bırakılır. Allah hep bilen ve hep güçlü olandır."[45]

---

44 - Rum, 54.

45 - Nahl, 70.

ÜÇÜNCÜ RÜKÜN

ALLAH TEÂLÂ'NIN FİİLLERİNE İMAN ETMEK

Birinci Esas, Âlemde Mevcut Olan ve Olup Biten Bütün Şeyleri Allah Teâlâ'nın Yarattığına İnanmaktır

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah bütün şeyleri yaratandır."[46]

"Allah sizi de, sizin amellerinizi de yaratmıştır."[47] Bu böyle olduğu için, âlemde mevcut bulunan ve olup biten cisim, araz[48] ve hareket türünden bütün şeyleri Allah Teâlâ'nın kendi kudretiyle ve tek başına yarattığına, bunların hepsinin tek yaratıcısının kendisi olduğuna, bütün bunların O'nun fiil, icat ve yaratmasının eserleri olduklarına iman etmek farzdır. Yaratıkların iztirârî fiilleri[49] gibi, irade ve istekleriyle yaptıkları fiilleri de Allah Teâlâ'nın yaratmalarıdır.

Bu durum, Allah Teâlâ'nın tek ilâh, tek yaratıcı ve tek tasarruf edici olmasından ve bütün güç ve kudreti elinde tutmasından doğan zorunlu bir sonuçtur.

---

46 - Zümer, 62.

47 - Sâffât, 96.

48 - Düşünceler ve duygular da araz türündendirler.

49 - İztirârî fiiller irade ve istekle yapılmayan gayr-i ihtiyarî hareketler ve reflekslerdir.

Bunun böyle olduğunun aklî delili ise, en açık bir şekilde hayvanların fiillerinde kendisini gösterir. Çünkü hayvanlar, akıl ve şuur taşımadıkları halde, akıl taşıyanları hayrette bırakan mükemmel işler yaparlar. Bunların dâhileri bile şaşırtan işler yapmaları, bu işleri kendilerinin yapmadığını, onları ilim ve hikmet sahibi olan Allah Teâlâ'nın kendilerine yaptırdığını ortaya çıkarır. Hayvanların fiillerini Allah Teâlâ'nın yarattığı zorunlu olarak ortaya çıkınca, insanların fiillerini de O'nun yarattığı anlaşılır. Çünkü O'nun kudreti açısından hayvanların fiilleriyle insanların fiilleri bir birinden farksızdırlar. Bu sebeple, birincileri kendisi yarattığı gibi, ikincileri de kendisi yaratır. O'nun bu ikincileri yaratmaması kudretinin insan fiillerini yaratmaya elverişli olmadığı manasını taşır. Halbuki, O'nun kudretinde acz ve kusur yoktur. Kaldı ki, insanlar hayvanlardan farklı olarak akıl ve şuura sahip iseler de, akıl ve şuur tek başına yaptıkları işleri yapabilmek için yeterli değildir. Bunun yanında âlemdeki bir çok sebeplere ve güçlere hükmetmek de lâzımdır. Bu ise, insanı aşan bir durumdur. Bundan dolayıdır ki, insan Allah Teâlâ'nın yaratmayı irade etmediği işleri yapmak istediği zaman bunları yapamaz ve bu işleri yapmak için gösterdiği gayret ve çaba sonuçsuz kalır.

İnsanların yaptıkları işleri Allah Teâlâ yaratmamış olsaydı, kendilerinin bu işlerin mahiyet ve ayrıntılarını, kanun ve kurallarını bilmeleri lâzım gelirdi. Çünkü bütün bu hususları bilmeden bir şey oluşturmak mümkün değildir. Halbuki insanlar, yaptıkları işlerle ilgili olarak hiç denecek kadar az bir şey bilirler. Örneğin, insanın en yakın fiilleri onun vücudunun hareketleridir. Halbuki o; bu hare-

ketleri yaparken, ellerini çalıştırırken, ayaklarını atıp yürürken, koşarken, konuşurken, yerken, içerken bu fiillerin nasıl oluştukları hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Bu duruma göre, bu fiilleri insanın kendisinin planlayıp ortaya çıkarması tasavvur edilemez. İnsanın kendisi bunları yapmadığına göre, demek ki, onları Allah Teâlâ'nın kendisi ilim ve kudretiyle yaratır ve insana yaptırır.

İkinci Esas, Yaratıcı Allah Teâlâ Olmakla Birlikte, İnsanların Kendi Fiillerinden Sorumlu Olduklarına İnanmaktır

Fiillerin yaratıcısı Allah Teâlâ iken, insanların bunlardan sorumlu olmaları çelişki gibi görünse de, öyle değildir. Çünkü Allah Teâlâ insanların fiillerini onların kendi niyet, istek, talep ve teşebbüsleri üzerine yaratır. (Hiç kimsenin kullanmadığı bir tabir ile ifade etmek gerekirse, insan yapmak istediği fiili sipariş verir, Allah Teâlâ da bu fiili onun siparişi üzerine yaratır.) Bu sebeple, insanın sorumluluğu fiilin kendisinden dolayı değil, fiili istemesinden ve onun yaratılmasına tâlip olmasından dolayıdır. İnsanın bu istek ve talebine "kesp" denir. Buna göre bir fiilin iki yönü vardır. Birinci yönü onun yaratılma yönüdür. Bütün fiiller bu yönleriyle Allah Teâlâ'ya âittirler ve O'nun fiilleridirler. Fiilin ikinci yönü ise, onu istemek ve talep etmektir. Fiil bu yönüyle de insanın kendisine âittir ve onun kesbidir. Kendisine âit olan bu kespten dolayı, fiil insana nisbet edilse de, bu nisbet onun fiildeki kesbinden öteye geçmez. Fiilin yaratıcısı ise Allah Teâlâ'dır. İnsanın kesbi ile Allah Teâlâ'nın yaratması şu misâle ben-

zer: Bir insan bir taşı fırlatır ve taş bunun etkisiyle fırlar gider. Bu olayda fırlama taşa nisbet edilir, fakat,onu fırlatan başkasıdır. Bu başkası onu fırlatmazsa taş kendiliğinden fırlamaz. Onda bu güç yoktur. Böyle bir benzetme bir ölçüde doğru ise de, insanla taş arasında önemli bir fark vardır. Bu fark, insanı sorumlu hale getirirken, taşa her hangi bir sorumluluk yüklemez. Bu fark, taşın şuursuz olup yaptığı işte hiçbir role sahip bulunmaması, buna mukabil, insanın şuurlu bir varlık olarak yaptığı işi istemesi, ona teşebbüs etmesi ve onunla kendisi için bir türlü tatmin bulmaya çalışmasıdır. İkisi arasında bu önemli fark bulunduğu için, insanı her yönüyle taş yerine koymak ve taş gibi onun da fiilinden dolayı sorumluluk taşımadığını söylemek gerçeğe uygun değildir.

Fırkalardan birisi (Cebriyye fırkası) bunu söylemişlerse de, Ehl-i sünnet âlimleri bunun bir sapma ve dalalet olduğunu belirtmişlerdir. Ehl-i sünnetin bu konudaki delili ise şudur: İnsanın fiilleri içinde onun isteğiyle alakalı onlar ve onun isteğiyle alakalı olmayanlar vardır. Meselâ, onun isteyerek göz kırpmasıyla göz kapaklarının tabiî olarak inip çıkması, onun ellerini sallamasıyla ellerinin soğuktan, korkudan veya hastalıktan dolayı titremesi bir birinden ayrı fiillerdir. Misâlleri çoğaltılabilen bu iki türlü fiillerin karşılaştırılmasıyla onların aynı türden fiiller olmadığı, insanın bu fiillerin bir türüne karşı gerçekten bir taş gibi çaresiz olmasına rağmen, diğer türünde bir kesp, talep ve teşebbüs sahibi olduğu ortaya çıkar. İnsanın sorumlu olduğu, sevap veya günah kazandığı fiilleri de bu ikinci türden olan fiillerdir.

Ancak, bu ikinci türden olan fiillerdeki kesbin kula

âidiyette ne derece bağımsız olduklarını anlamak zordur. Onun için bu konuyu aklın kaldıramayacağı biçimde kurcalamak yerine, Allah Teâlâ'nın âdil olduğunu, hiçbir surette zulmetmediğini, katkısının bulunmadığı bir fiilden dolayı kimseyi müâhaza edip cezalandırmadığını düşünmek ve kesbi bu çerçeveye oturtmak en selâmetli yaklaşımdır. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Ben kullarıma zulmetmem."[50]

"Siz ancak yaptıklarınızla cezalandırılırsınız."[51]

"Herkes yaptığı işlere karşı rehin alınır."[52]

Eğer denilse ki, insanların yaptığı işlerin bir kısmı şerdir. Allah Teâlâ bu işlerin yaratıcısı ise, kendisi şer yaratmış olmaz mı?

Biz de deriz: Allah Teâlâ hayrın da şerrin de yaratıcısıdır. Ancak kula âit kesp yönüyle şer olan bir fiil, Allah Teâlâ'ya âit olan yaratma yönüyle hayırdır. Çünkü kul, bu fiili şer olsun diye işlemek isterken, Allah Teâlâ onu hayır olsun diye yaratır. Buna göre, Allah Teâlâ'nın bütün fiilleri hayırdır. Ancak, bunların bazısında hayır açıkken, bazısında nispeten kapalı ve örtülüdür. Bu ikinci fiil türünden bir misâl verelim: Bir kimse, masum olduğuna inandığı bir insanı basit bir sebepten dolayı öldürmeye kalkarsa, şer işlemiş olur. Fakat, bu insan bir başkasını öldürmüş ve kısası hakketmiş bir insan ise, Allah Teâlâ'nın onu bu kimseye öldürtmesi hayırdır.

---

50 - Kaf, 29.

51 - Onlarca âyet. Örnek: Yâsin, 54.

52 - Müddessir, 38.

Tıpkı bunun gibi, kula âit yönüyle şer ve zulüm olan fiillerin altında daima bir hayır vardır. Onun için, "Kul zulmeder, fakat kader adâlet eder." sözü darb-i mesel (deyim, öz deyiş) haline gelmiştir. Allah Teâlâ, bir zalimi musallat ederek ya bir kuluna hakkettiği bir cezayı verir, ya onun sabrını deneyerek ona bolca bir mükâfat verir ya da onu bu vesileyle pişirip olgunlaştırır. Diğer musibetlerin sonuçları da bu türlü hayırlardır.

Eğer denilse ki, kula âit yönüyle şer olan bir fiil, madem ki, sonuçta hayra dönüşür, bu fiil dolaylı olarak hayırdır. Bu durumda da onu işleyen kulun ceza değil, sevap alması lâzımdır.

Biz de deriz ki, Allah Teâlâ kullarını fiilleriyle veya fiillerinin sonuçlarıyla değil, fiillere teşebbüs edişlerindeki niyete göre cezalandırır. Onun için Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Ameller niyetlere göredir ve herkese ancak niyetinin karşılığı verilir."[53]

__Üçüncü Esas__, Kulların Fiileri de Dahil Olmak Üzere, Olup Biten Bütün İşlerin Allah Teâlâ'nın İrade Etmesi ve İstemesiyle Olduklarına İnanmaktır

Âlemdeki büyük ve küçük bütün işler, bütün hareket, oluşum ve değişimler, iman-küfür, tâat-masiyet-hidâyet-dalalet, hayır ve şer Allah Teâlâ'nın irade etmesi ve izin

53 - Müttefekun aley.

vermesi sonunda meydana gelirler. Allah Teâlâ irade etmediği ve izin vermediği takdirde, insan vücudundan bir kıl kopmaz ve ağaçtan bir yaprak düşmez.

Mutezile fırkasının iddia ettiği gibi, bazı şeylerin Allah Teâlâ'nın iradesi dışında meydana gelmesi, O'nun bunları denetim altına almakta acz ve zaaf taşıdığı anlamına gelir. Acz ve zaaf ise, uluhiyet mertebesiyle uyuşmayan kusurlardır.

İmanın bu esası, *"Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz."* sözüyle formüle edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyurulmuştur:

"Bir yaprak düşerse O'nun bilgisi dahilinde düşer. Yaş ve kuru ne varsa, O'nun bilgisi ve denetimi altındadır."[54]

"Biz isteseydik, herkese hidayet verirdik."[55]

"Rabbin isteseydi, yeryüzündeki bütün insanlar iman ederlerdi."[56]

"Rabbin isteseydi, bütün insanları birleşmiş tek bir müslüman millet yapardı."[57]

"Allah kime hidayet vermek isterse, onun kalbini İslâma açar. O kimi dalalette bırakmak isterse, bunun da kalbini daraltıp kapatır."[58]

---

54 - En'âm, 59.

55 - Secde, 13.

56 - Yunus, 99. Âyetin devamı şöyledir: *"O istemediği halde, sen bazılarını zorlayarak mümin edebilir misin? Bir kimse ancak Allahın izin vermesinden sonra iman edebilir."*

57 - Hud, 118.

58 - En'âm, 125.

Eğer denilse ki, kulun fiilleri içinde küfür, zulüm ve günahlar da vardır. Allah Teâlâ bu şeyleri yasakladığına göre, onların işlenmesini irade etmesi ve buna izin vermesi çelişki değil midir?

Biz de deriz ki, Allah Teâlâ bu şeylerin işlenmesine râzı olmadığı için onları yasaklamıştır. Fakat dünyayı bir imtihan yeri yaptığı için, kulun talep etmesi üzerine onun bu yasakları işlemesine de izin verir ve bunları onun siciline kaydeder. Bu itibarla, burada çelişki diye bir durum söz konusu değildir.[59]

---

[59] - Allah Teâlâ'nın yönetimiyle devletlerin yönetimi bu konuda bir birinden farklıdır ve farklı olmaları lâzımdır. Çünkü Allah Teâlâ, kötülükleri kuvvet kullanarak ve zorlayarak yok etmek istemez. Onları yasaklamakla yetinir ve ondan sonra insanların bunlara gösterdikleri yaklaşımları tespit edip sicillerine geçirir. Devletler ise, eğer gerçekten devlet iseler, kötülükleri kuvvet kullanarak ve zorlayarak yok etmeye çalışırlar ve hiçbir suretle onların işlenmesine izin vermez, müsâade etmez ve seyirci kalmazlar. Bazı radikal müslümanlar, Allah Teâlâ'nın yönetimini de devlet yönetimi gibi düşündükleri için, kötülüklere karşı irşat, ikna, tebliğ ve talim yerine şiddet kullanma ve cezalandırma yöntemine baş vururlar. Bunların yaptıklarını Allah Teâlâ'nın yasaklarına karşı gösterilen samimî bir tepki şeklinde değerlendirmek de yanlıştır. Çünkü bu tepkiyi gösterenler, bu yasaklardan daha beter yasakları işlemeyi kendileri için mubâh görürler. Bunun sakıncası daha büyüktür. Allah Resûlü'nün "Bir kötülük gördüğünüz zaman onu değiştirin." dediği doğrudur. Fakat, O bunu söyledikten sonra kötülüğü değiştirme yöntemlerini de belirlemiş ve devlete zor kullanmayı, bilenlere irşat ve ikna etmeyi, bilgisi olmayan sıradan müminlere de kötüleri ve kötülükleri sevmemeyi önermiştir. Onun için, Allah Resûlü'nün kötülükleri önlemek için tertiplediği bu hiyerarşiyi korumak ve her sınıf mükellefin yaklaşımını buna göre tayin etmek lâzımdır. Bu sıra ve düzeni bozan bir yaklaşım, Allah Resûlü'nün emrine uymak olmadığı gibi, kötülükleri önlemeyi de sağlamaz. Fertlerin şiddet göstermesi ne kadar yanlış ise, âlimlerin susup eyyamcı kesilmeleri ve devletin hürriyet, özgürlük, bilmem ne diyerek kötülüklerin önünü açması da o kadar yanlıştır. Bu kuralın bir tek istisnası vardır. O da

Kötülüklerin de Allah Teâlâ'nın iradesi ve izniyle işlendiğine dâir aklî delil şudur:

Eğer Allah Teâlâ, bunların işlenmesini irade etmemiş ve izin vermemiş olsa, o zaman dünyada olup biten işlerin çoğunun (kötülükler daima iyiliklerden fazladırlar.) O'nun iradesine rağmen ve O'nun gücünü aşarak işlenmiş olmaları lâzım gelir. Bu da O'nun koyduğu ve korumaya çalıştığı hayır ve iyilik düzenini korumaya muktedir olmadığı, bu konuda âciz kaldığı anlamına gelir.

Senevî'lerin iddia ettikleri gibi, hayrı isteyen Allah Teâlâ, şerri isteyen ise O'nun düşmanı olan şeytan olursa, insanlar dünyasında hayırdan çok şer işlendiğine göre, O'nun mülkünde şeytanın hâkim olması ve şeytanın iradesinin O'nun iradesinden daha çok güçlü ve daha çok geçerli olması lâzım gelir. Bu O'na rağmen böyle olursa, O'nun aczi sabit olur. O'nun istemesiyle olursa, bu da akıl ve fıtrata terstir. Çünkü, hiç kimse, kendi mülkünde kendi düşmanının kendisinden daha güçlü olmasına, bunun iradesinin kendi iradesinden daha çok geçerli ve üstün olmasına ve işlerin çoğunun düşmanının iradesine göre cereyan etmesine rıza ve tahammül göstermez.

Allah Teâlâ'nın bu konudaki gayreti ise, herkesin gayretinden çok daha şiddetlidir. Bu yüzden, O'nun mülkünde ancak O'nun irade ettiği ve izin verdiği işler cereyan edebilirler.

---

zulümdür. Zulme karşı tepki göstermekte hiyerarşi söz konusu değildir. Bu sebeple, bir insanın başka bir insana veya her hangi bir canlıya zulmettiğini gören bir kimse, gücü neye el verirse, o şekilde bir tepki ortaya koyması farzdır.

Allah Teâlâ, mülkünde işlenen iyilikleri de kötülükleri de kendisi irade eder, fakat iyiliklerden râzıdır, kötülüklerden ise râzı değildir.

Dördüncü Esas, Allah Teâlâ'nın İnsanlar da Dâhil Olmak Üzere, Âlemi ve İçindeki Eşyayı Her Hangi Bir Mecburiyetle veya Kendisine Dönük Bir Menfaat İçin Değil, Bütünüyle Bir Lütuf, Rahmet ve İhsan Eseri Olarak Yarattığına İnanmaktır

Kur'ân-ı Kerim'de, *"Allah âlemlerden (melek, insan ve cinlerden ve diğer canlı ve cansızlardan) müstağnidir."*[60] buyurulmuştur. Allah Teâlâ, âlemlerden müstağni olduğuna göre, bunları yaratması O'nun kendi zatına yönelik bir mecburiyet, menfaat veya maksattan dolayı değildir. Bu tümüyle, yarattığı şeylere ve özellikle canlılara ve insanlara yönelik bir lütuf, rahmet ve ihsan mülahazasından dolayıdır. Yaratılmış olmanın bir lütuf ve rahmet olduğu ise tartışılmaz. Canlıların ve özellikle insanların var olmaya devam etmek için büyük istek ve hırs duymaları ve biraz daha yaşamak için bütün güçlerini seferber etmeleri yaratılmış olmanın onlar için ne kadar büyük bir lütuf olduğunu açık bir şekilde gösterir.[61]

Allah Teâlâ'nın din ve peygamber göndermesi, emir ve yasaklar koyması da tamamıyla insanlara ve yaratık-

60 - Âl-i İmrân, 97 ve bir çok âyetler.

61 - Türlü canlara hayatlarını korumak için türlü silahlar verilmiştir. En çaresiz zannedilen bitkiler de kabuklarını zırh, dikenlerini kılıç gibi kullanırlar.

lara yönelik bir rahmettir. Çünkü bu vesileyle insanların hayatına yapılan ilâhî müdâhale, onların cehalet, hurafe ve taassuptan kurtulmalarını, nezih ve temiz bir ahlak kazanmalarını, hak ve hukuka saygı duymalarını ve mutlu olmalarını sağlamış[62] ve onlar için ikinci bir âlemde ebedî bir hayat kazanma kapısını açmıştır.

---

62 - Bu hususlar kastedilerek "Dinsiz bir toplum yaşayamaz." denilmiştir. Fakat ne yazık ki, bu sözün altına kendileri de imza atacak olan bir takım insanlar, yaşadığımiz topluma dinsizlik, ahlaksızlık ve hukuksuzluğun hükmetmesi için hummalı ve sıtmalı bir şekilde çalışıyorlar. Ve bu çabaları büyük ölçüde de etkisini göstermiştir. Sonunda ne mi olmuş? Saygı kalmamış, hukuka riâyet bitmiş, ahlak zehir zemberek, sirke ve zıkkıma dönmüş, insanlar ekseriyet itibarıyla asabî, hırçın, kaba, katı, bencil, saldırgan, edepsiz, vicdansız, sorumsuz hale gelmişlerdir. Ey insanları bu hale getiren ve daha da beter etmeye çalışanlar! Eserinizi görün ve sizi memnun ve mutlu ediyorsa, Allah Teâlâ'nın taşları eriten ateş azabı size yetişinceye kadar karşıda oturup olanları seyredin ve bir keyf kahvesi için.

İlme saygı da sıfırlanmıştır. İbret alınır diye bir örnek vereceğim. Dün akşam, sitenin yıllık toplantısında, çocukların pencere dibindeki küçük bahçede top oynayıp bağrıştığını, bu yüzden kafamın karıştığını ve bir şey okuyup yazamadığımı söyledim. Bu ise, binlerce zulüm türünden bir zulüm olduğunu, çocuklar bunu bilmeseler bile, müslüman olan velilerinin bunu bilmesi ve önlemesi lâzımdır, dedim. Yaşını başını almış, namaz kılan, tahmin ederim, hacca da gitmiş bir zat, benim yakınmalarımı doğrulayacak yerde, "Benim çocuklara saygım var (!). Onun için, onlara bir şey diyemem." dedi. Bu sözü duyunca, kendimi kaybettim ve ona, diğerlerine de işaret ve tariz yapmak maksadıyla, "Senin çocuklara saygın var, fakat Allah'a saygın yok, hukuka saygın yok, ilme saygın yok, komşuluğa saygın yok." dedim. O da sözün altında kalmayarak, harc-i âlem bir tekerlemeyle, "Allah'ı karıştırma." dedi.

Ne demek Allah'ı karıştırma. Bütün ömrünü Allah Teâlâ'yı tanımak ve tanıtmak için harcayan ve bu yüzden yurt ve diyarını terk edip kendisine ölüm gibi acı gelen gurbeti ihtiyar eden bir ilim ehlinin haklı şikâyetine ve yakınmasına karşı bu türlü duyarsızlık, hukukunun çiğnenmesini bu pervasızlıkla hoş görmek, komşuluk hakkını tereddüt etmeden inkâr etmek, hiçe saymak Allah'a karşı saygısızlık değilse nedir? İlme ve ilim ehline saygıyı, hukuka riâyeti, komşuluğu gözetmeyi emreden Allah değil midir? Allah'ın emirlerini

Bu böyle olduğu için, Allah Teâlâ, peygamberimize hitaben şöyle buyurmuştur:

"Biz seni, âlemlere rahmet ve merhametimizden dolayı gönderdik."[63] Bir kudsî hadiste de şöyle buyurulmuştur:

"Ey kullarım! Ben zulmetmeyi kendime haram ettim. Onu size de haram kıldım. Onun için, bir birinize zulmetmeyin.

Ey kullarım! Ben hidâyet vermedikçe, hepiniz dalalettesiniz. Onun için, benden hidâyet isteyin.

Ey kullarım! Ben rızık vermedikçe, hepiniz açsınız. Onun için, benden isteyin, size rızık vereyim.

Ey kullarım! Ben giydirmedikçe hepiniz çıplaksınız. Onun için, benden isteyin, sizi giydireyim.

Ey kullarım! Gece gündüz günah işlersiniz. Ben bağışlamazsam kimse sizi bağışlayamaz (sizi benim elimden kurtaramaz). Onun için, benden bağışlama isteyin, sizi bağışlayayım.

---

su içer gibi rahatlıkla çiğnemek O'na saygı mıdır? Zamanın Müslümanları Allah Teâlâ'ya ucuz bir şekilde inanmaya alışmışlar. Bir kapıcının bile kendisi için yeterli bulmayacağı bir sembolik ilgiyle Allah Teâlâ'nın hakkını ödediklerini sanıyor ve bununla o defteri dürüp bir kenara atıyorlar. Bu müslümanlar (!) kıyamet gününde, Kur'ân'ın ifadesiyle şöyle yakınacaklardır:

"Yazık ettim kendime! Allah'ın hakları konusunda gevşek davrandım ve bunları basit sandım." (Zümer, 56)

Allah Teâlâ kâfir, zâlim ve mücrimlerin tarafını tutmayı yasaklamış, onları savunmayı, haklı bulmayı, onların lehine söz söyleyip avukatlık yapmayı haram etmiştir. Âyet-i kerimeler şöyledirler:

"Kâfirler için destekleyici olma!" (Kasas, 83)

"Hâinleri savunma!" (Nisâ, 105)

"Mücrimler için arka çıkma!" (Kasas, 17)

63 - Enbiyâ, 107.

Ey kullarım! Ne bana zarar verme gücünüz var ki, bana zarar veresiniz; ne de bana fayda verme gücünüz var ki, bana fayda veresiniz. Onun için, ilk insandan son insana kadar hepiniz bana karşı en çok itaatkâr olan birinizin kalbine sahip olsanız, bu benim uluhiyet ve sultanlığıma bir şey eklemez. Ve hepimiz bana karşı en çok itaatsız olan birinizin kalbine sahip olsanız, bu da benim uluhiyet ve sultanlığımdan bir şey eksiltmez.

Ey kullarım! Hepiniz bir meydanda toplanıp benden isteyebildiğiniz kadar isteklerde bulunsanız ve ben hepinizin bütün istediklerini versem, bu, zenginliğimden bir iğnenin denizden eksilttiğinden daha fazla bir şey eksiltmez.

Ey kullarım! Ben işlemekte olduğunuz amelleri sicillere geçirip muhafaza ederim ve günü gelince size onların karşılığını veririm. Amellerinden dolayı iyi karşılık görenler, (kendilerini iyiliğe muvaffak ettiğim için) bana şükretsinler. Kötü karşılık görenler de (iradelerini kötüye kullandıkları için) kendi kendilerini azarlasınlar."

Beşinci Esas, Fâil-i Muhtar Olduğu Halde[64], Allah Teâlâ'nın Kimseye Gücünü Aşan Bir Mükellefiyet Vermediğine İnanmaktır

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah her hangi bir kimseye ancak gücü kadar mükellefiyet verir."[65] Gücü aşan bir mükellefiyet vermek bir

---

[64] - Fâil-i muhtâr; her istediğini yapabilen, hatta isterse, gücü aşan mükellefiyetler de verebilen demektir. Bu terkip de Allah Teâlâ'nın sıfatlarındandır.

[65] - Bakara, 286.

yana, Allah Teâlâ, mükellefiyetin de en kolayını verir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez."[66]

"Allah dinde size her hangi bir zorluk vermemiştir."[67]

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da şöyle demiştir:

"Ben zorlaştırıcı olmak için değil, kolaylaştırıcı olmak için gönderildim."[68]

---

66 - Bakara, 185.

67 - Hac, 78; Mâide, 6.

68 - Allah'a iman etmeyen bir kısım din sözcüleri (!) günümüzde bu türlü nassları öne sürerek dini yok ediyorlar. Onlara göre, nasslarda sözü edilen zorluk ve kolaylık nefsin ölçülerine göredir. Öyleyse, nefsiniz neye zor diyorsa onu atın, neye kolay diyorsa onu yapın. Bu sözcüler (!) böyle diyorlar ve yarım asırdan fazla bir zamandan beri laikliğin dinimizden kırpıp çırptıklarından sonra geriye bir şey kalmışsa, onu da kendileri yok etmeye çalışıyorlar. Nasslarda sözü edilen kolaylığa gelince, bu kolaylık Allah Teâlâ tarafından emir ve yasaklar konulurken gözetilmiştir. Diğer bir ifade ile, Allah Teâlâ bu dini emir ve yasaklarıyla bize teklif ederken, zorluğu önlemiş, kolaylığı gözetmiştir. Onun için, buradaki kolaylık, nefsine göre ölçüler koyup şu kolaydır, şu zordur şeklinde emir ve yasaklarda yeni düzenleme yapmak değildir.

Dini kolaylaştırma bid'atinin bir yönü de, dinin en kuvvetli müeyyidesi olan cehennem ve azap korkusunu devreden çıkarma temâyülüdür. Bu temâyül, Allah Teâlâ'ya iman eden bir kısım din sözcülerini de etkilemiştir. Bir örnek vereyim: Kur'ân tefsiri yazdığı söylenen bir zat, dünkü köşe yazısında din adına korkutmayı kötülüyor ve insanların korkusuz yaşamaları gerektiğini söylüyordu. Bunu okuyunca, fesübhânellâh! Dedim. Yahu, aklınız nereye gitmiş? Siz hiç Kur'ân okumuyor musunuz? Allah Teâlâ, bir emir veya bir yasak koydukça, müeyyide olarak bunun hemen arkasında cehennemi ve şiddetli olan azabını hatırlatmıyor mu? Siz, Allah Teâlâ'nın dini telkin için kullandığı yöntemden daha güzel bir yöntem bulduğunuzu mu zannediyorsunuz? Böyle bir zanna sahip iseniz, imanınızı tazeleyin.

[Allah Teâlâ'nın zor işleri teklif etmemesi de O'nun rahmet ve merhametinden dolayıdır. Çünkü isteseydi, bu türlü işleri de teklif edebilir ve kullarını bunlarla iyice yorabilirdi. O bunu yapsaydı, bunların teslimiyet göstermekten başka yapabilecekleri hiçbir şey yoktu.]

Acz ve zaaflarını itiraf etmek ve Allah Teâlâ'nın buna karşı gösterdiği şefkat ve merhameti hatırlamak için insanların şöyle dua etmeleri emredilmiştir:

"Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri teklif etme."[69]

Altıncı Esas, Allah Teâlâ'nın Bazı Kullarına Azap ve Eziyet Vermesinin Zulüm Olmadığına İnanmaktır

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Rabbin hiç kimseye zulmetmez."[70]

Din adına tedhiş ve terör yoluyla korku yaymanın doğru olmadığı açık bir husustur. Fakat, bunun kadar açık olan bir değer husus da şudur: Dinin en kuvvetli müeyyidesi azap korkusudur. Allah sevgisi de bir müeyyidedir. Fakat, bu sevginin müeyyide olabilecek seviyeye çıkması çok ender insanlarda gerçekleşebilir. Onun için, meselâ ben, Rabbimi severim, O'nun sevgisiyle ağladığım zamanlar da olur. Fakat, nefsin şiddetle meyil gösterdiği bir günahla karşılaştığım zaman beni bundan geri çeken kuvvet, bu sevginin kuvveti değil, cehennemdeki ateş, yılan ve akrepleri düşünmem ve bunlardan korkmamdır. Çünkü, en kuvvetli müeyyide bu korkudur. Bu korkuyu kaldırmaya çalışanlar, bilerek veya bilmeyerek dini de yok etmeye çalışıyorlar. Fakat, dinin kendisi yok olmaz. O Allah Teâlâ'nın himâyesi altındadır. Dindarlık yok olur veya güdükleşir. Günümüzde olduğu gibi.

Kur'ân-ı Kerimde şöyle buyurulmuştur: *"Allah sizi cehennem azabıyla korkutuyor. Ey kullarım ! Benden korkun."* (Zümer, 16)

69 - Bakara, 286.

70 - Kehf, 49.

"Siz ancak yaptıklarınızla cezalandırılırsınız."[71]

"Bunlar, ellerinizle yaptıklarınızın karşılığıdır."[72]

"Sizi biraz korku, biraz kıtlık, biraz hastalıkla imtihan ederiz. Sabredenleri müjdele."[73]

Allah Teâlâ'nın verdiği azap ve eziyetler, bu âyetlerden de anlaşıldığı gibi, iki kısımdır. Bir kısmı âhirette verilen azap ve eziyetlerdir. Bu azap ve eziyetler bütünüyle günahların karşılığıdır. Bir şeyin karşılığını vermek ise zulüm değil, adâlettir. Bir kısmı da dünyada görülen eziyetlerdir. Bunlar da iki türlüdür. Bir türlüsü âhiretteki azaplar gibi, kötülüklerin karşılığıdır.[74] Bir türlüsü ise imtihandırlar. İmtihan için olan eziyetlere karşı sabır gösterildiği takdirde, bunların dünyada da, âhirette de göz kamaştırıcı karşılıkları vardır. imtihan için olan bir eziyetin kat kat karşılığı ve mükâfâtı varsa, o eziyet zulüm değil, fadl, ihsan ve ikramdır.

Mükellef olmayan hayvanların çektikleri eziyetlerin de mükâfâtı vardır. Eziyet çeken hayvanlar, bunun karşılığını görmek için kıyâmet gününde diriltilirler ve bazı âlimlerin görüşüne göre, cennet ehliyle beraber cennete sokulup orada ebedileştirilirler.

(Kuvvetle muhtemeldir ki, hayvanlar aynı musibetten dolayı insanlar kadar eziyet çekmezler. Halik-i Rahim onlara eziyetleri insanların duydukları şiddette duyurmaz. Nitekim O, kendilerini yeterli derecede koruyacak akla

---

71 - Tur, 16 ve bir çok âyetler.

72 - Şura, 30 ve diğer âyetler.

73 - Bakara, 155.

74 - Önlenebilen ihmaller de birer kötülüktürler.

sahip olmayan delilere de acıları akıllılara hissettirdiği kadar hissettirmez. Lâkin, dışarıdan bakınca, onların da aynen insanlar gibi eziyet çektikleri zannedilir. İnsanlara bu zannı vermek de Allah Teâlâ'nın bir merhametidir. Çünkü bu zan yüzünden insanlar hayvanlara eziyet vermekten sakınırlar.

Bir husus da şudur ki, hayvanların çektikleri eziyetlerin çoğu insanların onlara karşı katı ve zalim davranmalarından kaynaklanır. Bu türlü katılık ve zulüm de Allah Teâlâ tarafından şiddetle yasaklanmıştır.)[75]

Şu da bilinmelidir ki, [Allah Teâlâ'nın eziyet vermesiyle insanların bir birlerine veya hayvanlara eziyet vermeleri mahiyet itibarıyla farklı şeylerdir. Çünkü, insanların eziyet vermeleri, sahip olunan bir hakkı çiğnemeleri şeklindedir. Allah Teâlâ'nın eziyet vermesi ise, istenen bir nimeti vermemesinden veya geciktirmesinden ibarettir.[76] Bu ise, insanların mantığına göre de zulüm değildir.]

---

[75] - Zamanımızda bir kısım köpekler, sosyeteye mensup bir takim meraklılar sayesinde eziyetlerden kurtulmuş ve çoğu insanların kavuşamadığı refah ve konfora kavuşmuşlardır. Darısı diğer hayvanların da başına!

[76] - Bunu bir benzetmeyle anlatmak gerekirse, insanların eziyet vermeleri tıpkı bir adamın elindeki ekmeği alıp onu açlığa mahkûm etmek gibidir. Allah Teâlâ'nın eziyet vermesi ise, merhametinden dolayı her zaman verdiği ekmeği belli bir zaman vermemesi ve bunun sonucunda adamın aç kalması gibidir. Birinci eziyet hak gaspı olduğu için zulümdür. İkinci eziyet ise, ikramı kesmektir. İkramı kesmek ise hiçbir hukuk ve mantıkta zulüm değildir.

Yedinci Esas, **Allah Teâlâ'nın Kulları İçin En Faydalı Olanı Yapmak Mecburiyetinde Olmadığına İnanmaktır**

Allah Teâlâ, hiçbir şeyi yapmak zorunda değildir. Çünkü bir şeyi yapmak mecburiyetinde olmak, daha üstün bir kuvvetin emir ve direktifine tâbi olmaktan ileri gelir. Allah Teâlâ'nın kuvvetinden daha üstün bir kuvvet bulunmadığına ve kâinât içinde serpiştirilmiş bütün kuvvetler O'nun kendi kuvvetinin gölgeleri ve izleri olduklarına göre, kendisi için mecburiyetten söz etmek mümkün değildir.

Bu esas Ehl-i sünnetin görüşüdür. Mutezile ise, Allah Teâlâ'nın kulları için en faydalı olan şeyi yapmak zorunda olduğunu söylemişlerdir. Ehl-i sünnet cemaatinin akîde imamı olan Eb'ül Hasan el-Eş'arî ile Mutezile taifesinin imamı Ebu Ali el-Cübâî arasında bu konuda bir tartışma cereyan etmiş ve bu tartışma Ebu Ali'nin mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır.[77] Bu tartışmada şunlar konuşulmuştur:

el-Eş'arî:

– Kıyâmet gününde âkil, bâliğ müslümanlar amellerinin karşılığını alınca, küçük yaşta ölmüş bir çocuk, Allah Teâlâ'ya; "Neden beni de büyütmedin ki, ben de salih ameller işleyeyim ve şimdi bunlar gibi sevap ve mükâfât alayım?" derse, ne olur?

---

77 - Eb'ül Hasan el-Eş'arî, Ehl-i sünnet imamıdır. 270/883-330/947 tarihleri arasında yaşamış ve Bağdat'ta vefat etmiştir. Ebu Ali el-Cübâî, Mutezile imamıdır. 277/890-321/933 tarihleri arasında yaşamış ve Bağdat'ta ölmüştür.

el-Cübâî:

- Allah Teâlâ, ona; "Seni büyütseydim, sâlih amel değil, kötü amel işlerdin ve cehenneme giderdin. Ben senin için en faydalı olanı yaptım ve seni küçük yaşta öldürdüm." der.

el-Eş'arî:

- Cehennem ehli bu sözü duyup Allah Teâlâ'ya, "Sen bizim de kötü amel işleyeceğimizi bilirdin, neden bizim için de en faydalı olanı yapıp bizi küçük yaşta öldürmedin?" derlerse, ne olur?

el-Cübâî:

- .....

el-Cübâî cevap verememiştir. Çünkü cehennem ehli için de en faydalı olan, onları çocuk yaşta öldürmektir. Fakat bu yapılmamıştır. Çünkü Allah Teâlâ, bunu yapmaya mecbur değildir.

Ancak müminler için Allah Teâlâ ne yaparsa hayırdır. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm bunu şöyle ifade etmiştir:

"Müminin durumu şaşılacak türdendir. Çünkü Allah Teâlâ ne yaparsa onun için hayırdır. Allah Teâlâ ona nimet verse şükreder ve bu suretle nimet onun için hayır olur. Allah Teâlâ ona musibet verse, sabreder ve bu suretle musibet onun için hayır olur."[78]

Ancak, olay geniş insanlık dairesi içinde ele alınırsa, Allah Teâlâ kulları için en faydalı olanı yapmak zorunda değildir. O bunu doğrudan doğruya yapmazken, en fay-

78 - Müslim, Ahmed, Dârimî.

dalı sonuçlara kendi iradeleri ve seçimleriyle ulaşmaları için onlara her türlü imkânı vermiştir. Meselâ din konusunda onlara akıl ve fikir vermiş, İslâma yatkın temiz bir fıtrat vermiş, pek çok peygamber göndermiş, kitaplar indirmiş ve bütün karşı hareketlere rağmen, kurtuluşlarına vesile olabilecek dinini bir ışık ve kandil gibi toplumun bünyesinde koruyup muhâfaza etmiştir.

"Ta ki, helâk olanlar bile bile helâk olsunlar. Kurtulanlar da kurtulacakları vesileyi bulsunlar."[79]

Sekizinci Esas, Allah Teâlâ'ya İman ve İtaat Etmenin Akılla Değil, Şeriatla Vâcip Olduğuna İnanmaktır

Allah Teâlâ'ya iman ve itâat etmenin vacip olması konusunda üç görüş vardır. Ehl-i sünnetin bir kolu olan Eş'arilere göre, Allah Teâlâ'ya iman ve itâat etmek akılla değil, şeriatla vâcip olur. Bu görüşe göre, şeriatı duymayan bir kimse, Allah Teâlâ'ya iman ve itâat etmekle mükellef değildir. Bu görüşün sahipleri şu âyeti delil gösterirler:

"Biz peygamber göndermedikçe kimseye azap etmeyiz."[80]

Ehl-i sünnetin diğer bir kolu olan Maturidilere göre, Allah Teâlâ'ya iman etmek akılla, O'na itâat etmek ise şeriatla vâcip olur. Bu görüşe göre, şeriatı duymayan bir

---

79 - Enfâl, 42.
80 - İsrâ, 15.

kimse, Allah Teâlâ'ya iman etmekle mükelleftir. Fakat, ibâdet ve itâat etmekle mükellef değildir. Çünkü, etrafındaki bunca şeylerin varlığına ve kâinâtın saat gibi işleyen düzen ve intizamına bakan akıllı bir kimse, bunların başında büyük bir yaratıcı ve düzenleyicinin bulunduğunu rahatlıkla anlar. Fakat yalnız akılla bu yaratıcının kendisinden itâat istediğini ve bu itâatin şöyle ve böyle olması gerektiğini anlayamaz. Bunu anlamak şeriatı duymakla mümkündür. Bu görüşün sahipleri şu âyetleri delil gösterirler:

"*Cehennemdekiler, «Peygamberi dinleseydik veya aklımızı çalıştırsaydık, cehennem ehlinden olmazdık.» derler ve bu sözleriyle suçlarını itiraf ederler.*"[81]

"*Size aklınızı çalıştırabileceğiniz yaşa kadar ömür vermedik mi? Size peygamber de geldi.*"[82]

Mutezileye göre ise, Allah Teâlâ'ya iman ve itâat etmenin ikisi de akılla vâcip olur. Bu sebeple, şeriatı duymayan bir kimse aklının erdiği biçimde iman ve itâat etmekle mükelleftir.[83]

---

81 - Mülk, 10, 11.

82 - Fâtır, 37.

83 - Burada "aklının erdiği biçimce" sözünü yazarken, aklıma bizdeki reformist bir zat geldi. Bu reformist zat (Belki ülkemizde başka benzerleri de vardır) Mutezilenin bu görüşünden esinlenerek, "Herkes Kur'ân meâlini okusun ve ondan ne öğrendiyse ona göre Allah'a iman ve itâat etsin." diye yazıyor. Bu görüşüyle bu zat, Mutezileyi de geçiyor. Çünkü Mutezile, aklının erdiği biçimde iman ve itâat etmeyi şeriatı (yani, Kur'ân'ı ve Allah Resûlü'nün hadislerini) duymayan fetret ehli kimseler için ve mecburiyetten dolayı yeterli bulurken, bizim bu zat bunu herkes için ve hiçbir mecburiyet yokken yeterli buluyor. Cesaretin bu türlüsü bilmem ki, nereden ileri geliyor? Cehâletten mi, yoksa inançsızlıktan mı?

Hak olan görüşe göre, Allah Teâlâ'ya iman ve itâat etmek yalnızca akılla vâcip ve sâbit olmadığı için, dinî açıdan neyin tâat veya masiyet, doğru veya yanlış, iyi veya kötü, güzel veya çirkin olduğu da akılla değil, şeriatla sâbit olur. Bu sebeple, dinî anlamda bir şeyin doğru veya yanlış, güzel veya çirkin olduğu akılla değil, şeriatla bilinir.

Çünkü doğru ve yanlışları, güzel ve çirkinleri, iyi ve kötüleri tespit, tayin ve belirleme hakkı yalnızca şeriatın sahibi olan Allah Teâlâya âittir. İnsanlar; ilim, akıl ve görüşlerine göre dinî bir hüküm koyma, bir şeyin helâl veya haram olduğunu söyleme bir şeyin dinen güzel veya çirkin olduğunu belirleme yetkisine sahip değildirler.

Allah Teâlâ'nın hangi fiillerden râzi olduğunu ve hangilerinden râzi olmadığını, O'nun kendisinden açıklama gelmedikçe bilmek ve söylemek mümkün değildir. Allah Resûlü bile, yalnızca O'nun kendisinden gelen hükümleri tebliğ etmek ve duyurmakla emrolunmuştur. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Senin görevin yalnızca duyurmaktır."[84]

"Peygamberin görevi duyurmaktan ibarettir."[85]

"Elçimizin görevi açık tebliğden ibarettir."[86]

"Ey Peygamber! Sana indirileni tebliğ et."[87]

"Peygamber kendi görüşünü söylemez. Onun söylediği, kendisine yapılan vahiydir."[88]

---

84 - Raad, 40.
85 - Mâide, 99.
86 - Teğâbün, 12.
87 - Mâide, 67.
88 - Necm, 3.

"Bu kitabı sana insanlara açıklaman için indirdik."[89]

"Bu kitabı sana, insanların (ve özellikle kitap ehlinin) ihtilâf ettikleri konuları açıklaman için indirdik."[90]

Dinin kutsallığı, onun bütünüyle Allah Teâlâ'nın indirdiği vahye dayanmasından ileri gelir. Bu böyle olduğu için, el karışmış semâvî dinler kutsal olmaktan çıkmışlardır. Çünkü bu dinler, Allah Teâlâ'nın peygamberlere indirdiği orijinal yapısını yitirmişlerdir. Bu dinler, Allah Teâlâ'nın kabul etmediği şirk, hurafe ve bid'atlarla doldurulmuşlardır. Ruh ve manaları gitmiş, yalnızca şekil, isim ve kalıpları kalmıştır. Bu sebepten dolayı, reform gibi düşünceler de dinin kutsallığını yok ederler. Bu düşünceler, vahiy menşeli olan dini akıl menşeli bir fikir ve görüş haline getirirler. Onu semavilikten soyutlayıp beşerileştirirler. Beşerî olan her hangi bir fikir, görüş veya sistem de kutsal değildir.[91]

---

89 - Nahl, 44.

90 - Nahl, 64.

91 - Eğer denilse ki, din vahye dayandığına göre, mezheplerin dinde yeri var mıdır?

Biz de deriz, hak mezheplerin dinde yeri vardır. Çünkü bu mezhepler din uydurmak veya dinde bulunmayan hükümler icat etmek şeklinde teşekkül etmemişlerdir. Bunlar, vahyin sözü olan Kur'ân'ı ve Allah Resûlü'nün hadislerini anlamaya çalışan yetkili ve yetişkin din âlimlerinin anladıklarını açıklamalarından ve bu açıklamaları sistemleştirmelerinden ibarettir. Mezhepler olmasaydı, vahyi anlamak mümkün olmaz ve din zayi olurdu. O zaman cahiller ve gizli dinsizler Kur'ân'dan hüküm çıkarmaya çalışır ve önceki dinlere karşı yapıldığı gibi, pek çok yanlışları dine sokarlardı. Allah Teâlâ, dört hak mezhebi İslâm dini için zırh yapmış ve bu aziz dini bu zırh sayesinde câhillerin ve gizli dinsizlerin tasallutundan ve onu önceki dinler gibi bozup tahrif etmelerinden korumuştur. Ancak, bu böyle olmasına rağmen, mezheplerin, daha doğrusu mezhep mensuplarının bir birine karşı taassup göstermeleri ve aralarına duvar germeleri doğru değildir. Bunların bir birine açıl-

Dokuzuncu Esas, Allah Teâlâ'nın Peygamber Göndermesinin Gereksiz Olmadığına İnanmaktır

Allah Teâlâ'nın peygamber göndermesi gereksiz değildir. Aksine, bunun çok önemli gerekçeleri vardır. Çünkü Allah Teâlâ, kendi zatı ve sıfatlarıyla ilgili bilinmesi gereken doğru bilgileri ve râzı olduğu ve olmadığı fiil ve hareketleri insanlara peygamber aracılığıyla bildirir. Peygamber, âhireti haber verir ve henüz gayp halinde olan bu ikinci âlemde kurtarıcı ve helâk edici olan amellerin neler olduğunu açıklar. İnsanların bu âlemi ve bu âlemde geçerli olan ve olmayan inanç, ahlak, ibadet ve amelleri kendi akılları veya dünya ilimleriyle bilmeleri mümkün değildir. [Allah Teâlâ, bütün insanlarla doğrudan doğruya konuşmayı, herkese ayrı ayrı vahiy indirmeyi veya melekler göndermeyi irade etmediği için, kendisi ile insanlar arasında aracı ve haber taşıyıcı durumunda olan peygamberlere şiddetle ihtiyaç vardır.]

İnsanlar sağlık bilgileri için doktorlara muhtaç oldukları gibi, din bilgileri için de peygamberlere muhtaçtırlar. Ancak herkes çalışıp doktor olabildiği halde, hiçbir kimse

---

maları ve ihtilaflı olan meselelerde en isabetli görüşün hangi mezhepte olduğunu araştırıp bulmaya çalışmaları lâzımdır. Kanaatimce, mezhepler arasındaki bu türlü bir çalışma farz-i kifâyedir. Ve bu çalışma yapılmadığı takdirde bütün Müslümanlar ve özellikle âlimler indellah mesul olurlar.

Bazı kimseler böyle bir açılımın ve hak araştırmasının mezhepleri yıkacağını ve Müslümanları kaosa sürükleyeceğini söylerler. Bu kanaatimizce doğru değildir. Çünkü âlimlerin ittifakıyla bulunan hak görüş bütün mezhepler tarafından kabul edilir ve hepsinin fıkıh ve ilmihâl kitaplarına geçirilir. Mezhepler dinin aslı gibi sabit, değişmez ve yanılmaz değildirler. Onun için, şu veya bu mezhebi, en azından bazı meseleler itibarıyla zaman zaman tekrar gözden geçirmek gerekebilir.

çalışmakla peygamber olamaz. Peygamber olmak, Allah Teâlâ'nın kendisinden râzı olduğu bir kulunu seçip görevlendirmesiyle olur. Bu inceliği bilmeyen dönemin müşrikleri, malî durumu itibarıyla gözleri doldurmayan Muhammed aleyhissalatu vesselâmın peygamberlik göreviyle şereflendirilmesi üzerine, itiraz edip şöyle dediler:

"Neden bu Kur'ân, iki şehirden (Mekke ve Tâif şehirlerinden) birindeki büyük (zengin) bir adama indirilmedi?" Allah Teâlâ, bunların itirazına şöyle cevap verdi:

"Rabbinin rahmetini (peygamberlik de bir rahmettir) bunlar mı dağıtıyorlar?"[92]

"Allah elçiliğini kime vereceğini kendisi daha iyi bilir."[93]

Onuncu Esas, Allah Teâlâ'nın Muhammed Aleyhissalatu Vesselâmı Önceki Dinleri Hükümsüz Bırakan Bir Dinle Gönderdiğine ve Bu Peygamberlik Kurumunu Hitâma Erdirip Mühürlediğine İnanmaktır

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Muhammed Allah'ın Resûlü'dür."[94]

"Muhammed Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur."[95]

---

[92] - Zuhrüf, 31, 32.

[93] - En'âm, 124.

[94] - Feth, 29.

[95] - Ahzâb, 40. Meâl halinde verilen bu âyetteki h-t-m kelimesi "hâtim" şeklinde de, "hâtem" şeklinde de okunabilir. Hâtim, sonuncu, bitirici

"Müminler bu ümmî (okuma yazma öğrenmemiş) peygambere uyarlar. Bunlar onun sıfatlarını Tevrat ve İncil'de de görürler. Bu kitaplarda da bildirildiği gibi, kendisi onlara iyiliği (ve iyi şeyleri) emrediyor, onları kötü şeylerden çekip alıyor, onlara temiz şeyleri helâl ediyor, pis şeyleri yasaklıyor, üzerlerindeki ağırlık ve zincirleri kaldırıyor.[96] *Bu peygambere iman eden, ona saygı duyan, ona yardım eden ve ona indirilen nura uyan kimseler iflah olurlar.*

De ki, ey insanlar! Ben hepinize gönderilen Allah elçisiyim. O Allah ki, göklerin ve yerin mülkiyeti O'na âittir. O'ndan başka ilâh yoktur. Dirilten ve öldüren O'dur.

Ey insanlar! Allah'a iman edin, Allah'a ve O'nun sözlerine iman eden ümmî peygambere iman edin ve ona uyun. Böyle yaparsanız hidayet bulursunuz."[97]

"Aralarındaki ihtilâflı konularda senin hükmüne baş vurmadıkça iman etmiş olmazlar."[98]

---

demektir. Hâtem ise mühür ve süs demektir. Kelime "hâtim" şeklinde okunduğu zaman, yukarıdaki mana çıkar. Hâtem şeklinde okunduğu zaman ise mana şu olur: Muhammed aleyhissalâtu vesselâm peygamberlerin hak olduklarını tasdik eden ve onların hitama erdiklerini gösteren süslü bir mühürdür. Ancak bu ifadede bir mecaz vardır. Allah Resûlu aleyhissalatu vesselâm önceki peygamberleri inkâr etmemiş, aksine, onları tasdik etmiş, onların fazilet ve meziyetlerini beyan etmiş ve onlara da iman etmenin ve saygı duymanın farz olduğunu söylemiş, kendisiyle birlikte peygamberlik kurumunun son bulduğunu bildirmiştir. O, nuru en parlak olan, peygamberlik kurumunu süsleyen ve şerefini arttıran bir peygamberdir.

96 - Ağırlık ve zincirlerden maksat, hurafeleşmiş eski dinlerin, şirkin ve dinsizliğin insanlara kabul ettirdikleri hurafeler, batıllar ve onlara yükledikleri ağır vazifeler ve yüklerdir.

97 - A'râf, 157, 158.

98 - Nisâ, 65.

Allah Teâlâ, bu peygamberin (Muhammed aleyhissalatu vesselâmın) doğruluğunu göstermek için ona pek çok ve çeşitli mucizeler vermiştir. Bu mucizeler onun hak peygamber olduğunu ve bütün söylediklerinin ve yaptıklarının doğru olduğunu ispatlayan delillerdir. Çünkü bunlar tabiat âleminde câri olan kanunları aşan olaylardır. Onun için, bu olayları ancak Allah Teâlâ yaratabilir. Bu özellikleriyle bunlar, Allah Teâlâ'nın mühürleri durumundadırlar. Kendisi bu mühürlerle hak olan peygamberin davasını tasdik eder ve onun sözünü doğrular. Bunlar, Allah Teâlâ'nın "Evet, bu zat benim peygamberimdir." demesinin yerini tutarlar.

Allah Resûlü'nün eliyle işaret etmesi üzerine ayın yarılması, avucunda çakıl taşlarının sesli zikir ve tesbih yapması, dilsizlerin (cansızların ve hayvanların) konuşup onun peygamber olduğunu söylemesi, suya soktuğu elinin parmaklarından çeşme gibi suların akması, onun üflediği az bir yemeğin bir orduyu doyurması onun hemen akla gelen mucizeleridir.[99]

Onun en büyük mucizesi ise Kur'ân-ı Kerim'dir. Harika ve benzersiz olan Kur'ân-ı Kerim, âlimlerin tespitlerine göre kırk yönden mucizedir. Ve o bu çok yönlü mucizeli haliyle açık bir şekilde Allah Teâlâ'nın kendi sözü ve kelâmı olduğunu gösterir. Kur'ân Allah Teâlâ'nın kelâmı ve mucize olduğu için ona muâraza etmek mümkün değildir. Bunun mümkün olmadığı fiilen de sâbit ol-

---

99 - Allah Resûlü'nün binlerce mucizesi vardır. Bunların bir kısmı iki cilt olan "Peygamberimizin Mucizeleri" adlı kitapta toplanmıştır. Türkçeleştirdiğimiz bu kıymetli kitap Hikmet Neşriyat tarafından neşredilmiştir.

muştur. Çünkü, Kur'ân'ın indirildiği dönemde Arabistan'da Arap edebiyâtı zirveye ulaşmış ve dev edebiyatçılar, hatipler ve şâirler yetişmişti. Bunlardan bir kısmının şiir ve kasideleri o kadar muhteşemdi ki, altın suyuyla yazılmış ve birer iftihar tablosu olarak Kâbe duvarına asılmıştı. Böyle bir ortamda, hiç okumamış, hiç şiir yazmamış, ilim ve edebiyatla hiç uğraşmamış olan Muhammed aleyhissalatu vesselâm ortaya çıktı ve Kur'ân'dan indirilen parçaları okuyarak bunların Allah Teâlâ tarafından kendisine indirildiğini söyledi. Küfür ve şirke batmış olan toplum ona iman etmeye hâzır değildi. Edebiyatçı ve şâirler de, kibir ve gururlarından dolayı ona iman etmediler. Bunlar hep birlikte onu inkâr edip karşısına dikildiler. Ve onun okuduğu metinlerin de Allah Teâlâ'nın sözü olmadığını söylediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ onları kendi sözü olan Kur'ân'la muâraza ve mübâreze etmeye (yarışmaya) davet ederek bu yolla onun mucize bir kitap olduğunu ve böyle bir kitabın ancak kendisi tarafından indirilmiş olabileceğini onlara göstermek istedi. Onlar bunu görünce de, Muhammed aleyhissalatu vesselâmın O'nun hak peygamberi ve O'nun adına konuşan elçisi olduğu ispatlanmış olacaktı. Bunun üzerine onlar üç aşamalı bir şekilde mübârezeye davet edildiler. Birinci aşamada şöyle denildi:

"De ki, insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirmek için bir araya gelseler, yardımlaşmalarına rağmen bunu yapamazlar."[100]

Mağrur edebiyatçılar, hatipler ve şâirler, bu iddiayı

---

100 - İsrâ, 88.

çürütmek için Kur'ân'a benzer ve hiç olmazsa halkın nazarında onun seviyesinde görünebilen bir metin ortaya koyamadılar.[101] Onların aczi sâbit olunca, bu sefer şöyle buyuruldu:

"Onlar, «Kendisi uydurdu?» mu diyorlar? Onlara de ki, bu dediğiniz doğruysa, siz de onun onda bir kadarını uydurun ve bunu başarmak için, Allah dışında ulaşabildiğiniz herkesi yardıma çağırın.

Bunlar, bu davete cevap vermekten âciz kalırlarsa, bilin ki, bu (Kur'ân) Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. O'ndan başka da ilâh yoktur."[102]

Karşı koyanların aczi bir kere daha sabit olunca, bu sefer Allah Teâlâ onlara şunu söyledi:

---

101 - O dönemde hem şehirlerde, hem de çölde ve çadırda yaşayan Araplarda edebiyat kabiliyeti ve zevki vardı. Halktaki bu kabiliyet ve zevk güçlü edebiyatçı, hatip ve şâirlerin yetişmesine de vesile olmuştu. Çünkü, meşhur sözde denildiği gibi, marifet iltifata tâbidir. Halkın iltifatı, takdiri ve alaka duyması bu işi meslek edinenleri teşvik etmiş ve kamçılamıştı.

Son asırlarda ise sömürgecilerin İslâmiyeti çağrıştıran Arapça'yı bozma hareketinden sonra Arapların edebî kabiliyet ve zevki iyice bozulmuş ve bunlar bu konuda medenî dünyanın çok gerilerine düşmüşlerdir. Şimdi halk seviyesinde konuşulan Arapça bir çeşit kuş dili gibidir ve kargacık burgacık yüz, iki yüz kelimeden ibarettir. Hac ve umreye gittiğimizde onların halkı bu kuş diliyle, bizler de kitap Arapçısıyla konuşurduk. Fakat ne biz onları anlardık, ne de onlar bizi anlarlardı. Bazen kızar, "Yahu, derdim, bu konuştuğumuz dil dedelerinizin konuştuğu dildir. Neden anlayamıyorsunuz?." Fakat nafile. Bir seferinde hastahaneye yatırdığım bir hacımızın durumunu sormak için, oradaki hemşirelere, "Mâ zâ kalel etıbbâu bi şe'ni meridi? = Hastam konusunda doktorlar ne dediler?" dedim. Hemşireler çok garip bir şey duymuş gibi sözümü tekrarladılar ve rahatlayıncaya kadar kahkaha ile güldüler. Bu hemşirelerin arasında çeşitli Arap ülkelerinden ve Mısır'dan olanlar da vardı.

102 - Hud, 13, 14.

"Kulumuza indirdiğimiz sözde bir şüpheniz varsa, bu şüphenizi haklı çıkarmak için onun bir suresi kadar (Kur'ân yüz on dört suredir. En küçük suresi üç âyettir.) *bir metin getirin ve bu metnin bizim sözümüz derecesinde olduğunu söyleyecek şahitler bulun. Bundan da âciz kalırsanız, ki âciz kalacaksınız, o zaman, inkârcılar için hazırladığımız ve insanlarla taşları birlikte* (ve aynı kolaylıkla) *yakan ateşten kendinizi koruyun."*[103]

İnkârcılar, bu son davete de cevap veremediler. Ve âcizlerin her zaman yaptıkları gibi, Allah Resûlü'nü zorla susturmak için onunla savaşmaya kalktılar. Fakat, yaptıkları savaşlar da onları kurtarmadı ve zor kullanınca da yenilip perişan oldular.

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, peygamberlikle şereflendirilinceye kadar tahsil görmemiş, din, tarih, hukuk, felsefe, sosyoloji, psokoloji, ahlak, edebiyat, şiir gibi ilim dallarıyla hiç ilgilenmemişti. Buna rağmen, bütün bu ilim ve marifet dallarında zirveye çıkan ve bütün bunlar için zengin bir kaynak ve sağlam bir merci oluşturan bir kitap getirmiş, bunun Allah Teâlâ'nın vahyi ve sözü olduğunu söylemiş, şüphesi bulunanların bunun küçük bir suresi ayarında bir metin düzenleyip ortaya çıkarmalarını istemiştir. Ancak bu şekilde meydan okumasına ve mağrur edip ve hatiplerin damarlarına basmasına ve onları kızdırıp çileden çıkarmasına rağmen, bunlar kendi adamları ve şahitleri tarafından da olsa kabul edilebilecek bir metin ortaya çıkarmamışlardır. Dünyada bir şey bir şeye delâlet eder ve onun için delil olursa, bu hal ve vaziyetler de Kur'ân'ın kesin olarak Allah Teâlâ'nın sözü

---

103 - Bakara, 23, 24.

olduğuna ve onu vahiy yoluyla alıp tebliğ eden Muhammed aleyhissalatu vesselâmın da O'nun hak elçisi ve peygamberi olduğuna delâlet eder ve delil olur.

(Bütün bunlara ilâve olarak, Kur'ân-ı Kerim'in zamanın kaçınılmaz olan aşındırmasından hiç etkilenmemesi, önceki semâvî kitapların uğradığı tahrif ve tahriplerden korunması, o günden bugüne kadar gelişen ve son dönemde göz kamaştıran derecelere ulaşan ilimler karşısında hâlâ üstünlüğünü koruması, bütün arama ve araştırmalara rağmen ilim gözüyle onda en ufak bir hata ve yanlışlığın tespit edilememesi[104], onun açıkça veya işaret yoluyla bildirdiği geleceğe âit pek çok olayların meydana gelmesi, ilmî gerçeklerin ortaya çıkması, ilk dönemden sonra bu güne kadar da hiç kimsenin onun küçük bir suresini ortaya koymaya muvaffak olamaması bu sözün Allah Teâlâ'nın hak kelâmı olduğunu ispat eden yeni deliller ve taze mucizelerdir.)

Kur'ân-ı Kerim'in açıkladığına göre,önceki peygamberlere de onların hak peygamber olduklarını ispat eden mucizeler verilmiştir. Yılana dönüşen, taştan su çıkartan, denizde yol açan asa (Hz. Musa için), evlerde yenilip içileni haber vermek, çamurdan kuş yapıp onları uçurmak (Hz. İsa için), kayadan bir deve çıkarmak (Hz. Salih için) bu peygamberlerin mucizelerindendir. Ancak bu peygamberlerin mucizeleri arasında Kur'ân gibi edebî ve ilmî bir metin, her zaman müşâhede edilen, gözle görülüp kulak-

---

104 - İlim dışı, delilsiz ve mesnetsiz iftiraların ve karalamaların ise hiçbir değeri yoktur. Onun için, ilim diliyle konuşmak yerine, külahilerin argo diliyle konuşan bazı seviyesiz inkârcıların Kur'ân'a çağ dışı falan demeleri kendilerini küçültmekten ve ilim çağı olan bu çağın dışına atmaktan başka bir işe yaramaz.

la duyulan bir mucize mevcut değildir. Bu sebeple, bunların mucizeleri zamanı geçince yok olup rivâyet ve hikâye şekline dönüştüğü halde, Muhammed aleyhissalatu vesselâmın büyük mucizesi olan Kur'ân-ı Kerim ilk günkü gibi kalmış ve mevcudiyetini aynen muhâfaza etmiştir. Kıyâmete kadar da bu şekilde kalacağı kesindir.

Muhammed aleyhissalatu vesselâma verilen mucizeler arasında daha önceki peygamberlere verilen mucize çeşitleri de vardır. Hatta bu çeşit mucizeleri de önceki peygamberlerin mucizelerinden daha mükemmeldir. Meselâ, Hz. Musa'nın asası bir miktar yeri yararken, Muhammed aleyhissalatu vesselâmın parmağı koca ayı yarmıştır. Asa yerden su çıkarırken, Muhammed aleyhissalatu vesselâmın kendi parmakları çeşme olup akmıştır.

Eğer denilse ki, o dönemin Arabistan'ında yaşayan büyük şâir ve edipler, Kur'ân'ın davetini ciddiye almadıkları için ona karşılık vermemişlerdir.

Biz de deriz ki, böyle bir şey düşünmek gerçeklerle kabil-i telif değildir. Çünkü sözü edilen insanların bu daveti ciddiye almaları için her türlü sebep mevcuttu. Her şeyden önemlisi de bu kimselerin şöhretleri tehdit altına girmiş ve Kur'ân'ın beğenilen belagatı karşısında bu kimselerin Kâbe'ye asılan şiir ve kasideleri kendi sevenleri ve akrabaları tarafından indirilmişti. Şöhretlerini korumaya karşı büyük bir hırs ve enaniyete sahip olan bu insanlar, eğer karşılık vermeye muktedir olsalardı, kesinlikle bundan geri durmaz ve hem şöhretlerini kurtarmak, hem de galibiyetin doyulmaz zevkini tatmak için bu yola baş vururlardı. Bunun onlara her hangi bir maliyeti ve bedeli de olmazdı. Fakat, buna güçleri yetmedi. Bu sebeple, sa-

vaş yoluna baş vurdular ve kalem kullanan elleriyle kılıç kullanmaya kalktılar. Ancak bunda da muvaffak olamadılar ve şöhretlerinden sonra bu savaşlarda hayatlarını da kaybettiler.

Eğer denilse ki, bunlar Kur'ân'a karşılık vermişler, fakat bunun haberi bize kadar intikal etmemiştir.

Biz de deriz, bu da gerçekle alakası olmayan zoraki bir tasarım ve varsayımdır. Çünkü böyle bir şey olsaydı, bomba gibi patlar ve onun yankısı bütün zaman ve mekânları sarardı. Hadise gizli kalacak cinsten küçük bir hadise değildi. O cihanşümul büyük bir davaya karşı kazanılmış büyük bir zafer olurdu ve bu zaferi sadece onun taraftarları ve dostları değil, bizzat Müslümanlar da kutlar ve Kur'ân'ın mağlubiyetini görünce onun hak olmadığını anlar ve onun etrafından dağılırlardı. Çünkü onları Kur'ân'ın etrafında toplayan güç, dünyaya âit çıkar gibi şeyler değildi. Bu güç Kur'ân'ın Allah Teâlâ'nın kelâmı olması, onun mağlup edilmez ve erişilmez bir mucize olması, bütün söylediklerinin hak ve doğru olması ve ona iman etmenin onları âhiret azabından kurtarıp cennete ehil hale getirmesi inancıydı. Böyle bir mağlubiyetle bu inançları yıkılsaydı, ondan sonra onları hiçbir kuvvet Kur'ân'ın etrafında tutamazdı. Zaten Kur'ân'ın Allah Teâlâ'nın kelâmı olmasından ve onun hak olmasından başka zahirde hiçbir kuvveti de yoktu.

Kur'ân'ın daveti yalnızca o zamandaki edip ve şâirlerle de sınırlı değildir. Bu davet o günden bu güne ve bu günden kıyâmete kadar şüphesi bulunan ve kendine güvenen herkese açıktır. "Halep ordaysa, arşın buradadır. Hodri meydan!"

DÖRDÜNCÜ RÜKÜN

ALLAH RESÛLUNU TASDİK ETMEK

Allah Resûlü'nü tasdik etmekle ilgili esaslar da şunlardır:

Birinci Esas, Haşir ve Neşre İnanmaktır

Haşir ve neşir haktırlar. Kur'ân-ı Kerim bunları haber vermiş, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da onları tebliğ etmiştir. Bu sebeple, haşir ve neşrin hak olduklarına inanmak farzdır.

Haşir ve neşir, insanları öldükten sonra tekrar diriltmek ve onları hesap sormak üzere mahşer meydanında toplamaktır. Bunları yapacak olan Allah Teâlâ'dır. Onun için, bunlar aklen de mümkündürler. Çünkü Allah Teâlâ insanları hiç yokken de yaratmıştır. Bu sebeple, O aynı güçle onları ikinci bir sefer de yaratabilir. Bu tıpkı, ağır bir taşı yerinden kaldıran bir pehlivanın, onu ikinci bir sefer daha kaldırmaya muktedir olması gibidir. Bu olaylardan birincisini gözleriyle gören insanlar, ikincisini de akıllarıyla tasdik ederler. Onun için, inkârcılar, "Çürüyen kemikleri kim diriltir?" diye sorunca, Allah Teâlâ onlara şöyle cevap vermiştir:

"Onları ilk sefer de yaratan diriltir."[105]

---

105 - Yâsin, 78, 79.

"Sizi ilkin yaratmak da, ikinci bir sefer iâde etmek de Allah'ın kudreti açısından tek bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir."[106] Çünkü Allah Teâlâ'nın bir şey yaratması emir vermek şeklindedir. *"O bir şey isteyince, «Ol!» der ve o şey olur."*[107] Emir vermek için ise, bir tek askerle bir büyük ordu arasında bir fark yoktur. Çünkü ikisi de bir tek "Marş!" komutuyla yürütülebilirler.

Evet, ikinci bir sefer iâde edip haşir ve neşir etmek, ilkin yaratmak gibidir. İlkin yaratmak mümkün olduğu gibi, iâde etmek de mümkündür.

İkinci Esas, Kabir Suâline İnanmaktır

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, ölen kimselerin kabirde melekler tarafından sorgulandığını haber vermiştir. Onun verdiği haberi tasdik etmek vaciptir.

Kabirde sorgulama olması aklen de mümkündür. Çünkü bu suâl ruha yöneliktir. Ruh ise,ölüm olayından sonra da mevcuttur.

Bu sorgulamayı gözle görmemek ve bir şey duymamak da bunun olmadığını göstermez. Çünkü ne melekleri, ne de cesetlerinden ayrılmış olan ruhları görmek ve işitmek gibi maddî duyumlarla algılamak mümkün değildir. Uykudayken de ruhun görüp geçirdiklerini uyuyanın yanında olanlar anlayamazlar. Vahiy getiren Cebrâil aleyhisselâm, bunu Allah Resûlü'nün ruhuna iletirken, mec-

106 - Lokman, 28.
107 - Yâsin, 82.

liste hazır bulunlar ne bu meleği görür, ne de onun sesini işitirlerdi.

Melek ve şeytanın insanın kalbine yaptıkları hayır ve şer telkinlerini, onun bunlardan oluşturduğu düşünce ve duyguları, duyduğu rahatlık ve tedirginlikleri de kendisinden başkası hissetmez.

[Hak olan kabir sorgulamasından üç sınıf insan muâftırlar. Bunlar peygamberler, şehitler ve çocuklardır.]

(Sorgulamayı yapan iki melektir. Bu meleklere Münker ve Nekir ismi daha sonraki dönemlerde verilmiştir. Çünkü ne bu isimler, ne de hatta ruhları alan meleğe verilen Azrâil ismi Kur'an'da ve Allah Resûlü'nün hadislerinde yoktur.

Münker ve Nekir kâfir ve zâlimler için korkunç suretli, gök gürültüsü gibi sesli, hiddetli ve kızgındırlar. Ellerinde de demir balyozlar vardır. Münker ve Nekir isminin anlamı da budur. Bu melekler, müminler ve sâlih kimseler için ise, tam tersine sevecen, cana yakın ve munistirler.)[108]

---

108 - Rahmetli anam, Münker ve Nekir hakkında duyduğu şiddet ve dehşeti anlatır ve korkudan rengi uçardı. Ben fazla korktuğunu görünce, onu teselli ve teskin eder ve meleklerin müminleri sevdiklerini ve bunlara munis davrandıklarını söylerdim. Âdet'üllah elverseydi, anam her gün ziyaret ettiğim güzel kabrinden bana seslenip, "Doğru söyledin yavrum. Melekler müminleri severler ve onlara munis davranırlar. Bana da öyle davrandılar derdi." Onu kabrine koyarken, açıp baktığım yüzü, lamba gibi aydınlanmış haliyle zaten bunu bana söyledi. Bundan başka rahmetli anam, kendisine tanınan olağanüstü bir hakkı kullanarak iki kere bana iyi durumda olduğunu söylemiştir. Onun adına ve kendi adıma erhamürrâhimîn olan Rabbimize sonsuz hamd ve senâ ederim.

Bunları buraya kaydetmemdeki maksadım,okuyucuyu kendi hislerimle meşgul etmek değil, ona imanın öldükten sonra insana ne kadar yaradığını

Üçüncü Esas, Kabir Azabına İnanmaktır

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"O mücrimler sabah akşam ateşe tutulurlar. Kıyâmet gününde ise bundan daha şiddetli bir azaba çarptırılırlar."[109]

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da hadislerle kabir azabından haber vermiş, bu azaptan Allah Teâlâ'ya sığınmış[110], bunu ümmetine de tavsiye ederek şöyle buyurmuştur:

"Kabir azabından Allah Teâlâ'ya sığının."[111]

(Kabir azabı gibi, kabir nimeti de haktır. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, *"Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçedir, ya da cehennem çukurlarından bir çukur-*

---

ve korkunç suretli melekleri munis, karanlık kabir çukurunu aydınlık ve geniş bir âleme çevirdiğini ve ona iyi durumlar kazandırdığını bir misâl üzerinde anlatmaktır.

Onun için, imanınıza sahip olun. Onun kadir ve kıymetini bilin ve imanınız olduğu için kendinizi dünyanın en bahtiyar insanı olarak görün ve hiçbir servetin denk gelmediği bu büyük serveti size verdiği için Rabbinize çokça ve doyasıya şükredin.

İmanınızdan faydalanmanız için Müslüman olarak ölün. Müslüman olarak ölmek için de Müslüman olarak yaşayın. Çünkü kim nasıl yaşarsa, öyle ölür. Müslüman olarak yaşamak için de, İslâmın değer ve önem verdiği şeyleri öğrenin ve bu şeylere değer ve önem verin. Namaz kılmak, hacca gitmek önemli ibadetlerdir. Fakat, sadece bunlarla yetinmeyin. Çünkü sadece bunlarla Müslüman olup imanınızdan gerektiği gibi faydalanmanız mümkün değildir. Allah Resûlü'nü dinleyin, onun namaz ve hac dışındaki bir çok değer ve kıymetler için de, "Allah'a yemin ederim, siz bunu yapmadıkça mümin olamazsınız." dediğini duyun.

109 - Ğâfir, 46.

110 - Müslim.

111 - Dârimî.

dur. "[112] buyurmuştur. Âlimlerin ekseriyetine göre, kabirdeki azap ve nimet gerçek şeylerdir. İmam Gazalî gibi bazı âlimlere göre ise, bunlar bir çeşit uyku halini yaşayan ruhun kıyâmet gününe kadar gördüğü tatlı ve acı rüyalardır. Lezzet ve elem duymak açısından nimet ve azabın gerçek veya rüya olmaları arasında her hangi bir fark yoktur. Ancak birinde bunlar gerçek şeylerdir, diğerinde ise rüyalar, duyuşlar ve hayallerdir.)

Kabirde nimet gören veya azap çeken ruh olduğu için, cesedin parçalanıp dağılması bir engel oluşturmaz.

Dördüncü Esas, Mizan'a İnanmaktır

[Mizan haktır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Biz kıyâmet gününde adâlet terazilerini kurarız."[113]

"Terazisi ağır gelenler iflah olurlar. Terazisi hafif gelenler ise, kendilerini ziyana sokmuş olurlar."[114]]

[Amellerin teraziyle tartılması kimseye haksızlık yapılmadığını herkesin anlayacağı bir şekilde göstermek içindir.] Ameller, ağırlığı olmayan arazlar ise de, Allah Teâlâ'nın onlara ağırlık kazandırması mümkündür.

---

112 - Tirmizi.

113 - Nisâ, 47.

114 - A'râf, 9.

Beşinci Esas, Sırat'a İnanmaktır

Sırat haktır. Bu, cehennem üzerine kurulan köprüdür. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Onlara (inkârcı ve nankörlere) cehennem sıratını gösterin!"[115] Bu emir, kıyâmet gününde meleklere verilir. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da şunu söylemiştir:

"İnsanlar Sırat üzerinden geçerken kimileri göz açıp kapama süratiyle geçerler, kimileri yıldırım süratiyle geçerler, kimileri en iyi koşan at süratiyle geçerler, kimileri hiç yara almadan geçerler, kimileri yara bere içinde geçerler, kimileri de cehennemin içine düşerler."[116]

Bazı rivayetlerde Sıratın kıldan daha ince ve kılıçtan daha keskin olduğu bildirilmiştir.[117] Bu ifade, ya Sırat köprüsünü geçmenin zorluğundan kinayedir, ya da insanların Sırat üzerinden uçmak zorunda oldukları anlamındadır. Uçarken de küfür ve günahlarla ağırlaşanlar düşerler, iman ve sâlih amellerle hafiflik kazananlar ise geçerler.

İnsanların uçmaları da mümkündür. Çünkü onları uçuracak olan Allah Teâlâ'dır. Allah Teâlâ melekleri ve kuşları uçurmaya muktedir olduğu gibi, müminleri de azaptan kurtarmak ve kendilerine vaat ettiği cennete ulaştırmak için cehennem üzerinden uçurmaya muktedirdir.

---

115 - Sâffât, 23.

116 - Buhari, Müslim.

117 - Müslim, bu sözü Ebu Said'ten mevkuf olarak rivayet etmiştir. Ebu Said: "Duyduğumuza göre, Sırat kıldan ince ve kılıçtan keskindir." demiştir. İmam Ahmed bu sözü Hz. Âişe'den, Beyhakî de Enes'ten merfu olarak nakletmişlerdir.

Altıncı Esas, Cennet ve Cehennem'in Yaratılmış Olup Şimdi Mevcut Olduklarına İnanmaktır

Cennet ve cehennem yaratılmış olup şimdi de mevcutturlar. Bunun pek çok delilleri vardır. Âdem ve Havva'nın cennette yaratılmaları[118] ve orada yasak ağaçla imtihan edilmeleri cennetin ilk iki insan olan Âdem ve Havva'dan daha önce yaratıldığını gösterir. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, Miraca çıkarken cennet ve cehennemi de gördüğünü haber vermiştir. Kur'ân-ı Kerim'de de cennet için, *"Takva sahiplerine hazırlanmıştır."*[119], cehennem için de *"İnkârcılar ve nankörler için hazırlanmıştır."*[120] denilmiştir. Hazırlanmış olmaları şimdi mevcut olmaları demektir.

Cennet ve cehennemin şimdiden yaratılmış olmaları faydasız değildir. Çünkü ölen insanlar, kıyâmet gününden önce cennet ve cehenneme gitmeseler de durumlarına göre cennetten faydalanır veya cehennemden etkilenirler. Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur.

"Ölen insan, cennet veya cehennemdeki yerini görmeden ölmez."

"Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur."

"İyi olan ölü, kabrinde cenneti seyreder ve «Allahım! Beni çabuk cennetteki yerime götür.» diye dua eder.

---

118 - Âdem aleyhisselâm, kuvvetli olan görüşe göre, yer yüzünde yaratılmış ve buradan cennete götürülmüştür. Havva ise, Âdem cennette iken onun bir kaburga kemiğinden yaratılmıştır.

119 - Âl-i İmrân, 133.

120 - Bakara, 24.

Kötü olan ölü ise, cehennemi seyreder ve, «Allah'ım! Beni cehennemdeki yerime götürme.» diye dua eder."

Eğer denilse ki, cennet ve cehennem şimdi mevcut iseler, neredediler?

Biz de deriz ki, cennet yedi kat göklerin üstündedir. Cehennem de uçsuz bucaksız fezanın bir yerindedir. (Fezada, bilindiği gibi,bir çok cehennemi barındırabilen büyük galaksiler, kara delikler ve meçhul alanlar vardır. Başımızın üstündeki güneş cehennemin küçük bir misâli, ayaklarımızın altındaki yerin ateş olan merkezi de onun daha küçük bir numunesidir.)

Yedinci Esas, Allah Resûlünden Sonra Hak Halifelerin Sırayla Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali Olduklarına İnanmaktır

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, kendisinden sonra kimin halife seçilmesi gerektiğini açıkça söylememiştir. Fakat, birçok işaret ve imalarla ilk halifenin Hz. Ebubekir olacağını bildirmiştir. Bu işaretlerden bir tanesi, hiç kimsenin inkâr edemeyeceği gibi, Allah Resûlü'nün son günlerinde namaz kıldırmayı Hz. Ebubekir'e emretmesidir. Halifenin en büyük görevlerinin başında namaz kıldırmak geldiği düşünülürse, bu namaz kıldırma emrinin, Hz. Ebubekir'in ilk halife olacağını gösteren kuvvetli bir işaret olduğu görülür. Fakat, yine de bu sözlü bir şekilde bildirilmemiştir. Bu sebeple, Allah Resûlü'nün vefatından sonra kimin halife seçilmesi gerektiği üzerinde tartışılıp müzâkere edilmiş ve emarelerin Hz. Ebuker'in üzerinde toplandığı görülünce de bu sahâbi seçilmiştir.

Hz. Ebubekir ilk Müslüman olan sahabidir. Allah Resûlü'nün hicret ve mağara arkadaşıdır. Onun kayın pederidir. Onun uğrunda pek çok sıkıntılara katlanmış, pek çok fedakârlıklarda bulunmuş, bütün servetini onun uğrunda harcamıştır. İki buçuk sene yürüttüğü halifelik döneminde de Allah Resûlü'nün yönetim tarzını aynen sürdürmüş, a'zamî takva ve zühd göstermiş ve bir çok önemli hadislerin altına imza atmıştır. Kuvvetli muhâlefetlere rağmen, Üsame ordusunu sefere çıkarması, Kur'ân'ı cem'etmesi, mürtetlere karşı savaş açması ve fetih hareketini başlatması onun isabetli olan ve Müslümanlara çok faydalar sağlayan büyük teşebbüsleri cümlesindendir.

Râfiziler ise, Allah Resûlü'nün Hz. Ali'yi halife seçtiğini iddia ederler. Bu iddiaları bütünüyle mesnetsiz ve bâtıldır. Çünkü bunların iddia ettikleri gibi, gerçekten bu seçim olmuş olsaydı, ashap Allah Resûlü'nün yaptığı bu seçimi yok farz edip başka bir kimseyi halife seçmezlerdi. Ashâbın Allah Resûlü'nün yaptığı bir seçimini hiçe sayacaklarını zannetmek, Râfizilere mahsus bir su-i zandır. Bu su-i zan, onların ashâbı tanımamalarından ileri gelmiştir. Çünkü ashâbın Allah Resûlü'ne ne kadar bağlı olduklarını ve onun bir küçük imâ ve işâretiyle can ve başlarını ne biçim bir iman ve ihlasla ortaya koyduklarını bilenler, onlar hakkında bu türlü bir zanda bulunmaktan utanır ve bunu yapmaktan Allah Teâlâ'ya sığınırlar.

Râfiziler bu bâtıl iddiaları için geçerli bir delil ve ispat bulamamışlardır. Delil diye ortaya sürdükleri olayların da bu işle hiçbir alakası yoktur. Çünkü bu olayların bu işle alakası olsaydı, onu Râfizilerden önce ashâp anlar ve gereğini yaparlardı. Râfizilerin Allah Resûlü'nün söz-

lerini onunla birlikte bir ömür geçirmiş fedakar, ihlaslı ve alabildiğine dirayetli ashâbından daha iyi anladıklarını zannetmeleri de ya aşırı cehâletlerinin eseri veya hakkı kabul etmemek konusunda cehaletten daha beter olan kötü niyetlerinin ürünüdür.

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm gerçekten Hz. Ali'yi halife tayin etseydi, bunun haberi yayılır ve şöhret bulurdu. Nitekim, o halifeliğin çok altında olan emirlikler ve kumandanlıklar için kimleri tayin etmişse, bunlar geniş bir çerçevede bilinmiş ve herkes tarafından konuşulmuştur. Bu küçük çaplı tayinler şöhret bulup herkes tarafından bilinirken, Hz. Ali'nin halife olarak tayin edilmesinin gizli kalması veya birileri tarafından bütün dillere kelepçe vurularak gizlenmesi ve bunu yalnızca Râfizilerin bilmesi akıl ve mantığın kabul etmediği bir şeydir.

Gerçek şudur ki, Râfiziler Allah Resûlü'nün ashâbına duydukları kin ve düşmanlığa Hz. Ali'yi âlet etmişlerdir. Hz. Ali de bunu fark etmiş ve kendisini ashâba düşmanlık etmek için bir paravan ve âlet olarak kullanmak isteyenlere lânet etmiştir.

(Ashâp hakkında su-i zan etmek, onları kötülemek, onların dinden çıktıklarını iddia etmek, her şeyden evvel Kur'ân'ı ve Allah Resûlü'nün hadislerini inkâr etmektir. Çünkü Allah Teâlâ, müteaddit âyetlerde ashâbı övmüş, onlardan râzı olduğunu söylemiş ve onlara cennet vaat etmiştir. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da bazen toplu halde, bazen de tek tek onları övmüş, kendilerinden râzı olduğunu söylemiş ve bir kısmını açıkça cennetle müjdelemiştir. Bu açıkça ortada iken, Râfiziler kendi hayal ve kuruntularından başka her hangi bir delil ibraz

edemeden Hz. Ali, Bilâl, Ammar, Suheyb ve Ebu Zer dışındaki on binlerce sahâbinin dinden çıkıp mürtedleştiklerini ileri sürerler.[121] Dünyada bundan daha büyük bir iftira, daha büyük bir düşmanlık, daha büyük bir saygısızlık, daha büyük bir haksızlık düşünmek mümkün değildir.)[122]

Ashâbı öven,onlara mağfiret ve cennet vadeden bazı âyetler şöyledir:

1- *"İlk muhâcirler ve ensâr'dan ve bunları iyilikle takip edenlerden Allah râzı olmuştur. Bunlar da O'ndan râzı olmuşlardır. Allah bunlara ebedi kalmak üzere, altından nehirler akan bahçeler ve cennetler hazırlamıştır. Bu en büyük kazançtır."*[123]

2- *"İman eden, hicret eden ve hem mallarıyla, hem de canlarıyla Allah yolunda cihat eden kimseler (sahâbiler), Allah yanında en büyük dereceye sahiptirler. Kazançlı çıkanlar bunlardır."*[124]

3- *"İman eden, Allah yolunda hicret ve cihat eden*

---

121 - Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm vefat ettiği zaman, sahâbilerin sayısı yüz binden fazlaydı.

122 - İran halkı dünyaları için sefih bir otoriteye karşı baş kaldırıp inkılâp yapmıştır. Bu halkın ve özellikle felfese, mantık gibi aklî ilimleri de okuyan aydın kesimin ve okumuşların kendilerine akıl ve gerçek dışı bir akide olan Şiiliği telkin eden ve dayatan çağ dışı kalmış bir dinî otoriteye karşı da âhiretleri için baş kaldırmaları lâzımdır. Akıl ve ilmin hükmettiği bu yeni çağda hâlâ orta çağın bir hurafesi olan Şiilik ve Râfızilik akîdesini sürdürmek kendi aklına ve mensup bulunduğu İslâm ve Kur'ân'a saygısı olan bir millete yakışmaz.

123 - Tevbei, 100.

124 - Tevbe, 20. Not: Müşriklerin, "Biz Kâbe'yi onardık. Onun için, biz Muhammed'in ashâbından daha üstünüz." deyince, bu âyet onları tekzip için indirilmiştir.

kimseler (sahâbiler), *Allah'ın rahmetini umarlar. Allah bağışlayıcı ve merhametlidir.*"[125]

4- "*Rableri onlara cevap verdi. (Dedi ki) Ben erkek olsun kadın olsun sizden kim salih amel işlerse ben onun amelini zâyi etmem. Bir kısmınız bir kısmınızdansınız. Ben, iki cinsten de hicret eden, yerinden çıkarılan, benim yolumda eziyete uğratılan, savaşan, öldürülen kimselerin günahlarını affedeceğim ve onları kendi tarafımdan bir mükâfât olarak altından ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğim. Allah yanında bunlar için güzel sevaplar vardır.*"[126]

5- "*İman eden, Allah yolunda hicret ve cihat edenler (Mekkeli sahâbiler) ve bunları barındırıp onlara yardım edenler* (Ensâr, yani Medineli sahâbiler) *gerçek müminlerdir. Bunlar için mağfiret ve üstün bir rızk* (cennet) *vardır. Bundan sonra sizin gibi hicret edip cihat edenler de sizdendirler.*"[127]

6- "*Zulme uğrayınca Allah yolunda hicret edenleri* (sahâbileri) *dünyada güzel bir yere* (Medine'ye, daha sonra da fethettikleri yerlere) *yerleştireceğiz. Sabreden ve Rablerine güvenen bu kimselerin âhiret mükâfâtı daha da büyüktür. Münafıklar bunu bilebilseler!*"[128]

---

125 - Bakara, 217. Not: Müşrikler; "Muhammed'in adamları haram ay'da savaş yaptılar, günaha girdiler." deyince, bu âyet onları tekzip etmiştir.

126 - Âl-i İmrân, 195. Not: Kadın sahâbiler, "Allah Teâlâ hep erkeklerimize sevaplar ve cennetler vadediyor. Biz kadınlara bir sevap yok mu?" deyince, bu âyet indirilmiştir.

127 - Enfâl, 74, 75.

128 - Nahl, 41. Not: Bu âyet, ashâbın Allah yanındaki değerini bilmeyenlerin (bunu kabul etmeyenlerin) münafık olduklarını bildirmiştir.

7- *"Rabbin fitneye* (baskı ve zulme) *uğradıktan sonra hicret eden, savaşan ve sabreden kimseler* (sahâbiler) *için bağışlayıcı ve merhametlidir."*[129]

8- *"Allah yolunda hicret eden, ondan sonra da* (savaşlarda) *öldürülen veya* (kendi ecelleriyle) *ölen kimselere* (sahâbilere) *Allah kesinlikle güzel bir rızk* (cennet) *verecektir. O bunları beğenip hoşlanacakları bir yere* (cennete) *yerleştirecektir. Allah, rızk verenlerin en hayırlısıdır."*[130]

9- *"Allah, ağacın altında sana bey'at veren kimselerden* (sahâbilerden) *râzı olmuştur."*[131]

10- *"Allah, kıyâmet gününde peygamberi ve iman edip onunla beraber olanları* (yani, onun ashâbını) *utandırmaz. Bunların nurları önlerinde ve sağ taraflarında yayılır ve bunlar, «Rabbimiz! Nurumuzu tamamla ve bizi affet. Sen her şeye kadirsin.» Derler."*[132]

11- *"Muhammed Allah'ın Resûlü'dür. Onunla beraber olanlar* (Onun ashâbı), *kâfirlere karşı metin, kendi aralarında ise yumuşaktırlar. Onları nerede ise her zaman rükû ve secdede* (namaz üzerinde) *görürsün. Rab-*

---

129 - Nahl, 110.

130 - Hac, 58, 59.

131 - Feth, 18. Not: Bu âyet, Hudeybiye olayına işaret etmiştir. Hudeybiyede, Mekke müşrikleriyle savaşmak ihtimali belirince, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm beraberinde bulunan bin yedi yüz sahabiden ölünceye kadar savaşmak üzere bey'at ve söz almıştır. Bu sahâbiler, Râfizilerin, "Münafıktılar. Allah Resûlu vefat edince de dinden çıktılar, mürtetleştiler." dedikleri yakın sahâbilerden oluşuyordu.

132 - Tahrim, 8.

lerinin rahmet ve rızasını ararlar. Çokça secde etmelerinin nuru, yüzlerinde özel bir sima oluşturmuştur."[133]

12- *"Zorlandıkları için evlerini ve mallarını terk ederek hicret eden fakir muhacirler, Rablerinin rahmet ve rızasını arıyorlar. Bunlar* (Medine'de de) *Allah ve Resûlü'ne yardım ediyorlar. Bunlar sâdık müminlerdir. Bunlardan önce Medine'de olan ve iman edenler, kendilerine mühâcir gelenleri seviyorlar, sahip oldukları şeyleri onlara vermekte hiç tereddüt etmiyorlar ve kendi ihtiyaçları olsa da onları kendi nefislerine tercih ediyorlar. Nefislerinin cimriliğinden kurtulan kimseler* (bu sahâbiler) *iflâh olanlardır."*[134]

13- *"Varlık ve genişlik sahibi olanlar, Allah yolunda hicret etmiş fakir akrabalarına yardım etmemek için yemin etmesinler, hoş görsünler, bağışlasınlar. Siz Allah'ın sizi affetmesini istemiyor musunuz? Allah affedici ve merhametlidir."*[135]

14- *"Onlardan* (sahâbilerden) *sonra gelenler şöyle dua ederler: «Rabbimiz! Bizi ve bizden önce imanlı giden*

---

133 - Feth, 29.

134 - Haşr, 8, 9.

135 - Bu âyet, Hz. Ebubekir hakkında indirilmiştir. Bu sahâbi, hicret etmiş fakir bir akrabası olan Mistah'a ciddî bir hatasından dolayı kızmış ve yemin ederek bundan sonra ona malî yardımda bulunmayacağını söylemişti. Bu âyet inince, Hz. Ebubekir onu okudu ve "Siz Allah'ın sizi affetmesini istemiyor musunuz?" cümlesini okuyunca ağladı, "Allah'ım! Elbette ki, istiyorum." dedi ve kefâret verip yeminini bozdu ve kızdığı akrabasına eskisi gibi yardım etmeye devam etti. Allah Teâlâ bu âyette Hz. Ebubekir'e mağfiret vaat etmiştir. Allah Teâlâ verdiği vaadinden de dönmez. Bu âyet, aynı zamanda Mistah'a da mağfiret vaat etmiştir. Çünkü o işlediği hataya rağmen, Allah Resûlü'nün bir sahâbisidir. Allah ve Resûlü için hicret etmiş, yer ve yurdunu terk etmiştir.

kardeşlerimizi (sahâbileri) *affet ve müminlere karşı kalplerimize kin ve düşmanlık koyma. Rabbimiz! Sen şefkat ve rahmet sahibisin.»* "[136]

Allah Resûlü'nün ashâp hakkındaki hüsn-i şehâdet ve övgüleri ise, bu kısa risâlede anlatılamayacak kadar çoktur. Onun için, burada, Buhari ve Müslim'in birlikte rivâyet ettikleri şu hadisi zikretmekle yetineceğiz:

"*Ümmetimin en hayırlı nesli, benimle birlikte yaşan nesildir* (yani, ashâptır)."

Hz Ali ile Hz. Muâviye arasında cereyan eden tatsız olay için de kimsenin kendisini hâkim yerine koyup bunlardan birini haklı, diğerini haksız çıkarmaya kalkışmaması lâzımdır. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"*Üç hâkimden ikisi cehenneme giderler, birisi cennete gider. Cehenneme gidenler, bilmeden hüküm veren hâkimle bile bile şer'î hükümden ve adâletten ayrılan hâkimdir. Cennete giden ise, hem konu hakkındaki şer'î hükmü bilen, hem de ondan sapma ve kayma göstermeyen hâkimdir.*" Tahkik ve tedkik edilmesi kolay olan küçük bir hukuk meselesinde bile hâkimlik yapmak bu türlü tehlikeli ve riskli iken, zamanın derinliklerinde kalmış ve bu yüzden tahkik ve tetkik edilmesi zorlaşmış iki büyük sahâbi cemaati arasındaki bir olayda hakimlik yapmaya

---

[136] - Haşr, 10. Not: Bu âyet, sahâbilerin mümin olduklarını ve imanı gittiklerini beyan etmiş ve bunlara karşı kin ve düşmanlık beslememeyi ve onları kardeş bilip kendileri için mağfiret dilemeyi emretmiştir. Sahâbileri dinden çıkmak, Allah Resûlü'nün vasiyetini hiçe saymak ve münafık olmakla suçlayıp onlara karşı kin ve buğz beslemeyi ibadet sayan Şiiler bu âyetin neresindedirler?

kalkmanın ne kadar tehlikeli ve riskli olduğunu anlamak zor değildir.

Onun için bazı âlimler, bu olay konuşulunca şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ, elimizi onların kanına bulaştırmadı. Bu büyük bir ilâhî lütuftur. Biz de dilimizi bulaştırmayalım."

Müslümanlar hakkında hüsn-i zan etmek İslâmın bir emridir. Onun için, hüsn-i zan yanlış çıksa, bir günahı yoktur. Fakat, su-i zan yanlış çıksa, ağırlığı kadar günahı vardır.

Hz. Ali elbette ki, Hz. Muâviye'den üstündür. Onun üstünlüğünü Hz. Muâviye de kabul etmiştir. Bu sebeple, sözü edilen olay (kavga, savaş) yalnız bu iki sahâbi arasında cereyan etseydi, ihtimal ki, Hz. Ali'nin üstünlüğü onun haklılığına bir emâre sayılabilirdi. Fakat olay, iki büyük grup (iki ordu) arasında cereyan etmiş ve çoğu zaman insiyatif iki gruptaki bozuk niyetli ve anarşist kimselerin elinde kalmıştır.[137] Bu sebeple, Hz. Ali'nin fazileti ve üstünlüğü bu olayda onun başında bulunduğu grubun haklılığını göstermez. Bu olay hakkındaki objektif delillere gelince, bu deliller lehte ve aleyhte olanlarıyla iki taraf arasında eşit biçimde dağılmışlardır. Çünkü, Hz. Ali halife sıfatıyla haklı olarak Hz. Muâviye'yi kendisine itâat etmeye davet ederken,Hz. Muâviye de haklı olarak akrabası olan ve haksız bir şekilde öldürülmüş bulunan Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmasını veya kendisi-

137 - Bu kimseler sahâbi değildirler. Bunlar, ilk üç halife döneminde yürütülen fetih hareketleri sırasında zahiren Müslüman olmuş ve fakat hakikatte kendi dinlerine bağlı kalmış yabancılardı. Kimileri Mısırlı, kimileri Iraklıydılar.

ne teslim etmesini istemiştir.[138] İkisi de haklı olan bu karşılıklı istekler şimdi kesin bir şekilde bilemediğimiz sebeplerden dolayı yerine getirilememiş ve bu yüzden kavga ve savaş çıkmıştır.

Tarihî olayları mahkeme etmek bir fayda sağlamaz. Onun için bu hiçbir zaman iyi niyetle yapılmaz. Çünkü ne suçluyu bulup cezalandırmak, ne de haklıyı bulup hakkını vermek mümkün değildir. Bunun yerine, tarihî olaylardan ders ve ibret almak lâzımdır. Eğer sözü edilen tarihî olay (Hz. Hüseyin olayı da bunun gibidir.) bu gün hakikaten bazı vicdanları rahatsız ediyorsa, o zaman, yapılması gereken şey, böyle bir olayın bir daha Müslümanlar arasında meydana gelmemesi için çaba ve gayret sarf etmektir. Bu olayı kin ve düşmanlığı canlı tutmak için kullanmak ise, ortada hüsn-i niyet bulunmadığını ve maksadın üzüm yemek değil, bağcı dövmek olduğunu açıkça gösterir.[139]

Sekizinci Esas, İmam (Halife, Sultan, Hükümet Reisi) Seçilecek Kimsede Yedi Sıfat Aramaktır

Seçerken imamda yedi sıfat aramak lâzımdır. Bu sıfatlar şunlardır:

---

[138] - Bu katiller Hz. Ali'nin ordusu içindeydiler. Ne Hz. Osman'ı öldürdüklerine pişman olmuşlar, ne de cinayetlerini inkâr etme ve gizleme ihtiyaçlarını duymuşlardır.

[139] - Şimdi de Ermeniler kalkmış, tarih olmuş Osmanlı dönemini mahkeme etmek istiyorlar. Bunların da bu isteklerinde iyi niyet yoktur. Ermeniler, bir mağduriyeti gidermek veya haklı haksız tesbiti yapmak gibi düşünceler taşımıyorlar. Onlar, mal bulmuş Mağribi gibi buldukları bu vesile ile ülkemizi yıpratmak ve kendi dindaşları olan Batılı devletlerin yardım ve desteğiyle doğu ve güneydoğu illerimizde bir Ermeni devleti kurmaktır.

[- Müslüman olmak;

- Mükellef (akıllı ve buluğ yaşında) olmak;
- Erkek olmak;[140]
- Âlim olmak;
- Takva sahibi olmak;
- Ehliyet taşımak (icrâat yapabilecek yetenekte olmak).
- Kureyş kavmine mensup olmak.[141]]

Din, millet ve ülkeye daha yararlı olabilmesi, hak ve adâlet üzerine icrâat yapabilmesi mülahazasıyla şart koşulan bu vasıflara sahip bir kimse bulunduğu takdirde, onu seçmek farzdır. Onu bırakıp daha aşağı derecedeki bir kimseyi seçmek dine, millete, hak ve adâlete karşı hainliktir. Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur:

---

140 - İslâm dini, kadının aktif siyâsetle uğraşmasını tasvip etmemiştir. Çünkü böyle bir siyâsî meşguliyet mahremiyeti yok ettiği gibi, kadının ev içindeki görevlerini yapmasını da önler. Bu gün Avrupa milletleri kadını siyâset meydanına atıyorsa, Müslümanların da onları taklit etmeleri gerekmez. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Yönetimlerini bir kadının emrine veren bir kavim iflâh olmaz." (Buharî, Tirmizi, Nesaî, Ahmed) Bu hadis-i şerif, bir kadının yönetiminde bulunan belli bir devlet için söylenmişse de hükmü geneldir.

141 - Nesaî ve Hâkim'in rivâyet ettikleri bir hadiste Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur: "İmamlar Kureyştendir." Hiç şüphe yoktur ki, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm bu sözü kendisinden sonra ki dört halife için söylemiştir. Çünkü bu süre içinde devlet Hicaz Araplarının elindeydi. Ve bu Araplar, Kureyş kabilesinden başka hiçbir kabileye itâat etmezlerdi. Kureyş'e itaat etmelerinin sebebi ise, Kureyşlilerin şehirli olmaları, Kâbe'ye hizmet etmeleri ve öteden beri Arabistan'ın yönetiminde söz sahibi olmalarıdır. Onun için, bu söz kıyâmete kadar gelip geçecek bütün devlet ve milletler için söylenmemiştir. Bütün bunları bu sözün kapsamına almaya çalışmak ve nerede olursa olsun bir devlet reisi seçildiği zaman onun Kureyş kabilesinden olmasını şart koşmak yanlıştır.

"Allah Teâlâ, kıyâmet gününde bazı kimselerin yüzüne bakmaz ve onlara merhamet etmez. Bunlardan birisi de o kimsedir ki, devlet reisini (veya hükümeti) din ve milletin menfaati doğrultusunda değil, kendi şahsî çıkarı doğrultusunda seçer."

Sözü edilen vasıflara sahip birkaç kimse bulunduğu takdirde, çoğunluğun seçtiği aday imam olur. Bundan sonra, seçim ve siyâset işini bırakıp herkesin kendi çalışma alanına dönmesi lâzımdır. (Çünkü, devamlı olarak siyaset yapmak, siyasî maksatlar için çekişmek, tansiyonu yüksek tutup dikkatleri bu konu üzerinde teksif etmek din ve millete bir şey kazandırmaz. Aksine, çok zarar verir.) Onun için, bazıları hırslarını yenemeyip siyaset kavgasını sürdürmeye çalışırlarsa, onları zorla sindirip susturmak farzdır. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Başınızda imamınız varken, siz de birlik ve beraberlik içindeyken, birisi çıkıp birliğinizi bozmaya çalışırsa, onu öldürün."

Dokuzuncu Esas, Çoğunluğun Oyuyla Seçilen İmamda Mezkûr Vasıflar Bulunmadığı ve Onu Değiştirmeye Kalkışmak Fitneye Yol Açtığı Takdirde, Mecburiyetten Dolayı Onu Kabul Etmektir

Bütün siyasî tecrübeler göstermiştir ki, idare ve yönetimde istikrarsızlık ülke ve millete zarar getirir. Ülke ve millete zarar getiren bir şeyin dine fayda getirmesi de mümkün değildir. Bu sebeple, ferdî inisiyatif olarak en iyi

olana rey vermek vacip olmakla birlikte, umumun oyları üzerine ortaya çıkan sonuca rıza göstermek lâzımdır. Daha iyi bir sonuç elde etmek için istikrarsızlık çıkarmak câiz değildir. Çünkü istikrarsızlık çıkarmak yöntemiyle iyi bir sonuç elde etmek çok enderdir. Böyle bir sonuç elde edilse bile, yol açtığı zarar ve yıkımları karşılaması imkânsızdır. Böyle bir yöntemle daha kötü sonuçlara sebebiyet vermek de kuvvetle muhtemeldir. (Midyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak, bir kasır yapmak için bir mısır (şehir) yıkmak bu türlü yanlışlıkları ifade etmek için söylenmiş öz deyimlerdir.)[142]

Ehl-i sünnetin akîdesinde yönetimlere karşı tutum barışçı bir tutumdur. Şu veya bu sebeple, bunlarla çekişmek ve köşe kapmaca oyununa kalkışmak haramdır. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Namazınıza karışmadıkları sürece başınızdakilerle kavga etmeye kalkışmayın."[143]

Ancak bu tutum, bâtıla teslim olmak, gayr-i meşru icrâatları tasvip etmek ve istenen her şeyi emirdir diyerek yapmak anlamında değildir. Çünkü Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

---

142 - Bu kitabı hazırladığım bu sıralarda Irakta her gün katliâm çapında elli civarında insan öldürülüyor, bunların kanları akıtılıyor. Allah Teâlâ'nın şer'i bir meşruiyet bulunmadığı takdirde, bir damlasının akıtılmasına izin vermediği bu kadar kanlar niçin akıtılıyor? Eğer bu, iş başına getirilen yönetimden daha iyi bir yönetim getirmek için yapılıyorsa, İslâm dini ve şeriatı bu maksatla bu kadar kanın akıtılmasına izin vermiyor.

143 - Siyaset münafıkların cirit attıkları bir alandır. Bu alanda neredeyse her şey yalan, her şey hile ve her şey tuzaktır. Onun için, bu girdaba sürüklenmekten kendini korumak ve münafıkların elinde âlet ve oyuncak olmaktan sakınmak lâzımdır.

"Allah Teâlâ'ya karşı itâatsızlık sayılan her hangi bir konuda hiç kimseye itâat edilmez."

Buraya kadar saydığımız esaslar, Ehl-i sünnet akîdesini oluştururlar. Bu sebeple, Ehl-i sünnet cemaatine mensup olduğunu söyleyen herkesin bu esaslara inanması ve onların birlikte oluşturdukları akîdeye göre bir inanç ve düşünce sistemi kurması lâzımdır. Bu esaslara izah ettiğimiz tarza inanmayan bir kimse ise bu cemaatin dışında kalır ve eğilimine göre bâtıl bir fırkaya mensubiyet kazanır. Allah Resûlü'nün da önceden haber verdiği gibi, İslâm ümmetinde yetmiş iki bâtıl fırka mevcuttur.[144]

---

[144] - Bugün bir mini sohbette birisi şunu sordu:

"- Vahşî, medenî, dindar insanlar arasında hukuk yönünden ne fark vardır?"

Şöyle cevap verdim:

"- Vahşî insan; kendi hukukunu tahsile çalışan, fakat başkalarına hukuk tanımayan kimsedir. Medenî insan; kendi hukukunu tahsil eden, başkalarının hukukuna da saygı duyan kimsedir. Dindar insan ise, kendi hukukundan feragat eden, başkalarının hukukuna riâyet eden kimsedir." Bakalım, biz şimdi bunlardan hangisiyiz?

Bir diğeri de şunu sordu:

"- Bu âlemin ezelî ve ebedî olmadığına inanıyoruz. Bizim inancımıza göre, bu düzenin bir başlangıcı vardır ve bir sonu da olacaktır. Fakat bir takım insanlar âlemi ezelî ve ebedî zannederler. Bu zannın yanlış olduğunu onlara nasıl anlatmak lâzımdır?"

Şöyle cevap verdim:

"- En iyisi bunu bir misâlle anlatmaktır. Bu misâl dünyayı trene benzetmektir. Trenin bir büyük istasyondan hareket edip bir büyük istasyonda durduğu malûmdur. Fakat, yoldaki ara istasyonlarda binip inenler, trenin hep hareket halinde olduğunu, başının ve sonunun bulunmadığını zannederler. Lâkin, kendi zanlarıyla yetinmeyip bunun hakikatini makinist ve şeflere sorarlarsa, bunlar işin aslını onlara söylerler ve böylece onlar zanlarının yanlış olduğunu öğrenirler. Dünyaya gelen insanlar da ne dünyanın başını, ne de sonunu görmemişlerdir. Bu sebeple, onun hep mevcut olduğunu ve hep mevcut kalacağını zannederler. Fakat, bunlar peygamberleri dinleseler, dünyanın

bir yerden itibaren vücut bulduğunu ve bir yerden itibaren de yok olacağını öğrenir ve yanlış olan zanlarını terk ederler."

Bir soru da şöyleydi:

"- Zaman zaman camilerde görüyoruz. Çok az sayıda da olsa bazı kimseler cülus halinden secdeye giderken veya secdeden kalkıp cülus ederken ellerini omuzlarına veya kulaklarına kadar kaldırırlar. Bunu yapmak doğru mudur?"

Bu soruyu da şöyle cevapladım:

"- Hak olan dört mezhebin meşhur olan görüşleri içinde böyle bir namaz biçimi yoktur. Kaldı ki, bizim ülkemizdeki Müslümanların tümü ya Hanefî veya Şâfii'dirler. Hanefî mezhebine göre, yalnızca niyet tekbiri için eller kaldırılır. Şâfiî mezhebine göre ise, hem bu tekbir için, hem her rekâtta rükûa giderken, rükûdan kalkarken ve hem de ilk teşehhütten kıyâm ederken bu yapılır. Bu yerlerde elleri kaldırmak da farz veya vâcip değil, teferruât kabilinden olan küçük sünnetlerdir. Abdullah ibni Ömer radıyallahu anhuma şöyle demiştir: "Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm namaza girerken, rükûa giderken ve rükû'dan kalkarken ellerini kaldırırdı. Secde ederken bunu yapmazdı." (Müttefekun aleyh.)

Durum bundan ibarettir. Fakat bazı kimselerde düzen ve nizama muhâlefet ruhu vardır. Bunlar, ille de yaptıklarını diğer insanlardan farklı bir şekilde yapmak isterler. Halbuki, cemaata uymak, toplumla uyuşmak, onunla ahenk içinde davranmak, düzen ve nizama riâyet etmek dinimizde esastır. Cemaatle namaz kılmak da cemaat ruhunu kazandırmak içindir. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, cemaatın önemini belirtmiş ve cemaata uymayı ve onunla uyumlu halde davranmayı emretmiştir. Bu konuda hemen akla gelen hadis-i şerifler şunlardır: *"Cemaat rahmet, ayrılık azaptır.", "Allah'ın eli cemaatle beraberdir.", "Cemaatten ayrılıp tek başına bir yol tutan, tek başına cehenneme gidecektir.", "Kurt, topluluktan ayrılan kuzuyu kapar.", "Cemaata uyun.", "Çoğunluğa uyun."*

Cemaatla uyumsuzluk huyu taşıyan kimseler, yalnız namazda değil, diğer ibadetlerde de ihtilâf çıkarırlar. Meselâ, Ramazan ayında oruç tutacaklarsa, çevrelerindeki Müslümanlardan bir gün önce veya bir gün sonra tutarlar. Dinî birlik ve beraberliğin en açık simgelerinden biri olan bayramı da diğerlerinden farklı bir günde yaparlar. Bu ihtilâflar için ileri sürdükleri sebepler ise, dinî bir değeri bulunmayan ve sadece ruhlarındaki ihtilaf çıkarma huyunu gizlemeye yarayan basit bahanelerdir. Ben öteden beri şiddetle oruç ve bayram günleriyle bu şekilde oynayanlara karşı durdum. Bu yakınlarda merhum Bediüzzaman'ın da aynı tutum içinde olduğunu öğrendim ve dinî bir mevzuda beni yanlış bir kanaat taşımış olmaktan koruduğu için Rabbime çok

şükrettim ve çok sevindim. Bediüzzaman'la Yaşayan Öyküler-1 kitabının 141'nci sayfasında şunlar yazılmıştır:

"Mütevâzı odasında devamlı duvarda asılı duran bir takvim bulundurur, namaz vakitlerini oradan takip ederdi. Ramazan ayı geldiğinde hilâl tartışmaları o günlerde de olurdu. Suudî Arabistan gibi bazı Müslüman ülkelerde oruç bir gün önce veya bir gün sonra başlatılır, bayram günü de yine ona göre tespit edilirdi. Türkiye'deki bazı Müslümanlar da onlara uyar ve bir ayrılık görüntüsü oluşurdu. O sene Ramazan ayının son günü olan Arife günüydü. Bayram hazırlıkları yapılıyordu. Talebesi Tahirî Bediüzzaman'a geldi ve «Üstadım, bugün Arabistanda bayramdır.» dedi. Bediüzzaman baş ucunda asılı duran takvimi gösterdi ve şöyle dedi: «Kardeşim! Ben Türkiye'de yaşıyorum. Onun için, buradaki takvime göre amel ediyorum. Ben de bazılarının yaptığı gibi yaparsam, fitneye sebep olurum.»

Birisinden de şu soru geldi:

«Allah ismi yerine Tanrı sözcüğü kullanılabilir mi?» Ben de şunu söyledim:

Tanrı ilâh demektir. Onun için meselâ, «Yunan tanrıları, Mısır tanrıları ve tanrıçaları» denir. Bu durumda, Allah ismi yerine tanrı sözcüğü kullanılırsa, bundan kimin kastedildiği anlaşılmaz. Onun için, bir zaman Türkçe ezanda söylenen «Tanrı uludur.» sözünü duyan bir putperest de bunun kendi tanrısı için söylendiğini düşünebilir. Aynen bunun gibi, «ilâh uludur.» dense, yine belirsizlik hâsıl olur. Allah ise, Cenâb-ı Hakkın özel ismidir. Bu isim başka ilâhlar için kullanılmaz. Onun için maksadı tayin edicidir. Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ için ilâh sözcüğü ancak belirleyici bir sıfat veya ekle birlikte kullanılmıştır. Örneğin, «göklerin ve yerin ilâhı» veya «hak olan ilâh, bir olan ilâh» ya da Müslümanlara hitap sadeddinde «sizin ilâhınız» denilmiştir. Buna göre, belirleyici bir sıfat ve ekle birlikte Allah Teâlâ için ilâh da, bunun tercümesi olan tanrı da kullanılabilir. Meselâ, hak olan tanrı, bir olan tanrı veya bizim tanrımız denilebilir. Ancak bu bir cevazdır. Fakat ibadet etmek, zikretmek veya teberrük etmek için, Allah isminden başkası kullanılmaz. Çünkü, bu isim Allah Teâlâ'nın diğer bütün isimlerini zımnen ifade eden özel ismi ve hatta çoğu âlimlere göre ism-i a'zamdır. Süleyman Çelebi'nin «Ondan başka tanrı yok.» sözündeki tanrı ise Allah yerinde değil, ilâh yerinde kullanılmıştır. Bu ise mutlak olarak câizdir.

Bu sorulu cevaplı küçük sohbetten bir hafta sonra, ben de camide yukarıda anlatıldığı şekilde ellerini kaldıran bir adam gördüm. Namazdan çıkarken kapıda onu durdurdum ve kendisine:

«— Neden cemaat içinde cemaata muhâlefet ediyorsun?» dedim.

Sünnet-i seniyyeye uygun bir tarzda sakalı olan adam:

Onuncu Esas, Şeriat ve Hakikatin Ayrı Şeyler Olmadıklarına İnanmaktır

Eğer desen ki, "şeriat ve hakikat" deyimi doğru bir deyim midir? Doğru ise, bu deyim, şeriattan ayrı bir de hakikat bulunduğunu gösterir. Hakikatin şeriattan ayrı bir şey olması ise, şeriatın hakikatsiz olması anlamına gelir. Bir şeyin hakikatsiz olmasıyla bâtıl olması aynı şey olduğuna göre, şeriat bâtıl mıdır? Buna "evet" demek ise küfürdür.

Biz de deriz ki, şer'î ilimlerin bir kısmı açık, bir kısmı ise, gizlidir. Açık olan şer'î ilimleri herkes bilebi-

«– Çünkü Allah Resûlü'nün ellerini bu şekilde kaldırdığını anlatan hadis-i şerif vardır.» dedi.

Ben:

«– Böyle bir hadis bulunsa bile, Ehl-i sünnet Müslümanların öteden beri yaptığı tarzı bildiren hadisler de vardır. Sahih hadisler arasında tercih yapmak gerekirse, cemaatın yaptığına uyan hadisleri tercih etmek gerekmez mi? Cemaatın bir şekilde uygulama yapması hadisler arasında geçerli ve hatta gerekli bir tercih sebebidir. Kaldı ki, sen ve senin gibi yapanlar söylediğin hadisi yanlış anlıyorsunuz. Çünkü, o hadiste Abdullah ibni Ömer'in söylediklerine iki yer daha ilâve ediliyor. Bunlar da secdeye giderken ve secdeden kalkarkendir. Ancak secdeye giderken de, secdeden kalkarken de eller yine ayakta kaldırılır. Çünkü secdeye giderken ayaktan hızla secdeye inilir. Bu sebeple başka yerde elleri kaldırmanın imkânı da yoktur. İki secde arasında eller kaldırılmaz. Çünkü iki secde bir bütündür. İki secdeden sonra da eğer teşehhüt yoksa yine ayağa kalkılır. Bu durumda da ancak ayağa kalkarken eller kaldırılabilir. Teşehhüt bulunması halinde de ellerin kaldırılması, İmam Şâfii'nin dediği gibi, teşehhüdü bitirip ayağa kalkınca olur.

Siz namazda ellerin kaldırılmasının manasını bilir misiniz? Bu bir askerin büyük kumandanı selâmlamasını temsil eder. Kul da bununla Rabbini selâmlar. Peki asker kumandanı oturarak mı selâmlar? O bunu yaptığı takdirde kumandanı hafife aldığı için şiddetle cezalandırılmaz mı? Bu şekilde selâmı ancak yatalak olan verebilir. Siz neden kendinizi bir yatalağın yerine koyuyorsunuz?»"

lirken, gizli olanları ancak bunun için emek veren, mücâhede ve riyâzet yapan, akıl ve fikrini gereksiz dünya meşguliyetlerinden temizleyen, kalbini ibadet ve zikirle nurlandıran kimseler bilebilirler. Şer'î ilimlerin bu şekilde iki kısma ayrıldığını basiret sahibi olan kimseler inkâr etmezler. Bunu ancak, çocukluk yıllarında bir şeyler öğrenmiş, öğrendiklerinin üzerinde donup kalmış, ilim ve marifet basamaklarında ilerleme göstermemiş, âlim ve âriflerin makamları hakkında bilgi sahibi olmamış câhil ve dar görüşlü kimseler inkâr edebilirler.

Bu taksim, bizzat şeriatın sahibi olan Allah Teâlâ ile O'nun Resûlü tarafından yapılmıştır. Örneğin, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Biz insanlar için bu misâl ve temsilleri veririz. Fakat bunların hakikatlerini ancak âlimler bilirler."[145] Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da şunları söylemiştir:

"Kur'ân'ın açık manası, gizli manası, başlangıç manası, nihâyet manası vardır."[146]

"Biz peygamberler, insanların akıl seviyelerine göre konuşmakla emrolunmuşuz."[147] İnsanların akıl seviyeleri farklı olduğuna göre, demek ki, onlara anlatılanların seviyesi de farklı olmuştur.

"Bir topluluğa akıllarının ermediği bir hakikati anlatan, onlar için fitnedir."[148]

---

145 - Ankebut, 43.

146 - İbnu Hıbbân.

147 - Ebu Davud.

148 - Akîl, Ebu Nuaym. Not: Allah Resûlu aleyhissalatu vesselâm tarafından bu uyarı yapıldığı halde, bir takım sufiler, akılların ermediği şeyler

"İlmin bir kısmı ince ve derindir. Bunu ancak birikimli âlimler bilebilirler."[149]

"Benim bildiklerimi siz de bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız."[150]

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, Allah Teâlâ'dan aldığı vahyi eksiksiz bir şekilde tebliğ etmiştir. Ancak bu vahyi açıklarken, farklı olan seviyeleri göz önünde tutmuştur. İnsanlar da gerek vahyi ve gerekse Allah Resûlü'nün açıklamalarını aynı derecede ve aynı derinlikte anlamamışlardır. Bu sebeple, meselâ Hz. Ali radıyallahü anh şöyle demiştir:

"Göğsümde çok ilim vardır. Keşke bunları anlatabileceğim kimseler bulsaydın!" Hz. Ali'nin sözünü ettiği ilim, onun Kur'an'dan ve hadislerden anladığı ilimdir.

Allah Resûlü'nün kendisi için dua ederek, "Allahım! Bu gence fıkıh ve tefsir öğret." dediği Abdullah ibni Abbas da şöyle demiştir:

"Bazı âyetleri, sözümü yanlış anlamınızdan korktuğum için tefsir etmekten sakınıyorum."

Ebu Hüreyre radıyallahü anh şöyle demiştir:

"Ben Allah Resûlü'nden iki heybe dolusu ilim aldım. Bir heybedeki ilmi size rivâyet ettim. Diğerini rivâyet edersem, başımı koparırsınız."[151]

söyleyerek ümmet içinde ihtilâfa, fitne ve fesada sebep olmuşlardır. Bu insanların ellerinde olmayarak bunları söylediklerini iddia etmek ise, ancak saf kimseleri inandırabilir.

149 - es-Sülemî.

150 - Müttefekun aleyh.

151 - Ebu Hüreyre'nin sözünü ettiği ikinci heybedeki ilim, siyasete taalluk eden ilimdir. Çünkü Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, kendisin-

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, Hz. Ebubekir için şöyle demiştir:

"Ebubekir, namaz kılmak ve oruç tutmak yönünden değil, göğsüne yerleşen ilim yönünden diğerlerinden üstün olmuştur." Bütün ashâp, bir aşağı bir yukarı Hz. Ebubekir gibi namaz kılar ve oruç tutarlardı. Fakat, bu sahâbinin kalbine yerleşen üstün ilim ona mahsus kalmıştır. Onun özellikle Allah Resûlü'nün vefatından sonra yönetimde gösterdiği emsalsiz ehliyet ve verdiği isabetli kararlar onun bu üstün ilminden kaynaklanmıştır.

Sehl et-Tüsterî şöyle demiştir:

"Üç türlü ilim vardır. Bunlardan birisi herkese açıklanır. Birisi ehil olanlara açılır. Birisi de kul ile Rabbi arasında tutulur."

Buraya kadar verdiğimiz örnekler, şeriat ilimlerinin bir kısmının zâhir ve açık, bir kısmının da kapalı ve gizli (ince ve derin) olduğunu gösterir. Onun için, "şeriat ve hakikat" sözü bu anlamda söylenirse doğrudur. Fakat, bunların bir birinden ayrı ve hatta bir birine zıt şeyler olduğu anlamında söylenirse doğru değildir. Hakikatin

---

den sonra hilâfetin otuz sene süreceğini, ondan sonra saltanat başlayacağını ve giderek bir takım sefîh ve ahlaksızların devleti ele geçireceklerini haber vermişti. Ebu Hüreyre bunları söyleseydi, yönetim onu cezalandırır, belki de hakikaten başını keserdi.

Ancak, Ebu Hüreyre'nin bu ilmi yaymaması başı için duyduğu endişeden dolayı değildi; bunun fitneye sebep olmasından,ümmeti parçalayıp bir birine düşürmesinden ve yönetime karşı sonuçsuz çıkışların yapılmasından duyduğu endişeden dolayıydı. Âlim kişi ilmin eminidir. Onu ancak faydalı olacak zaman ve zeminde söyler. Çiftçi tohumu taşa ve ateşe atmadığı gibi, âlim de ilmi hebâ olacağını veya ters sonuçlar vereceğini bildiği şekilde saçıp savurmaz. Onun için meşhur deyimde şöyle denilmiştir: "Söylediğin her söz hak olmalıdır. Fakat her hakkı her zaman söylemek hak değildir."

şeriattan ayrı ve ona zıt olduğunu söylemek, şeriatın boş ve bâtıl olduğunu imâ ettiği için, küfürdür. Şeriatın kabuk ve kılıf, hakikatin öz ve ruh olduğunu söylemek de böyledir. Bunun yerine, şeriatın lafız ve ifadeye sığmayan ve çoğu kimseler tarafından anlaşılmayan bazı sırları (ince manaları ve derin işaretleri) bulunduğunu söylemek lâzımdır. Çünkü bu sırların varlığı bir gerçektir. Bu sırlar beş kısımdırlar.

Birinci kısım, kendi mahiyeti itibarıyla ince ve derin olan ilimdir. Bu sebeple, onu ancak ihtisas ehli kimseler anlayabilirler. Bu türlü bir ilmi herkese açmak, kafaları karıştırmak ve insanları yanlış algılamalara sevk etmekten başka bir sonuç vermez. Bunun bir örneği ruh ilmidir. Bu ilim, kendi mahiyeti itibarıyla ince olduğu için, bazı kimseler peygamberimize ruhun ne olduğunu sorunca, Allah Teâlâ onlara şu cevabı vermiştir:

"De ki, ruh Rabbimin bir emridir. Size bu konuda çok az bilgi (veya az bilme yeteneği) *verilmiştir."*[152] Ruh ilmi, ekseriyetin kavrama seviyesinin üstünde olmasına rağmen, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm onu bilirdi. Keşif sahibi âlimler ve ârifler de onu bilirler. Fakat, mezkûr sakıncasından dolayı bu ilmi herkese açmaktan sakınırlar.

Allah Teâlâ'nın sıfatları da bu ilim türündendir. İnsanlar, bu sıfatları kendi sıfatlarına kıyas ederek, örneğin Allah Teâlâ'nın ilmini kendi ilimlerine, O'nun kudretini kendi kudretlerine, O'nun konuşmasını kendi konuşmalarına benzeterek ve "Madem ki, bu kemâl sıfatları biz-

152 - İsrâ, 85.

de vardır, bizi yaratanda da bulunması zorunludur." diye düşünerek bir ölçüde algılasalar da, bu sıfatların hakikatleri insanların sıfatlarına benzemekten ve insanların onları algıladıkları şekilden münezzehtirler. Çünkü onlar, insanlara benzemeyen bir zatın sıfatlarıdır. Böyle olunca da, onların insanların sıfatlarına benzemeleri mümkün değildir. Peki o zaman bu sıfatların hakikatleri nelerdir? İşte bu hakikatler sırdırlar ve çoğu insanların anlama kabiliyetleri onları bilmeye yeterli değildir. Peygamberler ve bir kısım âlimler ve ârifler ise onları bilirler. Fakat, onları diğer insanlara açıklamaya çalışmazlar. Çünkü, bunu yapmak, yanlış anlama ve algılamalara yol açacağı için sakıncalıdır.

Kaldı ki, kendi sözlerine bakılırsa, bu seçkin insanların da Allah Teâlâ'yı ve O'nun sıfatlarını tam olarak bilemedikleri anlaşılır. Ve böyle olması da lâzımdır. Çünkü beşer kabiliyeti ne kadar ileri derecede olursa olsun, uluhiyetin hakikatlerini ihâta etmek ve tam olarak anlamak için yetersizdir. Bu yetersizlik uluhiyetin sonsuz derecede yüksekte, beşeriyetin de ona nispetle sonsuz derecede aşağıda olmasından doğan zorunlu bir sonuçtur. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm dua ederken şöyle demiştir:

"Seni tam olarak övemem. Sen kendini övdüğün gibisin."[153] Allah Teâlâ'yı övmek, O'nu sıfatlarıyla anlatmaktır. Bu anlatımdan âciz olmak, O'nu tam olarak bilememekten ileri gelir. Nitekim, bazı âlimler şöyle demişlerdir:

---

153 - Müslim.

"Allah Teâlâ yı tam olarak kendisinden başkası bilemez." Onun için, ârifler de aczlarını itiraf ederek hep şöyle yakarmışlardır:

"Ey bilinen Rabbimiz! Seni gerektiği gibi bilemedik." Bu sözün manası şudur: Her aşamadaki yaratıklar, kendi yetenek ve kabiliyetlerine göre Allah Teâlâ'yı bilirler. Fakat bunların bilmeleri O'nun hakikatini bilmek demek değildir. Hz. Ebu Bekir radıyallahü anh da şunu söylemiştir:

"Allah Teâlâ, kendisini bilmekten âciz olduklarını bilmekten başka kullarına kendisini bilme gücü vermemiştir." Allah Resûlü'nün şu sözü de Allah Teâlâ'yı tam olarak bilmenin mümkün olmadığını ifade etmiştir:

"Allah Teâlâ'yı bilmenin önünde yetmiş (bir rivâyette de yetmiş bin) *nur perdesi vardır. O bu perdeleri açsaydı, azametinin şuaları, üzerine yansıdıkları her şeyi yakarlardı."*[154]

[Kader ilmi de bir sırdır.[155]] Onun için, kaderin tartışılması nehyedilmiştir. Çünkü kader aklın ölçüleriyle tartışılırsa, ya Kaderiyye veya Cebriyye'nin vardıkları sonuçlara varmak kaçınılmaz olur. Halbuki, bu taifelerin

---

154 - Müslim, İbnu Mâceh, Taberânî, Eb'üş-Şeyh. Not: Hadis lafzındaki yetmiş ile yetmiş bin rivâyetleri bir birleriyle çelişkili değildir. Bu sayılardaki fark, yaratıkların Allah Teâlâ'yı bilme ve tanıma seviyelerindeki farklardan kaynaklanmıştır.

155 - Kader, Allah Teâlâ'nın kâinât ve varlıklar için çizdiği ezelî programdır. Bütün varlıklar bu programa göre yaratılır ve yönetilirler. İnsanların dışındaki varlıklar ve insanların zorunlu fiilleri açısından kaderin mana ve mahiyeti açıktır. Fakat, insanların kendi iradeleriyle yaptıkları fiillerin kaderle olan ilişkisini anlamak neredeyse mümkün değildir.

vardıkları iki sonuç da dinen yanlıştır. Çünkü eğer, Kaderiyye taifesinin dediği gibi, insanlar kendi fiillerinde tam bir irade ve özgürlüğe sahip olsalar, o zaman Allah Teâlâ'nın iradesinin bunların iradeleriyle sınırlandırılmış olması lâzım gelir. Bunun manası ise şudur: Allah Teâlâ ancak insanların irade beyan etmedikleri yerlerde irade gösterebilir. İnsanların irade beyan ettikleri yerlerde ise O'nun iradesi geçersiz olur. Böyle bir mananın doğru olması mümkün değildir. Çünkü bu Allah Teâlâ'nın âciz olması demektir. Âciz olan da ilâh olmaz. Bu itibarla, Kaderiyye'nin görüşü Allah Teâlâ'nın uluhiyetini iskat etme (düşürme, iptal etme, inkâr etme) noktasına kadar varır.

Ve eğer Cebriyye taifesinin dediği gibi, insanlar kendi fiillerinde mecbur olsalar, hiçbir iradeleri bulunmasa ve bütünüyle Allah Teâlâ'nın iradesiyle hareket etseler, o zaman da onları kötü fiillerinden dolayı cezalandırmak adâlete uymaz. Adâlete uymayan işler yapmak ise zulümdür. Bu takdirde, Allah Teâlâ'nın kullarına zulmetmesi ve zâlim olması lâzım gelir. Zulmetmek ve zâlim olmak ise kötü bir sıfattır. Gerçek ilâh ise kötü sıfatlardan münezzehtir. Bu sebeple, Allah Teâlâ'nın kullarına zulmettiğini söylemek, O'nun gerçek ilâh olmadığı sonucuna kadar gider.

Kader sırrını akılla çözmek mümkün olmadığı için, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, kaderi tartışan ashâbını uyarmış ve onu tartışmaktan vazgeçirmiştir. Bunun yerine, Allah Teâlâ'nın kullarına karşı âdil olduğunu, kulların da kendi fiillerinden sorumlu olduklarını düşünmek ve kadere bu şekilde iman etmekle yetinmek gerektiğini bildirmiştir.

Ancak, Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm ve basireti açılmış zatlar, kaderin sırrını bilmişlerdir.

İkinci kısım, açıklandığı takdirde anlaşılabilen ve fakat açıklanması zarar veren ilimdir. Bir kısım gaypler bu kısımdandırlar. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Ey iman edenler! Bazı şeyleri sormayın. Bunlar açıklanırlarsa, sizi üzerler. Fakat, sormakta ısrar ederseniz, bunlar size açıklanırlar."[156] [Kıyâmet vaktini bilmek bu kısımdandır.] Çünkü kıyâmet vakti açıklanırsa, o anlaşılabilen bir konudur. Fakat, açıklanması zarar verir. Çünkü eğer insanlar, bunu (kıyâmetin kopacağı vakti) yakın bulsalar, dünyayı yüz üstü bırakırlar ve onu yıkılmaya terk ederler. Ve eğer, bu vakti uzak bulsalar, o takdirde de âhiret, hesap ve azap endişesini bir tarafa bırakıp büyük bir hırsla dünyaya yönelirler. Kıyâmet bilgisi, böylece birinci durumda onların dünyaları için, ikinci durumda da âhiretleri için zararlı olur.

[Ölüm vaktini bilmek de bunun gibidir.]

Üçüncü kısım, daha fazla etki sağlamak için, [mecaz ve istiâre yoluyla anlatılan ilimdir.] İnsanların çoğu mecaz ve istiâreyi hakikat zannettikleri için, bu şekilde ifade edilen sözün hakikî manasını bilmezler. Allah Resûlü'nün sözlerinde bu kısma âit çok örnekler vardır. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir:

1- *"Deri ateşe karşı büzüldüğü gibi, mescit de, içine atılan balgama karşı öyle büzülür."*[157] İlimde derinliği ol-

---

156 - Mâide, 101.

157 - Bu söz bu ifade tarzıyla Allah Resûlü'ne âit değil, Ebu Hüreyre'ye âittir. Allah Resûlü'nün sözü ise, şöyledir: "Namazda Rabbinize

mayanlar, bu sözü dinleyince, mescidin içine atılan balgamdan dolayı hakikaten büzüldüğünü zannederler. Halbuki, bu lafız bir mecaz ve istiâredir. Ondan kastedilen mana ise şudur: Mescidin ruhu onu tazim etmek ve ona karşı saygılı ve edepli davranmaktır. Onun içine balgam ve tükürük atmak ise, bu ruhu zedeler, tazim ve saygının derecesini düşürür.

2- *"İmamdan önce rükû' veya secdeden kalkan kimse, Allah Teâlâ'nın onun başını eşek başına çevirmesinden korkmaz mı?"* Bu sözden lafzın ifade ettiği zahir mana kastedilmemiştir. Bunun altındaki gizli mana ve sır ise şudur: Namaz kılarken hem imama uymak, hem de ondan önce davranmak ne yaptığını bilmemektir. Çünkü ne yaptığını bilen bir kimse, bu çelişkili davranışları bir arada göstermez.[158]

3- *"Müminin kalbi, Allah Teâlâ'nın iki parmağı arasındadır."* Müminin kalbi, lafzın ifade ettiği zahir manayla Allah Teâlâ'nın iki parmağı arasında değildir. Buradaki parmaklardan maksat güç ve kuvvettir. Buna göre bu hadisin gizli ve hakiki manası, müminin kalbinin Allah Teâlâ'nın güç ve kuvveti altında olmasıdır.[159]

---

karşı dururken, niçin önünüze tükürürsünüz? Siz bile yüzünüze karşı tükürülmesinden rahatsız olmaz mısınız?" (Müslim)

158 - Bu hadisteki tehdit mecaz değil, gerçek de olabilir. Çünkü Allah Teâlâ, imamdan önce kalkan bir kimsenin başını hakikaten de eşek başına çevirebilir.

159 - Müminin kalbi gibi, kâfirin kalbi de Allah Teâlâ'nın güç ve kuvveti altındadır. Durum bu iken, yalnızca müminin kalbine vurgu yapılması şundandır: Müminin kalbi imanla şereflenmiş ve temizlenmiş bir kalptır. Kâfirin kalbi ise, küfürle necisleşmiştir. Allah Teâlâ'nın kudreti parmaklarla ifade edilince, bunların necis bir şeyle temas ettiğini söylemek doğru görülmemiştir. Diğer bir yandan, Allah Teâlâ, müminlerin kalplerini imana, iba-

4- *"Hacer'ül-Esved, Allah Teâlâ'nın yerdeki sağ elidir."* Taş olduğu kesin olan Hacer'ül-Esved'in hakikaten Allah Teâlâ'nın sağ eli olması mümkün değildir. Bu ifade tarzı bir teşbih ve benzetmedir. Bundan kastedilen mana ise, şudur: Mecazî anlamda Allah Teâlâ'nın evi kabul edilen Kâbe'yi ziyâret eden bir kimse, ev sahibi olan Allah Teâlâ'yı ziyâret etmiş olur. Bir büyüğü evinde ziyâret eden de onun sağ elini tutup öper. Bu anlamda sözü edilen taş da Allah Teâlâ'nın elini temsil eder ve Kâbe'yi ziyaret edenler, Allah Teâlâ'nın eli niyetiyle bu taşı hürmet, saygı, göz yaşı ve duayla öpeler.

5- *"Ben Allah Teâlâ'nın nefesini Yemen tarafından hissediyorum."* Bu mecâzî sözden kastedilen mana şudur: "İslâmiyete girip ona güç ve kuvvet kazandıracak topluluğun Yemenliler olacağını hissediyorum." Nitekim, öyle olmuş, Allah Resûlü'nün hissettiği şey gerçekleşmiş ve Yemenliler toplu halde Müslüman olup İslâmiyet için büyük bir güç ve kuvvet oluşturmuşlardır.

Allah Resûlü'nün bunlar gibi çok sözleri vardır. Bazı âyetlerde de lafzın ifade ettiği zâhir mana değil,bunun altındaki gizli mana kastedilmiştir. Ancak bir âyet veya bir hadisin zâhir manası değil, gizli manası kastedilmiştir, diyebilmenin önemli bir şartı vardır. Bu şart, o âyet veya hadisin zâhir manasının aklen, ilmen veya şer'an doğru veya mümkün olmamasıdır. Lafzın ifade ettiği zâhir mana bu ölçülere göre doğru ve mümkün olduğu takdirde ise,

---

dete ve hayır işlerine yönlendirir. Kâfirlerin kalplerini ise onların seçip istemesi üzerine küfür, masiyet ve kötü işlere yöneltir. Ancak Allah Teâlâ'ya karşı saygının gereği olarak, hayır olan işleri O'na nispet etmek şer ve kötülükleri ise, doğrudan doğruya O'na nispet etmekten sakınmak lâzımdır.

onu bırakıp gizli bir mana aramak câiz değildir. Bu böyle iken, bozuk bir fırka olan bâtinîler ve gizli dinsizler olan zındıklar bu şartı nazar-i itibara almaksızın, hevâ ve heveslerine göre âyet ve hadisleri tevil etmişler ve onlardan kendilerine göre gizli manalar ve maksatlar çıkarmışlardır. Bunlar zâhir manaya "şeriat", lafza kendi heveslerine göre yükledikleri uyduruk manaya da "hakikat" demişlerdir. Bu taifeleri tevilleri ve uydurmaları bâtıl ve merduttur.

Dördüncü kısım, bir şeyi bilmenin en ileri aşamasıdır. Eşya hakkındaki bilgi (onları bilmek) birkaç aşamadan geçerek tamamlanır. Bu şeyler önce kabaca idrâk edilirler. Ondan sonra bu idrâk değişik yöntemlerle geliştirilir. Böylece başlangıç ile sonuç itibarıyla bu bilgi iki bilgi haline gelir. Meselâ,bir şeyi uzaktan görmek, o şey hakkında bir bilgi kazandırır. Ondan sonra bu şeyi yakından tetkik edince,yeni bir bilgi hâsıl olur. Bu yeni bilgi esasta öncekinin aynısı da olsa, ondan daha net, daha ayrıntılı ve daha kuvvetlidir. Tasdik de ilim gibi, aşamalıdır. Bu sebeple, meselâ insan hastalığın ve ölümün varlığını tasdik eder. Fakat bunları bizzat yaşayınca, farklı bir tasdik oluşturur. Bu tasdik öncekinin aynısı ve fakat ondan çok daha kuvvetlidir. Çünkü bu ikinci aşamada olay tasavvur aşamasında kalmaz, müşâhede aşamasına gelir ve duygu halinde yaşanır.

Bu türlü bilgi ve tasdiklerin birinci haline zâhir, ikinci haline bâtın veya birincisine kışır, ikincisine öz demek mümkündür. Dinî bilgi ve tasdikleri de bu anlamda şeriat ve hakikat diye ayırmakta bir sakınca mevcut değildir.

Beşinci kısım, hal ve vaziyetlerin konuşma tarzında ifade edilmesidir. Bunun tipik bir örneği şu tekerlemedir:

"Duvar kazığa:

- Neden beni yarıyorsun? diye sordu.

Kazık:

- Bunu bana değil, kafama inen çekice sor, dedi."

Bu tekerlemedeki soru ve cevap gerçek konuşma değil, hal ve durumun tercümesidir. Kur'ân-ı Kerim'de de bu tarzdaki ifadeler vardır. Bunlardan bir kaç örnek şöyledir:

1- "Bundan sonra Allah semaya yöneldi, o henüz buhar (esir, gaz) halindeydi. Ona ve yere:

- İster isteyerek, ister kerhen gelin! dedi. Onlar:

- Biz isteyerek geldik, dediler."[160] Buradaki konuşmanın hal ve vaziyetin ifadesi ve onun tercüme edilmesi olduğunu bilmeyen kimseler, bu âyetleri okuyunca, onun Allah Teâlâ'nın gökle yere sesli olarak hitap ettiğini, gökle yerin de dile gelip sesli olarak O'na cevap verdiklerini anlattığını düşünürler. Bunlardan bir kısmı, "Allah Teâlâ her şeye kadirdir." Deyip teslimiyet gösterirken, diğer bir kısmı bunun aklen mümkün olmadığını ileri sürerek âyeti inkâr etme cihetine giderler. Halbuki burada sesli bir soru ve cevap yoktur. Âyette olayın bu şekilde verilmesi, gökle yerin Allah Teâlâ'nın tasarruflarına mutlak olarak açık olduklarını, O'nun buralarda istediği her şeyi yapabildiğini anlatmak için yapılmış bir tasvir ve bir âmir-memur benzetmesidir.

---

160 - Fussılet, 11.

2- "Hiçbir şey yoktur ki, Allah'ı tesbih etmesin ve O'na hamd etmesin."[161] Bu âyetten de cansız ve dilsizlerin sesli bir şekilde Allah Teâlâ'yı tespih ettiklerini ve O'nu övdüklerini anlamak doğru değildir. Allah Teâlâ, bunu yaptırmaya muktedir ise de, O dünya hayatında sesli bir şekilde konuşma yeteneğini yalnızca insanlara vermiştir. Bu sebeple, mucize olaylar dışında cansızlar ve dilsizler konuşmazlar. Onun için, bunların (cansız ve dilsizlerin) Allah Teâlâ'yı tesbih etmeleri ve övmeleri, mükemmel bir sanatın sanatkârının hünerini göstermesi türünden O'nun kudret ve azametini göstermeleri şeklindedir. Nitekim bir şâir de şöyle demiştir:

Her şeyde bir delil vardır
Gösterir ki, Allah birdir[162]

Her şey; var olmak, varlıkta kalmak, bir takım vasıf, sıfat ve özellikler kazanmak, bunları korumak, yaşamasının gerektirdiği (rızkı) bulmak, muntazam ve şaşmaz bir düzen içinde halden hale geçmek gibi durumlarıyla, bütün bu işleri yapan çok üstün bir kudrete sahip bir ilâhın mevcudiyetini gösterir ve O'na delâlet ve şahâdet eder. Ancak bu delâlet ve şahâdet kulakların duyduğu biçimde bir sesli konuşmak değil, akılların idrâk ettiği hal dili ve halın ifadesidir. Hal dilini ise herkes anlamaz. Onun için, bir çok kimse, bütün varlıklar Allah Teâlâ'nın varlık, birlik

---

161 - İsrâ, 44.

162 - Bu beyt, zühdiyyât şâiri Eb'ül-Atâhiyye'ye âittir. Bundan önceki beyt de şöyledir:

En şaştığım şey inkârdır
Nasıl inkâr edilir ki?

ve büyüklüğünü hal dilleriyle anlatıp dururken, O'nun varlığını inkâr ederler. Bir çok kimse de, âlem bir zikirhâne gibi, içindeki tüm varlıkların hal diliyle zikir ve tesbih ederken gaflet ve umursamazlık içinde yaşarlar.

Bir şeyin hal dili, onu müşâhede edenlerin anlayışlarındaki kuvvete göre boyut ve derinlik kazanır. Bu sebeple, sade bir müminin eşyanın hal dilinden anladıklarıyla âlim ve ârif bir zatın anladıkları derece bakımından bir birinden çok farklıdır.

3- *"Allah bir şey irade ettiği zaman, «Ol!» der ve o şey olur."*[163] Allah Teâlâ bir şey irade ettiği zaman, o şey O'nun irade etmesiyle birlikte oluverir. Bu hakikat, bir sözlü emir ve itâat şeklinde ifade edilmiştir. İlmin ilk basamağında olan kimseler, bu âyetten sözlü emir ve itâat manasını anlarlar. Fakat ileri seviyede olanlar bunun bir benzetme ve tasvir olduğunu, Allah Teâlâ'nın bir şeyi irâde etmesinin o şeyin oluşması için yeterli olduğunu, buna ayrıca sesli bir emir eklemesinin gerekmediğini bilirler. Burada da öncekilerin anlayışı zâhir veya şeriat, sonrakilerin anlayışı bâtın veya hakikat şıklarını oluşturur.

4- *"Allah; «Ey İblis! Kendi ellerimle yarattığım Âdem'e neden secde etmedin? Kibirlendin mi, yoksa gerçekten büyüklerden mi oldun?» dedi. İblis, «Ben ondan üstünüm. Çünkü beni ateşten, onu ise topraktan yarattın.» dedi. Allah; «Oradan çık, sen artık kovulmuş birisin.» dedi."*[164] Kuvvetle muhtemeldir ki, bu âyetlerde diyalog şeklinde geçen soru ve cevaplar, İblisin hal dilinin ter-

---

163 - Yâsin, 82.

164 - Sâd, 75, 77.

cüme edilmesinden ibarettirler. Buna göre, Allah Teâlâ, İblis'in kendi emrine karşı isyanını ve onu bu isyana iten sebepleri soru ve cevap şekline getirmiştir. Bunun böyle olmasının kuvvetle muhtemel olması şundandır ki, İblis, isyan edince, Allah Teâlâ'nın ona hitap etme şerefine layık olmayı kaybetmiştir. Nitekim, Allah Teâlâ bu liyakati kaybettikleri için kıyâmet gününde de kâfirler, zâlimler ve bir kısım günahkârlarla konuşmaz. Bunu bildiren bazı âyetler şöyledir:

"*Onlar o gün Rablerini* (görmekten ve O'nunla konuşmaktan) *men'edilirler.*"[165]

"*Allah'ın indirdiği hakikatleri az bir çıkar karşılığında gizleyenlerle Allah kıyâmet gününde konuşmaz. Allah bunları tezkiye etmez. Ve onlar için elemli bir azap vardır.*"[166]

"*Allah'a verdikleri iman ve sadakat sözünü az bir çıkar karşılığında bozanlar için âhirette rahmetten bir pay yoktur. Allah o gün bunlarla konuşmaz, bunların yüzüne bakmaz ve bunları tezkiye etmez. Bunlar için elemli azap vardır.*"[167]

---

165 - Mutaffifîn, 15.

166 - Bakara, 174. Not: Bu âyet, Allah Resûlü'nün geleceğini bildiren Tevrat ve İncil âyetlerini gizleyip inkâr eden Yahudi ve Hıristiyan din adamları hakkında indirilmiştir. Fakat, âyetin hükmü geneldir. O her hangi bir dinî hakikati çıkar karşılığında gizleyen herkesi kapsar. Buradaki "çıkar karşılığı" kaydı çok önemlidir. Onu dikkatten kaçırmamak lâzımdır. Çünkü bazı sıcak kanlı câhiller, ibraz ve izharında İslâm ve Müslümanlar için fayda bulunmayan bir takım gerçekleri fitneye sebep olmamak için teşhir etmeyen Müslüman din âlimlerini de bu âyetin kapsamına dahil ederek hem onlara, hem de zikri geçen kaydı bulundurmuş olan Kur'ân'a karşı haksızlık ve saygısızlık ederler.

167 - Âl-i İmrân, 77.

Hadis-i şeriflerde de Allah Teâlâ'nın kıyâmet gününde yüzlerine bakıp kendileriyle konuşmadığı insan sınıfları ayrıntılı bir biçimde açıklanmışlardır.

TEVİL KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLAR

Âyet ve hadislerin tevil edilmesi konusundaki yaklaşımlar şunlardır[168]:

1- Selef'in yaklaşımı. İmâm Mâlik ve İmâm Ahmed'in öncülük ettikleri bu yaklaşım, müteşâbih türden olan âyet ve hadisleri zâhir manalarına göre kabul etmek, bu manalar akıl ve şeriatın ölçülerine uymadıkları (örneğin, Allah Teâlâ için cismâniyet veya yaratıklara benzerlik imâ ettikleri) zaman da, "Allah ve Resûlü neyi murâd etmişlerse ona iman ettik." demekle yetinmektir. Bu yaklaşımda tevil etmek yoktur. Onun için, İmam Mâlik; *"Allah Arş'ın üzerine istivâ etti."* âyetindeki "isitvâ"-nın ne demek olduğu sorulduğu zaman şu karşılığı vermiştir:

"İstivâ'nın lügat manası malumdur. Onun Allah Teâlâ için nasıl olduğu meçhuldür. Ona bu meçhul haliyle iman etmek vâciptir. Onu soruşturup kurcalamak ise bid'atdır."

---

168 - Tefsir ile tevil ayrı şeylerdir. Tefsir, nispeten kapalı olan bir söz veya sözcüğü açmak ve açıklamaktır. Tevil ise, bunlara lafızlarının ifade ettiği manadan başka bir mana yüklemek ve onlardan bu manayı çıkarmaktır. Meselâ el sözcüğü tefsir edilirse, onun tanımı yapılır, tevil edilirse, elden maksat güç, kuvvet veya nimet ve iyiliktir, denir.

İmam Ahmed de şöyle demiştir:

"Müteşâbih âyet ve hadislerin zâhir manalarından öteye geçmeyin." Bu İmam yalnızca üç hadis-i şerifi tevil etmiştir. Bunlar, *"Hacer'ül Esved Allah Teâlâ'nın sağ elidir."*, *"Müminin kalbi Allah Teâlâ'nın iki parmağı arasındadır."*, *"Ben Allah'ın nefesini yemen tarafından hissediyorum."* hadisleridir.

Bu yaklaşım en selâmetli olandır. Çünkü bu yaklaşımda âyet ve hadisleri yanlış tevil etme tehlikesi yoktur. Ve Allah Teâlâ kıyâmet gününde hiçbir kula, "Neden âyetleri tevil edip onların gizli manalarını bulmadın?" diye sormaz. Fakat, bunları tevil edip yanlış manalar çıkarırsa, o zaman, hangi salâhiyetle ve kimden izin alarak bunu yaptığı kendisine sorulur. Müteşâbihleri tevil etmek içtihat etmek değildir. Çünkü içtihat etmek, açık bir nass bulunmadığı yerde, mevcut bir nassa kıyas ederek bir meselenin fıkhî hükmünü bulmaya çalışmaktır. Ehliyet şartları içinde içtihat yapılırsa, vaki hatalar affedilirler. Tevildeki hatalar ise affedilmezler.

2- Eş'arîlerin yaklaşımı. Eb'ül-Hasan el-Eş'arî'nin başında bulunduğu bu yaklaşım, Allah Teâlâ hakkında vârid olan Arş üzerinde istivâ, gök semasına inme, gelip gitme, el gibi cismâniyet ve yaratıklara benzerlik imâ eden sıfatları[169] Allah Teâlâ için uygun olan makul manalarla tevil etmek, âhiretle ilgili nassları ise zâhir manalarıyla kabul etmektir.

---

169 - Selef'e göre, bu sıfatlar cismâniyet ve yaratıklara benzerliği akla getirseler bile, bunları zorunlu kılmazlar. Bu sebeple, bu bahaneyle mezkûr sıfatları tevil etmek doğru değildir.

(Tevil yaklaşımı, el-Eş'arî'den nakledilen bir rivâyettir. Ondan nakledilen diğer bir rivâyet ise onun Selef yaklaşımını benimsediği şeklindedir. Nitekim, el-İbâne adlı kitabından da onun bu yaklaşımı benimsediği anlaşılmaktadır.)

3- Mutezile'nin yaklaşımı. Ehl-i sünnetin dışında kalan bu yaklaşım, zâhir manaları akla uymayan âyet ve hadisleri tevil etmektir. Mutezile bazı âyet ve hadislerin zâhir manalarının akla uymadıklarını söylerken, nasıl bir aklı ölçü aldıklarını tayin edememişlerdir. Halbuki akıllar bir birilerinden çok farklıdırlar. Bu sebeple, bir akla uygun olmayan bir mana başka bir akla pek a'lâ uygun olabilir. Bu husus da bu üçüncü yaklaşımın bâtıl olduğunu gösterir.

Mutezile, akla uymadıkları gerekçesiyle miracı, kabir azabını, mizan'ı, sırat'ı, cennetteki rüyetüllah'ı tevil etmişlerdir. Bunlara göre, miraç Allah Resûlü'nün yalnızca ruhuyla vuku' bulmuştur. Rüyetüllah Allah Teâlâ'nın gözlerle görülmesi değil, dünyada olduğundan daha iyi bilinmesidir. Mizan, adâletin gerçekleştirilmesidir. Sırat, mahşer gününün zorluğudur. Kabir azabı yoktur.

Mutezile, bu şeyleri bu şekilde tevil veya inkâr ederken, ikinci dirilişin ruh ve cesetle birlikte olduğunu, cennetin ve içindeki maddî nimetlerin, cehennemin ve ateş azabının hak ve gerçek olduklarını kabul etmişlerdir.

4- Felsefecilerin yaklaşımı. Din dairesinden dışarı çıkan felsefeciler, Mutezileyi de geçerek küfrü mucip olan teviller yapmışlardır. Bunlar, ikinci dirilişin de yalnız ruh için olduğunu, âhirette insanların ruhtan ibaret oldukla-

rını, cennet ve cehennemin maddî değil, manevî şeyler olduklarını, buralardaki nimet ve azaplarının da tamamen ruha yönelik rahatlık, sevinç veya sıkıntı ve elem olduklarını söylemişlerdir.

(İmam Gazalî ve diğer İslâm âlimleri, felsefecileri dinî bir mesnedi bulunmayan bu yaklaşım ve tevillerinden dolayı tekfir etmişlerdir.)

BİR DEMET HADİS

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şunları söylemiştir:

1- *"Allah Teâlâ buyurdu ki, ben kulum için beni düşündüğü gibiyim ve beni zikrettiği* (andığı) *zaman, onun yanındayım. O beni kendi içinde zikretse* (ansa), *ben de onu kendi içimde zikrederim* (anarım). *O beni bir topluluk içinde zikretse* (ansa), *ben de onu daha hayırlı bir topluluk* (yüksek melekler topluluğu) *içinde zikrederim* (anarım). *O bana doğru bir karış mesafesi gelse, ben ona doğru bir kol mesafesi gelirim. O bana doğru bir kol mesafesi gelse, ben ona doğru bir kulaç mesafesi gelirim. O bana doğru yürüyerek gelse, ben ona doğru koşarak gelirim."*[170]

Bu hadis-i şerif, Allah Teâlâ hakkında hüsn-i zan etmek; O'nu kendi başına ve topluluk içinde zikretmek (anmak), kulu O'na yaklaştıran ameller yapmak, O'na daha çok yakın olmaya çalışmak gerektiğini ve bu ça-

170 - Tirmizi.

balara Allah Teâlâ'nın en güzel biçimlerde karşılık verdiğini bildirmiştir.

Hadisin ifadesinde mecazlar vardır.

2- *"Rabbiniz her gece, vaktin üçte biri* (bir rivâyette yarısı, bir rivâyette de üçte ikisi) *geçince, gök semasına iner ve şafak sökünceye kadar şöyle der:*

– Kim dua eder, duasını kabul edeyim? Kim ihtiyacını ister, ihtiyacını gidereyim? Kim istiğfar eder,onu affedeyim?"[171]

Bu hadis-i şerif, gece ibadetini teşvik etmiştir. Gece ibadetinin vakti ise,akşam bir müddet uyuduktan sonra başlar ve şafağa kadar sürer. Bu uyku müddeti gecenin üçte biri, yarısı veya üçte ikisi olabilir. Gece ibadeti sırasında Allah Teâlâ kuluna daha yakındır ve onun dua, istek ve istiğfarını şartsız kabul eder.

Bu hadiste de mecazlar vardır.

3- *"Allah Teâlâ buyurdu ki, «Ey Âdemoğlu! Sen günahların için dua edip benden af istediğin sürece, çokluğuna bakmaksızın onları senin için affederim. Günahların gök tavanına ulaşsa, fakat sen onlardan dolayı istiğfar edip af dilesen, çokluğuna aldırmaksızın onları senin için affederim.»"*[172]

Bu hadis-i şerif, günahkârları tövbe ve istiğfar etmeye davet etmiş ve şunu bildirmiştir: Kul günahlarını günah olarak bildiği, onların günah olduklarını itiraf ettiği, onlardan dolayı istiğfar edip af talep ettiği takdirde, kul hakkı dışındaki günahları çok da olsa, affedilir.

---

171 - Buhari.

172 - Tirmizi.

4- *"Kulum kendisine farz kıldığım ibadetlerden daha üstün bir amelle bana yakınlaşamaz. O, farzlardan sonra sünnetleri de yapınca,* (bana ibadet etmekteki gayret ve içtenliğinden dolayı) *onu severim."*[173]

Kulu Allah Teâlâ'ya yakınlaştıran ve O'na sevdiren ameller O'nun kendisinin emrettiği amellerdir. Bu ameller de farz ve sünnet olmak üzere ikiye ayrılırlar. Tek başına farzları yapmak da kulu kurtarır. Fakat, sünneti de ilâve etmek ona fazladan Allah Teâlâ'nın sevgisini de kazandırır. Çünkü bunu yapmak kulun Rabbini sevdiğini, O'na ibadet etmekten zevk aldığını ve O'nun sevgisini aradığını gösterir.

5- *"Allah Teâlâ bir kulunu sevince, Cebrâil aleyhisselâmı çağırır ve ona; «Ben falan kulumu seviyorum. Sen de onu sev.» diye emreder. Cebrâil aleyhisselâm da onu sever ve gökteki meleklere seslenerek, «Allah Teâlâ falan kulunu seviyor, siz de onu sevin.» der. Melekler de onu severler. Bundan sonra,onun sevgisi yerdeki müminlerin kalplerine de ilham edilir."*[174] Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah, iman edip sâlih amel işleyenleri sevgiyle mükâfatlandırır."[175] Bu âyet-i kerimede Allah Teâlâ'nın ve meleklerin bir kulu sevmelerinin onun iman ve sâlih amellerine karşı bir mükâfat olduğunu bildirmiştir. Allah Teâlâ'nın ve meleklerin sevdikleri kulun sevgisi, yerdeki müminlerin kalplerine de ilham edilir. Böyle bir kulu

---

173 - Buhari, Tirmizi.

174 - Müslim, Tirmizi.

175 - Meryem, 96.

sevmemek, gök ilhamından mahrum kalındığını ve kalbin gökle irtibatının bulunmadığını gösterir. (Zamanımızda, ne yazık ki, çoğu insanlar gibi, bir kısım Müslümanlar da bu mahrumiyet ve kopukluğu yaşıyorlar. Onun için, sevmeleri gereken kimseleri ve şeyleri sevmiyorlar. Allah Teâlâ'nın ve meleklerin sevdiği bu kimselere ve bu şeylere buğz etmeleri ise daha büyük bir faciadır.)[176]

6- *"Allah Teâlâ bana dedi ki, ümmetine beş vakit namaz farz kıldım ve buna karşı şu sözü verdim: Kim bu namazları vakitlerinde kılarsa, ona cennet vereceğim. Kim bunu yapmazsa, onun için benim yanımda bir söz yoktur."*[177]

Bu hadis-i şerif, beş farz namazı vakitlerinde kılmayı teşvik etmiş ve bunun karşılığında verilecek büyük mükâfatı haber vermiştir. Bu hadis göstermiştir ki, sefer hali dışında namazları cem' etmek câiz değildir.[178]

---

176 - Allah Teâlâ'nın bir kulunu sevmesi için, o kulun peygamberler ve melekler derecesinde masum ve hatasız olması gerekmez. Büyük lütuf sahibi olan Allah Teâlâ, iyilikleri kötülüklerinden çok olan, kötülüklerini kabul edip istiğfar eden ve kötülüksüz bir kulluk yakalamak için samimî cehd ve gayret gösteren bütün müminleri sever.

177 - Ebu Davud, İbnu Mâceh.

178 - Doğru olan budur. Bunun dışında biri ifrat, diğeri tefrit olan iki görüş vardır. İfrat olan görüş, namazların seferde de cem' edilemeyeceğini söyleyen görüştür. Bu görüş, Hanefilerin görüşüdür. Halbuki, bunun câiz olduğunu gösteren sahih hadisler ve Allah Resûlü'nün tatbikatı vardır. Tefrit olan görüş ise, namazların her zaman cem' edilebileceğini söyleyen görüştür. Hiçbir mesnedi bulunmayan bu bâtıl görüş de Şiilerin görüşüdür. Yukarıdaki hadis bu görüşün bâtıl olduğunu gösteren açık bir delildir. Ancak bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Zorunlu bir sebepten dolayı bir namaz kazaya bırakılacaksa, onu cem' etmek daha iyidir."

Cem', öğle ile ikindi namazları ve akşam ile yatsı namazları arasında yapılır. Cem' iki türlüdür. Birincisi, sonraki namazı önceki namazla birlikte

7- *"Bir kısım melekler nöbetleşmek suretiyle yere inip çıkarlar. Bunlar sabah ve ikindi namazı vakitlerinde nöbet değiştirirler. Allah Teâlâ, daha iyi bildiği halde, nöbeti bitip göğe çıkan meleklere, «Kullarımı ne halde gördünüz?» diye sorar. Melekler; «İnerken de,çıkarken de onları namaz kılıyor halde gördük.» derler."*[179]

8- a) *"Kıyamında (ayakta iken) Fâtiha suresi okunmayan namaz eksiktir."*[180]

b) *"Fâtihasız namaz namaz değildir."*[181]

Bu hadisler, Fatiha okunmayan namazın bâtıl olduğunu bildirmiştir.[182]

c) *"Allah Teâlâ buyurdu ki, ben Fâtiha'yı kendimle kulum arasında ikiye böldüm. Onun yarısı bana, yarısı da kulumadır. Kulum, «Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.» dediği zaman, bana hamd etmiş olur.*[183] *«O Rahmân ve Raîmdir.» dediği zaman beni övmüş olur. «Kıyâmet, din ve ceza gününün sahibidir.» dediği zaman, beni tazim etmiş olur. «Yalnız sana kulluk eder ve yalnız*

kılmaktır. İkincisi ise, önceki namazı sonraki namazla birlikte kılmaktır. Bu ikinci türde, önceki namazın vaktinde cem'i niyet etmek lâzımdır.

179 - Buhari, Nesaî, Mâlik.

180 - Müslim, Tirmizi.

181 - Tirmizi, Ahmed.

182 - Hanefi mezhebi, İmamın arkasında mutlak olarak, tek başına namaz kılarken de üçüncü ve dördüncü rekâtlarda Fâtiha okumayı gerekli görmemişlerdir. Ancak, diğer üç mezhep ve fıkıh âlimlerinin büyük ekseriyeti bu görüşü doğru bulmamışlardır. Mâliki mezhebi ve bir kısım âlimler ise, imamın arkasında kılınan sesli namazlarda, imamın okuyuşu duyulursa, ayrıca Fatiha okumaya gerek olmadığını söylemişlerdir. Çünkü Kur'ân'ı dinlemek de onu okumak gibidir. Ben şahsen, Şâfii mezhebine mensup olmama rağmen, bu görüşü tercih ediyor ve sesli okuyuşlarda ayrıca kendim okumuyorum.

183 - Hamd, güzel sıfatlarla övmektir.

senden yardım dileriz.» dediği zaman, bunun yarısı benim, yarısı kulum içindir. Kulumun istediği kendisine verilecektir. (Fâtihanın bu beşinci cümlesi, bir mukavele ve şartnamedir. Şartı ve karşılığını kapsar. Şart yalnızca Allah Teâlâ ya kulluk etmektir. Karşılığı da O'ndan yardım dilemek ve yardım almaktır.) *Kulum, «Bizi doğru yola ilet. Bu yol, nimet verip ikramda bulunduğun kimselerin yoludur, gazabına uğramışların ve sapıtmışların yolu değildir.» dediği zaman, onun istediği kendisine verilecektir."*[184]

9- *"Kıyâmet gününde kulun ilk sorgulanması namaz hakkındadır. Namazı tam ise kendisi için kurtuluş umulur. Namazı eksik ise, kaybedip hüsrana uğrar. Ancak bu durumda sünnetleri varsa, Allah Teâlâ* (teraziyi tartan) *meleklere; «Kulumun eksiklerini bunlarla tamamlayın.» diye emreder. Diğer farzlar da sünnetlerle tamamlanır."*[185]

Bu hadisten iki hüküm çıkarmak mümkündür. Birincisi, kaçırılmış namazların kaza edilmesidir. Çünkü bu

---

[184] - Müslim, Tirmizi. Not: Allah Teâlâ'nın vaadi haktır. Buna göre, gerçek namaz kılan bir kimse doğru yolda olur. Çünkü Allah Teâlâ onu doğru yola iletmeyi taahhüt etmiştir. Halbuki, bir kısım Müslümanlar hem namaz kılarlar, hem de batıl yollarda yürürler. Demek ki, bunların namazları makbul değildir. Makbul olmayan (kabul edilmeyen) bir şey de hükümsüz ve sonuçsuzdur. Buna göre, namazımızın kabul edilip edilmediğini gittiğimiz yola bakarak anlayabiliriz. Yolumuz doğruysa namazımız makbuldür. Yolumuz eğriyse namazımız makbul değildir. Ancak kimse yolum doğru değildir, demez. Kimse ahlakım kötüdür, demez. Kimse, muâmelem bozuktur, demez. Kimse hak ve hukuka saygım yoktur, demez. Kimse ben fitneyim, ben uğursuzum, demez. Diyen zaten, doğru yola döner.

[185] - Ebu Davud, Nesaî, İbnu Mâceh.

kazalar, sünnet derecesindedirler ve bunlarla farzlar tamamlanır. İkincisi de kazasının olup olmadığı hususunda kesin kanâat oluşturamayan bir kimsenin kaza kılmakla sünnet kılmak arasında serbest olmasıdır. Hatta kazası bulunduğu halde, zaman zaman sünnet kılabilmesidir.

10- a) *"Allah Teâlâ buyurdu ki, «Ey Âdemoğlu! Benim için malını harca, ben de senin için malımı harcayayım.»"*

b) *"Allah Teâlâ'nın elleri malla doludur. Gece gündüz dağıttığı halde, malından bir şey eksilmez."*[186]

Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyurulmuştur:

"Yahudiler, Allah'ın eli bağlıdır, dediler. Kendi elleri bağlanmıştır. Allah'ın elleri ise açıktır, dilediği gibi harcama yapar."[187]

c) *"Mal sadakayla eksilmez."*[188]

Bu hadisler, hayır işlerinde cömert olmayı, Allah Teâlâ'nın istediği ve râzı olduğu işlerde korkmadan harcama yapmayı teşvik etmiş ve kul Allah Teâlâ için harcadıkça, Allah Teâlâ'nın da ona daha çok vereceğini bildirmiştir.[189]

---

186 - Buhari, Müslim. Not: Bu hadis-i şerifin ifade tarzı da mecazdır.

187 - Mâide, 64.

188 - Müslim, Tirmizi, Mâlik; Ahmed.

189 - Zamanımızda ihtiyaçlar çoğalmış, hayır ve hizmetler çeşitlenmiştir. Onun için, bu zaman çok çalışıp çok hayır yapmak zamanıdır. Çalışmadığı için hayır yapamayan kimselerle çalışıp kazandığı halde cimrilik yapan kimseler makbul Müslümanlar değildirler. Maalesef çoğu Müslümanlar da bu makbul olmayan Müslümanlardandır. Dün ziyaretime gelen bir akrabam, benden bazı dindar talebeler için burs temin edip edemeyeceğimi sordu. Ben Kur'ân-ı Kerim hıfzına çalışan birkaç çocuk için nafaka temin

11- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, Arefe günü Kusrâ adlı devesinin üzerinde kalabalığa şöyle seslendi:

"Ey insanlar! Bildiğiniz gibi, bu bölge haram (kutsal, muhterem) *bir bölgedir. Bu ay haram* (kutsal, muhterem) *bir aydır. Bu gün haram* (kutsal, muhterem) *bir gündür. Bunlara saygı duymak farzdır. İşte tıpkı bunlar gibi, mallarınız, kanlarınız ve namuslarınız da bir biriniz için haramdır. Bunlara da saygı ve hürmet duymak farzdır.*

Biliniz ki, kıyâmet gününde ben Havuz'un (Kevser Havuzunun) *başında sizi beklerim. Fakat ben bazı insanları oraya davet ederken, onların önü kesilir. Ben:*

---

etmek için bir kaç tanıdığıma mürâcaat ederken karşılaştığım duyarsızlıkları anlatarak, "İnsanlar din ve hayır işlerine karşı taş olmuşlar. Musa aleyhisselâmın asası bende olmadığına göre, ben bu taşlardan su çıkaramam." dedim. Geçenlerde de Kur'ân'ı en iyi okuyan Kurs çocukları için iller arası bir yarışma düzenlenmiş ve birinci, ikinci, üçüncü gelenler belirlenmiştir. "Bunlara bir ödül, bir hediye verildi mi?" diye sordum. "Ne gezer? Gelip nefeslerini tükettiler ve çekip evlerine gittiler." dediler. Buna da çok üzüldüm ve, "Kur'ân'ın garipleştiği zaman işte bu zamandır." dedim. Ve şu âyeti okudum: *"Peygamber dedi ki, Allahım! Kavmim bu Kur'ân'ı garip bıraktılar."* (Furkan, 30)

Tabii ki, ben her yerdeki Müslümanların dine, Kur'ân'a ve hayır işlerine sırt çevirdiklerini söylemek istemiyorum. Çünkü, dinini seven hamiyetperver ve cömert Müslümanlar vardır ve bunların yaptığı malî yardımlarla çok büyük ve önemli hizmetler yürütülmektedir. Ben sadece kendi çoraklaşmış çevremle ilgili intibah ve tecrübelerimi anlattım.

Geçen asrın büyük garibi şöyle demişti: "Ben kışta geldim. Siz ise cennet gibi bir baharda geleceksiniz." Bu yeni asırda bazı kalplere bu bahar geldi. Fakat bazı kalplerde hâlâ Sibirya'nın kışı hüküm sürüyor. Ne yapalım, biz de o büyük garibin sözünü tekrarlayalım: "Biz kışta geldik. Fakat siz cennet gibi bir baharda geleceksiniz." Bu bahar geldiği zaman, Kur'ân her yerde hakkettiği itibarı görecek, her şey Kur'ân'a göre değerlendirilecek, Kur'an konuşunca her kes susacak, Kur'ân ilmi bütün ilimlerden üstün tutulacak, âlimlere saygı ve rağbet artacak, Kur'ân öğrenmenin Karun hazinesinden daha büyük bir servet ve zenginlik olduğu anlaşılacak ve Kur'ân hizmeti için hazineler sarfedilecektir.

- Allahım! Bunlar Benim ümmetimdendirler, derim.

Bana:

- Bunların senden sonra neler yaptıklarını bilemezsin, denilir."[190]

Bu hadisi şerif, Müslümanların mal, can ve namuslarının kutsal zamanlar ve mekânlar kadar saygı ve hürmete lâyık olduklarını ve onlar için de her hangi bir kötülük düşünülmemesi gerektiğini, onlara saygı göstermeyenlerin zaman ve mekânlara saygı göstermelerinin bir anlam ifade etmediğini bildirmiş ve bu saygısızlığı yapanların kıyâmet gününde kendisiyle buluşamayacaklarını ve ümmetinin susuzluğunu gidermek için kurulan Havuz suyundan içemeyeceklerini haber vermiştir.

12- a) *"Bir kul hastalandığı zaman, Allah Teâlâ onun yanına iki melek göndererek, «Gidin, bakın, kulum ziyaretçilerine ne söylüyor?» diye emreder. Kul, ziyâretçilerine Allah Teâlâ'ya hamd ve sena eder ve O'nun hakkında güzel şeyler söylerse, melekler göğe çıkar ve bunları anlatırlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ da şöyle der:*

«Kulum için söz olsun. Eğer onu vefat ettirirsem, kendisini cennete götürürüm. Ve eğer ona şifa verirsem, o zaman da günahlarını affederim.»"[191]

b) *"Ayağına batan bir dikene varıncaya kadar bir Müslümanın uğradığı bütün musibetler, ağırlıklarınca onun günahlarına kefaret olurlar."*

Hastalıklar da böyledirler. Bunların hepsi, hakikatte birer lütufturlar. Lütuf ise şikâyeti değil, şükrü gerektirir.

---

190 - İbnu Mâceh.

191 - İbnu Mâceh, Mâlik.

Ancak, hastalığını veya çektiği ağrıları söylemek her zaman şikâyet etmek değildir. Şikâyet etmek, zulme uğradığını söylemek veya bu imajı vermektir. Onun için, böyle bir maksat bulunmadığı takdirde, bilgi vermek veya bir parça rahatlamak için halini anlatmak câizdir. Nitekim, vefat hastalığının yaklaştığı bir günde, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm eve geldiğinde, Hz. Âişe, "Başım çok ağırıyor." demiş. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, hem kendi durumunu haber vermek, hem de onu teselli etmek için, "Benim başım seninkinden daha fazla ağırıyor." diye karşılık vermiştir.

c) Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, bir hastayı ziyaret etmişti. Hastanın ateşini fazla bulunca şöyle dedi:

"- Allah Teâlâ buyurdu ki, ben hastalık ateşini bir mümin kuluma verirsem, onu ayrıca cehennem ateşinde yakmam."

13- *"Kur'ân okuyan bir mümin cennete girince ona şöyle denir:*

- Kur'ân oku ve sen onu okudukça her bir âyetine bedel sana bir derece verilecektir."

Kur'ân okumak, en feyizli ve bereketli ibadetlerdendir. Kur'ân okumak, okuyanın kendisine, anne ve babasına ve zürriyetine hayır, bereket ve üstünlükler getirir. Bu sebeple, Kur'ân okumak ve çocuklarına onu okutmak her müminin en başta gelen gayesi olmalıdır.[192]

---

192 - Bu ülkede Kur'ân okumanın yasak olduğu dönemler olmuştur. Şimdi ise, bu serbesttir. Bu serbestlik nimetinden faydalanıp herkes Kur'ân öğrenmeli ve çocuklarına onu okutmalıdır. Çocuklarına Kur'ân okutmayan ebeveynler bir gün bunun acısını iliklerine kadar duyacaklardır.

Ben, Kur'ân okumayı bildiğim için annemin mezarını ziyaret ettikçe, Yâsin, Mülk, İhlas ve son iki sureyi okuyup sevabını ona hediye ederim. Aynı mezarlığa bir genç daha gelir, o da babasına okur. Bizden başka koca mezarlığa uğrayan olmaz. Ara sıra gelenler de Kur'ân okumayı bilmedikleri için, ya bir çiçek getirip mezarın ortasına dikerler veya daha önce diktiklerine su dökerler. Ondan sonra da çekip giderler. Benle o genç, inşâallah her ziyaretimizde ölülerimizin ruhlarına Kur'ân'ın nurlarıyla rahatlık ve ferahlık kazandırırken, diğerleri ölülerine hiçbir faydası olmayan işler yaparlar. Aramızdaki fark, Kur'ân'ı bilmek ve bilmemek farkıdır.

Bu notu yazdığım zaman, yaz tatili başlamıştı. Bulunduğum mahalle Müslüman mahallesidir. Onun için, ölenlerin cenazeleri camiye götürülür. Fakat, bu tatilden yararlanıp çocuklarına Kur'ân okutanların bulunup bulunmadığını bilmiyorum. Tatil ya, zincirden boşanan kız ve erkek çocuklar, ellerine bir top alıp akşama kadar pencere diplerinde küt pat oynayıp bağrışıyorlar. Üstlerindeki evlerde hasta, ölü, yaşlı veya benim gibi, vaktin değerini bir parça anlayan ve sakin bir köşede kitap okuyup ilim ve marifetini arttırmak isteyen kimselerin bulunup bulunmaması da onları ilgilendirmiyor. Ne haya duyguları terbiye edilmiş, ne vicdanları geliştirilmiş, ne de hak ve hukuka saygı öğretilmiştir. Allah yanında bunlardan ve bunların bütün yaptıklarından sorumlu olan babaları ve anneleri ise, çocuklarının bu şekilde serserileşmesinden, tembelleşmesinden, edep, haya ve saygıyı ebediyyen kaybetmelerinden, sorumluluk duygusuna yabancılaşmalarından hiç rahatsız görünmüyorlar. Bunun için de onları bir Kursa ve camiye götürüp kendilerine Kur'ân okutmayı ve Kur'ân ahlakını öğretmeyi gerekli görmüyorlar. Bu arada bir de televizyona kızdım. Aslah bildiğim bir kanal da anne ve babaları yaz tatilini fırsat bilip çocuklarına okulun vermediği din ve maneviyatı kazandırmalarını tavsiye etmek yerine, sefih çevrelerin ağzını kullanarak, "Çocuklarınız yorulmuşlar, yaz tatilinin keyfini çıkarsınlar." şeklinde tavsiyede bulundu.

Fesübhânallah! Yahu, biz millet olarak tekmil tımarhanelik mi olduk? Bu ne düşüncesizlik, bu ne bozuk ve bayat tavsiyeler? Çocuklar ne zaman yorulmuşlardır? Okulda diz çöküp ilim ve irfan mı öğrenmişlerdir? Yakındaki bir okulun yanından geçtikçe oradan hep bando sesleri, şarkı gürültüleri ve top oyunlarının pat kütlerini duyuyorum. Yoksa, evde kitap okuyup göz nuru mu dökmüşlerdir? Bunu yapmak yerine, ya televizyon seyretmişler, ya da yazdığım gibi, pencerelerin altında küt pat top oynamışlardır. Bir nesil böylece tekmil çürümüştür. Bu nesilden bu haliyle gelecek için bir şey ümit etmek de seraptan su ümit etmek gibidir.

Onun için, yapılması gereken, onlara ve onlardan sorumlu olan büyüklerine şimdiki çürümüşlüğü daha da derinleştirici türden tavsiyeler etmek

14- a) *"Rabbimden üç şey istedim. İkisini bana verdi. Birini vermedi. Ümmetimi daha önceki milletleri* (Nuh, Âd ve Semud kavimlerini, Sodom, Gomore vesaireyi) *helâk ettiği biçimlerde helâk etmemesini istedim. Bunu kabul etti. Ümmetimden olmayan bir düşmanı ona musallat edip onu bu düşmanla yok etmemesini istedim. Bunu da kabul etti. Ümmetimin fırkalara ayrılıp bir birilerine düşmelerine izin vermemesini istedim. Bunu kabul etmedi."*[193]

Bu hadis-i şerif, bu ümmetin çektiğinin yine kendisinden olacağını bildirmiştir. Hakikaten de tarihî seyri içinde olduğu gibi, hal-i hazırda da bu ümmet en çok bir birinden çekmiştir. Hepsi, birleştirici olan "lâ ilâhe illellah" sözünü söylediği halde, parçalanıp bölük pürçük olmuştur. Fırkalara ayrılmış ve her bir fırka yalnız kendisinin Müslüman olduğuna inanmış, diğer Müslümanları yabancı, münafık, düşman saymıştır. Aklı başında bir kimse bunlar arasındaki husumet ve huşuneti gördükçe, "Hani, bu din «Müslümanlar kardeştir.» demişti. Yoksa, bu hüküm nesih mi oldu?" demekten kendini alamıyor.

b) *"Pazartesi ve Perşembe günleri cennet kapıları açılır ve Allah Teâlâ bütün müminlere hallerine göre merhamet ve mağfirette bulunur. Ancak, kendisi için olmayan sebeplerle bir birine düşmüş olanları bundan mahrum bırakır ve, «Onlar barışmadıkça, ben onlara merhamet ve mağfiret etmem.» der."*[194]

değil, Müslüman ve Müslüman evladı olmaları hasebiyle sahip olmaları zorunlu olan Müslüman kimliğini, ahlakını, çalışkanlığını, efendiliğini, sorumluluğunu, ilim ve marifeti, saygı ve sevgiyi kazanmalarını, doğan fırsatları bu yönde değerlendirmelerini tavsiye etmektir.

193 - Müslim, Nesaî, İbnu Maceh.

194 - Müslim.

c) "*Müslümanların bir birlerine üç günden fazla dargın durmaları helâl değildir. Dargınların en hayırlısı, dargınlığı gidermek için önce davranandır.*"[195]

15- a) "*Allah Teâlâ, kıyâmet gününde şöyle seslenir:*

«– Benim için bir birlerini sevenler neredEdirler? Hiçbir gölgenin bulunmadığı bu günde onları rahmetimin (bir rivayette de Arşımın) *gölgesinde barındıracağım.»*"[196]

b) "*Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:*

«– Benim için bir birlerini seven, benim için bir araya gelen, benim için bir birini ziyaret eden ve benim için bir birine yardım eden müminlere benim sevgim vâcip olur.»"[197]

Ey Allah için sevme pınarları kurumuş kimseler! O'ndan bir sevgi yağmuru isteyin ve yağmur duasında denildiği gibi, "Rabbimiz! Sevgi pınarlarımız kurumuş, fazilet ve merhamet duygularımız mahvolmuştur. Kalplerimiz çoraklaşmış, ruhlarımız çürümüştür. Bizi yeniden ihyâ edecek, sevgi pınarlarımızı besleyecek, kalp ve ruhlarımızda fazilet ve merhamet duygularının çiçeklerini açacak bir sevgi yağmuru ver." diye dua edin.

c) "*Kıyâmet gününde Allah Teâlâ bir kuluna:*

«– Ey Âdemoğlu! Ben hastalanmıştım. Beni ziyaret etmedin.» der. Kul şaşırıp:

---

195 - Buhari.

196 - Müslim.

197 - Mâlik.

«– Sen âlemlerin Rabbisin. Nasıl hastalanırsın ve ben seni nasıl ziyaret ederim?» diye sorar. Allah Teâlâ:

«– Falan kulum hastaydı. Benim için onu ziyaret etseydin, beni ziyaret etmiş gibi olurdun.» diye karşılık verir."[198]

Allah Teâlâ'nın yaratıklarına ve özellikle sâlih Müslümanlara O'nun hatırı için iyilik yapmak, kıyamet gününde bizzat O'na iyilik yapmak gibi değerlendirilir.

16- a) *"Allah Teâlâ varlıkları yaratınca, bir yönetim prensibi olarak kendi kendine söz verip şunu yazdı: «Rahmetim gazabıma galip gelecektir.»"*

Allah Teâlâ, gazabı da olan, fakat rahmeti gazabından fazla olan bir ilâhtır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman, de ki, size selâm olsun, Rabbiniz merhamet etmeyi kendi üzerine yazmıştır. Bu yüzden, sizden kim cahillik ederek bir kötülük yapsa, ondan sonra tövbe edip halini ıslah etse, O bu kimse için bağışlayan ve merhamet edendir."[199]

"Kim bir iyilik yapsa ona bunun on katı sevap vardır. Kim bir kötülük yapsa, bunun ancak bir misliyle cezalandırılır. Ve hiç kimseye zulmedilmez."[200]

"Rahmetim (bu dünyada) *her şeyi kapsamıştır. Fakat onu* (âhirette) *âyetlerimize iman eden, zekât veren, kötü-*

---

198 - Müslim.

199 - En'âm, 54.

200 - En'âm, 160.

lük ve günahlardan sakınan takva sahiplerine tahsis edeceğim."[201]

"*Eğer Allah, insanları zulüm ve günahlarından dolayı hemen cezalandırsaydı, yerin üstünde onlardan hiç bir canlı bırakmazdı. Fakat kendisi,* (tövbe etsinler diye) *onlara belli bir süre verir.*"[202]

Allah Teâlâ'nın bu süre ve mühleti vermesi büyük bir rahmettir. Fakat kimi insanlar bu rahmetten yararlanıp halini düzeltirken, kimi insanlar da bundan cesaret alıp günah işlemeye devam ederler.

Bu rahmet bazı insanları o kadar şımartır ki, vaktiyle müşrikler peygamberlere şöyle demişlerdir:

"*Söylediğiniz azaplar hak ise, onları getirin, görelim.*"[203] Bunlar, Allah Teâlâ'ya da şöyle demişlerdir:

"*Allahımız! Peygamberlerin söyledikleri gerçekten hak ise, üzerimize taş yağdır, ya da bize başka acıklı bir azap ver.*"[204]

Allah Teâlâ'nın rahmeti karşılıksızdır. Gazabı ise bir sebepten dolayıdır.

b) "*Allah'a yemin ederim, Allah Teâlâ, birinizin tövbe edip ibadet ve istikamet yoluna dönmesine, birinizin çölde kaybettiği devesini bulmasından daha çok sevinir.*"[205]

Bu da Allah Teâlâ'nın merhametinin gazabına galip geldiğinin bir örneğidir. O, günahları yüzünden bir kulu-

---

201 - A'râf, 156.
202 - Nahl, 61.
203 - A'râf, 70, 77; Hud, 32; Ahkaf, 22.
204 - Enfâl, 32.
205 - Müslim.

na kızmış olsa bile, bu kulu cezalandırmaya sevinmez; onun dönüş yapıp doğru çizgiye gelmesine sevinir.

Allah Teâlâ, kullarını cehenneme değil, cennete göndermeye sevinir. Fakat, bazıları her şeye rağmen, cehenneme gitmek için diretirlerse, O da bunları oraya göndermekte tereddüt etmez.

17- *"Cehenneme atılan iki kişinin orada feryad-u figanı çok şiddetlenince, Allah Teâlâ meleklere:*

- Onları çıkarıp getirin, diye emreder. Bu iki kişi çıkarılıp getirilince, Allah Teâlâ onlara:

- Niye böyle ağlayıp feryad ediyorsunuz? Ben size zulmettim mi? der. Adamlar:

- Hayır, bize müstahak olduğumuz azabı verdin. Ancak, senden merhamet diliyoruz, derler. Allah Teâlâ:

- Benim size merhametim, geldiğiniz yere geri dönmenizdir, der. Adamlar geri dönerler ve onlardan birisi, «Madem ki, Rabbimin merhameti kendimi ateşe atmamdadır, ben de kendimi atacağım.» der ve kendisini ateşin içine atar. Ancak ateş bu sefer onu yakmaz ve kendisi için berd ve selâm (serin ve selâmet) olur. İkinci adam ise kendisini atmaz. Allah Teâlâ ona:

- Niye arkadaşın gibi, sen de kendini atmadın? diye sorar. Adam:

- Beni oradan çıkardığın zaman, bir daha beni oraya atmayacağını ümit ettim. Sen de, «Ben kuluma benim hakkımda ümit ettiği gibi davranırım.» buyurmuşsun. Bu sebeple kendimi atmadım, der. Allah Teâlâ:

- Doğrudur, ben kuluma benim hakkımda ümit ettiği

gibi davranırım. Sen de arkadaşın da rahmetimle cennete gidin, der."[206]

Bu adamlar mümin kimselerdi. Cehennemde de bir müddet azap çekip yanmışlardı. Allah Teâlâ, onlardan birinin itâatinden, diğerinin de kendisi hakkındaki hüsn-i zannından dolayı geri kalan cezalarını affeder ve onları cennete gönderir. İmansız ve inkârcılar için ise af ve cennet yoktur. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah kendisine şirk koşulmasını affetmez. Bunun dışındaki günahları ise dilediği kimseler için affeder. Allah'a şirk koşan, büyük bir iftira etmiş olur."[207]

"Allah kendisine şirk koşulmasını affetmez. Bunun dışındaki günahları ise dilediği kimseler için affeder. Allah'a şirk koşan, büyük bir sapıklık sergilemiş olur."[208]

Bu hadis-i şerif, Allah Teâlâ'nın rahmetine nâil olmak için çalışırken, içtihat farkları da olabileceğini göstermiştir. Çünkü adamlardan birisi, kendisini ateşe atmak suretiyle Allah Teâlâ'nın rahmetini kazanacağını düşünmüş, diğeri ise samimî bir şekilde ümit etmek suretiyle bunu kazanacağını düşünmüştür.

18- *"Allah Teâlâ'nın mal verdiği bir adam hesap yerine getirilir. Allah Teâlâ ona:*

---

206 - Tirmizi.

207 - Nisâ, 48.

208 - Nisâ, 116. Not: Kur'ân'ın indiği zamanlara kadar Allah Teâlâ'nın varlığını inkâr etmek şeklinde küfür yoktu. Bu küfür, yeni dönemlerin icadıdır. Daha önceki zamanlarda ise başka şeyleri de ilâh kabul etme şeklinde şirk vardı. Onun için, Kur'ân-ı Kerim inkâr yerine genellikle şirk üzerinde durmuştur. Şüphesiz ki, inkâr şirkten de beter bir küfürdür.

- Sana mal verdim. Onunla ne hayır işledin? diye sorar. Adam:

- Allahım! Ben verdiğin malla alış veriş yapardım. Sen hoşlanırsın diye herkese kolaylık gösterirdim, ödeme gücü olmayanların da borcunu silerdim, der. Allah Teâlâ, (amelleri tartan) *meleklere:*

- Siz de bu kuluma kolaylık gösterin ve günahlarını silin, diye emreder."

19- "Allah Teâlâ buyurdu ki, büyüklük ve azamet benim has sıfatlarımdır. Bu sıfatları benimle paylaşmaya kalkışanları cehenneme atarım." Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyurulmuştur:

"Cehennemde kibirliler için yer mi yoktur?"[209]

"Bana kulluk etmekten kibirlenenler, rezil ve zelil bir halde cehenneme gireceklerdir."[210]

"Dünya ehli, müminleri aşağılarlar. Kıyâmet gününde, bunların kendilerinden üstün olduklarını göreceklerdir."[211]

Bütün kötü huy ve sıfatların temelinde kibir ve büyüklük duygusu yatar. Kendisine âit hiçbir üstünlüğü bulunmayan,sahip olduğu her şey Allah Teâlâ'nın vergisi ve emaneti olan bir varlığın kibirlenmesi için hiçbir sebep mevcut değildir. Bu sebeple, kibirlenmek kendini bilmemek ve haddini aşmaktır.

---

209 - Zümer, 30.

210 - Ğâfir, 60.

211 - Bakara, 212.

20- *"Melek* (Cebrâil aleyhisselâm) *bana gelip dedi ki, Rabbin şöyle buyurdu: «Bir kimse sana bir kere salavât okusa* (rahmet dilese), *ben ona on kere rahmet ederim. Bir kimse sana bir kere selâm okusa* (selâmet dilese), *ben ona on kere selâmet veririm.»"*[212]

Rahmet ve selâmet bulmanın en güvenli yollarından birisi, Allah Resûlü'ne çokça salat ve selâm okumaktır. Onun için sıkıntıda olan ve tehlikeye maruz bulunan insanlara salat ve selâm okumaları tavsiye edilir.

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, Kur'ân-ı Kerim'de de belirtildiği gibi,[213] her yönüyle rahmettir. Ona uymak, onu dinlemek, onu sevmek gibi, ona salat ve selâm okumak da kurtuluş ve selâmet bulma vesilesidir.

21- *"Allah Teâlâ, gelmesinde şüphe bulunmayan kıyâmet gününde ilk ve son (bütün) insanları toplayınca, O'nun emriyle bir melek şu bildiriyi yapar:*

«Kim, yaptığı bir amelde bir kimseyi Allah Teâlâ'ya ortak koşmuşsa, bu amelin sevabını o kimseden istesin. Çünkü Allah Teâlâ, ortaklıktan müstağnidir. Kendisi, ortaklık karışan hiç bir ameli kabul etmez.»"

Allah Teâlâ'ya ortak koşmak üç kısımdır. Bunlar kendisinden başka ilâh bulunduğuna inanmak, kendisinden başka bir şeye ibadet etmek ve kendisi için yapılan amele riya karıştırmaktır. Bunlardan ilk ikisi küfürdür.

---

212 - Nesaî. Not: Salat ve selâmın en kısa bir formülü teşehüd'de okunanıdır. Bundan da daha kısası şudur: Allahümme salli ve sellim alâ seyyidina Muhammed.

213 - Enbiyâ, 107.

Üçüncüsü ise, yapılan amelin değer ve sevabını yok eder. Kur'ân-ı Kerim'de bu üç ortak koşma türüne işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"İnsanların çoğu Allah'a iman etseler de, O'na (bir şekilde) *ortak koşarlar."*[214]

22- *"Bir kimse, din ve hak konusunda söyleyebileceği bir sözü olduğu halde, onu söylemezse, kıyâmet gününde Allah Teâlâ ona:*

– Neden, o sözünü söylemedin? diye sorar. O kimse:

– İnsanlardan korktum, derse, Allah Teâlâ:

– Benden korkman daha önemliydi, diyerek onun mazeretini reddeder."[215]

Din ve hak konusunda doğru olanı söylemek vâciptir. Vâcip olan bu görevi yerine getirmemek, konuşması gereken yerde susmak, söylemesi gereken yerde durmak, konunun ağırlığına göre ağır bir günahtır. Allah Teâlâ bunun hesabını sorar ve cezasını verir. Ancak diğer bazı ameller gibi, bunun da bazı meşru mazeretleri bulunabilir. İnsanlardan korkmak ise mazeret değildir. Allah Teâlâ'dan korkmak, insanlardan korkmanın hükmünü iptal etmiştir.

23- *"İnsanlar cehenneme atıldıkça, cehennem «Daha fazla yok mu?» der. Onun bu doyumsuzluğu karşısında Allah Teâlâ ayağını üstüne koyup onu sıkıştırır.*[216] *Bunun*

---

214 - Yusuf, 106.

215 - İbnu Mâceh.

216 - Bu ifade mecazdır. Allah Teâlâ'nın ayağını cehennemin üzerine koymasının manası, onu küçültmesidir.

üzerine o, «Yeter, yeter.» der. Cennet ehli de cennete girince orada da fazla yer kalır. Bunun üzerine Allah Teâlâ burası için yeni ahâli yaratır."[217]

Allah Teâlâ cehennemi de, cenneti de çok büyük yaratmıştır. Onun için, bütün insanlar küfredip günah işleseler, hepsine cehennemde yer vardır. Ya da iman edip sâlih amel işleseler, hepsine cennette yer vardır. Fakat ne hepsi küfredip günah işlerler, ne de iman edip sâlih amel işlerler. Bu sebeple, bazıları cehenneme, bazıları da cennete giderler.[218] Allah Teâlâ, cehennemde boş kalan yeri kendi kudretiyle cehennemi küçültmek suretiyle kapatır. Cennette boş kalan yeri de yarattığı yeni kimselerle doldurur. Bu yeni kimseler, ya dünya imtihanına tâbi tutulmayan yeni bir tür insanlardır. Ya da, cennet ehline verilen daha fazla sayıdaki huriler ve hizmetçi meleklerdir.

24- *"Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme yerleştikten sonra, ölüm bir koç şekline sokulup bu iki yerin arasındaki surun başına getirilir. Ondan sonra bir melek* (Azrâil aleyhisselâm), *cennet tarafına dönüp, «Ey cennet ehli!» diye seslenir. Cennet ehli, ölümün yanındaki melekten gelen bu sesi işitince, öleceklerini sanıp korkuyla o tarafa bakarlar. Bu melek, cehennem tarafına dönüp, «Ey cehennem ehli!» diye bunlara da seslenir. Cehennem ehli, meleğin yanında ölümü görünce, öleceklerini sanıp ümitle o tarafa bakarlar. Cennet ehlinin duyduğu tek korku bu olaydaki korkudur, cehennem ehlinin duyduğu tek ümit de bu vesileyle duydukları ümittir. Fakat*

---

217 - Müslim.

218 - Şurâ, 7.

bu koru ve ümitler uzun sürmezler. Ölüm meleği, iki tarafa da:

– Bunu tanır mısınız? diye sorar. İki taraf da:

– Evet, tanırız, o ölümdür. O sevinçleri de bitiren, acılara da son getiren ölümdür, derler. Melek, ölümü yere yatırıp koç keser gibi keser ve ayağa kalkıp şöyle der:

– Ey cennet ehli! Ölüm öldü. Bundan sonra size ölüm yoktur. Ey cehennem ehli! Ölüm öldü. Bundan sonra size de ölüm yoktur, diye seslenir. Bu sözü duyunca, cennet ehlinin sevinciyle cehennem ehlinin kahır ve kederi o kadar büyük olur ki, eğer ölüm olsaydı, cennet ehli duydukları sevinçten, cehennem ehli de duydukları kahır ve kederden ölürlerdi."[219]

25- "Allah Teâlâ cenneti yaratınca, Cebrâil aleyhisselâma:

– Git bak, ben nasıl bir nimet yeri yaratmışım, der. Cebrâil aleyhisselâm gidip cenneti görür ve onu çok beğenerek şöyle der:

– Büyüklüğüne yemin ederim, bu yeri duyan herkes ona girmeye çalışacaktır, der. Bundan sonra, Allah Teâlâ cenneti nefsin hoşlanmadığı şeylerle (ibadet etmek, helâl-haram ayırmak, hak hukuk gözetmek, günahlardan sakınmak gibi şeylerle) çevirir ve Cebrâil'e:

– Git, cenneti tekrar gör, der. Cebrâil aleyhisselâm, cenneti çeviren şeyleri görünce:

– Büyüklüğüne yemin ederim, bu şeylerin varlığı kar-

219 - İbnu Mâceh.

şısında kimsenin cennete girmemesinden korkarım, der. Allah Teâlâ, bu sefer cehennemi yaratır ve meleğe:

- Git, gör, ben nasıl bir azap yeri yaratmışım, der. Melek cehennemi görünce ürperir ve:

- Büyüklüğüne yemin ederim, bu yeri duyan herkes ondan kaçacaktır, der. Bundan sonra, Allah Teâlâ cehennemi nefsin hoşlandığı şeylerle (öncekilerin zıddı olan şeylerle) *çevirir ve meleğe:*

- Git, cehennemi tekrar gör, der. Melek, cehennemi çeviren şeyleri görünce:

- Büyüklüğüne yemin ederim, bu şeylerin varlığı karşısında kimsenin cehennemden kurtulamayacağından korkarım, der."[220]

Hadis-i şerifte de bildirildiği gibi, cennet nefsin hoşlanmadığı şeylerle, cehennem de onun hoşlandığı şeylerle çevrilmiştir. Onun için cennete tâlip olanlar, nefislerini ezmek zorundadırlar. Nefislerine uyanlar ise cehennemi göze almak durumundadırlar. Bunlar arasında tercih yapmak hakkı da herkese tanınmıştır.

26- "*Cehennem ehline açlık musallat edilir. Bu açlık, ateş azabı derecesinde şiddetlenir. Bunun üzerine, bu insanlar yalvarıp yakararak yiyecek bir şey isterler. Onlara boğazlarında kalan kuru bir şey verilir. Tıkanınca, bu sefer su isterler. Onlara kaynar bir su verilir. Bu suyu yüzlerine karşı tutunca yüzlerinin eti dökülür, içince de mide ve bağırsakları parçalanır. Bu olay yüzünden kahırları*

220 - Ebû Davud.

çekilmez dereceye ulaşır ve cehennem gardiyanlarından kendilerini öldürmelerini isterler. Gardiyanlar:

- Sizin için ölüm yoktur, diye karşılık verirler. Bunlar, bu sefer cehennemin genel sorumlusu olan Mâlik'e, kendilerini öldürmelerini isterler. Mâlik:

- Yaşayıp azap çekeceksiniz, diye karşılık verir. Cehennem ehli son olarak Allah Teâlâ'ya yalvarıp:

- Rabbimiz! Şakiliğimiz ağır bastı ve biz kendimizi bu azaba müstahak ettik. Bizi buradan çıkarıp bir imtihan fırsatı daha ver. Eğer küfredip günah işlersek, o zaman canımıza kastımız olduğu iyice ortaya çıkar ve biz kendi kendisine zulmedenlerden oluruz, derler[221]. *Allah Teâlâ onlara:*

- Geberin! Susun ve benden bir şey istemeyin! diye cevap verir.

Kendileri için hiçbir yerden hiçbir ümit kalmadığını gören cehennem ehli, hep birlikte dövünüp ağlaşırlar.

Bunların gardiyanlara, Mâlik'e ve Allah Teâlâ'ya yalvarmaları biner sene sürer."[222]

27- a) *"Cennet ehli zevk ve nimet içindeyken, üzerlerine çok kuvvetli bir nur iner. Bunlar başlarını kaldırıp bakınca, yukarıda Allah Teâlâ'yı görürler. Allah Teâlâ onlara selâm verir ve hep böyle selâmette kalacaklarını söyler. Allah Teâlâ'nın görüntüsünü kaybedinceye kadar, cennet ehli büyük bir zevk ve iştiyakla hep O'na bakarlar*

---

221 - Müminûn, 106.

222 - Tirmizi.

ve gözleri başka bir şeyi görmez. O'nun görüntüsü kaybolunca da, nuru ve bereketi onlarla birlikte kalır."[223]

b) Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, *"İyilik yapanlar için iyi bir mükâfat ve bundan daha üstün bir şey vardır."*[224] âyetini okudu ve şöyle buyurdu:

"Cennet ehli cennete yerleşince, bir melek:

- Ey cennet ehli! Allah Teâlâ'nın size bir vaadi ve sözü vardır. Şimdi o vaat ve sözünü yerine getirmek istiyor, diye seslenir. Cennet ehli:

- Allah Teâlâ sevaplarımızı çoğaltmadı mı?[225] *Yüzlerimizi ak etmedi mi? Bizi cehennemden koruyup cennete yerleştirmedi mi? Daha ne isteyebiliriz? derler. Bu sırada perde kalkar ve cennet ehli, Allah Teâlâ'yı net ve açık bir şekilde* (gökte ayı ve güneşi görür gibi) *görürler. Allah'a yemin ederim, cennetteki hiçbir nimet Allah Teâlâ'yı görmek kadar onları sevindirmez ve gözlerini aydınlatmaz."*

c) *"Allah Teâlâ cennet ehline:*

- Ey cennet ehli! Râzı oldunuz mu? diye sorar. Cennet ehli:

- Nasıl râzı olmayız ki, bize hiç kimseye vermediğin nimetler verdin, derler. Allah Teâlâ:

- Ben size bunlardan daha büyük bir nimet vereceğim. Bundan sonra size hiç kızmayacağım, der."[226]

---

223 - İbnu Mâceh.

224 - Yunus, 26.

225 - Allah Teâlâ, sevapları çoğaltmazsa cenneti kazanmak mümkün değildir. Sevapların çoğaltılması da amelin güzel bir şekilde yapılması, ihlasın gözetilmesi, kibir ve gururdan sakınılması ölçüsünde gerçekleşir.

226 - Buhari.

29- a) *"Benim dediklerimi yapanlar cennete giderler. Benim dediklerimi yapmayanlar cehenneme giderler."*[227]

b) *"Bana itâatsızlık edenler, Allah Teâlâ'ya itâatsızlık yapmış olurlar. Çünkü ben Allah Teâlâ'nın elçisiyim. Onun dediklerini söyler ve O'nun emrettiklerini yaparım."*[228]

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Cennet benim rahmetim, cehennem de benim azabımdır. Kim bunlardan hangisini isterse, kendisine onu veririm."[229] Âyet: *"Bunlardan her birine kendi hazinelerimizden veririz. Rabbinin hazineleri bitimsizdir."*[230]

---

227 - Buhari, Ahmed.

228 - Buhari, Nesaî, İbnu Mâceh, Ahmed.

229 - Buhari, Müslim, Tirmizi, Ahmed.

230 - İsrâ, 20.

KELÂM İLMİNİN DIŞINDA

Önsöz

Zatının mahiyeti akıl seviyesinin üstünde olan, mahlukların hal ve keyfiyetlerinden münezzeh bulunan, isim ve sıfatlarıyla bilinen, kendi kendisini övdüğü gibi medih ve senâya lâyık olan Allah Teâlâ'ya hamd ve senâ, O'nu bize kendisinin tanınmasını istediği gibi tanıtan ve O'nu kendisi için muhâl ve imkânsız olan kusur ve eksikliklerden, teşbih ve benzetmelerden tenzih eden Resûlü'ne salât ve selâm olsun.

Ey kardeş! Allah Teâlâ beni ve seni hayra ve doğruya yönlendirsin, benden bazı âyet ve hadislerin manalarını açıklamamı ve bunlardan neyin kastedildiğini anlatmamı istemişsin. Bu âyet ve hadislerin zâhir manaları teşbih'i (Allah Teâlâ'yı mahluklara benzetmeyi) akla getirdiği için Haşevî taifesi[1] ve diğer bir takım câhil zümreler, bu ma-

---

[1] - Kitabın aslında Böyle (Haşevî taifesi) yazılıdır. Fakat, bunun bir mürettip ve baskı hatası olması lâzımdır. Çünkü, bunun doğrusu (Cehmî taifesi)dir. Allah Teâlâ'nın sıfatlarından maddî manalar çıkaran ve bu suretle O'nu mahluklara benzeten taife Cehmiyye taifesidir. Bunlara Müşebbihe

nalara bakarak Allah Teâlâ hakkında câiz olmayan telakki ve tasavvurlar geliştirmişler, âyet ve hadislere dayandığını zannettikleri bu telakki ve tasavvurların Selef'in de akîdesi olduğunu iddia etmişlerdir. Bu insanlara karşı, Selef'in gerçek akîdesinin ne olduğunu belirtmemi, bu âyet ve hadislerden anlaşılması gereken manaları bildirmemi, akîde alanının hassasiyeti sebebiyle üzerinde fazla durulmaması ve akıl yürütmeye konu edilmemesi gereken hususlarda bilinmesi gerekenlerin neler olduğunu yazmamı rica etmişsin.

Ben de, Allah Teâlâ'ya yakın olmaya vesile olması dileğiyle talebine cevap verdim ve söylediğin meselelerde hak ve doğru olanı hiçbir tarafı tutmadan ve hiçbir fikre taassup göstermeden açıklamaya çalıştım. Çünkü tarafı tutulmaya en lâyık olan haktır. Taassup gösterilmeye en lâyık olan da doğru olandır. Bu suretle oluşan bu risâleyi üç fasıl halinde düzenledim.

(yani, teşbihçiler, benzetmeciler) de denir. Haşeviye taifesi ise, Allah Teâlâ'ya nisbet edilen el gibi sıfatları tevil eder ve meselâ, "Elden maksat kuvvet ve kudrettir. "Derler. Bu taifeye Muattile (yani, tatilciler, ibtalcılar, Allah Teâlâ'nın bazı sıfatlarını yok sayalar) de denir. Eşariye ve Maturidiye bu taifeye dahildirler. Selefiye ise, İmam Gazali'nin yukarıda izah ettiği taifedir.

Allah Teâlâ'nın el, göz, yüz gibi sıfatları hakkında üç yorum ve yaklaşım vardır. Zikredilen üç taifeden her biri bu yaklaşımlardan birinde öncü olmuştur.

BİRİNCİ FASIL

SELEF'İN AKÎDESİ

Bil ki, [Selef sözcüğünden maksat, bu ümmetin en hayırlı iki nesli olan sahâbiler ve tâbiilerdir.[2]] Sahâbiler, Allah Resûlü'nün doğrudan doğruya talebeleridir. Tâbiiler ise, bu talebelerin talebeleridir. Hak olan dini tebliğ ve talim eden Allah Resûlü olduğu için, bu dinin doğru olan yorumunu da kendisi yapmış ve bu talebeler onun yorumunu bizzat kendi sözlerinden dinlemiş, fiil ve tutumlarından görüp öğrenmişlerdir. Onun için, sözü edilen âyet ve hadisleri manalandırmada hak olan mezhep, Selef tabir edilen bu mübârek insanların mezhebidir. Bu mezhebe göre, Allah Teâlâ'nın zatı ve sıfatlarıyla ilgili âyet ve hadisler karşısında yedi husustan oluşan şu tavrı takınmak lâzımdır:

[**1- Takdis.** Takdisten maksat, Allah Teâlâ'yı madde ve cisim olmaktan veya madde ve cismin her hangi bir özelliğini taşımaktan tenzih etmektir.]

---

2 - Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm sahih bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin en hayırlıları benimle birlikte yaşayan nesil ile bunları takip eden nesildir.

2- Tasdik. Tasdikten maksat, Allah ve Resûlü'ne âit olduğu kesin olarak bilinen her hangi bir sözün hak olduğuna, manasının da Allah ve Resûlü'nün kast ve irade ettikleri şekilde doğru olduğuna iman etmektir.

3- Aczini itiraf etmek. Aczini itiraf etmekten maksat, Allah ve Resûlü'ne âit olan bir sözün manası akıl yoluyla bulunmuyorsa veya akıl yoluyla bulunan manadan teşbih gibi câiz olmayan bir sakınca doğuyorsa, bu sözü anlamaktan âciz olduğunu düşünmek ve bu konuda kusur ve eksikliğin kendine âit bulunduğunu kabul etmektir.

4- Dokunmamak. Dokunmamaktan maksat, hadis lafızlarını değiştirmek veya onlarda eksiltme ve arttırma yapmak suretiyle kendine göre anlaşılır bir hale getirmeye kalkışmamaktır. Âyetleri bu şekilde değiştirmek ise kendiliğinden mümkün değildir. Çünkü âyetlerin üslubu nev-i şahsına mahsus özel bir üsluptur. Bu üslupta yapılmak istenen her hangi bir değişiklik açık bir şekilde sırıtır ve kendini ele verir.

5- Sakınmak. Sakınmaktan maksat, bir âyet veya hadisin manasını anlamak kendi ilmî ve aklî seviyesinin üstünde ise, onu tutarsız bir şekilde tevil etmekten sakınmaktır. Çünkü her sözü tevil etmek mümkünse de, şartlarına uygun bir şekilde yapılmayan teviller batıldırlar.

6- Kurcalamamak. Kurcalamamaktan maksat, müteşabih olan (zâhir manaları teşbih ifade eden) âyet ve hadislerin manaları üzerinde fazla durmamaktır. Çünkü bunlar üzerinde fazla duranlar, kendilerine göre buldukları bir manayı doğru zannederler ve bu suretle dalalete düşerler.

7- Ehline bırakmak. Bundan maksat, bu türlü âyet ve hadislerden neyin kastedildiğini, ehil olan âlimlerden sorup öğrenmektir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de, "*Siz bilmiyorsanız, ilim ehline sorun.*"[3] buyurmuştur. Ehil olan âlimler ise, bunların doğru olan manalarını bilirler. Kur'ân-ı Kerim'de bu âlimlere "*ilimde derin olanlar*"[4] denilmiştir. İlimde derin olanların bu konuda bilip söyledikleriyle yetinmek de vâciptir. Bunun ötesini kurcalamak ise bidat ve dalalettir.

Selef'in hepsi, müteşâbih olan âyet ve hadislere karşı yedi husustan oluşan bu yaklaşımı göstermenin farz olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Kendileri de bu yaklaşımı göstermişlerdir.

Şimdi de bu yaklaşımı oluşturan mezkûr hususları daha ayrıntılı ve uygulamalı olarak görmeye çalışalım.

1- Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"*De ki, fadl* (fazlalık) *Allah'ın elindedir. Onu dilediği kimselere verir.*"[5]

"*Yahudiler, «Allah'ın eli bağlıdır.» dediler. Halbuki onların kendi elleri bağlıdır. Ve bu sözlerinden dolayı onlar lanetlenmişleridir. Allah'ın elleri ise son derece açıktır. Ve O dilediğince bunlarla ihsanlarda bulunur.*"[6]

---

3 - Nahl, 43.

4 - Âl-i İmrân, 7.

5 - Âl-i İmrân, 73. Not: Buradaki fadl (fazlalık) sözcüğü, dünya ve âhirete âit her türlü nimet ve üstünlüğü kapsar.

6 - Mâide, 64. Not: Bir örneği bu âyette de görüldüğü gibi, Yahudi ve Hıristiyanlar Allah'a ve peygamberlere iftiralar yaparlar. Sonra bu çirkin iftiralarını din sayar ve sövmekten beter olan bu iftiralara iman edince de kurtuluşa ereceklerine inanırlar.

"Hayır yalnızca Allah'ın elindedir. O her şeye kadirdir."[7]

"Sana bey'at verenler Allah'a bey'at vermiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir."[8]

"Onlar Allah'ı gerektiği şekilde takdir edemediler. O öyle bir Allah'tır ki, bütün yer O'nun avcu içindedir, gökler de O'nun sağ elinde dürülüdür. O müşriklerin anlayışlarından yüce ve münezzehtir."[9]

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da şunları söylemiştir:

"Allah Teâlâ, Âdem'in çamurunu kendi eliyle yoğurmuştur."

"Mümin'in kalbi Rahmân (olan Allah Teâlâ)*'ın iki parmağı arasındadır."*

Örnek olarak verdiğimiz bu âyet ve hadislerde görüldüğü gibi, Allah Teâlâ'ya "el" isnat edilmiştir. Bu sebeple, müteşâbih âyet ve hadisleri zâhir manalarına göre yorumlayan Haşevîler ve benzerleri, Allah Teâlâ'nın da insanlarınkine benzeyen elleri olduğunu söylemişlerdir. Böylece de O'nu yaratıklara benzetmişlerdir. Halbuki, Allah Teâlâ'yı yaratıklara benzetmek küfür, bid'at ve dalalettir. Bu vartalara düşmekten sakınmak için şunu bilmek lâzımdır:

El (diğer organların isimleri de böyledir.) sözcüğünün iki manası vardır. Bu manalardan birisi lügat manasıdır. Lügat manasıyla el sözcüğü; et, kemik, damar ve

7 - Âl-i İmrân, 26.
8 - Feth, 10.
9 - Zümer, 67.

sinirlerden oluşan üç boyutlu maddî bir uzuvdur. Bu manalardan ikincisi ise, istiâre manasıdır. İstiâre manası demek, bir sözcüğü lügat manasından alıp başka bir manada kullanmaktır. Bu ikinci manada birinci mananın bazı özellikleri bulunsa da, bütün özellikleri mevcut değildir. İstiâre manasıyla meselâ, "Ülke sultanın elindedir. Şehir emîr'in elindedir. Bu iş falanın elindedir." denir. Bu cümlelerde kullanılan elin, bilinen organ anlamında olmadığı açıktır. Çünkü, o bu anlamda olursa, sultanın ülkeyi elinde taşıması, emîr'in şehri avucunun içine alması ve falanın işi elinde tutması lâzım gelir. Halbuki, o sözler bu manalarda kullanılmazlar. Onun için, bu sözler söylenirken, sultan, emîr ve falanın elsiz olmaları veya ellerinin kesik ve sakat olması da mümkündür.[10] Durum bu olduğuna göre, âyet ve hadislerde geçen el, avuç, parmak gibi organ isimlerini lügat manalarıyla düşünmek zorunlu değildir. Allah Teâlâ'ya nisbet edildikleri zaman ise, bunları bu şekilde düşünmemek zorunludur. Çünkü Allah Teâlâ her türlü cismaniyetten ve yaratıklara benzemekten münezzehtir. Bunu söyleyen de Allah Teâlâ ve O'nun Resûlüdürler. Bu sebeple, O'nu bu şekilde tenzih etmek zorunlu ve farzdır. Bu böyle olduğu için, Allah Teâlâ'nın madde ve cisim olduğunu söylemek veya O'nda madde ve

---

[10] - İbnu Hace el-Askalâni, el için yirmi beş mana saymıştır. Bunlar şöyledir: 1-Bilinen organ, 2-Kuvvet, 3-Mülk, 4-Ahd, 5-Boyun eğmek ve teslim olmak, 6-Nimet, 7-Mülk (bu tekrardır), 8-Zillet, 9-tasarruf yetkisi, 10-Sultan veya saltanat, 11-Tâat ve itâat (birincisi yalnızca Allah Teâlâ'ya karşıdır. İkincisi geneldir.), 12-Cemaat ve topluluk, 13-Yol, 14-Dağılmak, 15-Hıfzetmek, 16-Yayın kirişi, 17-Kılıcın kabzası, 18-Değirmenin çubuğu, 19-Kuş kanadı, 20-Süre, 21-Başlangıç, 22-Elbiseden artan kumaş, 23-Bir şeyin önü, 24-Güç getirmek, enerji, 25-Peşin olmak. Feth'ül-Bâri, 485-6/1.

cismaniyet bulunduğuna inanmak küfürdür. Böyle cisimleştirilmiş bir ilâha ibadet etmek de Allah Teâlâ'ya ibadet değildir. Böyle bir Allah'a ibadet etmekle bir puta ibadet etmek arasında bir fark yoktur. Çünkü madde ve cisim olan her şey mahluktur. Mahluka ibadet etmek de putperestliktir. Mahlukların kesif veya latif olmaları bu sonucu değiştirmez. Bu sebeple, dağ ve taşlara, su ve havaya, güneş ve yıldızlara, Arş, Kürsi ve semâya, toprağa, hayvana, insana, cinne veya meleğe tapmak arasında şirk ve küfür olmak açısından hiçbir fark yoktur.

O halde, birinci aşamada, sözü edilen el ve parmak gibi sözcüklerin Allah Teâlâ hakkında cisim manalarıyla olmadığına ve bu manaların O'nun hakkında muhâl ve imkânsız olduklarına iman etmek lâzımdır. Buna bu şekilde iman ettikten sonra, bu sözcüklerden neyin kastedildiğini bilmek şart değildir. Muğlak olan nasslara karşı Allah Teâlâ'yı kendisi için muhâl olan kusurlardan tenzih etmek iman için yeterlidir. Hatta bu gibi durumlarda tenzihin ötesine geçmek ve sözcüklere bir mana bulmaya çalışmak her zaman doğru da değildir. Çünkü bunu yaparken, yanlış bir manaya saplanmak ve onu doğru zannederek küfür ve şirke düşmek tehlikesi vardır.

Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ, Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır."[11]

"Ben Rabbimi en güzel bir surette gördüm."[12]

---

11 - Buhari, Müslüm, Ahmed. Not: Nur Penceresi Risâlesinin dip notunda bu hadisin manasını açıkladık. Daha önce yazılan bu risâle tertip ve sıralama bakımından kitabın sonuna düşmüştür.

12 - Müslim.

Bu hadislerde geçen "suret" sözcüğünün de iki manası vardır. Birinci manası, et ve kemikten ibaret olan ve üstünde göz, burun ve ağız bulunan şeydir. Bu anlamdaki yüz, madde olduğu ve keyfiyeti bilindiği için Allah Teâlâ için muhâldir. Çünkü Allah Teâlâ madde değildir ve O keyfiyetlere sığmaz. O madde, cisim ve keyfiyetlerin yaratıcısıdır. Yaratıcı ise, yarattığı şeylere benzemekten ve onların keyfiyetlerini taşımaktan münezzehtir. O halde, bu sözcükten ikinci mana kastedilmiştir. Fakat bu ikinci mananın ne olduğunu bilmek şart değildir. Çünkü, bu mana açıklanmamıştır. Açıklanmayan bir manayı bilmek ise şart değildir. Şart olmamasının ötesinde, onu kurcalamak ve zorlayarak anlamaya çalışmak da caiz değildir. Onun için burada şart olan, bu sözcünün birinci manada olmadığına iman etmek ve ikinci mananın da Allah Teâlâ'nın şanına yakışan bir şey olduğunu düşünmektir.

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ her gece yere en yakın olan semaya iner."[13]

Bu hadis-i şerifte geçen "inmek" sözcüğü lügat manasıyla bir cismin yukarıda olan bir mekândan aşağıda olan bir mekâna intikal etmesi ve yukarıdan aşağıya doğru yer değiştirmesidir. Allah Teâlâ'nın bu mana ile inmesi muhâldir. Çünkü, kendisi cisim olmadığı gibi, madde olan mekânlar arasında dolaşması, bir orada bir burada bulunması da söz konusu değildir. Ancak inmek sözcüğünün bundan başka manaları da vardır. Onun için, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

---

13 - Müslim, Ahmed.

"Biz demiri indirdik. Onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır."[14]

"Ey insanlar! Biz üzerinize elbise indirdik. O avretlerinizi örter ve size süs ve ziynet temin eder."[15]

"Allah sizin için sekiz tür davar (erkek ve dişi deve, sığır, koyun, keçi) indirdi.[16]*"*[17]

Bilindiği gibi, bu âyetlerde sözü edilen şeyler gökten indirilmemişlerdir.[18] Bu misâllerde de görüldüğü üzere, hadis-i şerifteki inmek sözcüğünü mutlaka yukarıdan aşağıya, Arş'tan yere yakın göğe intikal etmek anlamında kabul etmek şart değildir. Böyle bir şartın olmaması yanında, Allah Teâlâ için bu manayı kastetmek doğru da değildir. Bu böyle olunca, o sözcükten Allah Teâlâ'nın azametine yakışan bir mana anlamak zorunlu hale gelir. Bu mananın ne olduğunu bilmemek de imana zarar vermez. İmana zarar veren şey ise, bu manayı ille de anlamaya çalışmaktır. Çünkü bu lüzumsuz gayretin sonunda, ya teşbih veya tatile düşmek[19] tehlikesi vardır. Teşbih ve tatil ise imanı ciddî biçimde zedelerler.

---

14 - Hadid, 25.

15 - A'râf, 26.

16 - Buradaki sekiz çiftten maksat,yarısı erkek, yarısı dişi olmak üzere sekiz cins demektir.

17 - Zümer, 6.

18 - Hakikat ve mecazları bir birine karıştıran ikinci sınıf bazı tefsirciler, bu âyetlere dayanarak zikredilen şeylerin cennetten yeryüzüne indirildiğini söylemişlerdir. Fakat, müfessirlerin çoğunluğu bu yorumu kabul etmemişlerdir.

19 - Teşbih Allah Teâlâ'yı yaratıklara benzetmektir. Tatil ise, sözde O'nu mahluklara benzetmemek için, sıfatlarını tevil ederek ortadan kaldırmaktır. Bu tıpkı el sıfatından maksat kuvvettir deyip el sıfatını yok etmek gibidir.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"O kullarının üstünde güç sahibidir. O hikmet ve ilim sahibidir."[20]

"Göklerde ve yerde olan bütün canlılar Allah'a boyun eğerler. Melekler de kibirlenmeden O'na secde ederler. Bunlar, üstlerinde olan Rablerinden korkarlar ve O'nun tarafından kendilerine emredileni yaparlar."[21]

Bu âyetlerde geçen "üstte olmak" sözcüğünün bilinen iki manası vardır. Bunlardan birisi, cisimler arasındaki mekân farkıdır. Mekâna izafe edilmesi ve bir sınır ihtiva etmesi sebebiyle bu mana Allah Teâlâ için muhâldir. İkincisi ise, şeyler arasındaki rütbe farkıdır. Bu manayla, "Halife sultandan üstündür.[22] Sultan vezirden üstündür."

---

20 - En'âm, 18.

21 - Nahl, 49, 50.

22 - İslâmın ilk dönemlerinde Halife ve sultan aynı şahıstı. Fakat, Abbasilerin son dönemlerine doğru Halifenin saltanat gücü zayıfladı ve Müslümanların yaşadığı her bir ülkede bir sultan ortaya çıktı. Bu sultanlar, Müslüman olmaları sebebiyle Halifeyi tanır, ona saygı duyar, sureten ona bağlı görünür, hutbede onun ismini okutur, hatta bazen onun tarafından tayin edilirlerdi. Fakat iç işlerinde tamamen bağımsızdılar ve Bağdat'ta oturan Halifeyi de onlar korurlardı. Moğol istilâsından sonra bu ölü hilâfet Mısır'a geçti. İkinci Selimden itibaren de Osmanlı sultanlarına intikal etti. Osmanlı sultanları, hilafete tekrar sultanlığı eklediler ve onu sembolik bir isim olmaktan çıkarıp yönetimin başına getirdiler. Böylece, hilafet ilk dönemlerdeki statüsüne kavuştu ve saltanatla özdeşleşti. Osmanlı Devleti yıkılınca, kurulan ilk Cumhuriyet hükümeti önce saltanatı, ondan kısa bir müddet sonra da hilâfeti lağvetti. İslâma göre hilâfet, Allah Resûlü'ne vekâleten devleti şeriat kurallarıyla yönetmektir. Yönetimin bu şekilde olması halinde, hilâfet olması için adının hilâfet olması şart değildir. Buna cumhuriyet veya demokrasi de denebilir ve hükümet bu kavramların kurallarına göre de teşkil edilebilir.

Bazıları hilâfeti papalığa benzetirler. Bu benzetme yanlıştır. Çünkü Papalık, sembolik bir devlet olmasıyla birlikte idârî değil, dinî bir kurumdur. Hilâfet ise idâre ve yönetimdir.

denir. Ancak bu üstünlük manasında da iki taraf arasında müşterek bir derece vardır. Allah Teâlâ ile kulları ve yarattığı şeyler arasında ise böyle bir müşterek de mevcut değildir. Bu sebeple, geçen âyetlerdeki üstünlüğü rütbe farkı ve üstünlüğü şeklinde anlamak da doğru değildir.[23]

2- Bilinmeseler de, bu türlü âyet ve hadislerle bildirilen manaların hak olduğuna iman etmek ve, "İman ettim, tasdik ettim." demek lâzımdır. Çünkü bir şeyin hak olduğuna inanmak için, onu bilmek şart değildir. Onu bildiren ve haber verenin doğru söylediğine inanmak, bunun için yeterlidir. Allah ve Resûlü ise, doğru söylemişlerdir. Bunların sözlerinde yalan ve yanlış bulunması muhâldir.

Bazıları da sembolik de olsa, hilâfetin İslâm birliğini sağladığını söylerler. Bu da doğru değildir. Sembolik bir hilâfet, İslâm birliğini sağlasaydı, bundan daha iyi derecede bir hilâfet varken, neden İslâm milletleri dağıldılar?

Fakat, her şeye rağmen bazı insanlar manaya değil lafza düşkünlük gösterirler. Bunlar aynı zamanda prensiplerden çok şahıslara değer verirler. Bu iki yaklaşım da yanlıştır.

23 - "Allah en büyüktür" sözünde de Allah Teâlâ ile kulları arasında büyüklükte müşterek bir nokta yoktur. Bu sebeple bu sözün manası, "Başka büyükler de vardır, fakat Allah onlardan daha büyüktür." demek değildir. Onun manası şudur: "Allah Teâlâ, düşünülebilen büyüklükten ve büyüklerden daha büyüktür. Bütün büyüklük O'na mahsustur ve O'ndan başka büyüklüğü kendi zatından olan hiçbir büyük yoktur." Bu böyle olduğu için, Kur'ân-ı Kerimde Allah Teâlâ'nın büyüklüğünü ifade etmek için, yalnızca "Kebir" ve "Mütekebbir" isimleri kullanılmıştır. Bu ikisin de manası en büyük olan değil, büyük olandır. Büyüklük bütünüyle Allah Teâlâ'ya mahsus olduğu için, kalbinde zerre kadar kibir taşıyan bir kimse burnu sürtülmeden cennete gitmez. Hadis-i şerif bunu böyle söylerken, başka hiçbir günahın bir zerresiyle kimsenin cennete gitmeyeceğini söylememiştir. Bunun bir sebebi de odur ki, bütün kötülüklerin, tuğyan ve küfrün altındaki körükleyici sebep kibirdir. Bu yüzden kibir günahının bir zerresi bile bu kadar büyük bir vebal oluşturur.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?"[24]

"Kayan yıldıza yemin olsun, peygamberiniz ne sapıtmış, ne de baştan çıkmıştır. O kendiliğinden bir şey söylemiyor. Onun söyledikleri kendisine indirilen vahiydir."[25]

Eğer desen ki, bir şeyi tasdik etmek ve onun doğru olduğuna inanmak ancak onu anladıktan sonra mümkün olur. Sözü edilen sözcüklerin (el gibi) manaları anlaşılmadığına göre, onları tasdik etmek ve doğruluklarına iman etmek mümkün mü?

Biz de deriz ki, tasdik etmek ve inanmak için her zaman anlama zorunluluğu yoktur. Biz dünya işlerinde de ne olduğunu bilmediğimiz çok şeyi tasdik eder ve doğru olduklarına inanırız. Şu bir hakikattir ki, insanlar arasında anlama hususunda büyük farklar vardır. Bu farklar, zorunlu olarak yaş durumundan, tecrübe ve tahsil derecesinden, fıtrî zekâ ve kabiliyet seviyesinden ileri gelirler. Bu böyle olduğu için, meselâ büyüklerin anladığı çoğu şeyi çocuklar anlamazlar, tahsil görenlerin bildiklerini câhiller bilmezler, çok zeki olanların düşündüklerini onların ölçüsünde zeki olmayanlar düşünemezler. Ancak bu gerçek, sonrakilerin anlamadıkları şeyleri inkâr etmelerini gerektirmez. Anlamadıklarını bahane ederek bu şeyleri inkâr etmeleri doğru da değildir. Bunlar bu şeyleri anlamasalar da onlar için anlamak yerine geçen iki husus vardır. Bu hususlardan birisi, haber verenin doğru sözlü ol-

---

24 - Nisâ, 87, 122.

25 - Necm, 1-4.

ması ve doğruluğuna inanılmasıdır. İkinci husus da, daha yüksek anlama seviyesinde olanların bu şeyleri anlamalarıdır. Sözünü ettiğimiz sözcükler konusunda anlama yerine geçen bu iki husus da mevcuttur. Çünkü bu sözcükleri söyleyen Allah ve Resûlü'dürler. Bunların doğru söylediklerinde ve ne dediklerini bildiklerinde şüphe yoktur. İlimde derin olanlar da bunların ne demek istediklerini ve sözlerinden ne kastettiklerini anlarlar. Kur'ân-ı Kerim'de peygamberimize hitaben şöyle buyurulmuştur:

"Sana bu kitabı indiren Allah'tır. Bu kitabın bazı âyetleri açık manalıdır. Bu âyetler temel, esas ve ölçü durumundadır. Onun bazı âyetleri de müteşâbih'tirler.[26] *Kalplerinde bozukluk olanlar, fitne çıkarmak ve gerçekleri saptırmak için bu ikinci kısım âyetleri kurcalarlar. Halbuki bunların manalarını ancak Allah bilir. İlimde derin olanlar da bunları anlarlar ve «İman ettik. Bunlar da Rabbimiz tarafındandırlar.» derler."*[27]

Hal bu olunca, Allah Teâlâ, meselâ kendisinin Arş üzerinde istivâ ettiğini söylemişse, bu istivâ ediş ister Arş'ın üzerine çıkmak, ister o'nun üzerinde olmak, ister yaratma işini tamamlamak, ister yarattıklarını yönetmeye başlamak, ister her şeyin dizginini eline almak anlamında

---

26 - Müteşabih; manası açık olmayan, farklı manalara çekilebilen, Allah Teâlâ'da yaratıkların vasıfları bulunduğu vehmini veren, "Bunun manası budur." diye kestirilemeyen âyet demektir.

27 - Âl-i İmrân, 7. Not: Yukarıdaki âyetin ifadesinden de anlaşıldığı gibi, bazı âyetlerin müteşâbih bir üslupla anlatılması insanları imtihan etmek içindir. Bununla kalplerinde bozukluk olan ve dinde kargaşa yaratmak isteyen müfsitlerin ortaya çıkarılmaları kastedilmiştir. Nitekim, bu müfsitler ortaya çıkmış ve müteşâbih âyetleri kullanarak dine bozuk akîdeler ve inançlar sokmaya çalışmışlardır.

olsun, veya bunlardan başka bir mana taşısın, onu doğru sözlü olan ve ne dediğini bilen Allah Teâlâ söylediğine göre, kapalı bir şekilde ve Allah Teâlâ'nın muradı ne ise deyip ona o şekilde iman etmek hem mümkün, hem de makul ve mantıklıdır. Dinen de istenen ve zorunlu görülen budur.

Eğer desen ki, insanlara anlamadıkları şeyleri söylemenin ne faydası vardır?

Biz de deriz ki, hiçbir kimsenin anlamadığı şeyleri söylemenin elbette ki faydası yoktur. Fakat, bazı kimseler anlamazken, diğer bazıları anlıyorsa, o zaman bunda fayda yoktur, denemez. Bu sebeple, meselâ çocuklarla büyüklerin veya cahillerle âlimlerin birlikte bulundukları bir mecliste konuşan bir kimsenin, bütün sözlerini bunların hepsinin anladığı bir seviyede söylemesi gerekli değildir. Hatta, konuşulan konunun özelliğine göre bazen bunun imkânı da yoktur. Bu durumda, çocuklar ve cahiller konuşmanın anladıkları kısmıyla yetinirler. Ya da çok merak ederlerse, anlayamadıklarını daha sonra anlayanlara sorarlar ve bunlar mümkün olan açıklamaları yaparlar. Onun için, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Eğer siz bilmiyorsanız, bilenlere sorun."[28]

Ve şayet, açıklama onların kafalarını karıştıracaksa, o zaman bunlar Kur'ân'ın diliyle şöyle cevap verirler:

"Size ancak az bir ilim verilmiştir."[29] Bu ilim de bu şeyleri anlamaya yeterli değildir.

---

28 - Nahl, 43; Enbiyâ, 7.

29 - İsrâ, 85.

"Bazı şeyleri ısrarla sorup soruşturmayın. Çünkü bunlar açıklanırlarsa, sizi üzerler."[30] Ve kafalarınızı karıştırırlar.

Onun için, Allah Teâlâ'nın Arş üzerinde istivâ etmesinin[31] manası nedir? Diye sorulduğu zaman, İmam Mâlik şu karşılığı vermiştir:

"Allah Teâlâ bildirdiği için buna iman etmek vâciptir. Bunun keyfiyeti (bu istivânın nasıl olduğu) meçhuldür. Bu meçhulü kurcalamak ve sorgulamak ise bid'at ve dalalettir."

Allah Teâlâ'nın bütün sıfatlarını anlamak herkes için mümkün olmadığı için, bunlara haber verildiği şekilde iman etmek ve haber verenin doğruluğunu tasdik etmek yeterlidir. Buna mukabil, bu sıfatları Allah Teâlâ'ya yakışmayan yorumlardan uzak tutmak için O'nun hakkında nelerin câiz olmadığını açık bir şekilde bilmek lâzımdır. Buna göre, "Allah Teâlâ nedir?" suâlinin cevabını kapalı bir şekilde bilmek yeterli iken, "Allah Teâlâ ne değildir?" suâlinin cevabını açık ve net bir şekilde ve ayrıntılı bir biçimde bilmek gerekir. Onun için, üzerine basa basa, "Allah Teâlâ cisim değildir ve cisimlerin bütün özelliklerinden, araz ve vasıflarından münezzeh ve mukaddestir. O'nun isim ve sıfatları da mahlukların isim ve sıfatlarından tamamıyla ayrı ve farklıdır. Benzerlik sadece lafızlardadır." diyoruz.

3- Allah Teâlâ'nın zat ve sıfatlarıyla ilgili konularda

30 - Mâide, 101.

31 - İstivâ bahsi yedi surede mevcuttur. Bu sereler; Bakara, A'râf, Yunus, Raad, Tâhâ, Furkan, Secde; fussilet ve Hadid sureleridir.

anlamadaki aczini itiraf etmek lâzımdır. Ancak bu aczin derecesi kişilerin akıl, ilim ve marifetleri seviyesinde farklıdır. Bu böyle olduğu için, sıradan insanların aczi işin başında kendini gösterirken, sıddıkların aczi belli bir aşamadan sonra başlar. Bundan dolayı, peygamberden sonra iman hakikatlerini en iyi bilen ve marifet seviyesi en yüksek olan Hz. Ebu Bekir radıyallahu anh, ulaştığı yerde aczini itiraf ve ilân ederek şöyle demiştir:

"Allah Teâlâ'yı tanımak O'nu tanımaktan âciz olduğunu itiraf etmektir." demiştir. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da, bulunduğu marifet zirvesinde[32] münâcât üslubuyla şöyle demiştir:

"Seni gerektiği şekilde medh ve senâ edemedim. Sen kendini medh ve senâ ettiğin gibisin."[33]

Zirvedekiler de bu konuda acz ve yetersizliklerini beyan ettiklerine göre, demek ki, bütün hakikatleri bilmek veya bilme yeteneğine sahip olmak hiçbir kimseye müyesser olamamıştır. Ârifler ve âlimler bu alanda bir mesafe alsalar da, nihâyete ulaşamazlar. Yolun kalan kısmı bunların gittikleri kısımdan daima daha fazladır. Hatta bu iki taraf arasında bir kıyaslama yapılırsa, bunların da daha yolun başında oldukları görülür. Bu durumda da, Allah ve

---

32 - Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, bulunduğu marifet seviyesini şu sözüyle bildirmiştir: "Ben içinizde Allah Teâlâ'yı en çok bilen ve O'ndan en çok korkanım." Bu sözden de anlaşıldığı gibi, Allah Teâlâ'yı bilmek O'ndan korkmayı gerektirir. Bu cümleyi ters çevirirsek, Allah Teâlâ'dan korkmak, O'nu en iyi bilmek demektir. Buna göre, Allah Teâlâ'dan korkmadıkları halde, O'nu bildiklerini ve hatta sevdiklerini söyleyenler yalan söylerler. Bunlar Allah Teâlâ'yı tanımaları gibi, O'nu sevmeleri de sahtedir ve beş para etmez.

33 - Müslim, Tirmizî, Dârimî, İbnu Mâceh, Ahmed.

Resûlü'nün bildirdikleri hakikatleri anlamakta acz beyanından başka yapılacak bir şey kalmaz.

4-[Anlamaktaki aczini itiraf etmek geçerli bir mazeret ve yeterli bir iman kabul edildiği için, anlamadığı hususları kurcalamak için bir zorunluluk yoktur. Böyle bir zorunluluk bulunmadığına göre, haddini bilip yerinde durmak lâzımdır.] Çünkü bir mecburiyet bulunmadığı halde, gücünü aşan bir yükün altına girmeye çalışan bir kimse, o yükün altında kalıp ezilir. Bundan dolayı, Allah Teâlâ'nın "Allah bir kimseye ancak gücü kadar mükellefiyet verir."[34] âyetiyle verdiği ölçüye göre hareket etmek ve kendi gücünü aşan durumlar karşısında fuzulî merak ve zararlı tecessüsü bırakmak en selâmetli yoldur. İnsan, gücünün yetmediği şeylerle uğraşmak yerine, kendini geliştirebileceği konular üzerinde çalışmak, daha ince meseleler için zorunlu alt yapı durumunda olan ilmi tahsil etmekle meşgul olmak, maneviyât alanındaki zevki olgunlaştıran ve basireti kuvvetlendiren amele ağırlık vermek lâzımdır.

İlim, iman hakikatlerine doğru açılan pencereyi netleştirir. Ancak, bu ilim nefisle bağlantılı dünya ilmi ise, bu pencerenin üstüne bir perde gibi iner. Bu sebeple, mücerret dünya ilmi marifet alanındaki idrâk seviyesini yükseltmez, aksine, daha da düşürür. Seviyesi bu şekilde düşmüş olan kimselerin ilim sahibi olduklarını zannederek hakikatleri gerektiğinden fazla kurcalamaları onları büsbütün hayret, şaşkınlık, belirsizlik ve sapıklığa götürür. Bu kötü sonuç hakikatlerdeki bir kusurdan dolayı değil,

---

[34] - Bakara, 286.

aklî ve ilmî seviyenin yetmezliğinden dolaydır. Onun için, öz deyimler halinde, "Allah o insana merhamet etsin ki, kendi had ve sınırını bilir ve onu aşmaz." Ve, "Kişinin ulaşmayacağı şeye uzanması, kendisini gülünç hale getirmekten başka bir işe yaramaz." denilmiştir.

Bu böyle olduğu için, Hz. Ömer radıyallahu anh, kendi seviyelerinden üstün olan müteşâbih âyetlerin manalarını merak edip soran kimseleri kamçı ile dövüp sustururdu. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da, kaderin hakikatini tartışanlara kızmış ve şöyle demiştir:

"Siz bunu tartışmakla emrolunmamışsınız. Bu konuda iman etmek sizin için yeterlidir. Sizden önceki milletler kendilerini aşan bu gibi şeyleri kurcaladıkları için helâk olmuşlardır." Çünkü "Sağır duymaz, uydurur." öz deyiminde olduğu gibi, hakikatleri oldukları gibi anlayamayan kimseler, onlarla uğraştıkları takdirde, onları kendi seviyelerine göre anlamaya çalışırlar. Bu da hakikatleri bozmak ve onları yanlış anlamak sonucunu doğurur. Halbuki, hakikatleri anlamamak bir mazeret iken, onları yanlış anlamak mazeret değildir. Mazeret olmaksızın hakikatleri yanlış anlamak ise, bid'a, dalalet ve hatta küfre yol açar.

Onun için ben (İmam Gazalî) diyorum ki, her seviyedeki insanların dinleyecekleri yerlerde konuşan veya her seviyedeki insanların okuyacakları kitapları yazan kimselerin müteşâbih âyet ve hadisleri dillerine dolamaları ve bunları kendi anlayışlarına göre izâh etmeye çalışmaları haramdır. Bu gibi durumlarda yapılması gereken şey, Selef'in yolunu takip etmektir. Bu yol ise, Allah Teâlâ'yı her türlü cismâniyetten ve cismâniyeti sonuç

veren tasavvur ve telakkilerden takdis ve tenzih etmek ve şöyle demektir:

"Allah Teâlâ; aklınıza gelen ve hatırınızdan geçen her türlü misâl, suret, şekil, madde ve cismâniyetten münezzehtir. O bütün bunların yaratıcısıdır. Bunlar, O'nun zatı için tenzih edilmesi gereken kusur ve eksikliklerdir. Müteşâbih olan âyet ve hadislerden bu türlü manalar kastedilmemiştir. Onlardan kastedilen manaları anlamak da zorunlu değildir. Bu böyle olduğu için, bu âyet ve hadislere Allah Teâlâ'nın ve Resûlü'nün muradı üzere (kendileri bunlardan neyi irade etmişlerse o manayı kasdederek kapalı bir şekilde) iman edin ve bunlarla uğraşmak yerine, "muhkem" olan âyet ve hadislerin[35] ölçüleriyle amel ve muâmelenizi düzeltmeye ve takvanızı geliştirmeye çalışın. Çünkü Allah Teâlâ, sizden bunları istemiş ve kurtuluşunuzu bunlara bağlamıştır.

5- Hakikati anlaşılamayan ve iman etmekle yetinilmesi gereken müteşâbih âyet ve hadislerin lafızlarında tasarruf etmekten sakınmak lâzımdır. Câiz olmayan bu tasarruf da altı türlüdür.

a- **Tebdil etmek.** Tebdil etmek, bir lafzı aynı dildeki veya Farsça ve Türkçe gibi başka bir dildeki karşılığıyla değiştirmektir. Bu ikinci lafız aynı manayı tıpkı aslı gibi ifâde edemediği için asıl ve orijinal lafzı (âyet ve hadisi) olduğu gibi korumak lâzımdır. Başka bir dildeki bir lafzın Arapça olan âyet ve hadislerin lafzını tıpkı tıpkısına ve tamamı tamamına karşılaması mümkün değildir.

35 - Muhkem, müteşâbih'in karşıtıdır. Manası açık ve kesin olan demektir.

Çünkü Arapça olan lafzın fesahat ve güzelliği ve telaffuz kolaylığı bir yana, birkaç manayı birlikte taşımak, mecaz, kinâye ve istiâre yollarıyla yeni manalar kazanmak gibi kendisine mahsus özellikleri vardır. En yakın misâli verirsek, meselâ Arapça'daki el sözcüğünün birkaç asıl ve birkaç da mecaz ve istiâre tarzındaki manaları vardır. Bu manalardan en evvel akla gelenlerden bir tanesi de nimet manasıdır. Halbuki başka bir dildeki el sözcüğünde nimet manası yoktur. Bu sebeple, nimet manasında olan Arapça el sözcüğü, başka bir dile çevrildiği takdirde, ondan bu manayı anlamak mümkün olmaz.

Müteşâbih âyetlerdeki diğer bütün sözcükler de el sözcüğü gibidirler. Meselâ, Arapça'daki "göz" lafzı bilinen organ manasına geldiği gibi, su, altın, gümüş ve bir şeyin aslı ve mahiyeti gibi başka bir çok manaya da gelir.[36] Arapça lügatlara bakılırsa, her sözcük ve lafız için pek çok mana bulunduğu görülür. Başka dillerde de aynı sözcüğün birkaç manası varsa da, bu manalar o sözcüğün Arapça'daki manaları değildirler.

"Yüz" ve "yan" gibi sözcükler de böyledirler.

Diller arasında bu farklılıklar varken, Allah Teâlâ'nın zat ve sıfatlarını anlatan bir lafzı, başka dildeki bir

---

[36] - İbnu Manzur, Lisan'ül-Arab adlı lügat kitabında göz için şu manaları vermiştir: 1-Görmeyi sağlayan organ; 2-Göz bebeği; 3-Görmek; 4-Casus, 5-Kılavuz, 6-İleri gelen; 7-Şefkat; 8-Nazar etmek; 9- Bir çeşit üzüm; 10-Çeşme, 11-Akar su; 12-Bulut; 13-Yön, cihet; 14-Diz; 15-Güneş ışığı; 16-Hazır olan mal; 17-Altın; 18-Bir şeyin hakikati; 19-Terazinin bir kefe üzerine meyletmesi; 20-Her şeyin iyisi; 21-Şâhid; 22-Topluluk; 23-Okun kiriş yeri; 24-Kasd-i mahsus; 25-Bir çeşit kuş; 26-Yer ismi; 27-Elif Ba'daki bir harf; 28-İkram etmek; 29-Yakın dost.

lafızla değiştirmek, kasdedilen manayı bozabileceği için, bundan şiddetle sakınmak lâzımdır. Çünkü bu en hassâs konuda hata yapmak çok ciddî sonuçlar doğurur. Allah Teâlâ'dan korkan, imanı üzerinde titreyen ve dini başkalarına yanlış anlatma vebalini taşımak istemeyen bir kimse bu riski göze alamaz.[37]

b- Tevil etmek. Tevil etmek, bir lafzı ilk akla gelen ve "zâhir" denilen asıl manasından koparıp ona ikinci derecede kalan bir mana yüklemektir. Allah Teâlâ'nın kelâmını ve özellikle O'nun zat ve sıfatlarını bildiren lafız ve ibareleri tevil etmek, tebdil etmek kadar sakıncalıdır. Çünkü ortada kesinlik veya kesinliğe yakın kuvvetli bir ihtimali ifade eden bir delil mevcut değilken, dini bildiren bir lafzı asıl manasından başka bir manaya taşımak, bu konuda (din konusunda) zan ve tahminle hükmetmek demektir. Halbuki, genel olarak dinde, özel olarak da iman ve akîde konularında zan ve tahminle hükmetmek câiz değildir. Allah Teâlâ, inkârcı ve müşriklerin zan ve tahminlere göre hüküm yürüttüklerini bildirip onları bu yüzden kötülemiştir. Örneğin şöyle buyurmuştur:

"Onlar, «Hayat yalnız dünya hayatıdır. Ölürüz, diriliriz, bizi tabiat öldürür.» derler. Onların bu konuda bir bilgileri yoktur. Sadece zan ve tahmin yürütürler."[38]

"Eğer yeryüzündeki çoğu insanlara uyarsan, seni Al-

---

[37] - Fakat, bu türlü iman hassâsiyetine sahip olmayan bazı kimseler, Kur'ân-ı Kerim'i akıllarına göre çevirmekten sakınmadıkları gibi, yaptıkları çevirilerin namazda okunmasında da beis görmezler ve Kur'ân'ı ortadan kaldırmak isteyenlerin kervanına katılıp bunun için çalışırlar.

[38] - Câsiye, 24.

lah'ın yolundan saptırırlar. Bunlar, ilme dayanmazlar, sadece zanna uyarlar ve yalnızca tahmin yürütürler."[39]

"*Müşrikler, «Allah istemeseydi, ne biz, ne de babalarımız O'na şirk koşmazdık ve O'nun helâl ettiği bir şeyi haram etmezdik.» derler. Bunlardan öncekiler de azabımızı tadıncaya kadar böyle söyleyip oyalandılar. De ki, yanınızda Allah'ın şirk koşmanızı istediğine dair bir delil var mıdır? Böyle bir delil bize gösterebilir misiniz? Siz sadece zanna uyuyorsunuz ve yalnızca tahmin yürütüyorsunuz.*"[40]

"*De ki, Allah'a ortak koştuğunuz şeyler arasında yaratma işini başlatan ve sonra onu ikinci kere tekrarlayan var mıdır? Allah ise yaratmayı başlatıyor ve sonra onu tekrarlıyor. Hal bu iken, nasıl bu şeyleri Allah'a ortak koşuyor ve O'na denk tutuyorsunuz? De ki, Allah ortak koştuklarınız arasında sizi hakka ileten var mıdır? Allah ise hakka iletiyor. Peki, hakka ileten mi, yoksa bunu yapacak gücü olmayan mı uyulmaya daha lâyıktır? Durum bu iken, size ne oluyor, nasıl şirke sapıyorsunuz?*

Bunların çoğu sadece zanna uyarlar. Zan ise, ilmin yerini tutmaz. Allah bunların ne yaptıklarını bilir."[41]

"*Biz gökleri ve yeri boşuna yaratmadık. Bunların boşuna yaratılmış olması kâfirlerin zannıdır. Kâfirlerin ateşten çekecekleri vardır.*"[42]

"*Siz Allah'ın yaptıklarınızın çoğunu bilmediğini zan-*

---

39 - En'âm, 116.
40 - En'âm, 148.
41 - Yunus, 35.
42 - Sâd, 27.

nettiniz. Rabbiniz hakkındaki bu zannınız sizi helâk etti ve siz zarar ve hüsrana uğrayanlardan oldunuz."[43]

"*İnsanların çoğu zanna uyarlar. Zan ise hakkın yerini tutmaz.*"[44]

[Bir lafzın tevil edilebilmesi, diğer bir ifadeyle, bir tevilin meşru ve geçerli sayılabilmesi için, üç şartın gerçekleşmesi lâzımdır. Bu şartlar, kabul edilmiş prensipler çerçevesinde gerçekleşmedikçe tevil etmek câiz değildir. Bu şartlardan birisi, lafzın kendisine yüklenmek istenen manayı birinci derecede olmasa bile, bir noktada taşımasıdır. İkincisi, bu mananın Allah Teâlâ için câiz olmasıdır. Üçüncüsü, bu mananın Allah Teâlâ'nın irâde ettiği mana olduğunun bir şekilde anlaşılmasıdır.] Çünkü bir mana hadd-i zatında doğru bile olsa, Allah Teâlâ'nın lafızdan irade ettiği mana olmadığı takdirde, tevil yoluyla o manayı lafza yüklemek câiz değildir. Bunu bir örnek üzerinde tatbik edersek, meselâ, "*Melekler, üstlerindeki Rablerinden korkarlar.*"[45] âyetinde geçen "üstlerindeki" sözcüğünün hadd-i zatında üstünlük manasında olması câizdir. Çünkü, Allah Teâlâ'nın rütbe, derece, azamet ve kudret bakımından her şey gibi meleklerin de üstünde olduğunu söylemek doğrudur. Ancak, buna rağmen, bu âyetteki üstündelikten ve üstte olmaktan bu mananın kastedildiğini kestirmek mümkün değildir. Çünkü, bununla Allah Teâlâ için câiz olan başka bir mananın kastedilmiş olması da mümkün ve muhtemeldir. Bunun mümkün ve

43 - Fussılet, 23.

44 - Yunus, 36.

45 - Nahl, 50.

muhtemel olması, hadd-i zatında sahih ve doğru olan bir mananın lafzın kesin manası olduğunu söyleme şansını ortadan kaldırır. Ancak, bu mana hadd-i zatında doğru ve sahih olduğuna göre, ortada delillerle teyid edilmiş daha uygun bir mana bulunmadığı takdirde, bu mananın lafzın manası (veya manalarından bir mana) olabileceğini söylemek iki şartla câizdir.

Birinci şart, bunun bir zan ve görüş olduğunu, bu sebeple, yanlış olabileceğini akıldan çıkarmamak;

İkincisi de, "Bu lafzın manası budur." şeklinde kesinlik ifade etmek yerine, "Benim zannıma ve görüşüme göre, manası budur (veya manalarından birisi budur)." şeklinde yorumu kendine atfeden bir ifade kullanmaktır. Nite-kim, Allah Resûlunun ashâbı da, bir âyeti tefsir ederken veya fıkhî bir mesele hakkında fikir beyan ederken, "Benim görüşüm budur. Ben böyle görüyorum. Bu görüş doğru ise, Allah Teâlâ'nın bana bir lütuf ve ihsanıdır. Yanlış ise, şeytanın bir oyunu, hilesi ve telkindir." derlerdi.

Ancak, mecbur kalmadıkça ve zorunluluk bulunmadıkça kişisel zan ve görüşe göre âyetleri tefsir etmekten ve fıkhî meselelerde fikir beyan etmekten sakınmak lâzımdır. Çünkü Allah Teâlâ, *"Hakkında ilim sahibi olmadığın bir şeyin peşine düşme."*[46] buyurmuştur. Bu ilâhî ihtarın yanında, bunu yapmanın bir sakıncası da şudur ki, sahibi tarafından bir zan ve görüş olarak ileri sürülen bir tefsir veya bir ictihâd, dinleyen ve duyanlar tarafından kesin hüküm ve Allah Teâlâ'nın murâdı olarak telakki

---

46 - İsrâ, 36.

edilebilir. Böyle bir telakkinin oluşmasına sebep olmak ise arzu edilen bir durum değildir.

Tevilin kendi içindeki hükmü yukarıda açıklandığı gibidir. Onun muhataba göre hükmü ise şöyledir:

Eğer muhatap, müteşabihler konusunda kafası karışmamış, şüpheye düşmemiş ve onlardan yanlış bir inanç oluşturmamış bir kimseyse, onun karşısında bunları tevil etmeye kalkışmak fitneyi uyandırmaktır. Çünkü, bunu yapmak suretiyle, muhatabın sâkin olan kafası karıştırılmış ve kendisi nasıl inanması gerektiği hususunda şüphe, tereddüt ve belirsizliğe itilmiş olur. Ashap ve tâbiiler döneminde müminlerin imanları sağlam ve teslimiyetleri kuvvetli olduğu için, onlar müteşâbihler üzerinde durmaz ve, "Allah Teâlâ'nın muradı ne ise, bunların manası odur." deyip geçerlerdi. Bu sebeple, o dönemde müteşâbihleri diline dolamak ve onların manalarını sorup soruşturmak fitne sayılmış ve tepkiyle karşılanmıştır. Fakat, iman ve teslimiyetin bu ölçüde sağlam ve kuvvetli olmadığı bir dönemde bir takım müfsitler, müteşabihlerden yanlış ve bozuk manalar çıkarmaya çalışırlarsa,bunlara karşı müteşâbihleri muhkem (manaları açık ve kesin) olan nassların ölçülerine göre tevil etmek ve onlardan doğru manalar çıkarmak, bu işin ehli ve erbabı olmak şartıyla câizdir. Hatta, ciddî bir lüzumun doğması halinde, bu türlü çalışmaları yapmak vâcip derecesine çıkar.

c- Vârid olan lafızdan başka lafızlar türetmek, örneğin, müteşâbih olan lafız fiil iken, ondan sıfat üretmek veya o isim iken, ondan fiil oluşturmaktır. Müteşâbihler üzerinde bu türlü bir tasarruf câiz değildir. Çünkü

aynı kökten olsalar bile, farklı lafızların manaya delâletleri farklıdır. Bu yüzden bunlardan birinin delâleti sakıncasız iken, diğer birinin delâaleti sakıncalı olabilir. Buna göre, mütebâbih âyette, *"Allah Arş üzerinde istivâ etti."*[47] denilmişse, istivâ fiilinden ism-i fâil (fâil ismi) türeterek, "Allah Arş üzerinde müstevidir." demek doğru değildir. Çünkü, birinci lafız (istivâ fiili) olmuş, bitmiş bir manayı (Allah Teâlâ'nın yer ve gökleri yaratmasını veya bunları Arşla ilişkilendirmesini) ifade ederken, ikinci lafız (müstevi ismi) bu mananın hâlâ devam ettiğini gösterir. Lafız tasarruflarında böyle mana farkları vardır. Lafzı aslından başka bir kalıba dökmek, manada çoğu zaman murat olmayan değişme, azalma veya çoğalma meydana getirir.

d- Kıyâs yoluyla manayı genişletmek. Bundan maksat, meselâ Allah Teâlâ için el sözcüğü kullanılmışsa, buna dayanarak O'nun için kol sözcüğünü de kullanmaktır. Çünkü kıyasa göre, el varsa, kol da vardır. Ya da meselâ göz varsa, üstünde kaş, önünde kirpikler de vardır. Fakat kıyas Allah Teâlâ için geçerli değildir. O yalnızca görülen ve bilinen şeylerde geçerlidir. Bu böyle iken, müşebbihe taifesi bu türlü kıyaslarla Allah Teâlâ'ya âyet ve hadislerde varit olmayan şeyler de isnat etmişlerdir.[48]

---

47 - Ra'd,2

48 - Sözde Allah Teâlâ'yı sevdiklerini ve O'na âşık olduklarını (!) iddia eden bir kısım şâir sufiler, Allah Teâlâ için câiz olmayan kıyası kullanmış ve meselâ âyet ve hadislerde O'nun için yalnız göz kullanılmışken, kendileri buna kaşlar ve kirpikler de ilâve etmişlerdir.

Başta "sözde" dedim. Çünkü Allah Teâlâ'yı gerçekten sevenler, O'nu kendi kendisini tarif ettiği şekilde severler. O'nu sevmek için, kendisine kendi zevklerine göre sıfatlar isnat etmez ve hislerini bunlarla harekete getirmek ihtiyacını duymazlar.

e- Müteşâbihleri bir araya getirmek. Müteşâbih olan âyet ve hadisler bir arada zikredilmemişlerdir. Bunlar, uzun zaman aralıklarıyla doğan münasebetler üzerine söylenmişlerdir. Bu sebeple, meselâ Allah Teâlâ'nın Arş üzerinde istivâ ettiğini bildiren âyetle O'nun için elden söz eden âyet arasında uzun bir zaman geçmiş ve bu zaman içinde birçok muhkem âyetler ve hatta sureler indirilmiştir. Bu mühkem âyetler ve sureler, öncekilerden yanlış bir mananın anlaşılmasını önlemişlerdir. Ayrıca, münasebetler de bunu önlemede büyük rol oynamışlardır. (Meselâ, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, bir adamın kölesinin yüzüne vurduğunu görünce, *"Onun yüzüne vurma, çünkü Allah Teâlâ Âdemi de onun suretiyle yaratmıştır."* buyurmuştur. Bu olay, "onun" zamirinin dövülen köleye gittiğini tayin eden bir münasebettir. Fakat, daha sonraları bu hadis, bu münasebetten tecrit edilerek söylendiği için, müteşabih bir hal almış ve açıklanmasında büyük zorluklar ortaya çıkmıştır.) Bu böyle iken, müteşâbih âyetlerin veya hadislerin hepsini münasebetlerinden de tecrit ederek bir araya getirmek ve hepsini birlikte zikretmek veya bir arada yazmak doğru değildir. Çünkü, bir tek müteşâbih âyet veya hadis, kendi münasebeti içinde Allah Teâlâ hakkında doğru olmayan bir sıfatı (örneğin, cismaniyeti ve cisim olmayı) akla getirmezken veya çabuk geçen hafif bir vehim oluştururken, bu türlü âyetleri veya hadisleri münasebetleri dışında bir araya getirmek, parçalardan bütün oluşturmak gibi bir sonuç doğurur ve Allah Teâlâ için câiz olmayan maddî bir şekil ve yapı meydana getirir. Bu böyle olduğu için, müteşâbih âyetleri ve hadisleri bir araya getirmek suretiyle kitap yazanlar doğru bir iş

yapmamışlardır. Çünkü bunların fasıllar ve bölümler halinde zikrettikleri müteşâbihler, akıldan silinmesi zor olan bir maddî şekil ve yapı oluştururlar.

Şu bir gerçektir ki, bir tek kelime kabul edilenin dışında bir mana ifade ettiği zaman, bu mana şüpheyle karşılanır. Fakat, arka arkaya gelen kelimeler aynı manayı teyit ve tekit ettikleri zaman, şüphe zan ve yakine dönüşür. Bu tıpkı bir kişinin bir haberi vermesiyle, iki, üç, dört ve daha fazla sayıdaki kişilerin aynı haberi vermeleri ve bir birilerini teyit edip doğrulamaları gibidir. Bilindiği gibi, bir tek kişinin haberi zan ifade eder. Birçok kişinin aynı şeyi söylemesi ise yakîn ve kesinlik ifade eden tevatür oluşturur. Bunu maddî bir misâlle örneklendirmek gerekirse, meselâ bir iplik teli zayıftır ve kopabilir. Fakat teller üst üste gelirlerse, bunlardan kopmayan kuvvetli bir halat oluşur.

[**f- Lafzı içinde bulunduğu cümleden ayırmak veya ortasında yer aldığı siyak ve sibaktan tecrit etmek**[49]. Bu da câiz görülmemiştir.] Çünkü siyak ve sibak, söz konusu olan lafız ve cümlenin doğru olan manasını tayin etmekte belirleyici faktörlerdir. Bundan dolayı, bir söz bir cümle veya paragraf içinde kullanılmışsa, alıntı yaparken de onu bu konumu içinde nakletmek lâzımdır. Çünkü, cımbızla alır gibi, bir kelime veya cümleyi bulunduğu yerden tecrit ederek almak, onun manasını hem belirsizleştirir, hem de değiştirip bozar. Bu sebeple, meselâ, *"Allah kulları üzerinde kahredicidir."*[50] âyeti bütün olarak

---

49 - Siyak, söz konusu olan lafız veya cümleden sonra gelen ibaredir. Sibak ise, ondan önce geçen ibaredir.

50 - En'âm, 18.

zikredildiği zaman, buradaki üzerindelikten Allah Teâlâ'nın her şeyin üstünde olan güç, kuvvet ve kahrediciliği anlaşılır.[51] Fakat bu cümle parçalanıp içinden yalnızca, "Allah kulları üzerindedir." denilse, yukarıdaki mana kaybolur, onun yerine mekân üstünlüğü gibi Allah Teâlâ için câiz olmayan bir mana akla gelir.[52]

Altı madde halinde zikredilen bu inceliklere riâyet etmek gerekli olduğu için Selef (sahâbiler ve tâbiiler), vârid olan nassları aynen muhâfaza etmek konusunda çok titiz davranmışlar ve "Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatları tevkifidir. Bunlarda tasarruf etmek câiz değildir." demişlerdir. Hak ve doğru olan da onların yaklaşımıdır. Bu itibarla, bir isim, sıfat veya fiili Allah Teâlâ'ya isnat ederken a'zamî ihtiyat, titizlik ve dikkat gösterilmesi gerekir. Çünkü bu konuda yapılan hatalar bağışlanmazlar. Bu türlü hatalar sahibini imandan çıkarıp küfre sokarlar.[53]

---

51 - İnsanlar iyilik yapmak için bir niyet duysalar, kötülük yapmak için yüz niyet duyarlar. Düşünceleri de bu orandadır. Bu itibarla, eğer insanlar niyet ettikleri ve düşündükleri kötülükleri yapabilseler, dünyanın altını bir anda üstüne getirirler. Fakat, Allah Teâlâ bunların çoğu niyet ve tasavvurlarını bastırır, ezer ve kursaklarında bırakıp onları kahreder. O'nun kahrediciliğin bir manası da budur.

52 - Münasebet gelmişken şunu da belirtelim: Allah Teâlâ'nın iki türlü isimleri (ve sıfatları) vardır. Bunlardan bir kısmı tek başlarınadırlar. Esmâ-i Hüsnâ denilen doksan dokuz isim böyledirler. Meselâ Rahmân, Rahîm, Kerim gibi. Diğer bir kısmı ise bileşiktirler. Meselâ "Faâlün limâ Yürid", "Kabil'üttevb", "Şedid'ül İkab" gibi. Bu ikinci isimleri eklerinden koparıp tek başlarına kullanmak, meselâ Faâl, Kabil, Şedid demek doğru değildir.

53 - Bu açıklamaları, "Kur'ân Türkçe'ye çevrilsin. İbadet Türkçe Kur'an'la yapılsın." diyenlere ithaf ederiz. Ancak, bu kimselerde imanları üzerinde titreme ve küfre düşmekten korkma bulunmadığı için, bu türlü uyarılar onlara vız gelir.

6- Müteşabih olan âyet ve hadisler üzerinde durup tefekkür etmemek lâzımdır. Çünkü yüzme bilmeden denize giren bir kimse, orada boğulacağı gibi, yeterli derecede ilim, amel ve marifet birikimi olmayan bir kimse de deniz gibi derin ve tehlikeli olan müteşâbihler üzerinde tefekkür ederse, içlerinde boğulur. Ancak birinci adamın boğulması dünyadaki geçici hayatına son verirken, bunun boğulması onun ebedî hayatını elinden alır.

Eğer desen ki, öğrenme merakı insanı bunlar üzerinde düşünmeye sevk eder. Bu merakı kırmanın çaresi nedir?

Ben de derim ki, bunun çaresi iki şeydir. Birincisi, bunlar üzerinde tefekkür etmenin doğurabileceği tehlikeleri (yanlış anlamaları) düşünmektir. Bu tıpkı, bir insanın denize girip oradan inci ve mercan çıkarmak istemesine karşı, orada boğulma tehlikesini düşünüp bu istekten vazgeçmesi gibidir.[54] İkincisi de, namaz kılmak, Kur'ân okumak, dua ve zikretmek gibi ibadetlerle meşgul olmaktır. Çünkü bunlarla meşgul olmak, hem daha selâmetli, hem daha kârlı ve kazançlıdır. Esasen din felsefe gibi yalnızca düşünmekten ibaret değildir. Aksine, onun ağırlıklı yönü, amel, ibadet, zikir, dua ve ahlaktır. Onun önerdiği düşünce de, muhkem olan (müteşâbih olmayan) nassları anlamaya çalışmak ve bunların ışığında Allah Teâlâ'nın büyüklüğünü, yaratıcılığını, rahmet ve nimetlerini görmektir. Onun için, dindar bir kimsenin zihnini daha çok bun-

---

54 - Sa'di-i Şirâzî, (606/691-1201/1291) İmam Gazalî'nin veya daha önce söyleyen olmuşsa, onun bu benzetmesinden ilham alarak şöyle demiştir: "Denizin içinde faydalar sayılamayacak kadar çoktur. Fakat, selâmette olmak istersen, selâmet onun kenarındadır."

lar üzerinde yoğunlaştırması lâzımdır. Fakat, dine felsefe anlayışıyla yaklaşanlar, amel, ibadet ve zikir gibi işlerle uğraşmadıkları için, iman etmekle yetinilmesi gereken müteşâbih konuları kurcalarlar ve bunların doğru olan manalarını bulamayınca da teşbih ve tatil gibi yanlış cihetlere saparlar.[55]

(Mesleklerinin gereği,bütün vakitlerini zikir, dua ve ibadetle geçirmeleri ve nefislerini islâh etmekle meşgul olmaları gereken bazı sufiler, felsefenin etkisinde kalarak filozoflar gibi müteşâbihler üzerinde düşünüp tefekkür etmeye heveslenmişler ve bunlardan anladıkları yanlış manalarla "vahdet-i vücut", "Allah Teâlâ'ya ulaşmak", "Allah aşkı" gibi İslâm'da yeri olmayan, Allah ve Resûlü'nün sözlerinde muhkem senet ve mesnetleri bulunmayan bid'alara, küfür ve dalaletlere sürüklenmişlerdir.)[56]

---

55 - Teşbih, Allah Teâlâ'yı yaratıklara benzetmektir. Bunu yapanlara Müşebbihe (teşbihçiler) denir. Tatil ise, benzetmeyi akla getiren sözcükleri tevil etmek ve bu suretle Allah Teâlâ'nın var olan ve fakat mahiyetleri bilinmeyen bazı sıfatlarını yok etmektir. Bunu yapanlara da Haşeviyye (Haşeviler) denir. Eş'ariyye ve Maturidiyye taifeleri de bu ikinci kısma dahildirler. Allah Teâlâ'nın sıfatları ve müteşâbihler konusunda en uygun olan yaklaşım Selef'in yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, müteşâbih âyet ve hadislerin bildirdikleri sıfatlar (Allah Teâlâ'nın el, göz ve yüzünün bulunması, Arş üzerinde istivâ etmesi, kullarının üstünde olması, yer semasına inmesi gibi şeyler) haktırlar. Fakat, bunlardan neyin kastedildiğini ancak Allah ve Resûlü bilirler. Vasat seviyedeki müminlere düşen görev ise, bunlara iman etmek ve inanmakla yetinmektir.

56 - Allah sevgisi vardır, haktır ve Allah Teâlâ'yı sevmek farzdır. Bu sebeple, Allah Teâlâ'yı sevmeyen bir kimse, gece gündüz ibadet de etse, kurtuluşa eremez. İmanın sıhhati gibi, derecesi de Allah Teâlâ sevgisiyle ölçülüdür. Fakat Allah aşkı yoktur. Allah aşkı diyenler, Allah Teâlâ'yı yaratıklara benzetmişler ve O'nu cisimleştirerek -hâşâ- gözlerine ve kâküllerine

Önerilen ve emredilen düşünce ve tefekkürün neyin üzerinde ve nasıl olması gerektiği ise Kur'ân-ı Kerim'de bazen soru sorularak, bazen de bizzat konu açıklanarak bildirilmiştir. Bunlardan bazı âyetler şöyledir:

"De ki, size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Kulaklarınıza ve gözlerinize kim hükmediyor? Diriden ölüyü, ölüden diriyi kim çıkarıyor? Âlemdeki işleri kim çeviriyor?.... İşte bütün bunları yapan gerçek Rabbiniz olan Allah'tır. Bu inancın dışındaki inançların tümü bâtıldırlar. Onlara nasıl sapıyorsunuz?"[57]

"Üstlerindeki semaya bakıp da onu nasıl bina ettiğimizi, nasıl süslediğimizi ve onda hiçbir eksiklik bırakmadığımızı görmüyorlar mı? Ve yere bakıp onu nasıl serdiğimizi, ona büyük dağlar diktiğimizi ve ondan çift çift her çeşit güzel bitkiler çıkardığımızı görmüyorlar mı? Rabbine dönmek isteyenler için bunlar göz açtırıcı ve bilgi verici şeylerdir.

Biz ayrıca, kullarımıza rızk vermek için gökten bereketli bir su indirdik, onunla bahçeler ve ekinler çıkardık

---

âşık olmuşlardır. Çünkü aşk, ancak cisim ve suret olan şeylere karşı oluşabilir. Platonik aşk dedikleri şey de böyledir. Bunda güya ki şehvet yoktur. Fakat şekil ve suret yine vardır. İlim aşkı, fazilet aşkı gibi deyimler ise hakikî değil, mecazî ifadelerdir.

Hiç kimse, Allah Resûlü kadar Allah Teâlâ'yı sevemez. Bu böyle iken, ne kendisi Allah Teâlâ'ya olan sevgisini aşk sözcüğüyle ifade etmiş, ne de ashâbı bunu yapmışlardır. Sadece nübüvvetin başında müşrikler kendi akıllarına göre, onu küçültmek için, "Muhammed Rabbına âşık olmuştur." demişlerdir.

Geçmişte çok kere kullanıldığı gibi, günümüzde de çok kere Allah aşkı sözü zındıklığı örtmek için paravan olarak kullanılmaktadır.

Hulasa, Allah aşkı sözü hangi yönden bakılırsa bakılsın, bid'at olmaktan kurtulamaz.

57 - Yûnus, 31, 32.

ve küme küme tomurcukları olan uzun boylu hurma ağaçları yetiştirdik.

Ve su ile ölü toprağı dirilttik. İnsanların ikinci dirilişi de tıpkı bunun gibidir."[58]

"Canı çıkası insan ne kadar da nankördür! (Düşünmüyor mu ki) *Allah onu nasıl bir şeyden yarattı? Onu bir damla sudan yarattı ve şekillendirip insan yaptı. Ondan sonra ona gideceği yolu gösterdi.*[59] *Ondan sonra onu öldürüp kabre koydu. Ondan sonra, istediğinde onu tekrar diriltti.*[60] *.... İnsan yediği şeye baksın. Biz bunun için gökten su döktük. Sonra toprağı yardık. Ve toprağın içinden tane* (hububât), *üzüm, ot, zeytin, hurma ağaçları ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve yeşillikler çıkardık."*[61]

"Biz yeri bir beşik, dağları da onun için birer kazık yapmadık mı?[62] *Biz sizi* (erkek ve dişi olmak üzere) *çift*

---

58 - Kaf, 6-11.

59 - Bu yol din yolu ise, bundan maksat insanlara din ve peygamber gönderilmesidir. O dünya yolu ise, ondan maksat dünya işlerini yürütmek için insanlara akıl, güç ve türlü imkânların verilmesidir.

60 - Bu işlerin bir kısmı daha sonra olacak şeylerdir. Fakat, hepsinin programı yapılmış olduğu için sanki fiilen olmuş gibidirler. Ayrıca, Allah Teâlâ için zaman ayırımı yoktur. O bütün zamanlarda olan her şeyi her zaman bilir ve görür.

61 - Abese, 17-31. Not: Kur'ân'ın üslubu şiir üslubu gibi vezinli ve kafiyeli olduğu için, bu âyetlerde görüldüğü gibi, eşya ve isimlerin sıralanması lafzın gereklerine göre olmuştur. Bu sebeple, burada hayvanların yediği ot, insanların yediği üzüm ve zeytin arasında zikredilmiştir. Ancak bu ottan insanların yediği sebze ve bitkilerin kastedilmiş olması da muhtemeldir.

62 - Bu âyette yer için beşik sözcüğünün kullanılması,yerküresinin o zamana kadar zannedildiği gibi sabit olmadığını açıkça ifade etmiştir. Kazıklar sözcüğü ise, yerin bir çadıra benzetildiğini göstermiştir. Yerde yaşamak da çadırda yaşamak gibi mevsimlik bir olaydır.

yarattık. Uykunuzu dinlenme, geceyi örtü, gündüzü çalışma zamanı yaptık. Üstünüzde yedi kat sağlam gök bina ettik. Gök (tavanına) *parlayan bir kandil astık. Üst üste yığılan bulutlardan bolca su indirdik. Bununla size tane, bitki, ağaçları bir birine girmiş bahçeler çıkardık."*[63]

"O müşrikler, yer yüzünde diriltme gücüne sahip olan ilâhlar mı bulmuşlardır? Halbuki, yerde veya gökte Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı, bu yerlerin düzeni bozulurdu."[64] (Bu ikisinde de muhkem bir düzen bulunduğuna göre, demek ki, buralarda hükmeden ilâh birdir. O da Allah'tır.)

"Allah çocuk edinmemiştir. O'nunla birilikte başka bir ilâh da yoktur. Böyle bir şey olsaydı, her bir ilâh kendi yarattıklarını sevk ve idare etmeye kalkar ve üstünlük için bir birleriyle kavga ederlerdi. (Âlemde bu kavgadan hiçbir iz ve eser bulunmaması, Allah'tan başka ilâh bulunmadığını ve O'nun ilâh olması gereken çocuğunun da mevcut olmadığını gösterir.) *Allah, müşriklerin O'na yakıştırdıkları şirkten münezzeh ve yücedir."*[65]

"De ki, insanlar ve cinler bir araya gelip güç birliği etseler, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koyamazlar."[66]

---

63 - Nebe', 6-16.

64 - Birden fazla ilâhın bulunması halinde, yerde ve gökte bu ilâhların isteklerine bağlı farklı düzenlerin bulunması kaçınılmazdı. Halbuki, ikisinde de aynı düzen vardır. Tabiat kanunları denilen ilâhî düzen bütün kâinâtta geçerli olan tek düzendir. Bu kanunlar ve bu kanunlara dayanan düzen, onları etkin kılan ve tanzim eden üstün bir kudret sahibi ilâhın bulunduğunu ve bu ilâhın bir ve tek olduğunu açıkça gösterir.

65 - Müminûn, 91.

66 - İsrâ, 88. Not: Tarih bu hükmü tasdik etmiştir. Çünkü, böyle bir Kur'ân insanlar ve cinler tarafından ortaya konulamamıştır.

"Bunlar Kur'ân'ı tefekkür etmiyorlar mı? O Allah'tan başkasına âit olsaydı, onda çok çelişkiler ve tutarsızlıklar bulurlardı?"[67]

"İnkârcı insan, kendisini bir damla sudan yarattığımızı bilmiyor mu? Biz onu bir damla sudan yaratmışken, o bize karşı açık bir düşman kesilmiştir. Bizi her hangi birisine benzeterek ve kendi yaratılışını unutarak, "Çürüyen kemikleri kim diriltecektir?" diye sorar. De ki, onları ilk yaratan diriltecektir. O her türlü yaratmayı bilendir... Gökleri ve yeri yaratan (yaratabilen bir kudret sahibi) *ölen insanları diriltemez mi? Elbette yaratabilir. Allah yaratma gücüne sahip ve her şeyi bilen bir ilâhtır."*[68]

"İnsan başıboş bırakılacağını mı zannediyor?"[69]

"Biz gökleri ve yeri boş yere (anlamsız, gayesiz ve sonuçsuz) *yaratmadık. Bu, inkârcıların zannıdır. İnkârcıların ateşten vay hallerine!"*[70]

"Allah haktır. O ölüleri diriltecektir. O her şeye kadirdir. Kıyâmet şüphesiz kopacaktır. Ve Allah kabirlerdeki ölüleri diriltecektir."[71]

"Allah varlıkları burada yaratıyor, sonra öldüklerinde onları tekrar diriltiyor. Diriltmek, O'nun için yarat-

---

67 - Nisâ, 82. Not: Bu âyet, şimdi ellerde mevcut olan Tevrat ve İncil'in Allah Teâlâ'ya âit olmadıklarına da işaret etmiştir. Çünkü, bunlar da Kur'ân gibi O'na âit olsalardı, bunlarda da çelişkiler ve tutarsızlıklar bulunmazdı. Halbuki, bu kitaplar şimdi çelişkiler ve tutarsızlıklarla doludurlar.

68 - Yâsin, 77-81.

69 - Kıyâmet, 36.

70 - Sâd, 27.

71 - Hac, 6, 7.

maktan daha kolaydır. Göklerde ve yerde O en yüksek konumdadır. O güçlü ve hikmet sahibidir."[72]

"*Sözlerinizi* (inançlarını, düşüncelerinizi, tasavvurlarınızı) *ister gizleyin, ister açıklayın. Allah, kalplerde olanları bilir. Yaratan yarattığını bilmez mi? O, ilmiyle her şeye nüfuz eden ve her şeyden haberdar olandır.*"[73]

7- Allah ve Resûlü manası olmayan boş sözler söylemedikleri için, müteşâbihlerin de manaları vardır. Ancak, bunların manaları var diye herkesin bunları bilmesi ve anlaması gerekli değildir. Bunun gerekmediğini ispat etmek için fazla söz söylemeye de ihtiyaç yoktur. Çünkü, malûm olduğu üzere, Allah Teâlâ insanları farklı kabiliyette yaratmış ve onları bir birinden üstün tutmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"*Bak nasıl insanlardan bazılarını diğer bazılarından üstün kılmışız. Âhirette de bu üstünlük farkı vardır. Ve oradaki üstünlükler daha büyüktürler.*"[74]

"*Biz kimi dilersek, onu derecelerle yükseltiriz.* (Bundan dolayı) *her bilenin üstünde başka bir bilen vardır.*"[75]

Bu böyle olduğu için, bazı insanların yaptığı işleri diğer bazıları yapamazlar. Bazılarının bildiği şeyleri de, diğer bazıları bütün ömürlerince uğraşsalar bilemezler. Bunun gibi, çoğunluğun manalarını bilmediği ve öğrenmek yeteneğine sahip olmadıkları müteşâbihleri bilenler

---

72 - Rum, 27.

73 - Mülk, 13, 14.

74 - İsrâ, 21.

75 - Yusuf, 76.

de vardır. Kur'ân-ı Kerim'de bunlara *"İlimde derin olanlar"*[76] denilmiştir.

Onun için, her şeyi ehil ve erbâbından sorup öğrenmek gerektiği gibi, müteşâbihler konusunda da zihne takılan sorular olursa, onları bu âlimlere sormak lâzımdır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Bilmiyorsanız, ilimde derin olanlara sorun."[77]

İlimde derin olanlara sormak yerine, kendi kendine cevap bulmaya çalışmak veya ehliyetsiz kimselere sormak doğru değildir. Bilmediği bir şeyi yok farz etmek, gücünü aşan ilmi kendi kendine kurcalamak veya bunu bilmeyene sormak sakınılması gereken benzer yanlışlıklardır.

İnsanların bir birinden farklı oldukları konusunda Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm da şunları söylemiştir:

"İnsanlar madenler gibi çeşitlidirler. Onlardan bir kısmı altın gibi, bir kısmı gümüş gibi, bir kısmı bakır gibi, bir kısmı teneke gibidirler." Bu sebeple, bunlar ilimde, ahlakta, karakterde, fazilet ve dürüstlükte bir birinden farklı ve üstündürler. İnsanlar böyle farklı oldukları için, onların hepsini aynı hükme dahil etmek ve meselâ hepsinin âlim veya hepsinin câhil olduğunu ya da hepsinin iyi veya hepsinin kötü olduğunu söylemek gerçeğe uygun değildir. Hepsine âlim veya iyi denildiği zaman, câhiller ve kötüler mükâfâtlandırılmış, hepsine câhil veya kötü denildiği zaman da âlimler ve iyilerin hakkı yenmiş ve onlara zulmedilmiş olur. İnsanların hepsi nasıl bir olabilirler ki, Allah Teâlâ onların bir kısmını cennet için, bir

---

76 - Âl-i İmrân, 7.

77 - Enbiyâ, 7.

kısmını da cehennem için yaratmıştır. O'nun cennet için yarattığı insanlarda cennet ehlinin özellikleri, cehennem için yarattıklarında da cehennem ehlinin özellikleri vardır. Bu özellikler de cennet ve cehennemin kendileri kadar bir birinden ayrı ve farklıdırlar. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"İnsanlardan kimileri said, kimileri de şakidir. Şaki olanlar ateştedirler. Onlar için orada ağlamak ve anırmak vardır... Said olanlar ise cennettedirler. Bunlara orada bitmeyen bir mutluluk vardır."[78]

"Biz insanları karışık bir sudan yarattık. İmtihan etmek için onları gören ve işiten bir varlık haline getirdik. Ve onlara (kitap ve peygamber gönderip) *gitmeleri gereken yolu da gösterdik. Fakat, onlardan kimisi* (bu iyilik ve nimetlerimize karşı) *şükredici, kimileri de nankör olurlar."*[79]

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da şunları söylemiştir:

"Allah Teâlâ bazı insanların kalplerini yumuşatmış ve bunların kalpleri en yumuşak şeyden daha yumuşak hale gelmiştir. O bazı insanların da kalplerini katılaştırmış ve bunların kalpleri en katı şeyden daha katı hale gelmiştir."

"Allah Teâlâ'nın bana indirdiği Kur'ân'ın misâli gökten indirilen su misâli gibidir. Su inince, bir kısım yer onu emer ve ondan türlü bitkiler çıkar. Bir kısım yer onu tutar ve ondan insanlarla hayvanlar faydalanır. Bir kısım

78 - Hûd, 105-108.

79 - İnsan, 2-3.

yer de çorak olduğu için, ne bitki çıkmasına, ne de suyun toplanmasına yarar. Kur'âna karşı yaklaşımları itibarıyla insanlar da bu üç çeşit yere benzerler."

"Cennet ehli yumuşak, mütevazi, merhametli, hakka karşı teslimiyetçi, adâlet hissine sahip kimselerdir. Cehennem ehli ise, katı, kibirli, merhametsiz, inatçı, zâlim ve hâindirler."

Eğer desen ki, ilimde derin olanlar Allah Teâlâ'yı kelimenin tam anlamıyla bilirler mi?

Ben de derim ki, Allah Teâlâ'yı tam anlamıyla bilmek hiçbir yaratılmışa nasip olmamıştır. O'nu bu anlamda yalnız kendisi bilir. Kullarının O'nu bilmeleri ve tanımaları ise, kendi aralarında farklılık ve üstünlükler gösterir. Bu konuda peygamberler en önde gelirler. Onları sahâbiler, bunları da ilimde derin olan diğer Rabbânî âlimler[80] takip ederler. Vasat seviyedeki müminler bunlardan sonra, kalan diğer müminler de en sonda yer alırlar. Bu sonuncuların imanı, Allah Teâlâ'yı tanımak ve bilmekten çok, tasdik ve teslimiyet şeklindedir.

---

80 - Rabbânî sözcüğü Rabba mensup olan demektir. Rabba mensup olmak ise, ilim sahibi olmanın yanında, amel ve ibadetlerle O'na yaklaşmak anlamındadır. Rabbânî âlimlerin karşıtı, ilimleri olsa da amel ve ibadette zayıf ve gevşek olan âlimlerdir. Bunlar, amel ve ibadetlerinin azlığı ve zayıflığı ölçüsünde Allah Teâlâ'dan uzaktırlar. Bunların içinde şeytânî âlimler de vardır. Bunlar ilimlerini şeytanın emir ve hizmetine vermiş kimselerdir. Ribbî ve çalebî (daha sonra celebî şekline girmiştir) de Rabbânî demektir.

İKİNCİ FASIL

HAK OLAN AKÎDE

Müteşâbihlere karşı takınılması gereken tavrı yukarıda yedi madde halinde izah ettik. Bu yaklaşım tarzı Selef'in yani sahâbilerin ve tâbiilerin yolu ve mezhebidir. Bunların mezhebinin özeti, müteşâbih olan âyet ve hadisleri ve Allah Teâlâ'nın bu türden olan sıfatlarını tefsir ve tevil etmekten sakınmaktır. Bu konuda hak olan da bunların yaklaşımı ve mezhebidir. Bunun böyle olduğunu gösteren delillere gelince, bu deliller aklî ve naklî olmak üzere ikiye ayrılırlar.

Aklî delil şu beş husustan oluşur:

1- Müteşabihleri tefsir ve tevil etmenin âhirette yararlı olan sâlih bir amel olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü,bundan sonraki âhiret hayatında insanların şimdiki tavırlarından hangisinin fayda ve hangisinin zarar verdiğini beşerî planda peygamberden başka kimse bilmez. Çünkü bunu bilmek için, bu tavırların ve amellerin sonuçlarını görmek lâzımdır. Bu sonuçlar ise görülebilecek şekilde dünyada değildirler. Ve âhirete gidip onları gördükten sonra buraya geri dönmek de mümkün değildir. Bu sonuçları akıl ile idrâk etmek de mümkün değildir. Bu da son derecede açıktır. Bu sebeple, bütün akıl sahipleri (filozoflar vs.) mücerret aklın ölümden sonraki hayat hakkında bir şey bilme gücüne sahip olmadığını ve bu hayat için şimdiki davranışlardan hangisinin faydalı ve hangisinin zararlı olduğunu bilmediğini söz birliği halinde

söylemişlerdir. Hal bu olunca da, bunun bilgisi peygambere indirilen vahiy ve şeriata mahsus ve münhasır kalır. Vahiy ve şeriatın ilâhî hüviyetini inkâr edenler de, peygamberlik nurunu kabul etmişlerdir. Bunlara göre de, peygamber denilen üstün yetenekli zatta bulunan bu nur akıldan üstün bir kuvvettir. Peygamber, kendisine mahsus ve özgü olan bu nur sayesinde, gayp perdesi altındaki şeyleri (bu arada âhiret hallerini ve hangi amellerin orada faydalı ve zararlı sonuçlar verdiğini) akıl üstü bir yolla idrâk ve hatta müşâhede eder

Peygamber ise, müteşabihleri tefsir ve tevil etmenin âhirette faydalı olan salih ve yararlı bir amel olduğunu söylememiştir.

2- Bu faydalı ve sâlih bir amel olduğu halde, Peygamber aleyhissalâtu vesselâmın onu bildirmediğini söylemek mümkün değildir. Çünkü peygamber aleyhissalatu vesselâm, âhiret hayatı için faydalı ve zararlı olan her şeyi bildirmiştir. O kendisine vahyedilen bu kabil bilgilerin tümünü insanlara tebliğ edip duyurmuş ve hiçbir şeyi gizlememiş ve ketm etmemiştir. Çünkü ona verilen vazife ve görev bunları tebliğ etmek ve duyurmaktı. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerim'de kendisine hitaben şöyle buyurulmuştur:

"Ey peygamber! Sana vahyedilen her şeyi tebliğ et. Bundan bir şeyi tebliğ etmezsen, risâlet görevini yerine getirmemiş olursun."[81] Bu sebeple, o, kendisinin de ha-

---

81 - Mâide, 67. Not: Bu âyet, Şiilerin bir iddiasını da çürütüyor. Çünkü, Şiiler Allah Resûlü'nün bazı dinî hükümleri yalnızca Hz. Ali'ye söylediğini iddia ediyorlar. Halbuki bu âyetle, Allah Resûlü'nün aldığı her şeyi tebliğ etmesi ve herkese anlatması emredilmiştir.

dis-i şerifte buyurduğu gibi, cennete götüren ve Allah Teâlâ'nın rızasını ve yakınlığını kazandıran bütün amelleri açıklamış ve insanları bu amellere teşvik etmiştir. Bunun gibi, o cehenneme götüren ve Allah Teâlâ'nın rızasını ve yakınlığını kaybettiren bütün amel ve işleri de bildirmiş ve onları bu amel ve işlerden sakındırmaya çalışmıştır. Onun bütün bu hususları bildirmek ve insanları zararlı olan iş ve amellerden çekip faydalı olan iş ve amellere sevk etmek için nasıl bir gayretle çalıştığını ve bu çalışmasında ne kadar samimî, ciddî ve iyi niyetli olduğunu dost ve düşman herkes bilir.

3- Peygamber bunu (müteşâbihleri tefsir ve tevil etmenin faydalı olduğunu) söylediği halde,ashâbın bunu anlamamış veya aldırmamış olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü o söyleseydi, bunlar onun sözünü anlarlar ve ona aykırı bir yol tutmazlardı. Hayat tarihleri şahittir ki, onunla birilikte yaşayan ve ne gece, ne gündüz ondan ayrılmayan ashâbın bütün himmeti onun söz ve hareketlerini öğrenip bunları hem kendi hayatlarında tatbik etmek, hem de kendilerinden sonra gelen çocuklarına, öğrencilerine ve tüm Müslümanlara iletmek ve bu suretle Allah Teâlâ'nın rıza ve yakınlığını kazanmak olmuştur. Nitekim, peygamber de bunları söylediği sözleri dinlemeye, manalarını anlamaya, onları hıfzetmeye ve neşredip yaymaya teşvik etmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Allah o kimsenin yüzünü ak etsin ki, benim bir sözümü dinler, onun manasını anlar ve onu benden duyduğu gibi başkalarına da nakleder."[82]

---

82 - Allah Resûlü'nün bu duası bütün ümmeti için geçerlidir. Bu itibar-

Ashâp ve sahâbiler denilen bu kimselerin Allah Resûlü'nün sözlerini en iyi bilen ve manalarını en iyi anlayan kimseler oldukları ve onun söz ve tavsiyelerine titizlik ve sadakatle uydukları hususunda bazı sapık fırkaların dışında bütün İslâm ehli icmâ ve ittifak etmişlerdir.

Bu böyle iken, ashâp Allah Resûlü'nün müteşâbihleri tefsir ve tevil etmenin hayırlı bir amel olduğunu söylediğine dair hiçbir söz söylememişlerdir.

4- Hal tercümelerinden, hayat hikâyelerinden ve bize intikal eden sözlerinden kesin bir şekilde anlaşıldığı gibi, bu kimseler müteşâbihler konusunda iman ve tasdik etmekle yetinmişler, öğrencilerine ve onları dinleyenlere de aynı şekilde iman ve tasdik etmekle yetinmelerini istemişlerdir. Bunlar, müteşabihler üzerinde düşünmeyi nehyetmiş ve bunu fitne çıkarmak diye nitelemişlerdir. Çünkü bu kimseler Allah Resûlü'nün müteşâbihleri açıklamadığını ve onların açıklanmasını isteyenleri uyardığını görmüşler ve onun bu konudaki bütün sözlerini bu şekilde anlamışlardır. Halbuki, eğer müteşâbihleri tefsir ve tevil etmek ve onlardan teşbih ve tatil gibi manalar çıkarmak daha doğru olsaydı, o takdirde Allah Resûlü'nün bunu bildirmesi ve ashâbın da ona uyarak bu şekilde bir yaklaşım göstermeleri gerektirdi. Acaba bu daha doğruydu da Allah Resûlü mü gerçekleri tam anlatmadı, yoksa o anlattı da ona bu kadar yakın olan ashâbı mı ona muhâlefet edip ayrı bir yaklaşım gösterdiler? Bunu söylemek mümkün değildir. Çünkü,böyle bir şeyi teyid edecek hiçbir delil mevcut değildir. Aksine, bütün deliller, yukarı-

la bu çok önemli ve mübârek duanın kapsamına girmek için, her Müslüman erkek ve kadın, birkaç tane sahih hadis okumalı, manalarını öğrenmeli ve bunları lafız ve manalarıyla birlikte başkalarına aktarmalıdır.

daki maddelerde de işaret ettiğimiz gibi, Allah Resûlü'nün gerekli ve faydalı olan her şeyi anlattığını, ashâbın da ondan öğrendiklerine aynen uyduklarını ve onun yaklaşım tarzını muhâfaza edip sürdürdüklerini göstermiştir.

5- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"En hayırlı nesil benimle birlikte yaşayan, sonra onları takip eden nesildir."[83]

"Ümmetim yetmiş üç küsur fırkaya bölünecektir. Bunların içinde hak üzere olan ve kurtuluşa eren tek bir fırkadır. Bu fırka benim ve ashâbımın yolunu tutanlardır." Bu iki hadis-i şerifin açıkça bildirdiği üzere, ashap en hayırlı nesil olduğu ve hak olan din yolunun onların takip ettikleri yol olduğu halde, onların müteşâbihler konusundaki yaklaşımlarının doğru olmaması mümkün değildir.

Naklî delil ise, Allah Resûlü'nün yapmadığı ve emretmediği bir şeyin bid'at olmasıdır. Buna göre söz konusu müteşabihleri tefsir ve tevil etmek de bid'attır. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm bid'ati dalalet saymış ve ondan şiddetle sakındırmıştır. Bu konuda tevâtür derecesine varan çok sayıda hadis-i şerifler vardır. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir:

---

83 - Bu hadisin bazı rivayetleri bu kadardır. Bazı rivâyetlerinde ise hadisin devamında üçüncü bir nesil de vardır. Birinci nesil sahâbilerdir. İkinci nesil tâbiilerdir. Üçüncü nesil de tâbiilerin tâbileridir. Ashap nesli bütünüyle hayırlı iken, ikinci ve üçüncü nesiller karışıktırlar. Çünkü bunların dönemlerinde her türlü küfür, zındıklık ve bidalar da baş göstermişlerdi. Ancak, bu dönemlerdeki hayırlı taife, hepsini gölgeleyebilecek seviyede büyük Müslümanlardı ve bunlar daha sonrakilerin yapamadıkları büyük din hizmetleri ifâ etmişlerdir.

"Kim dinimizde ondan olmayan bir şey icat ederse, bu şey reddedilir."

"Benim sünnetime ve benden sonraki râşid halifelerin (dört halifenin veya tüm ashâbın) *sünnetine uyun. Dişlerinizle bunları tutun. Dinde uydurulan yeni şeylerden* (yaklaşımlardan) *ise şiddetle sakının. Çünkü her uydurulan şey bid'attır. Her bid'at dalalettir. Her dalalet de ateştedir* (sahibini cehenneme götürür)."

"Dinde Kur'ân ve Hadise ittibâ edin. Bunlarda olmayan şeyler uydurmayın. Sizden öncekiler, ittibâı bırakıp uydurmaya kalkıştıkları için dinden sapmış ve helâk olmuşlardır."

"Bid'at sahibinin ölmesi İslâm için bir fetihtir."

"Bid'at sahibine yakınlık duyanlar, İslâmın bozulmasına yardımcı olmuş olurlar."

"Bid'at sahibini dinleyip tasdik eden bir kimse, bana indirilen kitabı hiçe saymış olur."

"Allah bid'at sahibinin namazını, orucunu, haccını ve diğer ibadetlerini kabul etmez. Çünkü bid'at sahibi bid'at yoluna sapınca din yolundan ayrılmış olur."

Bu hadis-i şeriflerden de anlaşıldığı gibi, bid'at, Allah Resûlü'nün ve ashâbının din anlayışında mevcut olmayan şeydir. Allah Resûlü'nün ve ashâbının müteşâbihler konusundaki anlayış ve yaklaşımları, yukarıda anlatıldığı gibi tasdik etmek ve teslimiyet göstermekten ibaret olduğuna göre, bunları yorumlara tâbi tutmak ve onlardan teşbih ve tatil gibi Kur'ân ve Hadiste yeri bulunmayan sonuçlar çıkarmak bid'attır. Bid'at da dalalettir. Dalalet de ateştedir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

SORULAR VE CEVAPLAR

Eğer denilse ki, neden Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, bazı insanları Allah Teâlâ hakkında yanlış inanç ve akîde oluşturmaya sevk eden kapalı, çok manalı ve anlaşılmasında zorluk olan sözcükler ve ifadeler kullanmıştır? Halbuki, peygamber olması hasebiyle dinî hakikatleri ve özellikle akîde ve Allah Teâlâ inancı ile ilgili hususları açık bir üslupla anlatması ve bu suretle yanlış anlamaların önüne geçmesi lazımdı.

Biz de deriz ki, Allah Resûlü'nün peygamberlik müddeti yirmi üç sene sürmüştür. Kendisi bu uzun müddet içinde din ve akîde konusunda bilinmesi ve inanılması gereken hakikatleri Kur'ân-ı Kerim'de kendisine vahyedildiği biçimde defalarca söylemiş, açıklamış, tekrarlamış ve apaçık bir hale getirmiştir. Bu sebeple, onun bu sözlerini dinleyen ve öğrenen kimselerin dinî hakikatler ve özellikle de akîde ve Allah inancı konusunda belirsizlik çekmeleri, hataya düşmeleri, yanlış anlayışlara sürüklenmeleri ve doğru olmayan inançlar oluşturmaları mümkün değildir. Çünkü bunlar, Allah Resûlü'nün nispeten kapalı ve çok manalı olan sözlerini de açık olan ve maksatla sınırlı bulunan sözlerinin ışığında anlamış ve onları dinin aslı ve ölçüsü olan bu sözlere göre değerlendirmişlerdir.

Kaldı ki, kapalı olan sözlerdeki kapalılık ve belirsizlik sonradan ortaya çıkmıştır. Çünkü, Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm, diğer söz ve beyanlarına oranla çok az

bir yekûn tutan bu sözleri belli münasebetler üzerine söylemiştir. Ashâp bu münasebetlere bizzat şahit olmuşlar ve bu sözlerin manalarını ve Allah Resûlü'nün bunlardan neyi kastettiğini bu münâsebetlerin delâletiyle[84] kolayca anlamışlardır. Onlar, bu sözleri daha sonrakilere nakil ve rivâyet ederken de bu münâsebetleri o sözlerle birlikte zikretmişlerdir. Fakat daha sonraları bu sözler münâsebetlerinden tecrit edilerek tek başlarına ele alındıkları için, onlarda kapalılık ve anlaşılma sıkıntısı hâsıl olmuştur. Bundan dolayıdır ki, müteşâbih denilen bu sözler, ashâp döneminde farklı yorumlara ve bir birinden ayrı görüş ve yaklaşımlara yol açmazken, daha sonraki dönemlerde buna yol açmışlardır.

Bir husus da şudur ki, ashâp akîdeyi Allah Resûlü'nün açık olan sözlerinden sağlam ve sağlıklı bir şekilde öğrenmişlerdir. Onların akîdeyi bu şekilde öğrenmeleri, bu konuyla ilgili olan ve kapalı zannedilen sözlerin kapalılığını gidermiş ve onların manalarını aydınlatmıştır. Fakat daha sonra gelenlerin bir kısmı, akîdeyi kapalı olan sözlerden öğrenmeye çalışmışlar ve yalnız bunlarla ilgilenmişlerdir. Bu yüzden ister, istemez manaları net olmayan belirsiz sözlerle karşılaşmışlar, müteşâbih denilen bu sözlerden kastedilen hakikî manaları bulmakta zorluk çekmişler ve onlara farklı yorumlar getirerek hem isabetten uzaklaşmışlar, hem de bir birlerinden de ayrılmışlardır.

Bir misâl vermek gerekirse, meselâ önce Allah Teâ-

---

84 - Delâlet ve dalâlet sözcükleri farklı sözcüklerdir. Delâlet; delil olmak, anlatmak, işaret etmek, ifade etmek, izah etmek, karine olmak gibi manalara gelir. Dalâlet ise şaşkınlık, sapıklık, dinden çıkmak, kâfir olmak gibi manalar için kullanılır.

lâ'nın cisim olmadığını ve bu sebeple, cisimler gibi bir mekâna ve yere yerleşmediğini iyice öğrenen ve bunu değişmez bir akîde ve inanç haline getiren bir kimse, "Kâbe Allah'ın evidir" sözünü işittiği zaman, bu sözün Allah Teâlâ'nın bu yerde barındığı manasında olmadığını rahatlıkla anlar. Bu yüzden bu söz onun için bir belirsizlik taşımaz. Fakat sözü edilen hususları (Allah Teâlâ'nın cisim olmadığını ve bir yere yerleşmesinin muhâl olduğunu) önceden bilmeyen bir kimse, bu sözü işittiği zaman, bu sözün bu manada olmadığını anlayamaz. Bunun yanında, Allah Teâlâ'nın Kâbe'nin içinde olmasını da mantıken doğru bulmaz. Bu sebeple, belirsizlik içinde kalır.

Kapalı zannedilen sözleri anlayamamanın bir sebebi de bizzat anlama seviyesinin çok düşük olmasıdır. Bu durumda, bir sözcük birkaç manaya gelirken, anlama seviyesi düşük olan bir kimse, bu sözcüğü duyunca, onu bildiği tek manaya göre anlar. Bu da onun hataya düşmesine ve sözden yanlış bir mana çıkarmasına sebep olur. Meselâ, "suret" sözcüğünün lügatta bir çok manası vardır. Bu yüzden, bu sözcük yerine göre, bütün bu manalarda kullanılmıştır. Fakat seviyesi düşük olan bir kimse, bu sözcükten her zaman yüzün şeklini anlar. Bundan dolayı, Allah Resûlü'nün *"Allah Teâlâ Âdemi kendi suretinde yarattı."* sözünü işittiği zaman, Allah Teâlâ'nın insanlar gibi bir yüz şekline sahip olduğunu zanneder ve bu manada kullanılmamış olan suret sözcüğünden hatalı bir akîde ve inanç oluşturur.

Ve meselâ, "el" sözcüğünün bir çok manada kullanıldığını bilmeyen bir kimse, Allah Resûlü'nün *"Hacer'ül-*

Esved Allah Teâlâ'nın elidir." sözünü duyunca, hemen et ve kemik yumağı olan ve beş parmağı bulunan malûm organ aklına gelir. Halbuki, "Bağdat Halifenin elindedir." sözünde de olduğu gibi, çoğu yerde el, yönetmek, hüküm ve tasarruf altında bulundurmak manasında kullanılır.

Ve meselâ, "üstünde olmak" deyiminin değişik manaları olduğunu bilmeyen bir kimse, "Falan falanın üstündedir veya üzerindedir." sözünü duyduğu zaman, bunlardan birinin diğerinden daha yukarıda olan bir yerde olduğunu zanneder. Halbuki, çoğunluğun bildiği üzere, üstündelik bu manaya gelse bile, bu sözün manası bu değildir.[85]

Bütün bu açıklama ve misâllerden de anlaşıldığı üzere, Allah Resûlü'nün bazı sözlerindeki kapalılık, tebliğ açısından bir kusur ve peygamberin açık sözlü ve anlaşılır olmasının gerekliliğiyle ters düşen bir eksiklik değildir. Çünkü bu sözlerin kapalılığı onların kendisinden değil, aşağıdaki sebeplerden kaynaklanmıştır:

1- Bu sözlerin, söylenmelerine vesile olan ve onların ne maksatla ve hangi manada söylendiğini açıklayan münâsebetlerinden koparılmaları;

---

85 - Senet yönünden sahih olmamakla birlikte Allah Resûlü'nün, bir münasebetle, "Yeryüzü öküz ve balık üzerindedir." dediği rivâyet edilmiştir. Bir şeyin üzerinde olmanın bir çok manaları bulunduğu halde, düşünce seviyesi düşük ve lügat dağarcığı fakir olan kimseler, bu sözden yeryüzünün öküz ve balığın sırtında olduğu manasını anlamışlardır. Halbuki, bu sözle, o günkü ekonomik hayatın çiftçilik ve balıkçılığa dayandığı ve bunların üzerinde durduğu gerçeği anlatılmak istenmiştir.

Bazı yorumcular da, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâmın bu sözü söylediği zaman yerküresinin Öküz veya Balık Burcu hizasında olduğunu ve kendisinin bunu ifade etmek istediğini söylemişlerdir.

2- Öğrenmeye daha açık olan sözlerden başlamak gerekirken, kapalı olanlardan başlanması;

3- Muhatabın anlama seviyesinin düşük olması;

4- Kötü niyet sahibi olmak. Gerçeği öğrenmek yerine, fitne çıkarmak isteyen bir kimse, birkaç manaya gelen bir sözü veya sözcüğü kendi maksadına uygun olan manayla yorumlar. Kur'ân-ı Kerim'de buna işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"*Kalplerinde bozukluk olanlar, fitne* (akîdede belirsizlik, tereddüt ve şüphe) *çıkarmak, insanları saptırmak ve kendi istedikleri manayı oluşturmak için müteşâbih ayetlerle uğraşırlar.* "[86]

Eğer denilse ki, neden Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, seviyesi ne olursa olsun, hiçbir kimsenin kapalı bulmayacağı daha açık sözler ve sözcükler kullanmamıştır?

Biz de deriz ki, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm yeni bir dil kurmamış, mevcut olan Arapça diliyle konuşmuştur. Arapça dilinde ise, bir lafız ve sözcük iştirâk yoluyla bir çok manalar için kullanılır.[87] Kendisi de kullandığı lafız ve sözcükleri bu manalardan birinin karşılığında kullanmıştır. Ancak bu mana, her zaman birinci aşamada akla gelen mana değildir. Çünkü bu mana, vahiy ile gelen ve bu yolla gündeme sokulan nâdir bir manadır. Bu sebeple, halk seviyesinde olan kimseler, bu manayı

---

86 - Âl-i İmrân, 7.

87 - Yani, birçok mana bir lafız ve sözcüğe ortak olurlar. Bu lafız ve sözcük hepsinin arasında müşterek olur. Bu türlü lafızlara "lafz-i müşterek" denir.

anlamakta zorluk çekerler ve kendi kendilerine kaldıkça sözü alışık oldukları manalardan birine göre anlamak temâyülünü gösterirler.

Eğer vahiy ile gelen manaları ifâde etmek için yeni bir dil icat edilseydi, sözü edilen kapalılık olayı ortadan kalkardı. Ancak dil icat etmek peygamberlerin görevleri arasında yer almamıştır. Bu yüzden onlar, kendisine gönderildikleri kavmin dilini kullanmışlardır. Kur'ân-ı Kerim'de bu hususa işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Biz her bir peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik."[88]

Allah Resûlü'nün kullandığı Arapça dilinin bir özelliği de her bir lafzın hakikî ve asıl manaları yanında, mecâz ve istiâre yoluyla bunlara eklenmiş çok sayıda manaları daha vardır. Araplar, ya maksatlarını daha iyi ifade ettiği ya da edebî değeri daha üstün olduğu için bir lafzı sık sık bu ikinci derecedeki bir manada kullanırlardı. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da aynı sebeplerden dolayı bazen bir lafzı bu ikinci derecedeki bir manada kullanmıştır. Dil bilgisi ve kültürü zayıf olan kimseler ise, mecaz ve istiâre tarzında kullanılmış olan bu söz ve sözcükleri hakikat zannederler ve onlardan kendi bildikleri manaları anlarlar. Bu da karışıklığa ve sözü yanlış anlamaya yol açar.

Kaldı ki, Allah Resûlü'nün bazı sözlerindeki kapalılığı, Kur'ân-ı Kerim'in açık olan beyanları ortadan kaldırmıştır. Bazen de bunun tersi olmuş ve Allah Resûlü'nün daha açık olan sözleri Kur'ân-ı Kerim'in kapalı gö-

---

88 - İbrahim, 4.

rülen sözlerini açmıştır. Gerek Kur'ân-ı Kerim'in ve gerekse Allah Resûlü'nün bazı sözlerinden anlaşılabilen teşbih ve tecsimi[89] örneğin şu âyetler net bir biçimce ortadan kaldırmışlardır:

"Allah'ın hiçbir benzeri yoktur."[90]

"Allah için benzerler uydurmayın."[91]

"Hiçbir kimse Allah'ın dengi ve benzeri değildir."[92]

Eğer denilse ki, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, Allah Teâlâ'nın sıfatlarını daha sonraki dönemlerde yazılan kelâm kitaplarında yapıldığı gibi detaylı bir biçimde açıklamamıştır. Halbuki kendisi onları bu şekilde açıklamaktan âciz değildi. Bilgisinde de eksiklik yoktu. Hakkın daha açık ve daha net bir biçimde anlaşılması hususundaki istek ve rağbeti de herkesten fazlaydı. Durum bu iken, onun daha aç bir açıklamayla yetinmesinin sebebi nedir?

Biz de deriz ki, kelâm kitapları dinî ilim ve kültür seviyesi yüksek olan kimseler için yazılmıştır. Sıfatların ayrıntılarını bu kitaplarda anlatmak bu kimselerin kafasını karıştırmaz, aksine, onların bilgisini arttırır ve sıfatları daha geniş bir çerçevede görüp öğrenmelerini sağlar. Allah Resûlü ise, bütün insanlara hitap ediyordu. İnsanların büyük ekseriyeti ise, din alanındaki ilim ve kültür seviyesi itibarıyla düşük kimselerdir. Bu seviyedeki insanlara sıfatların derinliklerini anlatmak, onları şaşırtmaktan, be-

---

89 - Teşbih Allah Teâlâ'yı yaratıklara benzetmek, tecsim de O'na cismaniyet izafe etmektir.

90 - Şurâ, 11.

91 - Bakara, 22.

92 - İhlâs, 4.

lirsizliğe sürmekten ve hatta bazen inkâra sevk etmekten başka bir sonuç vermez. Bu durumu çok iyi bilen Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"İnsanlara kavrama seviyelerinin üstünde söz söylemek onları fitneye itmektir."

Bu böyle olduğu için, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, fazla ayrıntılara gitmemiş ve sıfatların asıllarını zikretmekle yetinmiştir.

Eğer denilse ki, bir kısım insanların anlamadaki kusurlarını göz önünde tutarak, Allah Teâlâ'nın varlığını inkâr etmesinler diye sıfatları teşbih veya tatil çerçevesinde onlara takdim etmek câiz midir?

Biz de deriz ki, hayır, bu kesinlikle câiz değildir. Bunu ne peygamber yapmıştır, ne de ondan sonrakilerin yapması tasvip edilmiştir. Çünkü geçerli olan iman, Allah Teâlâ'nın varlığını her hangi bir şekilde değil, O'nun sıfatlarının belirlediği keyfiyet içinde kabul etmektir. Bu sebeple, sıfatlar teşbih veya tatil yoluyla tahrif edildikleri takdirde, Allah Teâlâ'nın varlığına iman etmenin hiçbir değeri kalmaz. Böyle bir imanın değeri bulunsaydı, Allah Teâlâ'yı tanıtmak için peygamberlerin gönderilmesine gerek kalmazdı. Çünkü, şöyle veya böyle bir Allah'a iman etmek bütün insanların fıtratında vardır ve insanlar putlara da tapsalar, belirsiz bir Allah'a iman ederler. Fakat, belirsiz ve eksik bir iman yeterli olmadığı için, peygamberler gönderilmiş ve bunların temel görevi de Allah Teâlâ hakkındaki akîde ve inancı yanlışlardan, hurafelerden ve belirsizliklerden kurtarmak olmuştur.

Anlama seviyeleri düşük olan insanlara karşı yapılması gereken şey ise, bunlara hakikatleri anlayabildikleri derecede açmak, bundan fazlasına girmemek ve ötesi için sükûtu tercih etmektir. Nitekim, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm bunu yapmış ve bu insanların anlayamadıkları hakikatleri kurcalamaktan vazgeçip kendisinin onlara bildirdikleriyle yetinmelerini emretmiştir. Örneğin, bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur:

"Sizi üç şeyden nehyediyorum. Bunlar dedikodu etmek, malınızı faydasız bir şekilde israf etmek ve din konusunda çok soru sormaktır."

Eğer denilse ki, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm insanların hidâyet bulmalarına vesile olmak üzere gönderilmiştir. Halbuki, onun açık olmayan veya yeterli derecede izah edilmeyen bazı sözleri bir kısım insanların teşbih veya tatil batağına düşmelerine yol açmıştır. Bu sonuç, onun gönderilmesindeki maksat ve amaca ters düşmüyor mu?

Biz de deriz ki, bu insanların bu ve benzeri dalaletlere düşmelerine yol açan şey, Allah Resûlü'nün sözleri değil, onların kendi kusurlarıdır. Çünkü, bu insanlar hem kel, hem fodul denilecek bir davranış sergilemişlerdir. Gerçekleri kavrayabilmek için, bir takım ön bilgiler kazanmaları lâzım iken bunları kazanmak için bir çaba harcamamışlardır. Buna mukabil, akıllarının ermediği ve ilimlerinin yetmediği şeyleri kurcalamaktan menedildikleri halde, bu yasağa riâyet etmeyip onları kurcalamışlardır.

Bir nimetin yanlış kullanılması halinde belâ ve musibete dönüşmesi gibi, Allah Resûlü'nün hidâyete vesile olan sözlerine yanlış yaklaşmak da dalalete sebep olabilir. Nitekim aynı durum Kur'ân-ı Kerim için de söz konusudur. Çünkü, hidâyet, rahmet ve nur olan Kur'ân-ı Kerim, ona doğru bir biçimde yaklaşım göstermeyenler için küfür ve dalalet sebebi oluyor. Bu rahmet kitabında şöyle buyurulmuştur:

"Bu kitabın hak olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Fakat o ancak takva sahiplerine kılavuzdur."[93]

"Bu kitabın âyetleri iman eden bir kavim için gözleri açan birer ışık, hidâyet ve rahmettirler."[94]

"Biz Kur'ân'ı müminler için bir şifâ ve rahmet olmak üzere indiriyoruz. Zâlimlerin ise, o sadece zararlarını (günah ve azaplarını) *arttırıyor."*[95]

"İndirilen Kur'ân âyetleri iman edenlerin imanlarını arttırır ve onları sevindirir. Kalplerinde küfür hastalığı olanların ise, pisliklerine (küfür, kin ve kahırlarına) pislik ekler."[96]

Kendi su-i ihtiyarlarıyla dalaleti seçip onu hidâyete tercih edenleri ne Kur'ân, ne de peygamber hidâyet etmekle yükümlü değildirler. Bu kimseler cehennem için yaratılmışlar ve hiçbir güç onları bu felâket yolundan çevirmeye muktedir değildir. Bunu bildiren birkaç âyet şöyledir:

---

93 - Bakara, 1.

94 - A'râf, 103

95 - İsrâ, 82

96 - Tevbe, 124, 125.

"Biz cinlerden ve insanlardan çok kimseyi cehennem için yarattık. Bunlar, kalpleri[97] *olmasına rağmen gerçekleri kavramazlar* (kavramak ve anlamak istemezler)."[98]

"İsteseydik, herkese hidâyet verirdik. Fakat, benim kesin sözüm vardır. Cehennemi cinler ve insanlarla dolduracağım."[99]

"Rabbin isteseydi, bütün insanlara iman nasip edip hepsini tek bir ümmet yapardı. Fakat, O rahmet ettiği kimselerin dışında kalanları ihtilaf ve şaşkınlık içinde bırakmıştır."[100]

"Rabbin dileseydi, yeryüzündeki bütün insanlar iman ederlerdi. Hal böyle iken, sen insanları mümin olmaya zorlamak mı istiyorsun?"[101]

---

97 - Kur'ân-ı Kerim'de kalp sözcüğü akıl ve zihin anlamında da kullanılmıştır. Bununla kalpsiz bir akıl ve zihnin değerinin bulunmadığı bildirilmiştir.

98 - En'âm, 179

99 - Secde, 13; Hud, 119; Sad, 85; A'râf, 18.

100 - Hud, 118.

101 - Yunus, 99. Not: Bu âyete göre, peygamberin de, onun yolunda giden Müslümanların da vazifesi en güzel, en etkili, inandırıcı ve cezp edici biçimde insanları iman etmeye davet etmektir. Bu insanlara iman nasip edip etmemek onların değil, Allah Teâlâ'nın işidir. İnsanları iman etmeye zorlamak, bunun için terör ve anarşi çıkarmak Allah Teâlâ'nın işine karışmaktır. Bu ise, kesinlikle câiz değildir. Hiçbir faydası da yoktur. Çünkü insanları zorla Müslüman etmek mümkün değildir. Mümkün olsa bile böyle bir Müslümanlık Allah Teâlâ yanında makbul değildir.

Eğer denilse ki, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, "Allah Teâlâ, zincirlerle cennete çekilen bazı kavimlerin haline taaccüp eder." buyurmuştur. Bu sözün manası insanları zorla Müslüman edip cennete götürmek değil midir?

Biz de deriz ki, bunun manası bu değildir. Âlimlerin açıkladığına göre bunun manası şudur: Allah Teâlâ insanlara cennet yolunu gösteren bir pey-

"Allah izin vermedikçe hiçbir kimse iman edemez. Allah akıllarını kullanmayanları küfür pisliği içinde bırakır."[102]

Eğer denilse ki, Kur'ân mahluk mudur, mahluk değil midir?[103]

Biz de deriz ki, Kur'ân Allah Teâlâ'nın sözüdür. Bu sebeple, o mahluk değildir. Nitekim, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da bunu böyle ifâde etmiştir.

Eğer denilse ki, Kur'ân kadîm midir, hâdis midir?[104]

Biz de deriz ki, Kur'ân-ı Kerim için kadîm veya hâdis olmak sıfatı ne Kur'ân'da, ne de hadislerde varit olmamıştır. Bu sebeple, ona kadîm veya hâdis demek bid'attır. Bid'attan da sakınmak lâzımdır.

---

gamber göndermiştir. Bu durumda kendi menfaatleri için insanların koşarak ona iman etmeleri gerekirken, bunların bir kısmı ona karşı çıkmışlar ve onunla savaşmışlardır. Fakat, Allah Teâlâ peygamberine yardım ettiği için bunlar onunla yaptıkları savaşlarda yenilmişler ve onun tarafından esir edilip zincire vurulmuşlardır. Bunlar zincire vurulduktan sonra akılları başlarına gelmiş ve ancak bundan sonra Müslüman olmuşlardır.

102 - Yunus, 100.

103 - Abbasiler döneminde, bir takım Mutezile âlimleri din için yapılacak başka bir hizmet yokmuş gibi, bu ve bundan sonraki soruları gündeme sokup Ehl-i sünnet âlimleri de uzun bir süre bunların tartışmasıyla meşgul ettiler. Onlar ulemânın mesâisini bu suretle heder etmekle de kalmayıp Halife Memun ve ondan sonraki bir iki halifeyi de bu bahsin önemine inandırdılar ve onları kendi fikirleri istikametinde baskı ve cebir kullanmaya sevk ettiler. Bunun sonucunda, bu halifeler başta İmam Ahmed ibni Hanbel olmak üzere bu bahsin bir bid'at ve bir fitne olduğunu, bununla uğraşmanın İslâma ve Müslümanlara bir yarar sağlamayacağını söyleyen Ehl-i sünnet âlimlerini hapsedip kırbaçlar ve işkenceler altında sindirmeye çalıştılar.

104 - Kadîm olmak Allah Teâlâ'nın varlığıyla birlikte var olmak demektir. Hâdis ise, daha sonraki zaman içinde O'nun tarafından yaratılmış olmak demektir.

Eğer denilse ki, Allah Teâlâ'nın kelâmı O'nun bir sıfatıdır. O'nun sıfatları ise kadîmdirler. Bu duruma göre, O'nun bir kelâmı olan Kur'ân'ın da kadîm olması lâzım gelir.

Biz de deriz ki, bu bir kıyas ve akıl yürütmedir. Halbuki, Allah Teâlâ ile ilgili konularda ve özellikle O'nun zat ve sıfatları mevzuunda kıyas ve akıl yürütmelerden sakınmak lâzımdır. Çünkü aklın üstünde olan bu konularda akıl yürütmek, tesadüfen birkaç yerde isâbet kaydetse de, birçok yerde ciddî hatalara sebep olur. Bu yüzden, hatası sevabından çok fazla olan bu yola baş vurulması menedilmiştir.[105]

Tıpkı bunun gibi, *"Allah Arş üzerinde istivâ etti."*, *"Allah kulları üzerinde kahirdir."* âyetleriyle, *"Allah Teâlâ Âdem'in çamurunu kendi elleriyle yoğurdu."*, *"Müminin kalbi Allah Teâlâ'nın iki parmağı arasındadır."* gibi hadisleri varit oldukları lafız ve terkip içinde nakletmek, bunları şerh, tevil ve tefsir etmek suretiyle açıklamaktan sakınmak ve "Allah ile Resûlü kendi sözlerinden neyi kastetmişlerse, o haktır ve doğrudur." demekle yetinmek lâzımdır. Bu konuda kesin olarak bilinmesi ve açıkça üzerine vurgu yapılması gereken husus yalnızca Allah Teâlâ'nın cisim olmadığı, Arş üzerinde cisimler gibi oturmadığı, yer ve mekâna ihtiyacının bulunmadığı, ellerinin et ve kemik olmadığı, maddî olan ve yaratıklarda bulunan şeylerin O'nun için muhâl oldukları gerçeğidir.

105 - İmam Gazalî, kadîm ve hâdis bahsini akıl yoluyla tartışmanın doğru olmadığını söylemiş, fakat, o da Ehl-i sünnet âlimlerinin ekseriyetine uyarak Kur'ân'ın kadîm olduğuna hükmetmiştir.

Eğer denilse ki, okuduğumuz, hıfzettiğimiz ve yazdığımız şekliyle Kur'ân Allah Teâlâ'nın kelâmı mıdır?

Biz de deriz ki, bu soruya anlaşılabilir bir cevap vermek için, önce şunu söylemek lâzımdır: Bir şeyin dört türlü mevcudiyeti vardır. Bunlar o şeyin kendi hakikati, bu hakikatin zihindeki tasavvuru, onun dille telaffuzu ve kâğıt üzerindeki yazılışıdır. Ateşi buna bir misâl olarak zikredebiliriz. Çünkü, ateşin hakikati sobada veya mangalda bulunan, hararetli ve yakıcı olan şeydir. Asıl ateş budur. Ancak bu hakikat ayrıca zihinde tasavvur edilir, dille söylenir ve kâğıt üzerinde yazılır. Bu sonraki şeyler de ateştirler. Ancak bunlar ateşin aslı ve mahiyeti değildirler. Bu sebeple de onlarda ateşin özelliği olan hararet ve yakıcılık yoktur. Kur'ân-ı Kerim'in de bunun gibi dört türlü mevcudiyeti vardır. Onun asıl mevcudiyeti ve hakikati Allah Teâlâ'nın zatıyla ile kaimdir. Diğer üç türlü mevcudiyeti ise,bizimle kaimdirler. Bu cihetleriyle biz onu dilimizle okuruz, kalbimizde hıfzederiz ve kâğıda yazarız. Ateş misalinde olduğu gibi, bunlara da Kur'ân denir. Bu tıpkı, aynada görülen ateşin görüntüsüne ateş denilmesi gibidir.

Kur'ân hakkında bu ayrıntıları ne bilmeye, ne de öğrenmeye gerek yoktur. Ancak, beşer fıtratındaki abesle iştigal ve tehlikeli şeylerle meşgul olma huyundan dolayı bazı kimselerin bu konuyu kurcalayıp içinde boğulduklarını görünce, zararı asgariye indiren aydınlatıcı bir açıklama yapmak ihtiyacını duyduk.

SON OLARAK

Allah Teâlâ, kullarından kendi varlığına iman etmelerini, O'nu başka şeylere benzetmekten sakınmalarını; O'nu bir bilmelerini (kendisine eş, evlat, ortak tanımamalarını) ve ilim, kudret, irade gibi kadîm ve her şeyi kuşatıcı sıfatlarının bulunduğunu kabul etmelerini istemiştir. Allah Teâlâ istediği ve emrettiği için bu hususlara iman etmek kurtuluş için yeterlidir. Bunların hak ve gerçek olduklarını ayrıca aklî delillerle anlamaya çalışmak zorunlu değildir.[106] Ancak, bu çalışmayı yapmak faydadan hâli de değildir. Çünkü aklî delil, aklın iman üzerinde sebat etmesini, şüphe ve tereddütlerin rüzgarıyla sağa sola meyletmesini önler. Ancak aklî delil, herkesin ilim ve idrâk seviyesinde olan cinsten olmalıdır. Çünkü bu seviyenin üstünde olan delil, kendisi anlaşılmadığı gibi, imanı da anlaşılmaz hale getirir.

Kur'ân'ın iman hakikatlerini ispat etmek için zikrettiği deliller, herkesin kolayca anlayabildiği türdendirler. Onun için, bunları bilmekte mutlak fayda vardır. Dinde âlimlik mertebesi de bunları bilmekle kazanılır.

Eğer denilse ki, delili bilmeden inanmak mümkün müdür?

---

106 - İmam Gazali'den önce ve sonra da olduğu gibi, onun döneminde de inanç ve akîdeyi ispat etme ve delillendirme adıyla yanlış çığırlar açılmış, bâtıl mezhepler ve ekoller ortaya çıkmıştır. Böyle bir durum karşısında yapılması gereken ilk iş, Müslümanların dikkatlerini bunların üzerinden çekmek ve onları selâmete çıkarmaktır. Çünkü gerçeği daha açık bir şekilde öğrenmek gayretiyle bâtılın içine düşmektense, bâtıldan sakınmak için, gerçeğin özü ve özetiyle yetinmek daha iyidir.

Biz de deriz ki, kelâm ilmindeki anlamıyla delili bilmeden inanmak mümkündür. Ve çoğu inançlar da bu türdendirler. Bu inançlar, sahipleri için delil yerine geçen ve delil kadar kanaat verici olan başka şeylere dayanırlar. Bu şeyler ıstılâhî anlamda delil olmasalar da delil görevini yaparlar. Bu şeylerin başında da, haber veren hakkında hüsn-i zan etmek, onun doğru sözlü olduğunu düşünmek, onun hata yapabileceğine ihtimal vermemek gelir. Bu hususlar üzerine bina edilen inanç yaygın bir şekilde çocuklarda ve câhil kimselerde bulunur. Çünkü çocuk, anne ve babasına veya öğretmenine çok güvenir, bunların her şeyin doğrusunu bildiklerini ve ne söylerlerse hak ve gerçek olduğunu düşünürler. Onun bu kimselere karşı duyduğu güven ve itimat, telkin yoluyla onlardan aldığı inancın hak ve gerçek olduğuna dair kesin bir delil oluşturur. Câhil bir kimse de, güvendiği ve sevip saydığı kimselerden (âlim, şeyh, mürşid vs.den) aldığı inancı aynı mantık tarzıyla hak ve gerçek bilir.

Bu durum, çocuklara ve cahillere telkin yoluyla doğruları da,yanlışları da benimsetmenin aynı derecede mümkün olduğunu da gösterir. Bu da, özellikle çocuklara henüz akılları türlü fikir ve inançlar arasında dağılıp parçalanmadan önce, doğru olan akîdeyi telkin etmenin önemini ortaya koyar. Çocuk yaşta öğrenilen ilim ve kazanılan inanç ve akîde taşta işlenen nakışlar gibi kalıcıdırlar. Yahudi, Hıristiyan, Budist ve diğer milletlerin, mensup oldukları din ve inançları, aklî ve ilmî deliller karşısında doğru olup olmadıklarına bakmaksızın ve hatta bunlara ters düşmelerine bile aldırmaksızın, hayatlarının sonuna kadar korumaları, bunlarla övünmeleri ve bunlar için mücâdele etmeleri, çocuk iken, sevip güvendikleri ve

hata yapmalarına veya kendilerini aldatmalarına ihtimal vermedikleri ebeveynleri, mürebbileri, büyükleri, din öncüleri ve öğretmeleri tarafından kendilerine yapılan telkinler yüzündendir.[107]

---

[107] - Gelecek neslin din, maneviyât, ahlak ve karakterini oluşturmada bu insanların çok büyük rolü vardır. Çocuklar üzerinde özellikle ebeveynin ve öğretmelerin etkisi çok büyüktür. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, bu etkiyi belirtirken şöyle buyurmuştur:

"Her çocuk İslâm fıtratı üzerine doğar. Fakat ondan sonra ebeveyni ve büyükleri onu kendi inandıkları din ve inanca çekerler. Böylece, Müslüman fıtratıyla doğan çocuk Yahudi, Hıristiyan veya Mecusi olur."

Bir hadis-i şerifte de irşad ve öğretmenlik görevinin sevabını belirterek şöyle buyurmuştur:

"Allah bir kimseyi senin telkinlerinle hidâyet ederse, bunun sevabı senin için güneşin üzerine doğru her şeyden daha büyüktür."

Ebeveyn ve mürşidlerin rolü yanında özellikle resmî eğitimin yaygınlık kazandığı son dönemlerde öğretmenlerin rolü büyük önem arz etmeye başlamıştır. Bu önemi fark eden merhum Bediüzzaman, kendisini ziyaret eden bir doktora şunu söylemiştir:

"Ben iki meslek erbâbına çok kıymet veririm. Bunlardan biri doktorlar, diğeri de öğretmenlerdir. İmanlı öğretmenler, körpe dimağlara imanı, İslâmı yerleştirirler. Onun için benim gözümde öğretmenler çok kıymetlidirler. Doktorlar da insanların en ıstıraplı ve sıkıntılı zamanlarında onların acılarını hafifletiyor, onlara teselli oluyorlar. (Menfaat ve çıkar, doktorluk mesleğini gölgelediği için de, sözü edilen zat doktora şu tavsiyede bulunmuştur:) Sen bir hastayı tedâvi ettiğin zaman, ücretin yüz lira olsa, o sana ancak bunun onda birini verebilse, itiraz etmeden onu alıp cebine at. Zannetme ki, ücretinin onda dokuzunu kaybettin. Geri kalan miktarı da sadaka olarak senin amel defterine geçer." Hiç şüphe yoktur ki, bu türlü davranabilecek olan doktor, dine, âhirete, sevap ve sadakaya inanan doktordur.

Merhum üstat, kendisini ziyaret eden iki öğretmene de şunu söylemiştir:

"Kardeşlerim, ben bu zamanın dindar öğretmenlerine eski zamanın velileri gözüyle bakıyorum. Çünkü eski zamanda çocukların din (ve ahlak) eğitimi vazifesi (bütünüyle) anne ve babadaydı. Bu zamanda ise, bu vazife (ağırlıklı olarak) öğretmenlerdedir. Onun için, öğretmenin iyisi çok iyi, kötüsü de çok kötü bir insandır. Masum çocuklar öğretmenlerine çok dikkat

Câhillerin durumu da bundan farklı değildir. Onlar da taklit yoluyla öğrendikleri şeyleri dünyanın en büyük hakikatleri olarak düşünürler. Bu sebeple, bu şeylerin yanlış olduklarının ilmen ispat edilmesi de onların inançlarında her hangi bir değişiklik meydan getirmez.

Bu böyle olduğu için, iman ve tasdik doğru ve gerçeğe uygunsa, bunun aklî delil sayesinde veya mücerret taklit yoluyla kazanılmış olması arasında bir fark yoktur. Bu iki halde de sonuç aynıdır. O da doğru inanca sahip olmak ve bu inancı koruyup muhâfaza etmekte kararlı bulunmaktır.

Doğru inanca sahip olmanın büyük mükâfâtı cennete gitmektir. Çünkü cennete gitmek ancak doğru olan inanca sahip olmakla mümkündür. İnanç bozuk olursa, amel ve ibadet insanın cennete gitmesi için yetmezler. Doğru olan inancın cennete gitmeden önce de bir mükâfâtı vardır. Bu da ölüm vaktinde perdeler kalkarken, hakikatlerin kendi inandığı gibi olduğunu görmenin nihayetsiz mutluluğudur. Yanlış inanca sahip olmanın büyük cezası da cehenneme gitmektir. Bu inancın da bundan önce bir cezası daha vardır. O da ölüm anında hakikatlerin kendi inandığı gibi olmadığını görmenin ruha verdiği sonsuz hüsran, mahcubiyet, rüsvalık ve perişanlıktır.

---

ederler ve mıknatıs gibi onlardan ne görür ve işitirlerse çekip alırlar. Öğretmenin iyisi, çocuklara verdiği faydayla yükselir ve âdeta minarenin başına çıkar. Kötü öğretmen ise çocuklara verdiği zarar sebebiyle alçalır ve âdeta kuyunun dibine iner."

Bu demektir ki, dine hizmetin en önemli alanlarından birisi de öğretmenliktir. Bu sebeple, öğretmenliği diğer mesleklere tercih etmek lâzımdır.

Din görevlisi de bir öğretmendir. Onun etkisi öğretmenden de daha fazladır. Fakat, ancak ihlas sahibi olan, vazifesinin önem ve kutsiyetine iman eden ve hizmet şuuru taşıyan din görevlileri faydalı olabilirler.

ÜÇ SORU VE ÜÇ CEVAP

Soru: *"Şeytan insanda kanın dolaştığı yerlerde* (damarlarda) *dolaşır."*[108] Hadis-i şerifinin manası nedir?

Cevap: Bu hadisin manası,şeytanın insanda meydana getirdiği etkinin onun kanı gibi vücudunun her tarafına yayılması ve bütün organlarına ulaşmasıdır. Bunun manası, bazılarının zannettikleri gibi, bizzat şeytanın onun kanının içine girmesi ve damarlarında dolaşması değildir.

Soru: Sar'a hastasının nöbet sırasında söylediği sözleri söyleyen cin midir?

Cevap: Hayır, bu sözleri söyleyen hastanın kendisidir. Sar'a hastasının konuşması, uyuyan kimsenin konuşması gibidir. Bu iki halde de konuşma sahibine âittir. Uykuda konuşan o sırada gördüğü şeyleri konuşur, sar'a nöbeti geçiren de o sırada akıl ve hayaline gelen şeyleri söyler. Fakat, o sırada cinin ona bazı şeyler telkin etmesi ve aklına bazı sözler getirmesi de mümkündür.

Sar'a hastasının sözlerinde bazen gaybe âit bilgiler de bulunabilir. Bunun sebebi ise şudur: İnsan ruhunun gayp âlemiyle kuvvetli bir ilişkisi mevcuttur. Ancak, cesede âit his ve duygular onun önüne perde olurlar. Sar'a ve uyku gibi durumlarda (derin tefekkür, vecd ve delilik de bu durumlardandır) his ve duygular etkilerini kaybedince, bunların ruhla gayp âlemi arasında oluşturdukları perde bazen bütünüyle kalkar, bazen de çok inceleşip şef-

---

108 - Buharî, Tirmizî, Ahmed, Dârimî.

faf hale gelir. O zaman da ruh gayp âlemiyle temas kurar ve oradan bilinmeyen bazı bilgiler alıp dile aktarır.

Soru: Melekleri ve cinleri görmek mümkün müdür?

Cevap: melekleri ve cinleri görmek mümkündür. Ancak onlar genellikle girdikleri maddî bir şekil ve surette görünürler. Bu şekil ve suretler ise onların asıl mahiyetleri değildir. Nitekim Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm da Cebrâil aleyhisselâmı asıl mahiyetiyle ancak iki kere görmüştür. Diğer zamanlardaki görüşü ise, onun giydiği geçici şekil ve suretlerde olmuştur.

NUR PENCERESİ

Karanlıkların üzerine nur gönderip gözlerin görmesini sağlayan ve bilgisizlik perdelerini kaldırıp bilinmesi gereken sırları açığa çıkaran Allah Teâlâ'ya hamd olsun. Nurların nuru, iyilerin seyyidi ve öncüsü, Allah Teâlâ'nın habîbi (sevdiği), O'nun rahmetinin müjdecisi ve azabının habercisi olan, inkârcılığın kökünü kurutan, fısk ve günahkârlığın maskelerini yırtan Muhammed aleyhissalatu vesselâma, onun ev halkına ve ashâbına salat ve selâm olsun.

Değerli kardeş! Allah Teâlâ seni hakikî, ebedî ve gerçekten büyük olan âhiret saâdetini aramaya ve bu saâdetin en yüksek zirvesine ulaşmaya muvaffak etsin; basiretini[1] hakikatin nuruyla sürmelesin; kalbini hakkın mülâhazasından başka şeylerden temizlesin. Benden *"Allah göklerin ve yerin nurudur."* âyetiyle[2] *"Allah Teâlâ'nın nurdan olan yetmiş bin hicabı[3] vardır. O bu hicapları kal-*

---

[1] - Basiret; kalp gözü, sezgi, kavrayış gibi manalara gelir.

[2] - Nûr, 35.

[3] - Hicap; örtü demektir. Buradaki örtüden maksat, Allah Teâlâ ile varlıklar arasındaki perdedir. Yetmiş bin adet olan bu nur perdeleri dünya gözüyle Allah Teâlâ'nın görülmesini imkânsız hale getirmiştir. Çünkü ancak belli bir ölçüde ışık alabilen göz, bundan fazla olan ışığa karşı duyarsızdır.

dırırsa, benzersiz olan yüzünün nurları gözlerinin ulaştığı yere kadar her şeyi yakar." hadisinin[4] manalarını sormuş ve bunlardaki ince gerçeklerin açıklanmasını istemişsin. Hiç şüphesiz ki, sen bu isteğinle başkasının bakışlarının ulaşamadığı bir yüksekliğe çıkmış ve derin olan âlimlerden başkasına açılmayan bir kapıyı çalmışsın.

Evvelâ şunu bil ki, her hakikat herkese anlatılmaz ve her ince ilim herkese öğretilmez. Çünkü Allah Resûlü'nün de buyurduğu gibi, *"Bir kısım ilimler vardır ki, bunları ancak âlim olan ve yeteri kadar ilmî birikimi bulunan kimseler anlayabilirler. Bu ilimler bu seviye ve düzeyde olmayan kimselere anlatılırsa, bunların kafalarını karıştırır ve bunlar tarafından ret ve inkârla karşılanırlar."*[5] Onun için, red ve inkârla karşılanacağı belli olan ilmî hakikatleri ulu orta her yerde açıklamaktan sakınmak

---

4 - Müslim, İbnu Mâceh, Ahmed.

5 - Red ve inkâr iki durumda oluşur. Birincisi, arz edilen konunun akla göre olmaması, ikincisi ise aklın konuya göre olmamasıdır. Konu akla göre değilse, o konu bâtıldır. Çünkü bir şeyin hak olması için, onun akla aykırı olmaması şarttır. Bundan dolayıdır ki, İslâm dışındaki dinler bâtıl oldukları için, akıllı bir insan bunların kitaplarını okuduğu veya inançlarını dinlediği zaman, içinde şiddetli bir ret ve inkâr tepkisi oluşur. Halbuki İslâm dinini öğrenince, insanın içi açılır ve gerçekleri öğrenmenin huzur ve sevincini duyar. Bu hak dinden kopmuş olan bâtıl mezhep ve fırkaların görüşleri de, bâtıl dinler gibi, aklın tepkisini çeker ve ruha sıkıntı verir.

Akıl konuya göre değilse, bu durum aklın yetersizliğini gösterir. Yeterli miktarda ilim ve marifetle donanımlı olmayan bir akıl yetersiz olduğu için, ince gerçekleri kavramaktan âciz kalır. Bu akıl, genellikle kendisinde olan kusuru konuda zannederek ona red ve inkârla karşılık verir. Allah Resûlü'nün, "İnsanlarla akılları seviyesinde konuşun. Bu seviyenin üstüne çıkarak bunların Allah ve Resûlü'nün sözlerini tekzip etmelerini ister misiniz?" gibi uyarı mahiyetindeki hadisleri bu ikinci durumda akılların seviyesini göz önünde tutmanın gerekliliğini bildirmişlerdir.

lâzımdır. Bunu ifade etmek için, "Âlimlerin kalpleri ilimlerin kabirleridir.", "Allah Teâlâ hakkında yanlış anlaşılacak sözler söylemek, bu sözler hadd-i zatında doğru bile olsalar, küfürdür." denilmiştir.

Fakat ben seni kalbi nurla aydınlanmış ve cahilliğin dar kalıplarından kurtulmuş birisi olarak gördüğüm için, sorduğun hususlar hakkında sana bazı gerçekleri açıklamaktan ve bir kısım ince hakikatlere işaret etmekten çekinmeyeceğim. Çünkü, ilmi ehil olmayanlara açmak gibi, ehil olanlardan gizlemek de doğru değildir. Bir şâir bunu şu beyitle ifade etmiştir:

İlmi, câhillere veren onu zâyi eder[6]
Ehil olandan men'eden de ona zulmeder

Ancak buna rağmen, şimdilik kısa açıklamalar ve işaretler yapacağım. Sen de bunlarla kanâat edip yetin. Çünkü bundan fazlası için hâl-i hazırda ne zamanım, ne de zihnim müsait değildir. Zihinler ve kalpler Allah Teâlâ'nın elindedirler. Onları istediği bir zamanda istediği bir işe müsait kılmak ve onları ilim ve ilhamlarla donatmak O'na mahsustur. Şu anda bu hususlarda zihin ve kalbime açılan manaları üç fasılda açıklayacağım.

---

[6] - Buradaki câhilden maksat; ilmin değerini bilmeyen, ondan yararlanmayı düşünmeyen ve onu kötü gayeler için kullanan kimsedir.

BİRİNCİ FASIL

HAKİKÎ NUR ALLAH TEÂLÂ'DIR. NUR İSMİNİN DİĞER ŞEYLER İÇİN KULLANILMASI MECAZÎ ANLAMDADIR

Hakikî nurun yalnızca Allah Teâlâ olduğunu anlamak için nur isminin hangi manalarda kullanıldığına bakmak lâzımdır. Bu görülünce, hakikî nurun Allah Teâlâ olduğu ve gerçek anlamda O'ndan başka nur bulunmadığı ortaya çıkar.

Nur ismi en yaygın bir şekilde açıklık anlamında kullanılır. Açıklık ise göreceli (nisbî) bir kavramdır. Çünkü bir şey bir kimseye göre açık iken, diğer bir kimseye göre gizli olabilir. Böyle olunca da, o şey öncekine göre açık, sonrakine göre gizli bir şey olur.

Sözü edilen açıklık duyularla kavranır. Açıklığı kavrama açısından en önde gelen duyu ise görmektir. Görmek açısından eşya üç kısımdırlar.

Birinci kısım, kendi başlarına görülmeyen şeylerdir. Karanlık cisimler bu kısımdandırlar.

İkinci kısım, kendileri görülen, fakat başkalarını göstermeyen şeylerdir. Yıldızlar ve yanar halde olmayan ateş bu cümledendirler.

Üçüncü kısım, hem kendileri görülen, hem de başkalarını gösteren şeylerdir. Güneş, ay, lamba ve yanan ateş bunun örnekleridir.

Halk dilinde nur ismi bu üçüncü kısım şeyler için kullanılır. Bu isim, aynı zamanda, bu şeylerden karanlık cisimler üzerine yansıyan ve onların da görülmesini sağlayan aydınlık için de kullanılır. Hatta bu isim, bazen bu şekilde aydınlanan şeyler için de kullanılır. Onun için, meselâ, "Güneş doğunca yer nurlanır." denir.

Özetlersek, nur en geniş kullanım tarzıyla, gözle görülen ve başkasını da gösteren şey anlamındadır.

Bu anlamdaki nurun ruhu ve hakikati algılanmaya açık olmasıdır. Algılamak ise, hem bu nurun, hem de algılayan gözün varlığına bağlıdır. Bu sebeple bunlardan birisi bulunmadığı takdirde, görme şeklindeki algılama gerçekleşmez. Bu böyle olduğu için, ne gözü olan kimseler karanlık şeyleri görürler, ne de gözü olmayan körler nurlu şeyleri görürler. Görme algılamasının gerçekleşmesi için bu iki şey de gerekli olmakla birlikte, bu olayda öncelik gözün görme yeteneğine sahip olmasına âittir. Nesnenin nurlu olması ise, görme yeteneğinin işlemesi için bir şart durumundadır. Bu böyle olduğu için, gözün görme yeteneği için de nur ismi kullanılmış ve bu isim ona daha çok yakışmıştır. Bu kullanımdan dolayı, açık olan şeyleri net görmeyen bir kimse için, "Gözünün nuru zayıftır." veya, "Gözünün nurunu kaybetmiştir." denilir.

Allah Teâlâ'nın bir hikmetidir ki, nur taşımayan ve bu isimle anılmayan karanlık ve siyahlık da nurun görülmesine hizmet ederler. Bu cümleden olarak, gözlerin önündeki kirpiklerin siyah renkte olması da gözlere gelen nuru toparlayıp kuvvetlendirirler.[7] Karanlık ve siyahlık

[7] - Nur ve zulmetin birbirine zıt gibi görünmelerine rağmen, hakikatte

nurun toplanmasına ve toplu halde görülmesine hizmet ederken, beyazlık nuru dağıtır ve görülmesini zorlaştırır. Parıldayan bir şeye uzun bir zaman bakmak gözün görme yeteneğini zayıflatır. Güneş gibi kuvvetli ışıklara bakmak ise, körlüğe yol açar.

Özetlersek, görme olayında birinci derecede etkin olduğu için, gözün görme yeteneğine de nur denir.

Ancak bu isme rağmen, gözün görme yeteneği şu kusurlarla malûldur:

- Göz başka şeyleri görürken kendisini görmez.[8]

- O uzak olan şeylerle perde arkasında gizlenen şeyleri görmez.

- O gördüğü şeylerin içlerini değil, yalnızca dışlarını görür.

- O bütün varlıkları değil, ancak bunlardan bir kısmını görür.

- O sonu olan (sonlu) şeyleri görürken, sonu olmayan (sonsuz) şeyleri görmez.

- O görme olayında çok kere hataya düşer. Bu sebeple, büyüğü küçük, küçüğü büyük, uzağı yakın, yakını uzak, duranı hareket halinde, hareket halinde olanı durmuş görür. Bu kusurları taşımasına rağmen, göze nur denirse, bu kusurları taşımayan bir göz bulunsa, elbette ki, o göz nur ismine daha lâyık olur.

bir birini tamamlamaları ikisinin de yaratıcısının bir olduğunu gösterir. Bu böyleyken, nur ve zulmete sathî bir nazarla baktıkları için, onları birbirine zıt ve hatta düşman gören Seneviler, bu iki zıt şeyin yaratıcılarının da ayrı ilâhlar olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

8 - Gözün aynada veya suda gördüğü şey ise, gözün kendisi değil, onun hayali, gölgesi ve resmidir.

Böyle bir göz var mıdır? Evet vardır. Bu göz kalbin gözüdür. Kalbin gözü ise, yerine göre akıl, ruh veya nefs kelimeleriyle ifade edilir. Kalbin gözü, bu değişik kelimelerle ifade edilse de,kendisi bir tek şeydir. Bu şey akıllı insanı kundakta olan çocuktan, deliden ve hayvandan ayıran şeydir. Bunun en yaygın ismi ise akıldır. İşte bu akıl, gözün zikredilen kusurlarını taşımaz ve bu yüzden nur ismine ondan daha çok lâyıktır.

Gözle akıl arasında bir karşılaştırma yaparsak, gözün aksine, akıl başka şeyleri algıladığı gibi kendisini de algılar. O, kendi varlığını ve sıfatlarını idrâk eder ve neyi bildiğini ve ne kadar bildiğini de bilir.

Gözün aksine, akıl, yakın ve uzağı aynı derecede algılar. O bir anda göklerin üstüne çıkar ve bir anda yerin diplerine iner. O, cihetlerin ve boyutların içine sığmayacak ölçüde genişlik ve serbestliğe sahiptir. Akıl, bu harika özellikleriyle Allah Teâlâ'nın nuruna bir örnek durumundadır. Ancak o Allah Teâlâ'nın nuru değildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın nuruna göre akılda da gözde olduğu gibi çok kusurlar vardır. Aklın ilâhî nura örnek olması sebebiyle Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Allah Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır."[9] Allah Teâlâ hakkında yanlış şeyler düşünerek küfür ve şirke düşmemek için,bu hadisi bu anlamda almak lâzımdır. Buradaki suretten maksat örnek olmaktır. Örnek ise, ne aslın aynısıdır, ne de onun bütün özelliklerini taşır. O, asıl hakkında fikir veren bir misâlden ibarettir. Bu misâlin

9 - Buharî, Müslim.

asla benzerliği bazen çok düşük bir münasebet düzeyinde olur.[10]

Gözün aksine, akıl bütün varlık çeşitlerini algılar. Göz aklî olan şeylerle ses, koku ve tat gibi duyumları görmezken, akıl bunları ve âlemde mevcut olan her şeyi ve her olayı anlar. Akılda görme, duyma, tatma, koklama gücü ve sevinci, kederi, lezzeti, elemi, şehveti, nefreti duyma özelliği vardır. Göz ise, ancak renk ve şekil taşıyan maddeleri görür. Madde de varlıklar âleminde en aşağı yerdedir. Renk ve şekil ise maddenin arazları[11] oldukları için, maddenin kendisinden de daha aşağı derecededirler.

Akıl ve gözün bu karşılaştırılması aralarında ne derecede büyük bir fark bulunduğunu ve aklın ne ölçüde üstün

---

10 - Yukarıdaki hadis-i şerifin gerçek manasını bulmak için, onun vürut sebebini göz önüne getirmek lâzımdır. Nüzul ve vürut sebepleri Kur'ân ve hadislerin anlaşılmasında birinci derecede yardımcı ve hatta belirleyici faktörlerdir. Bu sebeple, her hangi bir âyeti veya hadisi malalandırırken, mutlaka ve kesinlikle birinin nüzul, diğerinin de vürut sebebini bilmek gerekir. Söz konusu hadisin vürut sebebi şöyledir: Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm yolda giderken bir adamın kendi kölesini yüzünü tokatlamak suretiyle dövdüğünü görmüş ve müdâhale ederek döven adama şöyle demiştir: *"Onun yüzüne vurma. Çünkü Allah Teâlâ Âdem'i de bu yüzle yaratmıştır."* Bu şu demektir: Sen bu kölenin yüzüne vurmakla sanki baban Âdem'in yüzüne vuruyorsun. Çünkü bu ikisinin ve hatta bütün insanların yüzleri ana hatlarda ve genel özelliklerde birbirinin aynısıdır. Bu sebeple,bunlardan birinin yüzüne vurmak hepsinin yüzüne vurmak gibidir. Bu ise, çok büyük bir suçtur. Bu ifadenin Kur'ân-ı Kerim'deki bir benzeri şu âyet-i kerimedir: *"Kim, bir cana veya bozgunculuğa karşılık olmaksızın bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur."* (Mâide, 32)

Hadisin asıl manası budur. Ancak, teşbih manasını çıkarmamak şartıyla bundan başka incelikler ve sırlar da çıkarmak mümkündür.

11 - Araz maddeye eklenen ve değişebilen geçici durumlardır. Renkler, şekiller, tat, koku, yaşlık, kuruluk, sertlik, yumuşaklık gibi şeyler arazlardır.

olduğunu gösterir. Aklın algılama alanı bütün varlık âlemidir. Akıl bu geniş alanda neyin doğru, neyin yanlış olduğunu anlama ve bu konuda hüküm verme gücüne de sahiptir.[12] Bu açıdan bakılınca, aklın nuru yanında gözün

---

12 - Akıl bazı şeyleri doğru, bazı şeyleri de yanlış bulur. Ancak Ehl-i sünnet âlimlerine göre din alanına giren doğru ve yanlışları bulabilmesi için, onun önünde vahiy ışığının bulunması lâzımdır. Mutezile fırkası ise, aklın bunları kendiliğinden de bilebileceğini söylemişlerdir. O halde, hak olan görüş ve mezhebe göre, aklın doğru ve yanlış olanları bulması için Allah Teâlâ'nın indirdiği semavî vahye dayanması ve bu vahyin ölçülerini kullanması lâzımdır. Bu vahiy ise, hâlen elde mevcut olan ve semadan indirildiği gibi duran Kur'ân-ı Kerim'dir. Yahudî ve Hıristiyanlar da vahiyden bahsederler. Fakat, onların şimdi ellerinde mevcut olan kitaplarında vahiy bulunmadığı gibi akıl da yoktur. Bu sebeple, bu kitapları okuyan tarafsız akıl sahibi bir kimse onlara karşı şiddetli bir iğrenme ve nefret duyar. Meselâ, bu kitaplar bir taraftan peygamberlere uymanın gerekliliğini bildirirken bir taraftan da peygamberlerin hâşâ, yüz binlerce kere hâşâ, sahtekâr, dolandırıcı, eşkıya, yapan ve yapılan kimseler olduklarını söylerler. Pislik kokan bu kabil rivayetleri bırakalım da Allah Teâlâ'yı da ne derecede küçülttüklerini ve ne ölçüde akıldan uzaklaştıklarını gösteren şu rivayeti nakledelim:

"Ve Yakup yalnız başına kaldı. Ve seher sökünceye kadar bir adam (yani, bir adam olan veya adam şekline giren Allah) onunla güreşti. Ve onu yenemediğini görünce, uyluğunun başına (yani, kıç çukuruna) dokundu. Ve onunla güreşirken Yakub'un uyluk başı incindi. Ve adam dedi: Bırak gideyim. Çünkü seher vakti oluyor. Ve Yakub dedi: Beni mübarek kılmadıkça seni bırakmam. Ve (adam) dedi: Senin adın İsrail olsun. Çünkü sen Allah'ı yendin. Ve onu mübarek kıldı." (Tekvin, 32, Bölüm, 30)

Ve şimdi, bu kitapların sahipleri olan misyonerler ülkemize yığılıp bu kitapların anlattığı dinin hakikî ve kurtarıcı din olduğunu söylemekte ve bu yönde propaganda edip Kur'ân ehlini Hıristiyanlaştırmaya çalışmaktadırlar. Bunların bu cüreti hem hakikat, hem din, hem de akıl adına insanın kanına dokunuyor.

Ehl-i hamiyeti bunun kadar inciten ve üzen bir husus da şudur: Hakikat ve kurtuluş maskesi altında insanları dinsizliğe ve ebedî felâkete çağıran misyonerlere ve benzerlerine cevap verebilecek seviyede eli kalem tutan ve ağzı laf eden bir takım sözde ilim adamları da kafalarını tarihsellik, diyalog, ehl-i kitabın cennete gitmesi gibi yanlış ve abes konularla bozmuşlardır.

nuru sıfır derecesine düşer. Hatta diğer şeylere göre nur sayılsa bile, göz aklın nuru yanında bir karanlıktır. Bu açıdan gözün bir nuraniyeti varsa, o da aklın bir hizmetçisi olmasından dolayıdır. Çünkü, göz renk ve şekilleri tespit etmek ve bunları akla haber vermekle görevlendirilmiştir. Tıpkı bunun gibi, diğer duyu organları da, kendi alanlarıyla ilgili tespitleri akla iletmekle görevli kılınmışlardır. Maddî alandaki bu duyu organları yanında, akıl, manevî alanda da tefekkür, hayal, vehim, hıfzetme ve hatırlama gibi casuslar ve gözetleme ajanlarıyla donatılmıştır. Bütün bu üstünlük ve donanımlara karşı kendisinden istenen şey ise, doğru algılamak, doğru anlamak ve doğru karar vermektir. İnsana yüklenen büyük emanetten[13] maksat da aklın kendisine verilen bu görevi doğru bir şekilde ifâ etmesidir.

Gözle akıl arasındaki farklardan birisi de odur ki, yukarıda da zikredildiği gibi, göz yalnızca sonlu olan şeyleri algılar. Çünkü o, ancak cisimlerin sıfatlarını (renk, şekil, hacım gibi arazlarını) görür. Cisimler ise sonlu şeylerdir. Akıl ise, bunların yanında, sonsuz olan şeyleri de idrâk eder. Aklî şeyler sonsuz şeylerdir. Aklın belli bir zamanda meşgul olduğu şey sonlu ve sınırlı da olsa, o bu şeyi sonsuza kadar uzatabilir. Bunun için örnek vermek gerekirse, meselâ hesap işleri ve rakamların toplama ve çarpma işlemleri, sınırlı bir çerçevede yapılsalar bile, hakikatte hiçbir yerde son bulmazlar. Akıl da bunları kendi

Diyalog, barış içinde yaşamak anlamında olursa, dinimizde yeri vardır. Fakat o, bütün dinleri bir tutmak ve hepsini hak ve gerçek bulmak anlamında olursa, İslâmı inkâr etmek olur.

13 - Ahzâb, 72.

gücü nispetinde sonsuz bir şekilde takip edebilir. Yine meselâ, akıl bir şeyi bilirse onu bildiğini de bilir. Onu bildiğini bildiğini de bilir ve bu bilme silsilesi bu şekilde sonsuza kadar uzanır.

Bu ikisi arasındaki diğer bir fark da şudur: Göz büyüğü küçük görme hatasına düşer. Meselâ, o güneşi bir kalkan gibi, yıldızları da mavi bir sergi üzerine saçılmış altın taneleri şeklinde görür. Akıl ise, bu hatayı yapmaz. Bundan dolayı o, uzaklıklarından dolayı böyle küçük görünen bu cisimlerin yerküresinden defalarca daha büyük olduklarını idrâk eder. Göz, sözü edilen yıldızları aynı zamanda hareketsiz görür. Hatta o, belli bir hızın altında hareket eden veya gelişen şeyleri de sakin zanneder. Bu sebeple, ona göre gölge olduğu yerde, çocuk da olduğu hacimde sabittirler. Buna mukabil, akıl bütün bunların hareket ve gelişme halinde olduklarını ve bu hareketin bazı yıldızlarda baş döndürücü bir hız derecesinde olduğunu bilir.[14]

---

14 - Son cümlesinin sıhhat derecesini bilmediğim bir rivayette şöyle denilmiştir: Namazlar farz kılınınca, Cebrail aleyhisselâm yere inip bunların nasıl kılınacağını peygamberimize fiilî olarak öğretti. Bunun için iki gün bütün namazlarda ona imamlık yaptı. Bir gün öğle vakti yaklaşmışken, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm ona:

- Güneş, gök ortasından batıya doğru kaydı mı? diye sordu. Cebrail aleyhisselâm:

- Hayır, evet, dedi. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm:

- Bu nasıl cevaptır.? O ya kaymıştır, ya da kaymamıştır, dedi. Cebrail aleyhisselâm:

- Ben hayır dediğim zaman o henüz kaymamıştı. Ben evet dediğim zaman da ise kaymıştı. Çünkü bu iki sözümün arasındaki zamanda güneş beş yüz senelik bir yol aldı, diye cevap verdi.

Özetle söylersek, gözün pek çok hataları vardır. Akıl ise, bütün bu hatalardan münezzehtir.

Eğer desen ki, akıllı kimseler de aklî olan görüş ve düşüncelerinde hata ederler. Bunun en açık delili de bu görüş ve düşüncelerin birbirinden farklı olması ve hatta birbiriyle çelişmesidir. Bu hal, aklın da hata ettiğini göstermez mi?

Biz de deriz ki, hayır, o bunu göstermez. Çünkü akıllıların hatası aklın hatası değildir. Akıllıların hata etmelerinin sebebi akıl değil, evham, hayal, yerleşmiş inanç, peşin fikir, taassup, hesap ve garaz gibi akıl dışı şeylerdir. Akıl, kendisine âriz olan bu unsurlardan arındığı takdirde, hata etmesi tasavvur edilemez. O bu durumda her şeyi doğru olarak idrâk eder. Ancak onun bu etkenlerden kurtulması çok zordur ve fiilen de çok nadirdir. O ancak ölüm anında bunlardan tam olarak kurtulur. O bu anda bunlardan kurtulduğu için gerçekleri oldukları gibi idrâk eder ve hatta gözün üzerindeki perdeler de kalkar ve aklın idrâk ettiklerini göz de görür. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Sen önce bu gerçeklere karşı gaflet içindeydin. Biz şimdi üzerindeki örtüyü kaldırdık. Gözün artık çok keskindir."[15] Bu âyette sözü edilen gaflet, akla âriz olan yukarıdaki unsurlardır. Ölen kişiler, gerçekleri bu şekilde doğru ve net olarak görünce de, Kur'ân'ın ifadesiyle şöyle yalvarırlar:

"Rabbimiz! Daha önce kulaklarımızla duyduklarımızı şimdi gözlerimizle de gördük. Bizi geri çevir, dün-

---

15 - Kaf, 22.

yaya dönüp gerçeklere uygun işler yapalım. Biz artık gerçeklere tam iman ettik."[16]

Buraya kadar olan açıklamaları toparlarsak, aydınlık olan her şeye nur denir. Göz nur ismine diğer şeylerden daha lâyıktır. Akıl ise, bu isme en lâyık olandır. Hatta aklın özelliklerine bakılırsa, nur ismine yalnız onun lâyık olduğu da söylenebilir.

Bil ki, akıl her şeyi bilse de, her şeyi bilme derecesi aynı değildir. Çünkü o, bazı şeyleri yanında hazırmış gibi kesin ve zorunlu olarak (ister istemez) bilir. Bu türlü bilgilere "zaruriyât" denir. Bu bilgiler delil ve ispat istemezler. Bunlarda tartışma ve fikir ihtilâfı da bulunmaz. Bunun bazı örnekleri şöyledir:

"Bir varlık hem kadîm, hem hâdis olmaz."[17]

"Bir şey aynı anda hem var, hem yok olmaz."

"Bir şey mutlak olarak hem doğru, hem yanlış olmaz." Fakat, bir cihetten doğru, bir cihetten yanlış olabilir.

"Bir hüküm bir şey için geçerliyse, o şeyin benzeri (veya benzerleri) için de geçerlidir." Ancak, bunun için o iki şey arasındaki benzerliğin tam olması lazımdır. Fıkıhta yapılan içtihatların büyük kısmı bu benzerlik esasına göre yapılır. Buna kıyas denir.

"Özel olan şey mevcutsa, genel olan şey de mevcuttur." Meselâ, renk geneldir. Siyahlık ise özeldir. Hayvan

---

16 - Secde, 12.

17 - Kadim, başlangıcı olmayan ve hep var olagelen şey demektir. Hâdis ise, başlangıcı olan ve sonradan meydana çıkan şey demektir. Allah Teâlâ kadim'dir. O'nun dışındaki her şey ise hâdistir.

geneldir. İnsan ise özeldir. Bu sebeple, siyahlık varsa renk, hayvan varsa insan da vardır.

"Genel olan varsa, özel olanın var olması gerekli değildir." Çünkü meselâ, bir renk varsa, onun siyahlık olması veya hayvan varsa, onun insan olması gerekmez.

Akıl, bazı şeyleri de ancak kendisine öğretildiği, telkin edildiği ve delillendirilip ispat edildiği zaman öğrenir. Bu türlü bilgilere "nazariyât" denir. Aklı bu türlü bilgilere uyaran ve ona bilmediklerini öğreten şey ise, doğruluğu sabit olan ilimdir. Bu ilmin başında da Allah Teâlâ'nın sözü yer alır. Bu sebeple, gözün görmesi için güneşin nuru ne ise, aklın bilmesi için de ilim ve Allah Teâlâ'nın sözü odur. Çünkü göz ancak güneş ışığıyla gördüğü gibi, akıl da ancak ilim ve Allah Teâlâ'nın sözüyle nazariyât türünden olan doğruları ve gerçekleri öğrenir. Bu böyle olduğu için, genel olarak ilme, özel olarak da Kur'ân'a nur denilmiştir.

Buraya kadar yapılan açıklamadan çıkan sonuç şudur: Gözler iki tanedir. Bunlardan birisi açık, diğeri ise gizlidir. Açık olan göz, madde ve duyular âlemine âittir ve bu âleme bakar. Gizli olan göz ise mana ve melekût âlemine âittir ve o âleme bakar. Bu gözlerden ikisinin de görmesi nur sayesindedir. Ancak, kendileri gibi nurları da ayrı şeylerdir. Çünkü maddî olan gözün nuru, kendisi gibi maddî olan güneştir. Manevî olan gözün, yani akıl nuru ise, kendisi gibi manevî olan Allah Teâlâ'nın sözü ve kelâmıdır. Allah Teâlâ'nın sözü ve kelâmı peygambere vahiy şeklinde, velilere ve diğer akıllı kimselere ise ilham şeklinde gelir. Hakikî ilmin kaynağı ve aklın rehberi bu semavî nurdur. Bu nurdan mahrum olan bir kimse, her

şeye rağmen karanlıkta kalır. Onun bildiği şeyler ve sahip olduğu bilgiler onu aydınlığa çıkarmazlar. Bu kimse bu bilgileri itibarıyla insanlık mertebesini de kazanmaz. Çünkü duyulardan elde edilen bu bilgiler hayvanlarda da vardır. Hatta hayvanlar, duyumlarda insanlardan çok daha ileridedirler.

Bil ki, duyu organlarıyla kazanılan ilim, akılla kazanılan ilmin yanında, öze göre kabuk, ruha göre kalıp ve ceset, ışığa göre gölde hükmündedir. Bu ilim yer, akıl ilmi ise gök gibidir. İnsanın değeri ve derecesi de, yer durumdaki ilimden gök durumundaki ilme yükselmesi ölçüsündedir. Onun bu şekilde yükselmesi, kendisini Allah Teâlâ'nın yakınlığına çıkaran bir miraçtır. O bu miracı gerçekleştirdiği takdirde, kutlu bir kul durumuna gelir ve meleklerle aynı seviyeye gelir. Bunu yapmadığı takdirde ise, yerde kalır ve yer haşaratlarıyla bir seviyede yaşar.

Sözü edilen miracı yapanlar, yer âlemine çıktıkları gök âleminden bakarlar. Buradan bakınca, yer âleminin değersizliğini de müşâhede tarzında görürler. Onun için bunlar, diğer insanlar gibi, dünyaya rağbet etmez ve ona yönelmezler.

Bil ki, Kur'ân-ı Kerim kapsadığı hakikî ilim sebebiyle nur olduğu gibi, Allah Resûlü de bu ilmi öğrettiği ve yaydığı için nurdur. Allah Teâlâ onun için, *"Nur saçan kandil"*[18] ifadesini kullanmıştır.

Ancak bu nurun ve diğer bütün nurların kaynağı Allah Teâlâ'dır. Çünkü Kur'ân O'nun sözü, diğer şeyler

18 - Ahzâb, 46.

de O'nun yaratıklarıdır. Gök ve yer maddî yönleriyle alınırlarsa, bunları aydınlatan güneş ve diğer ışıklar Allah Teâlâ'nın mahluklarıdır. Bunlar manevî yönleriyle alınırlarsa, bunları aydınlatan (açıklayan) ve onları akıl için anlaşılır hale getiren Kurân Allah Teâlâ'nın sözü, peygamber de O'nun kulu ve elçisidir. Bu duruma göre, Allah Teâlâ nur ismine bütün bunlardan daha çok lâyıktır. Ve hatta, hakikî manada nur yalnız O'dur. Diğer nurlar ise O'ndan kaynaklanmış ve nuraniyetlerini O'ndan almışlardır. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de, *"Göklerin ve yerin nuru Allah'tır."* denilmiştir.[19] Bilinen nurları yaratan, göz ve akılları onlarla aydınlatan da O'dur. İnsanların gözleriyle gördüklerini onlardan daha iyi gören, akıllarıyla bildiklerini onlardan da çok bilen de O'dur.

Kur'ân-ı Kerim'de nur kelimesinin geçtiği âyetler şunlardır:

"Allah iman edenlerin velisidir (Veli; sahip, dost, koruyucu, yönlendiren, terbiye eden, koruyan, seven demektir). *Onları karanlıklardan* (küfür, günahkârlık, fitne ve gafletlerden) *kurtarıp nura çıkarır. İman etmeyenlerin velileri ise tağutlardır. Bunlar da bu kimseleri nurdan çıkarıp karanlıklara götürürler. Bu kimseler ateş ehlidirler ve ateşte ebedî olarak kalıcıdırlar."*[20]

"Ey kitap ehli (Yahudi ve Hıristiyanlar)! *Size peygamberimiz geldi. O size kendi kitabınızdan gizlediğiniz*

---

19 - Nur, 35. Not: Bu âyetin manası şudur: "Göklerin ve yerin en büyük nuru Allah'tır." veya "Göklerin ve yerin hakikî tek nuru Allah'tır." veya, "Göklerdeki ve yerdeki bütün nurların yaratıcısı Allah'tır."

20 - Bakara, 257.

(haham ve rahiplerin sizden gizlediği) *çok gerçeği açıklıyor. Sizi utandırmamak için bazı şeyleri es geçiyor. Size ayrıca Allah tarafından bir nur ve açık bir kitap geldi. Allah, rızasını arayan kimseleri bu kitap vasıtasıyla selâmet yollarına iletir ve kendi izniyle bunları karanlıklardan nura çıkarır ve onları dosdoğru bir yöne çevirir. Meryem oğlu İsa tanrıdır, diyenler kâfir olmuşlardır. Allah Meryem oğlu İsa'yı ve annesini helâk etmek isterse, kim O'na karşı bunlar için bir şey yapabilir? Gökler, yer ve ikisi arasındaki şeyler Allahın mülküdürler. Allah istediği şeyi yaratır. O her şeye kadirdir."*[21]

"Gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve nuru oluşturan Allah'a hamd olsun. O birdir, fakat kâfirler (putperestler putları, Hıristiyanlar da İsa'yı) *O'na ortak ederler."*[22]

"Dilediğim kimseyi azabıma uğratırım. Dilediğim kimseye de merhamet ederim. Merhametim dünyada her şeyi kapsamıştır. Âhirette ise onu küfür ve şirkten sakınan kimselere tahsis edip özelleştireceğim. Bu kimseler âyetlerimize iman ederler, zekât verirler, Tevrat ve İncil'de haberini ve müjdesini gördükleri bu ümmî peygambere

---

21 - Mâide, 17. Not: Bazı kendini bilmezler, Hıristiyan ve Yahudilerin de mümin olduklarını ve cennete gittiklerini söylerler. Kur'ân ise, açıkça onların kâfir olduklarını ve cehennemde ebedî olduklarını söyler. Kur'ân'ın beyanına ters bir şey söylemek ise küfürdür. Demek ki, bu kimseler, kâfirleri kurtaralım derken kendileri de küfre düşerler. Ancak şu vardır ki, İslâmın sesini ve mesajını duymayan kimseler (bunlar kim olurlarsa olsunlar), kıyâmet gününde dinden sorumlu değildirler. Bunların akîbetinin ne olacağı ve nereye gidecekleri ise belirtilmemiştir.

22 - En'âm, 1.

uyarlar.[23] Bu peygamber onlara iyi ve güzel şeyleri emreder, kötü ve çirkin işleri nehy eder, onlara temiz şeyleri helâl eder, temiz olmayan şeyleri haram eder[24] ve onların üzerindeki ağırlık ve zincirleri indirir. Bu peygambere iman eden, ona saygı duyan, ona uyan ve ona indirilen nura ittiba eden kimseler iflah olurlar."[25]

"*Onlar* (Yahudi, Hıristiyan ve diğer müşrikler) *Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Fakat kâfirler hoşlanmasalar da, Allah nurunu tamamlayacaktı O, peygamberini hidâyet ve hak olan dinle gönderdi. Müşrikler istemeseler de O bu dini bütün dinlerin üstüne çıkaracaktır.*"[26]

"*Onlara sorup deki, Göklerin ve yerin Rabbi* (terbiye edicisi, idarecisi, yöneticisi) *kimdir? (Onlar cevap vermezlerse) Sen deki, o Allah'tır. Ve onlara deki, neden*

---

[23] - Hazret-i İsa peygamberimizi müjde tarzında haber vermiştir. Onun İncil'inin isminin müjde olması da verdiği bu büyük haber ve müjdeden dolayıdır.

[24] - Bu cümleler, Allah Resûlü'nün helâl ve haram etme yetkisinin bulunduğunu bildirmiştir. Allah Resûlü'nün sünnet ve hadislerini kabul etmeyen baykuşlar ise, onun böyle bir yetkisinin bulunmadığını, ona bu yetkiyi tanımanın şirk olduğu söylerler. Kur'ân mı doğru söyler, onlar mı doğru söylerler?!..

[25] - A'râf, 157.

[26] - Tevbe, 34. Not: Allah Teâlâ, verdiği bu sözü yerine getirdi ve İslâm dinini tamamlayıp bütün dinlerden daha mükemmel ve daha güçlü hale getirdi. Ve asırlarca, bu din sayesinde Müslümanlar da dünyanın en güçlü, en üstün ve en medenî toplumu oldular. Son dönemdeki inkıraz ve zayıflama ise, Müslümanların bu dinden uzaklaşmaları, ona karşı kayıtsız ve bigane davranmaları ve ondan sapmaları yüzünden olmuştur. Onlar bu suçları işlerken, elbette ki, Allah Teâlâ'nın onların mükâfâtlandırması düşünülemezdi. Aksine, onlar bu halleriyle cezayı hakketmişler ve onu bulmuşlardır. Onların dinlerine karşı bu umursamaz hali sürdükçe, perişanlıkları da sürmeye devam edecektir.

Allah dışında ilâhlar edinmişsiniz? Halbuki, bunlar size değil, kendilerine bile fayda veya zarar vermek gücüne sahip değildirler. De ki, kör ile gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla nur eşit sayılır mı? Yoksa onların ilâh edindikleri bir şeyler yaratmışlar da, kendileri bizleri yaratan hangisidir diye kararsızlığa mı düşmüşlerdir. Halbuki böyle bir durum yoktur. çünkü Allah her şeyin yaratıcısıdır ve O tek ve kahredicidir."[27]

"Bu kitabı sana indirdik ki, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan nura ve her şeye galip ve her övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarasın. Göklerde ve yerde olan bütün şeyler Allah'ındır. Bu gerçeği inkâr eden kâfirlerin, çekecekleri şiddetli azaptan dolayı vay hallerine! Bunlar dünya hayatını sevip âhireti unutmuşlar ve Allahın düz olan yolundan sapıp eğri yollara girmişlerdir. Bunlar açık bir sapıklık içindedirler...

Biz daha önce Musa'ya da kitap indirip kendisine, «Bununla insanları karanlıklardan nura çıkar ve onlara Allah'ın azap ve nimetlerini hatırlat.» dedik."[28]

"Allah'ın nuru (ışığı toplayan arkası kapalı bir) *penceredeki lamba gibidir. Lamba bir camdadır. Cam inciyi andıran parlak bir yıldız gibidir. Bu lamba, ne doğuya, ne batıya âit olmayan bir yağla yakılır. Bu yağ, ateş dokunmasa da yanacak kadar saftır. Nur nur üstündedir. Allah*

---

[27] - Raad, 16. Not: Yukarıdaki âyette geçen körden maksat ya gözleri görmeyen putlardır, ya da gerçekleri görmeyen inkârcı ve müşriklerdir. Görenden maksat da, buna karşılık, ya Allah Teâlâ'dır, ya da iman ve tevhit ehlidir. Karanlıklardan maksat tevhit inancı dışındaki inançlar, fikirler ve görüşlerdir. Nurdan maksat da tevhit inancıdır.

[28] - İbrahim, 1-3, 5.

nurunu dilediği kimseye verir. Allah böyle teşbihler ve misâller verir. Allah her şeyi bilendir."[29]

"*Sizi karanlıklardan nura çıkarmak için Allah size merhamet eder, melekler de size dua ederler. Allah müminlere karşı merhametlidir.*"[30]

"*Körle gören bir değildirler. Karanlıklarla nur bir değildirler. Serinlikle hararet* (gölge ile sıcaklık) *bir değildirler. Dirilerle ölüler eşit değildirler. Allah hakkın sesini dilediklerine duyurur. Sen kabirdekilere bunu duyuramazsın. Sen yalnızca bir uyarıcısın.*"[31]

"*Allah kimin kalbini İslâma açarsa, o kimse Rabbinden bir nura sahip olur. Kalpleri Allah inancına karşı kapalı kalmış olanların ise vay hallerine! Bunlar açık bir dalalet, sapıklık ve şaşkınlık içindedirler.*"[32]

---

29 - Nur, 35. Not: Burada sözü edilen nurdan maksat, Kur'ân-ı Kerim'dir. Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'i karanlıkta yakılan bir lambaya benzetmiştir. Bu lamba, nurunun artması için de kapalı bir pencereye bırakılmıştır. Camı son derece şeffaftır. Yağı da en saf cinstendir. Böylece nurlar üst üste yığılmış ve şiddetlenmiştir. Yeni dönemin bazı âlimleri, bu âyette elektrik ışığına da işaret yapıldığını söylemiş ve âyetteki benzetmeleri o şekilde açıklamışlardır.

30 - Ahzâb, 43. Not: Allah Teâlâ'nın kullarına karşı çeşitli merhametleri vardır. Fakat bunların en büyüğü onlara vahiy ve kitap indirmesidir. Çünkü bu vahiy ve kitap sayesinde onlar, iman ettikleri takdirde, karanlıklardan, yani türlü yanlış, bozuk, sapık ve zararlı fikir ve akımlardan kurtulup nura, yani hakikate, tevhit inancına ve bunun sonucunda da cennete ve ebedî mutluluğa kavuşurlar. Melekler de bu gayenin gerçekleşmesi yolunda türlü hizmetler ifa ederler. Bunlar vahyi indirir, kalplere doğru ilhamlar getirir, Allah Teâlâ'nın izniyle müminlere fiilî yardımlarda bulunur ve onlar için her zaman dua edenler.

31 - Fâtır, 22. Not: Bu âyette de, inkârcı kâfir kör ve ölüye, mümin de gören ve diriye benzetilmiştir. Tevhit inancı nur ve serinliğe, küfür ve dalaletler karanlıklara, sıcaklık ve hararete benzetilmişlerdir.

32 - Zümer, 22.

"Mahşer yeri Rabbinin nuruyla aydınlanır. Kitap (kanun kitabı olan Kur'ân veya amel defterleri) *konulur. Peygamberler ve şahitler getirilir ve insanlar hak ve adâletle yargılanırlar. Onlara hiçbir suretle zulmedilmeden herkese amelinin karşılığı verilir. Allah onların ne yaptıklarını çok iyi bilir."*[33]

"Allah kulu üzerine açık âyetler indirir ki, sizi karanlıklardan nura çıkarsın. Allah size karşı şefkat ve merhamet sahibidir."[34]

"Kıyâmet gününde mümin erkekleri ve mimin kadınları, nurları önlerinde ve sağ yanlarında uzanmış bir halde görürsün. Onlara şöyle denir: «Sizin bu gün müjdeniz, altından sular akan cennetler ve bahçelerdir. Bunlarda kalıcı olacaksınız.» Bu en büyük kazançtır. O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar müminlere, «Yavaş olun, biz de nurunuzdan faydalanalım.» diye yalvarırlar. Buna karşı bunlara, «Siz bu gün başkalarının nurundan faydalanamazsınız. Yaptığınız amellere bakın. Onlarda nur arayın.» denir."[35]

---

33 - Zümer, 69, 70.

34 - Hadîd, 9. Not: Kur'ân âyetleri hep "açık" sıfatıyla vasıflandırılmışlardır. Bunların açık olması ise, başlıca iki şekildedir. Birincisi, beşer sözü olmayıp Allah Teâlâ'nın vahyi olmalarının açık olmasıdır. Âyetler; fesahat, belagat ve söz sanatındaki üstünlükleriyle Allah kelâmı olduklarını net bir şekilde gösterirler. İkincisi ise manalarının açık olmasıdır. Manalarının açık olması da iki yönlüdür. Birincisi, manalarında hata ve yanlışların bulunmamasıdır. İkincisi de kolayca anlaşılmalarıdır. Bu özellikler başka sözlerde ve özellikle diğer dinlerin metinlerinde yoktur. Çok usta kalemler tarafından tercüme edilip hazırlandığı halde, örneğin Tevrat veya İncil'i okuduğunuz zaman kendinizi çarpıklıklar ve bozukluklar batağında bulursunuz .

35 - Hadîd, 12, 13.

"*Onlar dilleriyle* (yalan ve iftiralarıyla, gerçekleri çarpıtmalarıyla) *Allah'ın nurunu söndürmeye çalışırlar. Fâkat inkârcı kâfirler, hoşlanmasalar da Allah nurunu tamamlayacaktır.*"[36]

"*Allah'a, Resûlü'ne ve indirdiğimiz nura* (Kur'ân'a) *iman edin. Allah ne yaptıklarınızı bilendir.*"[37]

"*İman edip sâlih amel* (ibadet ve yararlı işler) *yapan kimseleri karanlıklardan nura çıkarmak için peygamber size Allah'ın açık olan âyetlerini okuyor. Allah, kendisine iman edip salih amel işleyenleri altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirir. Bunlar orada ebediyen kalıcıdırlar. Allah bunlara orada güzel rızıklar verir.*"[38]

"*Ey insanlar! Size Rabbinizden bir delil geldi ve biz üzerinize açık bir nur indirdik.*"[39]

"*Ölü iken diriltmiğimiz ve insanlar arasında yolunu bulmasını sağlayan bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalan ve bunlardan bir türlü çıkmayan kimse gibi*

---

36 - Saf, 8. Not: Allah Teâlâ bu vaadini gerçekleştirmiş ve İslâm dinini tamamlamıştır. Bu din artık tamamdır. Bu sebeple, o yeniden tamamlanmaz. Bundan sonra tamamlanması gerekeler Müslümanlardır. Çünkü zaman içinde onlarda çok eksiklikler oluşmuştur.

37 - Tegâbün, 8. Not: Bu âyetteki emir bütün beşeriyetedir. Bu sebeple, diğer dinlerin mensupları da bu emrin şümulüne dahildirler. Bu böyle iken, gizli misyonerlik yapan bir takın kimseler, ehl-i kitap kendi inançlarıyla da cennete giderler, demektedirler. Bunlar yanlışlığı açık olan bu türlü sözleriyle ilim derecelerinin ne olduğunu da açıkça ele vermektedirler. Buna rağmen, bunları sözleri dinlenir âlimlerden sayanlara ne demek lâzımdır?

38 - Talak, 11.

39 - Nisâ, 174. Not: Kur'ân'ın hükümleri Allah Teâlâ önündeki sorgulamada geçerli olan tek delildir. Bunlar, doğruluğun da biricik delilleridir. Bu sebeple, bunlara uyan şeyler doğru ve haktır, uymayan şeyler ise yanlış ve batıldır.

midir? Bu böyle iken, inançsız kâfirlere kendi inanç ve amelleri süslü gösterilmiştir."[40]

"Allah güneşi ziya, ayı nur yaptı ve bunun için (ay için veya hem güneş, hem ay için) *menziller takdir etti. Bunlarla yılları saymanızı ve hesapları yapmanızı sağlamak istedi."*[41]

"Gökte burçlar yaratan, onların arasında bir çerağ (güneş) *ve bir nurlu ay barındıran Allah yüceler yücesidir."*[42]

"Sana kendi emirlerimizi kapsayan bir ruh indirdik. Sen bundan önce, kitap ve kitaba göre iman nedir bilmezdin. Biz, böyle iken sana indirdiğimizi bir nur yaptık ve onunla dilediğimiz kullarımızı hidayete erdirdik. Hiç şüphe yoktur ki, sen göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yolu olan doğru bir yola iletiyorsun. İşler (değerlendirilmek üzere) *sonunda Allah'a dönerler."*[43]

"Allah'a ve Resûlü'ne (Muhammed'e) *iman edenler dindarlıkta doğru olanlardır. Rableri yanında* (diğer insanlar hakkında) *şahitlik yapanlar da bunlardır. Bunlar için lâyık oldukları mükâfât ve nur vardır. Küfredip âyetlerimizi inkâr edenler*[44] *ise cehennem ehlidirler."*[45]

---

40 - En'âm, 122. Not: Batıla revaç veren süslerdir. Onun için, batıl şeyler süslü ambalajlar içinde sunulurlar. Ve akılları gözlerinde olanlar, bu süsleri görünce, içindeki çirkin batının da güzel ve hak olduğunu düşünürler.

41 - Yunus, 5.

42 - Furkan, 61.

43 - Şurâ, 52, 53.

44 - Kur'ân'ın hemen her yerinde "âyetlerimiz" sözünden maksat Kur'ân âyetleridir. Buna göre, bu âyetlere iman etmeyenler kâfirdirler ve cehennemliktirler. Ehl-i kitap da bunlara dahildirler.

45 - Hadid, 19.

"Ey iman edenler! Samimî bir şekilde iman edin. Bunu yaparsanız umulur ki, Rabbiniz o gün (kıyâmet günü) günahlarınızı affeder ve sizi altından ırmaklar akan ebedî bahçelere yerleştirir. O gün, Allah peygamberini ve onunla birlikte iman edenleri mahcup etmez. O gün bunların nuru önlerinde ve sağ yanlarında uzanır ve bunlar, «Rabbimiz! Nurumuzu tamamla ve bizi bağışla. Sen her şeye kadirsin.» diye dua ederler."[46]

"Münafıkların misâli o adamın misâline benzer ki, ateş yakar. Yaktığı ateş etrafını aydınlatmaya başlayınca, Allah (günahlarından dolayı) *onun gözlerini kör eder. Bunun üzerine o artık ne yaktığı ateşin ışığını, ne de gözlerinin ışığını görür. Allah, münafıkları da böyle karanlıkların içinde bırakır."*[47]

---

46 - Tahrim, 8. Not: Bu nur, onların iman ve sâlih amellerinden hâsıl olan nurdur.

47 - Bakara, 17. Not: Bu âyette teşbih ve mecaz üslubuyla anlatılan olay şudur: Münafıklar önce Müslüman olurlar. Böylece İslâm'ın nurundan faydalanabilir hale gelirler. Fakat, ondan sonra gizli küfür ve inkâra saparlar. Bunun üzerine, Allah Teâlâ onları İslâm'ın nurundan da, fıtrî olarak sahip oldukları kalp ve vicdan ışığından da mahrum eder. Ve onlar hem din, hem de vicdan nurundan mahrum olmanın karanlıkları içinde kalırlar. Aslî kâfirin bir parça vicdan ışığı bulunabilir, fakat münafık ve mürtetlerin bu kadarcık ışığı da olmaz. Çünkü, onlar, hakkı tanıdıktan sonra, nefislerinin emriyle onu inkâr etmeye kalkışınca, Allah Teâlâ onların vicdanlarını külliyen bozar. Bu bir realitedir. Ben bunu bugün bir gazetede okuduğum bir haberle örneklendirmek istiyorum. Haber şöyledir: Türkiye-Avrupa Birliği Karma Parlamento Komisyonu Eş başkanı şöyle demiştir: "Benim ülkem olan Hollanda'da ve İngiltere'de başörtülülerin okula gitmesine izin veriliyor. Türkiye ise baş örtüsü konusunda çok katı. Türkiye'de başörtüsü yasağı bitmeli." Aslî bir kâfir bunu söylüyor. Demek ki, bir parça vicdanı varmış ki, onunla sözü edilen konudaki sertlikten ve zulümden rahatsız olmuştur. Fakat bizde öyle münafık ve mürtetler vardır ki, ne bu konuda, ne de her hangi bir konuda Müslümanlara dinlerinden dolayı verilen sıkıntı ve yapılan haksızlık ve zulme karşı vicdanları zerre kadar rahatsız olmaz.

"Kimisi de yeterli derecede bilgi edinmeksizin ve nurlu kitabın hidayetine uymaksızın yanını eğip bükerek (kibirli bir eda ile) *Allah mevzuunda söz söyleyip tartışır. Maksadı ise Allah'ın yolunu tıkamak ve insanları bundan çevirmektir. Bu kimse için dünyada zillet, kıyâmet gününde de yakıcı azap vardır."*[48]

"Ey peygamber! Biz seni her türlü şüphenin üstünde hakkın şahidi, müjdeci, uyarıcı ve Allah'ın emriyle O'na çağırıcı olarak görevlendirdik ve seni nurlu ve aydınlık verici bir lamba (veya güneş) *yaptık. Müminlerin Rablerinden büyük bir lütfe ereceklerini kendilerine müjdele."*[49]

Bil ki, hadd-i zatında mevcut olduğu halde, gözle görünmeyen şeye de karanlık denir. Fakat hakikî karanlık, yokluktur. Çünkü yokluk, gözlere görünmediği gibi, onun mevcudiyeti de yoktur. Yokluğun zıddı ise vücuttur, yani var olmaktır. Yokluk karanlık olduğuna göre, vücut da nurdur. Biz daha önce görünmeye nur demiştik. Burada vücuda da nur diyoruz. Çünkü, vücut, yani var olmak görünebilmenin ön şartı ve ilk basamağıdır. Ancak vücut da iki kısımdır. Bunlar varlığı kendisinden olanla varlığı başkasından olandır. Varlığı başkasından olan vücut hakikî bir vücut değildir. Çünkü o, varlığını başkasının gücü-

---

48 - Hac, 8-9. Not: Bu âyet o dönemdeki belli bir inkârcı hakkında indirilmiştir. Fakat, hükmü kalıcıdır ve bu türlü inkârcılar her zaman bulunurlar. Bu âyetin vermek istediği mesaj şudur: Yeterli ölçüde ilmî donanıma sahip olmadıkça ve Kur'ân'ın Allah Teâlâ hakkındaki açıklamalarını öğrenmeden Allah Teâlâ mevzuunda tartışmaya kalkışmamak lâzımdır. Özellikle Müslüman olanların bu disipline şiddetle uymaları zorunludur. Çünkü bu hassas konuda hiçbir hata bağışlanmaz ve en ufak bir yanlışlık küfre düşmeye sebep olur.

49 - Ahzâb, 46, 47.

ne borçludur ve var olmaya devam etmesi de bu güç sayesinde mümkündür. Varlığı kendisinden olan vücut ise hakikî ve gerçek vücuttur. Çünkü öncekinin aksine, bu vücut ne var olmak, ne de varlığını sürdürmek için, kendi dışında bir şeye muhtaç değildir. Bu vücut, yani varlık Allah Teâlâ'nın vücudu ve varlığıdır. Önceki vücut ise, varlığını O'na borçlu olan bütün yaratıkların vücudu ve varlığıdır. Hal bu olunca, gerçek nur yalnız Allah Teâlâ'dır. Çünkü, gerçek vücut (varlık) sahibi yalnız kendisidir.

Hakikatte bu böyle olduğu için, her şeyin hakikatine bakan ve sadece ona itibar eden tahkik ehli, varlık âleminde nur olarak da, varlık olarak da yalızca Allah Teâlâ'yı görür ve sadece O'nu bilirler. Bunlara göre, *"Allah'ın yüzünden başka her şey fânidir."*[50] âyetinin manası da şöyledir:

1- Genellikle zannedildiği gibi, Allah Teâlâ'dan başka şeyler, bir müddet sonra fena bulup yok olmazlar. Onlar, var iken de fena halindedirler ve yokturlar. Çünkü onlar, vücutları kendilerinden olan hakikî varlıklar değildirler.

2- Allah Teâlâ dışındaki şeylerin iki yüzü ve iki yönü vardır. Bunlar, kendilerine bakan yüzleri ve yönleriyle, yani bu cihet ve itibarla fâni ve madumdurlar (yokturlar). Onlar sadece Allah Teâlâ'ya bakan yüzleri ve yönleriyle vardırlar. Çünkü, varlıklarını O'na borçludurlar ve ancak O'nun izin verdiği ve irade ettiği süre içinde var olmaya devam edebilirler. Geçen âyetteki, "Allah'ın yüzünden"

---

50 - Kasas, 88.

maksat da, Allah Teâlâ'nın kendi yüzü değil, varlıkların Allah Teâlâ'ya bakan yüzleri ve yönleridir.

Varlıklara bu gözle bakan tahkik ehli, yok olduklarını anlamak için onların zâhiren de dağılıp gittiklerini görmek zorunda değildirler. Çünkü, onlar zâhire göre mevcut iken de, ölü ve madumdurlar. Bunlar, gaflet ehlinin kıyâmet gününde duyacakları, *"Mülk kimindir? O, bir olan ve kahredici güce sahip bulunan Allah'ındır."*[51] hitabını bu dünyada da duyarlar.[52]

Bu kimseler, namazlarda da çokça okunup tekrar edilen "Allahu ekber, yani Allah en büyüktür" sözünden de, Allah Teâlâ'nın diğer şeylerden daha büyük olduğu manasını anlamazlar. Çünkü, Allah Teâlâ'nın zatından başka bir şey mevcut bulunmadığı için, böyle bir manayı kastetmek anlamsızdır. Bunların bu sözden anladıkları mana şudur: "Allah Teâlâ, peygamberler ve melekler de dahil olmak üzere hiçbir kimse tarafından bilinemeyecek kadar büyüktür. O'nu yalnızca kendisi bilir. Ve O şundan veya bundan daha büyüktür, denilemeyecek derecede büyüktür. O'nun büyüklüğü başka şeylerden daha büyük olmak şeklinde değildir. Çünkü, başka şeyler bulunmadığı gibi, bulunmaları farz edilse de, Allah Teâlâ'nın büyüklüğünü bunlarla ölçmek O'nun büyüklüğünü küçültmek olur. Çünkü meselâ, "Bu kılıç asadan daha keskindir." denilse, bu kıyaslama kılıç için bir medih değil, bir

---

51 - Ğâfir, 16.

52 - Mülk, ilk akla gelen manasıyla insanın kendi varlığı dışında sahip olduğu şeydir. Fakat, hakikatte o, insanın ve diğer varlıkların kendi varlıklarını da kapsar. Buna göre, yukarıdaki âyetin bir manası da şudur: "Allah'tan başka kim (veya kimler) varlığa sahiptir?"

zemdir. Tıpkı bunun gibi, "Allah Teâlâ, hakikî varlık olmayan şeylerden daha büyüktür." denilse, bu söz hakikî varlık olan zat-i kibriya için medih değil, zem olur.

Tahkik ehlinin bir kısmı, bu bahsettiğimiz hakikati yalnız bilgi ve şuur seviyesinde bilirler. Bir kısmı da onu bunun ötesinde zevk ve hal şeklinde de hisseder ve duyarlar.

(Fakat buna rağmen, herkes gibi bunlar da şeriatın sınırları içinde kalmak ve mecazî anlamda da olsa, diğer varlıkların varlığını kabul etmek zorundadırlar. Çünkü, bu varlıkların varlığı kabul edilmediği takdirde, ortada ne din, ne şeriat, ne mükellefiyet, ne iyilik ve kötülük, ne günah ve tâat, ne dünya ve âhiret, ne cennet ve cehennem diye bir şey kalmaz. Bu sebeple, asıl mahiyetleri ne olursa olsun, varlıkların mevcut olduklarını kabul etmek lâzımdır. Bu böyle olduğu için, şeriata göre kurtuluş formülü de, "Allah'tan başka mevcut yoktur" değil, "Allah'tan başka ilâh yoktur" sözüdür. Bu şu demektir: Başka varlıklar da mevcutturlar. Fakat bunlarda ilâh olma özelliği yoktur.)

Hakikî varlık yalnız Allah Teâlâ olduğu için, "Lâ ilâhe illâ Hu, yani O'ndan başka ilâh yoktur." denildiği zaman, bu sözdeki "O" zamiri Allah Teâlâ'ya râci' olur. Aynı sebepten dolayı, yapılan bütün hamd ve senalar O'na giderler,bütün övgü ve medihler O'nu gösterirler. Bütün sözler ve işaretler O'nu anlatır ve O'nu tanıtırlar. Bütün doğru yollar da O'na giderler.

Tahkik ehline göre, yedi gök sözünden maksat da bir ve tek olan Allah Teâlâ'nın yedi türlü tasarrufudur. O'nun

diğer varlıkları yaratması birinci göktür. Canlılarda his ve duygu yaratması ikinci göktür. İnsanlara akıl vermesi üçüncü göktür. Bunların üstünde yedi göğü tamamlayan daha başka tasarrufları da vardır. Arş da O'nun diğer varlıklardan ayrı ve üstün olduğunun ifadesi ve O'nun azamet ve büyüklüğünün simgesidir. Hak O'dur. Münezzeh olan O'dur. Kulaklara duyuş, gözlere görüş, dile konuşma, el ve aykalara hareket veren O'dur. Bunları selp etmek suretiyle hastalık ve ölüm veren O'dur. Akıllara ışık veren ve bunları ilhamlarla besleyen O'dur. Bu ışığı söndürmek ve ilhamlarını kesmek suretiyle akılları karanlığa mahkûm eden ve onları dalalete sokup saptıran da O'dur. Bu böyle olduğu için, bir kısım ehl-i tahkik bir şey gördükçe onunla birlikte Allah Teâlâ'yı da görürler. Bir kısmı ise, bir şeye bakınca, onu değil, Allah Teâlâ'yı görürler.

Eğer denilse ki, Allah Teâlâ göklerin ve yerin nuru ise, neden O'nun nurunu göremiyoruz?

Biz de deriz ki, bunun sebebi Allah Teâlâ'nın nurunun çok şiddetli olmasıdır. Çünkü çok şiddetli olan nur, gözle görülmez.[53] Bu sebeple, bu derecede şiddetli olmamasına rağmen, güneşin eşya üzerindeki nurunu da göremiyoruz. Biz yalnızca bu nurla aydınlanmış olan renk ve şekilleri görüyoruz. Fakat güneş batıp nurunu çekince, meydana gelen karanlıktan onun nurunun varlığını anlı-

---

[53] - Bizce Allah Teâlâ'nın nurunun görülmemesinin asıl sebebi, O'nun nurunun maddî bir nur olmamasıdır. Halbuki, göz ancak maddî olan nurları görebilir. Maddî olan nurdan maksat ise, maddeden hâsıl olan nur ve ışıktır. Dünyada gözle görülen bütün nurlar bu tür nurlardır.

yoruz. Allah Teâlâ'nın nuru ise, güneş gibi batış yaşamadığı ve hiçbir zaman çekilmediği için, onun varlığını basit bir bakışla anlayamıyoruz Şu bir gerçektir ki, bazı şeyler ancak yok olmaları veya ortadan çekilmeleriyle anlaşılırlar. Bu iki husus da Allah Teâlâ'nın nuru için muhâldırlar. Allah Teâlâ'nın nuru yok olur veya çekilirse, gök ve yer bütünüyle karanlığa görülür ve yok olurlar. Çünkü bunlara varlık kazandıran da, onları aydınlatan da O'nun nurudur. Ancak gözler görmeseler de, üzerinde gaflet perdesi bulunmayan kalpler, Allah Teâlâ'nın nurunu görürler.

Zuhurunun şiddetinden dolayı gizlenen ve nurunun şiddetli parlaklığı sebebiyle görünmeyen Allah Teâlâ'yı tenzih, tesbih ve takdis ediyoruz.

İKİNCİ FASIL

ÂLEMDE İKİ ÂLEM VARDIR

Bil ki, yaşadığımız bu âlemde iki âlem vardır. Bunlardan birisi maddî, diğeri de manevîdir. Birinci âleme aynı zamanda cismânî, hissî ve suflî, ikincisine ruhânî, aklî ve ulvî de dendir. İki âlem için bu kadar ismin bulunması seni şaşırtıp âlemlerin de bu isimler kadar çok olduğu vehmini vermesin. Çünkü bu âlemler iki tanedirler. Bu farklı isimler ise, farklı bakış açılarından dolayıdır. Çünkü bu âlemlere mahiyetleri cihetiyle bakıldığı zaman, mahiyeti madde olan birincisine maddî, mahiyeti mana olan ikincisine de manevî denir. Onları algılamayı sağlayan vasıta ve cihaz cihetiyle bakıldığı zaman, his ve duyularla algılanan birincisine hissî, akılla algılanan ikincisine aklî denir. Onların birbirine göre olan konumları cihetiyle bakıldığı zaman da aşağı olan ve aşağıda bulunan birincisine süflî, üstün olan ve üstte bulunan ikincisine de ulvî denir.

Burada olduğu gibi, manaları önce düşünmek, o manalar için konular isimleri ise bundan sonra düşünmek lâzımdır. Bu tertiple düşünüldüğü takdirde, isimlerin çokluğu şaşırtıcı olmaz. Çünkü bunlardan birinin mahiyet, diğerlerinin de sıfatlar olduğu anlaşılır. Fakat, bunun aksine, önce isimler düşünüldüğü zaman, bu isimler kadar manaların da bulunduğu zannedilir. Bu zan da yanıltıcı olur.

Sözü edilen iki âlemden manevî olanına melekûtî ve gayp âlemi de denir. Çünkü bu âlemi idrâk etmek ancak meleklerin saflığına (ruhun arı ve duru oluşuna) ve akla sahip olmakla mümkündür. Bu âlem bu iki haslete sahip

olmayan kimselere ise gizli ve kapalıdır. Buna mukabil, maddî âleme de önceki isimlere ilâve olarak şahâdet âlemi de denir. Çünkü bu âlemi duyuları olan bütün canlılar algılar ve bunların hepsi onu müşâhede ederler.

Mahiyetleri farklı olan bu iki âlem birbirinden kopuk ve ilişkisiz değildirler. Aksine, onların arasında sıkı bir bağlılık, münâsebet ve ilişki vardır. Maddî ve hissî olan âlem, manevî ve aklî olan âleme çıkmak için merdiven ve basamak hükmündedir. Çünkü insanların âlemle teması ve tanışması önce duyularla olur. Manevî ve aklî olan âleme çıkmaları ise, bundan sonra gerçekleşir. Ancak bu ikinci âleme herkes çıkamaz. Buna ancak akıllarını doğru istikamette çalıştıranlar çıkarlar. Bunların terakkileri de akıllarını bu şekilde çalıştırıp bu âleme çıkmalarıyla sağlanır. Çünkü akıl ve ruhun terakki etme vesileleri olan Allah Teâlâ'ya yakın olmak ve O'nu tanımak bu çıkış sayesinde gerçekleşir. Bu sebeple, bu çıkış olmadığı takdirde bunlar da gerçekleşmezler. O zaman Allah Teâlâ'ya yakın olmayı ve O'nu tanımayı ummak boş bir temenniden ibaret kalır. Manevî aleme çıkamayanlar, bu âlemin gerçeklerinden habersiz bir şekilde, hayvanlar gibi maddî ve süflî âlemde duyularıyla yaşarlar. Kur'ân-ı Kerim'de bu iki sınıf insanlar için yapılan kıyaslamalardan birisi şudur:

"Yüz üstü sürünerek giden mi, yoksa dimdik yürüyen mi doğru olan pozisyondadır? De ki, Allah sizi insan olarak yarattı ve size kulak, göz ve akıl verdi. Neden O'na şükredip bu cihazlarınızı kullanmıyorsunuz?"[54] Bu âyet-

---

[54] - Mülk, 22, 23.

lerde, madde ve şahâdet âlemine bağlanıp kalanlar, yüzleri aşağıya doğru olan hayvanlara benzetilmişlerdir. Bu durumdan kurtulmanın yolu ise, aklını kullanmak ve Allah Teâlâ'yı tanıyıp O'na ibadet ve şükretmektir.

Madde ve his seviyesinin üstünde olan manevî ve aklî âleme "Haziret'ül-Kudüs" de denir. Çünkü bu âleme girebilmenin şartı his ve duyuların esiri olmamak ve hayvan seviyesinde kalmaya râzı olmamaktır. Bu iki hal ise, bu temiz âleme çıkmayı önleyen engeller ve manevî pisiliklerdir. Bu âleme çıkan akla da "Mukaddes vâdi" denir. Çünkü, Hakkın tecellisi, hitabı ve vahyi Hz. Musa'ya Tur vadisinde eriştiği gibi, diğer insanlara da akıl sayesinde erişirler. Ancak, vahiy peygamberlere mahsus olduğu için, diğerlerine verilen şey vahiy değil, sâdık ilhamlardır.

Akıl manevî âlemde Allah Teâlâ'yı tanır. Ancak bu, O'nun mahiyetini bilmek şeklinde değildir. Çünkü O'nun mahiyetini bilmek mümkün değildir. Buradaki tanımak ise, O'nun kendi dışındaki varlıklarının yaratıcısı olduğunu, bunlarda mutlak bir şekilde tasarruf ettiğini ve tek hakikî varlığın kendisi olduğunu anlamak ve bu anlayışı şühûd ve müşâhede derecesinde duymaktır. Allah Teâlâ'yı ancak bu şekilde tanımak mümkün olduğu için, müşrikler Allah Resûlü'ne, "Bize Rabbini tanıt." dedikleri zaman, İhlâs suresi indirilmiş ve Allah Teâlâ'nın mahiyeti değil, sıfatları anlatılmıştır. İhlâs suresinin meâli şöyledir:

"De ki Allah birdir. Allah samed'tir.[55] *Evladı yoktur. Kendisi de evlat değildir. Onun dengi yoktur."*

---

[55] - Lügat ve Tefsir kitaplarında samed ismi için çok manalar zikredilmiştir. Bu manaların en yaygın olanı ise şudur: Samed, hiçbir kimseye muhtaç olmayan ve herkesin kendisine muhtaç olduğu yüce varlıktır.

Yine aynı sebepten dolayı, Nemrut Hz. İbrahim'e, "Rabbin kimdir?" diye sorduğu zaman, bu peygamber şöyle demiştir:

"Rabbim öldüren ve diriltendir... Rabbim güneşi gökte gezdirendir."[56] Firavun da Hz. Musa'ya bu soruyu sorduğu zaman, bu peygamber de şu şekilde cevap vermiştir:

"Rabbim göklerin ve yerin ve bunların arasındaki şeylerin Rabbidir... O doğunun ve batının Rabbidir.[57] *Rabbim her şeyi yaratan ve yarattığı her şeye hayat şartlarını öğretendir."*[58] İki peygamberin verdiği bu cevaplar da, Allah Teâlâ'nın mahiyetini değil, sıfatlarını ve fiillerini tanıtmak şeklinde olmuştur.

Bil ki, [mana âlemi manalardan, madde âlemi ise maddelerden oluşmuştur. Mana âlemindeki manaları anlatmak gerektiği zaman, onlar için madde âleminde kendilerine tekabül eden misâller (isimler, şekiller, suretler) kullanılır.] Vahiyde, keşifte ve rüyada da bu prensip uygulanır. Bu böyle olduğu için, meselâ Allah Resûlü'nün mana âlemindeki konumu Kur'ân-ı Kerim'de, "nur saçan lamba" tabiriyle ifade edilmiştir.[59] Kur'ân-ı Kerim'in

56 - Bakara, 258.

57 - Şuarâ, 26, 28.

58 - Tâhâ, 50. Not: Allah Teâlâ'nın her canlıya hayat şartlarını öğretmesi O'nun varlığının büyük delillerindendir. O, yarattığı canlılara hayat şartlarını öğrettiği için, insan kısmen, insan dışındaki canlılar ise, bütün olarak eğitimli olarak dünyaya gelirler. Dinsizler, Allah Teâlâ'nın bu baş döndüren eğitimine "iç güdü" ismini vererek onu dikkatten kaçırmak isterler.

59 - Ahzâb, 46.

kendisi "ruh" kelimesiyle anlatılmıştır.[60] "*Biz gökten su indirdik. Dereler bu sudan aldıklarıyla aktılar.*"[61] âyetinde de din ve marifet ilmi su, kalpler ise vadi misâlleriyle verilmiştir.

Vahyin bir cüz'ü olan rüyalarda görülen manalar da misâller ve sembollerle gösterilirler. Bu sebeple meselâ rüyada görülen güneş sultanla, ay vezirle tabir edilir.[62] Elindeki mühürle ağızları mühürleyen kimse, oruç günü sabah ezanı okuyan müezzinle tabir edilir. Ayakkabılarını çıkarmak, dünyayı terk etmeye işaret sayılır. Kalem ilim, kitap ilmî birikim, güzel yüz Allah Teâlâ'nın rahmetiyle tefsir edilir. Çünkü güzellik Allah Teâlâ'nın rahmetinin eseridir. Emekleyerek yürümek zorluğu temsil eder. Allah Resûlü'nün, "*Ben Abddurrahman ibni Avf'ın emekleyerek cennete girdiğini gördüm.*" sözündeki emeklemek de gerçek emeklemek değil, zorluk anlamındadır. Çünkü, adı geçen sahâbi çok zengindi. Bu kadar zengin olmakla birlikte mala aldanıp dünyaya meyletmemek ve cennet yolunu takip etmek zor bir olaydır.

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, "*Kur'an için bir zâhir, bir de bâtın vardır.*" buyurmuştur. Bu hadis-i şerif, Allah kelâmının biri açık, diğeri gizli iki türlü manaları bulunduğunu, açık olan manaların gizli olan manalar

---

60 - Şûrâ, 52. Not: Halbuki ruh, ilk akla gelen manasıyla insanı yaşatan canlı bir cevherdir.

61 - Ra'd, 17.

62 - Sultan ve vezirlerin bulunmadığı şimdiki zamanda ise, güneş ve ayı başka şeylerle yorumlamak lâzımdır. Kur'ân-ı Kerim'de geçtiği üzere, Hz. Yusuf'un gördüğü güneş ve ay onun kendi babası ve annesiyle yorumlanmıştır.

için bir misâl, bir sembol ve bir simge olduğunu ifade ediyor. Bu hadisin tefsiriyle ilgili olarak üç mezhep oluşmuştur. Bunlardan ikisi batıl ve sapık, biri de haktır. Batıl olan mezheplerden birisi Bâtinî denilen fırkanın görüşü ve mezhebidir. Bâtiniler: "Madem ki, açık manalar gizli manalar için birer işarettirler, öyleyse, açık olan manalar hükümsüzdürler." demişlerdir. Bu sebeple, bunlar meselâ, Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'ya, *"Ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen, mübarek bir yerde, kutsal vadidesin."*[63] âyetini tefsir ederken şöyle demişlerdir: "Bu âyetin zahir manası olan mübarek vadide bulunmak ve ayakkabı çıkarmak olayı hakikatte gerçekleşmemiştir. Bundan kastedilen mana, Allah Teâlâ'ya yakın olmak ve O'ndan vahiy ve ilham almak için kalbini dünya ve âhiret düşüncelerinden temizlemektir." Bâtinilere göre, mübarek vadi kalbin simgesi, ayakkabıların çıkarılması da dünya ve âhireti terk etmenin maddî âlemdeki misâlidir. Ve meselâ, Allah Resûlü'nün, *"Köpek bulunan bir eve melekler girmez."* hadisini şerh ederken de şöyle demişlerdir: "Bu hadiste maddî anlamda köpek ve ev kastedilmemişlerdir. Buradaki köpek kalbin gazap ve yırtıcılığı, ev de kalbi temsil ediyor. Hadisin manası ise, içinde gazap ve yırtıcılık huyu bulunan bir kalbe meleklerden ilham gelmemesidir.

Bâtinilere karşı zâhiriler (veya Haşeviler) ise âyet ve hadislerin sadece zâhir manaları bulunduğunu, bunların yanında veya arkasında zahir manaların kendilerine sembol ve simge oldukları başka manalar bulunmadığını ileri sürmüşlerdir.

---

63 - Tâhâ, 12.

Hak mezhebin ehli ise,yukarıdaki hadisi-i şerifte de açıkça bildirildiği gibi, hem zâhir, hem de bâtın manaların bulunduğunu ve bu manaların ikisinin de geçerli olduğunu, zâhir manaların aynı zamanda bâtın manalar için birer sembol ve işaret olduklarını söylemişlerdir. Hak olan bu mezhebe göre, meselâ namazın bâtın manası Allah Teâlâ'nın azameti önünde eğilmek ve O'na kayıtsız ve şartsız itâat etmek ise de, bilinen şekliyle namaz kılmak da farzdır. Orucun bâtın manası, Allah Teâlâ'nın emri üzerine her türlü istek ve ihtiyaçtan geçmek ise de, bilinen şekliyle oruç tutmak da lâzımdır. Zekâtın manası Allah Teâlâ'nın rızasını maldan üstün tutmak, haccın manası Allah Teâlâ için, gerektiğinde evlâd-u iyâldan, yurt ve yuvadan vazgeçmek ise de, bunların zahir manaları olan ibadetleri ifa etmek de gereklidir.

Bu mezhebin ehli şöyle demişlerdir: "Her hakkın bir hakikati vardır. Zâhir manalar hak, bâtın manalar da hakikattirler." İstersen, bunlara şeriat ve hakikat de diyebilirsin.

Zâhir manalarla bâtın manlar birbiriyle öylesine mezç olup yoğrulmuşlardır ki, bazıları bunları şu dizelerde anlatılan cam ve şaraba benzetmişlerdir:

Cam parlak, şarap da saftır
İç içe bir bütündür ikisi
Uymuşlar birbirine öylesine
Bakarken dersin, hepsi şarap
Ya da camdır ikisi tümüyle

Şöyle denilmiştir:

"Kâmil olan kimse, iç manaya yönelmekle birlikte, dış manayı da göz ardı etmez. Çünkü maksat şarap ise de, şarabı tutan camdır. Maksat şaraptır, diyerek cam kırılırsa, şarap da dökülür." Bu böyle olduğu için, "Önemli olan kalp temizliğidir." deyip ibadetleri terk etmek, emir ve yasakları çiğnemek doğru değildir. Çünkü kalp temizliğini koruyan şey ibadetleri yapmak, emir ve yasaklara uymaktır."

"Allah amelimize muhtaç değildir." deyip ameli terk etmek de yanlıştır. Çünkü, Allah amelimize muhtaç değilse de, biz amelimize muhtacız.

"Kalp ve duygularımız kirlidir. Bu durumda ibadet etmek ne işe yarar." deyip ümitsizlik de göstermemek lâzımdır. Çünkü emredilen şey, kalp ve duyguları mümkün mertebede temizlemektir. Ayrıca, ibadet emri kalp ve duyguların temiz olması şartına bağlanmamıştır. Çünkü, ibadet emrinin bunların temiz olması şartına bağlanması, tıpkı ilaç kullanmanın sağlıklı olmak şartına bağlanması gibi ters bir durumdur. Çünkü ilaç hastalık var diye kullanılır, ibadet de kalp ve duygularda kirler var diye yapılır.

Âlemin maddî ve manevî âlemler olmak üzere ikiye ayrıldığını söylerken, bu âlemlerin birbirinden ayrı ve kopuk olmadıklarını, maddî âlemin manevî âleme geçiş için merdiven ve basamak olduğunu söyledik. Bu iki âlem arasındaki bir ilişki de maddî âlemin cam, manevî âlemin ise şarap gibi olmasıdır. Ya da maddî âlemin pencere, manevî âlemin de bu pencere içinde yanan lamba ve ışık

olmasıdır. Bunlardan birisi gaye, diğeri vasıtadır. Fakat gaye vasıtasız gerçekleşmez. Vasıtanın değeri de gayeye hizmet etmesi ölçüsündedir.

Bil ki, rüya halinde gaybe âit şeylerin görülmesi, kalpte mevcut olan fıtrî nur ve ışık sayesindedir. Uyanıklık halinde ise, dış duyuların baskısı bu ışığı etkisiz hale getirir. Peygamberde ise, bu nur dış duyulardan daha az kuvvetli olmadığı için, uyanıklık halinde de etkinliğini sürdürürdü. Bu yüzden, peygamber rüya halinde görülen şeyleri uyanıklık halinde de görür ve bunları söylerdi. Bu sebeple, onun rüya anlatımı tarzında olan sözleri de rüyalar gibi tevil ve yorum gerektirebilir. Ancak bunlar yine de rüyalar kadar kapalı ve anlaşılmaz değildirler. Çünkü rüyalar açık ve net olan vahyin kırkta biri iken, peygamberin uyanıkken gördüğü rüyalar onun üçte biri derecesindedirler.

ALGILAMA AŞAMALARI

Algılama, aşamalar halinde yaşla birlikte en basitten başlar, aklî idrâk ve kutsal ruh denilen seviyelere kadar yükselir. Bu aşamalar şöyle gelişir:

1- Hissetmek. İnsan, duyu organlarıyla algıladığı şeyleri hisseder. Bu hissetme, doğuştan itibaren oluşur. O, diğer canlı türlerinde de mevcuttur.

2- Hıfzetmek. İnsan, hissettiklerini gerektiği zaman düşünce malzemesi olarak akla sunmak üzere zihninde hıfzeder. Hıfzetme yeteneği bebeklerde yoktur. Bu se-

beple, kendilerine bir oyuncak verildiği zaman ona ilgi duyarlar. Fakat, ellerinden alınıp gizlendikleri takdirde onları unuturlar. Hıfz etme melekesi oluştuktan sonra ise, oyuncakları ellerinden alındığı takdirde ağlar ve onları geri isterler.

Hıfz etme yeteneği bazı hayvanlarda da vardır. Bu sebeple meselâ köpek bir kere sopayla dövülürse, ondan sonra sopayı gördükçe kaçar. Çünkü o, sopayı görünce onunla dövüldüğünü hatırlar. Fakat bu yetenek diğer bazı hayvanlarda yoktur. Onun için, meselâ kelebek ışığı görünce ondan hoşlanır ve ona hücum eder. Hararetini hissedince de uzaklaşmaya çalışır. Fakat kısa bir müddet sonra bu acı tecrübeyi unuttuğu için, daha doğrusu onu hıfz edip hatırlama yeteneğine sahip olmadığı için tekrar onun üstüne gider.

3- Düşünmek. Düşünmek de iki aşamalıdır. Birinci aşamadaki düşünmek, hissî şeylerin ötesindeki zorunlu manaları algılamak şeklindedir.[64] Bu algılama aklın oluşması sayesinde gerçekleşir. Onun için bu algılama akıl sahibi olmayan küçük çocuklarda ve hayvanlarda yoktur. İkinci aşamadaki düşünmek ise, akıl yoluyla kazanılan basit manaların arasında sentezler yaparak daha yüksek ve karmaşık manalar ve sonuçlar elde etmeye çalışmak şeklindedir. Düşünme yeteneği geliştikçe, sonuçlar arasında yeni sentezler yapılır ve yeni sonuçlar bulunur. Bu işlem hemen hemen bitmemecesine sürüp devam eder.

4- Kutsal yetenek. Bu yetenek akıl ve düşüncenin üstünde olup peygamberlere mahsus olan bir özelliktir.

---

64 - Zorunlu manalardan neyin kastedildiğini daha önce gördük.

Bu yeteneğin daha düşük bir hali bazı velilerde de görülür. Peygamber bu yetenek sayesinde gayp âlemine âit manaları algılar ve âhiret hallerini müşâhede eder. Kur'ân-ı Kerim'de bu yeteneğe "ruh" adı verilmiş ve peygamberimize hitaben şöyle buyurulmuştur:

"Bu suretle sana kendi emrimizden olan bir ruh vahyettik."[65]

Aklın üstünde böyle bir ruh ve meleke bulunduğunu inkâr etmemek lâzımdır. Bunu inkâr etmek, kundaktaki bebeğin, sahip olmadığı aklı inkâr etmesinden farksız bir şeydir. Herkes sahip olmadığı her şeyi inkâr ederse, kabul edilen şeylerin sayısı çok azalır. Kaldı ki, akıldan üstün olan yalnızca bu kutsal ruh da değildir. Çünkü meselâ şiir yeteneği de akıldan üstün ve en azından, ondan ayrı olan bir yetenektir. Bu sebeple, en akıllı insanlar da bu zevke sahip olmayabilirler. Zevk (gerçekleri kalp yoluyla duymak) de ilmin üstünde veya en azından ondan ayrı bir yetenektir. Bu sebeple, zevki yalnızca ilim yoluyla kazanmak mümkün değildir. İlmin yanında yeteneğin de bulunması lâzımdır. Hakikatleri algılamanın en üstün yolu ise zevktir. Zevkten sonra ilim ve akıl, bunlardan sonra da taklit gelir. Bu böyle olduğu için, zevk yoluyla (yani gerçekleri kalple duyarak) iman edenlerin derecesi en üstün, ilim ve delil yoluyla iman edenlerin derecesi bundan sonra, başkalarını taklit ederek iman edenlerin derecesi de en sondadır. Kur'ân-ı Kerim'de bu derecelerden son ikisi karşılaştırılarak şöyle buyurulmuştur:

---

65 - Şurâ, 52. Not: Bu âyetteki ruh, Kur'ân anlamında da kabul edilmiştir. "Vahyettik" fiili de bu manayı teyit ediyor.

"De ki, bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"[66]

"Allah içinizden iman edenleri yükseltir. İman eden ilim sahiplerini ise derecelerle yükseltir."[67] Peygamberin derecesi ise ilim ehlinin derecesinden de daha yüksektir. Çünkü onun imanı yalnızca ilim yoluyla değil, aynı zamanda kendisine özel bir yetenek olarak verilen kudsî ruh ve zevk yoluyladır.

Bu zikredilen algılama aşamalarının hepsi de birer nurdurlar. Çünkü, onlar sayesinde varlıklar aydınlanır ve mevcut olmalarından türlü hallerine kadar bütün yönleriyle açıklık kazanırlar. Ancak, *"Nur nur üstündedir."*[68] âyetiyle işaret edildiği gibi, bu nurların en kuvvetli ve en şerefli olanı zevk ve ruhî duyuşa dayanan kısmıdır. Bunun da başında peygamberin nuru ve ona tahsis edilen ruh gelir. Çünkü bu nur ve ruh sayesinde peygamber sadece yerdeki şeyleri değil, gökteki şeyleri de bilmiş ve yalnızca dünyanın olaylarını değil, âhiretin hallerini de keşfetmiştir.

Bir husus da şudur ki, bu nurların ilk basamaklarında insanlarla hayvanlar ortak ve müşterek iseler de, bunların veriliş maksatları ayrıdır. Çünkü hayvanlara verilen his nuru gıda aramak ve hayatı korumak içindir. İnsanlara verilen bu ve daha üstteki nurlar ise ilim ve marifet kazanmak ve bu sayede dinî hakikatlerin doğruluğunu anlayıp Allah ve Resûlü'nü tasdik etmektir.

Hepsi de Allah Teâlâ tarafından verilen bu nurlar, manevî şeyler oldukları için, nur âyetinde maddî olan ışık

66 - Zümer, 9.
67 - Mücâdele, 11.
68 - Nur, 35.

ve ışık cihazlarına benzetilmişlerdir.[69] Hissetmek şeklindeki algılama nuru pencereye benzetilmiştir. Çünkü, ışık pencerede oluştuğu gibi, his ve duyum da dış âleme açılan birer pencere olan göz, kulak ve burunda oluşur. Hıfzetmek nuru lambaya benzetilmiştir. Çünkü lamba ışığı koruduğu gibi hıfz etme yeteneği de duyumları korur. Düşünme nuru cama benzetilmiştir. Çünkü cam ışığı arttırıp çoğalttığı gibi, düşünmek de sentezler yapmak suretiyle bilgileri çoğaltır. Kutsal ruh ve yetenek de ışığın kaynağı olan zeytinyağına benzetilmiştir. Bu ruh ve yetenek doğrudan doğruya Allah Teâlâ'nın bir lütuf ve vergisi olduğu için, herhangi bir yerden alınmamış, çalışıp kazanılmamıştır. Bu nur ve yeteneğin verildiği peygamber hiçbir eğitim almasa da dünya ve âhiretin gerçeklerini bilir. Bu âyette eğitim de ateşe benzetilmiştir. Çünkü ateş ham olan şeyleri pişirdiği gibi, eğitim de insanları bilgi ile donatıp olgunlaştırır. Bu sebeple, peygamber dışındaki insanlar eğitim görmeye muhtaçtırlar. Peygamber ise buna muhtaç değildir. Çünkü onun eğitimi ona verilen kutsal yetenek ve ruhun içinde münderiçtir.

Sözü edilen nurların bir kısmı inkârcı kâfirlere de verilmiştir. Fakat bunlar, verilen nurları hakikî gaye ve maksatları istikametinde kullanmadıkları için, onlara hiç nur verilmemiş gibi olurlar. Bunların misâli, gözleri oldu-

---

69 - *"Allah'ın nuru kandillikteki* (arkası kapalı penceredeki) *lamba gibidir. Lamba camdadır. Cam inciyi andıran parlak bir yıldız gibidir. Bu, ne doğuya, ne batıya âit olmayan bir yağla yakılır. Bu yağ, ateş dokunmasa da yanacak kadar saftır. Nur nur üstündedir. Allah nurunu dilediği kimseye verir. Allah böyle teşbihler ve misâller verir. Allah her şeyi bilendir."* (Nur, 35.)

ğu halde onlarla görmeleri gereken şeyleri girmeyen kimselerin misâli gibidir. Bu kimselere de gözleri bulunmasına rağmen kör denir. Bundan dolayı, Kur'ân-ı Kerim'de inkârcı kâfirlere de kör, sağır ve dilsiz denilmiştir. Bunu bildiren bazı âyetler şöyledir:

"Allah onlara lânet etmiştir. Onları sağır ve kör etmiştir."[70]

"Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. Onun için, iman etmiyorlar."[71]

"Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. Bu sebeple, akıllarını kullanıp düşünmüyorlar."[72]

"Allah yanında hayvanların en değersizi akıllarını kullanmayan sağır ve körlerdir (yani inkârcı kâfirlerdir)."[73]

"Akıllarını da kullanmıyorlarsa, sen gerçekleri sağırlara duyurabilir misin?"[74]

"Sağırlar uyarılsalar da sesi duymazlar."[75]

"Onlar sırt çevirip giderken, sen ölülere ve sağırlara sesini duyuramazsın."[76]

"Sen açık bir dalaletin içinde olan sağır ve körlere sesini işitebilir misin?"[77]

---

70 - Muhammed, 23.

71 - Bakara, 171.

72 - En'âm, 39.

73 - Enfâl, 22.

74 - Yunus, 42.

75 - Enbiyâ, 45.

76 - Neml, 80; Rum, 52. Not: İnkârcılar bu âyette ölülere de benzetilmişlerdir.

77 - Zuhrüf, 40.

"İman edenle iman etmeyenin misâli kör ve sağır olanla gören ve duyanın misâli gibidir."[78]

İman etmeyenlerin dünya hayatında gizli ve manevî olan bu kusurları âhiret gününde maddileşerek ortaya çıkar. Bunu bildiren bir âyet şöyledir:

"Biz onları kıyâmet gününde kör, dilsiz ve sağır olarak haşrederiz."[79]

İnkârcı kâfirler, kendilerine verilen nurdan yararlanmayınca, karanlıkta kalırlar. Çünkü Allah Teâlâ'nın verdiği nurdan başka bir nur yoktur. Onlar ise bu nurdan yararlanmamışlardır. Onların içinde bulundukları karanlığı temsilî bir üslupla anlatan bir âyet de şöyledir:

"Onlar (sanki) *fırtınalı ve karanlık bir denizin içindedirler. Denizi bir dalga kaplamıştır. O dalganın üstünde bir dalga daha vardır. Bu dalganın üstünde de bulut vardır. Bunlar üst üste yığılmış karanlıklardır. İnkârcılar bu durumda neredeyse kaldırdıkları ellerini bile göremezler. Allah bir kimseye nur vermezse, onun için nur yoktur."*[80] Bu âyetteki fırtınalı denizden maksat dünyadır. Deniz, içine düşenleri boğduğu gibi, fırtınalı dünya da inkârcıları boğmuştur. Dünyanın fırtınası ise sıkıntılar, korkular ve endişelerdir. Denizdeki birinci dalga, insanı hayvan derecesine indiren şehvetler ve haram isteklerdir. Bu şehvetlerin dalgası kâfirleri sürükleyip kurtuluş sahilinden uzaklaştırmıştır. Bunun üstündeki ikinci dalga bu şehvet ve isteklerin doğurduğu düşmanlık, kavga,

78 - Hud, 24.
79 - İsrâ, 97.
80 - Nur, 40.

buğz, haset, fitne ve fesat gibi yırtıcı huylar ve sıfatlardır. Bu dalga da onları tam boğulacakları derinliklere çekmiştir. Buradaki bulut ise inkârcı ve kâfirlerin bozuk olan inançları, yanlış olan düşünceleri, bâtıl olan dinleri ve yersiz olan ümitleri ve beklentileridir. Bulut güneşin nurunu perdelediği gibi, bu şeyler de kâfirlerin hak din olan İslâmın nurunu görmelerini ve ona uyup selâmet bulmalarını önlemiştir. Üst üste gelen bu dalgalarla bulutların hepsi de karanlıktırlar. Çünkü hepsi de batıl ve yanlıştırlar. Batıl ve yanlışlarda ise Allah Teâlâ'nın nuru yoktur. Böylece bu insanlar, yoğun karanlıkların içinde kalmışlardır. Bu sebeple, kendi elleri kadar kendilerine yakın ve açık olan Kur'ân gerçeğini görüp tanıyamıyorlar.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ALLAH TEÂLÂ İLE İNSANLAR ARASINDA HİCAPLAR VARDIR[81]

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"*Allah Teâlâ ile insanlar arasında yetmiş* (bir rivâyette, yedi yüz, bir rivâyette de yetmiş bin) *hicap vardır.*"[82]

Bil ki, rivâyetlerdeki sayı farkı, alâtta'yin sayının kendisi değil, çokluk kastedildiğini gösterir. Arap dilinde yetmiş, yedi yüz ve yetmiş bin sayıları yaygın biçimde çokluk için kullanılırlar.

Sözü edilen hicaplar, Allah Teâlâ'ya değil, insanlara yöneliktirler. Çünkü hiçbir şey Allah Teâlâ'yı sınırlandırıp önünde perde ve hicap oluşturamaz. O bütün varlıkları perdesiz olarak görür, ilim ve rahmetiyle, güç ve kudretiyle hiçbir hicaba takılmadan onlara ulaşır. Fakat insanların önünde, Allah Teâlâ'yı görmelerini ve O'na iman etmelerini önleyen çeşitli hicaplar ve örtüler vardır. Hadiste sözü edilen hicaplar bunlardır. Allah Teâlâ'ya karşı örtülmüş olmak bakımından insanlar üç kısımdırlar. Bir kısmı mücerret karanlık örtüsüyle örtülmüşlerdir. Bir kıs-

81 - Hicap örtü, perde demektir. Ancak ileride görüleceği üzere, bu perdeler maddî perdeler değil, insanları hakikî tevhit'ten uzaklaştıran beşerî hatalar ve aklî yanlışlıklardır.

82 - Müslim, İbnu Mâceh ve Ahmed'in Müsnedinde bu hadis, "Allah'ın hicabı nurdur." şeklindedir.

mı nur ve karanlık karışımı bir örtüyle örtülmüşlerdir. Bir kısmı da mücerret nur örtüsüyle örtülmüşlerdir.

1- Mücerret karanlıkla örtülenler, Allah Teâlâ'ya ve âhiret gününe iman etmeyen mülhitlerdir. Mülhitler, varlık olarak sadece bu dünyayı görürler. Bunlar da kendi aralarında iki gruba ayrılırlar.

Birinci grup mülhitler, dünya ve âlemin var olması için bir yaratıcının bulunması gerektiğine inanır ve fakat bu yaratıcının tabiat olduğunu söylerler. Halbuki, tabiat dünya ve âlemin (diğer bir ifade ile maddenin) dışındaki bir şey değil, onun bir vasfı ve sıfatıdır. Bu sebeple, o da dünya ve âlemle (veya madde ile) birlikte var olmuştur. Böyle olunca da onun dünya ve âlemin (maddenin) yaratıcısı olması mümkün değildir. Çünkü yaratıcının önceden bulunması lâzımdır. Kaldı ki, tabiatın ne bilgisi, ne de idrâki vardır. O, ne başkasından, ne de kendisinden haberdardır. Ne de elle tutulan ve gözle görülen bir varlığı mevcuttur.

Bu grup mülhitleri, Allah Teâlâ'ya karşı örten, O'nu görmelerini ve O'na iman etmelerini engelleyen tabiat fikridir.

İkinci grup mülhitler, dünya ve âlem için bir yaratıcının bulunması gerektiği konusunu hiç düşünmezler. Bunlar meşguliyet olarak hayvan gibi yiyip içmeyi ve nefislerine hizmet etmeyi kendileri için yeterli bulurlar.

Bu grup mülhitleri Allah Teâlâ'ya karşı örten örtü kendi nefisleridir. Bunlar nefislerine mutlak bir şekilde itâat ederek onu ilâh derecesine çıkarırlar. Kur'ân-ı Kerim'de bunlardan bahsedilerek şöyle buyurulmuştur:

"Nefislerini ilâhlaştıranları görmüyor musun? Allah, bunları iddia ettikleri ilimlerine rağmen saptırmış, kulak ve kalplerini mühürlemiş ve gözlerine perde çekmiştir. Allah dışında kim bunlara hidayet verebilir, kim bunları doğru din ve doğru akîdeye döndürebilir? Bunlar, «Hayat sadece bu dünya hayatıdır. Ölürüz, diriliriz, bizi çürüten de zamandır.» derler. Bunlar bu sözü bilgiye dayanarak söylemezler. Sadece zan ve tahmin yürütürler."[83]

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da şunu söylemiştir:

"Nefis, kendisine kulluk edilen en iğrenç ilâhtır."

Bu grup mülhitler ve inkârcılar tâli derecede birkaç şubeye ayrılırlar.

Bunlardan kimine göre, yaşamanın gayesi nefsin arzularını gerçekleştirmek, keyf ve lezzet almaktır. Bu kimseler, keyf ve lezzetin katıksız köleleridir. Keyf ve lezzet arar ve mutluluğun keyf ve lezzette olduğuna inanırlar. Bunlar bu anlayışlarıyla hayvan seviyesinde kalmayı ve hatta onların altına düşmeyi kendilerine lâyık görürler.[84]

İnsan olarak yaratılmışken kendini hayvan görmekten, hayvanlaşmak için çalışmaktan ve bundan da daha aşağılara düşmeye râzı olmaktan daha büyük bir karanlık var mıdır? İşte bu mülhitler, bu karanlığın örtüsüyle Allah Teâlâ'nın nuruna karşı örtülmüşlerdir.

---

83 - Câsiye, 23-24; Furkan, 43.

84 - Bu kısımdan olan mülhitler, nefsin önüne konulan dinî ve ahlakî kurallardan rahatsızlık duyar ve şikâyet yoluyla şöyle derler: "Bizim kedi ve köpekler kadar özgürlüğümüz yoktur." Fakat, bunu boşuna söylerler. Kendileri kedi ve köpek olmaya râzi olduktan sonra aynen kedi ve köpekler kadar özgürlükleri vardır.

Kimine göre, yaşamanın gayesi güçlü olmak, başkalarına galebe çalıp tahakküm etmek, onları sindirmek ve zulmetmektir. Bu kimseler yırtıcı hayvanları kendilerine örnek alır ve onların huy ve sıfatlarını taklit ederler. Bunlar, bu hayvanlarda fıtrî olarak (yaratılıştan dolayı, kendi istekleriyle olmaksızın) bulunan yırtıcılık sıfatını kendi iradeleriyle benimsemekle bu yırtıcıların da altına düşmeyi kendilerine lâyık görürler.[85] Bunların daha aşağı düşmelerinin sebebi ise şudur: Bir âdiliği kaderin zorlamasıyla yaşamak, onu beğenerek ve isteyerek yaşamaktan daha ehven bir âdiliktir. Hatta birinci durumda buna âdilik demek de yanlıştır. Âdilik gibi görünen bu halin altında nice hikmetler vardır. Çünkü, hakîm olan Allah Teâlâ, faydasız ve abes olan bir şeyi kader diye kimseye yaşatmaz. Fakat, insanların seçip beğendiği âdiliğin altında faydasızlık, abeslik ve zarardan başka bir şey yoktur.

Kimine göre, yaşamanın gayesi çok para kazanmak, zengin olmak ve servet biriktirmektir. Bunlar, nefislerini bununla tatmin etmeye çalışırlar. Zaman ve enerjilerini cömertçe para kazanmak için sarf ederler. Fakat, kazandıkları paradan hayır yolunda masraf yapmakta son derece cimrilik yaparlar. Aşağıdaki âyet-i kerimeler bunlar hakkında indirilmiştir:

"Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdiği malda cimrilik yapanlar, bunun (cimriliğin veya malın)

---

[85] - Günümüzde artık iyice anlaşılmıştır ki, yırtıcı hayvanlar da tabiattaki dengeyi koruma göreviyle görevlendirilmişlerdir. Buna göre bu hayvanlar yırtıcılıklarıyla tabiatteki dengeyi korumaya çalışırken, yırtıcılıkta bu hayvanları taklit eden mülhitler tabiatteki dengeyi bozar ve onu tahrip ederler. Bu yönden de bunlar hayvanlardan daha aşağı bir hayvanlık derecesine düşerler.

kendileri için hayırlı olduğunu zannetmesinler. Aksine, bu kendileri için şerdir. Cimrilik ettikleri mal, kıyâmet gününde (halka şeklinde veya yılan halinde) *boyunlarına geçirilecektir."*[86]

"Altın ve gümüşü yığıp onları Allah yolunda harcamayan kimseleri elem veren bir azapla müjdele. Kıyâmet gününde bu (yığdıkları altın ve gümüş) *cehennem ateşinde kızıştırılır ve onunla bu kimselerin alınları, yanları ve sırtları dağlanır. Ve kendilerine, «Bu, yararlanmak için yığıp biriktirdiğiniz malınızdır. Şimdi onun faydasını görün bakalım!» denir."*[87]

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da bunlar hakkında şöyle buyurmuştur:

"Dünyaya kulluk edenler helâk olmuşlardır. Paraya kulluk edenler helâk olmuşlardır."

Bu kimseler de para hırsı ve mal sevgisiyle örtülmüşlerdir.

Kimine göre de, en büyük mutluluk şan ve şöhret sahibi olmakta, makam ve mevki kapmakta, hürmet ve itibar görmekte, etrafına çok insan toplamakta, arkasında çok kimse koşturmaktadır. Bu kimseler bu yüzden teveccüh-i nas (halkın kendilerine yüz vermeleri) için her türlü kötülüğü işlerler. Bunlar riyakârlık yapar, yalan söyler ve her haltı yerler. Bunlar bunun için hak, hakikat ve fazileti çiğnemekten sakınmazlar, hatta gerekirse mal ve servetlerini, rahat ve huzurlarını feda etmekten de çekin-

---

86 - Âl-i İmrân, 180.

87 - Tevbe, 34, 35.

mezler.[88] Velhasıl bunlar, bu gayeyi gerçekleştirmek için her türlü kötülüğü, fenalığı, ahlâksızlığı ve haksızlığı tereddüt etmeden yaparlar. Bunu yaptıkça da Allah Teâlâ ile aralarındaki mesafe açılır ve O'nun nuru ile aralarındaki karanlık perde kalınlaşır.

Bu zikredilen taifelerin hepsi inkârcı değildirler. Aksine, bunların içinde kelime-i şehâdeti söyleyenler de vardır. Fakat, kelime-i şahâdeti söylemek bu insanları ne sâlih, amel, ne güzel ahlak, ne fazilet, ne dürüstlüğe sevk etmez. Çünkü bunların bu kelimeyi söylemeleri içten ve samimî değildir. Halbuki bu kelimenin ruhu ve hakikati içtenlik ve samimiyettir. Bunlar olmayınca da,bu kelime içi boşaltılmış boş bir sözden ibaret kalır. Böyle olunca da, o bu insanlarla Allah Teâlâ arasındaki karanlık perdeyi yırtmayı gerçekleştirmez. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"*Mümin o kimsedir ki, kötülükleri onu üzer, iyilikleri onu sevindirir.*" Sözü edilen insanlar ise, yaptıkları kötülüklere üzülmezler. Aksine, bunları isteyerek ve bilerek yaparlar. Çünkü bunları hayatlarının gayesi haline getirmişler ve bunlarla aradıkları mutluğa ulaşacaklarına inanmışlardır. Bunların mabudu Allah Teâlâ değil, nefis ve şeytandır. Nefis ve şeytan da onları nurdan çekip karanlıkların içine atarlar.

2- Nur ve karanlık karışımı bir örtüyle örtülenler üç kısma ayrılırlar. Bunlardan bir kısmının karanlığı his-

88 - Bu satırları yazarken, zamanımızın siyasetçileri aklıma geldi. Çünkü bu tarif bunlar için yapılmış, bu satırlar bunlar için yazılmış gibidir. Ancak, siyasetçilerin dışında da bu türlü şöhret budalası insanlar vardır. Bunların arasında bir kısım ilim ehlini de görmek mümkündür. Büyükler, "İlmin âfeti şöhret düşkünlüğü ve riyakârlıktır." demişlerdir.

lerinden (hislerine mahkûm ve mağlup olmalarından), bir kısmının karanlığı hayallerinden (hayallerine uymalarından), bir kısmındaki karanlık da yanlış kıyaslama yapmalarından ileri gelir.

Birinci kısım, bu âlemin bir ilâhı ve kendisine karşı ibadetle mükellef oldukları bir Rableri bulunduğuna inanırlar. Bu inanç doğrudur ve bir nurdur. Fakat bu nurun önünü hissin karanlığı kapatır ve onu karartır. Çünkü bu insanlar, her şeyi his planında ele aldıkları için, varlığına inandıkları ilâhın da elle tutulup gözle görülen hissî bir şey olması gerektiğini düşünürler. Bu sebeple, bunlardan bazıları taş ve madenden heykeller yapar ve âlemin Rabbi diye onlara taparlar. Bazıları, güzel buldukları her hangi bir şeyi inandıkları ilâh zannedip ona secde ederler.[89] Bazıları, yıldızları, yüksekte olmaları hasebiyle, ilâh olmaya daha layık bulur ve onlara taparlar. Bazıları, güneşi yıldızlardan da üstün bulup ona tapmak gerektiğine inanırlar. Bir kısmı, bütün bu cisimlerde kendini gösteren mutlak nurun ilâh olduğunu düşünür ve ona eğilirler. Bunlar nur olan ilâhın hayırdan başka şeyler yapmadıklarını düşünür ve hayır ilâhı yanında bir de şer ilâhı uydurarak âlemde şer gibi görünen şeylerin de bu ilâh tarafından yaratıldığını söylerler. Halbuki,âlemde şer diye bir şey yoktur. Her şey hayırdır. Ancak insanlar bazı hayırları şer zannederler, bazı hayırları da kendi su-i ihtiyarlarıyla (yanlış seçme ve uygulamalarıyla) şer haline getirirler. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

---

[89] - İslâm öncesi Türklerin dini olan Şamanizm'in ilâhı güzel olan şeylerdir. Bu dine göre, güzel olan bir şey, ne olursa olsun, ilâhtır ve ona secde etmek lâzımdır. Bir kısım Garp filozoflarının da dinî görüşü böyledir.

"Mümkündür ki, bir şeyden hoşlanmadığınız halde, o şey sizin için iyidir."[90]

"Karılarınızla iyi geçinin. Onlardan hoşlanmasanız da, mümkündür ki, hoşlanmadığınız bir şeyde de Allah çok hayırlar yaratır."[91]

İkinci kısım, Allah Teâlâ'nın hissî (duyularla farkına varılan) bir varlık olması gerekmediğine de inanırlar. Bu inanç da doğru olması hasebiyle bir nurdur. Ancak bu nurun önünü bu insanlara hükmeden hayal kapatır. Çünkü bu insanlar, her şeyi hayallerine uydurdukları için, Allah Teâlâ'yı da insanlara benzetirler. O'nu insan gibi hayal edip kendisine şekil ve suret nispet ederler.

Üçüncü kısım, Allah Teâlâ'nın zat itibarıyla hayal sınırlarının da üstünde olduğunu kabul ederler. Ancak, O'nun sıfatlarının kendi sıfatları gibi olduğunu söyler ve bunları kendi sıfatlarına kıyas ederek manalandırırlar. Onun için, Allah Teâlâ'nın kendileri gibi gördüğünü, kendileri gibi işittiğini, kendileri gibi konuştuğunu, kendileri gibi kızdığını ve kendileri gibi sevindiğini ileri sürerler. Halbuki, O'nun bu türden olan sıfatları insanların sıfatları gibi değildir.

3- Mücerret nurla örtülenler ise, Allah Teâlâ'yı geçen fırkaların uydurdukları kusur ve eksikliklerden tenzih ederler. Ancak, O'nun halk ve icadı olan maddede ve maddî sebeplerde etki ve tesir bulunduğuna inanırlar. Sebeplerde etki ve tesir bulunduğu bir hakikattir. Bu hakikate iman etmek de yol gösterici bir nurdur. Ancak bu

---

90 - Bakara, 216.

91 - Nisâ, 19.

etki ve tesir, bu insanların inandıkları gibi sebeplerin içine derç edilmiş bağımsız bir güç ve kuvvetin tezahürü değildir. O doğrudan doğruya Allah Teâlâ'nın kendi emir ve iradesinin ölü olan sebeplerde tezahürüdür. Sebepler ise, ilâhî emir ve iradenin sadece birer perdesi, birer alâmeti ve işaretidirler.

"Çünkü tevhit (Allah Teâlâ'nın birliği) sebeplerin etki ve tesir işinden elini çekmelerini ister. İzzet (Allah Teâlâ'nın yüceliği) ise, onların ilâhî tasarrufun birer perdesi olmalarını gerektirir."

Rivâyet edildiğine göre, Azrâil aleyhisselâm Allah Teâlâ'ya münâcât edip, "Ruhların kabzedilmesi vazifesini bana verdin. Fakat bu vazifeyi ifâ ederken kulların bana küsecekler ve benden şikâyetçi olacaklardır." demiş. Allah Teâlâ da ona şu karşılığı vermiştir: "Seni kendi tasarrufuma perde ettiğim gibi, hastalık ve musibetleri de senin vazifene perde yapacağım. Böylece kullarımın şikâyetleri sana değil, onlara gidecektir." Hastalık ve musibetler, Azrâil aleyhisselâmın vazifesi için perde oldukları gibi, bu meleğin vazifesi de Allah Teâlâ'nın tasarrufu için bir perdedir. Bu perde, ölümden dolayı vâki şikâyetleri Allah Teâlâ'nın tasarrufundan ölüm meleğine çevirir. Çünkü ölümdeki hikmet, rahmet, güzellik ve maslahatı herkes göremez. Bu sebeple, bazıları görünüşe bakıp itiraz eder ve şikâyetçi olurlar. Bu haksız itirazlar ve şikâyetlerin mutlak hikmet ve rahmet sahibi olan Allah Teâlâ'ya çevrilmemesi için Azrâil aleyhisselâm perde olmuştur. Tıpkı bunun gibi, bütün meleklerin ve bütün zahirî maddî sebeplerin vazifeleri ve etkinlikleri de Allah Teâlâ'nın izzeti için birer perdedirler. Allah Teâlâ'nın bir

kısım tasarruflarındaki güzellikler ve hayırlar görülmediği ve bunlardaki hikmetler anlaşılmadığı için, bu perdelerin araya sokulmasıyla mübâşeretleri gizlenen Allah Teâlâ'nın izzetine, kutsallığına ve rahmetine gölge düşürülmesi ve itiraz yöneltilmesi önlenmiştir. Perdelerin araya sokulması tamamıyla bu hikmetten dolayıdır. Bu perde ve sebeplerin hakikî bir tesir ve icada sahip olmadıkları, bağımsız güç kudretlerinin bulunmadığı ise hadsiz delillerle sabittir. Halk ve icat etmek külliyen Allah Teâlâ'ya mahsustur. Sebepler ise yalnızca birer perdedirler. Melekler hem şuurlu, hem çok güçlü varlıklar olmalarına rağmen, yaptıkları işlerdeki hisseleri yalnızca icatsız bir vazife ve fıtrî bir ibadet iken, bunların seviyesinde olmayan diğer âdî sebeplerin daha büyük bir hisseye sahip olmaları düşünülemez.

"Evet, izzet ve azamet isterler ki, esbap perdedar-i
dest-i kudret olsun aklın nazarında
Tevhid ve ehadiyet de isterler ki, sebepler ellerini
çeksinler te'sir-i hakikiden."[92]

Bu fasıldan çıkan sonuç şudur: Allah Teâlâ'yı perdesiz ve gölgesiz bir şekilde tanımak, O'nun yakınlığını hissedip duymak ve bu suretle hakikî tevhidi kazanmak için küfür ve inkâr bulutlarından sıyrılmak, kötü olan beşerî huy ve sıfatlardan arınmak, zat-i Bâri'yi his, hayal ve aklî kıyaslamaların üstünde tutmak ve sebepleri ilâhî kudret elinin birer eldiveni olarak görmek, her işte ve etkide O'nu düşünmek, musibetlerde O'nun azabını, nimetlerde O'nun rahmetini hissetmek lâzımdır.

---

92 - Bediüzzaman, Şualar, 261.

EHİL OLMAYANA SÖYLENMEYEN HAKİKATLER[1]

Önsöz

Bil ki, herkes her hakikati anlayamaz. Bu sebeple, bir kimseye anlayamadığı hakikatleri anlatmaya kalkmak doğru değildir. Çünkü bunun üzerine bir fayda terettüp etmez. Bu bir türlü abesle iştigal etmektir. Kaldı ki, "sağır duymaz, uydurur" misâlinde olduğu gibi, hakikatleri anlama yeteneğine sahip olmayan bir kimse, bunları yanlış anlar ve onları kendi eksik ve yetersiz olan anlayışına göre tevil ve tahrif eder. Bundan dolayıdır ki, dinler tarihi boyunca câhiller duydukları çoğu hakikatleri hurafeleştirmişler ve onları din ve akıl çizgisinden uzaklaştırmışlardır. Bu böyle olduğu için, herkesin bilmesinde dinî zaruret ve zorunluluk bulunmayan hakikatleri, ehil olmayan insanlara anlatan bir kimse, bu hakikatleri tehlikeye atmış ve onlara zulmetmiş olur. "İnsanlara akıllarına göre

---

1 - Bu risâlenin ismi meâlen böyledir. Fakat biz, kolay bir anlatım tarzıyla sözü edilen hakikatleri herkesin rahatlıkla anlayabileceği seviyeye getirdik.

konuşun." hadis-i şerifi de, insanlara yalnızca anlayabildikleri açık hakikatleri ve dinî zorunlulukları anlatmakla yetinmenin gerekliliğini ifade etmiştir.

Bu yüzden bu risâleyi bir parça mahremiyet içinde sunuyoruz.[2] Risâlede ele aldığımız hakikatleri dört fasıla ayırdık. Bunlar Rububiyetin Hakikati, Meleklerin Hakikati, Mucizelerin Hakikati ve Ölümden Sonrasının Hakikati'dir.

---

2 - Kur'ân ve Sünnet çizgisi dışında söz söyleyen veya kitap yazan bir kısım sufiler, "Bizim ne demek istediğimizi anlamayanlar bizim sözlerimizi dinlemesinler ve yazılarımızı okumasınlar." demişlerdir. Bunlar, hiç gereği bulunmadığı halde, bu şekilde söz söylemek ve kitap yazmakla İslâmî anlayışa ve dolayısıyla İslâma ve Müslümanlara zarar vermişken, hiç değilse bu uyarıyı yapmakla zararın bir kısmını telâfi etmişlerdir. Fakat, cehaletin arttığı ve sorumluluk duygusunun azaldığı günümüzde, bu sufilerin kitapları birer marifet hazineymiş gibi harıl harıl tercüme edilip piyasaya sürülmektedir. Bu yapılırken, hiç olmazsa, bu sözler üzerine bir takım açıklamalar yapılarak bunların ilk akla geldiği mana şekliyle anlaşılmaması gerektiği, çünkü bunların bu şekliyle dinin temeli, esası ve ölçüsü olan Kur'ân ve Sünnete muhalif oldukları, bunlara muhalif olan sözlerin de kime âit olursa olsunlar beş paralık bir değerinin bulunmadığı belirtilmeliydi. Fakat, çoğunlukla bu da yapılmamaktadır. Ve saf Müslüman, dini konusunda bilgi edinmek ve doğru akîdeye sahip olmak için bunları alıp okuyor ve ilaç niyetiyle zehir içen bir insanın durumuna düşüyor.

Okuyucuya bu şekilde zarar verilmiş olmasına rağmen, bir takım akl-ı evveller, eserlerin aynen aktarılması gerektiği ve metne sadakatin lüzumlu olduğu üzerinde ısrar ederler. Bu anlayışa sahip olan kimseler din konusunda hassasiyet taşımayan kimselerdir. Aksi takdirde, bir müellifin hakkını dinin, daha açıkçası Allah ve Resûlü'nün ve okuyan kimselerin hakkından daha üstün tutamazlar. Din dışı ilimlerin, tarihin ve kültür eserlerinin tercümelerinde ise, metne sadakat gereklidir.

Evet, dinin zahirine göre sakıncalı ifadeler ve yorumlar taşıyan dinî kitapları ya raflarda bırakıp çürütmek, ya da onları Müslümanların istifadesine sunmak düşüncesiyle çevirirken sakıncalı yerlerine neşter vurmak lâzımdır. Ancak bunu her önüne gelenin yapmaya kalkışması câiz değildir. Bu önemli işi yetişkin birikimli âlimlerin yapması gerekir.

BİRİNCİ FASIL

RUBUBİYETİN HAKİKATİ

BİRKAÇ ÂYETİN TEFSİRİ

Allah Teâlâ yer ve mekâna sığmadığı gibi, zamana da sığmaz. O, kâinâtı yaratırken de zaman yoktu. Onun için, yer ve göklerin şu kadar günde yaratıldığını bildiren âyetlerde sözü geçen günler[3] bilinen zaman anlamında değildir. Bu günlerden maksat, yaratılmanın geçirdiği aşamalardır. Çünkü önce madde yaratılmış, sonra bu maddeye şekil ve suret verilmiş, sonra yıldızlar oluşturulmuş, sonra üst kürelerde melekler, alt kürede de madenler, bitkiler, hayvanlar ve insanlar vücuda getirilmiştir. Bular bu tertip ve sırayla yaratılmış ve ortaya çıkarılmışlardır.

"Onlara Allah'ın günlerini hatırlat."[4] âyetindeki günlerin bir manası, yerde ve göklerde yaratılan şeyler-

---

[3] - Göklerin ve yerin yaratılmasıyla ilgili olarak şöyle buyurulmuştur: *"Rabbiniz o Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı. Ondan sonra Arş üzerinde istivâ etti."* (A'râf, 54; Yunus, 3; Hûd, 7; Furkan, 59; Secde, 4; Kaf, 38; Hadid)

[4] - İbrahim, 5.

dir. Bu şeylerin hatırlatılmasının emredilmesi ise, insanların dikkatlerini bunların üzerine çekmek ve Allah Teâlâ'nın bunlarda kendini gösteren güç ve kudretini onlara göstermektir. Nitekim bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmuştur:

"Göklerde ve yerde Allah'ın varlık ve büyüklüğünü gösteren nice şeyler vardır. Fakat inkârcılar, bunları (bu yönleriyle) *görmezler."*[5]

Günlerin diğer bir manası ise, Allah Teâlâ'nın fert ve milletlerin tarihinde dönüm noktası oluşturan rahmet ve azaplarıdır. Bu rahmetleri anmak şükretmek ve Allah Teâlâ'nın emirlerine ciddiyetle sarılmak içindir, azapları anmak da korkup kendine gelmek ve bunlara sebep olan günahlardan ve yasaklardan uzaklaşmak içindir.

"Allah yedi kat göğü ve yerden de o kadarını yarattı."[6] âyetindeki yer, ay altı âlem demektir. Çünkü bu âlem, üstteki göklere göre yer sayılır. Bu âlem de gökler gibi yedi tabaka halinde yaratılmıştır. Hava, su, ateş ve toprak bu tabakalardandır.

"Sebeplerde yükselsinler."[7] âyetindeki sebepler, sebepler âlemi olan yerle göklerdir. Bunlarda yükselme emrinin ise iki manası vardır. Birincisi, *"Kat kat* (veya aşama aşama) *çıkacaksınız."*[8] âyetinde de işaret edildiği gibi, göklere çıkmaya teşviktir. İkincisi ise, *"Sebepler Rab-*

---

5 - Yusuf, 105.
6 - Talak, 12.
7 - Sad, 10.
8 - İnşikak, 19.

binin kudretinde son bulurlar."[9] âyetinde de ifade edildiği gibi, sebeplerin arkasındaki ilâhî kudret ve tasarrufu görmeye davettir. Birinci manadaki yükselme maddî yükselme, ikinci manadaki yükselme ise manevî yükselmedir. Bu itibarla, yükselmiş sayılmak için yükselmeyi bu iki manasıyla birlikte gerçekleştirmek lâzımdır.

"*İnkârcı kâfirler görmediler mi ki, gökler ve yer bitişiktiler. Biz onları bir birinden ayırdık.*"[10] (Bu âyet, Kur'ân-ı Kerim'in ilmî mucizelerindendir. Çünkü Kur'ân bunu söylediği zaman, henüz beşer ilmi bu gerçeği keşfetme çizgisine gelmemişti. Bu keşif yeni yapılmış ve yaratılışın başında sıcak bir gaz kütlesinin bulunduğu, daha sonra bu kütlenin parçalandığı ve dağılan galaktik parçalardan gök ve yer kürelerinin oluştuğu (daha doğrusu, oluşturulduğu) anlaşılmıştır.)

Eski müfessirler ise bu âyeti şöyle tefsir etmişlerdir:

"*Gökler ve yer tıkalıydılar. Biz gökleri açarak içinden yağmur indirdik. Yeri de açarak içinden türlü bitki ve ağaçları çıkardık.*" Bu mana da ilk mana gibi haktır. Birinci manaya göre, bu âyet inkârcılara ilmî bir mucize göstermek suretiyle onları Allah Teâlâ'nın varlığına ve Kur'ân'ın O'nun hak kelâmı ve sözü olduğuna iman etmeye davet mahiyetindedir. İkinci manaya göre ise, âyet, insanların muhtaç olup faydalandıkları her türlü nimetin Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri bu nimetler için elverişli kılmasından ileri geldiğini düşünüp O'na şükretmeye davet şeklindedir.

---

9 - Necm, 42.
10 - Enbiyâ, 30.

"Rızkınız göklerdedir."[11] âyetiyle rızkın Allah Teâlâ'nın takdiriyle belirlendiği ve kesin olduğu, sebeplerin rızkın tahsilindeki etkisinin görünüşten ibaret olduğu bildirilmiştir.

İnsanlar rızkları konusunda birbirlerinden ve maddî sebeplerden endişe edip korktukları için, Allah Teâlâ mecazî bir anlatımla bunların insanların ve sebeplerin elinin ve etkisinin yetişemediği kadar yüksek bir yerde olduğunu söyleyerek onları rahatlatmak, emniyet ve huzura kavuşturmak istemiştir.

RÜYA GÖRMEK

Rüyaların nasıl oluştuklarını anlamak kolay değildir.[12] Fakat, anlasak da, anlamasak da onlar birer vakıadırlar. Nasıl gerçekleştiklerini bilmemekle birlikte çeşitli rüyalar görürüz. Bu durum, bir şeyin meydana gelmesi, varlık halinde bulunması ve fiilen yaşanması için onun hakikatini ve nasıl oluştuğunu bilmenin şart olmadığını gösterir. İnsanlar için bu böyledir. Fakat Allah Teâlâ için durum farklıdır. Çünkü O yaratıcıdır. Ve yaratıcı yarattığı şeylerin bütün ayrıntılarını bilmek durumundadır. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerim'de, Allah Teâlâ'nın her şeyi bildiğini inkâr eden veya bunda şüphesi olan kimselere karşı şöyle buyurulmuştur:

---

11 - Zâriyât, 22.

12 - İmam Gazalî, bundan önceki Risâlede rüyaların ve hatta bir kısım keşif ve kerametlerin ruhun his ve duyguların etkisinden ve engelinden kurtulması üzerine gayp âlemiyle temasa geçmesi sayesinde gerçekleştiklerini yazmıştır. Ancak bu yorum da yeterli derecede aydınlatıcı değildir.

"Yaratan, yarattığı şeyi bilmez olur mu?"[13]

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, *"Beni rüyada gören, beni gerçekten görmüştür. Çünkü şeytan benim suretimde görünmez."*[14] buyurmuştur. Buna göre, bir kimse Allah Resûlü'nü kendi şekil ve suretinde görürse, onu gerçekten görmüş demektir. Fakat onu başka şekil ve suretlerde görürse, gördüğü rüyaya şeytan karışmış olabilir. Bu rüya hayalin canlanması olarak da düşünülebilir. Çünkü herkes, Allah Resûlü'nü kendi hayalinde tasarladığı ve kurduğu şekil ve biçimde de görebilir. Rüya yorumcularının dediklerine göre, bu görüş insanın kendi manevî seviyesine göre de şekillenmiş olabilir.

Buna göre, Allah Resûlü'nü ve diğer ruhları rüyada görmek, her zaman onlarla bir biçimde buluşmuş olmayı ifade etmez ve onların gerçek vaziyetlerini göstermez. Rüya böyle bir buluşmanın sonucu olabildiği gibi, böyle bir buluşma olmaksızın da meydana gelebilir. Bu sonuncu türden olan bir rüya, Allah Teâlâ'nın bir ilhamı, hayalin canlanması veya şeytanın bir uydurması olabilir. Bir rüyanın bu türlerden hangisine girdiğini belirleyen kriter ise, onun içeriği ve muhtevâsıdır. Onun için, genel bir değerlendirmeyle söylemek mümkünse, hayır ihtiva eden, müjde veren, sevindiren rüyalar Allah Teâlâ'nın birer ilhamı, şer ihtiva eden, üzen, dinî hükümlere ters düşen, kötülükleri teşvik eden rüyalar da şeytanın birer oyunudurlar.

Allah Resûlü'nü ve diğer ölüleri gerçek olarak rüyada görenler, onların cesetten ayrılmış olan ruhlarını gö-

---

13 - Mülk, 14.

14 - Buhari, İbnu Mâceh, Ahmed.

rürler. Fakat bunları tanımaları için onlara ya hayatta iken sahip oldukları şekil, ya da gören veya görülenin durumuna göre yeni bir şekil giydirilir.[15] Bu böyle olduğu için, rüyada göze görünen şekil, ruhların hakikati değildir. Çünkü, ruhları olduğu gibi görmek mümkün değildir. Bu dünya hayatı süresi içinde mücerretleri (cesetleri olmayan melek ve ruh gibi varlıkları) görme olayı, ister uyanıkken, ister rüyada ancak bir şekil ve suret yardımıyla mümkün olur.

Şekil, ceset ve cismaniyetten münezzeh olan Allah Teâlâ'yı da rüyada bir şekil ve suret içinde görmek mümkündür. Ancak, diğer mücerretlerin görülmesinde olduğu gibi, bu şekil ve suret Allah Teâlâ'nın kendisine âit değildir. O'nun burada diğer mücerretlerden bir farkı da odur ki, görülen şekil ve suret diğer mücerretlere muvakkaten giydirilmiş olabildiği halde, Allah Teâlâ için bunun da muhâl ve imkânsız olmasıdır. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Ben rüyada Rabbimi en güzel bir insan suretinde gördüm."[16]

"Rüyada Rabbini gören bir mümin cennete gider."

Rüyada görülen suret kesinlikle Allah Teâlâ'ya âit değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de açıkça ve kesinlikle

---

15 - Ölenlerin cesetleri kabirde çürüdüğü için, rüyada onları gerçek olarak görmek mümkün değildir. Peygamberlerin cesetleri ise çürümezler. Ancak, buna rağmen peygamberler kabir hayatında dünyada sahip oldukları ceset içinde yaşamazlar. Çünkü bu ceset dünya hayatı için verilmiş ve ona göre dizayn edilmiştir. Bunların kabirde çürümemeleri ise, peygamberlere verilen üstün değerden dolayıdır. Bir kısım şetlerin durumu da böyledir.

16 - Buhari, Ahmed ve Dârimî'nin rivâyetleri şöyledir: "Ben Rabbimi en güzel bir surette gördüm."

bildirildiği üzere, Allah Teâlâ'nın misli, benzeri, şekli ve sureti yoktur. Görülen suret, Allah Teâlâ'nın nurunun görenin hayalindeki şekilden geçmesiyle oluşmuş hayalî bir şeydir.[17] Bu böyle olduğu için, Allah Teâlâ'yı rüyada gören bir kimse, "Ben Allah Teâlâ'yı gördüm." demek yerine, "Allah Teâlâ'yı rüyada gördüm." demek zorundadır. Çünkü, uyanıkken görmek gerçek olduğu halde, rüyadaki görmeye hayal unsurları karışır. Allah Teâlâ'yı uyanıkken ve hakikaten görmek ise, dünya hayatı süresi içinde mümkün değildir. Nitekim, rüyada Rabbini gördüğünü söyleyen Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, Miraç'ta Rabbini görüp görmediği sorulunca şöyle cevap vermiştir:

"O hâlis bir nurdur. O'nu nasıl görebilirim?"[18] Daha önce, Hz. Musa da görme talebinde bulunmuş ve kendisine şöyle cevap verilmiştir:

"Sen bu dünya hayatı içinde beni göremezsin... Fakat ileride (âhirette) *beni göreceksin."*[19]

(Nakledildiğine göre, meşayihten bir zat, gök tarafından bir ses duymuş ve başını kaldırıp bakmış. Yerle gök arasında, sırmalar ve süsler içinde göz kamaştıran bir şeklin inci ve mercandan mamul görkemli bir tahtın üzerinde oturmuş olduğunu görmüş. Bu suret kendisine, "Ben senin Rabbinim." demiş. Sözü edilen zat, bir an duraklamış, sonra Hz. Musa'nın Tur dağındaki mülâkatta, Allah

---

17 - Nur suresinde, Allah Teâlâ'nın nurunun bir pencereden geçen ışığa benzetilmesi de bu hususa işaret etmiştir. Çünkü pencereden geçen ışık pencerenin şekil ve hacmine göre bir vaziyet kazanır.

18 - Müslim, Tirmizi, Ahmed.

19 - A'râf, 143.

Resûlü'nün de Miraç'ta Allah Teâlâ'yı göremediklerini, bu durumda kendisinin de O'nu görmesinin mümkün olmadığını düşünmüş ve bunun üzerine bu görüntünün şeytana âit bir sihir ve illüzyon olduğunu anlayarak, "Yıkıl oradan mel'un!" diye bağırmış. Onun bu şekilde bağırmasıyla ödü kopan ve sihri bozulan şeytan su köpüğü gibi eriyip yok olmuştur.)[20]

Eğer denilse ki, Allah Teâlâ'yı rüyada da olsa, bir şekil ve surette görmek, O'nu yaratıklara benzetmek ve kendisi için câiz olmayan şekil ve suret kabul etmek demek değil midir?

Biz de deriz ki, rüya olayı hayalde meydana gelir. Hayalde ise, en az bir münâsebetle her şey her şeye benzeyebilir. Onun için meselâ rüyada görülen güneş sultan ile yorumlanır. Çünkü hayalde bunlar birbirine benzerler. Halbuki, mahiyet itibarıyla bu ikisi arasında hiçbir benzerlik ve yakınlık mevcut değildir. Bunlar arasındaki yegane münâsebet ise, güneşin hararet ve ışığıyla, sultanın da güç ve yönetimiyle bütün ülkeyi etki altında tutmalarıdır.

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, kendisinin ve ashâbının rüyalarını yorumlarken, görülen sütü iman, görülen ipi de Kur'ân olarak yorumlardı. Bu şeyler arasında da mahiyet itibarıyla hiçbir benzerlik yoktur. Fakat, rüyaların bu şekilde görülmesine yol açan bir münâsebet

---

20 - Müşebbihe (teşbihçi) taifesinden olan bazı sufilerin, "Allah Teâlâ'nın misli yoktur, fakat misâli vardır. Onun için, Allah Teâlâ'yı uyanıkken de bir suret ve misâl içinde görmek mümkündür." demeleri Kur'ân ve Sünnete aykırı batıl bir görüştür.

vardır. Çünkü, süt maddî hayatı, iman da manevî hayatı besler. Yine, ip cesedin çukura düşmesini, Kur'ân da ruhun küfür ve dalalet uçurumlarına düşmesini önler. Ve ip gibi o da çukura düşmüş olanları çekip çıkarır. Onun için, bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmuştur:

"Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'ân'a) *sarılın ve bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size yaptığı iyiliği hatırlayın. Siz birbirinize karşı düşmanlar haline gelmiştiniz. O, kalplerinizi birleştirdi ve O'nun iyiliği sayesinde kardeşler oldunuz. Siz, ateşin kenarındaydınız. O sizi bundan uzaklaştırdı."*[21]

Kur'ân-ı Kerim, aynı zamanda gökten indirilen suya benzetilmiştir.[22] Bunlar arasındaki münâsebet de su gibi Kur'ân'ın da hayat kaynağı olması, fazilet ve meziyetlerin onunla neşvu nemâ bulmasıdır.

---

21 - Âl-i İmrân, 103. Not: Allah Teâlâ bu âyette, Müslümanların cahiliyet devrindeki durumlarını ve nasıl birbirinin can düşmanı olduklarını ve fakat O'nun Kur'ân ve İslâm sayesinde onları dost ve kardeş yaptığını, kalplerindeki kin ve nefreti sevgi ve dostluğa çevirdiğini hatırlamalarını ve O'nun kendilerine bir nimeti, lütfu ve iyiliği olan bu kardeşliği ve Kur'ân etrafında birleşme halini muhâfaza etmelerini emretmiştir. Fakat, ne yazık ki, bir takım Müslümanlar (!) Allah Teâlâ'nın bu emrine karşı sağırlaşmışlar ve onu duymaz hale gelmişlerdir. İslâmın ve Müslümanların zayıf ve mağlup oldukları şimdiki durumda birlik ve beraberliğin temin ettiği kuvvete şiddetle ihtiyaç varken, bunların dağılıp parçalanmaları, birbirileriyle uğraşmaları, bir birinin yaptıklarını bozmaları, çıkar, siyasî hırs, enâniyet gibi şeytanî sebeplerle din kardeşlerine karşı Yahudi kini beslemeleri ve haçlı savaşı açmaları müthiş bir dalalet, vebâl ve felâkettir.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Ey iman edenler! Hepiniz birbirinizle barışın ve katiyyen şeytanın tahriklerine uymayın. Çünkü o sizin açık düşmanınızdır." (Bakara, 208)

22 - Ra'd, 17.

Bu benzetmeyi Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da yapmış ve *"Bana indirilen Kur'ân yağmur suyuna benzer."* buyurmuş ve ondan faydalanma açısından insanların üç kısım olduğunu açıklamıştır.[23] Allah Teâlâ'nın sıfatları da güneşe benzetilmiştir. Çünkü güneş gibi Allah Teâlâ'nın sıfatları da bütün varlıkları kucaklamışlardır.

Bütün bunlar ve benzerleri gösteriyor ki, benzetmek her zaman hakikatlerin mahiyet itibarıyla birbirine benzemelerini gerektirmez. Benzetme yapmak için bir çeşit münâsebetin bulunması yeterlidir.

Netice olarak diyoruz ki, Allah Teâlâ'nın misli ve benzeri yoktur. Fakat O'nu tasavvur ederken, hayale bazı şekiller düşebilir veya bunlar onun tarafından üretilebilir. Ancak bu şekilleri Allah Teâlâ'nın kendisi olarak kabul etmek doğru değildir. Onun için, "Hayaline ne gelirse, Allah Teâlâ ondan başkadır." denilmiştir. Rüya halinde ise hayal, iradenin baskı ve kontrolünden bütünüyle kurtulduğu için, irâdî olarak onda oluşmasına fırsat verilmeyen şekil ve suretler onun üzerine iz düşürebilirler.

Eğer denilse ki, Allah Teâlâ'nın insan suretinde görülmesindeki münasebet nedir?

Biz de deriz ki, bu münâsebet, *"Allah Teâlâ Âdem'i kendi suretinde yarattı."* hadis-i şerifiyle de işaret edilen münâsebettir. Bu münâsebet, Allah Teâlâ'nın ilim, kudret, irade gibi sıfatlarının gölge ve iz düşümlerinin insanda bulunmalarıdır.[24] Çünkü, bunlar maddî surete sahip

---

[23] - Buharî.

[24] - Buradaki gölge ve iz düşümü sözcükleri mecazî tabirlerdir. Çünkü, insanın sıfatları bu sözcüklerin gerçek anlamıyla Allah Teâlâ'nın sıfatlarının

olan varlıklar içinde yalnızca insanda bulunurlar. Bu münâsebet hayalde benzerliğe dönüştürülür.

---

gölgeleri değildirler. Bunlar Allah Teâlâ'nın insanda yarattığı yetenek ve kabiliyetlerdir. Bu itibarla, bunlar güneşten yansır gibi, Allah Teâlâ'nın sıfatlarından yansımazlar. Bir kısım filozoflar ve sufiler ise yalnız sıfatların değil, bütün varlıkların da Allah Teâlâ'nın nurunun gölgeleri ve yansımaları olduğunu söylemişlerdir. Fakat, bu görüş, hem varlıkları Allah Teâlâ'nın birer parçası durumuna getirdiği, hem de O'nun iradesini ortadan kaldırdığı için, batıl görülmüştür. Kur'ân-ı Kerim'de de, göklerin, yerin ve aralarındaki şeylerin Allah Teâlâ'nın yaratmasıyla vücut buldukları açıkça ve mükerrer bir şekilde bildirilmiştir. Onun için "sudur" ve "zuhur" nazariyeleri batıldırlar.

En sağlam senedi Müslim'de bulunan "Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı" sözü Allah Resûlü tarafından birkaç münasebette zikredilmiştir. Bu sebeple, onu bu farklı münâsebetlere göre tefsir etmek lâzımdır.

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, bu sözü bir kere kölesinin yüzüne vuran adama karşı söylemiştir. Hadisin buradaki manası şudur: Allah babamız Âdem'i de bu suret üzerinde yaratmıştır. Bu sebeple, bu köleyi bu şekilde dövmek babamız Âdem'i dövmek gibi çirkin bir davranıştır.

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, onu bir kerede de Âdemin yaratılışıyla ilgili olarak söylemiştir. Bu rivâyetin metni şöyledir: *"Allah Teâlâ Âdem'i kendi suretinde yarattı. Boyunun uzunluğu da atmış zira idi."* Hadisin buradaki manası şudur: "Allah Teâlâ Âdem'i daha sonraki zürriyeti gibi cenin ve bebek aşamalarından geçirmemiş, onu bir defada tam bir adam olarak ve boyu atmış zira halinde yaratmıştır.

Bu hadisin bir münasebet eklenmeden zikredildiği zamanki manası ise iki şey olabilir. Birincisi, suret lafzından yukarıda anlatıldığı gibi manevî suret, yani ilim, irade, kudret gibi sıfatlar kastedilmiştir. İkincisi ise Âdem'in suretinin Allah Teâlâ'ya izafesi, tıpkı onun ruhunun da kendisine izâfe edilmesi gibi (Secde, 9; Hıcr, 29; Sad, 72) şereflendirmek içindir. Allah Teâlâ bazı şeylerin değerini ve şerefini belirmek için onları kendi zatına nispet etmiştir. Ruh ve sureti de bu anlamda kendisine izafe etmiştir. Çünkü ruh gibi insan sureti de en güzel yaratıklardandır. Allah Teâlâ, başka yaratıklara vermediği bu güzel sureti insanlara verdiği için, bunu nimet olarak zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: "O sizi tasvir etti, bir suretle yarattı ve suretinizi güzelleştirdi." (Ğâfir, 64; Teğâbün, 3). İnsan yüzü sanat ve estetik yönünden mükemmel olduğu ve Allah Teâlâ tarafından şereflendirildiği için, bazı rivayetlere göre, cehenneme atılan müminlerin her tarafı yanar, kömür haline gelir, fakat yüzü bozulmaz.

VÂHİD, AHAD VE SAMED'İN MANALARI

Bil ki, Vâhid, Ahad ve Samed Allah Teâlâ'nın güzel isimlerindendirler. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"De ki, Allah Ahad'tir."[25]

"İlâhınız Vâhid olan ilâhtır."[26]

"Allah Samed'tir."[27]

Vâhid ile Ahad'ın ikisi de bir olan demektir. Fakat, Vâhid uluhiyette ve şahsiyette bir olandır. Buna göre, Allah Vâhid'tir sözü, Allah tek ilâhtır, O'ndan başka ilâh yoktur, şahsiyet, özellik ve sıfatları itibarıyla O'nun bir benzeri yoktur, demektir.

Ahad, zat ve mahiyette bir olandır. Bu sebeple, "Allah Ahad'tır" sözü, Allah Teâlâ yaratıklar gibi birden fazla parçalardan, uzuv ve organlardan oluşmamıştır, demektir. Allah Teâlâ cisim olmadığı için, cisimler gibi çok parçalardan meydana gelmemiştir.

Samed, kendisi başkalarına muhtaç olmayan, fakat başkaları tarafından kendisine muhtaç olunan demektir. Allah Teâlâ'nın Samed olması, O'nun Vâhid ve Ahad olmasının hem delili, hem de neticesidir. Delil olmasının takriri şöyledir:

Madem ki, O başkalarına muhtaç değildir, vâhid ve Ahad olması lâzım gelir. Çünkü, Vâhid olmadığı takdirde, uluhiyetini başka bir ilâhla paylaşmak durumunda

---

25 - İhlâs, 1.

26 - Bakara, 163.

27 - İhlâs, 2.

olurdu. Ahad olmadığı takdirde de, kendisini oluşturan parçaların bir bütün halinde durmasına muhtaç olurdu.

Sonuç olmasının takriri de şöyledir:

Madem ki, O Vâhid ve Ahad'tır. Bu sebeple de mülkünde bir ortağa, bünyesinde de parçalara muhtaç değildir. O halde, O hiçbir şeye muhtaç değildir.

Vâhid sıfatının birçok surelerde zikredilmesine karşı Ahad ve Samed sıfatları yalnız İhlâs suresinde zikredilmişlerdir. Dört âyetten oluşan bu küçük sure, müşriklerin peygamberimize, "Rabbin kimdir, nedir, O'nu bize tanıt." demeleri üzerine indirilmiştir. Bu surenin tam tercümesi şöyledir:

"De ki, Allah Ahad'tır. Allah Samed'tir. O doğurmamış ve başkasından doğmamıştır. Hiçbir kimse O'na denk değildir." Bu surenin her bir cümlesi, diğer cümlelerine hem delil, hem de sonuç durumundadır. O doğurmamışsa, demek ki, diğer canlılar gibi türünü ve neslini sürdürmeye muhtaç değildir. Çünkü O birdir ve tektir. O başkasından doğmamışsa, demek ki, bir başkasına benzemez ve kendisini doğuran bir babaya ve ataya da muhtaç değildir. Bütün bunların tabiî sonucu olarak da, hiçbir kimse O'na denk değildir.

Bu suredeki sıfatlardan her biri Allah Teâlâ'yı yaratıkların önemli bir vasıf ve özelliğinden tenzih etmiştir. Ahad sıfatı, O'nun yaratıklar gibi parçalardan oluşmadığını, Samed sıfatı, O'nun yaratıklar gibi başka şeylere muhtaç olmadığını, "Doğurmamış ve doğrulmamış" olması, O'nun yaratıklar gibi baba ve evlat olmadığını, O'nun denginin bulunmaması, yaratıkların birbirine denk

ve benzer olmalarına karşı O'nun kimseyle bir benzerliğinin bulunmadığını bildirmiştir.

İhlâs suresi dört âyettir. Bu âyetlerden iki tanesi olumlu cümlelerden, ikisi de olumsuz cümlelerden oluşmuştur. Olumlu cümlelerden oluşan ilk iki âyette, Allah Teâlâ için Ahad ve Samed sıfatları ispat edilmiş, olumsuz cümlelerden oluşan son iki âyette de doğurma ve doğurulma olaylarıyla bir denk ve benzerinin bulunması kendisinden nefyedilmiştir.

Bu sure, Allah Teâlâ'nın kimlik tarifi durumunda olduğu için, böylece onda hem olumlu, hem de olumsuz tarifler birlikte yapılmıştır. Çünkü tarifler olumlu ve olumsuz olmak üzere iki türlüdür. Olumlu tarif, bir hükmün ispatı şeklinde olup "O şöyledir." tarzındadır. Olumsuz tarif ise, bir hükmün nefyi şeklinde olup, "O böyle değildir." tarzındadır. Diğer bir ifade ile olumlu tarif, tanımı yapılan şeyde mevcut olan vasıf ve sıfatları zikretmektir. Olumsuz tarif ise, tanımı yapılan şeyde bulunmayan şeyleri belirtmektir. Bu surede Allah Teâlâ, olumlu tariften sonra olumsuz tarifle de tanıtılmış ve kendisinde bulunan önemli sıfatlar belirtildikten sonra, kendisinde bulunmayan vasıf ve hallerden tenzih edilmiştir. Marifet seviyesi yüksek olmayan kimselere karşı Allah Teâlâ'yı en iyi tanıtan tarif olumsuz tariftir. Çünkü, bu kimseler nefyedilen hal ve sıfatları bilirler ve bu tarif sayesinde, bildikleri bu şeylerin Allah Teâlâ'da bulunmadığını öğrenir ve O'nu bu şeylerin üstünde bir varlık olarak düşünürler. Olumlu tarifte ise, Allah Teâlâ'ya yüce sıfatlar nispet edilir. Bu kimseler ise, bu sıfatların ne olduğunu anlayamazlar. Ne olduklarını anlayamayınca da Allah Teâlâ'nın bu sıfatlar-

la tarif edilmesi onlar için tam aydınlatıcı ve tanıtıcı bir tarif ve tanım olmaz.

İhlâs suresi, manada ve sevapta Kur'an-ı Kerim'in üçte birine tekabül eder.[28]

ALLAH TEÂLÂ'NIN SIFATLARI

Allah Teâlâ'nın ilim, irade, kudret, konuşmak, işitmek ve görmek gibi sıfatları vardır. Bu sıfatlar Allah Teâlâ'nın zatı gibi ezelî ve ebedîdirler. Bunların ezelî ve ebedî olmalarının manası, Allah Teâlâ ile birlikte hep var olmaları ve hep var olmaya devam etmeleri, başlangıç ve bitimlerinin bulunmamasıdır. İnsanların da bu türlü sıfatları vardır. Fakat bu sıfatlar ezelî ve ebedî değildirler. Onların başlangıçları ve bitimleri vardır. Kapsamları itibarıyla da Allah Teâlâ'nın sıfatlarıyla insanların sıfatları birbirinden farklıdırlar. Allah Teâlâ'nın sıfatları bütün varlıkları kuşatmışken, insanların sıfatları çok sınırlı bir alan içinde etkindirler.

Allah Teâlâ, kendi sıfatlarını tanımaları için insanlara bu sıfatları vermiştir. Bu sıfatlar, Allah Teâlâ'nın sıfatlarını tanıtıcı birer örnek durumundadırlar. Bu örnekleri tanıyarak ve yaşayarak insanlar Allah Teâlâ'nın mutlak ve sınırsız olan sıfatlarını idrâk etme imkânını bulurlar. Bu yüzden, "Kendini tanıyan Rabbini de tanır." denilmiştir.

Ancak, Allah Teâlâ'nın insanlarda örnekleri bulunmayan sıfatları da vardır. Bu sıfatların başında da O'nun

28 - Nesâî, Muvatta', İbnu Mâceh, Dârimî.

mahiyeti ve hakikati gelir. Bu sebeple, insanlar Allah Teâlâ'nın mahiyetinin ne olduğunu anlamakta acze düşerler ve onlardan bir kısmı acizlerini kabul ederek mahiyetini anlamamalarına rağmen, O'na iman ederler, bir kısmı ise acizlerini kabul etmeyerek mahiyetini anlayamadıkları için O'nu inkâr etme cihetine giderler.

İnsanlar için meçhul kalan ilâhî mahiyet ve hakikatin idrâkini bir parça akla yakınlaştırmak için, Kur'ân-ı Kerim'de, *"Allah göklerin ve yerin nurudur."*[29] buyurulmuş ve O'nun mahiyetinin nur olduğu bildirilmiştir. Ancak bu nur bilinen ışık türünden değildir. Çünkü yine Kur'ân-ı Kerim'de, *"Allah'ın misli ve benzeri yoktur."*[30] denilmiştir.

Bu iki âyetten de anlaşıldığı gibi, Allah Teâlâ'nın zatının ve sıfatlarının misli ve tıpkı aynısı olan bir şey yoktur. Bu sebeple, O mahiyeti itibarıyla Ahad, sıfatları itibarıyla da Vâhid'tir. Fakat O'nun sıfatlarını bir ölçüde tanımaya yarayan örnekler vardır. Bu örnekler de insanların sıfatlarıdır. İnsanların sıfatları bir çok yönden Allah Teâlâ'nın sıfatlarının anlaşılmasına yardımcıdırlar. Onun için meselâ, biz, "Allah Teâlâ maddî âlemi yöneten, evirip çevirendir. Fakat kendisi bu âlemin içinde değildir." dediğimizde, bunun nasıl olduğunu anlamak için şu örneği veririz: "İnsanın el ve ayaklarını çalıştıran onun iradesidir. Fakat, iradesi el ve ayaklarının içinde değildir."

Kendilerine Allah Teâlâ'nın sıfatlarına örnek olan sıfatlar verildiği ve bu sayede O'nu tanımalarına imkân

---

29 - Nur, 35.
30 - Şurâ, 11.

sağlandığı için, insanlar en üstün yaratık olma derecesine çıkmışlardır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Biz Âdem oğullarını şereflendirdik ve onları çoğu yaratıklarımızdan üstün kıldık."[31]

"Biz insanı en güzel yapıda yarattık."[32]

Ancak tür olarak üstün yaratık olma derecesiyle şereflendirilen insanlar, fert olarak her zaman üstün değildirler. Onlar üstünlüklerinin sebebi ve şartı olduğu için, yaratıcılarına iman edip O'na karşı kulluk görevini yerine getirdikleri takdirde, bu üstünlük ve şerefi kazanırlar. Bunu yapmadıkları takdirde ise, yaratıkların en düşüğü haline gelirler. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Biz ondan sonra, insanları aşağıların aşağısına indirdik. Fakat iman edip sâlih amel işleyenler bundan hariçtirler."[33]

"Bizden gafil olanlar hayvanlar derecesindedirler. Hatta daha aşağıdalar."[34]

"Kitap ehlinden ve müşriklerden oluşan kâfirler, ebediyyen cehennem ateşindedirler. Bunlar yaratıkların en değersizleridir. İman edip sâlih amel işleyenler ise yaratıkların en değerlileridir. Rableri yanındaki mükâfâtları altından ırmaklar akan cennetlerdir. Onlar bu cennetlerde kalıcıdırlar. Allah onlardan râzıdır, onlar da Allah'tan râzıdırlar. Onlar Rablerini sayar ve O'ndan korkarlar."[35]

---

31 - İsrâ, 70.
32 - Tin, 4.
33 - Tin, 5, 6.
34 - A'râf, 179.
35 - Beyyine, 6, 8.

ALLAH TEÂLÂ'NIN KULLARINA MÜKELLEFİYET VERMESİ

Allah Teâlâ'nın kullarına mükellefiyet (emir ve görevler) vermesi, efendinin kölesine mükellefiyet (emir ve görevler) vermesi cinsinden değildir. Çünkü efendi, her bir mükellefiyeti kendi şahsî çıkar ve menfaatini düşünerek verir. O, yalnızca kendi çıkar ve menfaati olan şeyleri kölesine emir ve teklif eder. Allah Teâlâ'nın mükellefiyet vermesi ise, doktorun hastasına ilaç vermesi türündendir. Doktor, harareti fazla olan hastasına hararet giderici ilâcı verdiği zaman, kendisini değil, hastasını düşünür. Çünkü bu ilacın ona değil, hastaya faydası vardır. Hasta bu ilâcı kullanırsa, şifa bulur. Kullanmazsa, hastalığı devam eder ve sonra ölür. Onun şifa bulmasıyla ölmesi de doktor için aynıdırlar. Bu sebeple, doktorun emir ve tavsiyesine uyarak ilacı kullanması doktora değil, onun kendisine fayda verir.

Allah Teâlâ da kullarına emir ve görevler verirken, yalnızca onların yararını göz önünde tutar. O, maddî hayatta bazı şeyleri ceset için hastalık sebebi, bazı şeyleri de şifa vesilesi yaptığı gibi, manevî hayatta da küfür ve günahları kalp ve ruh için hastalık sebebi, iman ve ibadetleri de bunlara şifa ve sağlık vesilesi yapmıştır. Manevî hayat ise maddî hayattan çok daha önemlidir. Çünkü ceset ölürse, insan yalnızca geçici bir hayatı kaybeder. Ruh ve kalp ölürlerse, o ebedî bir saâdeti kaybeder. Ancak o bu hayatı kaybederse, Allah Teâlâ bundan her hangi bir zarar görmez. Yalnızca kendisi zarar görür. Allah Teâlâ, onun zarar görmemesi için, kendisine bazı emirler ve mükellefiyetler verir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Rabbini dinlemeyip dünya hayatını tercih eden kimselerin yeri cehennemdir. Rabbine saygı duyup nefsini kötülüklerden uzaklaştıranların yeri ise cennettir."[36]

"Nefsini küfür ve günahlardan temizleyen iflâh olur. Nefsini bunlarla kirleten ise helâk olur."[37]

"Malını hayırda sarf eden, günahlardan sakınan, doğruları tasdik eden bir kimseyi biz mutluluğa muvaffak ederiz. Hayırda cimrilik yapan, bize itâat etme ihtiyacını duymayan ve doğruları yalanlayan kimseyi de mutsuzluk yoluna iteriz."[38]

"Hidâyete tâbi olanlar için âhirette korku ve üzüntü yoktur. Küfredip âyetlerimizi yalanlayanlar ise ebediyen cehennemde olacaklardır."[39]

"Kim hidâyet yolunu seçerse, bunu kendi yararına seçmiş olur. Kim de sapıklık yolunu tutarsa, bunu kendi zararına yapmış olur."[40]

"Kim sâlih amel işler ve iyi iş yaparsa, bunu kendi yararına yapmış olur. Kim de kötülük yaparsa, o da kendi zararına yapmış olur. Rabbin, kullarına zulmetmez."[41]

"Kim sâlih amel işlerse, kendisi için yapar. Kim kötülük yaparsa, o da kendisi için yapar. Bu hayattan sonra (yaptıklarınızın karşılığını görmek üzere) *Rabbinize döneceksiniz."*[42]

---

36 - Nâziât, 37-41.
37 - Şems, 9, 10.
38 - Şems, 5-10.
39 - Bakara, 38, 39.
40 - İsrâ, 5.
41 - Fussılet, 46.
42 - Câsiye, 15.

"Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaç fakirlersiniz. Allah ise, zengin ve yücedir."[43]

Halk dilinde, "Falan hasta, doktorun verdiği ilacı kullandı ve şifa buldu." veya "Doktorun dediğini yapmadı, hastalığı azdı ve öldü." denir. Bu sözde de doktorun dediğine uymanın faydasını ve ona uymamanın zararını doktorun değil, hastanın gördüğü açıkça dile getirilir. Tıpkı bunun gibi, Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına uyup uymamanın sonuçları da Allah Teâlâ'ya değil, kulun kendisine âittir. Birinci şıkkın sonucu cennete gitmek ve ebedî saâdet bulmaktır. İkinci şıkkın sonucu ise, dünya ve âhirette sürünmek ve azap çekmektir. Bu sonuçlar, doktorun ilacına uyup uymamanın sonuçlarından daha kesin ve kat'idir. Çünkü, ilaç kullanmadığı halde hastalıktan kurtulup şifa bulmak mümkündür. Fakat, iman edip sâlih amel işlemeden ruh ve kalp sağlığı bulmak, cennete gitmek ve mutlu olmak mümkün değildir.

Cesedin hastalıkları olduğu gibi, ruh ve kalbin de hastalıkları vardır ve bu ikinci hastalıklar da tıpkı birinci hastalıklar gibi ilaç kullanmayı gerektirirler. Bunların ilacı ise, Allah Teâlâ'nın kullarına yaptığı mükellefiyetler, verdiği emirler ve görevlerdir. Ve Allah Teâlâ bu mükellefiyetleri, emir ve yasakları doktor sıfatıyla ve ilaç niyetine verir. Bu sebeple, insan bu ilacı kullanırsa kendi ruh ve kalbini sıhhate kavuşturur ve ebedî bir hayat bulur. İlacı kullanmazsa, ruh ve kalbini öldürür ve ebedî bir ölüme mahkûm olur.

Durum bu olduğu için bir kimsenin, "Allah'ın ibadete ihtiyacı yoktur." deyip ibadet ve tâati terk etmesi, bir

43 - Fâtır, 15.

hastanın "Doktorun buna ihtiyacı yoktur." deyip ilacı içmemesinden hiçbir farkı olmayan bir mantıksızlıktır. Çünkü iki halde de zarar gören yalnızca kendileridir.

Allah Teâlâ'nın kullarına mükellefiyet vermesi, misâl olarak şuna da benzer: Bir padişah kendisinden uzak bir mahrumiyet yerinde bulunan bir kölesini, lütuf ve merhametinden dolayı oradan kurtarmak, kendi saltanat merkezinde barındırıp kendisine yakın tutmak ve burada ona türlü teveccühler ve ikramlarda bulunmak ister. Bunun için kendisine bir binek ile bir miktar yol harçlığı gönderip onu davet eder. Kölenin, bu daveti bir lütuf olarak görmesi ve binlerce teşekkürle birlikte hayvana atlayıp yola çıkması lâzımdır. Çünkü bu davetten yararlanacak olan kendisidir. Padişahın ise bunda hiçbir yararı yoktur. O yalnızca bir iyilikte bulunmak istemiştir. Çünkü, onun hiçbir kimseye ihtiyacı bulunmaması yanında, kendisine yakın sayısız üstün kulları vardır. Bu padişah Allah Teâlâ'dır. Davet edilen köle insandır. Binek ve yol harçlığı da mükellefiyetler, ibadet ve tâatlardır. Çünkü insan, ancak bunlarla Allah Teâlâ'ya yakın bir duruma gelip O'nun lütuf ve ikramlarını hak eder. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Takva sahipleri cennetin bahçelerinde, nehirlerin kenarlarında ve güçlü padişahın (Allah Teâlâ'nın) *doğrulukla kazanılan yakınlık meclislerindedirler."*[44]

"Allah, kullarını selâmet yurduna davet ediyor. Ve istediği kimseleri buraya giden dosdoğru yola iletiyor."[45]

---

44 - Kamer, 54, 55.

45 - Yunus, 25.

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da şunu söylemiştir:

"Allah Teâlâ, bir ziyafet hazırlamıştır. Kullarını bu ziyafete davet etmek üzere de beni göndermiştir. Bana iman edip bu davete icabet edenler, ziyafete katılacaklar, iman ve itâat etmeyenler bundan mahrum kalacaklardır. Bu ziyâfet cennet ve cennet nimetleridir."[46]

Kullarına muhtaç olmamak, iman ve itâatlerinden fayda, küfür ve itâatsızlıklarından zarar görmemek yönünden, iman ve küfür, itâat ve itâatsızlık Allah Teâlâ için aynı şeylerdir. Tıpkı bunun gibi, kulların sağlıklı veya hasta olmaları, yaşamaları veya ölmeleri de O'nun açısından aynı şeylerdir. Fakat O kerem ve merhamet sahibi olduğu için, kullarına dünya ve âhirette sağlıklı ve mutlu olmanın yollarını göstermiştir. Onlar ise ya O'nun bu kerem ve merhametini teşekkür ve itâatla karşılarlar ve bunun çeşitli ve sürekli faydalarını görürler, ya da nankörlük ve itâatsizlik edip türlü hüsranlara uğrarlar. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Siz ve bütün yeryüzündekiler, küfür ve inkâr etseniz, Allah bundan zarar görmez. O zengindir ve övgüye lâyıktır."[47]

"Küfür ve inkâr etseniz, bilin ki, Allah sizden müstağnidir. Fakat O, buna rağmen, kulları için küfre rıza göstermez. Ve O'na şükretseniz, sizin yararınıza buna rıza gösterir."[48]

---

46 - Buharî, Tirmizi, Dârimî.

47 - İbrahim, 8.

48 - Zümer, 7.

"Biz insanı karışık bir nutfeden yarattık. Ve onu imtihan etmek istedik. Bunun için onu işiten ve gören bir varlık haline getirdik. Ve hem kulaklarına, hem de gözlerine hitap eden âyetler gösterdik. O artık ya bu lütfa teşekkür eden bir kimse olur. Ya da bu açık lüftu inkâr eden bir nankör olur. Biz nankörlere zincirler, prangalar ve ateş hazırladık. Şükredenlere ise ziyafetler ve kâfur karışımı içkiler hazırladık."[49]

Sonuç olarak, doktorun çaresiz hastaya önerdiği ilaç ve padişahın fakir köleye yaptığı davet ne ise, Allah Teâlâ'nın kullarına verdiği mükellefiyetler de odur. Hatta bundan daha ileri bir şeydir. Çünkü, doktor ve padişahın bütünüyle hasta ve köleye yönelik gibi görünen bu hareketlerinde kendilerine âit bazı mülâhazalar bulunabilir. Fakat Allah Teâlâ'nın kullarına karşı bu hareketinde kendisine âit hiçbir mülâhaza mevcut değildir. Çünkü *"O Bütün âlemlerden zengin ve müstağnidir."*[50] Burada verilen örnekler ise sadece birer misâldirler. Allah Teâlâ'nın işleri için yaratıklarından verilen misâller ise hiçbir zaman aslı gibi değildirler.

Eğer denilse ki, Allah Teâlâ kullarının küfür ve günahlarından zarar görmediğine göre, neden onları bu yüzden cezalandırıyor?

Biz de deriz ki, Allah Teâlâ'nın küfür ve günahlardan dolayı cezalandırması, bunlardan zarar gördüğünden dolayı değildir. Bu cezalandırma yanlış olan bu fiil ve davranışların tabiî bir sonucudur. Çünkü Allah Teâlâ,

---

49 - İnsan, 2-5.

50 - Âl-i İmrân, 97.

dünya ve âhiret için geçerli olan evrensel bir düzen kurmuştur. Bu değişmez düzende, her bir sebebin kendine göre sonuçları vardır. Olumlu sebeplerin sonuçları olumlu, olumsuz sebeplerin sonuçları da olumsuzdurlar. Sebeplerin de bir kısmı maddî ve bir kısmı manevîdirler. İlaç kullanmanın şifayı, zehir yutmanın ise hastalığı ve ölümü sonuç vermesi maddî sebepler için tipik birer örnektirler. Manevî sebepler ise, iman ve ibadetin kalp huzuruna, cennet ve saâdete vesile olmaları, küfür ve günahların ise sıkıntılara ve azaplara yol açmalarıdır. Allah Teâlâ'nın iman ve itâat edenlerden râzı olması, küfür ve itâatsızlık edenlere kızması da evrensel olan sebep ve sonuç düzeninin bir kuralıdır. Bu düzende sebebi bulunmadıkça ne kimseyi mükâfatlandırmak, ne de onu cezalandırmak yoktur. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Ne sizin kuruntularınız, ne de ehl-i kitabın kuruntuları bir şey ifade etmez. Kim olursa olsun kötülük yapan bir kimse bu yaptığıyla cezalandırılır ve o kimse Allah'a karşı kendine ne bir dost, ne de bir yardımcı bulamaz. Kadın veya erkek kim iman edip sâlih amel işlerse, o da cennete gider ve onun zerre kadar amel ve iyiliği zâyi edilmez."[51]

Bu böyle olduğu için, kim hangi sebebe tevessül ederse, onun sonucunu bulur. Allah Teâlâ'nın özel iradesi müdahale etmedikçe, bu düzen her zaman böyle cereyan eder. Onun özel müdahalesi ise, benzetme gibi olmasın, kanun üstünde olan en üst makamdaki yetkili zatın

---

51 - Nisâ, 123, 124.

bazı suçluları affetmesi tarzında olur. Genel kanun ise, Kur'ân-ı Kerim'de belirtildiği gibi, "*Kim zerre kadar hayır ve iyilik yapmışsa, onun karşılığını görmesi ve kim zerre kadar şer ve kötülük işlemişse, onun cezasını çekmesi*"[52] şeklinde işler.

Maddî sebeplerin ne türlü sonuçlar verdiklerini tecrübelerden öğrenmek mümkündür. Bunun için vahye ve peygambere ihtiyaç yoktur. İman, küfür, tâat, masiyet, ahlak ve ahlaksızlık gibi manevî sebeplerin özellikle bundan sonraki hayatta ne türlü sonuçlar verdiğini ise sadece vahiy ve peygamber aracılığıyla öğrenmek mümkündür.

Allah Teâlâ'nın kurduğu ve sebep sonuç ilişkisine dayanan evrensel düzenin iki yönü vardır. Birincisi, sebeplerin mükâfât veya ceza cinsinden sonuç vermeleridir. Bunun için en yakın bir misâl yine yemek örneğidir. Allah Teâlâ, mutedil bir biçimde yemeyi hayatta kalmak ve yaşamakla mükâfâtlandırmış, yemeği bütünüyle terk etmeyi de hastalık, zayıflık ve ölümle cezalandırmıştır. İnsanın yediği yemekler ise, hayvan etleriyle bitki mahsulleridir. İnsanın bu şeyleri yemesi kendisine fayda sağlarken, zâhire göre bu şeylere zarar verir ve onların yok olmalarına sebep olur. Hakikatte ise, ikinci şıkkı itibarıyla durum bunun tam aksinedir. Çünkü insanın yediği bu şeyler onun için gıda haline gelir ve beyni dahil olmak üzere onun bütün bünyesine karışırlar. Böylece de, hayvan ve bitki olma mertebesinden maddî âlemin en yüksek mertebesine sahip olan insan mertebesine yükselirler. Bu yüksek mertebeye yükselmenin yanında, insan ömrüne nisbetle daha az ömürlü olan, hatta meyve ve sebze ör-

---

52 - Zelzele, 7, 8.

neğinde birkaç günlük ömrü bulunan şeyler, insanın uzun olan ömrünü yaşamak fırsatını elde ederler.

Allah Teâlâ'nın kurduğu düzenin ikinci yönü ise, zahirî bir bakışla farkına varılmasa bile, akılları tesbih etmeye ve teslimiyete zorlayan türlü incelikler ve güzellikler taşımasıdır. Buna rağmen, akıllarını bu yönde çalıştırmayan ve Allah Teâlâ hakkında hüsn-i zan da etmeyen kimseler, O'nun ilim ve hikmetiyle kurduğu düzene itirazlar yönelterek, "Bu neden böyledir, şu niçin şöyledir?" demeye kalkar. Bu kimselerin misâli körün misâli gibidir. Gözleri görmeyen kör, düzenli bir evin içinde dolaşırken sakarlığı yüzünden bazı şeylere çarpar ve bazı şeyleri üstüne yıkar. Bunun kabahatinin kendi körlüğünde olduğunu düşünmediği için de kızıp, "Bu şeylerin yerde ve yol üstünde ne işi vardır? Bu evde niçin düzen yoktur? Neden her şey dökülüyor?" diye itiraz eder.

Allah Teâlâ'nın koyduğu düzenin inceliklerini ve her şeyin bu düzendeki yerini, hikmet ve faydalarını göremeyen kimsenin misâli, aynı zamanda ıtırcı mağazasına giren kokuya duyarsız kimsenin misâli gibidir. Koku alma duygusu olmayan bu kimse, ıtır şişeleriyle dolu mağazayı görünce, kendi kendine, "Bu bulanık suda ne marifet vardır ki, bu kadar emek verilerek şişelere doldurulmuş ve raflara dizilmiştir? Bu su ne içmeye, ne de sidik temizlemeye yaramayan faydasız bir sıvıdır." der.

Eğer denilse ki, Kur'ân-ı Kerim'de *"Allah, yaptıklarından sorulmaz. İnsanlar ise, yaptıklarından sorulurlar."*[53] buyurulmuştur. Halbuki, Allah Teâlâ'nın işlerin-

---

53 - Enbiyâ, 23.

deki hikmetler ve incelikler ancak sormak ve sorgulamakla ortaya çıkarlar.

Biz de deriz ki, sözü edilen âyette nehyedilen şey, Allah Teâlâ'nın işlerine itiraz etmektir. İşlerindeki hikmet ve incelikleri öğrenmek maksadıyla sormak ve sorgulamak ise câizdir. Çünkü ilim ancak sormak ve sorgulamakla kazanılır. Allah Teâlâ ilmi teşvik için şöyle buyurmuştur:

"Bimiyorsanız, bilenlere sorun."[54]

"Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"[55]

"Allahtan gerektiği şekilde ancak bilenler korkarlar."[56]

"De ki, Rabbim ilmimi arttır."[57]

Tefekkür de Allah Teâlâ'nın işlerindeki hikmetleri ve güzellikleri anlamaya çalışmaktır. Allah Teâlâ tefekkürü de teşvik etmiş ve örneğin şöyle buyurmuştur:

"Neden tefekkür etmiyorsunuz?"[58]

"Tefekkür edin."[59]

"Gerçek akıl sahipleri göklerde ve yerde tefekkür edeler."[60]

"Allah âyetlerini size açıklıyor. Umulur ki, bunlarda tefekkür edersiniz."[61]

---

54 - Enbiyâ, 7.
55 - Zümer, 9.
56 - Fâtır, 28.
57 - Tâhâ, 113.
58 - En'âm, 50.
59 - Sebe', 46.
60 - Âl-i İmrân, 191.
61 - Bakara, 219, 266.

"Bu şeylerde tefekkür edenler için deliller vardır."[62]

"Tefekkür etmezler... Onlar hayvanlar gibidirler. Belki de daha aşağılıktırlar."[63]

Eğer denilse ki, Allah Teâlâ'nın bazı işleri akla sığmıyor. Bunlar akla aykırı mıdırlar?

Biz de deriz ki, Allah Teâlâ'nın işleri içinde akla aykırı olan bir şey yoktur. Ancak aklın idrâk etmekten âciz kaldığı şeyler vardır. Aslına bakılırsa, müşâhede yoluyla alıştığımız ve normal saydığımız işler bile, akla sığmayan şeylerdir. Meselâ, gözlere sahip olmadan evvel bize dense ki, gözün içinde mercimek tanesi kadar küçük bir et parçası vardır. Bütün yer ve gök saydam olan bu küçücük et parçasının içine girerler. Ya da ateşi tanımadan önce dense ki, çakmağı çakınca fitilinde parmak ucu kadar sıcak bir ışık oluşur. Bu sıcak ve kırmızı ışık, müdâhale edilmezse büyük bir şehri ve civarındaki orman ve arazileri yutup yok eder. Henüz bu acayip işleri tecrübe ve müşâhede etme yoluyla bilmemiş olan bir akıl, bu olayları anlamaktan âciz kalır ve eğer, bunları söyleyenin doğru sözlü olduğuna bakıp nasıl olduğunu bilmediği bu olayları tasdik etmezse, böyle işlerin olabileceğine ihtimal vermez ve onları inkâr eder.

Allah Teâlâ'nın umumî manada işlerinde akla aykırı bir şey bulunmadığı gibi, O'nun işleri cümlesinden olan vahiy ve şeriatta da böyle şey yoktur. Burada da yalnızca bazı akılların hikmet ve faydasını anlayamadığı bazı şeyler vardır.

62 - Nahl, 69; Rum, 21; Zümer, 42; Câsiye, 13; Haşr, 21.

63 - A'râf, 179.

Eğer denilse ki, vahiy ve şeriata iman etmek farzdır. Halbuki, hikmet ve faydası bilinmeyen bir şeye samimî olarak iman etmek mümkün değildir.

Biz de deriz ki, hikmet ve faydası bilinen bir şeye iman etmek şer'î manasıyla iman değil, ilimdir. Şer'î iman ise doğru söyledikleri binlerce delil ile sâbit olan ve akılda tam anlamıyla kanâat ve yakîn oluşturan Allah ve Resûlü'nün verdikleri haberlere, onlar söyledikleri için inanmak ve onların emirlerine onlar emrettikleri için uymaktır. İmana, gayp halinde iman etmek de denir. Çünkü İman etmek de, gayp halinde iman etmek de, bir şeyin kendisi ortada görünmezken (duyularla tespit edilemezken) veya fayda ve hikmeti bilinmezken, Allah ve Resûlü haber verdikleri için, o şeyin var olduğunu veya içinde hikmet ve fayda bulunduğunu tasdik etmektir. Onun için Kur'ân-ı Kerim'in hemen girişinde, takva sahiplerinin gayp halinde iman ettikleri bildirilmiş ve bu imana karşı onların kurtuluş ehli oldukları müjdelenmiştir.[64]

Herkese emredilen ve kurtuluşa vesile olan şer'î iman, gayp halindeki imandır. İman edilen şeylerin doğruluk ve hikmetlerini incelemek ve bunları delillerle ortaya çıkarıp ispat etmek ise ilmî bir çalışmadır. Böyle bir çalışma kişiye mümin olma vasfı yanında âlim olma sıfatını ve bu sıfatın yüksek olan derece ve şerefini de kazandırır. Onun için, bu yol da kabiliyet ve yeteneği elverişli olan kimseler için açık tutulmuş ve teşvik edilmiştir.

Bu olayı örneklendirmek gerekirse, meselâ hasta olan bir kimse, doktorun verdiği ilacı, terkip ve mahiyeti-

---

64 - Bakara, 2, 3, 5.

ni bilmediği halde, yalnızca doktorun bilgisine güvenerek kullanırsa, doktora inanmış olur ve bu inancın faydasını da görür. Ancak, ilacı kullanırken eskilerin deyimiyle "berây-i malûmât = bilgi kazanmak maksadıyla" bu ilacı incelemeye de tâbi tutabilir. Bu inceleme de doktorun verdiği ilacın hastalığına uygun olduğu, yarar ve faydasının bulunduğu sonucunu vererek onun bu konudaki inancını daha da kuvvetlendirir.

Eğer denilse ki, ikisi de Allah Teâlâ'nın yaratığı oldukları halde, neden hayvanlar insanlara müsahhar edilmiştir?[65]

Biz de deriz ki, bunun nedenini anlamak için önce şu misâl üzerinde düşünmek lâzımdır: İnsan bazen göz zevkini tatmin etmek için, saatlerce güzel bir ormanda veya bir şehirde ayakları üzerinde dolaşır. Halbuki bu işten gözleri zevk alırken ayakları yorulur. Fakat bu kimseye, "Ayakların da gözlerin gibi vücudunun bir parçasıdır. Neden gözlerinin zevki için onları yoruyorsun?" denilmez. Böyle bir soru yöneltilse, gülmeye vesile olur ve soranla alay edilir. Çünkü beşer aklına göre de bu iş normaldir. Bunda itiraz edilebilecek bir durum mevcut değildir. Bunun normal olması; onun aklın da kabul ettiği bir prensibe uygun olmasından dolayıdır. Bu prensip ise, eksik olanın tam olanın hizmetine verilmesi ve onun buna göre ikinci derecede tutulmasıdır. Bu prensip, evrensel kâinât düzeninin de esası ve ruhudur. Bu böyle olduğu için, toprak bitkiye, bitki hayvana, hayvan da insana hiz-

---

65 - Müsahhar etmek; emrine vermek, hizmetine sunmak, tasarruf yetkisi vermek, kullanma hakkı tanımak demektir.

metçi kılınmış ve bunlardan her biri kendisinden üstün olanı tamamlamak, onun ihtiyacını temin etmek ve ona fayda sağlamak için istihdam edilmiştir. Farklı seviyedeki insanlar arasında da bu prensip geçerlidir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Üstün tutulanlar diğerlerini iş ve ihtiyaçları için kullansınlar diye bir kısmınızı bir kısmınızdan (akıl, ilim, kuvvet, mal, saltanat v.s ile) *üstün kıldık."*[66] Bu itibarla, zulüm ve merhametsizliğe vesile etmemek şartıyla, aralarında seviye farkı varsa, bu prensip insanların birbirine karşı tutumlarında da geçerlidir. Bu prensip, hakikî birer değer olan iman, ilim, ahlak, fazilet, faydalı iş yapmak, üretmek ve helâl servet kazanmak gibi yollarla kendini geliştirmek ve üst seviyeye çıkmak için bir teşvik ve itici güç durumundadır. Çünkü bu değerlerde üstünlüğü elde edenler, geri kalanları hizmetçi olarak kullanmak hakkını kazanırlar. Bu da kendileri için bir çeşit âcil (âhiret sevabından önceki) mükâfâttır. Ancak Allah Teâlâ hemen hemen herkese bu şekilde çalışıp yükselme ve değerli hale gelme kabiliyet ve fırsatını vermiştir. İslâm anlayışına göre, bir kısım insanları daima üstte, bir kısmını da altta

---

66 - Zuhrüf, 32. Not: Bu âyet-i kerime şöyle de tefsir edilmiştir: "Biz bir kısmınızı bir kısmınızdan (şükretsinler ve hayra hizmet etsinler diye) üstün kıldık. Fakat, bunlar kibir ve gurura kapılıp aşağıda olanlara yukarıdan baktılar ve onlarla alay ettiler. Halbuki, Rabbinin bu ikincilere olan merhameti, kendilerinin topladığı mal ve benzeri şeylerden daha hayırlı ve daha üstündür." Bu ikinci tefsir veya tercüme âyetin bütünlüğü ve iniş sebebi açısından daha doğrudur. Çünkü, İslâmın ilk döneminde müşrikler zengin, müminler fakirdiler. Bu sebeple de müşrikler müminleri küçük görür ve onlarla alay ederlerdi. Halbuki, Allah Teâlâ'nın müminlere nasip ettiği iman, müşriklerin biriktirdiği mal ve servetten daha hayırlıydı.

tutan kast ve soy sistemi, ağalık, derebeylik ve krallık yoktur. Bu anlayışta üstünlük sebebi babadan evlada geçmeyen ve bütünüyle şahsî gayretin ve çabanın örünü olan takvadır. Kur'ân-ı Kerim'de, *"Allah yanında en üstününüz takvası en fazla olandır."*[67] buyurulmuş, Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm da, *"Arabın Acemden, Acemin Araptan üstünlüğü yoktur. Üstünlük yalnızca takvaya göredir."*[68] buyurmuştur. Takvayı kazanmak fırsatı ise bütün insanlara verilmiştir. Bu fırsatı kullanmamak ise, altta kalma cezasını gerektiren bir kusur ve bir suçtur. Bir şâir bunu şöyle dile getirmiştir:

Kusurları içinde en kötüsü insanların
Rıza göstermektir gönüllüce eksik kalmaya

(Altta kalma cezasından kurtulmanın yolu ise, anarşi çıkarıp değerleri yıkmak veya onları hiçe sayıp eşitlik iddia etmek değil, değerli olmaya çalışmak ve bir baltaya sap olabilecek seviyeye gelmektir.)

İMAN ESASLARI İÇİN KESTİRME DELİLLER

Bil ki, imanını kısa bir yoldan ilim derecesine çıkarmak ve bu suretle hem iman, hem de ilim şerefini birlikte kazanmak mümkündür. Bunun için yapman gereken işler aşağıda gösterilmiştir:

---

67 - Hücurât, 13.
68 - Ahmed.

1- Düşüneceksin ki, sen hâdis'sin. Yani, önce yokken daha sonra var olmuşsun. Hâdis olan bir şeyin var olması için de, aklın ve ilmin kabul ettiği ve hatta zorunlu gördüğü üzere, onu var eden ve bunu yapmak için yeterli derecede güç ve kudret sahibi olan bir üstün varlığa ihtiyaç vardır. İşte bu üstün varlık Allah Teâlâ'dır.

Bunu bu şekilde düşündüğün takdirde, Allah Teâlâ'ya gayp yoluyla iman etmenin yanında, ilim ve delil yoluyla da iman etmiş ve öncekini bununla kuvvetlendirip daha da sağlam hale getirmiş olursun.

2- Düşüneceksin ki, sen taşıdığın cesetten ibaret değilsin. Şuur, idrâk, akıl, manevî duygu ve hislerin et ve kemikten ibaret olan bu ölü cesede âit değildirler. Bu şeylerin kaynağı olan ve cesedini de diri halde tutan ruhundur. Ruhunun cesedinden ayrılması ölüm olayını meydana getirir. Bu olay meydana gelince de, cesedin ölü haliyle bu âlemde kalır, ruhun ise başka bir âleme gider. İşte bu âlem âhiret âlemidir.

Bunu böyle düşündüğün zaman, âhiret inancını delillendirmiş ve ilim haline getirmiş olursun.

3- Düşüneceksin ki, ruhun gittiği âlemde, dünyada olduğu gibi, ya sevinç duyacak, ya da keder ve sıkıntı çekecektir. Bu hallerden birincisi cennet, ikincisi ise cehennemdir.

Bunu bu şekilde düşündüğün zaman, cennet ve cehennem hakkındaki inancını delillendirmiş olursun. Çünkü cennet sonuç itibarıyla ruhların sevinç ve mutluluk duymalarıdır. Cehennem de, bunun aksine, ruhların üzüntü ve sıkıntı içinde olmalarıdır.

4- Düşüneceksin ki, ruhunun gittiği âlemde sevinç duyması veya sıkıntı çekmesi bir sebepten dolayı olması ve bu sebebin bu birbirinden ayrı ve farklı olan ruh hallerinden her biri için ayrı ve farklı olması lâzımdır. Çünkü, durup dururken sevinç veya sıkıntı olamayacağı gibi, bunlardan birinin sebebi diğeri için de sebep olamaz. Ancak, işin bu kadarı bilinirken, bu sebeplerin neler olduğunu mücerret akılla bilmek mümkün değildir. Çünkü akıl bilgisini müşâhede ve tecrübeden alır. Bu sebeplerle ilgili olarak ise müşâhede ve tecrübeye mahal yoktur. Bu böyle olduğu için, bu sebepleri sana o âlemin sahibi olan Allah Teâlâ'nın bildirmesi lâzımdır. Çünkü seni yaratanın sana sevinç ve sıkıntı veren sebepleri bildirmesi ve bu suretle sevinç sebebine tevessül edip üzüntü sebebinden kaçma imkânını sağlaması aklî bir zorunluluktur. Sana verdiği akılla bunları öğrenme imkânını bulamadığın için de bunları aklın üstünde olan bir yolla bildirmesi durumu hâsıl olmuştur. Bu yol ise peygambere vahiy indirmektir. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Size Rabbiniz olduğumu bildirdim ki, kıyamet gününde, «Bundan haberimiz yoktu.» demiyesiniz. Veya, «Bizden önceki babalarımız şirke sapmışlardı. Biz de onlardan sonra geldik ve onlara bakarak müşrik olduk.» diye mazeret ileri sürmeyesiniz."[69]

Bunu düşündüğün zaman, peygambere olan imanını delillendirmiş olursun. Çünkü Allah Teâlâ, kıyâmet hakkındaki bilgileri ve orada göreceğin saâdet veya felâketin sebeplerini peygamber vasıtasıyla sana ulaştırmıştır.

69 - A'râf, 172, 173.

5- Düşüneceksin ki, Allah Teâlâ daha çok inandırıcı olmak için, bu bilgileri kendi mührünü taşıyan mucizeli bir söz ve metin halinde göndermiştir. Bu söz ve metin sayesinde peygamberin vefatından sonra gelenler de bu bilgileri alma imkânını bulmuşlardır.

Bunu düşündüğün zaman, Kur'ân'ın Allah Teâlâ'nın sözü ve kelâmı olduğu hakkındaki imanını delillendirmiş ve ilim haline getirmiş olursun.

6- Düşüneceksin ki, her sultan memleketini askerler, memurlar ve işçilerle yönetir. Allah Teâlâ da bu kâinâtın sultanıdır. Buna göre demek ki, O'nun da askerleri, memurları ve işçileri vardır. İşte bunlar da meleklerdir.

Bunu düşündüğün zaman, melekler hakkındaki imanını da delillendirmiş olursun.

YARATIKLAR

Allah Teâlâ, yaratıklardan önce de vardı. Kur'ân-ı Kerim'de bu dönem anlatılırken, şöyle buyurulmuştur:

"O'nun Arşı su üzerindeydi."[70] Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da bu münâsebetle şunu söylemiştir:

"Hiçbir şey yokken Allah Teâlâ vardı. Ve kendisi o dönemde nasıl idiyse, şimdi de öyledir." Hiç değişmemiştir ve hiçbir şeye muhtaç olmamıştır.

Sonra, varlıkları belli bir tertip üzere yaratmaya başladı. Önce mertebeler silsilesinde en aşağıda yer alan ve diğer şeylerin temel unsuru olan maddeyi yarattı. Bundan

[70] - Hud, 7.

sonra, az değerli olandan en çok değerli olana kadar şimdi mevcut bulunan varlıkların hepsini yaratıp meydana getirdi. Her aşamasıyla harika olan bu yaratma işinde en çok dikkati çeken hususlardan birisi de, en değerli olan insanın en değersiz olan topraktan yaratılmasıdır.[71] Bu da göstermiştir ki, insan maddesiyle değil, manasıyla değerli ve şereflidir. Onun manası ise onun ruhudur. Onun ruhu da iman, ibadet, ahlak ve ilim sayesinde yükselir.

Bu şekilde yaratılan bütün yaratıklar geçici birer varlığa sahiptirler. Ve süreleri dolunca istisnasız hepsi yok olacaklardır. Kur'ân-ı Kerim'de bu hususa işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Yerin üstündekilerin hepsi geçicidirler. Kalıcı olan yalnız celâl ve ikram sahibi olan Rabbindir."[72]

"Her nefis ölümü tadıcıdır."[73]

Ölünce yok olan yaratıklar arasından yalnızca insan tekrar dirilip ikinci bir hayat bulma şansına sahiptir. Ancak onun bu ikinci hayatta mutlu olması için, iman etmek ve salih amel işlemek suretiyle Rabbinin rızasını kazanması lâzımdır. O bunu yaptığı takdirde, bu dünyadaki ölümü ikinci hayata bir davet hükme geçer ve ölüm anında kendisine şöyle denir:

"Ey Rabbinin rızasını kazanarak güvenceye kavuşmuş olan nefis! Sen O'ndan, O da senden râzı olarak Rabbine dön. Kullarımın arasına gir ve cennetime dahil ol."[74]

---

71 - Hac, 5.

72 - Rahmân, 26.

73 - Âl-i İmrân, 185; Enbiyâ, 35; Ankebut, 57.

74 - Fecr, 27-30.

İnsanlar ve diğer yaratıklar ölüp burayı terk edince, şimdiki âlem aslı olmayan bir hayal ve rüya gibi dağılıp yokluğa karışır. Bundan sonra, başlangıçta olduğu gibi, yine yalnızca Allah Teâlâ var olur ve O'nun bir şeye ihtiyacı olmadığı ve kendi kendisiyle kaim ve daim olduğu hakikati tekrar ortaya çıkar. Onun için, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah evveldir, âhirdir, zâhirdir, gizlidir. Ve O her şeyi bilendir."[75]

Allah evveldir, yani en öncedir. Çünkü hiçbir şey yokken O vardı.

O Âhirdir, yani en sonradır. Çünkü hiçbir şey kalmayınca, O yine var olacaktır.

O zâhirdir, yani, açıktır. Çünkü âlemi oluşturan sayısız yaratıklar için bir yaratıcı, bu olması da olmamamsı da mümkün olan şeyler için bir icat edicinin bulunması aklın gözle görmek derecesinde zorunlu gördüğü bir gerçektir. Bu gerçeğin farkına varıldığı anda, Allah Teâlâ'nın varlığı güneş gibi zuhur edip ortaya çıkar.

O bâtındır,yani gizlidir. Çünkü O'nun varlığı açıkça bilinse bile, O'nun hakikat ve mahiyeti meçhuldür. O'nu bu tarafıyla yalnız kendisi bilir.

Allah Teâlâ'nın bâtın ve gizli olması, O'nun varlığının çok açık olmasından kaynaklanmıştır. Bu türlü gizliliğin madde âlemindeki misâli ise ışıktır. Çünkü ışık da çok açık ve kuvvetli olduğu zaman, gözler onu direkt olarak göremezler. Onun varlığı ancak eşyaya yansıyan aydınlığıyla anlaşılır.

---

75 - Hadid, 3.

MİZAN

Mizan (terazi); sahih ve bozuk akîde ve inançları bir birinden ayıran, iyi ve kötü amellerin ağırlıklarını belirleyen bir ölçü aracıdır. Bunun şekil ve suretini herkes kendine göre tasavvur etse de, hakikatini yalnızca Allah Teâlâ bilir.

Mizan, doğru olan ölçüye riâyet etmek anlamına da gelir. Bu anlamda Allah Teâlâ da mizan kullanmış ve onu insanlara da emretmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah gökleri bina edip yükseltti. Bunları mizana göre yaptı. Siz de mizandan şaşmayın. Ölçüyü doğru yapın. Mizanı eksik bırakmayın."[76]

[76] - Rahmân, 7-9.

İKİNCİ FASIL

MELEKLERİN HAKİKATİ

Bir kısım filozofların görüşüne göre, melek, cin ve şeytan aynı türden olan varlıklardır. Aralarındaki fark ise, Allah Teâlâ'ya itâat etmekle etmemekten ibarettir. Bu görüşe göre, melekler bu türün Allah Teâlâ'ya her zaman itâat eden kısmıdır. Şeytanlar hiçbir zaman itâat etmeyen kısımdır. Cinler ise, insanlar gibi,bazen itâat eden, bazen de günah işleyen kısımdır. Fakat bu görüş doğru değildir. Çünkü bu varlıklar tür olarak da bir birinden ayrıdırlar. Melekler nurdan yaratılmışlar[77] ve onlarda yeme, içme ve üreme yoktur. Cin ve şeytanlar ise ateşten yaratılmışlar[78] ve bunlarda bu olaylar vardır.[79] Bu üç yaratığın maddî varlıklar olmamaları da onların aynı türden olmalarını gerektirmez. Nitekim, insan ruhu da bedeninden ayrıldıktan sonra maddî bir varlık değildir. Fakat, o bu durumda da melek, cin veya şeytan değildir. O yine insandır ve insan ruhudur.

İnsan ruhuyla birlikte bu yaratıklar "mücerret" isminde birleşirler. Çünkü dördü de maddeden mücerrettir. Maddeden tecrit edilmiş ve maddesiz bırakılmıştır. Bu mücerretler, yekparedirler. Onlar madde ve cisim gibi, parçalardan oluşmamışlardır. Bu yüzden parçalara da ayrılmazlar.

---

77 - Müslim, Ahmde.

78 - Rahmân, 15; Hıcr, 27; A'râf, 12.

79 - Kehf, 50.

Mücerret olan bu varlıkların yer kaplayıp kaplamadıkları da tartışılmıştır. Kimilerine göre, bunlar yer kaplamazlar. Çünkü maddî şeyler olmadıkları için, hava ve ışık gibi hacimsiz ve ağırlıksızdırlar. Kimilerine göre ise, madde olmamakla birlikte yer kaplarlar.

Bu maddesiz ve cisimsiz yaratıklar, görülebilirler. Görülmeleri de iki türlüdür. Birincisi, maddî bir şekilde görülmeleridir. Maddî bir şekli nasıl kazandıkları bilinmemekle birlikte, bu şekle girdikleri zaman onları görmek mümkündür. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'de İsa aleyhisselâmın annesi Meryem'in Cebrâil aleyhisselâmı bir insan şeklinde gördüğü bildirilmiştir. Kur'ân'ın ifadesi şöyledir:

"Biz ona Ruh'umuzu (Cebrail'i) *gönderdik. Kendisi ona tam bir insan şeklinde göründü."*[80]

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da bazen onu yakışıklı bir genç olan Dihye el-Kelbî şeklinde görürdü.

İkincisi ise, kendi hakikatleri ve öz mahiyetleriyle görülmeleridir. Mücerretleri bu şekilde görmek ancak peygamberlik nuruyla mümkündür. Çünkü, maddî olmayan âlemde peygamberlik nuru maddî âlemdeki güneş ışığı gibidir. Güneş ışığıyla maddî şeyler görüldüğü gibi, peygamberli nuruyla da maddî olmayan mücerretler görülebilir.

---

80 - Meyem, 17. Not: Cebrâil aleyhisselâmın bir ismi Ruh'tur. O Kadir suresinde de bu isimle zikredilmiştir. Buna göre, bu âyette ona "Ruhumuz" denilmesi, tıpkı başka âyetlerde "Resûlümüz" denilmesi gibidir.

İNSANLARLA MELEK VE ŞEYTAN ARASINDAKİ MÜNÂSEBET

İnsanlarla Melek ve şeytan arasında münâsebet vardır. Her bir insan, sahip olduğu mizaç (ruhî yapı, ahlak, karakter, davranış biçimi vs.) itibarıyla ya meleğe veya şeytana benzer. Bu benzerlik onları bir araya getirir. İnsanın sahip olduğu mizaç, mıknatıs gibi kendi mizacında olan mücerredi (melek veya şeytanı) kendine çeker. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, *"Ruhlar bölük bölüktür."* buyurmuştur. Ve, *"Her insanın kendi mizacında olan bir cinni vardır."* denilmiştir. Ruhların bölük bölük olmasıyla her bir insanın bir cinninin bulunmasından maksat, her bir insana ruhunun yapısına göre bir mücerredin refakat etmesi ve onunla birlikte bulunmasıdır. İyi bir ruh taşıyan insanların yanında, onlara hayır ve iyiliği ilham eden ve bu yönde teşvikte bulunan bir melek bulunur. Kötü ve habis bir ruh taşıyan kimselerin yanında da, onlara şer ve kötülüğü telkin eden ve onları bu yönde dürten bir şeytan bulunur. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Kim Kur'ân'dan yüz çevirirse, ona bir şeytan musallat ederiz. Bu şeytan ondan hiç ayrılmaz. Ve bu şeytan onu doğru yoldan çıkardığı halde, o kendisini doğru yolda zanneder."[81]

"Biz onlara (inkârcı ve fâsık kimselere) *şeytanlar musallat ederiz. Bu şeytanlar onlara dünya ve âhiretle il-*

---

81 - Zuhrüf, 36, 37.

gili kötü şeyleri süsleyip güzel gösterirler. Böylece de yoldan çıkıp cehennem azabını hakkedenlerden olurlar."[82]

Cinlerin durumuna gelince, Kur'ân-ı Kerim'de onların ağzından şu sözler nakledilmiştir:

"Kimilerimiz sâlihtirler, kimilerimiz de sâlih değildirler. Böylece farklı yollardayız.", "Kimilerimiz müslümandırlar, kimilerimiz de sapıktırlar. Müslüman olanlar, doğru yolu ararlar. Sapık olanlar ise cehennem odunu olmaya çalışırlar."[83]

---

82 - Fussılet, 25.

83 - Cin, 11, 14, 15.

ÜÇÜNCÜ FASIL

MUCİZELERİN MAHİYETİ

Her bir dava ve iddianın bir delilinin bulunması aklın gereğidir. Bu sebeple, akıl delil ve iddiası bulunmayan dava ve iddialara inanmaz. O bu şeyleri palavra sayıp reddeder. Dinin yaklaşımı da bu mahiyettedir. Onun için, delil ve ispatı bulunmayan bir söz ve iddiayı kabul etmek dinen de câiz değildir.[84] Bu yüzden, Yahudi ve Hıristiyanlar gerçek dışı iddialar ileri sürünce, Kur'ân-ı Kerim diliyle onlara şöyle denilmiştir:

"Doğru söylüyorsanız, delilinizi getirin."[85] Müşriklere karşı da şöyle denilmiştir:

"Allah'tan başka ilâh mı vardır? De ki, bunu iddia ediyorsanız delilinizi getirin."[86]

"Allah'tan başka ilâh mı buldular? De ki, bunu söylüyorsanız, delilinizi getirin."

Bir kimsenin, "Ben Allah'ın peygamberiyim." demesi de büyük iddiadır. Bu iddianın da aklı inandırabilecek büyüklükte delilinin bulunması lâzımdır. Mucize, bu büyük iddianın delilidir ve iddianın büyüklüğüne uygun büyüklüktedir. Çünkü o, tabiat kanunlarının üstüne çıkan bir olaydır. Ölülerin diriltilmesi, asanın hakikaten yılana çev-

---

[84] - Din derken, elbette ki, İslâm dinini kastediyoruz. Çünkü akıl ile paralel giden tek din İslâm dinidir. Diğer dinler ise, akıldan uzaklaşıp hurafeleşmişlerdir.

[85] - Bakara, 111.

[86] - Neml, 64.

rilmesi, çakıl taşlarının peygamberin avucunda sesli tesbih ve zikir etmesi, dilsiz hayvanların onunla konuşması, zehirlenmiş olan pişmiş etin kendisine, "Beni yeme, beni zehirlemişlerdir." demesi ve bunlara benzer pek çok olay tabiat kanunlarını aşan birer mucizedirler. Ve bu mucizeler, elinde zuhur edip meydana geldikleri zatın iddia ettiği gibi gerçekten peygamber olduğunu ispat eden delillerdir.

Mucizeler üç kısımdırlar

Birincisi kısım hissî mucizelerdir. Hissî mucizeler hisse (duyulara) hitap eden mucizelerdir. Bu neviden olan mucizelerde Allah Teâlâ örneğin çakıllara sesli bir şekilde zikrettirir; konuşma yeteneği bulunmayan hayvanları konuşturur; az olan yemeği veya suyu mucize olmanın ötesinde hiçbir yolla izahı mümkün olmayacak derecede çoğaltır. Bu türlü işleri yapmak ve bu olayları gerçekleştirmek Allah Teâlâ için ne imkânsız, ne de zor değildir. Çünkü bu olaylar da O'nun tabiat kanunları çerçevesinde yaptığı işlere benzerler. Fakat, bunlar O'nun kudretine dayanan tabiat kanunlarına dayanmak yerine, doğrudan doğruya O'nun kudretine dayanırlar. Onların büyüklüğü de buradan ileri gelir.

Mucizeler, bu özellikleriyle Allah Teâlâ'nın normal kurallar çerçevesinde icrâ ettiği diğer işlerinden ayrılırlar. Fakat O'nun bu işleri de her zaman aynı tarzda değildirler. Bu yüzden meselâ, hakikatte Allah Teâlâ'nın birer işi olan güneşin eşyayı etkilemesiyle ateşin etkilemesi birbirinden farklıdır. Çünkü güneşin etkilemesi eşyayı ve özellikle bitkileri tedrici bir şekilde olgunlaştırmak şeklinde iken, ateşin etkisi eşyayı yakmak şeklindedir.

Bu demektir ki, Allah Teâlâ'nın işlerini alışık olduğumuz çerçeveyle sınırlandırmak doğru değildir. O'nun aşina olmadığımız ve anlamakta zorlandığımız çok işleri vardır. Hiçbir iş ona zor gelmediği için, O farklı işler ortaya koyarak kendi kudretini gösterir. Mucize türünden olan işleri yapmasındaki bir maksat da budur. Diğer bir maksat ise, peygamberin doğru söylediğini ispat etmek ve onun doğruluğu hakkında akılları iknâ etmektir. Mucizelerin diğer normal işlerden daha zor olmaları da gerekli değildir. Önemli olan onların tabiat kanunları çerçevesi dışında kalmalarıdır. Bu sebeple, meselâ peygamberin doğru söylediğini ispat eden bir mucize olmak üzere tam teşekkül halindeki bir ölüyü diriltmek, normal bir şekilde bir damla sudan teşekküllü bir insan yaratmaktan daha zor değildir. Aksine, Allah Teâlâ'nın fiilleri için bir zorluk söz konusu olsa, mucize olarak görülmeyen bu ikinci olay daha zordur. Bu böyle olduğu için, Kur'ân-ı Kerim'de ikinci dirilişin hak olduğu ispat edilirken de özellikle bu olay zikredilmiştir. Bazı âyetler şöyledir:

"Ey insanlar! Eğer ikinci dirilişin hak olduğunda şüphe ediyorsanız, düşünün ki, biz sizi topraktan yarattık. Ondan sonra da bir damla sudan yarattık."[87]

"Allah, insanları yoktan yaratır, sonra kıyamette onları iâde eder. İâde etmek (mevcut malzemeyi birleştir-

---

[87] - Hac, 5. Not: Âdem aleyhisselâm topraktan yaratılmıştır. Ondan sonraki insanlar ise bilindiği şekilde sudan yaratılmışlardır ve bu yaratma sürdürülmektedir. Yukarıda da söylendiği gibi, insan hiç yokken topraktan veya sudan yaratmak, yapılmış hazır bir cesede ruh vermekten daha zordur. Zoru başaran elbette ki kolay olanını da yapar. Bu da mucizeleri yaratmanın Allah Teâlâ için zor olmadığını ispat eder.

mek ve onları mevcut modele göre şekillendirmek) *yoktan yaratmaktan daha kolaydır. Bu bir misâldir. Hakikatte ise, her iki olay da Allah için aynı derecede kolaydırlar."*[88]

"O inkârcı, nasıl yaratıldığını unutarak, «Bu kemikleri kim diriltecek?» der. De ki, onları ilkin yoktan yaratan diriltecektir."[89]

Mucize oluşturmak üzere, hayvanları ve cansız şeyleri konuşturmak, normal bir şekilde bunlarda konuşma dışı sesler çıkarma yeteneğini yaratmaktan daha zor değildir[90]. Birkaç ekmeği bir orduyu besleyecek kadar çoğaltmak bahçe ve bostanlarda küçücük tohum ve çekirdeklerden tonlarca mahsul meydana getirmekten daha zahmetli bir iş değildir. Bu sebeple, bu işlerden bazılarını her zaman yapan ve yapabilen bir kudret sahibinin, bunlardan daha kolay olan veya onlar seviyesinde bulunan diğer bazı işleri yapmaktan âciz olduğunu zannetmek yanlıştır. Bunları yapmasını anormal saymak da doğru değildir. Çünkü anormal olan da, birbirine benzeyen şeyleri yapmaya muktedir olmak değil, bunlardan bazılarını yaparken diğerlerinden âciz kalmaktır.

İkinci kısım aklî mucizelerdir. Aklî mucizeler aklî delillerden oluşur. Aklî delillerin en kuvvetlisi ise yaratılanın yaratıcıya, sonradan olanın onu icat edene delâlet etmesidir. Bu tıpkı, binanın onu yapan ustaya, yazının

---

88 - Rum, 27.

89 - Yâsin, 78, 79.

90 - Hayvanların ses çıkarmalar basit, monoton ve anlamsız bir olay değildir. Bu da hayvanlar arasında bir çeşit konuşmadır. Hayvanlar hem ses tonlarından birbirlerini tanır, hem de seslerindeki tizlik ve peslikle ne demek istediklerini birbirlerine iletirler.

onu yazmış olan kâtibe delâlet etmesi gibidir. Çünkü binanın yapılması için bir usta mimara ve bir yazının yazılması için de bir yazıcıya zorunlu bir şekilde ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç, taşların kendiliğinden üst üste geçip bina haline gelmeleri veya mürekkebin kendiliğinden yazı haline gelmesinin aklen mümkün ve muhtemel olmamasından ileri gelir. Yaratılanların durumu da bunun gibidir. Bu türlü aklî delile hal dilinin şahitliği de denir. Bu şahitlik kulakla duyulan bir ses şeklinde değildir. O akılla algılanan bir zorunluluktur. Bu böyle olduğu için, akılsız olanlar, cahiller ve akıllarını kullanmayanlar aklî delilleri anlayamazlar.

Kelâmcılar, aklî delilin delâletine "delilin medlûle delâleti" derler. Delil, bina ve yazı misâlinde olduğu gibi göz önündedir. Medlûl ise her zaman ortada değildir. Bu misâllerde medlûl usta ve kâtiptirler. Birer delil olan yaratıkların medlûlü ise Allah Teâlâ'dır. Delil mutlaka medlûlün varlığını ve hatta onun bir kısım sıfatlarını da gösterir. Fakat bu gösterme işi her zaman hissî olmaz; medlûlün ortada olmaması durumunda aklî olur. Yani, ancak aklını çalıştırınca bu anlaşılır.

Kur'ân-ı Kerim'de de aklî delilin delâleti kastedilerek şöyle buyurulmuştur:

"Hiçbir şey (yaratık) *yoktur ki, Allah'ı tesbih edip O'na hamd etmesin* (tazim ve övgüyle O'na delâlet etmesin). *Fakat,* (şeylerin (yaratıkların) tesbih ve hamd etmeleri aklî bir olay olduğu için, siz inkârcı ve câhiller) *onu* anlayamazsınız."[91]

---

91 - İsrâ, 44.

Peygambere indirilen Kurân-ı Kerim, kendisinin üstün ahlâkı, onun küçük yaştan beri hiçbir şekilde yalan söylememiş olması, dahilî ve haricî bütün şartlar aleyhinde olmasına rağmen davasında muvaffak olması, tesis ettiği dinde o zamandan bu zamana kadar hiçbir kusur, eksiklik ve yanlışlık görülmemesi, tarih boyunca ispatlandığı üzere bu dinin kural ve esaslarına göre hareket eden fert ve toplumların huzur, güven ve mutluluk bulması onun hak peygamber olduğunu gösteren aklî deliller ve mucizelerdir.

Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm, müşriklerle Hudeybiye musâlahasını yaptıktan sonra dünyanın belli başlı imparator ve krallarına mektuplar göndererek onları Müslüman olmaya ve kendisini peygamberi tanımaya davet etti. Mektup gönderilenlerden biri olan Bizans İmparatoru, peygamberin şahsiyetini incelemeye başladı ve bu arada, ticaret maksadıyla Şam'da bulunan Mekkelileri huzuruna çağırıp durumu onlardan öğrenmeye çalıştı. O bunlara şunu sordu: "Muhammed sizin hemşeriniz ve yaşıtınızdır. Onu çocukluğundan beri tanırsınız. Hiç yalan söylediğini gördünüz veya duydunuz mu?" Mekkeliler, henüz peygambere iman etmemişlerdi ve aralarında Ebu Cehil'den sonra İslâmın ve peygamberin en büyük düşmanı olan Ebu Süfyan da vardı. Buna rağmen bunlar, "Hayır, onun hiç yalan söylediğini ne gördük, ne de duyduk." dediler. Bunun üzerine İmparator: "Küçük işlerde bile yalan söylemeyen bir zat, en büyük işte, peygamberlik davasında da yalan söylemez." dedi ve onun hak peygamber olduğuna kanâat getirdi.

Yahudilerin meşhur âlimi Abdullah ibni Selâm, Al-

lah Resûlü'nü görünce, "Bu yüz bir yalancının yüzü olamaz." dedi ve başka bir delil veya mucize istemeden hemen iman etti. Çünkü yüz de kişiliğe delâlet eden kuvvetli bir delildir. Kur'ân-ı Kerim'de de bu delile işaret edilerek, "*Onların simaları* (doğruluk, samimiyet ve takva belirtileri) *yüzlerindedir.*"[92] buyurulmuştur. Fakat biraz önce de denildiği gibi, bu ve benzeri aklî delillerin delâletini ancak akıllı ve zeki kimseler anlarlar.

Üçüncü kısım hayalî delillerdir. Hayalî delil, hal dilinin hissilik kazanması ve görülen, duyulan müşahhas bir şeye dönüşmesidir. Bu tür delilin en açık örnekleri rüyalardır. Çünkü rüyaların büyük bir kısmı, hal dilinin canlanması, şekil ve sese dönüşmesinden ibarettir. Bu sebeple, meselâ, hal dilinin canlanması yoluyla kişi at veya devesinin kendisiyle konuşup aç, hasta veya yorgun olduğunu söylediğini görür; sevdiği ve çok değer verdiği bir kimsenin güneş veya ay olduğunu, hayalinde tuttuğu ölünün kendisinden bir şey istediğini, elini tuttuğunu veya ondan bir şey aldığını görür.

Rüyada görülen bu vaziyet (hal dilinin canlanması, şekil ve sese dönüşmesi), daha az olmakla birlikte uyanıkken de görülür. Meselâ, taş veya hayvan dile gelir, ölü konuşur. Peygamberimizin mucizelerinden bir kısmı da sahih senetlerle nakledildiği üzere bu türlü olaylardan oluşmuştur. Taş onu selâmlamış, deve ona halini anlatmış, mescitteki direk onun ayrılması sebebiyle uzunca inleyip ağlamış, kurt onun peygamber olduğunu söylemiş, onun gelişini müjdeleyen gayıp halindeki sesler duyul-

---

92 - Feth, 29.

muştur. Bu olayların mucize olması da, onların tabiat kanunları dışında cereyan etmesi, insanlar tarafından taklit ve tekrarının mümkün olmaması yüzündendir.[93]

ŞEFÂAT

Allah Resûlü'nün âhirette şefâat etmesi haktır. Buna iman etmek de vaciptir. Ancak şefâat, şefâat edenle kendisine şefâat edilen arasında yakınlık temin eden bir münasebetin bulunmasını gerektirir. Bu münasebet ise şefâat eden peygamberin sünnetine sıkıca sarılmak, onu şiddetle sevmek ve ona çokça salat ve selâm okumaktır. Bu şeyler, mümini Allah Resûlü'ne yaklaştırır ve onunla tanıştırır. Bu böyle olduğu için, hadislerde açıkça belirtildiği üzere, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm bid'atçılara, ismi anıldığı zaman kendisine salat ve selâm okumayanlara, kabrini ziyaret etmek için arzu ve istek duymayanlara şefâat etmez.

---

93 - Cansız ve dilsizlerin Allah Resûlü ile konuşmalarını ve bunların Allah Resûlü'nün hak peygamber olduğunu söylemelerini veya onun gelişini müjdelemelerini hal dilinin canlanması şeklinde tefsir etmek felsefi bir yorumdur. Bu yorum şekli, Allah Teâlâ'nın kudretinden çok, kendi akıllarına iman eden felsefecileri bu türlü mucizelerin vuku bulduğuna akıl yoluyla inandırmak ihtiyacından doğmuştur. Ancak bu kategorideki mucizelerin hepsini hal dilinin canlanması tarzında tefsir etmek mümkün değildir. Onun için, meselâ zehirli etin "Ben zehirliyim." demesi hal dilinin seslenmesi şeklinde olması mümkün ise de, başka bir çok mucizenin böyle olması mümkün değildir. Meselâ, bir gün bir kurt bir sürüye saldırmış ve bir keçi alıp kaçmış. Çoban onu kovalayınca da dönüp bir insan konuşmasıyla: "Haberin var mı, Mekke'de hak bir peygamber zuhur etmiştir. Benimle uğraşacağına, git, ona iman et." demiştir. Vuku bulduğu sahih rivâyetlerle sâbit olan bu vakayı hal dilinin canlanması şeklinde tefsir etmek nasıl mümkün olabilir? Metinde verilen örneklerin çoğu için de aynı imkânsızlık söz konusudur.

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÖLÜMDEN SONRAKİ HALİN HAKİKATİ

KABİR AZABI

Kabir azabı hakkında Kur'ân-ı Kerim'de ve hadisi-i şeriflerde açıklamalar vardır. Bu sebeple, kabir azabı haktır ve ona iman etmek vâciptir. Kabir azabı yalnızca ruha yönelik olduğu için, ruhun mahiyeti gibi onun mahiyetini de anlamak mümkün değildir. Ancak, daha önce de çok kere söylediğimiz gibi, bir şeyin hak olması ve bu yüzden ona iman etmenin gerekmesi için, onu ayrıntılı bir biçimde bilmek şart değildir. Onu haber verenin doğru sözlü ve güvenilir olması bunun için yeterlidir. Din işlerinde bu böyle olduğu gibi, dünya işlerinde de bu böyledir ve bunun bilinen çok örnekleri vardır. (Meselâ, doktorların sözüne bakarak mikropların varlığına inanıyoruz. Halbuki, ne mikropları gözlerimizle görmüş, ne de onları parmaklarımızla tutup okşamışız. Hatta bir tek doktorun söylemesi üzerine de kendi bünyemizde bir hastalığın varlığına inanıyoruz.)

Kabir azabının nasıl olduğu hakkında felsefî bir yorum yapmak mümkündür. Gerçeklik derecesinin ne olduğu bilinmemekle birlikte, bu yorum akla yakın görünür. Buna göre, ruh bedenden ayrıldığı zaman, vehmetme

gücünü de beraberinde götürür.[94] Kötü olan bir ruh bu güç sayesinde kendisini dar bir kabirde hisseder ve kötü olan amelinden dolayı kendisine verilen sıkıntıları akrep, yılan ve ateş şeklinde tahayyül eder. İyi olan bir ruh da kendisine verilen rahatlıkları bahçe, köşk, yemek ve süs şeklinde algılar. Bundan dolayı, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur." Kabirde hakikaten cennet bahçesi veya cehennem çukuru bulunmadığına göre, demek ki, ruh ameline göre bunlardan birini hayal eder. Nitekim ruh rüyada da hayal görür ve gördüğü hayalleri hakikat zannederek bunlardan dolayı ya sıkıntı ve ıstırap çeker ya da sevinç ve mutluluk duyar.[95] Çünkü kötü hayalleri yılan ve akrep sokması, düşman kovalaması, yangın ve deprem şeklinde, güzel hayalleri de bahçe, çiçek ve güzel bir manzara biçiminde görür. Bu iki halde de ruh, gördükleri hayalleri hakikat zanneder veya mutluluk ya da vahşet ve dehşet duyar. Rüya hali ile kabir hali arasındaki fark ise, rüya halinin iyisi ve kötüsüyle birkaç saat veya birkaç dakika sürmesine mukabil, kabir

---

94 - Felsefe ve kelâm kitaplarında buna "kuvvet-i vâhime" denir. Bu kuvvet de aklın bölümlerindendir.

95 - Ruhların kabirde yaşadığı varsayılırsa, bu yorumu kabul etmek kaçınılmaz olur. Ancak, ruhlar kabirden alınıp cennet ve cehennemin olduğu yerlere götürülüyorlarsa, bu yorum geçersizdir. Allah Resûlü'nün Miraçta gördüğü manzaralar ve onun diğer hadisleri, ruhların lâyık oldukları yerlere götürüldüğünü ifade eder. İmam Gazalî'nin "Ruh kendisini kabirde vehmeder." sözü de, ruhun kabirde olmadığı anlamındadır. Durum bu olunca, berzah âlemindeki nimet ve azapların hayalî şeyler olduğunu söylemek felsefî kafaları tatmin etse de doğru olmayan bir yorumdur.

halinin kıyâmetin kopacağı zamana kadar hiç kesilmeden sürüp devam etmesidir. Onun için, kabirde hissedilen mutluluk da çekilen korku ve sıkıntı da katlanarak devam eder. Çünkü devamlılık mutluluğu da sıkıntıyı da çoğaltır.

KIYÂMETLER İKİ TANEDİR

Kıyâmetler biri küçük, diğeri büyük olmak üzere iki tanedir. Bunlara hususî ve umumî kıyâmetler de denir. Hususî kıyâmet, herkesin kendi ölümüdür. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"*Bir kimse ölünce kıyâmeti kopmuş olur.*" Çünkü kişi ölünce bu dünyadan ayrılır. Bu durumda, dünya henüz mevcut da olsa, onun için yıkılmış sayılır.

Umumî kıyâmet ise, dünyanın yıkılması ve bütün varlıkların birlikte ölüp yok olmasıdır. Bu iki kıyâmet üç konuda birbirine benzerler.

1- İkisinin de vakti belli değildir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"*Hiç kimse nerede öleceğini bilmez.*"[96]

"*Kıyâmet, hiç kimsenin haberi olmadan ansızın gelir.*"[97] Bu sebeple, bünyede ve âlemde ciddî bozukluklar belirmeden önce, ölümün ve kıyâmetin ne zaman vuku bulacaklarını hiç kimse bilmez.

2- İkisinde de, vuku bulmaları yaklaşınca ciddî bozukluklar meydana gelir. Bünyedeki bozukluklar hastalık-

---

96 - Lukman, 34.

97 - A'râf, 187.

lar şeklindedir. Dünyadaki bozukluklar ise, dinî, ahlakî, sosyal ve maddî değişmeler ve kötüleşmeler tarzındadır. Bu bozukluklar ortaya çıktıktan sonra, gün ve saatini tayin etmek yine de mümkün olmamakla birlikte, ölümün veya kıyâmetin artık yaklaştığını ve yakında vuku bulacağını söylemek mümkündür. Onun için, Kur'ân-ı Kerim'in bir çok âyetinde kıyâmetin kopma zamanını Allah'tan başka kimsenin bilmediği ısrarla vurgulanırken, bir âyette de *"Kıyâmet yaklaştı."*[98] denilmiştir. Çünkü Allah Resûlü'nün dünyaya gelişi dünya ömrünün sona yaklaştığını bildiren alâmetlerdendir. Kendisi de bu hususu açıklarken şöyle demiştir:

"Ben ve kıyâmet, aralarındaki az bir uzunluk farkıyla iki parmak gibi birbirimize yakınız." Buna göre, âyet ve hadislerde bildirilen kıyâmet alâmetlerinin ortaya çıkması halinde kıyâmetin yakın olduğunu söylemek mümkündür.[99]

---

98 - Kamer, 1.

99 - Kıyâmetin alâmetleri büyük alâmetler ve küçük alâmetler olmak üzere iki kısımdırlar. Allah Resûlü'nün dünyaya gelmesi, Dabbet'ül-Arz'ın çıkması ve güneşin batıdan doğması büyük alâmetlerdir. Bunların dışındakiler ise küçük alâmetlerdir. Küçük alâmetler daha ziyade din ve ahlak alanında görülen bozukluklardır. Bu bozukluklara küçük alâmetler denilmesi ise, delâletlerinin kesin olmaması yüzündendir. Çünkü bu bozukluklar her zaman kıyâmetin kopacağını göstermezler. Kış gibi olan bozukluklar döneminden sonra bahar gibi olan ıslah ve düzelme dönemi de gelebilir. Bu böyle olduğu için de, bozukluklara bakıp, "Artık kıyâmet kopacaktır. Islah ve düzelme için uğraşmanın faydası yoktur." deyip ümitsizliğe kapılmak ve hizmeti bırakmak doğru değildir. Fakat, görülen bozukluklar kıyâmeti haber veren son işaretler de olsalar, ki şimdiki bozukluklar galiba böyledirler, yine de yapıcılığa ve bozuklukları giderme hizmetine devam etmek lâzımdır. Çünkü Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, *"Kıyametin kopmakta olduğunu görsen de elinde bir fidan varsa onu dik."* buyurmuştur.

3- İkisi de bünye düzeninde meydana gelen bozukluklar yüzünden gerçekleşirler. Ölüm vücutta meydana gelen hastalıklar yüzünden gerçekleşir; dünya da güneşin batıdan çıkması sebebiyle yıkılır. Bir kısım filozoflar, dünya düzeninin kadîm olduğunu ve hiç bozulmayacağını söylemişlerse de, bu doğru değildir. Doğru olan odur ki, dünyanın düzeni de, canlı organizmanın düzeni gibi bozulmaya ve dağılmaya müsaittir. İman ehline göre, canlı organizmanın bozulup dağılması, Allah Teâlâ'nın irade ve meşietiyle gerçekleşir. Hastalık gibi sebepler ise, birer örtüden ve bahaneden ibarettiler. Tabiatçılara göre ise bu olay, bünyenin aşınması ve güç kaybetmesi sonucudur. Büyük kıyâmetin kopması konusundaki yorumlar da tıpkı bunun gibi iki türlüdür. Onun için ehl-i iman, kıyâmetin Allah Teâlâ'nın isteyip irâde ettiği zaman kopacağını söylerken, tabiatçılar dünya düzeninin fizik kanunlarına göre daha ne kadar dayanacağını, güneş enerjisinin daha ne kadar devam edeceğini hesaplarlar. Bu faraziyeye göre, kıyâmet ancak bu düzen kendini taşıyamaz hale geldiği ve özellikle güneşin enerjisi bittiği zaman kopar. Bu görüş, dünyanın sahipsiz ve ilâhsız olduğu ve tesadüfen oluşmuş bir düzen sayesinde varlığını sürdürdüğü faraziyesine dayanır. Bu faraziyeye göre, dünyaya dışarıdan bir müdâhale olmadığı için, onun ömrünü bünye ve düzeninin sağlık ve sağlamlık derecesi belirler. Fakat, bu görüş ve faraziye yanlıştır. Çünkü dünyanın sahibi ve ilâhı vardır ve kendisi dünyaya dışarıdan müdâhale eder. Bu böyle olduğu için de, kıyâmetin kopma zamanını sözü edilen düzenin durumu değil, Allah Teâlâ'nın iradesi tayin eder. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Gökleri ve yeri ayakta tutan ve onları bir düzen içinde muhafaza eden Allah'tır. Kendisi elini çektiği zaman, bunları hiçbir kuvvet yıkılmaktan kurtaramaz."[100]

"Allah bir iş yapmak istediği zaman, «Ol !» der ve o iş olur."[101]

Şimdiki tabiatçıların görüşü de eski felsefecilerin görüşüne benzer. Bu felsefeciler de şöyle derlerdi:

"Âlemde meydana gelen hâdiseler, dönen feleklerin (yıldızların, yıldız kümelerinin) sonuçlarıdır. Bu sebeple, felekler düzen içinde döndükçe, dünya var olmaya devam edecektir." Fakat, bu görüşü bir an için doğru kabul etsek bile, sözü edilen feleklerin herhangi bir zamanda bir kaza ve arızaya (meselâ, bir kuyruklu yıldızın yerküresine çarpıp onu parçalaması veya yörüngesinden dışarı çıkarması) uğraması ve bunun etkisiyle her şeyin birbirine girip dünyanın sonunun gelmesi mümkündür.

Onun için, âleme iman gözüyle de, dinsizlik gözüyle de bakılsa, kıyâmetin bir gün kopacağını kabul etmekten başka çare yoktur. Aklın yolu birdir. Bu yolu ancak akılsızlar görmezler. Dinsizlikleri yüzünden akılları karışmış olan kimseler de, hadd-i zatında akıllı veya çok akıllı da olsalar, akılsızlar cümlesindendirler.

Onun için, ölüm gibi kıyâmete de iman etmek vâciptir. Ancak iş kıyâmete iman etmekle bitmez. Bu imanın gereklerine uymak da lâzımdır. Bir gün bir bedevî Allah Resûlü'ne:

---

100 - Fâtır, 41.

101 - Yâsin, 82.

"- Ya Resûlullah! Kıyâmet ne zaman kopacaktır?" diye sordu. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm:

"- Sen kıyâmet için ne hazırladın ki, onun kopmasını merak ediyorsun?" dedi. Bedevî:

"- Ben onun için fazla bir amel hazırladığımı söyleyemem. Fakat, Allah ve Resûlü'nü çok severim." dedi. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm:

"- İyi o zaman. Çünkü kıyâmet kopunca herkes sevdiği kimselerle beraber olacaktır." dedi.

Orada hazır bulunan ve bu soru cevap şeklindeki konuşmayı dinleyen sahâbiler, dünya hazinelerine sahip olmuş gibi sevindiler. Onların bu sevinmelerinin sebebini açıklayan Enes radıyallahü anh şöyle demiştir:

"Çünkü bizler de Allah ve Resûlü'nü çok seviyoruz. Buna göre, inşâllah biz de onlarla beraber olacağız."

O halde ölüm veya kıyâmeti düşünürken, bu düşünceyi nazarî ve felsefî bir seviyede bırakmamak, onların hak ve gerçek olmalarının insana yüklediği mükellefiyetleri yerine getirmeye çalışmak lâzımdır. Çünkü ölüm de, kıyâmet de insanın Allah Teâlâ'nın hâkimlik yaptığı bir mahkemeye gidip yaptıklarının hesabını vermesi, iyiliklerinin sevabını ve kötülüklerinin cezasını bulması için yapılan birer davet ve icabet edilmesi zorunlu olan birer çağrıdırlar.

RUHUN CESEDLE BİRLEŞTİRİLMESİ

Ölüm olayıyla cesetten ayrılan ruh, kıyâmet gününde tekrar onunla birleştirilir. Buna haşr, baas, ihyâ ve diriltme denir. Dinin haber verdiği bu önemli olay aklen de

mümkündür.[102] Bu sebeple, bunun olacağında tereddüt ve şüphe etmek için bir neden yoktur. Çünkü, ruhun ilk defa bedenle birleştirilmesi bu olayın göz önünde olan bir örneğidir. Ve bu örnek dünya durdukça canlılar âleminde gayet suhuletle ve mebzuliyetle tekrarlanıp durur. Ruhun bedenle birleştirilmesi için rahim de şart değildir. Nitekim bir çok canlı türleri rahim dışında da üreyip ortaya çıkarlar. İnsanların ilk babası olan Âdem aleyhisselâm da doğrudan doğruya topraktan oluşturulmuş ve topraktan oluşturulan cesedine ruh üflenip ikisi birleştirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"O inkârcılar, «Bizi kim diriltecek?» derler. De ki, «Sizi ilk sefer dirilten diriltecektir.»"[103]

"Siz ölüydünüz. Allah sizi diriltti. O sizi tekrar öldürür ve sonra tekrar diriltir. Bu ikinci dirilişte hesap vermek üzere O'na döneceksiniz."[104]

---

102 - Kıyâmet gününde ruhla bedenin tekrar birleştirilmesi, insanlara yeniden yaşama fırsatının verilmesi demektir. Böyle bir fırsatın ileride kendilerine verileceğini söylemek ise, hayatı haddinden fazla seven insanlar için bir ümit, bir müjde ve bir ışıktır. Fakat, gel gör ki, hayatı herkesten daha çok seven ve elleri yetmeyince dişleriyle de ona sarılan dinsizler, bu müjdeli habere alerji duyarlar ve cin çarpmış gibi tepki ve kızgınlık gösterirler. Niçin mi? Bunun niçinini anlamak mümkün değildir. Bu haber akla sığmadığı için böyle tepki gösterirler, denemez. Çünkü bir kere, her doğru haber gibi bu haber de rahatlıkla akla sığar. Ve akla sığdığı için de her asırda beşeriyetin yüzde doksanı (Müslümanlar, ehl-i kitap ve diğer bir kısım din mensupları) buna inanır. İkinci bir kere de, farz-ı muhâl akla sığmasa da, bu bir ümittir. Ümitlerde ise aklın yeri sorulmaz. Onun için koca koca insanlar ve özellikle dinsizler, çocuk aklının bile kabul etmediği bir sürü olmazları ümit ederler ve bu ümitleri kendileri için bir güç ve enerji kaynağı olarak görürler.

103 - İsrâ, 51.

104 - Bakara, 28.

"Evlerinin çatıları duvarlarının üzerine çökmüş bir şehrin yanından geçen kişinin başından geçen olay kıyâmet günündeki dirilişe bir delildir. Bu kişi, yere serilmiş ölüleri görünce, kendi kendine, «Bunlar böyle ölmüşken Allah onları nasıl diriltecek?» dedi. Bu sözü üzerine Allah onu da öldürdü ve onu yüz sene sonra diriltti. Kendisiyle konuşmak üzere gönderilen bir melek ona, «Ne kadar yattın burada böyle?» diye sordu. Kendisi, «Bir gün, hatta yarım gün.» dedi. Melek, «Hayır, sen yüz sene yattın. Fakat, beraberinde getirdiğin yiyecek ve içeceğe bak, hiç bozulmamışlar. Bir de eşeğine bak, sadece kemikleri kalmış. Şimdi biz bu kemikleri yenileyecek ve ona et giydireceğiz.» dedi. Kendisi eşeğinin de diriltildiğini görünce, «Artık bildim ki, Allah her şeye kadirdir.» dedi."[105]

Allah Teâlâ Kehf Ashabını da üç yüz dokuz sene öldürdükten sonra tekrar diriltmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de bu olay anlatılırken şöyle buyurulmuştur:

"Biz bunları dirilttik ki, insanlar ikinci dirilişle ilgili va'dımızın hak ve gerçek olduğunu ve kıyâmet işinde şüphe bulunmadığını bilsinler."[106]

Bu iki olay da, ikinci dirilişin mümkün olduğunu gösteren deliller cümlesindendirler. Onun için, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

---

105 - Bakara, 259. Not: Bu âyette sözü edilen şehir Kudüs'tür. Kral Buhtenassar, bu şehri işgal etmiş ve orada bulduğu insanları öldürmüş, şehri de yakıp yıkmıştı. Bundan sonra oradan geçen bir kişi, kendi kendine "Allah bu ölüleri bir daha nasıl ihyâ edecek?" diye geçirmiş ve Allah Teâlâ bunu nasıl yapacağını ona göstermek için kendisini ve eşeğini de öldürmüştür. En meşhur rivâyete göre bu kişi Uzeyir'dir. Onun Ermiya, Hıdır (Hızır) Hazkıl, ya da ismi bilinmeyen bir ermiş olduğu da rivayet edilmiştir.

106 Kehf, 21.

"Küfür ve inkâr edenler, diriltilmeyeceklerini söylüyorlar. De ki, Rabbime yemin ederim, kesinlikle diriltileceksiniz. Ondan sonra da, yaptıklarınızın hesabını vereceksiniz. Bu iş Allah için kolaydır. Onun için (küfür ve inkârı bırakıp) *Allah'a, O'nun elçisine ve sizin için indirdiğimiz nura* (Kur'ân'a) *iman edin. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır."*[107]

Her sene bahar mevsiminde sayısız canlı ve bitkilerde gerçekleşen diriliş de haşr'in bir provası, bir örneği ve bir delilidir. Kur'ân-ı Kerim'de bu olaya dikkat çekilerek şöyle buyurulmuştur:

"Bahar mevsiminde Allah'ın ortaya çıkan rahmet eserlerine (canlılara ve bitkilere) *bak ve gör ki, toprak, ağaç, bitki ve bir sürü canlılar ölmüşken, Allah onları nasıl diriltiyor. İşte bu diriltmeyi gerçekleştiren, ölüleri de diriltecektir. O her işi yapmaya muktedirdir."*[108] Bu olay gözler önünde her zaman ve özellikle bahar mevsiminde mahşer çapında tekrarlanıp dururken ikinci dirilişi inkâr etmek veya onda şüphe içinde olmak dünyayı da tanımamak ve buradaki olayları da anlamamak demek olur.

İnsanların zayıf bir tarafı vardır. Onlar, gözleri önünde olup biten şeyler ne kadar muhteşem ve harika da olsalar, bunları normal işler olarak görürler. Fakat gözleri önünde olmayan aynı türden ve hatta bazen daha az acayip olan şeyleri ise abartarak imkânsızlıkla vasıflandırmak isterler. Küfür ve inkâr bu zaaflarından yararlanarak

---

107 - Teğâbün, 7, 8.

108 - Rum, 50.

bazı insanların akıllarına musallat olur. Bunların tasallutundan kurtulmanın çaresi ise, gözler önünde olan şeylerin de en az haber verilen şeyler kadar harika, acayip ve olamaz denilebilecek derecede muhteşem olduklarını düşünmek ve kıyas yoluyla, "bunları yapan, ötekilerini de yapabilir" deyip doğru bir hüküm vermektir.

Eğer denilse ki, kıyâmet gününde diriltilen ruh ve ceset dünyadakilerin aynısı mıdırlar?

Biz de deriz ki, ruh aynı ruhtur. Çünkü ruh, yaratıldığı andan itibaren ölümsüzleşir. Cesedin aynı ceset olup olmadığı hususunda ise farklı görüşler ileri sürülmüştür.[109] Fakat, bu olayda önemli olan, ruhun cesetle birleştirilmesi ve bu suretle insanın tekrar dirilmesidir. Cesedin dün-

---

109 - Kimi âlimler ruh gibi, dirilen cesedin de dünyadaki ceset olduğunu söylemişlerdir. Kimileri de böyle bir zaruret bulunmadığını söylemişlerdir. Birinci grubun delili şunlardır:

1- Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de *"Kıyâmet gününde onların dillerini mühürleyeceğiz, elleri ve ayakları onların ne yaptıklarını bize söyleyecektir."* (Yâsin, 65); *"O gün onların dilleri, elleri ve ayakları ne yaptıklarına dair aleyhlerinde şahitlik edecektir."* (Nur, 24) buyurmuştur. Dilin, elin, ayağın konuşup şahitlik edebilmeleri için işlenen günahlara şahit olmaları ve o sırada mevcut olmaları lâzımdır.

2- Cennet veya cehennem amellerin karşılığıdır. Ameller ise dünyadaki cesetle işlenmiştir. Bu sebeple, ceset de ruh gibi bu amellere ortaktır. Öyleyse, bu amellerin mükâfât veya cezasını ruhla birlikte cesedin de görmesi lâzımdır.

İkinci grubun delilleri de şunlardır:

1- Bir ceset bazen parçalanır ve bir çok canlı tarafından yenir ve hatta ekin ve bostanlara karışan parçaları insanlar tarafından da tüketilir. Ve böylece o ceset birçok canlının ve insanın cesedi haline gelir. Yeni dönemde organ nakli yapılır ve bu yolla bir göz veya böbrek ve hatta kalp iki insan için ceset haline gelir. Ve bu ceset kıyâmet gününde ancak bu insanlardan birine verilebilir. Çünkü, aynı şeyin iki mahalde bir anda bulunması muhaldir. Allah Teâlâ da muhâl işleri yapmaz. Bu hususta ittifak vardır.

yadaki cesedin aynısı veya onun bir benzeri olması ise ikinci derecedeki bir ayrıntıdır. Bu sebeple, bu ayrıntıya takılıp üzerinde ariz amik durmanın bir gereği ve bir yararı yoktur. Bunu aşmak için, Allah Teâlâ'nın her işe kadir olduğuna inanmak ve hakîm olduğu için, cesedi hikmetinin gerektirdiği şekilde ortaya çıkaracağını düşünmek yeterlidir. Çünkü O isterse ruh için yeni bir ceset yaratır, ya da isterse ilk cesedi ihyâ eder ve bu durumda, cesedin dünyanın dört tarafına dağılan ve kurdun kuşun cesedine karışan parçalarını ve zerrelerini de toplar.[110]

2- Hadis-i şerifte, kıyamet gününde müezzinlerin en uzun boylu oldukları, bir takım kibirli ve mağrur kimselerin de karıncalar gibi ayaklar altında ezilen küçük cesetlerle haşredildikleri bildirilmiştir. Cennet ehlinin boyları kırk zira,yani yaklaşık otuz metre uzadığı, erkeklerin Yusuf aleyhisselâm kadar, kadınların da huriler gibi güzelleştikleri, bunların güzellik çarşısında bulunan değişik güzel modellerin biçimine girebildikleri, cehennem ehlinin ise, küfür ve günahlarının büyüklüğüne göre cesetlerinin dağlar ve dağ silsileleri kadar büyüdüğü de haber verilmiştir. Bu cesetlerin ise dünyadaki ceset olmadıkları açıktır.

Bu gruptaki âlimler, birinci grubun delillerine de cevap vermişlerdir. Bunlara göre, dil, el ve ayakların konuşup şahitlik etmeleri dünyadaki cesedin aynısı olmalarını gerektirmez. Çünkü konuşan ruhtur. Bu organlar ise, birer ses cihazı ve mikrofon durumundadırlar. Ruh ise, dünyadaki ruhun aynısıdır. İyilik ve kötülüklerin dünyadaki cesetle işlenmiş olması da onların âhireteki mükâfât veya cezayı görmelerini gerektirmez. Çünkü ceset ne mükâfâtı, ne de cezayı duymaz. Bunları duyan ruhtur. Onun için, ruh başka bir cesette de haşredilse, onun için bir şey değişmez.

Her şeyin doğrusunu Allah Teâlâ bilir. Onun için, böyle ihtilaflı meselelerde taassup ve ısrar etmek yerine, hakikati O'nun bilgisine havale etmek lâzımdır. İman etmiş olmak için de bu kadarı yeterli ve hatta emniyetli ve selâmetli olanıdır. Çünkü Allah Teâlâ bir şeyi net bir şekilde bildirmezse, o şeye net bir şekilde iman etmeyi de istemez. Onun istemediği bir işi yapmaya kalkmak ise hem tekellüftür, hem de bundan yanlış bir sonuç hasıl olduğu zaman, sorumluluk da hasıl olur.

110 - Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, şöyle buyurmuştur:

"Vaktiyle bir adam, ölümü yaklaşınca çocuklarını toplamış ve onlara şu vasiyeti yapmıştır: «Ben öldüğümde, cesedimi yakın ve külümü rüzgarın

Ruhun cesetten ayrıldıktan sonra tekrar onunla birleştirilmesi tıpkı şu misâl gibidir. Bir adam denizde teknesiyle seyahat ederken, sert rüzgarlar eser ve güçlü dalgalar oluşur. Çok geçmeden bunların etkisiyle tekne kırılır ve dağılır. Denize düşen adam da, sahil yakın olduğu için yüzerek karaya çıkar. Kendisi bir müddet burada bekler ve dağılmış olan tahtalar da bu süre içinde sahile gelirler. Bunun üzerine bu tahtalar tekrar birleştirilir ve tekne eski haline getirilip adama teslim edilir. Kendisi de ona binip yarım kalan seyahatini tamamlar.

RUH VE GERÇEKLER

Ruh şeffaf nur gibi bir cevher olduğu için,bütün gerçekleri kavrar. Fakat, dünya hayatında ceset onun önünde bir perde oluşturur ve o bu yüzden gerçeklerle direkt karşılaşma ve onları anlama imkânından uzaklaşır. Cesetten ayrıldığı anda ise, gerçeklerle yüzleşir ve onları perdesiz bir şekilde algılar. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de ölen kimseye hitaben şöyle denilmiştir:

"Sen bundan önce bu gerçeklerden habersizdin. Biz önündeki perdeyi kaldırdık ve şimdi sen her şeyi keskince görüyorsun."[111] Ruh, ceset perdesinden kurtulur kurtul-

önünde denize savurun. Çünkü Allah Teâlâ beni yakalarsa bana şiddetli bir azap verecektir.» Çocukları vasiyetini yerine getirmişler ve onu yakıp külünü rüzgarla denize savurmuşlardır. Fakat, Allah Teâlâ meleklere emretmiş ve onun saçılan külü hemen toplanıp birleştirilmiştir. Ondan sonra Allah Teâlâ onu sorgulayıp neden bu vasiyeti yaptığını sormuş. Adam, «Allahım! Ben senden çok korkardım. Külüm saçılırsa beni toplayıp sorgulamayacağını sandım.» demiş. Allah Teâlâ ona: «Madem ki, benden bu kadar korkardın, ben de seni affettim.» demiştir." (Buhari, İbnu Mâceh, Ahmed)

111 - Kaf, 22.

maz, Allah Teâlâ'nın mevcut ve bir olduğunu, hak dinin İslâm olduğunu ve âhirette ne türlü amellerin nasıl sonuçlar verdiğini öğrenir, kendi amellerinin neler olduğunu hatırlar ve cennet ile cehennemi görür.

Ancak ruhun dünya hayatında iken de gerçekleri net görmesini sağlamanın yolu vardır. Bu yol da nefsin şehvet ve arzularına gem vurmak, ruhu nefis ve cesedin hizmetiyle meşgul etmemektir. Bu yapılırsa, nefis ve cesedin oluşturdukları perde inceleşir ve ruh bu perdenin arkasındaki hakikatleri görmeye muktedir olur. Nefis ve ceset perdesi inceltilmezse ruh kalın duvarlı bir hücreye hapsedilmiş bir mahkûm durumunda kalır ve cesedin dışındaki gerçeklerden bilgi ve haberi olmaz. Kur'ân-ı Kerim'de bu tip ruhların sahipleri hakkında şunlar söylenmiştir:

"Onlar, uzaktan çağrılan kimse gibidirler. Hakkın sesini duymazlar."[112]

"Bunlara hakkı tebliğ etmek, ses ve gürültüden başka bir şey duymayan davarlara seslenmek gibidir. Bunlar gerçekler karşısında sağır, dilsiz ve kördürler. Gerçekleri anlayamazlar."[113]

Tahrif edilmiş İncil'e göre, insanlar yalnızca ruhlarıyla diriltilirler. Bunların ikinci hayattaki nimet ve azapları da yalnızca ruha yönelik olan manevi şeylerdir.

Bozulmuş olan Tevrat'a göre ise, ruh ve ceset birlikte diriltilir. Ancak, cennet ehli on beş bin sene maddî nimetlerden yararlandıktan sonra cesetten soyutlanarak me-

112 - Fussılet, 44.
113 - Bakara, 171.

lekleşirler. Cehennemdekiler de bu süreden sonra cesetten ayrılarak şeytanlaşırlar.

Bu iki görüş de bâtıldırlar. Hak olan görüş ise, Kur'ân-ı Kerim'in haber verdiği gibi, ruh ve cesedin birlikte haşredilmeleri, hem cennette, hem de cehennemde birlikte bulunmaları ve ebedî olarak birlikte nimet veya azap görmeleridir. Bu yüce kitapta cennet nimetleri cümlesinden olan yemek ve içmekten ve kadınlardan çokça bahsedilmesi, cehennem azaplarının başında da ateşe çokça vurgu yapılması, yeme, içme nimetlerinin ve ateş azabının ebedî olduklarının bildirilmesi bunun böyle olduğunu açıkça gösterir.

HESAP

Kıyâmet gününde hesap da haktır. Buradaki hesap, kulların türlü ve çeşitli olan amellerini, artı ve eksilerini, sevap ve günahlarını toplamak, çıkarmak, çarpmak, bölmek ve bütün bu işlemlerden doğru sonuç çıkarmak demektir. Hesaba tâbi tutulan insanların çokluğu düşünülürse, bu hesap ve işlemin çok uzun süreceği akla gelir. Fakat Allah Teâlâ, bütün insanların hesabını birlikte ve bir anda yapar. Onun için, âyet-i kerimede, *"Allah hesapları en çabuk yapandır."*[114] buyurulmuştur.

Hz. Ali'ye:

"Allah Teâlâ bu kadar insanın hesabını karıştırmadan ve yanlış yapmadan nasıl yapar?" diye sorulmuş, kendisi şu karşılığı vermiştir:

---

114 - En'âm, 62.

"O bunu bütün insanların ve irili ufaklı bütün canlıların rızklarını karıştırmadan ve yanlış yapmadan hesapladığı gibi hesaplar."

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Yeryüzünde ne kadar canlı varsa, rızıkları Allah'a âittir. O, bunların nerelerde kaldıklarını ve nerelerde dolaştıklarını da bilir. Bütün bu şeyler O'nun açık olan ilmindedirler. O gökleri ve yeri de altı günde yaratmıştır."[115]

"Yerküresini yaydık, içine dağlar diktik. Sizin için ve rızkını sizin vermediğiniz diğer canlılar için bunda rızıklar yarattık. Her şeyin yanımızda hazineleri vardır. Fakat, bundan ancak hesaplı miktarlarda indiririz. Rüzgarları gönderip aşı yaptırırız, gökten su indirip onu size içiririz. Bu suyu siz indiremezsiniz. Biz diriltir ve biz öldürürüz. Her şeye de sonunda biz vâris oluruz. Biz önden gidenleri de, arkadan gelenleri de biliriz. Rabbin bütün bunları haşredecek ve onların hesabını görecektir. Kendisi hüküm ve ilim sahibidir."[116]

SIRAT

Sırat haktır ve gerçektir. Ona iman etmek de vâciptir. Sırat, cehennem üzerine kurulan bir köprüdür. Bütün mahşer halkı bu köprünün üzerinden geçmek zorundadır-

---

115 - Hud, 6, 7. Not: Bu ve benzeri âyetlerin işarî manalarından rızka muhtaç olan canlıların yalnızca yerküresinde bulunduklarını anlamak mümkündür.

116 - Hıcr, 19-25.

lar.[117] Ancak, çokları onu geçemeyip altındaki cehenneme düşerler. Onu geçenler ise cennete giderler.

Sıratın kıldan ince ve kılıçtan keskin olduğu söylenmiştir. Bu söz bir mecaz ve teşbihtir. Sırattan geçmenin zorluğunu tasvir etmek için söylenmiştir. Bu dehşetli köprüden geçmenin ne kadar zor olduğu düşünülürse, bu teşbihin yerinde olduğu görülür. Çünkü, bu köprüyü geçmek neredeyse, hakikaten kıldan ve kılıçtan yapılmış bir köprüyü geçmek kadar zordur, onu aşmak şansı da bu kadar azdır. Nasıl böyle olmasın ki, onu geçmek isteyenlerin yüzde doksanı düşüp cehennem çukuruna yuvarlanırlar.

SIRAT-İ MÜSTAKÎM

Herkesin Fâtiha suresindeki *"Bizi sırat-i müstakîm'e yönlendir ve ona ilet."* cümlesiyle dua etmesi emredilmiştir. Kur'ân-ı Kerim için, *"Bu benim sırat-i müstakîm'imdir, ona uyun."*[118] denilmiştir. Peygamberimize hitaben de, *"Sen sırat-i müstakîm'e yönlendiriyor ve ona iletiyorsun."*[119] buyurulmuştur. Bu âyetlere göre, sırat-i müstakîm Kur'ân-ı Kerim ve Allah Resûlü'nün sünneti ve ahlakıdır. Allah Resûlü'nün sünneti ve ahlakıyla Kur'ân da aynı şeylerdir. Onun için, Hz. Âişe radıyallahü anha, "Allah Resûlü'nün ahlâkı Kur'ân'ı uygulamaktan ve yaşamaktan ibaretti." demiştir. Bu böyle olduğu için Allah

117 - Meryem, 71.
118 - En'âm, 153.
119 - Şurâ, 52.

Teâlâ, *"Sen şüphesiz büyük bir ahlak üzerindesin."* diyerek onun ahlakını ve dolayısıyla da kendisini övmüştür. Sırat-i müstakîm olan bu ahlak, ifrat ve tefrit arasında kalan orta yoldur. Muselâ o, cimrilikle israf arasındaki cömertliktir. Korkaklıkla gözü dönmüşlük arasındaki cesarettir. Kibirle zillet arasındaki tevazudur. Harama şehvet duymakla helâlden yüz çevirmek arasındaki iffettir. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da buna işaret ederek:

"Her işin hayırlı olan tarafı ortasıdır." buyurmuştur. Onun kendi ahlakı da huyların ortasıydı. Bu ahlaka sahip olan bir kimse sırat-i müstakîm üzerinde olmuş olur. Sırat-i müstakîm üzerinde olan bir kimse de âhiretteki Sıratı kolaylıkla, selâmetle ve süratle geçer. Buna işaret eden Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Hakikî ehl-i iman Sıratı yıldırım süratiyle geçerler."[120]

Cennet

Cennet, nimetlerin yeridir. Cennetteki nimetler ise üç kısımdır.

Birinci kısım maddî nimetlerdir. Yemek, içmek, kadınlarla eğlenmek bu tür nimetlerdendir. Bunların mad-

---

120 - Buhari, Müslim, İbnu Mâceh, Ahmed. Not: Hadisin tamamı şöyledir: "Bazı kimseler yıldırım gibi geçerler, bazıları at sür'atiyle, bazıları deve sür'atiyle giderler. Bazıları emekleyerek giderler. Bazıları yara bere alır ve fakat geçip kurtulurlar, bazıları da ateşin içine düşerler."

dî olduklarına iman etmek vâciptir. Çünkü, bunları haber veren çok sayıdaki âyet ve hadisleri başka türlü tevil etmenin imkânı yoktur. Maddî nimetleri istemek ve onlardan zevk almak insan fıtratının önemli bir özelliğidir. Onun için, bu nimetleri küçümsemek, insanın kendisini küçümsemek olur. Ancak her fert veya her toplum aynı nimetleri istemeyebilir veya onlardan aynı derecede zevk ve lezzet almayabilir. Nitekim kimi insanlar en çok mal ve servetten, kimisi şan ve şöhretten, kimisi de kadın ve eğlenceden daha çok zevk alır. Cennette de bu türlü farklı istek ve tercihlere göre türlü nimetler vardır. Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde de herkesin zevkine hitap eden nimetler zikredilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de hepsini kapsayacak bir genişlikte, *"Orada nefsinizin iştiha duyduğu ve canınızın istediği her şey vardır."*[121] buyurulmuş, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da şunu söylemiştir:

"Derecesi en düşük olan cennet ehli o kimselerdir ki, bir anda bin senelik bir alana yayılmış olan bahçelerini, köşklerini, eşlerini, hizmetçilerini, yatakhane ve mutfaklarını görürler. Derecesi en yüksek olanlar ise, sabah akşam Rablerinin yüzünü görürler."[122]

Dünyada bazı nimetlere bazı sebeplerden dolayı istek ve iştiha duyulmazken, bu sebeplerin ortadan kaldırılmasıyla aynı nimetlere cennette çok büyük bir istek, iştiha ve iştiyak duyulması da mümkündür.

İkinci kısım hayalî nimetlerdir. Hayalî nimetler tıpkı rüyada görülen nimetler gibidirler. Ancak bu nimet-

---

121 - Fussılet, 31.

122 - Ahmed, Tirmizi, Darekutni, Taberâni, Beyhakî, İbnu Ebi Şeybe.

ler rüyada değil uyanıkken görülürler. İnsan rüyada gördüğü nimetlerden de zevk ve lezzet alır. Ancak, rüyaların süresi kısa olduğu ve uyanınca kayboldukları için, bunlardan elde edilen zevk ve lezzet az olur. Fakat, cennette görülen hayal, kişinin kendi isteğine bağlı olduğu için çok uzun sürebilir. Buradaki hayal ile dünyada kurulan hayal de bir birinden çok farklıdır. Çünkü dünyadaki hayal, yanlızca zihnin bir fakültesi ve bölümü olan muhayyilenin içinde cereyan eder. Bunun dışarıda bir görüntüsü bulunmaz. Cennetteki hayal ise muahayyileden bütün duyu organlarına akseder ve hayal edilen şey gözle görülen, elle tutulan, koklanan ve sesi duyulan bir keyfiyet kazanır. O böyle olunca da onun hakikaten var olup olmaması önem taşımaz. Çünkü, insanın bir şeyden zevk alması onun hakikaten var olmasından dolayı değil, muhayyilede suret ve hayalinin bulunması ve bu suret ve hayalin duyu organlarına da yansıması yüzündendir. Bundan dolayıdır ki, bir şey hakikaten bulunduğu halde, suret ve hayali muhayyilede oluşmadığı takdirde insana zevk vermez.

Allah Teâlâ, cennet ehlinin lezzetini arttırmak için onlara hakikî nimetler yanında, hayalî nimetler de ihsan etmiştir. Bu nimetler zevk vermek açısından hakikî nimetlerden aşağı değildirler. Aksine onlardan daha üstündürler. Çünkü bunlar hakikatin sınırlarını aşan, akıl ve fikrin kavramaktan âciz kaldığı pek çok fantazi unsurlar taşırlar. "Hayal hakikatten daha güzeldir." sözü de bunlar için doğrudur. Çünkü, dünyadaki hayal pek az tatmin verebilir. Çünkü bu hayal ne gözle görülebilir, ne elle tutulabilir, ne koklanabilir, ne de sesi duyulabilir. Cennetteki hayal ise, duyu organlarına da yansıdığı için, bü-

tün bu özellikleri de taşır. Bu hayal sayesinde bir cennet ehli, yüzlerce huri ile bir anda konuşup şakalaşabilir, yüzlerce sofrada bir anda yemek yiyebilir, yüzlerce manzarayı bir anda seyredebilir. Hakikat çerçevesinde, bir anda ancak bir şey yapılabilirken, hayal sahasında yüzlerce iş birlikte yapılabilir.[123]

---

123 - Zaman zaman bazı velilerin ayni vakitte birkaç yerde görüldükleri ve her yerde ayrı bir iş yaptıkları, meselâ bir yerde bir cemaatle zikir yaptıkları, bir yerde bir topluluğa nasihat ettikleri, bir yerde ilim talebelerine ilim okuttukları, bir yerde orduyla birlikte savaşıp cihat yaptıkları olmuştur. Bir insanın gerçek varlığı aynı anda birkaç yerde bulunamadığı gibi, aynı anda bir birini engelleyen işler de yapamaz. Bunlar aklen ve ilmen muhâldirler. Fakat, bir insanın gölgeleri durumunda olan hayâlî varlıkları hem birkaç yerde bulunabilir, hem de bir birine ters birçok iş yapabilirler. Bizim dünyamızda gölgeler ve hayaller tek boyutlu ve cansızdırlar. Fakat, cennette ve verilen bu örnekte gölgeler ve hayaller üç boyutlu, altı cihetli ve canlıdırlar.

Bu cümleden olarak, birçok kimse her gece aynı anda Allah Resûlü'nü başka başka yerlerde ve başka başka işler yaparken veya her biriyle özel bir şekilde ilgilenip konuşurken görürler. Burada da gerçek varlık bir tanedir. Diğerleri bu varlığın canlı gölgeleri diri ve şuurlu hayalleridir. Bu gölge ve hayallerde onun ruhu değil, bu ruhun bunlara yansıyan şuleleri ve ışıkları mevcuttur.

Bediüzzaman Hazretleri Allah Teâlâ'nın sıfatlarının her şeyi ve her yeri kapladığını ispat ederken şöyle demiştir:

"Güneş ışığının bütün yer küresini ve burada bulunan büyük ve küçük her şeyi kapsadığı ve kapladığı bilinmektedir. Bu her şeyi ihâta eden ışık ilmin özelliklerine sahip olsaydı, ilim olurdu, kudretin özelliklerine sahip bulunsaydı kudret oldurdu ve o zaman güneş ilmiyle ve kudretiyle bütün eşyayı kaplamış ve kapsamış olurdu. Teşbihte hata olmasın, ezel ve ebed güneşi olan Allah Teâlâ'nın kâinâta yansıyan ışığında ise ilmin ve kudretin özellikleri vardır. Böyle olduğu için de, O'nun sıfatları (özellikle ilim ve kudreti) her yeri kaplar ve bütün eşyayı sarıp ihâta eder.

Bu Hazret bir yerde de şunu söylemiştir:

"Malûmdur ki, cam ve su gibi parlak ve saydam şeylerde güneşin akisleri görülür. Ancak bu akislerde sadece ışık ve hararet vardır. Fakat, bunlarda hayat ve şuur da bulunsaydı, o zaman, bütün bu akisler ışığın terkibindeki yedi renk gibi farklı diller ve değişik seslerle bizimle konuşurlardı."

Üçüncüsü ise aklî nimetlerdir. Aklî nimetler, sahip olunan zenginlikleri, güzellikleri ve bahtiyarlığı düşünmekten hasıl olan lezzetlerdir. Bu türlü lezzetlerin örnekleri dünya hayatında da sınırlı bir ölçüde mevcuttur. Bu yüzden meselâ bir âlim, emsâlinden üstün derecede ilim sahibi olduğunu, bir zengin büyük bir servete sahip bulunduğunu, bir sultan bir ülkenin kaderini elinde tuttuğunu düşünürken, bu düşünceler bu insanlara büyük bir zevk verir. Bu zevkin büyüklüğü, düşünülen nimetlerin büyüklüğü nispetinde olur. Cennet ehli ise, çok büyük nimetlere sahip olmuşlardır. Bunlar ölümsüz bir hayat bulmuşlar, canlarının istediği her şeye kavuşmuşlar, hastalık, ayrılık, keder, kavga gibi keyfi kaçıran ve lezzeti bulandıran arızalardan kurtulmuşlar, ömür boyu ibadet ve itâat ettikleri Rablerine yakın olmuşlar, O'nun ebedî rızasını kazanmışlar, zengin olmuşlar, güzelleşmişler, her türlü lezzetin içinde yüzer hale gelmişlerdir. Bu nimetleri düşündükçe, bu nimetleri kullanmaktan duyulan keyf ve zevk kadar, belki de daha fazla keyf ve zevk duyarlar.

Aynı şey aynaya yansıyan suretler ve ekranlara akseden görüntüler için de söz konusudur.

Eğer denilse ki, fakat bu akislerde hayat ve şuur yoktur; olması mümkün de değildir.

Biz de deriz ki, işte bu husus dünya ile âhiret arasındaki farkı oluşturur. Çünkü dünyada olmayan ve olması mümkün de görülmeyen şeyler, âhirette mümkün ve mevcutturlar.

Bütün bunlara rağmen, cennetteki nimetlerin bir kısmının hayalî olduğunu söylemek felsefî bir yorumdur ve bu yorumun dayandırılabileceği açık bir nass mevcut değildir. Kaldı ki, böyle bir yoruma ihtiyaç da yoktur. Çünkü, Allah Teâlâ cennet ehline, hadis-i şerifte de açıklandığı gibi, hayallerin bile ulaşamadığı nimetler ihsan eder. O sonsuz olan kudretiyle bu nimetleri birer hakikat olarak yaratmaya muktedirdir. Bu sebeple, cennet ehli hayal kurmaya ve hayalî nimetlerle oyalanmaya muhtaç değildirler.

Velhasıl, cennette hem her türlü nimet mevcuttur, hem bu nimetlerin tahsili masrafsız ve zahmetsizdir, hem bunlar için tükenmek, yok olmak ve zevk vermez hale gelmek yoktur. Zevâl bulmak ve ayrılmak da olmadığı için, bu nimetlerin verdiği lezzet acılaşmaz. Cennet ehli bunları düşündükçe, akıl yoluyla da çok büyük mutluluk, tatmin ve rahatlık duyarlar.

CEVAPLAR

Eğer denilse ki, Allah Teâlâ Kur'ân-ı Hakim'de meleklere hitaben, *"Onu (Âdem'i) tesviye edip kendisine ruh üflediğim zaman, ona secde edin."* buyurmuştur.[124] Bu âyette zikri geçen tesviye etmek, üflemek ve ruh nelerdir?

Biz de deriz ki, Âdem aleyhisselâm topraktan, onun nesil ve zürriyeti olan daha sonraki insanlar ise nutfeden yaratılmışlardır.[125] Ancak ne toprak, ne de nutfe işlenip uygun bir kıvama getirilmeden önce, ruhu barındırmaya elverişli değildirler. Bu yüzden, evvelâ onların birçok gelişme aşamalarından geçirilerek olgun ve müsait bir seviyeye getirilmeleri lâzımdır. Bunun için, nutfe kadın rahminde önce kan pıhtısı, sonra et parçası, sonra uzuv ve organları yerli yerine oturtulmuş bir insan vücudu haline getirilir. Gerekli olan hazırlık bu suretle tamamlandıktan sonra da ona ruh üflenir. Toprakta da buna benzer aşamalar gerçekleştirilmiştir. Onun için, bazı hadis rivâyet-

124 - Sâd, 72.
125 - Secde, 7, 8.

lerinde bu aşamaların kırk sene sürdüğü bildirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de de buna işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Biz insanı (Âdem'i) *kendisinden yarattığımız toprağı şekillendirdik, ondan sonra da kurutup pişirdik."*[126] İşte ne olduğu sorulan "tesviye etmek", nutfe ve çamuru bu aşamalardan geçirip ruhu barındırma yeteneğini kazandığı düzeye getirmektir. Allah Teâlâ, mucizelerin dışındaki işlerini her zaman sebepler dairesinde ve bu sebeplerin oluşturduğu kanun ve kurallar çerçevesinde icrâ eder. Ve O sonsuz lütuf ve kerem sahibi cömert bir ilâh olduğu için, bir şey bir şeye liyakat ve kabiliyet kesbettiği ve onu taşıyabilecek kıvam ve seviyeye geldiği zaman, onu esirgemeden kendisine verir. Görülen gecikmeler, kısıtlamalar veya menedilmeler de daima liyakat ve kabiliyetin durumuyla alakalıdırlar. Onun için liyakat ve kabiliyette yetersizlik bulunmadıkça, lütuf ve keremde bir gecikme ve kısıtlama olmaz. Bu evrensel gerçeği bildiren bir âyette şöyle buyurulmuştur:

"Biz dünyayı isteyenlere de, âhireti isteyenlere de Rabbinin lütuf ve kereminden bolca veririz. Rabbinin lütuf ve keremi yaratıklarından esirgenmez."[127]

Üflemek, birkaç manaya gelirse de en bâriz manası, ateşi yakmak için içinden nefes çıkarmaktır. Bu manasıyla bu fiil Allah Teâlâ için muhâldir. Çünkü içinden nefes çıkarmak yaratıkların vasfı ve işidir. Ancak bu fiilin bir de neticesi vardır. O da bu üflemenin sonunda odunun

---

[126] - Hıcr, 26, 28, 33; Rahmân, 14.

[127] - İsrâ, 20.

tutuşması ve ateşin yanmasıdır. Allah Teâlâ'nın ruhu üflemesinden maksat işte bu sonucu hâsıl etmektir. Bunu yapmak O'nun için muhâl değildir. Aksine, bütün fiillerin sonuçlarını hâsıl eden kendisidir. Buna göre, Allah Teâlâ'nın ruhu üflemesinden maksat, O'nun ateş gibi diri ve canlı olan ruhu bedende tutuşturması ve bedeni onunla diriltip hayata kavuşturmasıdır.[128]

---

[128] - Allah Teâlâ'nın ruhu üflemesi odunu üfleyip ateşi tutuşturmaya benzetilmiş ve bununla önemli bir hakikata işaret edilmiştir. Bu hakikat da şudur: Ateş odunun içinde gizli olduğu, onun özünü oluşturduğu ve üflemek şeklindeki müdahaleyle ortaya çıktığı gibi, ruh da cesedin içinde gizli ve onun özü, hülasası ve usaresidir. Allah Teâlâ, üflemeye benzettiği emriyle ruhu cesedin içinden toplayıp bir bütün haline getirir. Buna göre, ceset içindeki ruh, tıpkı süt içindeki yağ gibidir. Bu da ruhun cesetten evvel yaratıldığı ve çok önceden beri bulunduğu tarzındaki anlayışın gerçeği yansıtmadığını ortaya çıkarır.

Bu anlayış bir âyet ve bir hadisin yorumundan kaynaklanmıştır. Âyet şöyledir:

"Rabbin Âdemoğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini çıkardı ve onlara, «Ben Rabbiniz değil miyim?» dedi. Onlar da, «Sen Rabbimizsin.» dediler. Rabbin böylece onları kendi aleyhlerinde şahitler durumuna getirdi." (Â'râf, 172). Ancak, çoğu âlimlerin ve müfessirlerin görüşüne göre, bu âyet ruhların cesetlerden önce yaratıldığına delâlet etmiyor. Çünkü, âyette ruhların babaların sırtlarından çıkarıldığı bildirilmiştir. Buna göre, ruhlar varken sırtların da olması lâzımdır. Sırtlar da cesetler demektir. Halbuki, ruhlar cesetlerden önce yaratılsaydı, âyette babaların sırtından çıkarılmalarından bahsedilmezdi. Bunun yerine doğrudan doğruya, "Allah Âdemoğullarının ruhlarını yarattı ve onlarla böyle konuştu." denirdi.

Sözü edilen hadis de şöyledir:

"Allah Teâlâ Âdem'i yaratınca sırtını meshetti ve meshetmesiyle onun sırtından kendisinin kıyâmete kadar yaratacağı bütün zürriyeti dışarı çıktı. Ve Allah Teâlâ bunlardan her bir insanın iki gözünün arasına bir miktar nur yerleştirdi. Ondan sonra bunları Âdeme gösterdi. Âdem; «Ey Rab, bunlar kimdir?» diye sordu. Allah Teâlâ, «Bunlar senin zürriyetindir.» dedi......" (Tirmizi, Tefsir). Bu hadis de ruhların cesetlerden önce yaratıldığına delâlet etmiyor. Çünkü, Âdem'in sırtından çıkarılanların ruhlar olduğuna dair bir

Arapça'da bir fiil lügat manasında kullanıldığı gibi, bu mananın sonucu için de kullanılır. Onun için, asıl mananın mümkün, vâki veya câiz olmadığı durumlarda, bir mecaz türü olan sonucu anlamak lâzımdır. Üflemek fiili bunun bir örneğidir. Kur'ân-ı Kerim'de bunun gibi başka örnekler de vardır. Meselâ bir âyette, *"Allah onlara gazap etti."*[129] denilmiştir. Gazabın lügatteki kelime manası; bir kimseye kızmak, onun yaptığı bir işten dolayı rahatsız ve huzursuz olmak, yüzünde değişme, ellerinde titreme meydana gelmek, kanında hararet, kaynama ve kabarma oluşmaktır. Gazabın bu manası Allah Teâlâ için muhaldir. Bu mana ancak yaratıklar için düşünülebilir. Ancak kızanın bir de sonucu vardır. O da kızmaya sebep olan şeye zarar vermek ve onu helâk etmektir. Yukarıdaki âyette geçen gazaptan da onun bu sonucu kastedilmiştir. Buna göre, Allah Teâlâ'nın o kimselere gazap etmesinden maksat, sözünü ettiği kimselere zarar ve musibet vermesi, onları helâk etmesi veya helâk olmaya aday durumuna getirmesidir.

Ruh bir cevherdir. Cevher ise,cisim ve araz olmayan bir şeydir.[130] Ruh vücut ile birliktedir. Fakat bu birlikte-

---

sarahat yoktur. Bu sebeple, bunların ruh ve cesetlerin bütünü halinde olmaları da mümkündür ve hatta bu ihtimal daha kuvvetlidir. Allah Teâlâ, insanları zerreler (spermler) halinde çıkarmış ve büyüterek Âdeme göstermiştir. Ondan sonra da onları tekrar Âdemin sırtına iâde etmiştir.

Ancak her şeye rağmen, ruhların cesetlerden önce yaratıldıklarına inanmakta da her hangi bir dinî sakınca mevcut değildir. Çünkü, bu konu nassla açıklığa kavuşturulmadığı için, şöyle veya böyle içtihatlar yürütmek câizdir.

129 - Mücâdele, 14.

130 - Cisim (parçalardan oluşan madde) ve araz olmayan şeye cevher denir. Mahiyeti bilinmeyen ruh ve parçalanmaya elverişli olmayan tek parça

lik ruhun vücuda yapışması ve ona bitişip onunla kaynaşması şeklinde değildir. Ruh vücudun ne içinde, ne de dışındadır. Onun vücutla birlikteliği şiddetli bir münâsebetin varlığı anlamındadır. Bu münâsebet ise, ruhun cesede hayat kazandırması, onu etkilemesi ve onu yönetmesidir. Onun için şöyle denilmiştir:

"Ruh ne cesedin içindedir, ne de onun dışındadır; ne ona bitişiktir, ne de ondan ayrıdır."

Ruhun bu durumu onun cisim ve madde olmamasının zorunlu bir sonucudur. Ruh bu özelliğe sahip olduğu için, Allah Teâlâ onu kendi zatına izafe etmiş ve, *"İnsana kendi ruhumdan üfledim."*[131] buyurmuştur. Çünkü izafe iki şey arasında bir münâsebet gerektirir. Buradaki münâsebet, yalnızca ruhun Allah Teâlâ'nın mülk ve mahluku olması değildir. Çünkü bu münâsebette diğer yaratıklar da ruh gibidirler. Halbuki, Allah Teâlâ özel olarak ruhu kendi zatına izâfe etmiştir. Bu izafedeki münâsebet ruhun yukarıda zikredilen özelliğidir. Bu özellik Allah Teâlâ'nın da âleme karşı olan konumunda da söz konusudur. Çünkü Allah Teâlâ da âlemle birliktedir. Fakat bu birliktelik de bitişmek ve yapışmak şeklinde değildir. Ve bu birlikteliğe rağmen, Allah Teâlâ ne âlemin içinde, ne de dışındadır.[132] O'nun âlemle birlikteliği de âleme hayat vermesi, onu her yönden etkilemesi ve onu mutlak olarak yönetmesidir. Bu münâsebetin önemli bir yönü de, Allah Teâlâ gibi, ruhun

---

halindeki madde birer cevherdirler. Buradaki cevher mücevherât anlamında değildir.

131 - Sâd, 72.

132 - Allah Teâlâ, zatıyla âlemin dışındadır. Tasarruflarıyla da âlemin içindedir. Diğer bir ifadeyle, O zatıyla âlemin içinde değildir. Tasarruflarıyla da âlemin dışında değildir.

mahiyetinin de bilinmemesidir. Kur'ân-ı Kerim'de ruhun bilinmezliği konu edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Senden ruhu soruyorlar. De ki, ruh Rabbimin emrindendir. Size ruhla ilgili ilimden çak az şey verilmiştir."[133]

Ruhun Allah Teâlâ ile olan münâsebetlerinden birisi de onun yaratıldıktan sonra ölümsüz olmasıdır. Ceset ise, ölümlüdür.

Ruhun bilinmezliği yanında, onun hakkında bilinen bazı şeyler şunlardır:

Ruh, suyun kaba yerleşmesi gibi vücuda yerleşen bir cisim değildir. O arazın maddeye yapışması gibi, kalp veya dimağa yapışan bir araz da değildir.

Ruh cisim değildir. Çünkü cisim mürekkep bir madde olduğu için dağılmaya ve yok olmaya mahkûmdur. O araz da değildir. Çünkü, o kendisini ve yaratıcısını bilir. Arazda ise bilme özelliği yoktur. Çünkü ilmin kendisi de bir arazdır. Bu durumda, ruh da araz olsa, arazın arazla kaim olması lâzım gelir. Âlimler bunun düşünülebilen ve kabul edilebilen bir şey olmadığını söylemişlerdir.

Eğer denilse ki, Kurân-ı Kerim'de, *"De ki, Ruh Rabbimin emridir."* denilmiştir. Allah Teâlâ'nın sözü gibi, emri de mahluk değildir. Bu duruma göre, ruh mahluk değil midir?

Biz de deriz ki, ruh mahluktur. Çünkü o da diğer mahluklar ve yaratıklar gibi Allah Teâlâ tarafından yaratılmıştır. Ancak, yaratıklar yaratılış keyfiyetine göre iki

---

133 - İsrâ, 85.

kısma ayrılırlar. Bu kısımlardan birine "halk âlemi", diğerine de "emr âlemi" denir. Halk âlemi, Allah Teâlâ'nın tedricî ve aşamalı bir biçimde yarattığı yaratıkları kapsar. Emr âlemi ise, O'nun bir anda ve bir emirle yarattığı mahlukları içine alır. Genellikle cisimler birinci âlemdendirler. Ruhlar, melekler, mucizeler, kıyâmetin kopması, âhiretteki işler emir âlemindendirler. Kur'ân-ı Kerim'de, halk âlemiyle emr âlemi birlikte zikredilerek şöyle buyurulmuştur:

"Allah gökleri ve yeri yaratmıştır. O insanları da yaratmıştır ve O bunları tekrar diriltmeye de kadirdir. O yaratma gücüne ve bilgisine eksiksiz bir şekilde sahiptir. Allah'ın emri de odur ki, kendisi bir şey irade ettiği zaman, o şeye, «Ol!» der, o şey de oluverir."[134]

"Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır. Ondan sonra Arş'ın üzerine istivâ etmiştir. Geceyle gündüzün nurunu götürür, gündüzle gecenin karanlığını dağıtır. Güneşi, ayı, yıldızları istediği şekilde çevirir. Halk da, emr de O'nundur. Âlemlerin Rabbi bereketlerin sahibidir."[135]

Eğer desen ki, ruh cesetten önce mi yaratılmıştır?

Biz de deriz ki, hak olan görüş odur ki, ruh anne rahminde oluşup gelişen ceset onu taşımaya elverişli hal-

---

134 - Yâsin, 81, 82.

135 - A'râf, 54. Not: Bu âyetteki halk ve emr kelimeleri halk ve emr âlemlerine işaret ettikleri gibi, hem yaratmanın, hem de yaratıklara emr vermenin O'na âit olduğuna ve yaratıcı olması sebebiyle, yarattığı her şeye ve bu arada insanlara emretme, onlardan ibadet ve itâat isteme hakkına da sahip olduğuna işaret etmişlerdir. Buna göre, yaratıcı olmayan kimselerin yaratmadıkları şeylere ve özellikle insanlara emr verme hakları yoktur. Bunlar ancak yaratanın emirlerine tercümanlık ve aracılık yapabilirler.

de geldiği, âyetteki ifadesiyle, tesviye edilip tamamlandığı anda yaratılır. Bunun böyle olduğunun delili ise şudur:

"Ruhlar cesetlerden önce mevcut olsalar, ya hepsi bir bütün olur, ya da çokluk olurlar. Bu iki şık da aklen bâtıldır. Birinci şıkkın bâtıl olması şundandır: Ruh her bir insanda diğer bir insana göre bazı farklılıklar ve zıtlıklar gösterir. Halbuki o bütün insanlarda aynı şey olsaydı, bu farklılıkların, özellikle de zıtlıkların bulunmaması lâzım gelirdi. Çünkü birleşemeyen farklılıkların ve zıtlıkların bir mahiyette ve bir tek şeyde bulunması muhâldir. İkinci şıkkın bâtıl olması ise şundandır: Çokluk halinde oldukları farz edilen ruhlar, ya birbirinin mislidirler, ya da birbirinden farklıdırlar. Bu iki şık da bâtıldır. Birinci şıkkın bâtıl olması şundandır: Ruhlar birbirinin misli ise, o zaman çokluk olmazlar. Çünkü çokluk olabilmeleri için, aralarında bazı farklılıkların bulunması lâzımdır. İkinci şıkkın bâtıl olması da şundandır: ruhların birbirinden farklı olmaları ya su ve ateşin farklı olmaları gibi mahiyet itibarıyladır, ya da soğuk su ve sıcak su gibi vasıf ve araz itibarıyladır.[136] Ruhların mahiyet itibarıyla birbirinden farklı olmaları mümkün değildir. Çünkü ruhun mahiyet tarifi bir tanedir ve bu tarif bütün ruhlar için geçerlidir. Ruhların vasıf ve araz itibarıyla farklı olmaları da mümkün değildir. Çünkü ruhun mahiyeti bir olduğu için, o ancak cesetlere taalluk ettikten sonra, bunların özelliklerine göre bazı vasıflar ve arazlar kazanabilir."

---

136 - Araz cisme âriz olan ve cismin kendisi değişmeden değişebilen haller, durumlar ve vasıflardır. Tıpkı sıcaklık ve soğukluk gibi, sağlık ve hastalık gibi, kuruluk ve rutubet gibi, renkler ve şekiller gibi.

Bütün bunlar ruhun cesetten sonra yaratıldığını gösterir. Ruhlar cesetlerinden sonra yaratılmış olsalar, çokluk olmalarında bir sakınca kalmaz. Çünkü, bu takdirde, her bir ruh girdiği cesedin özelliklerine göre bir birinden farklı vasıflar ve arazlar kazanabilir. Böylece de, ruhlar mahiyet itibarıyla değil, fakat kazandıkları vasıflar ve arazlar itibarıyla bir birinden ayrılır ve çokluk olurlar.

Eğer denilse ki, ruhlar cesetlerden sonra yaratılırlarsa, o zaman Allah Resûlü'nün şu sözlerinin manası nedir?

"Allah Teâlâ, ruhları cesetlerden iki bin sene önce yaratmıştır."

"Ben halk edilmek açısından diğer peygamberlerden önce, gönderilmiş olmak açısından onlardan sonrayım."

"Ben peygamberken Âdem henüz su ve toprak (çamur) *halindeydi."*

Ben de derim ki, bu hadis-i şeriflerden ruhların cesetlerden önce yaratıldığını anlamak mümkün ise de, kesin delil bunların manasının bu olmadığını göstermiştir.

Bunların manasına gelince, birinci hadisteki ruhlardan maksat melekler, cesetlerden maksat da gökler, yıldızlar, yer ve diğer şeylerdir. Çünkü bu hadisteki ruhlar ve cesetler sözcükleri insanlara izafe edilmemiş, mutlak bir şekilde söylenmişlerdir. Kural olarak da, mutlak bir şekilde söylenmiş bir sözcükten onun mana kapsamına giren en mükemmel fert alınır. Ruhlar sözcüğünün manasına giren en mükemmel fert melekler, cesetler sözcüğünün kapsamına giren en büyük fert de âlemin cesedi kabul

edilen gökler ve yıldızlardır. Bu hadisi şerif, meleklerin göklerden ve yerden önce yaratıldıklarını bildirmiştir. Allah Teâlâ onları önce yaratmış ve göklerle yerin inşasında onları işçi olarak istihdam etmiştir.

İkinci hadisteki, "halk" sözcüğünden maksat, Allah Resûlü'nün yaratılması değildir. Çünkü, annesi kendisini doğurmadan önce o yaratılmamıştır. Buradaki "halk" sözcüğünden maksat, takdir etmek, irade etmek, yaratmayı kararlaştırmak ve beşerî bir tabirle düşünmektir.[137] Bunun manası ise şudur: Allah Teâlâ, diğer peygamberleri yaratmayı takdir edip kararlaştırmadan önce, Allah Resûlü'nü yaratmayı takdir etmiş ve kararlaştırmıştır. Çünkü O bu peygamberi diğer peygamberlerden daha üstün tutmuş, ona daha yüksek bir şeref ve değer vermiş ve onu sevmiştir. İnsanlar da birkaç işi bir arada düşünürken en önce en üstün ve en önemli olanını düşünürler. Bu en üstün ve en önemli olan iş ele alınış ve yapılış itibarıyla en son iş de olabilir. Özellikle işlerin gayeleri önce düşünülürler ve fakat meydana çıkışları en sonunda gerçekleşir. Allah Teâlâ, bu âlemi yaratmayı irade edince, önce peygamberleri yaratmayı takdir etmiş, beşerî bir tabirle düşünmüştür. Çünkü bunlar insanların en üstün fertleridirler ve yaratılış gayesi olan Allah Teâlâ'yı tanıma ve O'na ibadet ve itâat etme yönünden en öndedirler. Bunlar, diğer insanları da Allah Teâlâ'yı tanımaya ve O'na ibâdet

---

137 - Beşerî bir tabirle dememiz şundandır ki, Allah Teâlâ için düşünme fiili kullanılmaz. Çünkü düşünmek, bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkarmak için zihnî çaba sarf etmektir. Allah Teâlâ ise her şeyi ezelden beri bilir. Bu sebeple O'nun için düşünmek söz konusu değildir. Fakat, takdir etmenin manasını bir parça akla yaklaştırmak için, mecburen bu sözcüğü kullandık.

etmeye davet edip ebedî saâdete ulaşmalarına öncülük eden imamlar ve kılavuzlardır. Muhammed aleyhissalatu vesselâm ise bunlardan da daha üstün ve daha öndedir. Onun en üstün ve en önde olması Allah Teâlâ'nın tercihidir. Bu aynı zamanda eşyanın tabiati icabıdır. Çünkü âlemde geçerli olan tabiat konunu, doğru ifadesiyle sünnetüllah, gelişmeye müsâit olan bir şeyin zaman geçtikçe gelişmesi ve kemâle ermesi şeklindedir. İlimler bu şekilde gelişmiş, fenler bu suretle terakki ve tekâmül etmiştir. Aynı sebepten dolayı meselâ bir insan önce çocuktur, sonra tedricî bir şekilde büyür. Ağaç önce bir çekirdektir, aşamalarla büyüyüp ağaç haline gelir. Tıpkı bunlar gibi peygamberlik de Âdem aleyhisselâmla başlamış ve giderek hem muhteva bakımından, hem de buna paralel olarak şeref ve değer bakımından gelişerek Muhammed aleyhissalatu vesselâma kadar gelmiş ve onun şahsında doruk noktasına ulaşmıştır. Peygamberlik burada en yüksek noktaya ulaştığı için de son bulmuş ve Muhammed aleyhissalatu vesselâm peygamberlerin sonuncusu olmuştur. Çünkü, peygamberlik ondan sonra da devam etseydi, artık daha fazla mükemmelleşmeyeceği için, eksilme ve küçülme yönüne doğru bir seyir alacaktı. Bu da onun daha önceki seyrine ters düşecek ve peygamberlik için düşünülen mükemmellikte karar kılma gayesine aykırı olacaktı. Dünyadaki diğer şeyler için mükemmellikte karar kılma düşünülmediği için, bunlar bir seviyeye kadar yükseldikten sonra tekrar aşağıya doğru inerler ve küçülerek yok olurlar. Kur'ân-ı Kerim'de buna işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Biz hanginizin daha güzel amel işlediğini ortaya çıkarmak için, yerin üstündeki şeyleri süsleyip güzelleştir-

dik. Ve biz zamanı gelince, bu şeyleri tekrar kuru toprak haline getiririz."[138]

"Onlara dünya hayatının neye benzediğini anlat. Bu tıpkı şuna benzer ki, biz gökten su indiririz ve bu suyla türlü bitkiler yetişir. Fakat çok geçmeden bu bitkiler kurur ve rüzgar onları alıp savurur. Allah her işi yapmaya muktedirdir."[139]

Bir husus da şudur ki, mükemmel olan bir şeye yapılan ilâve onu daha mükemmel yapmaz, aksine kusurlu hale getirir. Bunun için bir örnek vermek gerekirse, meselâ beş parmağa sahip olmak bir el için mükemmel durumdur. Bu mükemmel duruma bir parmak daha ilâve edilmesi, eli ayıplı ve özürlü hale getirir.

Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm peygamberliğin kendisiyle kemâl derecesine ulaştığını ve kendisinden sonra artık yeni bir peygamber gelmeyeceğini bir misâlle tasvir ederek şöyle buyurmuştur:

"Peygamberlik yapılan bir bina gibidir. Bana geldiğinde bu binada bir tuğla yeri kadar açık kalmıştı. O açığı kapatan tuğla da ben oldum."[140]

"Ben peygamberken Âdem henüz su ve toprak (çamur) *halindeydi."* hadis-i şerifi de bundan önceki hadis-i şerif gibi, Allah Resûlü'nün diğer peygamberlerden ve Âdem aleyhisselâmın şahsında temsil edilen bütün beşeriyetten üstün olduğunu, bu üstünlüğü sebebiyle, insanlığın babası olan zat henüz tam olarak yaratılmamışken kendi varlığının takdir edildiğini ifade etmiştir.

---

138 - Kehf, 8.

139 - Kehf, 45.

140 - Buhari, Müslüm, Ahmed.

Bir şeyin iki türlü varlığı vardır. Bunlardan birisi zihnî varlık, diğeri ise haricî varlıktır. Bir şeyin zihnî varlığı o şeyi meydana çıkarmak isteyenin zihnindeki tasavvur ve düşüncesi, sureti ve şeklidir. (Buna şimdiki zamanlarda tasarı, plan, proje, harita vs. denir.) O şeyin haricî varlığı ise, düşünce ve tasarı aşamasından sonra fiilen ortaya çıkarılmış halidir. Bu izahtan da anlaşıldığı gibi, zihnî varlık önce, haricî varlık ise sonradır. Allah Resûlü'nün diğer peygamberlerden ve Âdem'den önceki varlığı birinci varlık türündendir. Buna göre, Allah Teâlâ yaratmanın başında onu yaratmayı irade ve takdir etmiş, beşerî bir sözcükle düşünmüş, fakat onu fiilen yaratıp ortaya çıkarmak için peygamberliğin tedricî bir şekilde gelişip mükemmelleşmesini beklemiştir. Böylece, Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâmın peygamberlik rütbesi Âdem'le başlayan peygamberler silsilesinden geçmiş ve geçtikçe gelişip saflaşmış, olgunlaşıp mükemmelleşmiş ve bu halde ona ulaşmıştır. Hatta onun maddî varlığı da kendisinden önceki atalarının imbiğinden geçmiş ve kendisine süzülmüş bir halde intikal etmiştir. O bir hadiste bunu şöyle ifade etmiştir:

"Allah Teâlâ falan kavmi falan milletten seçmiş, falan aşireti falan kavimden seçmiş, falan âileyi falan aşiretten seçmiş, beni de bu âileden seçmiştir. Böylece ben üstün insanlardan seçilmiş en üstün insanım. Bunu da kibir ve fahir maksadıyla değil, peygamberliğimin hakikatini bildirmek maksadıyla söylemiyorum."[141]

---

141 - Falan, filan ile tercüme ettiğimiz kavim ve kabile isimleri hadisin aslında açıklanmıştır.

LEVH ve KALEM

Levh, Allah Teâlâ'nın yaratmayı takdir ettiği şeylerin resim ve suretlerini çizdiği, hadise ve olayları yazdığı bir çeşit levhadır. Ancak bu levha, tahta ve karton gibi maddî bir şey değildir. Bu levhaya yazılıp çizilenler de orada kalıcıdırlar. Onun için, buna "Levh-i Mahfuz", yani korunan levha denilmiştir.

Kalem, bu levhaya geçirilmesi takdir edilen yazı ve şekillerin oraya geçmesini sağlayan araçtır. Ancak bu araç da levh gibi, bilinen kalem türünden maddî bir şey değildir. Mahiyetlerini yalnızca Allah Teâlâ'nın bildiği bu şeylere bu isimlerin verilmesi ise, bir teşbih ve benzetmeden dolayıdır. Bu teşbih ve benzetme sayesinde onların bütün bütün meçhul kalmaları önlenmiş ve bir ölçüde tasavvur edilmeleri kolaylaştırılmıştır.

Burada önemle bilinmesi gereken diğer bir husus da şudur: Allah Teâlâ, kalemi bir kâtip gibi eline alıp düşüne düşüne yazı ve resimleri levh'a geçirmemiştir. O kaleme, "Yaz!" diye emir vermiş ve kalem O'nun istediği bütün şeyleri (yaratılışın başından sonuna kadar bütün varlıkları ve olayları) suret ve manalarıyla, keyfiyet ve kemiyetleriyle, sebep ve sonuçlarıyla birlikte bir anda levh'a yazmıştır. Çünkü bu iş emir âlemindendir. Emir âleminde ise her şey bir anda oluverir. Nitekim, daha önce de geçen bir âyet-i kerimde şöyle buyurulmuştur:

"Allah'ın emri odur ki, kendisi bir şey irade ettiği zaman, ona «Ol!» der ve o şey (ne olursa olsun) *hemen oluverir."*

Levh ve Kalemin cevher olduklarını söyleyenler, bunların da ruh cinsinden bir şey olduklarını kastetmişlerdir. Buradaki cevher ise cisim türünden olmayan bir şey demektir. Fakat câhiller cevherin manasını bilmedikleri için onu mücevher zannetmişler ve dolayısıyla Levhin şu cins ve renkten bir mücevher, Kalemin de şu cins ve renkten bir mücevher olduklarını tasavvur etmişlerdir. Bu tasavvur bütünüyle yanlıştır. Ancak dinî bir sakıncası yoktur. çünkü onları böyle tasavvur etmekte nass'a (Kur'ân ve hadis) muhâlefet yoktur. Küfür ve dalalet ise nassa aykırı düşünmek, inanmak ve konuşmaktır.

Eğer denilse ki, Allah Resûlü'nün "Allah Teâlâ Âdem'i kendi suretinde yarattı." sözünün manası nedir?

Biz de deriz ki, bu sözün birinci ve asıl manası onun vürud sebebiyle ilgilidir. Rivâyet edildiğine göre, bir adam kölesine kızdığı için onun yüzünü tokatlıyordu. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm bu vaziyeti görünce, adamı bundan vazgeçirdi ve bu sözle ona bu yaptığının doğru olmadığını, bir insanın yüzüne vurmanın hepimizin babası olan ve dolayısıyla hürmet ve saygı duymamız gereken Âdem aleyhisselâmın yüzüne vurmak gibi olduğunu, çünkü bütün insanların yüzü ana hatlarıyla Âdem aleyhisselâmın yüzüne benzediğini anlatmak istedi. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, bu sebepten dolayı başka hadislerde de yüze vurmayı nehyetmiştir.

Maamâfih, bu hadis sözünden ikinci bir mana daha çıkarmak mümkündür. Bu mana ise, Allah Teâlâ'nın Âdem'i kendi suretinde yaratmış olmasıdır. Bu manaya göre Âdem isminden maksat bütün insanlardır ve burada-

ki suret de bilinen maddî suret değil, manevî surettir. Çünkü, suret sözcüğü hem maddî, hem de manevî suret anlamında kullanılır. Allah Teâlâ'nın maddî suretten münezzeh olduğu gerçeği ise en ufak bir şüphe kaldırmayacak derecede açık ve kesindir. *"Allah'ın misli yoktur."*[142], *"Hiç kimse Allah gibi değildir."*[143] gibi âyetlerle bu hususa katiyet kazandırılmıştır. Geriye manevî suret kalır. Manevî surette ise, Allah Teâlâ ile insanlar arasında hem zat, hem de sıfatlar itibarıyla bir çeşit benzerlik vardır. Zat itibarıyla benzerlik şundandır:

İnsanların özü ve zatı olan ruh da Allah Teâlâ'nın zatı gibi cisim veya araz değildir. Tıpkı O'nun gibi bir mekâna yerleşmez ve bir maddeye yapışmaz. Cesetle ilişkilidir, fakat cesedin ne içinde, ne de dışındadır. Allah Teâlâ'nın âlemle olan ilişkisi de bu şekildedir.

Ruh, ölü olan bedene hayat kazandırdığı ve onu yönettiği gibi, Allah Teâlâ da ölü olan âlemi ihyâ etmiş ve onu kendi yönetimi altına almıştır. Bedendeki canlılık ruhun ilişkisinden, âlemdeki canlılık da Allah Teâlâ'nın ilişkisindendir. Sıfatlar itibarıyla benzerlik ise şundandır:

Allah Teâlâ hayat, ilim, irade, kudret, işitme, görme ve konuşma sıfatlarına sahiptir.[144] Ruh da bir ölçüde bu sıfatlara sahiptir.

---

142 - Şurâ, 11.

143 - İhlâs, 4.

144 - Bu sıfatlara "subutî sıfatlar" denir. Allah Teâlâ ile insanların benzerliği bu sıfatlardadır. Allah Teâlâ'nın bunlardan başka selbî sıfatları da vardır. Bu ikinci sıfatlar O'na mahsusturlar ve bunlar O'nu bütünüyle insanlardan ayırırlar. Bu sıfatlar şunlardır: Kıdem (kadîm olmak), beka (ebedî olmak), vahdâniyet (bir olmak), muhâlefetün lil havâdis (yaratıklara benze-

Bu iki yöndeki benzerlik, yaratıklar arasında yalnızca insanlarda gerçekleşmiştir. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da sözü edilen hadis-i şerifle bu hususa dikkat çekmiştir.

BİR NASİHAT

Güvendiğim bir adamın ağzından medh ve övgüsünü duyunca, zâhid ve âlim olan bir şeyhle Allah için kardeşlik tesis etmek hususunda bende güçlü bir istek ve rağbet uyandı. Çünkü Allah Teâlâ, kendisi için birbirini seven ve birbirileriyle kardeşlik bağı kuran müminlere büyük sevaplar va'detmiştir. Ben, sözünü ettiğim kardeşliği tesis etmek suretiyle bu sevaplara nâil olmayı ümit ettim. Allah için kardeşlik bir arada olmayı ve birbirinin şahsını görmeyi gerektirmez. O yalnızca kalplerin birbirine yakın olmasını, ruhların tanışıp anlaşmasını gerektirir. Ruhlar ise bölük bölüktürler. Birbirleriyle tanışıp anlaşınca ülfet edip kaynaşır ve birlik oluştururlar.

Ben böylece, şahsını görmediğim ve kendisiyle bir araya gelmediğim bu zatla kardeşlik bağını kurdum ve kendisinden halvet zamanlarında yaptığı hâlis dualarda beni de anmasını ve Allah Teâlâ'nın bana hakkı hak, bâtılı bâtıl olarak göstermesi ve hakka uyup bâtıldan sakınmayı nasip etmesi için dua etmesini rica ettim. Buna karşılık,

memek), kıyamün bi nefsihi (kendi gücüyle ayakta durmak). Not: Yaratıklara benzememekten maksat, madde olmamak, maddî özellikler taşımamak, yemek, içmek, uyumak gibi ihtiyaçlardan uzak olmaktır.

kendisinin de benden nasihat mahiyetinde bir söz ve her mükellefin sahip olması gereken sahih itikat konusunda kısa bir açıklama istediğini duydum.

Şunu hemen belirteyim ki, ben kendimi nasihat ehlinden görmüyorum. Çünkü nasihat, muhtaçlara verilen zekât gibidir. Zekât verebilmek için de nisab'a (belli bir miktar paraya) mâlik olmak lâzımdır. Buradaki nisap ise, yeterli ilim ve bu ilimle amel etmektir. Bu böyle olduğuna göre, ilim veya ameli olmayan bir kimse nasıl nasihat edebilir? Kendi önünü görmeyen bir kör, nasıl başkalarına yolu gösterebilir? Bir öz deyişte söylendiği gibi, çubuk eğriyse onun gölgesi nasıl doğru olabilir?[145] Bu sebeple, Allah Teâlâ bir peygamberine şunu vahyetmiştir:

"Önce kendi nefsinize, ondan sonra başkalarına nasihat edin. Nefsinizi bırakıp başkalarına nasihat etmeye kalkışırsanız, utanmanız gereken yanlış bir iş yapmış olursunuz."

Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyurulmuştur:

"Başkalarına iyiliği emrederken kendi nefsinizi unutur musunuz? Bunun doğru olmadığını anlayacak kadar aklınız yok mudur?"[146]

---

145 - Burada çubuk, kişinin ilmi ve amelidir. Çubuğun gölgesi ise, başkalarına nasihat etmektir. Buna göre, ilmi ve ameli müstakim olmayan bir kimsenin nasihati de müstakim olmaz. Onun için, bu kimsenin söz ve nasihatini ölçüye vurmadan almamak lâzımdır. Ölçüye vurup doğru olduğu sabit olanı almakta ise beis yoktur. Çünkü hikmet müminin kayp olmuş malı gibidir. Onu nerede bulursa alır. Ölçüden maksat ise İslâmın prensipleri, âyet ve hadislerdir.

146 - Bakara, 44. Not: Buna göre, çoğumuzun aklı yoktur. Çünkü başkalarına iyiliği emrederiz, fakat kendimizi unuturuz.

Nasihat olarak Allah Resûlü'nün şu sözü hepimize yeterlidir:

"Ben size biri konuşan, diğeri susan iki nasihatçi bıraktım. Konuşan nasihatçi Allah Teâlâ'nın kelâmı olan Kur'ân-ı Kerim'dir; susan nasihatçi de ölümdür."

Hakikaten de Allah Teâlâ'nın kelâmı olan Kur'ân-ı Kerim'de ve ölümde isteyenler için yeterli derecede nasihat vardır. Bu böyle iken, bunlardaki nasihati dinlemeyen bir kimse başka hangi nasihati dinler?

Ben de kendi nefsime bunlarla nasihat ettim. Fakat nefsim bunların nasihatini dinlemedi. Bunun üzerine ona:

– Sen, Kur'ân'ın insanlara vaaz ve nasihat etmek ve onlara yapmaları gereken doğru işleri öğretmek için indirilen Allah kelâmı olduğuna inanmıyor musun? dedim. Nefsim:

– Buna inanıyorum, dedi. Ben:

– Allah Teâlâ, bu kelâmında şöyle buyurmuştur:

"Kim dünya hayatını ve süsünü isterse, biz amel ve çalışmalarının karşılığını hiç eksiltmeden tam olarak bu dünyada veririz. Bunlar için âhirette yalnızca ateş vardır. Çünkü amelleri dünyada karşılığını bulmuş ve bitmiştir."[147] dedim ve şunu ekledim:

– Allah Teâlâ, hak ve gerçek olan bu sözüyle, dünyayı istemenin ebedî olan âhiretteki karşılığının ateş olduğunu bildirmiştir. Allah için olmayan ve öldükten sonra sahibine fayda vermeyen her şey dünyadır. Sen durumu bu olan dünyayı istemekten ve onu sevmekten neden vaz-

---

147 - Hud, 15, 16.

geçmiyorsun? Yoksa, akîbetinin bu olacağına inanmıyor musun? Yalan ve yanlış söylediğinden emin olunmayan bir Yahudi doktor, en lezzetli bir yemeği yediğin takdirde hastalanacağını söylerse, bu yemeği, lezzetine rağmen, terk eder ve onu yemekten vazgeçersin. Sana göre bu doktor, Allah Teâlâ'dan daha mı doğru sözlü ve bilgilidir? Eğer bu böyleyse, sen en berbat bir biçimde bir kâfirsin. Ya da hastalanmaktan cehennem ateşinde yanmaktan daha mı çok korkuyorsun? Eğer bu böyleyse, o zaman da sen utanılacak derecede bir câhilsin.

Nefsim:

– Haklısın, doğru söyledin, dedi. Fakat buna rağmen dünyaya meyletmekte devam etti ve bunda ısrarcı oldu. Bunun üzerine ben ona ikinci nasihatçiyi hatırlatıp:

– Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"De ki, kendisinden kaçtığınız ölüm kesinlikle sizi yakalayacaktır. Ondan sonra, gizli ve açık bütün işleri ve amelleri bilen Allah'a döndürüleceksiniz ve O sizi hesaba çekip yaptıklarınızı size bildirecektir."[148], *"Biz o günahkârları uzun seneler istedikleri şekilde keyf ve zevk içinde yaşatsak da, bundan sonra kendilerine vaad edilen ölüm ve ötesindeki azaplar geldikleri zaman, bu yaşadıkları keyf ve zevk onların ne işine yarar?"*[149] dedim ve şunu ekledim:

– Bu âyetlerin açık beyanına göre, ölüm mutlaka gelip seni bulacak ve seni sevip meylettiğin dünyadan çe-

---

148 - Cumua, 8.
149 - Şuarâ, 205-207.

kip koparacaktır. Bunun bir an önce veya biraz sonra ve hatta uzun seneler sonra olması arasında da önemli bir fark yoktur. Çünkü olacak olan bir şey yakındır. Uzak olan ise hiç olmayacak olan şeydir. Bu gerçek, dünyaya meyletmekten vazgeçmen için yeterli bir sebep değil midir? Şerefli olan bir kimse, çıkması gereken bir yerden kendi iradesiyle çıkar. Zelil olan ve şeref duygusu bulunmayan bir kimse ise, zorla ve itile kakıla çıkarılmayı bekler.

Nefsim:

- Hakka hak, doğruya doğru demek lâzımdır. Dediğin hak ve doğrudur, dedi. Ancak bundan sonra da dünyaya meylettiği kadar âhirete meyletmedi, yazdan kışa hazırlık yaptığı gibi hayattan ölüme hazırlık yapmaya başlamadı, kendi hoşnutluğunu ve halkın beğenisini aradığı kadar Allah Teâlâ'nın rızasını aramadı. Bunu görünce ona:

- Dünya ateşine karşı tedbir aldığın gibi cehennem ateşine karşı da tedbir al ve dünya için azık biriktirdiğin gibi, âhiret için de azık biriktir, dedim.

Nefsim:

- Bu teklifin de hak ve doğrudur. Onun doğruluğunda şüphe eden câhil ve ahmaktır, dedi. Fakat, yine de kendi mizacındaki dünya meylini kesmedi. Nefsimin bu hali bana, "Arsızın yarısı ölür, fakat o gafletini sürdürür." deyimini hatırlattı. Bunun üzerine, nefsimin dünyaya meyletmekte neden bu kadar inatçı ve ısrarcı olduğunu, iman ve tasdik etmesine rağmen niçin Kur'ân ve Ölümün nasihatlerinden etkilenemediğini öğrenmek istedim. Çün-

kü bunun çok ciddî bir sebebinin bulunması lâzımdır. Ve bir sorunu halletmek için sebebini bulup etkisiz hale getirmek gerekir. Sözünü ettiğim sebebin ne olduğu üzerinde uzunca düşünüp gözlemler yaptıktan sonra onu buldum.

[Nefsimin dünyaya aldanmasına ve âhireti ihmal etmesine yol açan sebep, henüz ortada ölmeyi gerektiren hastalık ve yaşlılık gibi bir hal bulunmadığı için ölümümün geç bir zamanda olacağını zannetmesidir. Bu zan nefsimin dünyadan kopmasını önlemiştir.] Halbuki, o ciddî bir hastalık veya doğru bir bilgi yüzünden akşama kadar öleceğimi veya hatta bir gün, bir hafta, bir ay sonra öleceğimi bilseydi, hemen dünyadan soğur, dünyayı bırakıp âhireti düşünmeye ve onun için bir şeyler yapmaya çalışırdı. Bundan sonra kalan zamanda yalnızca Allah için olan ve öldükten sonra kendisine fayda sağlayan işlerle uğraşır, riya ve gösterişi terk eder, hâlis muhlis bir mümin olurdu.[150] Bundan açıkça anlaşılıyor ki, [bir kimse sabahladığı zaman eğer akşama kadar yaşayacağını ümit ederse veya akşamladığı zaman sabaha kadar hayatta kalacağını zannederse, dünyaya meyletmekten ve âhiret işle-

---

150 - Ben de zaman zaman kendi nefsime şunu söylerim: "Ey Nefis! Sen lâ yemut olmadığına göre bir gün ya ansızın ölürsün, ya da çaresi bulunmayan bir hastalığa yakalanırsın. Birinci durumda kabirde, ikinci durumda da ölüm döşeğinde dünyanın ne kadar boş ve aldatıcı olduğunu ayan beyan görürsün ve fakat fırsatı zayi ettiğin için Niyazi-yi Mısrî gibi ağlayarak şöyle dersin:

Bir ticaret yapmadım nakd-i ömür oldu hebâ
Yola geldim, lâkin göçmüş cümle kervan bi-haber
Ağlayıp nalân edip düştüm yola tenha garip
Dide giryan, sine büryan, akıl hayran bi-haber"

rinde gevşek davranıp onları savsaklamaktan hâli olmaz. Sebep bu olduğu için, ben hem kendime, hem de benden nasihat isteyen kardeşe Allah Resûlü'nün şu sözüne göre davranmayı tavsiye ediyorum:

"Sabahladığın zaman akşamı, akşamladığın zaman da sabahı bekleme ve ölümün bundan önce geleceğini düşün. Namaz kıldığın zaman da onu son namazınmış gibi kıl." Nefsi gafletten ve dünyaya aldanmaktan kurtarmanın çaresi, Allah Resûlü'nün bu kısa ve özlü sözüne uymaktır. Buna göre hareket eden bir kimse, âhiret işlerini savsaklamaktan vazgeçer, onları en ciddî bir biçimde ifâ etmeye çalışır. Böyle bir kimse, namaz kıldığı zaman da hayatındaki en büyük ve en lüzumlu işi yaptığını düşünür ve bu düşüncenin verdiği ciddiyetle akıl ve fikrini âhirete yönlendirir ve Allah Teâlâ'nın huzurunda olmanın haz ve lezzetini duyar.

Nefis dünyaya meylettiği ve uzun yaşama hayalini taşıdığı halde kâmil bir mümin olduğunu söylerse, onun bu sözüne inanmamak lâzımdır. Bu söz yalan ve aldatmadır. Nefsin yalan ve aldatmasına kanmamak için onun iddialarını Allah ve Resûlü'nün sözleriyle tartmak lâzımdır. Fakat, nefis çoğu kimseleri bu kabil mesnetsiz iddialarla aldatır ve onları akîbette pişmanlık ve perişanlığa mahkûm eder.

Nasihat olarak söyleyeceğim budur.

Her mükellefin sahip olması gereken sahih itikad ise, "Lâ ilâhe illellah, Muhammed'ür Resûlullah" sözünün kapsadığı hakikatlere iman etmektir. Bu o demektir ki, Allah Teâlâ'nın zatına iman ederken O'nun sıfatlarına da iman

etmek gerekir.[151] Allah Teâlâ'nın sıfatları ise O'nun diri, kudretli, konuşan, işiten, gören olması, irade sahibi olması, hiçbir şeyin O'nun misli, benzeri ve dengi olmamasıdır. Bu sıfatlara bu şekilde iman etmek yeterlidir. Onları kurcalayıp incelemeye ve meselâ Allah Teâlâ'nın ilim ve kelâmının kadîm mi hâdis mi olduklarını tartışmaya gerek yoktur.[152] Sıfatlar konusunda kelâmcıların delillerini bilmek de zorunlu değildir. Çünkü Allah Resûlü aleyhissalatu

---

151 - Aynı zamanda peygamberin sıfatlarına da iman etmek lâzımdır. Peygamberin sıfatları ise şunlardır:

1- Sıdk, yani doğru konuşmak, hiç yalan söylememek;

2- Emânet, yani güvenilen bir kişi olmak, emanete riâyet etmek, hıyanet ve hainlik yapmamak, aldatmamak, hile yapmamak;

3- Adâlet, yani, her hakkı sahibine vermek, hiç zulmetmemek, hak yememek, hukuk çiğnememek, doğru anlamıyla eşitlik prensibini uygulamak. Bir ganimet taksimi sırasında, payına kanaat etmeyen bir münafık, peygamberimize, "Bu taksimde adâlet gözetmedin." demiş. Peygamberimiz, bu söze çok üzülerek, "Sana yazıklar olsun! Allah ve Resûlü adâlet gözetmezlerse, başka kim adâlet gözetebilir?" diye karşılık vermiştir.

4- Fetânet, yani kâmil bir akıl, keskin bir zekâ ve kuvvetli bir sezgi gücüne sahip olmak;

5- Tebliğ; yani Allah Teâlâ tarafından kendisine vahyedilen her şeyi açıkça bildirmek ve herkese duyurmak, bundan bir şeyi gizlememek, ketmetmemek, bazı kimselere söyleyip bazılarından esirgememek, tebliğ yaparken kimseden çekinip korkmamak.

Peygamberlerin bu sıfatlara ek olarak erkek ve hür olmaları da şarttır.

152 - Buradaki ilimden maksat, Allah Teâlâ'nın olan bir olayı önceden bilmesidir. Selef'in ve hak ehlinin görüşü budur. Fakat bazı bid'atçılar, Allah Teâlâ'nın da insanlar gibi, bazı olayları olmalarından sonra öğrendiğini söylemişlerdir. Bu görüş bâtıldır. Kelâmdan maksat ise, Kurân-i Kerim'dir. Hak ehli Kur'ân'ın da çok önceden hazırlandığını söylemişlerdir. Fakat bir kısım âlimler, Kur'ân'ın indirildiği zaman Allah Teâlâ tarafından konuşulduğunu savunmuşlardır. Allah Teâlâ'nın Kur'ân dışındaki her türlü konuşmasının kadîm olduğunu söylemek ise akıldan uzaktır. Fakat, en iyisi, İmam Gazali'nin de söylediği gibi, bu konularda iddialara kalkışmamak ve sıfatlara iman edip ayrıntılarını Allah Teâlâ'nın bilgisine havâle etmektir.

vesselâm, kelime-i şahâdeti telkin ederken, bunun kapsadığı hakikatlerin derinliklerine inmemiş ve bunların delilleriyle de uğraşmamıştır. Onun dönemindeki bedeviler ve halk kesimi de kelime-i şahâdeti söylemek ve Allah Teâlâ'nın sıfatlarına iman etmekle yetinmişlerdir.

Bu böyle olmakla birlikte, şayet bir yerde bid'at hareketi gelişir ve bazı müfsitler dinî hakikatleri teviller yoluyla bozmaya kalkışırlarsa, vasat bir mümin için en doğru olan tutum, bunları dinlememek (yazı ve kitaplarını da okumamak), ibâdet ve tâatiyle meşgul olmak ve Selef'in inandığı gibi inanmaya çalışmaktır. Selef ise, Allah Teâlâ'nın sıfatlarına Kur'ân-ı Kerim'de bildirildiği gibi iman etmişler, bunları yorumlara tâbi tutmamış, aklî tevil ve tefsirlerle bozmamış ve, "Allah Teâlâ yanında hak olan ne ise ona iman ettik." demekle yetinmişlerdir.[153]

Hakikatler konusunda şüphesi bulunan veya kafası karışan bir kimsenin bu şüphe ve karışılıktan kurtulmak için kısa bir yol bulup ondan yararlanmaya çalışması lâ-

---

153 - Selef, daha önce de birkaç kere değindiğimiz gibi, ashâp, tâbiiler ve hadis âlimlerine denir. Bunlar, ümmetin en hayırlı kesimidirler. Akîdeleri en sağlam, söz ve görüşleri en doğru olanlardır. Fakat bunun yanında bir de "selefilik" vardır. "Selefilik" ise yeni sayılan bir inanç hareketidir. Bu hareketin içinde olanlara "selefî" denir. Bunlar Vahhabilerdir. Sözlerine bakılırsa, selef'in yolunda olduklarını söylerler. Fakat öyle değildir. Bunların çoğu câhildir. Bir parça ilmi olan da firavun kadar kibir, enaniyet ve gurur sahibidir. Bunlar cehalet ve kibirleri yüzünden herkesi tekfir ederler, hemen hemen bütün Müslümanların müşrik olduklarını söylerler, geçmiş âlimlere saygı duymazlar, mezhepleri kabul etmezler, tasavvufu kökten reddederler, söz ve nasihat dinlemezler, aleyhlerinde zuhur eden hak ve gerçeği kabul etmezler.

Selefiler ve vahhâbiler de elbette ki müslümandırlar. Fakat yol ve yöntemleri bizim bildiğimiz kadarıyla yanlıştır.

zımdır. Şüphe ve karışıklığı bu şekilde halledince de, bundan sonra ibadet, ahlâk ve takvaya yönelmelidir. Çünkü din, felsefe gibi aklî tartışmalara değil, inanç, ibâdet ve ahlaka önem vermiş ve kurtuluşu sağlam bir inanç, şuurlu bir ibadet ve güzel bir ahlaka bağlamıştır.

Şu da bir gerçektir ki, kafasını karıştıran şüpheden kurtulmak için bir kimsenin aklî ve kelâmî delilleri öğrenmesi şart değildir. Çünkü bunların dışında şüpheyi gideren ve aklı iknâ eden yollar da vardır. Kaldı ki, sözü edilen deliller çoğu zaman mevcut şüpheleri gidermek yerine, yeni şüpheler doğurur ve kafaları daha çok karıştırırlar. Bu sakıncayı taşıdığı için, Selef âlimleri kelâm ilminin delilleriyle uğraşmayı nehyetmişlerdir. Kelâm ilmi deniz gibidir. Denizde ise, bir deyimde söylendiği gibi, inciler de vardır, boğulup ölmek de vardır. Tıpkı bunun gibi, kelâm ilmiyle gerçekleri bulmak da, onlardan sapmak da mümkündür.[154] Bu sebeple, din ve akîde için kelâm ilmini öğrenmek şart koşulmamıştır. Allah ve Resûlü kurtuluşa vesile olan imanı kazanmayı kolaylaştırmışken, onu aklî fantezilerle zorlaştırmak, aynı zamanda kolaylaştırma nimetini küçümsemek olur.

Onun için, "Allah Teâlâ'nın hak peygamberi olan Muhammed alyehissalâtu vesselâma indirdiği din ve şeri-

---

154 - Müslümanlar dini yalnız Kur'ân'dan ve Allah Resûlü'nün sözlerinden öğrendikleri, mercileri yalnızca bu iki kaynak olduğu müddetçe bir tek ümmet halindeydiler. Fakat ne zaman ki, bunlar dini felsefe, mantık, kelâm ve tasavvuftan öğrenmeye kalktılar, dağılıp parçalandılar ve yetmiş üç fırka haline geldiler. Bu acı gerçek karşısında İmam Gazalî, müslümanların tekrar birleşmelerinin çaresini dini bu sözü edilen ilimlerden değil, tekrar Kur'ân ve hadislerden öğrenmeye dönmekte ve bunlardan öğrendikleriyle amel etmekte görmüştür. Onun bu görüşüne katılmamak mümkün değildir.

atın tamamına iman ettim." demek, ondan sonra da amel ve takvaya yönelmek en doğrusudur. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"«Rabbimiz Allahtır.» dedikten sonra istikamet yolunda yürüyen kimselerin üzerine melekler iner ve onlara şöyle derler: «Korkmayın, üzülmeyin ve size vaat edilen cennetle müjdelenin.»"[155]

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da şunu söylemiştir:

"Allah Teâlâ size neyi emretmişse onu yapın ve size neyi yasaklamışsa ondan da sakının. İstikamet budur ve kurtuluş buna bağlıdır."

Son olarak, nefsime, sözü edilen kardeşe ve bütün Müslümanlara Allah Teâlâ ve O'nun Resûlü'nün tavsiyelerine uymayı öneririm.

ALLAH TEÂLÂ VE O'NUN RESÛLÜ'NÜN TAVSİYELERİ[156]

Tavsiye, hayır ve yararı bulunan bir işi bir kimseye önermek ve onu sözle bu işi yapmaya sevk ve teşvik etmektir. Allah Teâlâ'nın tavsiyesi ise emir manasındadır.

---

155 - Fussılet, 30. Not: Meleklerin bu kimselerin üzerine inişi hakkında farklı tefsirler yapılmıştır. Bir tefsire göre, bu iniş ölüm zamanındadır. Bir tefsire göre, kabirdeki uyanış zamanındadır. Bir tefsire göre ise mahşerdeki diriliş anındadır. Bu üç vakit de insan için en kritik anlardır. İnsan bu üç vakitte de şiddetli bir teselliye muhtaçtır. İşte Allah Teâlâ, bu teselliyi melekler aracılığıyla âyette bildirilen kimselere ulaştırır.

156 - Bu başlık altındaki bahsi hazırlarken, Hindistan âlimlerinden Sıdık ibni Hasan Han el Kınnevci'nın (1831-1890) "el-Vesâyâ" adlı kitabından da yararlandık.

Bu emrin tavsiye sözcüğüyle ifade edilmesi de bundaki hayır ve faydayı hatırlatmak içindir.

Allah Teâlâ'nın Kur'ân'daki bazı tavsiyeleri

1- *"Allah çocuklarınızın mirası hakkında size tavsiyede bulunur. Bir erkek için iki kadının hissesi vardır."*[157]

---

[157] - Nisâ, 11. Not: Allah'a ve Kur'ân'a iman etmeyen bazı zındıklar, bu âyetin hükmüne itiraz ederler. Onlara göre, bu hüküm çocuklar arasında ayırım ve erkek çocukları kayırmadır. Hükmün muhtevasını incelemeden bunu söylerler. Halbuki, burada hemen akla gelen bir iki husus göz önünde tutulursa, bu hükümde ayırma ve kayırma olmadığı, hak ve adâletin bunu gerektirdiği anlaşılır. Bu âyet, ölen bir babanın evladına bıraktığı mirasla alakalıdır. Baba sağken, erkek evlat da onunla birlikte çalışmış, servete servet katmış, kız ise bunların kazandığını yemiş ve tüketmiştir. Hal bu iken, baba ölünce mirası bunlar arasında eşit bir şekilde taksim etmek hangi ölçüye göre adâlet olur? Eğer denilse ki, zamanımızda artık kızlar da oğlanlar gibi çalışıp üretiyorlar. Biz de deriz ki, İslâm'ın ön gördüğü toplumda kadın çarşı pazarda iş yapmaz, dairelerde na-mahrem erkeklerle haşir neşir olmaz. O evde oturur, ilim ve kültürünü geliştirir, Rabbine ibadet edip Kur'ân okur, âilesinin saâdet ve mutluluğu için dua eder, mutfak ve ev işlerinde annesine yardımcı olur ve evlenince de terbiyeli ve hem din, hem de dünya için yararlı evlatlar yetiştirir. Kadının kuluçka makinesi gibi her sene doğurması da şart değildir. Fakat, doğurduğunu iyi terbiye etmesi şarttır.

Çocuk öldüğü takdirde, anne ve babası da ona vâris olurlar ve değişen durumlara göre bunlardan her biri onun mirasından üçte bir veya altıda bir alırlar. Bu olayda kadın ve erkek aynı oranda miras alırlar. Hatta bazen anne babadan daha fazla hisse alır. Bu da gösteriyor ki, kız ve erkek evlat olayında erkeğin daha fazla hisse alması, erkek ve kadın ayırımından dolayı değil, şartların gerekli kılmasındandır.

İki kural:

1- Müslüman ve kâfir akrabalar bir birine vâris olmazlar.

2- Bir kimse bir kimseyi öldürmüşse, en yakını da olsa, ona vâris olmaz.

Eğer denilse ki, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, *"Evlenin çoğalın. Ben kıyâmet gününde çokluğunuzla övünürüm."* buyurmuştur. Bu hadis-i şerif, çok doğurmanın farz olduğunu gösteriyor.

2- *"Allah'a karşı takva halinde olmayı sizden önceki kitap ehline de, size de tavsiye ettik.*[158] *Küfür ve inkâra saparsanız, bilin ki, göklerde ve yerde olan bütün şeyler Allah'ındır. Allah zengin ve övülendir."*[159]

3- *"De ki, gelin Rabbinizin haram ettiği şeyleri size okuyayım. Rabbinize ortak tanımayın, anne ve babanıza kötü davranmayın, fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin.*[160] *Size de, onlara da biz rızk veririz. Çirkin işlerin*

Biz de deriz ki, bu hadis bunu göstermiyor. Çünkü:

1- Hadisin konusu çok doğurmak değil, nikahı teşvik etmektir.

2- Nikâhta ister istemez çoğalma vardır. Hadis de bunu göstermiştir.

3- Bu hadise rağmen, nikâh farz değildir. Çünkü buradaki emir farzlık ifade etmek için değil, irşat içindir.

4- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, her türlü çoğalmakla sevinip övünmez, o ancak kaliteli, vasıflı, hakikaten dindar ve Allah Teâlâ'ya kullukta ileri bir çoklukla övünüp iftihar eder. O bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: "Kıyâmet gününde ben bir kısım ümmetimi yanıma çağırırım. Fakat melekler onların gelmelerini engellerler. Ben, "Bırakın, onlar benim ümmetimdendirler, gelsinler." derim. Melekler, "Onların senden sonra neler yaptıklarını sen bilmezsin." derler."

5- Allah Teâlâ, insanlara zorluk değil, kolaylık dilemiştir. (Bakara, 185) Bu evliliği ve çoğalmayı da kapsayan genel bir prensiptir.

6- Kur'ân-ı Kerim'de çocuk yapmak toprağı ekmeğe benzetilmiştir. Toprağı ekmek servet ve bolluğa vesile ise de farz değildir. Çocuk yapmak da bunun gibidir. (Bakara, 223)

158 - Sakınmak demek olan takvanın birkaç çeşidi vardır. Bunlar; küfürden sakınmak, günahlardan sakınmak, şüpheli şeylerden sakınmak ve fuzulî işlerden sakınmaktır. Allah'a karşı takva halinde olmak; O'na tek ilâh olarak iman etmek, O'na itâat etmek, O'nun gazap ve azabından korkmak, yasaklarından sakınmak ve emirlerine uymaktır. Bu hususları kapsayan takva, bütün semâvî dinlerin özü ve bütün peygamberlere indirilen vahyin hulâsasıdır. Bütün dinler arasında müşterek olan husus da takvadır. Fakat daha önceki dinlerin kimisi şirke kaymış, kimisi de günahlara ve hurafelere kucak açmış ve bu suretle ikisi de takvadan uzaklaşmıştır.

159 - Nisâ, 131.

160 - Câhiliyet döneminde insanlar üç sebepten dolayı çocuklarını öldürürlerdi. Bu sebeplerden biri fakir olmak (geçim sıkıntısı) veya ileride

açığına da, gizlisine de yaklaşmayın. Haksız bir şekilde Allah'ın yasakladığı cana kıymayın.[161] *Allah bunları size tavsiye etti. Umulur ki, akılınızı kullanıp bu tavsiyenin önemini idrâk eder ve ona uyarsınız."*[162]

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, bu âyetin inmesi üzerine ashâbına şöyle buyurmuştur:

"- Bu âyette geçen yasaklara riâyet etmek hususunda bana söz ve bey'at verin. Kim bunlara riâyet ederse, onu mükâfâtlandırmak Allah Teâlâ'nın üzerinde bir hak olur. Kim, onlardan bir şeyi çiğner ve Allah Teâlâ, onu bu sebeple dünyada muâhaze ederse, cezasını çekmiş olur. Kim burada muâhaze görmezse, hesabı âhirete kalır. Âhirette Allah dilerse onu muâhaze eder, dilerse affeder."

4- *"Yetimin malında en iyi bir şekilde tasarruf edin. O buluğ yaşına erişinceye kadar malını bu şekilde koruyun. Ölçek ve teraziyi tam tartın. Biz bir kimseye ancak gücü nispetinde mükellefiyet veririz. Söz söylediğiniz zaman doğru, tarafsız ve âdil olun. Akrabanız da olsa, kimseyi haksız bir sözle kayırmayın. Allah'a verdiğiniz sözü* (veya genel olarak verdiğiniz her türlü sözü) *yerine ge-*

---

fakirleşmekten korkmak, biri kız babası olmaktan utanmak, biri de büyüyen kızların kötü yola düşmeleri veya düşman tarafından esir alınıp götürülmeleridir.

161 - Haklı bir şekilde cana kıymak üç halde olur. Bunlar kısas hali, ridde hali ve evli iken zina etmek halidir. Kısas, haksız bir şekilde bir Müslümanı öldürenin öldürülmesidir. Ridde hali, Müslüman iken küfredip dinden çıkma halidir. Kısası ölünün sahibi de icrâ edebilir, diğer iki halde ise öldürme işini ancak devlet yapabilir.

Kısasta yalnızca öldüren öldürülebilir. Onun yerine akrabasını öldürmek ise katil ve cinayettir.

162 - En'âm, 151.

tirin. Allah bunları size tavsiye ediyor. Umulur ki, aklınızı kullanıp bu tavsiyenin önemini idrâk eder ve ona uyarsınız."[163]

5- *"Bu Kur'ân benim doğru olan yolumdur. Bu yola uyun. Ondan başka yollara uymayın. Bu yollar sizi onun yolundan ayırırlar. Allah bunu size tavsiye ediyor. Umulur ki, yanlış yollara uymaktan sakınırsınız."*[164]

Abdullah ibni Mes'ud radıyallahü anh şunu anlatmıştır:

"Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm düzgün bir hat çizdi. Ondan sonra bu hattın sağ ve sol yanlarına eğri hatlar çizdi ve şöyle buyurdu: *«Bu ortadaki düzgün hat Allah Teâlâ'nın doğru olan yoludur. Onun sağında ve solundaki eğri hatlar ise şeytanın yollarıdır. Bu yollardan her birinin üzerinde bir şeytan durup insanları ona çağırır.»* Her bir şeytan bir eğri yola davet etmekle görevlendirilmiştir."

6- *"Biz insana anne ve babasına iyi davranmayı tavsiye ettik. Fakat bunlar, doğru olmadığını bildiğin halde Allah'a şirk koşman için çalışırlarsa onlara itâat etme. Hepiniz bana dönersiniz ve ben ne yaptıklarınızı size bildiririm."*[165]

---

[163] - En'âm, 152.

[164] - En'âm, 153. Not: 3,4 ve 5'nci tavsiyeler daha önceki semâvî kitaplarda da yapılmıştır. Bunlar "evâmir-i aşere, yani on emir" diye bilinirler.

[165] - Ankebut, 8. Not: Bu âyet Saad ibni Ebi Vakkas hakkında indirilmiştir. Saad çocuk yaşta Müslüman olmuştu. Kâfir olan annesi, vesayet hakkını kullanarak onun tekrar küfre dönmesini istedi ve ısrar edip baskı yaptı. Saad dönmedi. Bunun üzerine annesi, "Sen dediğimi yapıncaya kadar

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Doğru olmayan işlerde bir mahluka itâat edilmez. Mahluka itâat ancak doğru işlerdedir."

7- *"Biz insana anne ve babasını tavsiye ettik... Bana ve ebeveynine şükret. Dönüşünüz banadır.*[166] *Anne ve baban, seni doğru olmadığını bildiğin şirke sevk etmek için çalışırlarsa, onlara itâat etme. Dünya işlerinde onlarla iyi geçin. Din konusunda ise bana dönenlere uy. Sonra dönü-*

ben yemek yemeyecek ve su içmeyeceğim. Ve bu sebepten ölürsem, herkes seni ayıplayacak ve sana anne katili diyecektir." dedi. Saad, annesinin bu ısrarına üzülmekle birlikte ona karşı direndi ve şöyle dedi: "Sen bir kere değil, bin kere de ölsen, ben bu dediğini yapmam. Ben Müslüman oldum ve Müslüman kalacağım." Annesi, onun kendisini dinlemeyeceğini anlayınca, ondan vazgeçti ve yiyip içmeye başladı.

Bu kıssayı okuyunca başkasında nasıl bir duygu ve düşünce oluşur bilmem. Fakat ben onu okuyunca şunu düşünürüm: Rabbim bana da, anne ve babama da iman nasip etmiş, anne ve babam inşâallah iman üzerine ölüp cennete gitmişler, ben de inşâallah imanla ölüp ebedî saâdet yurdu olan cennette onlara kavuşurum. Hakkımızda bu kadar güzel bir kader yazan Rabb-i Rahîm'e de dünya ve âhiret dolusu hamd ve senâ etmek isterim. Benim ve benim gibi Müslüman evladının bu gün sahip olduğumuz bu büyük nimete en hayırlı nesil olan sahâbilerin çoğu sahip olamamışlardır. Onun için, onlar küfür üzerinde ısrar eden veya küfür üzerinde ölen anne ve babalarını düşündükçe iki büklüm olur ve ciğerleri alev ve ateş gibi tutuşurdu. İkinci nesilden itibaren bu çile ve mihnet bitti. Fakat küfür ve imansızlık çağımızda yeniden hortladı ve bu sefer kimi dindar anne ve babalar imansızlık tuzağına düşen veya o şekilde ölen evlatları için yanıp tutuşuyorlar. Ey nice kalpleri bu sebeple huzur ve rahatlıktan mahrum bırakan ve nice mümini anne ve babası veya evlat, akraba ve sevdikleri için endişelere ve kederlere gark eden küfür! Sana ve seni insanlara musallat edenlere binlerce lânet olsun!

166 - Kur'ân'ın birçok yerinde tekrarlanan *"Dönüşünüz banadır."* meâlindeki cümleler takva ehline ümit ve müjde vermek, küfür ve fısk ehline de korku ve endişe vermek içindir. Çünkü takva ehli için Allah Teâlâ yanında lütuf, rahmet ve cennet vardır. Küfür ve fısk ehli için ise azap, gazap ve tufan vardır.

şünüz banadır ve ben ne yaptıklarınızı size haber veririm."[167]

8- *"Din olarak size* (ey müslümanlar) *Nuh'a tavsiye ettiğimiz, Muhammed'e vahyettiğimiz, İbrahim, Musa ve İsa'ya indirdiğimiz dini seçtik. Onun için, dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin.*

Davet ettiğin tevhit dini müşriklere (şirk koşanlara) *zor gelir. Fakat sen ona davet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Bunların heveslerine uyma. De ki, ben, Allah'ın indirdiği kitaplara iman ederim ve sizin aranızdaki ihtilaflarda doğruyu söylemekle emrolundum."*[168]

Ulu'l-azm peygamberler beş tanedirler. Bu âyet bu peygamberlerin dinlerinin aynı din olduğunu ve bu dinin özünün tevhit ve Allah Teâlâ'yı bir bilmek olduğunu açıklamış ve bu dini O'nun tavsiye ve vahyettiği şekilde, eğip bükmeden, doğru ve gerçek haliyle yaşamak ve ihtilaflarda doğru olanı söylemek gerektiğini bildirmiştir. Nuh aleyhisselâmın isminin önce zikredilmesi, bu dinin ikinci Âdem olan bu eski peygambere yapılan vahiyle başladığını anlatmak içindir.

Bu beş peygamberin dinleri aynı din olmasına rağmen, bu dinlere uyan milletlerin arasındaki ihtilâf, onların kendi sapmalarından ileri gelmiştir. Bu sapmaları tespit etmek ve din konusunda meydana gelen ihtilafta doğru olanı açıklamak da Müslümanların vazifesidir.

Mücâhid şöyle demiştir:

---

167 - Lukmân, 15.

168 - Şurâ, 13, 15.

"Allah Teâlâ hangi peygamberi göndermişse, ona namaz kılmayı, zekât vermeyi, Allah Teâlâ'yı bir bilip O'na ibâdet ve itâat etmeyi tavsiye ve emretmiştir. Fakat, önceki din mensupları peygamberlerine verilen bu emirleri zâyi etmişlerdir."

Kurtubî şöyle demiştir:

"Bütün semâvî dinler esasta birdirler ve hepsinde tevhit inancı, namaz, zekât, oruç, hac, sâlih amellerle Allah Teâlâ'ya yakınlaşma, doğruluk, vefâkârlık, emânete riâyet etmek, akrabalığı gözetmek emredilmiş, küfür, katl, zinâ, halka zulüm, hayvanlara eziyet, bayağılıklar, şeref düşürücü işler nehyedilip yasaklanmıştır. Fakat milletler, bu emir ve yasakları kendi keyfilerine göre eğip bükmüşlerdir. Bundan dolayı Allah Teâlâ, ümmet-i Muhammede, «Siz dini dimdik tutun.» diye emredilmiştir."

9- *"İbrahim ve ondan sonra Yakup çocuklarına tavsiyede bulunarak, «Yavrularım! Allah sizin için bu dini seçti. Bu sebeple, ancak Müslüman olarak ölün.» dediler."*[169] Burada da sözü edilen din Nuh aleyhisselâmdan beri gelen İslâm ve tevhit dinidir. Müslüman olarak ölmek için de Müslüman olarak yaşamak lâzımdır. Çünkü kim nasıl yaşarsa öyle ölür. Buna göre, bu iki peygamber çocuklarına İslâm ve tevhid üzerinde sebat etmelerini emir ve tavsiye etmişlerdir. Bu iki peygamberin yaptıkları bu tavsiyenin önemi büyüktür. Çünkü daha sonra niceleri bu dinin özünden sapmışlar ve Yahudi ile Hıris-

---

169 - Bakara, 132. Not: İbrahim aleyhisselâmın sekiz evladı vardı. İsmail ve İshak peygamberler bunların büyükleridir. Yakup peygamber İshak'ın oğludur, onun da on iki oğlu vardı. Yusuf peygamber bunlardandır.

tiyan örneğinde olduğu gibi şirk ve hurafelere meyletmişlerdir.

10- *"Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır bırakacaksa, ondan anne ve babasına ve yakın akrabasına uygun bir biçimde vasiyet etmesi emredilmiştir. Bu takva sahipleri üzerinde bir haktır."*[170] Bu âyetteki hayırdan maksat maldır. Mal, helâl olduğu zaman hayırdır ve hayra vesiledir. Bu sebeple, helâl mala karşı züht doğru değildir. Çünkü bu hayırdan kaçmaktır. Haram mal ise, şerdir. Şerden ise her vesileyle kaçmak lâzımdır.

Bir ölüm olayında Müslüman olan anne ve baba, evlat ve diğer yakın akrabalar hisse sahibidirler. Bunların hisseleri Allah Teâlâ tarafından belirtilmiştir. Bu sebeple, bunlara ayrıca vasiyet etmek câiz değildir. Çünkü Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm *"Hissesi belli olan vârise vasiyet yoktur."* buyurmuştur. Buna göre, bu âyette kendilerine vasiyet edilmesi emredilenler, hisse sahibi olmayan müşrik veya dinsiz anne ve babayla hissesi olmayan dayı, teyze gibi rahim sahibi akrabalardır.

11- *"Ey iman edenler! Birinize ölüm geldiğinde yaptığınız vasiyete sizden olan iki âdil kişi şahit olsun."*[171] Her dava ve hukuk meselesinde olduğu gibi,vasiyetin de geçerli olması için iki şâhidin bulunması lâzımdır. Şahitlerin de müslüm olmaları ve adâlet vasfını taşımaları şarttır. Müslüman olmayan kimselerle fâsık ve zâlim kimselerin şahitlikleri geçerli değildir.

---

170 - Bakara, 180.

171 - Bakara, 106.

Bazı âlimler, ölenin kendi el yazısıyla yazılmış vasiyetin şahitsiz olarak da kabul edildiğini söylemişlerdir.

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Bir kimsenin vasiyet edecek bir şeyi varken, onu yazmadan iki gece geçirmesi doğru değildir."

"Malının üçte birini vasiyet edebilirsin. Vasiyet etmediğin şey vârislerin malıdır."[172]

"Birinizin sağlıklı iken bir dirhem sadaka vermesi, ölüm anında yüz dirhem sadaka vasiyet etmesinden daha sevaplıdır."

Hz. Âişe radıyallahü anha şunu söylemiştir:

"Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm altın, gümüş, küçük ve büyük baş hayvan bırakmadığı için, vefatından sonra infâz edilecek bir vasiyet yapmadı. Hastalandığı zaman evde altı dinar vardı. Onları istedi. Onlar getirilince de hepsini sadaka olarak dağıttı. Bu sebeple o mal yerine, dine sıkıca sarılmayı vasiyet etti ve son demine kadar birkaç kere tekrarlayarak, *«Namazı koruyun ve elinizin altında çalıştırdığınız kölelere ve işçilere iyi davranın.»* dedi."

Vasiyetin hükmüne gelince, borç ve emanet gibi şeyler varsa, bunları vasiyet etmek farzdır. Böyle bir şey yoksa, sevap kazanmak niyetiyle malından bir miktar (yekûnun üçte birini geçmeyecek şartıyla) vasiyet etmek sünnettir. Vasiyeti sevap kazanmak için değil, vârislerin his-

---

172 - Bazen, "Ölenin özel eşyası ve özel elbisesi onun hayrı için verilebilir mi?" diye sorulur. Ölen vasiyet etmişse, verilir. Fakat vasiyet etmemişse bunlar da vârislerin malıdır.

selerini azaltmak için yapmak ise haramdır. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Bir kişi atmış sene tâat ve ibâdet etse de, vârisleri zarara sokmak için vasiyet ederse, cehenneme gider." Çünkü insanın cennet veya cehenneme gitmesinde son ameli ve son sözü belirleyicidir. Bu sebeple, hadiste bildirildiği gibi, son sözü "lâ ilâhe illallah" olan bir kimse de cennete gider.

12- *"İman eden, köle, yetim ve miskine yardım eden, sabrı tavsiye eden ve merhameti tavsiye eden kimseler kurtuluş ehlidirler."*[173]

13- *"Asra yemin ederim, insanlar zarar ve hüsran içindedirler. Bu hükümden ancak, iman eden, sâlih amel* (ve yararlı iş) *işleyen, hakkı tavsiye eden ve sabrı tavsiye eden kimseler müstesnadırlar."*[174] İman, her türlü şirkin dışında Allah Teâlâ'yı tevhit etmektir. Sâlih amel ise, Sünnete göre ibâdet ve tâat yapmaktır. Hak, her türlü doğruyu içeren geniş bir kavramdır. Sabır ise, dinin yarısıdır. Çünkü emirlere uymak, yasaklardan sakınmak ve kadere rıza göstermek sabırla mümkündür. Sabır, hakkı söylemekten dolayı da gereklidir. Çünkü hakkı söylemenin bedeli bazen nefsin hoşlanmadığı tepkiler olabilir. Hak ilaç gibi acıdır. Hakkı söylemek haksız kimselerin kızgınlık ve düşmanlıklarına yol açabilir. Hakkın hatırı için bunlara da sabır ve tahammül göstermek lâzımdır.

---

173 - Beled, 13-18.

174 - Asr, 1-3.

Allah Teâlâ'nın İsâ aleyhisselâma tavsiyesi

Bu tavsiye Kur'ân-ı Kerim'de şu âyetlerle haber verilmiştir:

1- *"İsa dedi, ben Allah'ın kuluyum. Allah bana kitap verdi, beni peygamber yaptı, ben nerede olsam beni mübârek ve bereketli kıldı, yaşadığım sürece de bana namaz kılmayı ve zekât vermeyi tavsiye etti."* Demek ki, İsa aleyhisselâm, kendi ifadesiyle Allah Teâlâ'nın kuludur. O'nun oğlu veya ortağı değildir. Oğulluk ve ortaklığı Hıristiyanlar uydurmuşlar ve bu uydurduklarıyla şirk ve küfre düşmüşlerdir. İsa aleyhisselâma kitap verilmiştir. Fakat bu kitap ortada yoktur. Hıristiyanlar, kaybettikleri bu kitabın varlığını inkâr etmişlerdir. Onlara göre, İsa'ya kitap verilmemiştir. Çünkü o, kendisine kitap verilen bir peygamber değil, Allah'ın oğludur. (Bu putperest inancı taşıyan Hıristiyanlar ehl-i kitap da değildirler. Buna rağmen bunların ehl-i kitap sayılmaları Hz. Musa'ya ve daha önceki peygamberlere iman etmelerinden dolayıdır.) İsa'ya namaz kılmak ve zekât vermek emredilmiştir. Fakat Hıristiyanlar emredildiği şekliyle ne namaz kılarlar, ne de zekât verirler.

2- *"Ben onlara sadece senin bana emrettiğini söyledim. Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk ve ibadet edin, dedim."*[175] İsâ aleyhisselâm, "Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz Allah'tır." dediği halde, Hıristiyanlar onu Rab edindiler ve ibadetlerini ona yönelttiler.

---

175 - Mâide, 117.

3- *"Meryem oğlu İsa, Ey İsrâiloğulları! dedi, ben Allah'ın peygamberiyim, benden önceki Tevrat'ı tasdik ediyor ve benden sonra gelecek Ahmed adındaki peygamberi müjdeliyorum."*[176, 177]

Allah Resûlü'nün bazı tavsiyeleri ise şöyledir:

1- Ebu Zer radıyallahü anh şöyle demiştir:

"Ben:

«– Ya Resûlullah! Bana tavsiyede bulun.» dedim. Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm:

«– Sana Allah Teâlâ'ya karşı takvayı tavsiye ediyorum. Çünkü takva dini güzelleştirir ve kulu Allah Teâlâ'ya sevdirir.» dedi. Ben:

---

176 - Hz. İsâ'ya indirilen ve onun vefatıyla birlikte kaybolan kitabın adı İncil'dir. İncil müjde demektir. Bu kitap bu ismi, Allah Resûlü Muhammed aleyhissalâtu vesselâmı müjdelemekten almıştır. Bu da gösteriyor ki, bu kitabın en mühim misyonu bu büyük müjdeyi vermektir.

177 - Hz. İsa'nın kendi sözlerinden de açıkça anlaşıldığı gibi, peygamberlerin görev ve misyonu Allah Teâlâ'nın vahdâniyet ve birliğini bildirmek ve her türlü şirk ve putçuluğu silip yok etmek olmuştur. Allah Teâlâ da bu zatları bu önemli görev ve hizmetleri sebebiyle şereflendirip yüceltmiştir. Hıristiyanlar ise puta tapan diğer müşrik ve putperestlerden de ileri giderek bizzat bir peygamberi şirk aracı haline getirmişler ve onu ilâhlaştırıp en büyük put haline getirmişlerdir. Bir insanla alay etmenin de en çarpıcı örneği olan bu suç ve cinâyetleri sebebiyle bulacakları dehşetli azabın korkusuyla titreyip deliklere sinmeleri gerekirken, büyük bir pişkinlik ve pervasızlıkla ortada cirit atıyor ve gerçek, kurtuluş gibi kendi ağızlarına yakışmayan kavramları geveliyorlar. Ve güya ki, bunlardan habersiz ve mahrum olan Müslümanları da bu erdemlere eriştirmek için Müslüman mahallesinde salyangoz satıyorlar. Bu maskaralığa fareler gülmez, mahcubiyetten taşlar ve kayalar çatlar.

«– Tavsiyeyi arttır.» dedim. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm:

«– Çokça Kur'ân oku ve sıkça zikret. Çünkü bunlar, senin için yerde ışık, gökte anılma vesilesidirler.» dedi. Ben:

«– Tavsiyeyi arttır.» dedim. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm:

«– Konuşmak gerekmedikçe susmayı tercih et. Çünkü susmak şeytanı senden uzaklaştırır ve dinini yaşamaya yardımcı olur.» dedi. Ben:

«– Tavsiyeyi arttır.» dedim. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm:

«– Çok gülmekten sakın.[178] Çünkü çok gülmek kalbi öldürür ve mürüvveti (kişinin ağırlığını) düşürür.» dedi. Ben:

«– Tavsiyeyi arttır.» dedim. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm:

«– Acı bile olsa hakkı söyle.» dedi.[179] Ben:

«– Arttır.» dedim. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm:

«– Allah'a itâat konusunda kimseden korkma.» dedi. Ben:

---

178 - Çok gülmek iki türlüdür. Birisi şiddetli bir ses ve kahkahayla gülmektir, diğeri de olur olmaz sebeplerle gülmektir. Bu gülmelerin ikisi de kötüdür. Makbul olan ise, tebessüm etmektir.

179 - Müslüman konuşunca hakkı söylemek zorundadır. Hakkı söyleyemediği zaman ise susması lâzımdır. Ancak susmak için meşru bir mazeretin bulunması şarttır.

«– Arttır.» dedim. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm:

«– Kendi kusurunu unutup başkasını kusurlu olmakla suçlama.» dedi.

Şiir:

Kendin de aynı kusura sahipken
Başkasını onunla çekiştirme
Kendini eleştirmek lâzımken
Eleştirme yönünü değiştirme

Ben:

«– Arttır.» dedim. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm:

«– Bir günah işlediğin zaman, hemen arkasından sâlih bir amel işle.» dedi. Ben:

«– Lâ ilâhe illallah demek Sâlih bir amel midir?» dedim. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm:

«– O en Sâlih ameldir.» dedi."[180]

2- Ebu Zer radıyallahü anh şunu söylemiştir:

"Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm bana şu hayır hasletlerini tavsiye etti. Dünya işlerinde üstümde olana

---

180 - Yararlı olan nasihat, muhatabın tâlip olduğu nasihattir. Muhatap tâlip olduğu takdirde nasihat etkili olur ve sarf edilen nefesler boşa gitmez. Bu türlü nasihat bir insanın isteyerek, ihtiyaç ve zevk duyarak yemek yemesi gibidir. İstenmeden yapılan nasihat ise, zorla hastanın boğazına indirilen yemek gibidir. Genellikle bu türlü yemekler istifrağ ve kusmayla geri atılır. Onun için nasihatçi muhatabın istek durumuna göre konuşmalıdır. Elbette ki, bazen hakkı her hal ve şartta söylemek ve bildirmek de gerekebilir. Fakat, bunun etkisi çok azdır.

değil, altımda olana bakmamı tavsiye etti ve bunun Allah Teâlâ'nın nimetlerini, ihsan ve ikramlarını küçümsememek için gerekli olduğunu söyledi. Fakir ve miskinleri sevmemi ve onlara yaklaşmamı tavsiye etti. Kendileri gözetmeseler de akrabamı gözetmemi tavsiye etti. Allah Teâlâ'ya itâat konusunda kimseden korkmamamı tavsiye etti. Kendi aleyhimde de olsa, hak olanı söylememi tavsiye etti.[181] *«Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh»* sözünü[182] çok söylememi tavsiye etti ve bu sözün cennet hazinelerinden bir hazine olduğunu söyledi."

3- Enes ibni Mâlik radıyallahü anh şunu anlatmıştır:

"Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, kızı Fâtıma'ya şunu söyledi:

«- Sana bir tavsiyede bulunacağım. Hiçbir şey seni ona uymaktan alıkoymasın. Sabahladığın ve akşamladığın zaman şöyle duâ et:

"Ey hep diri olan ve her şeyi yaratan Allahım! Rahmetinle bana imdat etmeni istiyorum. Benim bütün işlerimi ıslâh et beni göz açıp kapayana kadar bile nefsime terk etme.»"

---

181 - Müslümanlar bu maddeyle amel etselerdi, kurtulurlardı. Fakat heyhat! Söz herkesin elinde (ve ağzında) bir keserdir, her şeyi onunla kendi tarafına doğru yontar. Hakkı doğrayan bu marangozlukta çokları öylesine maharet kazanmışlar ki, bu yontmayı yaparken ne vicdanları burkulur, ne yüzleri kızarır, ne de dilleri sürçer. Müslüman olmayanlar ise daha da korkunçturlar. Bunlar hakikatleri kasap satırı gibi olan sözleriyle kesip parçalarken onları dinleyebilmek büyük bir sabır ve sonsuz bir tahammül gerektirir.

182 - Bu sözün manası şudur: "Yaratıklardaki hareket ve kuvvet Allah Teâlâ sayesindedir. Çünkü bu hareketleri ve kuvvetleri yaratan kendisidir."

4- Muâz ibni Cebel radıyallahü anh şunu anlatmıştır:

"Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm elimden tuttu ve şöyle dedi:

«– Vallahi ya Muâz, ben seni seviyorum. Onun için sana bir tavsiyede bulunacağım. Her namazdan sonra; "Allahım! Seni zikretmek, sana şükretmek ve sana güzelce ibâdet etmek için bana yardım et." de. Ey Muâz! Dinini arı duru kıl.[183] *O zaman az amel de sana yeterlidir.»* "

5- Muâz radıyallahü anh şunu söylemiştir:

"Ben Allah Resûlüne:

- Ya Resûlullah! Bana bir tavsiyede bulun, dedim. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle dedi:

«– Allah Teâlâ'ya ibâdet ve itâat et. Hiçbir şeyi O'na ortak koşma.[184] *Allah Teâlâ için bir amel ve ibâdet eder-*

---

183 - Dinini arı duru tutmaktan maksat; onu her türlü şirk şaibelerinden uzak tutmak, riya, çıkar ve garazdan korumak, bid'at ve yanlışlardan muhâfaza etmek, günahlarla kirletmemektir.

184 - Mümin iman dağında zirveye doğru yükseldikçe, Allah Teâlâ'ya ortak koşmama konusundaki hassasiyeti de o ölçüde artar. Fakat, dağın altındaki derede sürünenler, bu hassasiyeti anlayamazlar. Onun için, bunlara Allah Teâlâ'nın hakkı herkesin hakkından ve hürmetinden öncedir ve daha önemlidir, bu hakkı titizlikle koruyun, denildiği zaman, onlar bu sözden alerji duyarlar. Ne demek yani, derler, velilerin himmeti, nazarı, kerâmeti, imdadı yok mudur? Fesübhanellah? Birbirini anlamamak denilen şey olsa olsa bu olabilir. Yahu, Allah Teâlâ'nın uluhiyet ve tevhidi konusunda bir kusur vâki olursa, dünyanın bütün velileri, gavs ve kutupları bir araya gelseler, bunu kapatamazlar. Öyleyse, özellikle ve öncelikle Allah Teâlâ'nın uluhiyet ve tevhit hakkına bir halel gelmemesine dikkat etmek lâzımdır. O bu dikkatinden dolayı kulundan râzi olursa, mele-i a'lâdaki melekler de, yerdeki kutup ve gavslar da bundan râzi olurlar. İbrahim aleyhisselâmın ateşe atılması olayını duymadınız mı? Bu peygamber, mancınıkla aşağıdaki ateş çukuruna atılınca, Allah Teâlâ'nın en güzel sıfatlarla övdüğü mübârek melek

ken, bunu kendisini görür gibi yap. Kendini ölmüşlerden say. Her yerde ve her şeye karşı Allah Teâlâ'yı anıp zikret. Bir günah işlersen, onu silip sıfırlayacak bir tâat işle. Ve o günahtan tövbe et. Günahı gizli işledinse, tövbeyi de gizli yap, onu açıkça yaptınsa, tövbeyi açıkça yap.»"

6- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm Muâz'a şunu da söylemiştir:

"- *Sana Allah Teâlâ'ya karşı takva halinde olmayı, doğru konuşmayı, sözünü yerine getirmeyi, emâneti sahibine vermeyi, hile ve hâinlik yapmamayı, komşunun hakkına riâyet etmeyi, yetime merhamet etmeyi, yumuşak konuşmayı, selâm vermeyi*[185], *mütevâzı olmayı tavsiye ediyorum.*"

7- Berâ ibni Âzib radıyallahü anh şunu söylemiştir:

"Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm bize şunu tavsiye etti:

«- *Biriniz yatağa girdiğinde Kıble ve sağ tarafa dönüp yanağını el ayasının üstüne dayasın ve şöyle desin:*

«Allahım! Ruhumu sana teslim ettim. Hayat ve ölümümü senin takdirine bıraktım. Yüzümü sana çevirdim.

Cebrâil aleyhisselâm havada ona yetişir ve kendisine, "Ey İbrahim! Bir ihtiyacın yok mudur?" diye sorar. Her peygamber gibi, Allah Teâlâ'nın tevhidi konusunda son derecede hassas olan İbrahim aleyhisselâm, "İhtiyacım vardır. Fakat sana değil." diye cevap verir.

185 - Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, selâm vermeyi sık sık tavsiye etmiş ve onun kalpleri onardığını, muhabbeti arttırdığını, tanışmayı sağladığını, kötü düşünceleri sildiğini ve bütün bu sebeplerden dolayı önemli bir sevap kazandırdığını ve bir sadaka hükmünde olduğunu söylemiştir. Bu vaziyet karşısında, kendisini Müslüman sayan bir kimse, Müslümanlara selâm vermekten üşenmemeli, bundan kaçıp yolunu değiştirmemeli, yüzünü çevirmemelidir.

Sırtımı senin güç ve kuvvetine dayadım. Rahmetini umar, gazabından korkarım. Gazabından kurtulmak rahmetine sığınmaktadır. İndirdiğin kitaba ve gönderdiğin peygambere iman ettim.»"

8- Aliyye ibni Harmale radıyallahü anh şunu söylemiştir:

"Ben:

- Ya Resûlullah! Bana bir tavsiyede bulun, dedim. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle dedi:

«- Allah Teâlâ'ya karşı takva halinde ol ve sen bir mecliste iken, oradaki müminler seni yaptığın bir işten dolayı överlerse, o işi sürdür. Seni eleştirirlerse, onu terk et. Çünkü miminler hakkın şahitleridirler.»"

9- Abdullah ibni Abbas radıyallahü anh şunu anlatmıştır:

"Ben:

- Ya Resûlullah! Bana bir tavsiyede bulun, dedim. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle dedi:

«- Namaz kıl, oruç tut, zekât ver, hac ve umre et, anne ve babana iyilikte bulun, akrabalarını gözet, misafiri ağırla, iyi şeyleri emret, kötü şeyleri nehyet, hak nerede ise, sen de onun yanında ol.»[186]"

10- Ebu Hüreyre radıyallahü anh şunu söylemiştir:

---

[186] - Hak söz konusu ise, taraf tutmamak, çıkar gözetmemek, yakın ve uzak ayrımı yapmamak, dost ve düşman mülahazası gütmemek lâzımdır. Hakka iman etmek ve ona saygı duymak bunu gerektirir. Hakkın hatırı âlidir, hiçbir hatıra fedâ edilmez.

"Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm bana üç şeyi tavsiye etti. Ben ne evde, ne de yolda bunları terk etmem. Bunlar her ay üç gün oruç tutmak, duhâ (kuşluk) namazı kılmak[187] ve yatmadan önce vitir kılmaktır."[188]

11- Ebu Hüreyre radıyallahü anh şunu söylemiştir:

"Bir adam Allah Resûlüne:

«- Bana tavsiyede bulun.» dedi. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm ona:

«- Kızma!» dedi. Adam, bunu küçümsemiş veya yetersiz bulmuş gibi, sorusunu birkaç defa tekrarladı. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da her seferinde ona aynı şeyi söyledi. Ben, Allah Resûlü'nün bu ısrarlı «Kızma!» sözünden, bütün kötülüklerin kızmaktan ileri geldiğini anladım."[189]

---

[187] - Duhâ namazının azı iki, ortası dört, çoğu altı veya sekiz rekâttır. Bir kısım âbidler, duhâ namazından önce bir de işrak namazı kılarlar. Bu namaz bid'attır.

[188] - Vitir, yatsı namazından sonra olmak üzere şafak sökünceye kadar kılınabilir. Bu sebeple onu iki şekilde kılmak mümkündür. Bunlardan biri uyumadan önce, diğeri de uyuyup uyandıktan sonradır. Uyanacağından emin olanlar için, onu ikinci şekilde kılmak daha iyidir. Nitekim, Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm da onu bu şekilde kılardı. Bundan emin olmayanlar için ise, onu tehlikeye düşürmemek için uyumadan önce kılmak iyidir. Bu namazın azı bir, ortası üç, çoğu on bir rekâttır. Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm onu on bir rekât halinde kılardı. Bu namaz Şâfii mezhebine göre sünnettir. Hanefî mezhebine göre ise üç rekâtı vâciptir.

[189] - Kızmak üç türlüdür. 1- Allah için kızmak. Bu türlü kızmak hak ve lâzımdır. Fakat, bu çok nadirdir. Bu şeklide görünen çoğu kızmaların altında yine nefis vardır. Allah Resûlü'nün kızmaları bu nevidendir. 2- Kendi hukuku için kızmak. Bu türlü kızmak câizdir. Ancak, ölçüsünü aşmamak lâzımdır. 3- Haksız iken veya bâtıl bir sebepten dolayı kızmak. Nehyedilen kızmak bu türlü kızmaktır. Kur'ân-ı Kerim'de buna işaret edilerek şöyle

12- Saad ibni Ebi Vakkas radıyallahü anh şunu söylemiştir:

"Bir adam:

«– Ya Resûlullah! Bana tutabileceğim bir tavsiyede bulun.» dedi. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm ona şöyle dedi:

«– *Başkalarına âit olan şeylere arzu ve heves duyma. Kimseden kendin için bir iyilik bekleme. Çünkü bunu beklemek hâzır bir fakirliktir. Özür dilemek zorunda kalacağın bir işi de yapma.*»"

13- Esved ibni Esram radıyallahü anh şunu söylemiştir:

"Ben:

– Ya Resûlullah! Bana bir tavsiyede bulun, dedim. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle dedi:

«– *Dilinle yalnızca hayır olanı söyle*[190]. *Elinle de sadece hayır olanı yap.*»"

14- Abdullah ibni Mesud radıyallahü anh şunu söylemiştir:

"Bir adam:

buyurulmuştur: "O kimseye, "Allah'tan kork!" denildiği zaman kızar. Buna cehennem yeterlidir. O ne kötü yerdir!" (Bakara, 206). Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da şöyle demiştir: " Sirke balı bozduğu gibi, kızmak da imanı bozar." İsa aleyhisselâm da bu konuda güzel bir tesbit yaparak şöyle demiştir: "Kızmak kibirden ileri gelir. Onun için, insanlar kendilerinden üstün bulduklarına değil, aşağı bulduklarına kızarlar."

190 - Hayır fayda sağlayan hak demektir. Buna göre hak, fayda sağlayan hak ve fayda sağlamayan ve hatta zarar veren hak diye iki kısma ayrılır. Özellikle konuşmak bu şekilde ikiye ayrılır. Hayır, hem hak olan, hem de fayda sağlayan şeydir.

«- Ya Resûlullah! Bana tavsiyede bulun.» dedi. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm ona şöyle dedi:

«- *Kıl-u Kali bırak.*[191] *Çok soru sormaktan sakın*[192]. *Malını boş yere zâyi etme.»* Az da olsa malını boş yere zâyi etmek israftır. İsraf ise haramdır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

«İsraf etmeyin.»[193], *«İsraf edenler şeytanların kardeşleridir.»*[194] Malını haram yerde sarf etmek ise, israfın en ağır türüdür.

15- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, Enes ibni Mâlik'e şunu tavsiye etmiştir:

"- *Ölümü hayattan daha fazla sev.*"

16- Enes'in annesi şunu söylemiştir:

"Ben:

- Ya Resûlullah! Bana tavsiyede bulun, dedim. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle dedi:

---

191 - Kıl-u kal dedikodu dediğimiz şeydir. Bir insanın kendisini ve dinini ilgilendirmeyen haber ve havadisleri konuşması demektir.

192 - Öğrenilmesi gereken şeyler hakkında soru sormak güzeldir. Onun için, "İlmin anahtarı sormaktır." denilmiştir. Fakat, bunu gereklilik sınırı ile sınırlandırmak lazımdır. Özellikle insanı ilgilendirmeyen şeyleri sormak hem abes, hem de ayıptır. Din konusunda da teklif edilmeyen ince meseleleri kurcalamak fayda yerine zarar verir. Çünkü bunları inceleyenlerin çoğu yanlış inançlar oluşturmuş ve hak çizgisinden sapmışlardır. İslâm ümmetinin yetmiş üç fırkaya bölünmesi de dinî meseleleri gereksiz biçimde kurcalamak ve onların altında kalmak yüzünden olmuştur. Onun için Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "*Allah Teâlâ bir şeyi unutmaz. Bu sebeple, O bazı şeyleri söylememişse siz onları kurcalayıp bulmaya çalışmayın. Bunu yapmak size zarar verir.*"

193 - A'râf, 31.

194 - İsrâ, 27.

«– Günahları terk et. Bu en üstün hicrettir. Farzları tam ifâ et. Bu en üstün cihattır. Allah Teâlâ'yı çokça zikret.[195] *Allah Teâlâ için yapılan hiçbir amel, zikir kadar O'nu sevindirmez.»*"

17- Ubâde ibni Saad şöyle demiştir:

"Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm yedi şeyi tavsiye ederek şöyle dedi:

«– Sizi parçalasalar, yaksalar veya assalar bile, Allah Teâlâ'ya bir şeyi ortak koşmayın.[196] *Bile bile bir namazı vaktinden çıkarmayın. Namazı vaktinden çıkarmak dinden çıkmak gibidir.*[197] *Günah işlemeyin. Günah işlemek Allah Teâlâ'yı kızdırır. İçki içmeyin. İçki içmek bütün günahların başıdır. Ölümden korkmayın. Anne ve babanıza itâatsızlık etmeyin. Bunlar bütün dünyayı terk etmenizi isteseler, onu terk edin. Evinizde disiplin kurun. Fakat onu gerektiğinden fazla sıkı tutup eş ve çocuklarınıza zulüm derecesine vardırmayın.»*"

18- Abdullah ibni Ömer radıyallahü anh şunu söylemiştir:

---

[195] - Allah Teâlâ'yı zikretmek O'nu anmak, aklına getirmek, düşünmek, zikir kelimelerini okumaktır.

[196] - Eski çağlarda Allah Teâlâ'yı inkâr etmek şeklinde mutlak küfür yoktu. O dönemlerdeki küfür, Allah Teâlâ'ya belli belirsiz iman etmekle birlikte putları ilâhlaştırmak ve bunlara tapmak şeklindeydi. Mutlak küfür, yeni dönemde beşeriyetin gündemine girdi ve tahrip gücü çok yüksek bir bomba gibi bütün iyi ve güzel olan şeyleri yıkıp harabeye çevirdi. Ve İslâm âlimleri o günden bu güne, enkaz kaldıran işçiler gibi, küfrün yıktığı enkazı kaldırmaya ve altında ezilenleri çekip çıkarmaya çalışıyorlar.

[197] - Namazları sefer dışında da tehir edip cem' eden şiilerin ve bu hususta onlara uymaya heveslenen şaşkınların kulakları çınlasın!

"Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm bize:

«– Size Nuh'un oğluna ettiği tavsiyeyi söyleyeyim mi?» dedi. Biz:

«– Evet, ya Resûlullah.» dedik. Bunun üzerine şöyle dedi:

«– Nuh, oğluna tavsiyede bularak şöyle dedi:

– Oğlum! İki şeyi yapmanı ve iki şeyden sakınmanı istiyorum. Yapmanı istediğim birinci şey, "lâ ilâhe illallah" zikrini çok yapmaktır.[198] *Bu söz terazinin bir kefe-*

---

[198] - Lâ ilâhe illallah zikri kadar büyük bir ibadet yoktur. Fakat gel gör ve ağla ki, kendilerini zikir ehli bilen taifeden bazı gruplar, bunun içine öyle bid'atlar karıştırmışlardır ki, alimellah yaptıkları zikrin sevabını kaybettirdiği gibi, onlara ilave günahlar da kazandırabilir. Zikir esnasında cezbe dedikleri türlü hareketler ve oyunlar ve özellikle ve hassaten rabıta dedikleri anlamsız ve çirkin bid'at bunların başında gelir.

Biliyorum, Allah'a şükür bu ülkede çok zikir ehli vardır, bunların hepsi değil, fakat bazıları bu bid'atları da işliyorlar ve bunlar kendilerine yöneltilen haklı eleştiriler üzerinde durup düşünmek yerine, peşin tepki de gösteriyorlar. Fakat, ne yapalım, ilmi söylemek âlimlere verilmiş bir vazifedir. Onlar hatır için ilmi ketmettikleri zaman, Allah Teâlâ onlara kızar ve onlara lânet eder. Allah Teâlâ'nın kızması ve lânet etmesi ise, bazı kimselerin fevrî tepki göstermelerinden daha ağırdır ve asıl ondan çekinmek lâzımdır. Şunu da söyleyeyim ki, dünyanın en işe yaramaz insanları kendilerine iyi niyetle ve kendi iyilikleri için yapılan nasihatlere ve gösterilen ilim, akıl ve din yoluna kızan ve tepki gösteren kimselerdir. Ben hiçbir ehl-i imanın bu derekeye düşmelerini istemiyor ve temenni etmiyorum. Bunların samimî mümin olmaları halinde buna ihtimal de vermiyorum. Çünkü samimî müminler Hz. Ömer'in dediği gibi, "Bize hatalarımızı hediye edenden Allah râzi olsun!" derler.

Allah Teâlâ'nın bildiği gibi, herkesin de şunu bilmesini isterim ki, ben ne tasavvufun, ne de tarikatın düşmanı değilim. Hatta bunlara pek çok ehl-i tarikten daha dost ve daha yakınım. Evliyaya sevgim de içimde bir ateş gibidir. Geçenlerde bir dostum dedesinden kendisine intikal eden o zamanın bir velisinin eski ve yıpranmış bir hırkasını bana gönderdi. Onu hürmet ve saygıyla giydim ve duyduğum büyük sevinçten dolayı dediler gibi evin içinde

sine, bütün gökler de diğer kefesine konulsa, bu söz ağır gelir. İkinci şey ise, "Sübhânellahi ve bihamdihi."[199] sözünü çok söylemektir. Bu söz, bütün yaratıkların zikri ve ibadetidir. Onların rızkı da bu zikirlerinden dolayı verilir. Sakınmanı istediğim şeyler ise, şirk ve kibirdir. Bu ikisi insanla Allah Teâlâ arasında kalın bir perde oluşturur.»"

Hadis: *"Kibir; hakka saygı duymamak ve insanları küçümsemektir. Kalbinde zerre kadar kibir bulunan cennete girmez."*

19- Semure radıyallahü anh şöyle demiştir:

"Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurdu:

«- Size Allah Teâlâ'ya karşı takvayı ve Kur'ân'ı tavsiye ediyorum. Bunlar, zulmetleri aydınlatan ışıklardır. Malınızı canınız için, mal ve canınızı dininiz için feda edin. Mahrum olan dininden olan kimsedir. Cennetten sonra fakirlik yoktur. Cehennemden sonra da zenginlik yoktur. Cehennem fakiri zengin olmaz. Cehennem esiri kurtulmaz.»"[200]

---

turlar atmaya başladım. Bütün bunlar böyledir, iş hakkı söylemeye gelince de kime batacağına aldırmadan onu söylerim. Çünkü merhum üstadımız Bediüzzaman'ın güzel ifadesiyle "hakkın hatırı âlidir, hiçbir hatıra feda edilmez."

Velhasıl; zikir namaz gibidir ve hatta namazın da özüdür. Bu sebeple, namazda câiz olmayan şeyler zikirde de câiz değildirler. Zikir Allah Teâlâ'nın hakkıdır. Bu hakka başkaları karıştırılamaz. Zikir, Allah Teâlâ'yı tazimdir. Bu tazime hafiflikler sokulamaz. Gayr-i ihtiyarî bazı hareketler olsa bile, bundan tövbe ve istiğfar etmek ve tekrarını önlemeye çalışmak lazımdır.

199 - Manası, "Allah'ı takdis ederim ve O'na hamd ederim." demektir.

200 - Yani bir kimse cennet ehli ise, onun dünyadaki geçici durumuna bakıp ona fakir demek doğru değildir. Çünkü cennet gibi bir serveti olan bir kimse fakir olamaz. Ve bir kimse cehennem ehli ise, onun buradaki geçici

20- Abdullah ibni Ömer radıyallahü anh şöyle demiştir:

"Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm bana şunu söyledi:

«- Sana Allah Teâlâ'ya karşı takvayı ve sırtın hafif olduğu halde ölmeyi tavsiye ediyorum.»"[201]

21- Irbâd ibni Sâriye radıyallahü anh şunu söylemiştir:

"Allah Resûlü'ne bize tavsiyede bulun, dedik. Kendisi şöyle dedi:

«- Size Allah Teâlâ'ya karşı takvayı ve başınızdaki kimse bir köle bile olsa onu dinleyip kendisine itâat etmeyi tavsiye ediyorum. Yaşayanlarınız benden sonra çok ihtilaflar ve çekişmeler görecektir. Benim sünnetime ve râşid halifelerin (ilk dört halifenin) *sünnetine uyun. Din konusunda uydurulan yeni anlayış ve yaklaşımlardan uzak durun. Çünkü bu şeyler bid'attırlar. Bid'at da dalalettir.»*"

22- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Size cihadı tavsiye ediyorum. Cihat, İslâm dininin ruhbanlığıdır." Hıristiyanlık gibi bazı dinlerin ruhbanlığı ibadet için inzivaya, mağaraya, dağa, bağa çekilmek şek-

---

durumuna bakıp ona da zengin demek doğru değildir. Çünkü yeri bütün fakirliklerin, yoklukların ve mahrumiyetlerin toplandığı cehennem olan bir kimse de zengin olamaz.

201 - Sırtın hafif olması; günahların az olması, hak ve hukuk yükü altında olmamak demektir. Sufiler ise bu sözü sorumluluk taşınmaması, mal ve mülkün, evlat ve iyalın az olması ve hatta hiç olmaması şeklinde anlamışlardır.

lindedir. İslâm dini böyle bir ibadet yolunu benimsememiş, bunun yerine cihat etmeyi koymuştur.[202]

23- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Yönetimin başındakilerle kavga etmeyin." Yani, onlarla silahlı mücâdele etmeyin. (Bunlarla böyle bir mücâdeleye kalkışmak için, âlimlerin icmâ halinde fetvaları şarttır. Silahlı mücâdelenin farz ve hatta câiz olmaması dalaletleri ve kötülükleri hoş görmek demek değildir. Çünkü ilim ve ihlas olursa, bunları defetmenin ve en azından etkisiz kılmanın başka türlü etkili yöntemleri vardır.)

24- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Bir kötülük yaparsan, arkasından bir iyilik yap. Kimseden bir şey isteme. Bilmeden iki kişi arasında konuşma."

25- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

---

202 - Tekrar söylüyorum, bağırarak duyurmak istiyorum. Cihadın bayrağını âlimlerin taşıması şarttır. Âlimlerin bayrağını taşımadığı bir hareketin cihatla alakası yoktur. Böyle bir hareket bir maceradır, bir fitnedir, bir anarşidir. Eğer denilse ki, âlim kalmamıştır veya âlimler teslimiyeti kabul etmişlerdir. Ben de derim ki, o zaman cihat farz değildir. Yapılan yanlış işlere bakarak derim ki, böyle bir durumda cihadın farz olmaması bir yana, o câiz de değildir. Evet bir şeyi yanlış yapmaktansa onu hiç yapmamak daha iyidir. "Bütününe ulaşılmayan bir şeyin bütünü terk edilmez." sözü burada geçerli değildir. Çünkü, bir şeyin azı da yapılacaksa onun doğru yapılması şarttır.

Şunu da herkes bilsin ki, farz olan cihat yalnız kavga etmek değildir. Aksine, dine ve dindarlara yarar sağlayan her iş cihattır.

Allahım! Heyecanı aklından fazla olan günümüzün macera heveslilerine, âlimlerin yapmasını farz kıldığın nasihat ve uyarıyı kendi çapıma göre yaptığıma şahit ol.

"Çoluk çocuğuna gelirine göre masraf yap. Bir kimse için normal sayılan bir masraf bir diğeri için israf veya cimrilik olabilir. Evinde disiplin kur. Çocuklarına Allah korkusu aşıla."

26- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"– Kabirleri ziyaret edin. Bu ziyaret size ölümü ve âhireti hatırlatır. Cenazelerde bulunun. Ruhsuz kalmış cesetlerde güçlü bir mev'ize ve ibret dersi vardır. Fakir ve miskinlerle oturup kalkın. Bu size tevazu kazandırır. Sade şeyler giyin. Bu sizi kibir ve gururdan uzak tutar. Allah'ın yarattığı canlıları ateşte yakmayın."

27- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Oruçlu olduğunuz gün neşeli olun, yaslı gibi yüzlerinizi kırıp buruşturmayın. Münker işler bulunmadığı sürece davet edildiğiniz yerlere icabet edin. Asılmış veya taşlanmış olsalar bile Kıble ehli olanların cenaze namazlarını kılın. ***Allah Teâlâ'ya sahillerdeki kumlar kadar günahlarla gelseniz, Kıble ehlini tekfir etmiş olarak gelmekten daha ehvendir."***

28- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Cuma günü yıkanın ve camiye erken gidin. Hutbe okunurken dinleyin ve o sırada başka bir şeyle oyalanmayın."[203]

---

[203] - Hutbeyi dinlemek vaciptir. Hutbe okunurken konuşmak veya başka bir şeyle oyalanmak bazı âlimlere göre haramdır.

29- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"- Abanı, entarini yerde sürünecek biçimde uzatma. Çünkü bu kibirdir. Allah Teâlâ ise kibirlileri sevmez."

30- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"- Kimseyi sövme. Din kardeşinle karşılaştığın zaman yüz ifadenle onu gördüğüne sevindiğini belirt. Suya ihtiyacı varsa, kendi kovandan biraz onun kabına dök. Allah Teâlâ'dan saygı duyduğun bir kimseden utandığın gibi utan." Bu, şüphesiz ki, Allah Teâlâ'dan utanmanın asgari ve olmazsa olmaz derecesidir. Bunun üstünde ise çok dereceler vardır.

31- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"- Sana tavsiye ediyorum, bedduacı ve lânet edici olma."

32- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"- Allah Teâlâ'ya kulluk et. O'na ortak tanıma. Kötülük ettinse, iyilik et. Ahlâkını güzelleştir."

33- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"- Size takvayı, doğru söylemeyi, sözü yerine getirmeyi, emâneti sahibine vermeyi, hıyânet etmemeyi, yetime merhamet etmeyi, komşuluğu gözetmeyi, kızgınlığı yutmayı, yumuşak konuşmayı, imama (yönetime) *meşru sı-*

nırlar içinde itâat etmeyi, Kur'ân'ı anlamayı, âhireti sevmeyi, hesaptan endişe etmeyi, uzun yaşama ümidine kapılmamayı, faydalı işler yapmayı tavsiye ediyorum.[204] *Müslümanları sövmeyi, yalancıyı tasdik etmeyi* (ona doğru söyledin, demeyi), *doğru söyleyeni tekzip etmeyi* (ona yalan söyledin, demeyi) *âdil olan imama* (yönetime) *itâatsızlık etmeyi, yeri* (suyu, toprağı, yeşilliği) *bozmayı da nehyediyorum."*

34- Büreyde radıyallahü anh şöyle demiştir:

"Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm bir ordu veya bir askerî birliği savaşa gönderdiği zaman, onlara bir konuşma yapar, Allah Teâlâ'dan korkmalarını, O'na karşı takva halinde olmalarını tavsiye eder ve şunları söylerdi:

«– Allah'ın ismiyle ve Allah için Allah'ı inkâr edenlerle savaşın ve cihat edin. Gâlip olursanız ganimeti çalmayın, mağlup olursanız yerinizi terk edip kaçmayın, çocuğu, kadını, yaşlıyı öldürmeyin. Düşmanla karşı karşıya geldiğiniz zaman, sırayla onları iki şeye davet edin. Bu şeylerden birini kabul ederlerse, onlarla savaşmayın. Önce onlara Müslüman olmayı ve bu suretle sizden biri olmayı teklif edin. Bunu kabul etmezlerse, cizye verip[205]

---

204 - İmam ve yönetime itâat etmek, din ve millete zarar veren anarşi ve kargaşanın çıkmaması içindir. Bu böyle olduğu için, imam veya yönetim, Allah için sevilmeyi gerektiren vasıflara sahip değilse, kendisine itâat edilmekle birlikte sevilmez. Çünkü fâsığı ve fıskı sevmek câiz değildir. Bu durumda itâat kerhen olur. Kerhen itâat etmekle gönüllü ve istekli olarak itâat etmek bir birinden farklı şeylerdir.

205 - Cizye, barış içinde yaşamak isteyen gayr-i müslimlerden alınan sembolik ve cüz'î bir vergidir. Bu vergi, İslâmiyetin hâkimiyetini kabul etmek anlamını taşır.

yurtlarında barış içinde oturmalarını teklif edin. Bunu da kabul etmezlerse o zaman, Allah Teâlâ'dan yardım dileyerek onlarla savaşın. Onları yenip barış akdi yapmaya zorladığınız zaman, duruma göre ileri sürdüğünüz şartların Allah Teâlâ'nın hükmü değil, sizin kendi görüşünüz olduğunu belirtin. Çünkü siz Allah Teâlâ'nın bu durumdaki hükmünün ne olduğunu bilmeyebilirsiniz.»"[206]

35- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"*- Benim ashâbıma ve onlardan sonra gelen tâbiilere* (ikinci nesle) *güvenin. Bunlardan sonra ise yalancılık yayılacak ve kişi yalan yere yemin edecek ve yalancı şahitlik edecektir.*

Size söylüyorum, bir kadın na-mahrem olan bir erkekle yalnız kalmasın. Çünkü bu durumda onların üçüncüsü şeytandır.

Cemaati ve birlikteliği koruyun ve ayrılığa düşmeyin. Şeytan bir mümine göre birlik olan iki kişiden daha uzaktır. Cennetin orta yerini isteyen bir kimse cemaate sıkıca bağlı kalsın.[207] *Bir kimsenin iyilikleri onu sevindirir ve kötülükleri onu üzerse o kimse mümindir.*"

---

206 - Bu sözün manası şudur: Allah Teâlâ'nın hükmünü bilmediğiniz zaman içtihat edin ve "Bu bizim görüşümüzdür. Yanlış da olabilir." deyin. Çünkü yanlışı Allah Teâlâ'nın hükmü gibi göstermek büyük bir vebaldir. Bu böyle olduğu için, Allah Resûlü'nün ashâbı, Allah Teâlâ'nın hükmünü bilmedikleri bir meselede söz söylerken şöyle derlerdi: "Bu benim görüşümdür. Doğru ise, Allah Teâlâ'ya hamd ederim. Yanlış ise O'ndan af dilerim.", ya da şöyle derlerdi: "Bu söz doğru ise o Allah Teâlâ'dandır. Yanlış ise benden ve şeytandandır."

207 - Cemaat, biri siyasî, diğeri dinî olmak üzere iki manaya gelir. Siyasî cemaat, ülkenin yönetimine bağlı olan kütledir. Dinî cemaat ise Müslü-

36- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"- *İnsanlar dinlerini öğrenmek için size gelecekler-dir. Onlar size gelince, kendilerini iyi karşılayın ve onlara hayrı tavsiye edin.*" Yani, 1) Hayır ve iyilik üretmek için çalışmalarını tavsiye edin ve bir mü'minin bunlar için çalışması, bunlar için yaşaması ve bunlar için ölmesi gerektiğini öğretin. 2) Bu kimselere iyi davranın ve onlara kolaylık gösterin.

37- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"- *Cebrâil aleyhisselâm komşuya iyilik etmeyi o kadar ısrarlı bir şekilde bana tavsiye etti ki, ben bir gün gelip komşunun komşuya vâris olduğunu söyleyeceğini sandım.*"

38- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"- *Ben benden sonra gelecek halifelere* (dört halifeye veya genel olarak dindar imam ve yöneticilere) *şunları tavsiye ediyorum: Allah Teâlâ'ya karşı takva sahibi olsunlar. Müslümanların büyüklerine saygı, âlimlerine hürmet, küçüklerine şefkat ve merhamet etsinler. Bunları*

---

manların topluluğudur. Bu hadisteki cemaat sözü iki manayı da kapsar. Küçük meseleler yüzünden cemaati terk edenler, eğer gerçekten peygambere inanmışlarsa, onun bu sözü üzerinde durup düşünsünler. Ne yazık ki, çoğu Müslümanlar cemaatten ayrılmanın nasıl bir vebal olduğunu bilmezler ve hatta bazıları cemaatten ayrılmayı üstün bir dindarlık zannederler. Ne yapalım, elimizde İsrâfil aleyhisselâmın sur'u yoktur ki, gökleri velveleye veren bir sesle haykırıp bunları düştükleri gaflet ve cehalet uykusundan uyandıralım. İşte sessizce bir iki satır yazdık ve peşini bıraktık.

küçük düşürmesinler, küstürüp uzaklaştırmasınlar, kızdırıp aleyhlerine çevirmesinler. Kapılarını herkese açık tutsunlar. Bu suretle mazlumlar şikâyetlerini onlara ulaştırma imkânını bulsunlar. Bunu yapmadıkları takdirde, güçlü olanlar güçsüz olanlara korkusuzca zulmedecek ve haklarını yiyecektir." (O zaman da hikmet-i hükümet, yani hükümetin var oluş sebebi ortadan kalkacak ve yöneticiler milletin sırtında faydasız bir yük ve ağırlık haline geleceklerdir.)

39- Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"- Sizi apaydın bir yol üzerine getirdim. Bu yolun gecesi de gündüzü gibi aydındır. Benden sonra bu yoldan ancak helâk olmak isteyenler sapabilirler."[208] Çünkü bu yol, sapılmayacak kadar düz, geniş, işlek ve aydınlıktır.

40- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"- Ben size iki şey bıraktım. Onları tuttuğunuz ve onlarla amel ettiğiniz müddetçe dalalete düşmezsiniz. Bunlar Allah Teâlâ'nın kitabı ile benim sünnetimdir. Bu ikisi kıyâmete karar bir birinden ayrılmazlar."[209]

41- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"- Ey insanlar! Ben de bir beşerim; nerede ise Rabbimin davetçisi gelecek, ben de O'nun davetine icabet edeceğim. Ben size iki emânet bırakacağım. Bunlardan

---

208 - Ebu Davud, Tirmizi; İbnu Mâceh, Darimî; Ahmed/Müsned.

209 - Hâkim, Taberî, Lâlekâî.

birisi Allah Teâlâ'nın kitabıdır. Bu kitapta hidâyet ve nur vardır. Kim bu kitaba uyarsa hidâyet üzerinde olur. Ve kim onu terk eder ve ona aykırı giderse dalalete düşer. Diğeri ise ehl-i beytimdir. Ehl-i beytim hakkında size Allah'ı hatırlatıyorum."[210]

(Kırkıncı hadis ile kırkbirinci hadisin ifade tarzlarına dikkat edildiği zaman şunlar görülür: Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm iki hadiste de kendisinden sonra iki şey bıraktığını söylemiştir. Ancak birinci hadiste bu iki şeyin de hidâyet vesilesi olduklarını ve onlara uyanların sapıp doğru yoldan çıkmayacağını bildirmiştir. Bu şeyler de Allah Teâlâ'nın kitabı ile kendi sünnetidir. İkinci hadiste ise sözü edilen şeylerden biri olan Allah'ın kitabının nur ve hidâyet olduğunu, ona uyanların hidâyet üzerinde olacağını söylerken, ikinci şey olan ehl-i beyti için böyle bir sıfat kullanmamış, sadece bunları ümmetine emânet ettiğini, kendi hatırı için bunları sevip saymalarını tavsiye etmiştir. Bunun manası ise şudur: Ehl-i beyt Kur'ân ve Sünnet gibi nur ve hidâyet değildirler. Bu anlamda onlara uymanın mecburiyeti yoktur. Fakat, peygambere mensubiyetleri sebebiyle onlara zulüm ve kötülük edilmemesi lâzımdır. Allah Resûlü'nün bu hadis-i şerifle ne demek istediğini anlamak için Hz Hüseyin olayından itibaren zaman zaman ehl-i beyte yapılan zulüm ve haksızlıkları göz önüne getirmek yeterlidir. Demek ki, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, bu muâmelelerin onlara rava görülmemesini tavsiye etmiştir. Fakat bu kötü muâmele peygamberin ikazına rağmen onlara yapılmıştır. Bu kötü mu-

210 - Müslim, Nesâî, Lâlekâî.

âmeleyi onlara iki taife yapmıştır. Bunlardan birisi ehl-i beyti kendi ırk ve kavimlerinin çıkarı için kullanan taraftarları, diğeri de bu ırk ve kavimleri ezerken onlarla birlikte ehl-i beyti de ezen hâkim sınıftır. Bu böyle olduğu için, ehl-i beyte yapılan haksızlıklar bütünüyle hâkim sınıfa âit değildir. Bu haksızlıklar bunlarla ehl-i beyti kendi maksat ve garazları için kullanmak isteyen ve onları topun ağzına süren taifeler arasında müşterektir.

Her ne olursa olsun, olan olmuş ve bu şeyler tarih haline gelmiştir. Tarihten de intikam alınmaz, ondan ancak ders ve ibret alınır.)

42- Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"– Benim ümmetim yetmişüç fırkaya bölünecektir. Bir tanesi hariç, diğerlerinin hepsi ateştedirler. Hariç olan fırka ise, benim ve ashâbımın yolunu takip edenlerdir."[211]

Bu fırka ehl-i sünnet denilen kesimdir. Çünkü Allah Resûlü'nü ve ashâbını takip edenler bunlardır. Bunlar, istisnasız bütün ashâbı kabul eder, hepsine saygı ve sevgi besler ve onların Allah Resûlü'nden nakil ve rivâyet ettikleri sözleri esas alıp inanç ve ibadetlerini bunların üzerine tesis ederler. Diğer fırkalar ise, böyle değildirler. Bunlardan bir kısmı (Hâricî ve Batinî fırkaları) bütün ashâbı reddederler, bir kısmı da (Şiî taifeleri) yalnız Hz. Ali ve ehl-i beyti kabul ederler.[212]

---

211 - Ebu Davud, Tirmizi, İbnu Mâceh; Ahmed/Müsned...

212 - Ashâbı kötülemek haramdır. Onları kötülemenin çok ağır sonuçları vardır. Bu sebeple, onları bu sonuçları bile bile kötüleyenler dinden çıkıp mürtet olurlar. Bu sonuçlar şunlardır:

Ehl-i Sünnetin Akidesi

Allah Resûlü'nün dönemindeki sahabeler, akîdeyi doğrudan doğruya Kur'ân-ı Kerim'den ve Allah Resûlü'nün Kur'ân âyetlerine getirdiği şerh ve izahlardan öğrenirlerdi. Onlar, bu suretle nasslara bağlı kalır ve bunların ötesine gitmezlerdi. Onlara göre, akîdede esas olan tasdik ve teslimiyettir. Aklın idrâki bu konuda önemli değildir. Zaten, Allah Teâlâ ile ilgili konuları akıl ile idrâk etmek mümkün değildir. Bunun mümkün olmaması eşyanın tabiatindendir. Çünkü Allah Teâlâ ile konular büyük, akıl ise küçüktür. Büyüğün küçüğe sığması aklen de mümkün değildir. Fakat, İslâmın dünyaya yayılması üzerine, Müslümanlar din ve akîde alanında da farklı inançlar ve görüşlerle karşılaştılar. Bu arada felsefe de Müslümanlar'ın tefekkür hayatına girdi. Bu gelişmelerin sonucunda bir kısım Müslümanlar, akîdeyi sahabeler gibi Kur'ân ve Sünnetten almak yerine, akıl ve tefekkür yoluyla oluşturmaya

---

1- Ashâbı kötülemek, onları onlarca âyette öven Allah Teâlâ'yı yalanlamaktır.

2- Allah Resûlü'nü kendisine dava arkadaşları ve ashâp seçmekte isabet etmemek, doğru seçim yapmamak, onları seçmişken de terbiye etmekten ve kalplerine iman ve ihlas yerleştirmekten âciz kalmakla itham etmektir.

3- Ashâbın rivâyet ettikleri bütün hadisleri güvensiz hale getirmektir. Halbuki, dinin büyük bir kısmı bu rivâyetlere dayanır. Bu durumda bu rivayetleri güvensiz hale getirmek, Allah Teâlâ'nın kıyâmete kadar geçerli olmasını dilediği İslâm dinini geçersiz kılmaktır.

4- Bu aynı zamanda, şüphe taşımayan bir dine karşı şüphe uyandırarak ona uymanın zorunluluğunu ortadan kaldırmaktır. Çünkü bir dine uymanın zorunlu olması için, onun Allah ve Resûlü'nün dini olduğu hususunda şüphe bulunmaması lâzımdır.

5- Bu aynı zamanda, Allah Teâlâ'nın insanlığa daha sağlıklı ve daha güven verici bir din göndermekten âciz kaldığını veya bunu yapmayı kullarından esirgediğini söylemektir.

kalktılar. Bu yola girince de, akıl ve tefekkürlerin bir birinden farklı olmaları sebebiyle özellikle Allah Teâlâ'nın sıfatları konusunda tefrika ve ihtilafa düştüler. Kimileri Allah Teâlâ'nın el, göz, iniş, çıkış gibi sıfatlarından O'nun maddî bir varlık olduğu ve insanlara benzediği sonucunu çıkardılar. Bunlara müşebbihe = teşbihçiler denir. Halbuki teşbih küfürdür. Çünkü Kur'ân-ı Kerim Allah Teâlâ'nın hiçbir yaratığa benzemediğini açıkça ve kesin bir dille bildirmiştir. Onun bu şekilde bildirdiği bir şeye inanmamak ise küfürdür. Kimileri de, Allah Teâlâ'nın el, yüz, göz gibi sıfatlarını tevil ettiler. Örneğin, elinden maksat O'nun güç ve kudretidir, yüzünden maksat zatı veya rızasıdır, gözünden maksat ilim ve gözetimidir, dediler ve böylece Allah Teâlâ için elsiz, yüzsüz ve gözsüz bir ilâh portesi çizdiler. Bu da Allah Teâlâ'yı kusurlu bir varlık olarak görmek demektir. Halbuki, Allah Teâlâ bütün kusurlardan münezzeh ve bütün kemâl sıfatlarıyla müttasiftir ve O'nu böyle bilmek zorunludur. Ashâp Kur'ân ve hadislere dayanarak Allah Teâlâ'nın Arşın üzerinde ve yaratıklara göre üst cihette olduğuna inanırken, bu kimseler Allah Teâlâ'nın Arş üzerinde olmasını Arş'a hükmetmek şeklinde tevil ettiler ve O'nun için cihet ispatını bid'at ve dalalet saydılar. Halbuki, bid'at ve dalalet Allah Teâlâ'nın Arş üzerinde olmadığını ve O'nun için bir cihet bulunmadığını söylemektir. Çünkü bunları söylemek Kur'ân'a ve hadislere ters düşmek ve ashâbın inandıkları şeylere inanmamaktır.

Ehl-i Sünnetin görüşü de ashâbın görüşü gibidir. Bunlar da, Allah Teâlâ hakkında nasslarla bildirilen sıfatları kabul ve tasdik ederler. Fakat bu sıfatların mahiyeti-

ni kurcalamaz ve onları akıllarına sığdırmaya çalışmazlar. Bunlara göre, meselâ, Allah Teâlâ'nın elleri, yüzü ve gözleri vardır. O gök cihetinde ve Arş'ın üzerindedir. Her gece gök semasına iner ve kullarının tövbe ve dualarını kabul eder. Fakat bütün bunlar, aklın idrâki dışında kalan yüce kavramlar, büyük manalar ve üstün işlerdir. Doğru olan akîde bu akîdedir. Çünkü bu akîde, Kur'ân'ın ve Allah Resûlü'nün öğrettikleri akîdedir.

Bu akîdeyi özetlersek şunları söyleyebiliriz:

1- Allah birdir, ortağı ve benzeri yoktur.

2- Allah Teâlâ'nın sıfatları vardır. Bu sıfatlar da kendi zatı gibi ezelî ve ebedidirler.

3- Arş üzerinde istivâ, gök semasına inme gibi fiillerle el, yüz gibi sıfatlar da haktılar. Fakat bunlar beşerin fiil ve sıfatları gibi değildirler. Bu itibarla, Allah Teâlâ'nın zatı gibi, sıfatları ve fiilleri de kendisine mahsusturlar. Bunlara iman etmek farzdır, mahiyet ve keyfiyetlerini kurcalamak ise bid'attır.

4- El, yüz, göz gibi sıfatları yüzünden Allah Teâlâ'yı mahluklara benzetmek küfürdür. Bu sıfatları inkâr etmek de küfürdür. Onları aklî yorumlara tâbi tutmak da bid'attır.

5- Konuşmak Allah Teâlâ'nın bir sıfatıdır. Kur'ân da O'nun bir konuşmasıdır. Bu sebeple, Kur'ân da O'nun diğer sıfatları gibi mahluk değildir.

6- Allah Teâlâ'nın fiil ve tasarruflarında, nimetlerinde ve verdiği belâ ve cezalarda tefekkür etmek ibadettir. Zatının mahiyeti üzerinde tefekkür etmek ise haramdır.

7- Allah Teâlâ, zatıyla Arş'ın üzerinde, ilim ve kudretiyle de her yerdedir. ("Allah Teâlâ, ne âlemin içindedir, ne de dışındadır." sözünün manası da budur. Yani, O ne bütünüyle âlemin içindedir. Çünkü zatıyla onun dışındadır. Ne de bütünüyle onun dışındadır. Çünkü ilim ve kudretiyle onun içinde ve her şeyin yanındadır.) Ancak Arş'ın üzerinde olması, sultanlar gibi bir tahta oturmak şeklinde değildir. Çünkü O, hiçbir şeye muhtaç değildir ve O'nun her hangi bir şeyden yararlanma ihtiyacı yoktur.

6- Kadere iman farzdır.[213] Olan her şey Allah Teâlâ'nın ezelî olan kader ve takdirine göre olur. Kadere iman etmek için onun mahiyetini anlamak şart değildir. Gerekli olan onun varlığına iman etmektir. Ezelî kadere göre, Allah Teâlâ bazı insanları cennet için, bazılarını da cehennem için yaratmıştır. Kim bunlardan hangisi için yaratılmışsa, dünyada onun yolunu tutar

7- Allah Resûlü'nün miracı haktır. Kendisi melek refakatinde Sidret'ül-Münteha'ya kadar çıkmıştır. Bu seyahati uyanık halde ve ruh ceset bütünlüğü içinde yapmıştır.

8- Allah Resûlü'nün kıyâmet gününde şefaat etmesi haktır. Kendisi o gün bir kısım müminlerin derecelerinin yükseltilmesi, bir kısmının affedilmesi, bir kısmının cehennemden çıkarılması için şefâat edecektir.

9- Allah Resûlü'nün mahşer yerindeki Havz'ı haktır.

---

213 - Kader dört şeyden oluşur: 1- İlim. Yani, Allah Teâlâ her şeyi ve her olayı olmalarından önce bilir. 2- Yazı. Yani, Allah Teâlâ her şeyi ve her olayı ilmine dayanarak onların ortaya çıkmalarından önce yazmıştır. 3- İrade. Yani, Allah Teâlâ neyin olmasını isterse, yalnızca o olur. 4- Yaratmak. Yani, iki cihanda ne varsa,hepsi Allah Teâlâ'nın yaratmasıyla vücut bulmuştur.

Müminler buradan su içip mahşer günü boyunca susuzluk duymaktan kurtulurlar.

10- Kabir azabı haktır. Buna iman etmek de farzdır. Bu azabın uyanık veya rüya şeklinde olması neticeyi değiştirmez. Çünkü rüyada görülen azaplar da uyanık halde görülenler kadar tedirgin edicidirler.

11- Mizan haktır. Ameller mizanla tartılacak ve Allah Teâlâ'nın kimseye zulmetmediğini herkes gözleriyle görecektir. Bu mizanın nasıl bir şey olduğunu bilmek de şart değildir.

12- İman kalple tasdik, dille ikrar ve fiille ameldir. İmanın oluşması için bu üç şey de gereklidirler ve bunların derecesine göre iman artıp eksilir. Bu sebeple, herkesin imanı bir değildir.

13- Muhammed aleyhissalâtu vesselâm yaratıkların en hayırlısı, en efdalı, en şereflisi, derecesi en yüksek olan, Allah Teâlâ'ya en yakın bulunan kuldur ve o âleme rahmet olarak gönderilen son peygamberdir. Onun gönderilmesinden kıyâmete kadar hak din yalnızca onun dini, hak yol yalnızca onun yolu, kurtuluş vesilesi yalnızca onun sünnetidir. Hiçbir peygamber ve hiçbir veli onun derecesinde değildir. Bunun aksini düşünmek küfürdür. Veliler diğer peygamberlerin de derecesinde değildirler.

14- Allah Resûlü'nün sünnetine uymak farzdır. Din konusunda onun sünnetine uymayan bir şey icat etmek bid'attır. Bid'at dalalettir. Dalalet ateştedir.

15- Allah Resûlü'nden sonra bu ümmetin en hayırlısı Hz. Ebu Bekir'dir. Bu sahâbi dinde onun kardeşi, hicrette yoldaşı, hayatında vezir ve yardımcısı, vefatından son-

ra da onun halifesi, temsilcisi ve sâdık takipçisidir. Bu sahabiden sonra Allah Teâlâ'nın kendisiyle İslâmı ve Müslümanları aziz kıldığı Hz. Ömer gelir. Hz. Ömer'den sonra Hz. Osman, bundan sonra da Hz. Ali gelir. Bu dördünden sonra, diğer cennet müjdelileri gelir.[214] Bunlardan sonra da Bedir ashâbı gelir.

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm vefat ettiği zaman, Hicaz arazisi üzerine dağılmış bulunan yüz bin civarında ashâbı vardı. Bunların hepsi onu görmenin, onun sohbetinde bulunmanın ve onunla birlikte cihat ve hizmet etmenin şerefiyle şereflenmiş ve bu yüzden daha sonra gelen Müslümanlardan daha üstün olmuşlardır. Bu sebeple, en küçük bir sahabi Allah Resûlü'nü görmemiş olan en büyük bir veliden daha büyüktür.[215]

---

[214] - Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, on ashâbını açık sözlerle cennetle müjdelemiştir. Bu kutlu sahâbiler ilk dört halife ile Talha, Zübeyir, Saad ibni Ebi Vakkas, Said ibni Zeyd, Abdurrahmân ibni Avf ve Ebu Übede ibnil Cerrâh'tır. Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm, bir gün bu zatlarla birlikte Hıra dağı üzerinde iken dağ sallandı. Kendisi ayağını yere vurarak, "Ey dağ dur! Üzerinde bir peygamber, bir sıddık ve şehitler vardır." dedi. Ve sonra, sıddık diye tabir edilen Hz. Ebu Bekir'den başka bu zatların hepsi Allah Resûlü'nün söylediği gibi şehit oldular. Ancak Ebu Ubeyde bu olayda yoktu. Bu sahabinin vefatı da kolera yüzünden olmuştur.

Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm, "aşere-i mübeşşere" denilen bu on sahabiden başka diğer bazı sahabilere de cenneti müjdelemiştir. Sâbit ibni Kays, Abdullah ibni Selâm, Bilâl ibni Ribah, Hadice el-Kübrâ bunlardandır.

[215] - Bazı insanlar ölçülü olmayı bilmezler. Bunlar ya ifrat edip çok ileri gider veya tefrit edip çok geride kalırlar. Bu cümleden olarak bazı kimseler ashâbın üstün olan değerini ölçüde tutmayıp meselâ, "En küçük bir sahabinin bindiği devenin burnuna kaçan toz parçası en büyük bir veliden daha büyüktür." demişler, bazıları da, ashâbın sahip oldukları üstünlüğü idrâk edemeyip, "Büyük bir veli küçük bir sahâbiden daha büyüktür." demişlerdir. Bu iki görüş de yanlıştır ve Ehl-i sünnet akîdesine aykırıdır.

16- Bütün ashâba saygı duymak, haklarında hüsn-i zan etmek, kendilerine rahmetle dua etmek ve Allah Resulü'nden yaptıkları hadis rivâyetlerinde doğru sözlü olduklarına inanmak vâciptir. Ashâbı tenkit etmek ve eleştirmek bid'at ve dalalettir. Çünkü Allah Resûlü aleyhissalâtu vesselâm, tevâtürle sâbit olduğu üzere bütün ashâbını tezkiye etmiş, övmüş ve onlardan râzı olduğunu açıklamıştır.

17- Ekseriyetin desteğini almış yönetime itâat etmek farzdır. Bu yönetimin başındaki kimselerin fâsık olmaları bu hükmü değiştirmez. Çünkü, anarşinin kendisi de fısktır. Fısk fıskla temizlenmez.

18- Cuma namazını yetkili kimselerin ve onların tayin ettikleri imamların arkasında kılmak farzdır. Bunların kişiliklerini bahane edip bu namazı terk etmek câiz değildir.

19- Hırsız, soyguncu ve kapkaççı ile nefsi müdâfaa kabilinden birey olarak silahlı mücâdele etmek câizdir. Bunlarla bu mücâdeleyi yapan bir kimse onlar tarafından öldürülürse şehit'tir, kendisi onları öldürürse cezalandırılmaz. Ancak, onlar kaçarlarsa onları kovalayıp öldürmek câiz değildir. Bu görev, emniyet güçlerine mahsustur.

20- Ehl-i Kıble'den olan bir kimsenin cennete veya cehenneme gideceğini kesin bir dille söylemek câiz değildir. Ancak, sâlih amel işleyenler için ümit, günah işleyenler için korku belirtmek câizdir.

21- Doğru bir tövbe yapılırsa, işlenmiş olan günah affedilir. Tövbenin doğru olması, günahı terk etmek, hakları iâde etmek ve farzları kaza etmekle sübut bulur. Şe-

riatın tayin ettiği had ve cezaların tatbik edildiği günahlar da affedilir. Tövbe etmeden ve ceza çekmeden ölen bir günahkâr ise, Allah Teâlâ'nın meşiyetine kalır. O dilerse bu kimseyi cehenneme atar, dilerse başka türlü ceza çektirir, dilerse bütünüyle affeder. Kâfir olarak ölen kimseler için ise affetmek yoktur. Bunların yeri ebediyen cehennemdir. Bunların bu ağır cezayı Allah'a ve Resûlü'ne iman etmemekle hakkettiklerine iman etmek ve bu cezanın onlar için fazla olmadığına inanmak da farzdır.

22- Recm cezası haktır. Ancak bu cezanın tatbik edilebilmesi için ya kişinin hür iradesiyle gelip sucunu itiraf etmesi, ya da dört âdil şâhidin olayı görmesi şarttır.

23- Diliyle kelime-i şehâdeti söylediği halde kalbiyle onu tasdik etmeyen kimse münafıktır. Münafık açık kâfirden daha kötüdür. Ancak, kalplerde olanı bilmek mümkün olmadığı için, zan üzerine kimseye münafık demek câiz değildir.

24- Ehl-i Kıbleyi tekfir etmek kebâir denilen türden büyük bir günahtır. Müslümanı sövmek fâsıklık, fikir ihtilâfından dolayı onunla silahlı mücâdele etmek ise küfürdür.

25- Ehl-i Kıbleden olan bir kimse günahkâr da olsa, onun cenaze namazını kılmak vâciptir. Kendisine dua ve istiğfar etmek de câizdir. Başka dinden olanlarla dinsiz olanlar için bu şeyleri yapmak caiz değildir.[216]

26- Amelsiz olan iman, niyetsiz olan (Allah için

216 - Cenaze namazlarının kılınmaması halinde fitne çıkacaksa, bu kimselerin namazı kılınacak ve fakat namaz içinde onlara lânet okunacaktır.

olmayan) söz ve amel ve Sünnete uymayan söz, amel ve niyet geçersizdirler.[217]

27- Cennet ve cehennem şimdi de mevcutturlar. Kur'ân-ı Kerim'in ifadeleri ve Allah Resûlü'nün Miraçta bu yerleri gördüğünü söylemesi bunun delilidirler. Kıyâmet koptuğu zaman da bunlar mevcudiyetlerini korurlar.

28- Cennet ehlinin Allah Teâlâ'yı müşâhede şeklinde görmeleri haktır. Âyet-i kerimeler ve hadis-i şerifler bunu haber vermişlerdir. Bunu inkâr edenin asgari cezası Allah Teâlâ'yı görmekten mahrum edilmesidir.[218]

Hadis: *"Bilin ki, siz ölmeden önce Rabbinizi göremezsiniz."*[219]

---

[217] - İmanın geçerli olması için, az bir amel de yeterlidir. Böyle bir amel, fazla bir sevap kazandırmasa da, imanın geçerli olmasını sağlar. Onun için, Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "İmanına arpa miktarı amel ekleyen bir kimse, ebediyen cehennemde kalmaz."

[218] - Dünya gözüyle Allah Teâlâ'yı görmek mümkün değildir. O'nu rüyada görmek ise, O'nun hakikatini değil, misâl ve hayalini görmektir. Bundan dolayıdır ki, Allah Resûlü'ne, "Sen Miraçta Rabbini gördün mü?" sorusuna, "Ben nasıl görebilirim? O gözleri karartan bir nurdur." demiş, buna mukabil, "Ben Rabbimi rüyada en güzel bir surette gördüm." demiştir. Onun rüyada gördüğü bu suret Allah Teâlâ'nın kendi mahiyeti değildir. Çünkü Allah Teâlâ hiçbir yaratığa benzemez. Bu suret, hayalin bir tasviridir. Gözle hayal arasındaki fark şudur: Göz, bir şeyin aslını görür. Diğer bir ifadeyle, gözün gördüğü şey, o şeyin hakikatidir. Bu sebeple, göz Allah Teâlâ'yı görmez. Hayal ise, bir şeyin hakikatini değil, kendisinin uydurduğu şeyi görür. Bu sebepledir ki, milyonlarca Müslüman Allah Resûlü'nü rüyada görürler. Hatta bunlardan her biri ömrü boyunca onu çok kereler görür. Fakat, her seferinde görülen şey başka başkadır. Çünkü görülenler Allah Resûlü'nün hakikati değil, hayalin ona yakıştırdığı şekil ve misâllerdir.

Bir husus da şudur: Rüyada Allah Teâlâ'yı gördüğünü zannetmek her zaman O'nu görmek demek değildir. Çünkü şeytan bir misâl ve kalıpta görünüp Allah olduğunu söyleyebilir.

[219] - Buhari, Müslim...

Hadis: *"Ölünce Rabbinizi gözlerinizle göreceksiniz."*[220]

Hadis: *"Ay ve güneşi açıkça gördüğünüz gibi Rabbinizi de o açıklıkta göreceksiniz."*[221]

29- *"Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı."* Hadisinden Âdemin Allah'a veya Allah'ın Âdem'e benzediğini düşünmek küfürdür. Çünkü bu hadisin manası ya Allah Âdem'i Âdem'in suretinde yarattı veya kendi sıfatlarının tereşşühleri olan sıfatlarla (ilim, irade, kelâm gibi..) yarattı demektir. En doğru olan yaklaşım ise bu türlü müteşâbih hadisleri oldukları gibi bırakıp "Allah ve Resûlü ne demişler ve ne irade etmişlerse ona iman ettim." demekle yetinmektir. "Ben Rabbimi rüyada gördüm." hadisini de bu şekilde yorumsuz bırakmak en doğru olandır.

(Beşinci sır: Bir hadiste, *"Allah insanı Rahmân suretinde yarattı."* denilmiştir.[222] Bir kısım tarikat ehli, bu hadisi İslâm akîdesine uymayan garip bir şekilde tefsir et-

---

220 - Buhari, İbni Huzeyne; Herevî.

221 - Buhari, Müslim. Not: Allah Teâlâ hakîmdir. Hikmete uygun olan işleri yapar. Hikmet ise O'nun dünyada gizli, âhirette açık olmasını gerektirir. Çünkü dünya imtihan yeridir. İmtihanda ise gizlilik esastır. Âhiret ise, mükâfât yeridir. Mükâfât ise kalplerde bir ukde, bir hasret, bir beklenti kalmamasını ve istenen her şeyin ortada olmasını gerektirir. Hiç şüphe yoktur ki, müminlerin en büyük dilek ve isteği bir ömür boyu ibadet ve itâat ettikleri, sayısız iyiliklerini gördükleri, ekmeğini yiyip suyunu içtikleri ve hep sevip özlemini çektikleri, kalplerindeki sevgi coştukça yetimler gibi boyunlarını büküp sessizce sıcak göz yaşları döktükleri Rablerini görmektir. Cennet bütün güzelliğiyle ve efsanevî saâdetiyle birlikte müminlere Rablerini görme istek ve iştiyakını unutturmaz. Bu hal, aklın da tasdik ettiği üzere, Allah Teâlâ'nın cennette görülmesinin gerekliliğini ortaya çıkarır.

222 - Bu hadis, Buhari ve Müslim'de, "Allah Âdemi kendi suretinde (veya onun suretinde) yarattı." şeklindedir.

mişlerdir. Bunlardan aşk ehli ise, daha da ileri giderek insanın manevî simasına Allah'ın sureti nazarıyla bakmışlardır. Bu insanların aşk sarhoşluğu yüzünden akıllı (aklı başında) sayılıp sayılamayacaklarını bilemiyoruz. Fakat akılları başlarında olan müminler, İslâm akîdesine ters ve muhâlif olan bu görüşü kabul edemezler. Sekr ehlini taklit ederek bunu kabul edenler ciddî bir yanlışlık yapmış olurlar. Çünkü bütün gökleri derli toplu bir saray gibi intizam ve ahenk içinde idare eden, yıldızları zerreler gibi kolay ve anlamlı bir şekilde evirip çeviren, zerreleri de disiplinli memurlar gibi çalıştıran bir zatın (Allah Teâlâ'nın) benzeri bulunamaz. Nitekim, bir âyette de, *"O'nun misli, misâli, sureti yoktur."*[223] buyurulmuştur.

Bu hadisin doğru olan manalarından birisi şudur: İnsan, Allah'ın Rahmân ismini açık bir şekilde gösteren bir suret ve yapıda yaratılmıştır. Daha önce de söylediğimiz gibi, kâinât ve yeryüzünün simalarında Allah'ın isimlerinin yansımalarından oluşan ilâhî bir mühür bulunduğu gibi, insanın sima ve mahiyetinde de bu mühür vardır ve bu mührün insan simasındaki galip rengi rahmettir. Çünkü insan diğer varlıklara göre daha çok rahmete muhtaç ve mazhardır.

Hadisin ikinci bir manası da şudur: Her ne kadar bütün varlıklar Allah'ın varlığına delil iseler de, ruh ve şuur gibi özellikler taşıması ve Allah'ın sıfatlarından olan görme, işitme, konuşma ve irade etme gibi sıfatları bulunması sebebiyle insan yapısının Allah'a olan delâleti daha kuvvetli ve daha kapsamlıdır. Bu itibarla, "İnsanda Rah-

---

223 - Şurâ, 11.

mân'ın sureti var." demek, bu delâletin kuvvet ve mükemmelliğine işarettir.)[224]

KUDSÎ HADİSLER

Allah Resûlü'nün sözlerine 'hadis' denir. Hadis, rivâyet yönünden sahih olduğu zaman, mana itibarıyla da sahihtir. Yani, hakikat ve gerçektir. Çünkü Allah Teâlâ, Resûlü için şöyle buyurmuştur:

"O kendi hevesiyle konuşmaz. Konuştuğu şeyler kendisine vahyedilmiştir."[225]

[Hadiseler iki kısımdır. 1- Kudsî hadisler; 2- Nebevî hadisler. Bu iki hadis türü arasındaki fark ise, Allah Resûlü'nün birincileri anlatırken, "Allah Teâlâ buyurdu." tarzında bir ifade kullanması, ikincilerde ise bu ifadeye yer vermemesidir. Kudsî hadisler, Allah Teâlâ'ya nispet edilmekle birlikte, Kur'ân âyetleri derecesinde değildirler.]

(Bu risâledeki hadislerin senetleri zikredilmemiştir. Bu sebeple, bunların ne kadar sahih hadisler olduklarını söylemek mümkün değildir. Senetleri belirlenemeyen ve bu yüzden sahih oldukları kesinlik kazanmayan sözleri Allah ve Resûlü'ne nispet etmek ise câiz değildir. Bu böyle olduğu için, biz burada anlatılan hadislere sadece birer mev'iza gözüyle bakıyoruz. İmam Gazalî de bunun farkında olduğu için, hadis başlıklarına 'hadis' yerine

---

224 - Bediüzzaman, Sözler (sadeleştirilmiş), 13, 14.

225 - Necm, 3, 4.

mev'iza demiştir. Fakat biz bu ön bilgiyi verdiğimiz için artık, bu sözlere hadis demekte sakınca görmüyoruz. Kaldı ki', bunlar içinde senet itibarıyla da sahih olan çok hadisler vardır. Diğerleri de en azından birer nasihat durumundadırlar.)[226]

---

226 - Nasihat, nasihatin önemini idrâk edene yapılırsa etkili olur. Onun için, vaktiyle akıllı bir adam her gün çarşıya çıkıp, "Benim bir nasihatim var. Bedeli on akçedir." diye bağırırmış. Çoğu insanlar bedava verilen nasihatleri bile almazken, tabiatiyle on akçe ile satılan nasihati de almazlardı. Fakat içlerinde nasihatin değerini bilen ve bir nasihatin on akçe ettiğine inanan bir kimse çıkar ve adama, "Kabul. Nasihati söyle, on akçeyi al." derse, adam nasihati ona söyler ve akçeleri de almazmış. Beriki, para almayacağına göre neden böyle fiyat koyduğunu sorarsa, dermiş ki, ben kimin nasihatin kıymetini bildiğini bilmek isterim. Çünkü nasihat ancak böylelerine fayda verir. Diğerlerine nasihat etmek nefes ve zaman zayi etmekten başka bir sonuç vermez. İsa aleyhisselâm ise bu konuda çok ağır konuşmuş ve şöyle demiştir: "İncileri domuzların boynuna süs diye bağlamayın." Bundan daha yumuşak bir ifadeyle de şöyle denilmiştir: "Hakikatleri, ehil olmayana emânet eden onlara yazık etmiş olur. Tıpkı taşa buğday ekenin tohumlara yazık ettiği gibi."

Nasihat etmek, insanın bilmediği bir şeyi ona öğretmek değildir. Bu berikinin adı öğretmektir. Nasihat etmek ise, insanın bildiği ve fakat üzerinde fazla düşünmediği ve gereğini yapmadığı şeyi ona hatırlatmak ve onu hem düşünmeye de gereğini yapmaya sevk etmektir. Meselâ, babasının hakkını hatırlatmak için bir çocuğa, "O senin babandır. Üzerinde çok hakkı vardır." demek bir nasihattir. Nasihatin öğretmekten bir farkı da odur ki, öğretmek bir kere yapılır, nasihat ise gerekli görüldükçe tekrarlanabilir. Bu sebeple, meselâ Allah Teâlâ'nın bir olduğunu ve hak ilâhın yalnız kendisi olduğunu öğretmek bir sefer yapılır. Fakat, bu hakikatin insana yüklediği mükellefiyetleri hatırlatmak için ömür boyu lâ ilâhe illallah sözü tekrarlanır. Çünkü Allah Teâlâ'nın kulları üzerinde sonsuz hakları vardır ve bunların çoğu da yerine getirilmez. Onun için nasihat yoluyla bunları hatırlatmak için her zaman "Allah birdir. Ondan başka hak ilâh yoktur." Demek gerekli ve uygundur. Bu Risâlede zikredilen hadisler de birer nasihat oldukları için, onlarla yeni bir bilgi vermek yerine, bilineni hatırlatmak, düşünmeye ve gereğini yerine getirmeye sevk etmek maksadı gözetilmiştir. "Ben bunu zaten bilirim." diyen bir insana, "Bilmek yetmez. Onu yaşamak da lâzımdır. Onu yaşadığını da söyleyebilir misin?" diye karşılık vermek lâzımdır.

Allah Teâlâ (meâlen) buyurdu:[227]

Birinci Hadis:

"Ey Âdemoğlu! Ölüme gerçekten iman eden bir kimse, dünyaya sevinmez. Hesaba gerçekten iman eden bir kimse haramdan mal toplamaz. Kabre gireceğine gerçekten iman eden bir kimse, olur olmaz sebeplerle gülmez. Âhirete gerçekten iman eden bir kimse, amelsiz ve hazırlıksız durmaz. Dünyanın geçiciliğine gerçekten iman eden bir kimse, kendini ona bağlamaz. Benim kendisini görüp gözetlediğime gerçekten iman eden bir kimse, bana karşı günah işlemez. [Tek başına ölüp tek başına kabre gireceğine ve tek başına hesap vereceğine gerçekten iman eden bir kimse, etrafındaki kalabalığa aldanmaz.]

227 - Bu cümleyi yazarken duyduğum endişe ve sıkıntının derecesini tahmin edemezsiniz. Gerçi, yukarıda bir parça rahatlatıcı açıklamalar yaptım. Fakat, buna rağmen korkum gitmedi. Çünkü Allah Teâlâ'nın söylemediği bir sözü O'na nispet etmekten daha büyük bir günah yoktur. Bu hadislerin altında imam Gazalî gibi Rabbânî bir âlimin imzasının bulunması da beni teskin etmedi. Çünkü, Allah Teâlâ bir kulunu muâheze ederse, hiç kimse onu kurtaramaz. Benim bunları yazarken tesellim odur ki, bu sözler lafızlarıyla Allah Teâlâ'nın sözleri olmasalar da manalarıyla âyet ve sahih hadislerin ve bunlara dayanan İslâmî anlayışın tercümesi durumundadırlar. Bunu düşünerek, "Allah Teâlâ buyurdu" cümlesinin içine "meâlen" kaydını koydum. Hadis âlimleri de şöyle demişlerdir: "Bir hadisin rivâyet yönünden sahih veya zayıf olduğunu bilemediğiniz zaman, onun manasına bakın. Manası doğru ise, ona hadis meâli diyebilirsiniz." Bunu teyiden Allah Resûlü'nün de şöyle dediği nakledilmiştir: "Bana nispet edilen bir sözün manası doğru ise, o benim hadisimdir." Fakat, bu sözün Allah Resûlü'ne âidiyeti de kesinlik kazanmamıştır.

Bütün bunlardan sonra, diyeceğim şudur ki, ben bu kudsî hadisleri Allah Teâlâ'nın sözleri olarak değil, üzerinde arîz amîk düşünülmesi gereken faydalı mev'iza ve nasihatlar olarak takdim ediyorum.

Oh Allahım! Sana şükürler olsun. Bir iki günden beri duyduğum ağırlık üzerimden kalktı. Tedbir ve ihtiyât ne kadar güzelmiş!...

Dilini düzelttiği halde kalbini eğri bırakana şaşarım.

Vücudunu temizlediği halde kalbini kirletene şaşarım.

Kendi kusurlarına dokunmadığı halde, başkalarının kusurlarıyla uğraşana şaşarım."

İkinci Hadis

"Kaderime rıza göstermeyen, verdiğim belâya sabretmeyen, nimetlerime şükretmeyen, helâl ile kanâat etmeyen bir kimse, kendine benden başka bir Rabb arasın! (Çünkü ben bana kul olanın kaderime rıza göstermesini, verdiğim belâya sabretmesini, nimetlerime şükretmesini ve helâl ile kanâat etmesini isterim.)

Dünyadan bulamadığı veya kaybettiği şey için hüzün duyan, zımnen takdirimi beğenmemiş olur.

Musibetten dolayı şikâyetçi olan, üstü kapalı bir şekilde beni şikâyet etmiş olur.

Bir ölümden dolayı yüzünü döven, zımnen yaptığım işi tokatlamış olur.

İnsanlara yalnızca maddî durumlarından dolayı değer veren, dinin üçte birine iman etmemiş olur. (Çünkü dinin üçte ikisi manevî değerlerle ilgilidir. Bu kudsî hadise göre, zamanımızdaki Müslümanların büyük ekseriyeti dinimizin üçte ikisine iman etmemişlerdir. Çünkü bunlar da, hiç dini olmayanlar gibi, insanlara yalnızca maddî durumlarından dolayı değer verirler.)

Bir kabrin başındaki fidanı kıran, zımnen kabirdeki ölüyü yaralamış olur. (Çünkü yaş bir fidan ölü için istiğ-

far eder. Onu bu istiğfardan mahrum etmek, onu yaralamak demektir.)

Hangi kapıdan (helalden mi, haramdan mı) *beslendiğine aldırmayan bir kimseyi ben de hangi kapıdan cehenneme atacağıma aldırmam.*

Geçen zamanla birlikte dininde artış sağlamayan bir kimse, gerileme halindedir. Dininde gerileyen bir kimse için ise, ölmek daha hayırlıdır. (Çünkü, bu suretle gerilemenin büyümesi önlenmiş olur.)

Bildiğiyle amel eden bir kimseye ben bilmediklerini de öğretirim.

Emeli (yaşama hayal ve ümidi) *uzun olan bir kimsenin ameli kısa olur.* (Çünkü insanları amele sevk eden en kuvvetli etken ölüm düşüncesidir. Yaşama hayal ve ümidi ise bu düşüncenin gücünü zayıflatır)."

Üçüncü Hadis

"Ey Âdemoğlu! Bulduğuna kanâat et, gönül zenginliği yaşarsın. Kıskanmayı bırak, kalp rahatlığı duyarsın. Haramlardan sakın, dindarlığın zevkini tadarsın.

Vaktinin çoğunu yalnız geçiren bir mümin, toplu halde bulunmanın yol açtığı günahlardan selâmet bulur. Az konuşan, konuştuklarını muhâkeme süzgecinden geçirme imkânını bulur. Sebepleri gözünde büyütmeyen bir kimse, beni tanımış olur.

Ben gıybet etmeyeni severim.

Ey Âdemoğlu! Sen bildiklerinle amel etmezsen, bilmediklerini niye öğrenirsin? (İlim amel içindir. Amel için

öğrenilmeyen ilim şerrin en büyük yardımcısıdır. Nitekim, şerrin en büyükleri ilmi amel için öğrenmeyen kimseler tarafından işlenir. İlmin amel için olduğunu öğretmeyen eğitim sistemleri de bu türlü eşkıyayı üretip toplumun başına belâ ederler.)

Yarın ölmezmiş gibi dünyaya sarılman nedendir? (Bunun altında nasıl bir mantık, nasıl bir gerekçe ve nasıl bir haklılık vardır?)

Hepsini yiyecekmiş gibi malı toplaman niçindir? (Müslüman topladıkça hayırda dağıtır, münafık ise topladıkça daha çok toplar.)

Ey çirkin dünya! Gâfillerin gözünde süslü görün! Sana hırs duyanı yor! Sana aldananı ez! Seni büyüteni küçült. (Dünyayı büyüten, kendisini Allah Teâlâ'nın ve insanların nazarında küçülten huy ve davranışlar edinir, böyle işler yapar.)"

Dördüncü Hadis

"Ey Âdemoğlu! Bil ki, dünya için kederlenen, benden uzaklaşır. Benden uzaklaşanın ise huzuru kaçar, kederi çoğalır, kafası karışır, çalışması semeresiz, ümidi sonuçsuz kalır.

Her gün ömrün azalırken, neden bunu görmezsin? (Her günün en büyük olayı ömrünün azalması değil midir?) *Görmemek bu azalmayı durdurur mu?*

Her gün sana rızk verdiğim halde, neden bana şükretme ihtiyacını duymazsın? (Rızka şiddetle muhtaçken, onu verene şükretme ihtiyacını duymamak insanlara mahsus bir körlük ve nankörlüktür. Çünkü hemen hemen bü-

tün hayvanlar, yiyeceklerini verenleri tanır ve onlara karşı minnet duyduklarını beyan eden bir tavır alırlar.)[228]

Her gün benden sana iyilik gelirken, senden bana neden kötülük gelir? Benim verdiğim imkânları neden dönüp bana karşı kullanırsın? Ben senin için en iyi Rab iken, sen neden benim için en kötü kulsun? Ben seni yoktan yarattım. Sana gökten ve yerden türlü rızklar ve nimetler verdim. Senin için güneşi kandil, yıldızları birer ışıklı süs yaptım. Baharı yüz binlerce çeşit ağaç, çiçek, meyve ve sebzelerle yardımına gönderdim. Yaşamaya doymadan ölünce, sana yeni ve daha güzel bir hayat vereceğimi vaat ettim.

Ben senin kötülüklerini üst üste örterim. Sen ise benden bir musibet görürsen, onu söyleyip durursun Ben sana karşı utanır gibi davranırım. Sen ise benden utanmazsın. Sen kendin gibi yaratıklardan korkarken, hepsinin iradesini ve gücünü elinde tutan benden korkmazsın.

Güçsüz yaratıkların hışmından ödün kopar. Benim gazabımdan ise kılın kıpırdamaz. Benim gazabımı yangında, denizde, fırtınada, depremde, türlü hastalıklarda, yıkımlarda ve ölümlerde görmez misin?

---

228 - Kuşlar zekâca en geri olan hayvanlar cümlesindendirler. Buna rağmen, bunlarda bile şükretme duygusu vardır. Benim iki tane kanarya türünden kuşlarım vardır. Onların yemini verdikçe, bana bakıp birkaç kere ses çıkarırlar. Ve ben bunların bu bakışları ve ses çıkarmalarıyla bana teşekkür ettiklerini anlarım. O zaman ben de, "Allahım! Bana da ve benim aracılığımla bu yaratıklarına da rızk verdiğin için sana sonsuz şükürler olsun." derim.

Beşinci Hadis

"Ey Âdemoğlu! İstekleri çok, ameli az olan, dünya için çalışıp âhireti çalışmasız isteyen, akıllıların sözünü söyleyip delilerin işini yapan, sâlihlerin elbisesini giyip münafıkların kalbini taşıyan kimselerden olma! Bu kimseler nimet görseler şükretmezler, musibet görseler sabretmezler, hayrı bilseler onu yapmazlar, şerri bilseler onu yaparlar. Ne iyi olmaya gayret eder, ne de iyi olanları severler. (Halbuki insan kendisi iyi olmasa bile, iyileri sevmelidir. İyileri sevmek, insanın fıtratına yüklenmiş bir görevdir.) *Münafıklığa özenir ve münafıkları severler. Yapmadıkları şeyleri söylerler*[229] *ve emredilmedikleri şeyleri yaparlar.*[230] *Kendi haklarından vazgeçmezler. Fakat üzerlerindeki hakka aldırmazlar.*

Bu kimseler şu âyetin şümuluna dahildirler:

«Tatfif yapanların vay haline! Bunlar, almak için tarttıklarında tam, vermek için tarttıklarında ise eksik tartarlar. Bunlar, insanların âlemlerin Rabbinin önünde hesap verdikleri bir günü düşünmüyorlar mı?»[231]

Ey Âdemoğlu! Yeri dinle. O her gün sana şunu söyler:

---

229 - Yapmadığı iyiliği söylemek iyiliğe iftiradır, yapmadığı kötülüğü söylemek de kendi nefsine iftiradır. Doğru sözlü ve dürüst olmak için bu ikisinden de sakınmak lâzımdır.

230 - Emredilmeyen şeyler, günahlar, bidâtlar ve gereksiz şeylerdir. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm bir seferden dönerken, odasının duvarına bir renkli örtü asıldığını görür. Bundan hoşlanmadığını belirterek onun indirilmesini ister ve şöyle der: "Allah Teâlâ, duvarları giydirmemizi emretmemiştir."

231 - Mutaffifîn, 1-6.

Şimdi sırtımda dolaşırsın. Fakat yakında karnıma gireceksin. Vücudunu haramlarla beslersin. Yakında bu vücudun kurtlara yem olacaktır. Ben sorgu yeriyim. Ben vahşet yeriyim. Ben yalnızlık yeriyim. Ben karanlık yeriyim. Ben darlık ve sıkıntı yeriyim. Ben akrep ve yılanların yuvasıyım. Beni ihmal edip harabe halde bırakırsan, ben böyleyim. Fakat, beni amellerle imar ve inşâ edersen, ben saraylardan üstün bir sarayım."

Hadis: *"Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe, ya da cehennem çukurlarından bir çukurdur."*

Altıncı Hadis

"Ey Âdemoğlu! Ben az iken sizinle çoğalmak, vahşet duyarken sizinle ünsiyet bulmak, âciz kalıp sizinle güçlenmek, sizden bir fayda görmek, sizinle kendimden bir zararı defetmek için sizi yaratmadım. Sizi ömrünüz boyunca bana kulluk etmek, nimetlerim adedince bana şükretmek, sabah akşam beni tesbih etmek, tazim etmek ve takdis etmek için yarattım.

Ey Âdemoğlu! İlk insandan son insana kadar hepiniz, küçüğünüz, büyüğünüz, ins ve cininiz bana iman ve itâatta birleşseniz, bu benim büyüklüğüme zerre kadar bir şey eklemez. Bana karşı küfür ve itâatsızlıkta birleşseniz, bu da benim büyüklüğümden zerre kadar bir şey eksiltmez.[232] *Bu sebeple, kim ne yaparsa kendisi için yapar. Yaptığının faydasını da zararını da kendisi görür."*

---

232 - Bunun böyle olduğunu anlamak için,yerküresinin bu devasa kâinât, galaksiler ve yıldız kümeleri içindeki küçüklüğünü ve sonra insanların bu küçük yerdeki küçüklüklerini düşünmek yeterlidir.

Âyet: *"Kim iyilik yaparsa kendi lehine yapar ve kim kötülük yaparsa kendi aleyhine yapar. Rabbin kullarına zulmetmez."*[233]

Âyet: *"Kim iyilik yapmak için cehd gösterirse, bunu kendi yararına yapar."*[234]

Âyet: *"Kim zerre kadar hayır işlerse, onu görür ve kim zerre kadar şer işlerse onu görür."*[235]

Hadis: "Kendin için ne istersen onu yap. Çünkü ne yaparsan onunla sana karşılık verilir."

Yedinci Hadis

"Ey Âdemoğulları! Nasıl oldu da altın ve gümüşe kulluk eder hale geldiniz? Halbuki, ben altın ve gümüşü size kulluk etmeleri için yarattım. Ben dünya ve âhiretinize azık temini için bunları birer araç yaptım. Aracı nasıl amaç haline getirdiniz?!

Din amaç iken onu kulaklarınızın arkasına attınız. Altın ve gümüş araç iken bunları başınızın üstüne koydunuz.

Siz altın ve gümüşe kul olduğunuz sürece özgürlüğün tadını tatmayacak ve şerefli insanlar haline gelmeyeceksiniz.

Siz dışı süslü, içi kan ve irin olan mezarlar gibisiniz. Kıbleniz insanlar olduğu için, onlara bakan yüzünüz ve

233 - Fussilet, 46.
234 - Ankebut, 6.
235 - 7, 8.

yönünüzle süslü ve gösterişli, fakat bana bakan tarafınızla çirkin ve iğrençsiniz. Dil ve çeneniz yerinde, dış görüşünüz tamam, fakat kalpleriniz harap, amelleriniz eksik ve bozuktur.

Siz insanlara yaklaşmak ve onların gözüne girmek için benden uzaklaşmak ve benim kızgınlığımı kazanmakta sakınca görmezsiniz. Ancak bunun size neye mal olduğunu yakında dehşet duyarak göreceksiniz.

Ey Âdemoğulları! Rabbiniz benim. Benimle aranızı düzeltin. Bana temiz bir kalp ve halis bir niyetle ibadet edin. O zaman benden ne isterseniz isteyin. Ben isteyenlerin istediklerinden daha fazla veren, türlü lütuflarla onları minnet altında bırakmayı seven cömert ve zengin bir Rabbim."

Sekizinci Hadis

"Ey Âdemoğulları! Sizi gayesiz yaratmadım ve sizi kontrolsüz ve takipsiz bırakmadım. Ben sizden habersiz ve yaptıklarınızdan gâfil değilim.

Siz benim rızamı ancak emirlerime itâat etmek ve yasaklarıma karşı sabır göstermekle kazanabilirsiniz. Bazılarınız için emre itâat etmek, bazılarınız için de yasağa karşı sabretmek daha zor gelir. Size bu zorlukları vermek sizi imtihan etmek içindir. Ancak bu zorluklara katlanmak cehennem ateşine katlanmaktan daha kolaydır. Dünya musibetleri de âhiret azaplarından daha hafiftir.

Ey Âdemoğulları! Ben hidâyet vermezsem, (ilim ve fenlerinize, medeniyet ve tekniklerinize rağmen) *hepiniz*

dalalette kalırsınız.[236] *Ben korumazsam, hepiniz günah çukurlarına düşersiniz. [Bana tövbe edin, sizi affedeyim. Benden özür dileyin, sizi günahlarınızla teşhir etmeyeyim."]*

Dokuzuncu Hadis

"Ey Âdemoğulları! Yarattıklarıma lânet okumayın, bu lânet size geri dönebilir.[237]

Ey Âdemoğulları! Gökler benim tek bir emrimle direksiz bir şekilde boşlukta istikamet buldu.[238] *Fakat, sizin kalpleriniz kitabımdaki yüzlerce emirle istikamet bulmadı.*

Şu bir hakikattir ki, taş suyla eridiği halde, katılaşmış kalpler sözle yumuşamazlar."

Âyet: *"Ondan sonra kalpleriniz katılaştı. Onlar artık taş gibidirler. Ya da taştan daha serttirler. Kimi taşlardan nehirler fışkırır, kimileri çatlar da içlerinden sular akar, kimileri de Allah korkusuyla aşağıya yuvarlanır."*[239]

"Bana Rab dediğiniz halde, bana nasıl itâatsızlık ediyorsunuz? Ölüme hak dediğiniz halde, onu nasıl hesabınızdan çıkarıyorsunuz? Bilmediğinizi bildiğiniz şeyleri neden bilmiş gibi dillerinize doluyorsunuz?"

---

236 - Son derece zeki olmalarına rağmen, küfür ve dalalet içinde kalan insanların çokluğu bu hakikatin açık delilidir.

237 - Müminlere lânet okumak haramdır. Kâfirlere lânet okumak da ne vacip, ne de sünnettir. Bu sebeple, onlara da lânet okumak bir ibadet ve hayır işi değildir. Lânet edilen kimse lânete müstahak değilse, o takdirde lânet kendi sahibine döner ve böylece o kendi kendisini lânetlemiş olur. Tekfir etmek de böyledir.

238 - Fussilet, 11.

239 - Bakara, 74.

Âyet: *"Bunu önemsiz bir şey zannediyorsunuz. Halbuki o, Allah yanında büyük bir günahtır."*[240]

Onuncu Hadis

Âyet: *"Ey insanlar! Rabbinizden size bir mev'iza (nasihat), kalplerinize bir şifa ve müminlere bir hidayet ve rahmet geldi."*[241]

"Ey Âdemoğulları! Neden size iyilik eden Rabbinize karşı iyilik etmiyorsunuz? (Halbuki, akıl ve mantığa göre iyiliğin karşılığı yalnızca iyiliktir.)[242] *Neden sizi koruyan Rabbinizle bağlantınızı korumuyorsunuz? Neden size doğruyu söyleyen Rabbinizi dinlemiyorsunuz? Neden sizi yediren Rabbinize şükretmiyorsunuz? Neden benim dışımda kimsenin üzerinizde Rablık hakkı bulunmadığı halde, bana değil, başkalarına tapıyorsunuz.?*

Beni dinliyorsanız, bana ve Resûlüme iman edin, size kötülük edene iyilik edin, sizi bırakanı gözetin, sizi üzeni memnun edin, size darılanlarla konuşun, sizi saymayana saygı gösterin.[243]

---

240 - Nur, 15.

241 - Yunus, 57. Not: Bu sıfatlarla gelen şeyden maksat, Kur'ân-ı Kerim'dir.

242 - Rahmân, 60.

243 - İslâm ahlakı bu kudsî hadiste anlatılan şeyleri yapmaktır. Fakat Müslümanlar bu ahlakı yaşıyorlar mı? Ya da ben ve sen bunu yaşıyor muyuz? Bir kere daha görülüyor ki, biz İslâm'ı eksik almışız. Biz onu kolayımıza gelen bazı pratiklerden ibaret zannetmişiz. Halbuki, onun ağırlığı ahlakını yaşamaktadır. İmtihan meydanında kimlerin mümin ve Müslüman oldukları bu ahlakı yaşamalarıyla belli olur. Ben tuhaf bir çevrede yaşıyorum ve bu küçük çevrede genel toplumun bütün bozuk özelliklerini görüyorum. Onun için zaman zaman ibret kabilinden bu küçük çevredekilerden örnekler veri-

Ben sizin bütün yaptıklarınızı bilirim."[244]

On Birinci Hadis

["Ey insanlar! Dünya başka yurdu olmayanların yurdu, başka serveti olmayanların servetidir. Onu bu kimseler yüceltirler ve ona bunlar sığınırlar.]

Dünyayı aklı olmayanlar biriktirir[245]*, onunla idrâki bulunmayanlar sevinir, onun için tevekkülsüz olanlar en-*

yorum. Birkaç gün evvel, namaz da kılan bir komşumla aramızda küçük bir laf atışması oldu. Aslında bu da çok yanlıştı. İlme ve âlime hürmet dinimizin ısrarlı emirlerinden ve farzlarındandır. Fakat, bizim çevrede namaz da kılsalar bu emirlere ve farzlara kulak asan yoktur. Neyse, bu laf dalaşından sonra ben kalkıp her şeye rağmen kendim özür diledim ve hasıl olan kırgınlığın bitmesini rica ettim. Aradan birkaç gün geçti. Bizim namaz kılan komşumuzla karşılaştık. Ben ona selâm vermeye hazırlanırken kendisi yıldırım hızıyla yanımdan geçip uzaklaştı. Ve ben bunun üzerine derin ve hazin bir tefekküre daldım. Ve Taif'den dönen Allah Resûlü'nün yaptığı gibi halimi Rabbime arz ettim ve sonra şöyle mırıldandım: "Ya Rabbi, ne hale gelmişiz? Neden kendimizi senin emirlerinle sınırlı ve bağlı kabul etmiyoruz? Neden aklımıza estiği ve nefsimize hoş geldiği gibi davranma serbestliğini ve rahatlığını kendimizde buluyoruz? Müslümanız, peki İslâm ahlakımız nerede?"

244 - Kur'ân-ı Kerim'de de sık sık tekrarlanan "Ben yaptıklarınızı bilirim.", "Bana döneceksiniz." ifadeleri iyilik yapanları teşvik etmek, onlara müjde vermek, yaptıklarının görüldüğünü ve mükâfâtlandırılacağını bildirmek, buna mukabil, kötülük yapanları da uyarmak, yaptıklarının gözetildiğini ve cezasız kalmayacağını hatırlatmak, büyük bir mahkemede çetin bir hesaba maruz kalacaklarını bildirmek içindir.

245 - Biriktirmek üretmemek demek değildir. Ürettiğini dağıtmaktır. Üretmekte mümin ile kâfir eşittirler. Fakat dağıtmakta müminler yalnızdırlar. Çünkü kâfirler biriktirirler. Müminler dağıttıkları için, onların toplumunda aç ve açıkta kimse bulunmaz. Fakr ve zaruret görülmez. Kâfirlerin toplumunda ise sosyal adaletsizlik görülür. Kimileri çok zengin, kimileri çok fakir olur. Bizim şimdiki toplum bunlardan hangisidir? Elbette ki biz kendi toplumuza kâfir toplumu demeyiz ve diyemeyiz. Fakat, demek ki, bizim Müslüman olan toplumumuza küfür ve kâfir ahlakı hâkim olmuştur.

dişe duyar, ona kanâatsiz olanlar hırs gösterir, onun şehvetlerine ilim ve irfanı bulunmayanlar tâlip olurlar.

Kendisini geçici bir nimet ve gidici bir hayatla sınırlandıran, nefsine uyup Rabbine itâatsızlık eden, dünyaya aldanıp âhireti unutan, ibadet ve hayırları bırakıp açık ve gizli günahların peşine düşen bir kimse, kendi kendisine zulmetmiş ve kötülük etmiş olur.

Âyet: "*Günahların açığını da, gizlisini de terk edin. Günah işleyenler, işledikleri günahlarla cezalandırılacaklardır.*"[246]

Ey insanlar! Benimle alış verin yapın, metaı verip bedelini bekleyin. Benim yanımda gözlerin görmediği, kulakların duymadığı, akıl ve hayalin almadığı şeyler vardır. Benim hazinelerim bu şeylerle doludur. Ne bitip ne tükenirler. Ben de cömert bir Rabbim."

Âyet: "*Allah, karşılığında kendilerine cennet vermek üzere müminlerden mal ve canlarını satın almıştır.*"[247] Allah Teâlâ, hem hakikî sahipleri olduğu, hem de onlardan satın almış olduğu için, müminlerin mal ve canlarında istediği gibi tasarruf eder ve onlardan da bunları kendi yolunda kullanmalarını ister.

On İkinci Hadis

Âyet: "*Size verdiğim nimetleri, ettiğim iyilikleri hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size verdiğim sözü yerine getireyim.*[248] *Ve benden korkun.*"[249]

---

246 - En'âm, 120.

247 - Tevbe, 111.

248 - Kelime-i şahâdet, kulun Allah Teâlâya iman ve itâat etmek için

"Ey Âdemoğlu! Dünya yolu gitmeden aşılmadığı gibi, cennet yolu da amel etmeden aşılmaz. Dünya, çalışma zahmetine katlanmadan kazanılmadığı gibi, cennet de ibadet zahmetine katlanmadan kazanılmaz.

Bana yaklaşıp yakın olmanın yolu, mesafeleri aşmak değil, ibadet etmektir. Rızamı kazanmanın yolu, bana bir şey vermek değil, kullarımı memnun etmektir. Rahmetimi hakketmenin yolu, âlimlerin meclislerine ve ilim derslerine katılmaktır.

Kullarımın üstünde büyüklük taslayanı, kıyâmet gününde karınca küçüklüğünde haşrederim. Tevâzu göstereni dünya ve âhirette yüceltirim. Müminlerin ayıp ve kusurlarını açıklayanı kıyâmet gününde mahşer halkı önünde ayıp ve kusurlarıyla teşhir ederim. Sâlih kullarıma eziyet verene savaş açarım. Bana hakkıyla iman edenleri dünya ve âhirette meleklerin refakatinde yaşatırım."

On Üçüncü Hadis

"Ey Âdemoğlu! Lamba ışığını rüzgar söndürdüğü gibi, iman nurunu da heva ve heves rüzgarı söndürür.[250] *Heva ve heves rüzgarıyla imanlarının nurunu kaybeden insanlar da bozulurlar. Bu durumdaki âbidler ucupla* (ri-

---

verdiği sözdür. Allah Teâlâ bu sözü verenlerden onu yerine getirmelerini ister. Kendisi de buna mukabil onlara cennet sözü vermiştir. Bir âyet şöyledir: *"Allah mümin erkek ve mümin kadınlara altından ırmaklar akan cennetler vaat etmiştir."* (Tevbe, 72)

249 - Bakara, 40.

250 - Bu hadise göre, imanın nuru imanın kendisinden fazla bir şeydir. Bu nur imandan hasıl olan şuurdur, idrâktır, aydınlıktır, ilimdir, gözdür; sezgidir.

ya ve gösterişle) *bozulurlar, zenginler varlıkla bozulurlar, fakirler yoklukla bozulurlar, sağlam olanlar sağlıklarıyla bozulurlar, hastalar hastalıklarıyla bozulurlar, âlimler ilimleriyle bozulurlar, câhiller de cehâletleriyle bozulurlar.*

İnsanlardan bu şekilde bozulunca da, içlerindeki beli bükülmüş yaşlılar, süt emen yavrular ve otlayan hayvanlar olmasa, üstlerindeki semayı bakır, altlarındaki yeri demir, toprağı da kül haline getiririm ve onların ne üstünden bir damla yağmur indirir, ne de altından bir yeşillik ve bitki çıkarırım. Bunun yerine, onları iki cihetten de azaplarla kuşatırım."

On Dördüncü Hadis

"Ey Âdemoğulları! Bana nimetlerime karşı ihtiyacınız kadar itâat, azaplarıma ve ateşime karşı tahammülünüz kadar da itâatsızlık edin.

Rabbinizin keremini görmüyor musunuz? Bunca günahlarınıza rağmen, rızkınızı bolca veriyor ve ömrünüzü uzatıp size daha çok yaşama imkânını kazandırıyor. Lâkin bunlar belli bir süreye kadardırlar.

Âyet: *"De ki, ey inançsız! Küfrünle biraz oyalan. Sen cehennem ehlindensin."*[251]

Âyet: *"Onlar için az bir oyalanmak vardır. Ondan sonra yerleri cehennemdir. Cehennem ne kötü yerdir!"*[252]

---

251 - Zümer, 8.

252 - Âl-i İmrân, 197.

Âyet: *"Zâlimler, nasıl bir akîbetle karşılaşacaklarını yakında göreceklerdir."*[253]

Âyet: *"Allah'ın zâlimlerin ne yaptıklarından habersiz olduğunu zannetme. O bunları, korkudan gözlerinin dışarı fırladığı bir güne erteliyor."*[254]

Âyet: *"Bu dünyada rahmetin her şeyi kapsamıştır. Fakat âhirette onu iman edip sâlih amel işleyenlere tahsis edeceğim."*[255]

On Beşinci Hadis

"Etiniz ve kanınız (gıdanız sebebiyle) temiz olursa, dininiz ve ameliniz de temiz olurlar. Bunlar bozulursa, dininiz ve ameliniz de bozulurlar.

Ey âlim! Fitil gibi etrafını aydınlatırken, kendini ateşte yakma.

Ey zengin! Dünya sevgisini kalbinden çıkar. Çünkü ben dünya sevgisiyle kendi sevgimi bir kalpte birleştirmem.

Ey fakir! Rızk bulma endişesi aklını karıştırmasın. Çünkü herkesin rızkı çok önceden belirlenmiştir.

Ey hırs sahibi! Hırsı bırak. Çünkü hırs, mahrumiyet sebebidir.

Ey cimri! Cimriliği terk et. Çünkü cimrilik senin aşağılanmana vesiledir.

---

253 - Şuarâ, 227.

254 - İbrahim, 42.

255 - A'râf, 156.

Ey nimet sahibi! Nimete aldanma. Nimet geçicidir.

Ey yaşayan! Hayata bel bağlama. Ölüm kesindir.

Ey şaşkın! Niye bocalıyorsun. Hak ve gerçek açıktır.

Ey fuzulî! Seni ilgilendirmeyen şeylerle uğraşmak zarar ve ziyandır.

Hepiniz bilin ki, en hayırlı ilim benden korkmaktır. En hayırlı servet, kanâattir. En hayırlı azık takvadır. En hayırlı nimet imandır. En hayırlı devlet sağlıktır."

On Altıncı Hadis

Âyet: *"Ey iman edenler! Niçin yapmadığınız* (veya yapmayacağınız şeyleri) *söylüyorsunuz? Yapmadığınız* (veya yapmayacağınız) *şeyleri söylemeniz, Allah yanında büyük bir günahtır."*[256]

"Ey amelsiz âlim! Daha ne zaman kadar başkasına hakkı söylerken, kendin ondan sapacaksın? Başkasına kötülüğü nehyederken kendin onu yapacaksın? Başkasına hayrı emrederken kendin ondan kaçacaksın?

Ey zengin! Daha ne zamana kadar yemeyeceğin serveti yığmaya devâm edeceksin?

Ey günahkâr! Daha ne zamana kadar tövbe etmeyi erteleyeceksin?

Ey gâfiller! Bu pervasız gafleti sürdürdüğünüze göre, elinizde ölüme karşı ölümsüzlük beratı mı vardır? Ateşe karşı bağışlanmışlık senedi mi vardır? Rahmetim için verilmiş bir taahhüt mü vardır? Yoksa cennete girmek için geçerli bir bilet mi vardır?

---

256 - Saff, 2, 3.

Bunların hiç birisi yoktur. Fakat, verdiğim nimetler sizi azdırmış, yaptığım iyilik sizi bozmuş, eceli gizlemem sizi gaflete sokmuştur. Onun için, söylüyorum: Dünyadaki nimetlerin geçici, nefeslerin sayılı, günlerin sınırlı olduğunu bilin ve bu geçici nimetlerle geçici olmayan nimetleri kazanın.

Ey Âdemoğulları! Her gün, âhiret için yaptığınız amelin karşılığını bulmaya yaklaşıyor ve dünya için yaptığınız amelin karşılığından da uzaklaşıyorsun. Size verilen ömür, doğduğunuz andan itibaren azalıyor ve her gün bir miktarı ya lehinize veya aleyhinize sonuçlar bırakarak yok oluyor. Böylece de adım adım gireceğiniz kabre doğru gidiyorsunuz.

Ey Âdemoğulları! Sizin dünyayı sevmeniz sineğin balı sevmesine benzer. Sinek balı sevince, yemek niyetiyle içine girer. Fakat içinde boğulup ölür."

On Yedinci Hadis

"Ey Âdemoğlu! Sana emrettiğim şeyi yap, seni nehyettiğim şeyden sakın, ben de seni ölmeyecek biçimde dirilteyim. Ben ölmeyen bir Rabbim ve bir şeye «Ol!» dersem, o şey olur.

Ey Âdemoğlu! Sözünün güzel olması yetmez, amelinin de güzel olması lâzımdır. Onun için sözün güzelken, amelin kötüyse sen helâk olanlardansın. Yalnızca sözle kurtulmak mümkün olsaydı, bal gibi dili olan münafıklar kurtulurlardı. Halbuki, bunlar, akîde ve amelleri bozuk olduğu için, cehennemin en alt katına atılacaklardır.

Sözle ve görünüşle beni aldatmaya kalkışanlar, kendi kendilerini aldatmakla kalırlar.

Ey Âdemoğlu! Dualarına cevap vermemi, istediklerini vermemi ve seni cennete götürmemi istiyorsan, büyüklüğüme karşı tevazu göster, gününü beni anmakla geçir, nefsini haram şehvetlerden geri çek, garip, fakir ve kimsesize merhamet et, yetime baba, dula kardeş, çaresize arkadaş ol.

Ben ancak merhamet edene merhamet ederim."

On Sekizinci Hadis

"Ey Âdemoğlu! Niçin benden şikâyetçi oluyorsun? Halbuki, ben hiçbir kuluma zulmetmiyorum.[257] *Niçin beni unutuyorsun? Halbuki, sana devamlı olarak beni hatırlatan nimetler veriyorum. Niçin bana şükretmiyorsun? Halbuki, nimetlerimi sana karşılıksız ve bedelsiz veriyorum. Niçin emir ve kitabımdan kaçıyorsun? Halbuki, ben gücünün yetmediğini sana emretmiyorum. Niçin beni inkâr ediyorsun? Halbuki benim dışımda gerçek bir Rab bulamıyorsun?*

Ey Âdemoğlu! Hastalığı benden biliyorsan da, neden şifayı da benden bilmiyorsun? Halbuki, hastalık gibi şifayı da veren benim.

Âyet: *"Hastalandığım zaman, O bana şifa verir."*[258]

---

[257] - Hayatın içinde bazı olumsuzluklar ve olumsuz şeyler vardır. Ancak bunlar, olumlu olanlarla kıyaslandığı zaman, denizde bir damla gibi kalırlar. Bunların da hikmetleri incelendiği zaman, harabelerdeki hazinler gibi, içlerinden pek çok hikmetler, manalar ve olumlu sonuçlar çıkar.

[258] - Şuarâ, 80. İbrahim aleyhisselâm Allah Teâlâ'yı tarif ederken böy-

Kıtlığı ve kuraklığı benden biliyorsun da, neden bolluk ve yağmuru yıldızdan, mevsimden, sebeplerden biliyorsun? Halbuki, üzerinize bolca yağmur yağdıran ve bununla size türlü nimetler yaratıp ortaya çıkaran benim."

Âyet: *"Gökten su indiririz ve onunla yerde her bitkiden hoşa giden bir çift çıkarırız."*[259]

Âyet: *"Allah'ın verdiği rızka karşı şükrü O'nu yalanlamak suretiyle mi yapıyorsunuz?"*[260]

"Şunu bilin ki, karnını doyurmuşken, «Ben fakirim» demek, bana karşı nankörlüktür. Servet sahibi iken zekât vermemek, emrimi hafife almaktır. Vaktine yetişmişken, namaz kılmamak benden gâfil olmaktır."

On Dokuzuncu Hadis

"Ey Âdemoğlu! Sabret, seni sevindireyim. Tevazu göster, seni yücelteyim. Şükret, üzerindeki nimetimi arttırayım. İstiğfar et, birikmiş günahlarını affedeyim. Dua et, sana yardım edeyim. Benden iste, ihtiyacını gidereyim.[261] *Sadaka ver, rızkına bereket koyayım. Akrabanı*

le demiştir. Bu tarifin tamamı âyetlerin ifadesiyle şöyledir: *"O beni yaratmıştır. O bana hidayet verir. O beni yedirir ve içirir. Hastalandığım zaman O bana şifa verir. O beni öldürür, sonra mahşerde diriltir. Hesap gününde hatamı bağlamayı da O'nda umarım."* (Şuarâ, 78, 82).

259 - Lokman, 10. Not: Bu âyet, bitkilerin erkek ve dişi olmak üzere çift oldukları haber vermiştir ki, bu ilmî gerçek Kur'ân'ın haber vermesinden yüzlerce sene sonra anlaşılmıştır. Onun için ilk müfessirler bu âyeti tefsir ederken, çiftten maksat değişik renk ve tadtır demişlerdir. Bu da Kur'ân'ın her şeyi her zaman bilen Allah Teâlâ'nın kelâmı olduğunu ispat eden yüz binlerce delilden bir tanedir.

260 - Vâkıa, 82.

261 - Burada da görüldüğü gibi Allah Teâlâ'nın sözlerinde veya Ona nispet edilen sözlerde "Velilerden, falan şeyhten veya kutuptan iste." gibi bir

gözet, ömrünü uzatayım. Sağlık, servet ve gençliğin şerrinden bana sığın, seni koruyayım. İbadet ve iyiliğe niyet et, sana güç ve muvaffakiyet vereyim. İhlas iste, amelini riyadan koruyayım. İffet iste, seni haramdan uzaklaştırayım. Kanâat iste, hırsını gidereyim.

Ey Âdemoğlu! Bazı şeyler bazı şeylerle birlikte olmazlar. Bu cümleden olarak, çok yemekle ibadet etmek, nefsini sevmekle beni sevmek, sebeplerden korkmakla benden korkmak, mal hırsıyla kanâat etmek, cimrilikle rızamı kazanmak, fasıklıkla bana yakın olmak, dünya için çalışmakla cennete gitmek, imansızlıkla mutluluk duymak bir arada bulunmalar."

Yirminci Hadis

"Ey insanlar! Tedbir almak akıllılıktır. Eziyet vermekten sakınmak takvadır. Edepli olmak sevilmeye vesiledir. Tövbe etmek, sözü dinlenen bir şefaatçidir. İlim öğrenmek ibadettir. Namazın manası bana itâattır. Sabır, zafere götüren yoldur. İman mutlu olmanın ilacıdır. Akıl, gerçek bir süstür. Hilim, olumsuzluklara karşı bir zırhtır.

---

ifadeye rastlanmaz. Bu da gösterir ki, Allah Teâlâ'yı bırakıp başkasından istemek Allah Teâlâ'nın emrine muhâlefet etmek ve O'nun hakkını çiğnemektir. Bunu söylemek velileri inkâr etmek veya hâşâ onları hafife almak değil, onların Allah Teâlâ ya mahsus olan bir hakka ortak olmadıklarını söylemektir. Her konuda olduğu gibi veliler konusunda da ifrat, tefrit ve itidâl vardır. Bu konudaki ifrat velileri birer ilâh derecesine çıkarmak ve şirke düşmektir. Tefrit, Allah Teâlâ'nın sevdiği mübarek insanları hafife alarak o'nun gazap ve kızgınlığını üzerine çekmektir. Çünkü O, "Benim velilerime eziyet verene ben savaş açarım." Buyurmuştur. İtidâl ise, bu insanların Allah Teâlâ'nın mübarek ve seçkin kulları olduklarına inanmak, onları Allah Teâlâ'nın hatırı için sevmek ve onların söz, nasihat, amel, ahlak ve bilgilerinden yararlanmaya çalışmaktır.

Ey Âdemoğlu! Bana kulluk et, kalbini zenginleştireyim, rızkını bereketlendireyim, vücudunu dinlendireyim. Benden gafil olursan, kalbine fakirlik korkusu, göğsüne endişe, vücuduna yorgunluk veririm.

Kalan ömrünün azlığını görebilirsen, uzun yaşama ümidini terk edersin.[262]

Ey Âdemoğlu! Seni mufakkat ettiğim için ibadet ediyorsun. Sana güç verdiğim için itâat ediyorsun. Sana rızk verdiğim için yaşıyorsun. Seni koruduğum için akşam ve sabahı buluyorsun. Kalbini hoş tuttuğum için sevinip rahatlıyorsun. Ben güzelleştirdiğim için güzelleşiyorsun. Verdiğim sağlıkla güç ve kuvvet buluyorsun. İzin verdiğim için uzuv ve organlarını çalıştırıyorsun.

Bunları yaptığımdan dolayı üzerinde hakkım vardır. Hakkımı bana itâat ve şükretmekle yerine getir."

Yirmi Birinci Hadis

"Ey Âdemoğlu! Ölüm senin âcizliğini ortaya çıkarır. Kıyâmet senin hesabını önüne getirir. Azap senin değer ve itibarını sıfıra indirir.

Bir günah işlemeye heves duyduğun zaman, o günahın küçüklüğünü değil, onu yasaklamış olan beni düşün. Çünkü, bir yasak, onu yasaklayana göre önem kazanır.

---

262 - Yaşama ümidini terk etmek, yatağa girip ölümü beklemek değildir. O, hayatındaki hamlık ve hantallıklara, gaflet, ihmal ve olumsuzluklara son vermek, salih amel, yararlı iş ve kalıcı çalışmalara yoğunluk ve hız vermektir.

Ayrıca, benim hangi günahından dolayı kızacağımı bilemezsin. Kızmayacağımdan emin olmadığın bir günahı küçüktür diyerek işleme.

İyi işlere rızam, kötü işlere kızgınlığım haktır. Onun için, emrettiğim iyi şeyleri yap, nehyettiğim kötü işleri de bırak. Benim kızmamdan kork.

Sana verdiğim rızkın azlığına değil, onu sana verenin büyüklüğünü düşün. (Çünkü, az bir şey de, verenin büyüklüğüyle büyür.)

Ey Âdemoğlu! Râzi olduğum amelleri yapmak istiyorsan, sana kötülük edene iyilik et. Sana zulmedeni bağışla. Fakirleri gözet. Çocuğunu terbiye et. Komşularını memnun et. Dinini Rabbânî âlimlerden, dünyayı bilen emin kimselerden öğren. Kalbini kötü duygulardan temizle. Çünkü ben suretlere ve görünüşlere değil, kalplerin içine bakarım."

Yirmi İkinci Hadis

"Ey Âdemoğlu! Kendi kendine ve diğer insanlara bak. Kendinden daha dindar ve daha çok takva sahibi birini görürsen, onu kendine örnek ve model et ve ona yetişmeye çalış. Çünkü, din ve âhiret işlerinde kendinden yukarıya bakmak, bu işlerde önde olana gıpta etmek ve onunla yarışa girmek rızama vesile olan makbul bir davranıştır."

Âyet: *"Rabbinizim mağfiretini ve cenneti kazanmak için bir birinizle yarışın."*[263]

---

263 - Âl-i İmrân, 133; Hadid, 21.

Âyet: *"Hayır işlerinde yarışın."*[264]

Hadis: *"İki insana gıpta edin. Bunlar ilim öğrenip onunla amel eden kimseyle helâl mal kazanıp onu hayırda sarf eden kimsedir."*

"Ey Âdemoğlu!

İnsanların ayıplarını görüp kendi ayıplarını unuttuğun takdirde, bil ki, beni kızdırmış, şeytanı sevindirmiş olursun.

Kalbinde katılık, bedeninde ibadete karşı ağırlık, rızkında azlık, işinde aksilik gördüğün zaman, bil ki, bunlar yaptığın bir kötülüğün, işlediğin bir günahın dünyadaki cezalarıdır. «Âhiretteki cezalar ise, daha şiddetlidirler.»[265]

Ey çenesi düşük adam! Bil ki, dilin istikamet bulmadıkça, dinin istikamet bulmaz. Rabbinden utanmadıkça da dilin müstakîm olmaz."

Âyet: *"Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini ve sizden aldığı söz ve taahhüdü hatırlayın. Hani, siz «Duyduk, itâat ettik.» dediniz. Öyleyse, Allah'tan sakının. Allah kalplerde olanları da bilir."*[266]

"Ey Âdemoğulları! Önünüzdeki büyük günü unutmayın."

Âyet: *"Süresi elli bin sene olan bir günde inkârcı ve nankörler için önlenemeyen bir azap vardır. Onun için, sen onların küfür ve inkârlarına karşı iyice sabırlı ol.*

---

264 - Bakara, 148; Mâide, 48.

265 - Tâhâ, 127.

266 - Mâide, 7.

Onlar bu günü uzak görürler. Biz ise onu yakın görürüz. O gün gök ateşte erimiş maden gibi akar. Dağlar pamuk gibi savrulur. Kimse en yakınının bile halini sormaz ve onun acısıyla ilgilenmez."[267]

Âyet: *"O gün, inkârcı ve nankörler kendilerini savunmak için diyecek söz bulamazlar. Özür dilemelerine de aldırılmaz. Bunların vay hallerine! O gün, fasl günüdür.*[268] *O gün sizleri ve sizden önce geçenleri toplarız. Bunu önleyecek gücünüz varsa, gösterin bakalım. İnkârcı ve nankörlerin vay hallerine!... Biraz yiyip içip eğlenin. Hükmünüz verilmiş, siz mücrimlersiniz. İnkârcı ve mücrimlerin vay hallerine! Bunlara namaz kılın, denilirse namaz da kılmazlar. Peki bunlar Kur'ân'dan başka hangi söze inanırlar?"*[269]

"İyiler cennette, kötüler ise cehennemde olurlar. O gün bunlar ateşte kavrulurlar. Kendilerini hiçbir surette bu azaptan kurtaramazlar. Çünkü o gün ceza günüdür... O gün kimse kimse için de bir şey yapamaz. Bütün emir Allah'a âittir."[270]

"Bunlar, büyük bir günde diriltileceklerine inanmı-

---

267 - Maâric, 1-10.

268 - Fasl, bir çok manaya gelir. Bunlardan bir kaçı şöyledir: Hükmetmek, davaları sonuca bağlamak, haklı ve haksızı belirlemek, sevap ve günahları tasnif etmek, iyilik ve kötülükleri bir birinden ayırmak, cennet ehliyle cehennem ehlini ayrı yerlere koymak, çözülmemiş konuları çözmek, anlaşılmamış şeyleri anlatmat, ihtilâf edilmiş din meselelerinde doğru olanı beyan etmek, topluluk, âile ve birlikleri dağıtmak... Bu sonuncusuna örnek, aynı yolda olmayan ebeveyn ve evlâdı bir birinden ayırmak, eşleri ayırmak, dostları ve sevenleri ayırmak.

269 - Mürselât, 35-50.

270 - İnfitâr, 13-19.

yorlar mı? Halbuki o gün, bütün insanlar diriltilip âlemlerin Rabbinin önünde divan duracaklardır."[271]

"Sûr üflenince, Allah'ın diledikleri hariç, göklerde ve yerde olanların hepsi bayılıp ölürler. Bundan sonra Sûr bir daha üflenir ve bütün bunlar mezarlarından fırlayıp korku ve telaşla etraflarına bakarlar."[272]

"Allah'ın sizi toplayacağı gün, aldanışların ortaya çıkacağı gündür. Kim Allah'a iman etmiş ve sâlih amel işlemişse, Allah onun günahlarını affeder ve ebediyen kalmak üzere onu altından ırmaklar akan cennetlere (bahçelere) *yerleştirir. Bu en büyük kazançtır. Kim inkâr etmiş, âyetlerimizi yalanlamış ve nankörlük yapmışsa, o da ebediyen kalmak üzere ateşte olacaktır. Bu en kötü akıbettir."*[273]

Âyet: *"Her şeyi alt üst eden o büyük felâket günü geldiği zaman, insan yaptığı* (iyi ve kötü) *amelleri hatırlar. Cehennem de herkesin göreceği bir yere getirilir. Artık kim haddini aşmış ve dünya hayatını tercih etmişse, onun yeri cehennemdir. Ve kim Rabbinden korkup nefsini heveslerden çekmişse onun yeri de cennettir."*[274]

Âyet: *"İnkârcılar, «Doğru söylüyorsanız, kıyâmet günü ne zamandır?» derler. Kendileri dünya hay huyu içindeyken bu gün ansızın kopan bir gürültüyle gelir. O gürültünün dehşetiyle bunların dilleri tutulur ve diz bağları çözülür. Bu sebeple, artık ne bir söz söyleyebilirler,*

---

271 - Mütaffifîn, 4-6.
272 - Zümer, 68.
273 - Tegâbün, 9, 10.
274 - Nâziât, 34-41.

ne de evlerine dönebilirler. (Bu birinci Sur'dan sonra, ikinci) *Sûr'a üflenir ve bunlar mezarlarından süratle kalkıp Rablerine doğru koşarlar.*[275] *«Vah halimize, bizi kim diriltti?!» derler. Bu Allah'ın vaat ettiği gündür. Peygamberler bunu haber vermişlerdi... Bugün kimseye zulmedilmez. Ne yapmışsanız, onun karşılığıyla cezalandırılırsınız."*[276]

"O gün yer (mezarlar) *yarılır ve onlar süratle dışarı çıkarlar. Onları bu sür'atle diriltip bir araya getirmek bizim için kolay bir iştir. Fakat inkârcıların buna inanmadıklarını çok iyi biliyoruz. Sen onları inanmaya zorlayamazsın. Kur'ân'ı tebliğ et, iman edenler bu gün için hazırlansınlar."*[277]

"Allah'ın zâlimlerin yaptıklarından gafil olduğunu zannetme. O bunları gözlerinin korkudan dışarı fırladığı bir güne erteliyor. O gün bunlar dik dik bakarlar, başlarını bir yana çevirmekten ve göz kapaklarını indirmekten korkarlar. Kalpleri de yerinden uçarcasına çarpar. Onlara, bu azap gününü hatırlat. Zâlimler o gün,[278] *«Rabbimiz! Bize biraz daha ömür ver, davetine icâbet edelim ve peygamberlerine uyalım.» diye yalvarırlar. Peki, siz bundan önce, yemin edip zevâl bulmayacaklarınızı söylemi-*

---

275 - İnkârcı ve nankörlerin Rablerine doğru koşmaları bir kaçış şeklindedir. Çünkü onları geriden bir ateş dalgası takip eder. Ve onlar bu ateşe yakalanmamak için önlerindeki tek yoldan koşarlar. Bu yol, onları mahşer yerine ve hesap önüne getirir.

276 - Yâsin, 48-54.

277 - Kaf, 44, 45.

278 - Bu günden maksat, ya kıyâmet günüdür, ya kıyâmetin koptuğu gündür, ya da bu insanların öldükleri her hangi bir gündür.

yor muydunuz?... Mücrimleri o gün zincirlere vurulmuş bir halde görürsün. Entarileri katrandır, yüzlerine de ateş vurur. Allah bu suretle herkese hakettiği karşılığı verir. O hesapları çabuk görendir.

Bu bir duyurudur. Onu değerlendirsinler, Rablerinin bir olduğunu bilsinler ve akıllı olanlar akıllarını başlarına alsınlar!"[279]

"Ey insanlar! Rabbinizden korkun. Kıyâmet sarsıntısı çok şiddetlidir. Onu gördüğünüz gün, emziren kadınlar emzirdiklerinden habersiz hale gelirler, hâmile olanlar çocuklarını düşürürler ve sen insanları sarhoş bir halde görürsün. Onlar, içki sarhoşları değildirler, Allah'ın azabının şiddetinden akıllarını oynatırlar."[280]

"Gürültüyle gelen o günün dehşetini idrâk edebilir misin? O günün sarsıntısıyla insanlar kelebekler gibi havada uçuşurlar, dağlar da savrulan pamuk halinde dağılırlar. O gün kimin terazisi ağır gelirse, o kimse râzi olduğu bir hayatı bulur. Ve kimin terazisi hafif gelirse, onun yeri Hâviye'dir. Hâviye'nin ne olduğunu bilir misin? O, kızgın bir ateştir."[281]

"İnkâr ve nankörlük ederseniz, çocukları ihtiyarlatan bir günün azabından nasıl korunursunuz?"[282]

"Duyduk dedikleri halde duymayanlar gibi olmayın.

---

279 - İbrahim, 42...52.

280 - Hac, 1,2 Not: Akıllarını bu şekilde oynatanlar, o gün için hazırlık yapmayanlardır. Hazırlıklı olanlar ise, bu durumda, "Bu Rabbimizin emridir. O rahmân ve rahîmdir." deyip teskin olurlar.

281 - Karia, 3-11.

282 - Müzzemmil, 17.

Allah yanında en kötü hayvanlar, sağır ve duyarsız olan, akıllarını kullanmayan insanlardır."[283]

Yirmi Üçüncü Hadis

Âyet: *"Ey iman edenler! Allah'ı çok zikredin ve sabah akşam O'nu tesbih ve takdis edin."*[284]

"Ey Âdemoğlu! İnsanların ayıplarını görüp kendi ayıplarını görmediğin zaman bil ki, beni kızdırmış ve şeytanı sevindirmiş olursun.[285]

Kalbinde katılık, bedeninde ibadete karşı ağırlık, rızkında azlık, işinde aksilik gördüğün zaman bil ki, bunlar yaptığın bir kötülüğün, işlediğin bir günahın karşılık ve cezalarıdır. «Âhiretteki cezalar ise bunlardan daha şiddetlidirler.»[286]

Ey çenesi düşük adam! Bil ki, dilin istikamet bulmadıkça dinin istikamet bulmaz. Rabbinden utanmadıkça da dilin müstakim olmaz.

Dil yırtıcı bir canavardır. Onu zincire vurmazsan seni parçalayıp öldürür.

İnsanları yüz üstü cehenneme süren de onların dilleridir."

---

283 - Enfâl, 21.

284 - Ahzâb, 41, 42.

285 - İnsanlar bu konuda birkaç kısımdırlar. Bir kısmı ne kendi ayıplarını, ne de başkalarının ayıplarını görmeyen kimselerdir. Bir kısmı hem kendi ayıplarını, hem de başkalarının ayıplarını gören kimselerdir. Bu iki sınıf adâlet ehlidirler. Bir kısmı kendi ayıplarını görmedikleri halde başkalarının ayıplarını görenlerdir. Bunlar zulüm ehlidirler. Bir kısmı da kendi ayıplarını gördükleri halde başkalarının ayıplarını görmeyenlerdir. Bunlar hak ehlidirler.

286 - Tâhâ, 127.

Yirmi Dördüncü Hadis

Âyet: "*Aman ha şeytan sizi aldatmasın. O sizin düşmanınızdır. Siz de onu düşman bilin ve ona düşmanlık edin. O, kendisine uyanları cehennemlik olmaya çağırır.*"[287]

Ey Âdemoğulları! Ben Rabbinizim, beni tanıyın. Ben nimetleri verenim, bana şükredin. Ben sizleri koruyorum, siz de hakkımı koruyun. Ben size yardım ediyorum, siz de hakka ve hayra yardım edin. Sizi bağışlamam için, bana tövbe ve istiğfar edin, sizi azap etmemem için benden korkun. Her şeyin hazineleri benim elimdedir. Ne isterseniz benden isteyin. Ben bütün varlıkların değişik biçimlerde ibadet ettiği ilâhım. Bana ibadet edin. Ben her yaptığınızı bilenim. Benden sakının.

Ben Allahım. Benzerim, dengim ve ortağım yoktur. Yaptığım işlerde kimsenin ortaklığı, katkısı ve yardımı mevcut değildir. Onun için ilâh olarak yalnız beni bilin, yalnız beni görün, yalnız beni tanıyın, yalnız beni sevin, yalnız benden korkun, yalnız benim için çalışın, yalnız benim için verin ve benim için alın. Benim için olmayan hiçbir işte hayır yoktur. Benim için olmayan her şey lânetlenmiştir.

Haram kıldığım şeylerden gözlerinizi sakındırın, sizi ateşten emin kılayım.

Benim için oruç tutun, size türlü nimetler yedireyim.

Benim için gece namazı kılın, sizi ebediyet yurdunda mutlu edeyim."

---

[287] - Fâtır, 5, 6.

Yirmi Beşinci Hadis

Âyet: *"Allah yanında geçerli din yalnızca İslâm dinidir... Kitap ehli din konusunda seninle tartışırlarsa, de ki, ben ve bana uyanlar İslâm dinine iman edip Allah'a teslim olduk. Kitap ehline ve câhil müşriklere de ki, siz de Müslüman olun. Onlar da Müslüman olurlarsa, hidâyet bulurlar. Bundan yüz çevirirlerse, sana düşen duyurmaktır. Allah, yüz çevirenleri bilir. Bunların dünyada da âhirette de amelleri boşa gider. Onları hiç bir kuvvet Allah'ın azabından kurtaramaz."*[288]

"İslâm'dan başka din edinenlerden edindikleri din kabul edilmez. Bu kimseler âhirette hüsrana uğrayanlardan olurlar."[289]

"Ey Âdemoğlu! Beni tanıyıp bana itâat eden kurtulur. Şeytanı tanıyıp ona isyan eden necat bulur. Hakkı tanıyıp ona uyan emniyette olur. Bâtılı tanıyıp ondan sakınan hidâyet bulur. Dünyayı tanıyıp ona mesafeli duran kazanır. Âhireti tanıyıp ona talip olan cennete girer.

Ey Âdemoğlu! Ben rızkına kefil olduğum halde, rızk konusundaki endişen nedendir? Ben hayırda sarf edilen malın yerini doldurduğum halde, hayır yapmaktaki cimriliğin nedendir? İblis senin amansız düşmanın olduğu halde, ona yakınlık duyman nedendir? Günahların cezası cehennem olduğu halde, günah işlemeye karşı hevesin nedendir? İbadet ve sâlih amellerin sevabı cennet olduğu halde, bunları yapmaya karşı gevşekliğin nedendir? Her

---

288 - Âl-i İmrân, 19-22. Not: "Bütün dinler İslâmdır. Onun için, hepsi makbul ve geçerlidirler." diyen fitne cırcırları bu âyetlerin neresindedirler?

289 - Âl-i İmrân, 85.

şey benim takdir, tedbir ve tasarrufum dahilinde olduğu halde, hadiselerden ürkmen nedendir?"

Âyet: *"Yeryüzünde veya şahsî hayatınızda meydana gelen her hangi bir musibeti biz daha önce bir kitapta belirtmişiz. Bunu yapmak Allah için kolaydır. Onun için, kaçırdığınız bir şeyden dolayı ümitsizliğe düşmeyin. Bulduğunuz bir şeyden dolayı da şımarmayın."*[290]

Yirmi Altıncı Hadis

"Ey Âdemoğlu! Âhiret azığını çoğalt, çünkü yolun uzundur. Yüzmeyi iyi öğren, çünkü önündeki deniz derindir. Amel ipini sağlamlaştır, çünkü, ince olan köprünün (Sırat'ın) *üstünde ona tutunursun. Yaptıklarını tam ve eksiksiz yap, çünkü teftiş edenin gözünden bir eksiklik kaçmaz.*

Bir şey istiyorsan, cenneti iste. Mutluluk arıyorsan, onu âhirette ara. Kadın fitnesine maruz isen, hurileri düşün. Bana yakın olmak istiyorsan, nefis hesabına olan dünyayı küçümse, buna mukabil âhirete önem ver. Bunu yaparsan, benden uzak olanların yolundan ayrılır ve onların seviyesini aşarsın.

Sen benim için çalış, ben de rahmetimi senin üstüne saçayım. Benim değer verdiğim şeylere değer ver, benim

---

290 - Hadid, 22, 23. Not: Gelen musibetin serseri bir tesadüfün eseri olmadığını, hikmet ve rahmet sahibi bir ilâhın takdiri olduğunu, O'nun kuluna iyilikler de yapabileceğini düşünmek hüznün yeis derecesine çıkmasını önler. Bulunan bir nimetin de kimsenin kendi marifet ve hünerinin sonucu olmadığını, bir imtihan ve deneme mahiyetinde verildiğini ve her an geri alınabileceğini düşünmek de sevinmenin şımarma derecesine çıkmasına mâni olur.

emirlerimi yerine getir, ben de sana cennetin kapısını açayım ve akıl ile hayalin ulaşamadıkları nimetleri önüne sereyim ve seni damlasına can atılan mutluluğun gür akan pınarlarının başına götüreyim."

Âyet: *"Allah müminlerin ücretini zâyi etmez."*[291]

Âyet: *"İyilik yapan ve takva gözetenler için büyük bir ücret vardır."*[292]

Âyet: *"İman edip takva gözetirseniz, sizin için büyük bir ücret vardır."*[293]

Âyet: *"İman edip salih amel işleyenler için mağfiret ve büyük bir ücret vardır."*[294]

Âyet: *"Biz yapıcı olanların ücretini zâyi etmeyiz."*[295]

Âyet: *"Allah iyi iş yapanların ücretini zâyi etmez."*[296]

Âyet: *"Kim takva gözetip sabrederse, bilsin ki, biz iyi iş yapanların ücretini zâyi etmeyiz."*[297]

Yirmi Yedinci Hadis

"Ey Âdemoğulları! Nasıl günah işlersiniz ki, vücudunuz güneş hararetine bile dayanmaz. Halbuki, işlediğiniz günahların karşılığı cehennemdir. Cehennem gökler gibi yedi tabakadır. Tabakaların arası şiddetinden dolayı ken-

291 - Âl-i İmrân, 171.
292 - Âl-i İmrân, 172.
293 - Âl-i İmrân, 179.
294 - Mâide, 9.
295 - A'râf, 170.
296 - Tevbe, 120.
297 - Yusuf, 90.

di kendini yiyen bir ateşle doludur. Her tabakada yetmiş bin ateş vadisi vardır. Her bir vadide yetmiş bin mağara vardır. Her bir mağarada yetmiş bin göz vardır. Her bir gözde yetmiş bin kuyu vardır. Her bir kuyuda yetmiş bin çukur vardır. Her bir çukurda yetmiş bin tabut vardır. Her bir tabutta bir cezalı ve bir sürü akrepler, yılanlar ve ateşler vardır.

Her bir tabakayı ateşten yaratılmış yetmiş bin bölük zebanî yönetir. Her bir bölükte yetmiş bin zebani neferi vardır. Cehennemin her tarafı ateşten yaratılmış büyük ejderhalarla doludur. Her bir ejderhanın uzunluğu yetmiş bin zira'dır.[298] *Ve her birinin karnında siyah zehirden bir deniz vardır. Onlar bu zehri sokmak suretiyle cezalıların vücuduna boşaltır ve onları amansız ağrılarla kıvrandırırlar. Bunların yanında ateşten yaratılmış akrep de vardır. Her bir akrebin yetmiş bin kuyruğu ve karnında bir göl kadar kızıl zehir vardır.*

Ey Âdemoğlu! Bu dehşetli azaplar rahmete sığar mı? deme. Çünkü babanız Âdem'i yarattığım günden beri aralıksız ve fasılasız bir şekilde sizi bu azaplara karşı uyardım. Onlardan korunmanın yollarını gösterdim. Günah işlemeyin, dedim. İşlediğiniz günahlardan dolayı sizi tövbe ve istiğfara davet ettim. Hayır ve iyilik yapmaya teşvik ettim. Ben yalvarmam, fakat buna benzer bir ısrarla sizi bu korkunç azaplardan kurtarmak için din üzerine din, peygamber üzerine peygamber gönderdim. Size azabımın büyüklüğü hakkında fikir vermek için dünya da örnekler gösterdim.

---

298 - Zir'a, yarım metreden uzun bir ölçüdür.

Âyet: *"Ta ki, helâk olanlar bilerek helâk olsunlar, kurtulanlar da bilerek kurtulsunlar."*[299]

Âyet: *"Ta ki, kıyâmet gününde bundan haberimiz yoktu, demiyesiniz."*[300]

Âyet: *"Ta ki, peygamberlerin gelişinden sonra insanların Allah'a karşı söyleyecekleri bir sözü ve ileri sürecekleri bir mazereti kalmasın."*[301]

Âyet: *"Bu sizin yaptığınızın karşılığıdır. Allah kullarına zulmedici değildir."*[302]

Âyet: *"Artık bana levme etmeyin, kendi kendinizi azarlayın."*[303]

Âyet: *"O gün cehenneme, «Doldun mu?» deriz. Cehennem, «Daha var mı?» diye karşılık verir."*

Âyet: *"Cehennemde nankörler için yer mi yoktur?"*[304]

"Ey âdemoğulları! Azaplarımı duydunuz. Kendinize gelin. Gafleti terk edin. Amel ve itâat kemerini bağlayın. Bununla kendinize iyilik edin. Kendinize acıyın. Çünkü vücudunuz zayıftır. Azabım ise çok şedittir. Fakat siz çekinmeden bana karşı günah işler ve itâatsızlık yaparsanız, ben de çekinmeden size azap ettiririm."

(Bir atasözü şöyledir: "Uyaran, kendi üzerine düşen görevi yapmış olur." Bir deyim de şöyledir: "Altta kalanın canı çıksın.")

---

299 - Enfâl, 42.
300 - A'râf, 172.
301 - Nisâ, 165.
302 - Âl-i İmrân, 182; Enfâl, 51; Hac, 10; Fussılet, 46; Kaf, 29.
303 - İbrahim, 22.
304 - Ankebut, 68; Zümer, 32.

"Ey inkârcılar, fitneciler, dedikoducular, iyilik yapmayanlar, iyiliğe bile kötülükle karşılık verenler, riya yapanlar, zekât vermeyenler, zina edenler, riba yiyenler, içki içenler, yetim ve zayıfa zulmedenler, işçisini sömürenler, iş sahibine hainlik yapanlar, nimete şükretmeyen, musibete sabretmeyenler, diken gibi kendilerine yaklaşanlara batanlar, komşularına eziyet edenler! Durumunuzu bir daha gözden geçirin."

Yirmi Sekizinci Hadis

"Ey insanlar! Amel ve ibâdete karşı nasıl gevşek davranırsınız ki, ben amel ve ibâdet eden, yararlı iş yapan, hayır ve hasenâtı seven herkes için bir cennet yarattım. Bu cennette yetmiş bin bahçe, her bir bahçede yakut ve inciden inşâ edilmiş saraylar, her bir sarayda zümrütten örülmüş yetmiş bin bölüm, her bir bölümde kırmızı altından yapılmış yetmiş bin oda, beyaz gümüşten yapılmış yetmiş bin mutfak, her bir mutfakta inci ve mercandan kesilmiş masalar, her bir masada yetmiş bin kap, her bir kapta dünyada tadı duyulmamış bir yemek, her bir yemekte yetmiş bin yemeğin birleşen tadı vardır.

Her bir sarayın türlü mücevherlerden oluşan zemini üstünde türlü renkteki ipekli halılar ve yaygılar vardır.

Her bir sarayın her bir odasında deve kuşu yumurtası beyazlığında inci gibi bir huri ve bu inci huriye refakat ve hizmet eden mercan gibi nedimeler ve hizmetçiler vardır.

Her bir bahçenin içinde yetmiş bin çeşit meyve

ağaçları ve çiçek türleri, bunların arasından akan taze süt, taze bal, taze içki ve taze su pınarları vardır."[305]

Yirmi Dokuzuncu Hadis

"Ey Âdemoğlu! Sen benim kulumsun, elindeki de benim malımdır. Ben bu maldan sadaka vermeni emrettim ve şahsî ihtiyacını gidermene izin verdim. Onun için, izni kullanırken emri ihmâl etme. Çünkü izin, emrin ifâ edilmesi karşılığında verilmiş bir ücrettir. Bu sebeple, emri ifâ etmek bu ücreti almanın şartıdır.

Bil ki, elindeki mal üç kısımdır. Bir kısmını tüketirsin. Bir kısmını dünyada bırakırsın. Bir kısmını da kendinle birlikte götürürsün. Bunlardan sana en çok faydası olan, bu üçüncü kısımdır.

Dünya için çalışman başkası için, âhiret için çalışman senin içindir.

Duâ etmek senden, cevap vermek bendendir. Bana duâ et, sana cevap vereyim. Duâ etmeden cevap beklemek yanlıştır.

Vera' gözetmek[306]*, seni yanımda değerli kılar. Vera' gözet sana ikramda bulunayım.*

---

305 - Sakın ha, bu nimetleri dünyadaki durumla kıyas ederek abartı ve mübâlağa sanmayasın. Sonsuz kudret, rahmet ve cömertlik sahibi olan Allah Teâlâ'nın mümin kulları için vaat ettiği cennette bu zikredilen şeylerin fazlası vardır, eksiği yoktur.

306 - Vera' gözetmek; haram, şüpheli ve fuzulî işlerden uzak durmaktır.

Bana hizmet et, seni kendime yakın edeyim.[307] *Beni ara, sana kendimi tanıtayım.*[308]

Ey Âdemoğlu! Fâsık emîrler, amelsiz âlimler, yalancı tüccarlar, riyakâr âbidler, kibirli zenginler, sabırsız fakirler, dinini öğrenmeyen câhiller, acımasız güçlüler gibi isen, cenneti fikir ve hayalinden çıkar."

Otuzuncu Hadis

Âyet: *"Ey iman edenler! Gerektiği kadar Allah'a karşı takva gözetin ve ancak Müslüman olarak ölün."*[309]

"Ey Âdemoğlu! Amelsiz ilim, yağmursuz gök gürültüsü gibidir. Sesi vardır, fakat yağmuru yoktur. Meyvesiz ağaç gibidir. Gövdesi vardır, fakat meyvesi yoktur. İlimsiz amel ise, yabanî ağaç gibidir. Meyvesi olsa da hamdır, acı ve tatsızdır.

Ahmak insana nasihat etmek, hayvana inci ve mercandan süs takmak gibidir. Hayvan bu süsten ne kadar yararlanırsa, ahmak insan da nasihatten o kadar yararlanır. O, kabir taşına kaval çalmak gibidir. Taş kavalın sesinden ne anlar ve ondan ne kadar etkilenirse, ahmak insan da nasihatten onu anlar ve ondan o kadar etkilenir.[310]

---

307 - Çünkü hizmetçi efendisine yakın olur.

308 - Allah Teâlâ, her ne kadar bütün açık şeylerden daha açık ise de, O'nu ancak arayanlar tanırlar. Bir kudsî hadis de şöyledir: "Ancak beni arayanlar beni bulurlar."

309 - Âl-i İmrân, 102.

310 - Nasihat kabul etmeyenler, kendilerini çok akıllı zannederler. Bu zanları da ahmak olduklarını ispatlar. Çünkü akıllı insan, her zaman kendisinden daha akıllı kimseler bulunduğunu bilir. Ve ilmini arttırmak için, her

Haram maldan sadaka vermek, ihtiyaç sahiplerinin susuzluğunu gidermek için onlara sidik içirmek gibidir.

Zikirden uzak duran gafil kimse, ruhsuz bir ceset gibidir. Ceset ruhsuz kalınca kabirdeki bozulma ve dağılma sürecini yaşar. Gafil de edep ve ahlak yönünden bu şekilde bozulur ve dağılır."

(Buna örnek mi istersin? Gâfillerin edep ve ahlakı ne hale getirdiklerini her şeyde ve her yerde görebilirsin.)

Otuz Birinci Hadis

"Ey Âdemoğlu! Beni seven, dünyayı sevmesin. Dünyayı seven de beni sevmesin. Çünkü ben bir göğüste iki kalp yaratmadım. Bir kalp ise ancak bir sevgi içindir. Beni tanımak isteyen takva sahibi olsun. Çünkü beni ancak takva sahipleri tanıyabilirler. Beni görmek isteyen, haramlardan uzak dursun. Çünkü haramlar, benimle insanların arasına giren bir perdedir. Bundan dolayıdır ki, ben en açık bir durumda olmama rağmen, günah işleyenler beni göremiyorlar.

Bana yakın olmak isteyen, ibâdet ve tâat etsin. Sevgimi kazanmak isteyen, ihlasa riâyet etsin. Kendisini meleklerime övmemi isteyen, beni çokça zikretsin.

Ey Âdemoğlu! Bana Rabbim diyorsun. Fakat benden başkasını seviyor ve benden başkasından korkuyorsun.

---

sözü dinler, her şeyden faydalanmaya çalışır. Lokman Hakîm akıllı bir kimseydi. O edebi edepsizlerden öğrendiğini söylemiştir. Çünkü edepsizlerin davranışları kendisini rahatsız ettikçe, bu davranışların kötü olduğunu anlamış ve onları kendi hayatından uzaklaştırmıştır. Ahmak olan ise, başkasının davranışlarını kötüleyip eleştirse bile, kendisi aynı davranışları tekrarlamakta herhangi bir sakınca görmez.

Halbuki samimî olsaydın, yalnız beni sever ve sadece benden korkardın. Çünkü itâat etmek gibi, sevmek ve korkmak da bana mahsusturlar. Ancak beni sevmek de iki kısımdır. Bunlar doğrudan doğruya beni sevmekle benim sevdiğim ve istediğim şeyleri sevmektir.

Tevbe ettiğini söylüyorsun. Fakat daha sözün bitmeden günah işliyorsun. Böylece kendi kendini yalanlıyor ve tekzip ediyorsun.

Ey Âdemoğlu! Fakirlikten korktuğun kadar cehennemden korksaydın, seni ikisinden de emin kılardım. Dünyaya rağbet duyduğun kadar cennete rağbet duyaydım, sana ikisini de verirdim. Sevdiklerini andığın kadar beni ansaydın, yerden göğe kadar melekler sana gıptayla bakarlardı. Dünya işine önem verdiğin kadar, ibadetine önem verseydin, iki âlemde de seni muvaffak ederdim."

Âyet: *"Onlar kendilerini Allah'ın gazabından emin mi görüyorlar? Hüsrana uğrayanlardan başkası kendisini bundan emin görmez."*[311]

Otuz İkinci Hadis

Âyet: *"Rahmânın kulları onlardır ki, yeryüzünde kibirsiz yürürler; câhiller onlarla dalaşmak istedikleri zaman, «Bizden selâm.» deyip geçerler; Rableri için gece namaz kılıp secde ederler ve şöyle dua ederler: «Rabbimiz! Cehennem azabını bizden uzaklaştır. O azap çekilebilecek bir şey değildir.»"*[312]

---

311 - A'râf, 99.

312 - Furkan, 63-65.

"Ey Âdemoğlu! Günahlara karşı sabretmek, cehennem azabına karşı sabretmekten daha kolaydır. İbadetlere karşı sabretmek, ebedî bir saâdeti kaybetmeye karşı sabretmekten daha az sıkıntılıdır.

Ey Âdemoğlu! Benim sözlerime (Kur'ân-ı Kerim'e) *karşı güvensizlik duyma. Çünkü benim sözlerimde yalan ve hile yoktur. Yalan ve hileye âciz olanlar baş vururlar. Bütün güç ve kudrete sahip, her şeye hâkim ve mâlik olan bir ilâh da âciz değildir.*

Ben seni gözümden düşürmeden evvel, sen dünyayı gözünden düşür. Ben yüzüne kapımı kapatmadan önce, sen günahları terk et. Kalbin bütünüyle çürümeden evvel, onu âhireti anmakla tedavi et. (Kalbin hastalığı dünyayı anmaktan ileri gelirse, tedavisi âhireti anmaktır. Onun hastalığı nefis ve şeytana uymaktan ileri gelirse, tedavisi Allah Teâlâ'nın emrine uymaktır. Onun hastalığı gafletten ileri gelirse, tedavisi Allah Teâlâ'yı anmaktır. Onun hastalığı kibir ve büyüklenmekten ileri gelirse, tedavisi Allah Teâlâ'ya boyun eğip O'na kul olduğunu hatırlamaktır.)

Cennete iştiyak duyanlar, hayır işlerinde gevşek davranmazlar. Cehennemden korkanlar, günahlardan uzak durmakta sıkıntı çekmezler. Yüksek derecelere ulaşmak isteyenler, nefislerini merdiven gibi kullanmakta tereddüt etmezler."

Âyet: *"Rabbinin önündeki duruşmadan heybet duyup nefsini heveslerden çeken kimsenin yeri cennettir."*[313]

"Ey Âdemoğlu! Ölümden korkuyorsun. Halbuki, en

313 - Nâziât, 40.

büyük ölüm beni anmak ve sevmek yeteneğini kaybetmektir.

Abdestli olmak, musibetlere karşı bir kalkandır.

Bilenlere danışmak,yanlış iş yapmaya karşı bir güvencedir."

Âyet: *"Bilmiyorsanız, bilenlere sorun."*[314]

Hadis: *"İstişare eden, zarar etmez."*[315]

Hadis: *"Kendisiyle istişare edilen, doğruyu söylemekle mükelleftir."*[316]

Otuz Üçüncü Hadis

"Amelinde riya yapan bir kimse, altı delik bir kapla su taşıyan gibidir. Su boşalır ve taşıyanın yorgunluğu karşılıksız kalır. Ben ancak hâlis olarak benim için yapı-

---

314 - Nahl, 43; Enbiyâ, 7.

315 - İstişare etmek, her zaman başkasının fikrini kabul etmeyi gerektirmez. Bazen istişare insanın kendi fikrinin daha doğru olduğu kanâatini de oluşturabilir. Bu anlamda olmak üzere, "Kadınlara danışın ve fakat dediklerinin tersini yapın." sözü söylenmiştir. Çünkü kendi alanlarında erkekler kadınlara göre daha tecrübeli ve daha birikimlidirler. Fakat, buna rağmen, onlarla istişare etmeleri tavsiye edilmiştir. Çünkü bu, hem onları saymak, hem istişareye alışmak, hem onların kendilerinden daha isabetli bir görüşe sahip olduklarına ihtimal vermek gibi güzel manaları taşır. Fakat her şeye rağmen bu söz sahih bir hadis değildir. Çünkü Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, gerektiğinde hanımlarına danışmış ve onları haklı bulduğu zaman sözlerine uymuştur.

316 - Bu mükellefiyet ve mecburiyetten dolayı, ihtiyaç sınırını aşmamak şartıyla gıybet etmek câiz görülmüştür. Fakat bazı sahte dindarlar, hiç lüzum yokken Müslümanları çekiştirip etlerini yerken, kendileriyle bir kimsenin ahlak, dürüstlük ve güvenirliği hakkında danışıldığı zaman, "Efendim, ben gıybet etmem. Bir şey diyemem." derler. Hakikî dindarlık ne kadar güzel ve alımlı ise, sahte dindarlık da o kadar çirkin ve zavallıdır.

lan ameli kabul ederim. Bu şekilde amel edenlere ne mutlu!

Ey Âdemoğlu! Bir musibete uğradığın zaman, «Musibet, sâlih kimselerin şiarı ve kaderidir.» deyip teselli bul ve onunla sevin. Seni baştan çıkaran bir nimet bulduğun zaman da, «Nimet bir cezadır.» deyip irkil ve ondan kurtulmaya çalış.

Şeytanın sana yaklaştığını hissettiğin zaman, «Euzu billâhi mineş-şeytânir-recim» deyip onun şerrinden bana sığın."[317]

Âyet: *"Şeytandan sana bir dürtme gelirse, Allah'a sığın. O işiten ve bilendir. Takva sahiplerine şeytandan bir tayf dokunduğu zaman, onlar bunun şeytandan olduğunu anlar ve kendilerine gelirler. Şeytana kardeş olanlar ise, onun tarafından dalalete sürüklenirler, kendileri de ona boyun eğerler."*[318]

Âyet: *"Kur'ân okuduğun zaman, recmedilmiş şeytandan Allah'a sığın. Onun iman eden ve Rablerine tevekkül eden kimseler üzerinde bir etkisi yoktur. Onun etkisi onu sahiplenen ve onun sözüyle küfür ve şirki benimseyen kimseler üzerindedir."*[319]

---

317 - Bu sözün manası; "Taşlanmış ve kovulmuş olan şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım."dır.

318 - A'râf, 200-202. Not: Bu âyetlerden de anlaşıldığına göre, müminler yaptıkları veya yapmak istedikleri işleri iyice tetkikten geçirirler, içlerinde bir şeytan oyunu ve hilesi olup olmadığını anlamaya çalışırlar ve bir yanlışlık varsa, ondan geri dönerler. Fâsık ve fâcirler ise bu gibi şeylere aldırmazlar, onlar bostana giren dana gibi ezip geçerler ve oynatılan ayı gibi şeytanın dürtüsüyle amuda kalkıp oynarlar.

319 - Nahl, 98-100.

"Elindeki mal benimdir. Benden gelmiştir ve bana dönecektir. Senin bundaki kazancın ise bana şükretmektir. Şükretmediğin takdirde, maldan dolayı bir kazancın yoktur, onun ağırlığınca zararın vardır. Şükürle birlikte üç görev de sana yüklenmiştir. Bunlar zekât vermek, fakirleri gözetmek ve âile fertlerini geçindirmektir. Bu görevleri yerine getirmediğin takdirde, seni âleme ibret ederim.

Ey Âdemoğlu! Komşularının hakkı da âile ve çocuklarının hakkı gibidir. Bunların hakkını da gözetmedikçe, sana rıza gözüyle bakmam.

Ey Âdemoğlu! Kendin gibi âcizlere güvenme. Seni bunlara bırakırsam, onlar seni ayakta tutamazlar. (Çokları da tekmeleyip devirmeye ve üstüne çıkıp seni ezmeye kalkarlar.)

Kimsenin üzerinde büyüklük ve kibir taslama. Çünkü hepinizin başlangıcı bir su damlası, sonu da kabirde çürüyen bir cesettir. Hiçbir değeri bulunmayan bu şeylerle büyüklenmek akıl işi değildir.

Gözlerinle harama bakma. Çünkü kabirdeki kurtlar, en evvel harama bakan gözleri yerler."

Âyet: *"Mümin erkeklere söyle, gözlerini harama dikmesinler, ırzlarını da korusunlar. Bu kendileri için daha temiz bir davranıştır. Allah onların ne yaptıklarını bilir. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini harama dikmesinler, ırzlarını korusunlar, kendiliğinden görünen kısım müstesna olmak üzere, ziynetlerini teşhir etmesinler, baş örtüleriyle göğüslerini de örtsünler."*[320]

---

320 - Nur, 30, 31. Not: Allah Teâlâ bu âyetlerden ikincisinde kadınların örtünmesini emretmiş ve kısaca örtünmenin nasıl yapılması gerektiğini

"Kalbini temiz tut. Çünkü ben kalplerin içini de bilirim.

[Hesap vermek için benim önümdeki duruşunu an. Çünkü buna inanmak ve bunu anmak kötülüklerden çekip iyiliklere yöneltir."]

Otuz Dördüncü Hadis

"Ey Âdemoğlu! Bana hizmet et. Çünkü hizmet edilmesi gereken hakikî efendi benim. Sen bu hakkımı bilip bana hizmet edersen, hem seni severim, hem de başkasını sana hizmet ettiririm. Ben istediğimi yaptırma gücüne de sahibim.

*Bana kulluk etmeyi kendine ağır bulma. Çünkü **ben aziz bir Rab, sen ise zelil bir kulsun.**[321] Sen bana kulluk*

---

de belirtmiştir. Kadının örtünmesi, büyük çapta fitneyi, gayr-i meşru işleri, tecavüz ve tacizleri önler. Açıklık ise bu şeylere sebebiyet verir. Her gün meydana gelen ve bir kısmı basın ve yayına da yansıyan çok sayıdaki tatsız ve çirkin olaylar bunun böyle olduğunu açıkça gösteriyor. İnkâr edilmesi mümkün olmayan bu olaylar ortada iken, örtünün aleyhinde tavır almak Allah Teâlâ'nın emrine saygı duymamanın yanında, insanlara da acımamak, onların perişan olmalarından, ev ve ocaklarının sönmesinden zevk ve lezzet almak olur. Bu şekilde zevk ve lezzet almak ise kalp ve vicdanın çürümüş olduğuna delildir.

321 - Ben medresede okurken, zengin bir hemşehrimiz büyük camiye bir minare yaptırdı. Bu, ilçemizde yapılan ilk minareydi. Minarenin inşaatı tamamlanınca, sıra onun kapısındaki taşın yazısını yazmaya geldi. Ne yazalım diye düşünülürken, kendisi inşaata nezaret eden hocamıza; "Taşa, «Bu minareyi zelil bir kul yaptırdı.» diye yazın." dedi ve dediği bu cümle yazıldı. Şimdi bu olayı hatırlarken, çoktan vefat etmiş olan o zatın bu olayda sergilediği ihlasa tekrar hayranlık duydum. Çünkü genelde bu türlü hayırları yapanlar, kendilerini teşhir etmeyi de ihmal etmezler. Bunlara riya yapıyorlar diyemeyiz, fakat ihlas ruhundan uzak oldukları da bir gerçektir. Hayırlar ve ibadetler kendi kendine, "Ben bir zelil kulum." diyenlere zevk ve lezzet verir ve onları yükseltir.

edersen değer kazanırsın. Aksi takdirde hiçbir şey değilsin.

Ey Âdemoğlu! Seni en çok sevenler bile, senin işlediğin günahların kokusunu duysalardı, senden nefret ederlerdi. Senin en yakın dostların kalbindeki kötü niyetleri bilselerdi, senden yüz çevirir ve seni yalnız bırakırlardı.[322] *Sen ise, üstüne gerdiğim örtüden yararlanarak günah işliyor, kalbinde bu kötü niyet besliyor ve buna rağmen kendini iyi bir durumda sanıyorsun. Sen gemisi batmış ve kendisi bir tek tahta üzerinde boğucu dalgalar arasında kalmış bir kimse gibisin. Kötülük ve günahların dalgalı bir deniz, az ve eksik olan amellerin ise batan gemiden geriye kalan bir tahtadır."*

Otuz Beşinci Hadis

"Ey Âdemoğlu! İyiliklerimi hatırla. Ben günahlarını kullarımdan saklarım. Onları sana medh ve sena ettiririm. Halbuki bunlar, benim senden bildiklerimi bilseler, sana selâm bile vermezler. Sana sağlık ve âfiyet verdim. Seni başkalarından müstağni, başkalarını sana muhtaç kıldım.

---

322 - Bu satırları yazarken, telefonda arayan bir uzak dost, bana memleketimizde bazı kimselerin ahlaksızlıkta akıl almaz derecede ileri gittiklerini söyleyerek iliklerime kadar bana dokunan çarpıcı bazı örnekler verdi. Ben bunları dinledikten sonra ona şunu söyledim: "Allah Teâlâ, Müslümanlara çevrelerine göz kulak olma görevini vermiş, emr-i maruf ve nehy-i mümkeri farz kılmış, kötülükleri ve kötüleri sevmemelerini, kötülükleri güçleri nisbetinde önlemeye çalışmalarını ve iflah olmaz kötülerle her türlü beşerî ve medenî ilişkilerini kesmelerini emretmiştir. Fakat, günümüzün Müslümanları kendilerine yüklenen bu kabil görevleri kendileri için görev saymazlar. Bundan cesaret eden reziller de rezilliği utandıran rezillikler yapmakta bir sakınca görmezler.

Sana zarar ve eziyet verilmesini önledim.[323] ***Bütün bu nimetlere şükret ve bunlardaki iyilik ve ihsanımı idrâk et.***

---

323 - Bir zat çok yerinde bir tespitle şöyle demiştir: "İnsanlar vaktiyle gül idiler, şimdi ise diken olmuşlardır." İnsanlar diken haline geldikleri için, onların varlığından ve yakınlığından korku, sıkıntı ve eziyet duyulur. Halbuki, gül olsalardı, sevilirler ve yakınlıklarıyla sevinç ve mutluluk duyulurdu. İnsanların dikenleşmiş hali Nuh aleyhisselâmın da sabrını taşırmış ve bu melek huylu peygamber, sonunda kendisini zaptedemeyip onlar için şöyle beddua etmiştir: "Rabbim! Bu sapıtmış inançsızlardan yerde tek bir kimse bırakma. Çünkü bunları bırakırsan, kullarını bozup ifsad ederler ve kendileri gibi fasık ve inatçı inançsızlar doğururlar."

İnsanlar neden mi diken haline geldiler? İmandan uzaklaştıkları, Allah korkusunu kaybettikleri ve O'nun rızasını aramayı akıllarından çıkardıkları için. İnsanlar durup dururken de bu hale gelmediler. Onları bu çizgiye getirmek için yoğun bir çapa sarfedildi. İnsan bazen mecburen düşünür. Acaba bu çabayı gösterenler neden bunu yaptılar? Bunlar hakikaten insanlık düşmanı mıydılar? Yoksa küfür ve imansızlığın aldatıcı cazibesine mi kapıldılar? Eğer sebep bu ikincisi ise, gelinen karanlık nokta ve ortaya çıkan kötü sonuçlar küfür ve imansızlığın cazibesini bozmuş ve onun çirkinlerden çirkin olan yüzünü ortaya çıkarmıştır. Sırça köşkte ve hayal ülkesinde yaşamayan herkes, toplumla kısa bir ilişkiye girdiği zaman küfür ve imansızlığın vicdanları nasıl bozduğunu, ahlâkı nasıl tahrip ettiğini, beşerî ilişkileri ne türlü ifsat ettiğini, aile ve toplumda ne büyük sorunlar, rahatsızlıklar ve olumsuzluklar meydana getirdiğini ve insanları batıp kanatan birer diken haline getirdiğini açık seçik görür. Fazilet hissi Allah korkusundan ileri geldiği için, bu korkunun kalkması sonucunda bu his de ölmüştür. Beşeriyet yırtıcılıkta canavar derecesine inmiş, şefkat ve merhamet kalmamış, hak ve hukuka saygı kökten bitmiş, sevgi dedikleri şey de uçkurdan aşağı bir yere kaydırılmıştır. Bir zaman, "Hakiki mürşid ilimdir." denilmiş, fakat, ilmin yolu takip edilmemiştir. Çünkü ilim hatadan sakınmayı emrettiği gibi, hata olduğu ortaya çıkan tutumdan dönmeyi de emreder. Buna göre eğer ilmin yolu tutulsaydı, hak ve hukukun teminatı ve güvencesi olan iman takviye edilecek ve ona karşı yürütülen husumet küfür ve inkâra yöneltilecekti. Diyelim, bir müddet bir hata yapıldı, bu durumda da ilmin yolu, hata tevil kabul etmez ve saklanmaz biçimde ortaya çıktıktan sonra ondan dönüş yapmak ve onun tahribatını tamir cihetine gitmek gerekirdi. Fakat bunlar yapılmadı, yapılmıyor. Bunun yerine, milletin boğazından kesilen hazinenin parasıyla hapishanelerin sayısı arttırıldı, mahkemeler çoğaltıldı, ilim yuvası denilen mektepler ve üniver-

Amelini riyâdan arındır.

Çetin bir yolculuğa çıkan yolcu gibi ciddî bir azık hazırla.

En çok değer verdiğin şeylerini âhirete gönder. Çünkü, onları zâyi olmaktan kurtarmanın çaresi budur.

Ey Âdemoğulları! Katılaşan kalpleriniz hal diliyle amellerinize ağlar (Her bir kalp, benim nezâretim altında üretilen ameller bunlar mı olmalıydı, diyerek). *Amelleriniz bedenlerinize ağlar* (Bu kelli felli bedenlerden bu ameller mi sadır olmalıydı, diyerek). *Bedenleriniz dille-*

---

siteler açıldı. Bunlar oldu da ne oldu? Suçlar daha da arttı, vahşet daha da keskinleşti, sorunlar daha da çoğaldı, sonuçlar daha da beterleşti. Geçenlerde bir suçluyu yakalayıp götürürken, polislerin kollarında, "Bırakıldığım gün yine suç işlerim!" diye bağırıyordu. Aslında böyle bağıran yalnız bu kişi değildi. Cehennem azabına inanmaz ve güçlü olan Allah Teâlâ'nın gazabına çarpılmaktan korkmaz hale getirilen bütün bu cemiyet ve toplum aynı şekilde bağırıyordu. Çünkü herkes o câni gibidir bu toplumda. Güç buldukça suç işler, fırsat yakaladıkça kötülük yapar, gözü kestikçe hak ve hukuk yer, vahşet sergiler, diken gibi yaklaşana batar.

Ne kadar isterdim ki, Allah'a ve O'nun Resûlü'ne iman ettim diyen ve namaz kılıp kırık dökük dinî vecibeleri yerine getiren insanları bu vahşet tablosundan istisna edeyim. Elbette ki, istisna edilecek bir miktar hakikî mümin vardır. Lâkin bunların sayısı o kadar azdır ki, insana, "Bir çiçekle bahar gelmez." sözünü söyletir. Bunların dışındakiler de aynı ahlaksızlık, hukuksuzluk ve faziletsizlik çamuruna batmışlardır. Çünkü küfür ateşiyle olmasa bile dumanıyla ve gazıyla bunları da bozup kömüre çevirmiştir. (Nuh, 26, 27)

Kaldı ki, bu dünyada insana zarar ve eziyet verebilen unsurlar yalnız insanlardan ibaret de değildir. Hayat sanki mayın döşenmiş bir tarla gibidir. Her an insanın ayaklarının altından bir mayın patlayabilir. Fakat Allah Teâlâ, istediği kulunu hem insanların, hem de diğer unsurların şer, eziyet ve gailesinden korur ve kurtarır. Bu da O'nun lütuf ve keremidir. Bu hususa işaret edilen bir âyet-i kerimde de şöyle buyurulmuştur: *"İnsanın önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu koruyan muhâfız melekler vardır."* (Ra'd, 11) Bu âyetten anlaşıldığına göre, demek ki, insanın önünden ve arkasından ona saldırmak ve zarar vermek isteyen şeytan, cin, insan ve diğer unsurlardan muzır yaratılar vardır. Allah Teâlâ, insanı bunların şerrinden korur.

rinize ağlar (Bu söz ustası dillerden bu yalanlar, bu çarpıtmalar, bu fitneler mi hâsıl olmalıydı). *Dilleriniz gözlerinize ağlar* (İlâhî sanatları teftiş ve tetkik için verilen gözler bu yükseltici işi bırakıp nefse pezevenklik mi yapmalıydı, diyerek). *Ve siz bu matemin içinde, işlediğiniz günahlara sevinip gülersiniz!*

Ey Âdemoğlu! Ben kendisinden başka ilâh bulunmayan Allahım. Bana ibadet et ve şükret. İnkâr ve nankörlük etme.

Benim sâlih kullarıma düşmanlık edenler, bana düşmanlık etmiş olurlar.

Benden başka yardımcısı bulunmayan bir kuluma zulmedene kızgınlık ve gazabım çok şiddetlidir. Verdiğim rızka kanâat eder ve izin verdiğim helâlle yetinirsen, sana bereket ve huzur veririm.

Bana hizmet edene dünyayı hizmet ettiririm."

Otuz Yedinci Hadis

"Ey Âdemoğlu! Kendin için istediğin şeyi başkaları için de iste. Onların sana yapmak istediğin iyiliği sen de onlara yap.

Ey Âdemoğlu! Cesedin ağır (ibadette tembel), *dilin hafif* (çenen düşük), *kalbin katıdır.*

Ey Âdemoğlu! Akıbetin ölmektir. Ölüm gelmeden ona hazır ol. Ölümün kendisi için hazır olanla hazır olmayan için aynı olmadığını anla.

Ey Âdemoğlu! Seni kör yaratsaydım, göz için hasret çekerdin. Kulaksız bıraksaydım, kulak için acı çekerdin. Dilsiz ve elsiz yapsaydım, bunlar için ağlardın. Yanında

değerleri bu derece büyük olan bu nimetleri verdiğim için neden bana şükretmiyorsun? (Halbuki, her an bunları tekrar geri de alabilirim.)

Ey Âdemoğlu! Ben dünyanı kefaletim altına almışım. Âhiretini ise senin gayretine bırakmışım. Bu sebeple, dünyan için değil, âhiretin için endişe duy ve amelinle onu kazanmaya çalış.

Ben sana rızık verdikçe, sen de benim emrime uy.

Bugün benden yarının rızkını isteme. Ben de bugün senden yarının ibadetini istemiyorum.

Benden rızkın azıyla yetin, ben de senden amelin azıyla yetineyim.

Amelin az iken, benden çok rızık isteme.

Ey Âdemoğlu! Bu dünyanın bir değeri bulunsaydı, onu mükâfât olarak peygamberlerime verirdim. Çünkü benim için en çok ibadet eden, en çok hizmet eden ve bana en yakın olanlar bunlardır. Bunlar, beni kullarıma tanıttılar, onları bana ibadet etmeye davet ettiler ve benim indirdiğim vahiy ve dini tebliğ edip anlattılar.

Ey Âdemoğlu! Ölüm kapına dayanmadan önce, ondan sonrası için amel et. Günahlarından dolayı bir müddet karşılık görmemek seni aldatıp cesaretlendirmesin. Bunların karşılığı mutlaka verilecektir. Günün aydınlık ve güneşlik olması sana gecenin karanlık ve soğukluğunu unutturmasın. Dünyanın genişliği kabir çukurunu hayalinden silmesin.

Ey Âdemoğlu! Aklın varsa, ileride pişman olacağın yanlışlıkları yapma. Elinden alınacağı kesin olan şeyleri sahiplenme. Sana üzüntü getirecek şeylere sevinme.

Ey Âdemoğlu! Sana ihtiyacından fazla mal verdimse, ondan muhtaç olanları faydalandır. Bunu yapmazsan, o malı başına belâ ederim.

Ey Âdemoğlu! Benden merhamet görmek istersen, sen de merhamet göster. Çünkü bir kimse kullarıma karşı nasıl davranırsa, ben de ona karşı öyle davranırım.

Ey Âdemoğlu! Dünya yüzüne güldüğü zaman ölümün sert yüzünü düşün. Günaha heveslendiğin zaman, ateşin şiddetini düşün. Haram bir mal kazanmak istediğin zaman, hesabın ağırlığını düşün. Yemeğe oturduğun zaman, açları düşün. Zayıfa zulmetmek istediğin zaman, benim onunla beraber olduğumu düşün. Bir sıkıntıya duçar olduğun zaman, benim onu giderebileceğimi düşünüp «lâ havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm» zikrini söyle. Hastalandığın zaman, şifanın bende olduğunu düşünüp çokça sadaka ver. Bir musibete uğradığın zaman, kadere teslim olmak gerektiğini düşünüp «İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn.» âyetini oku."[324]

Otuz Sekizinci Hadis

"Ey Âdemoğlu! Hayır işle. Çünkü hayır cennete götüren kılavuz ve cennetin kapısını açan anahtardır.[325] *Şerden sakın. Çünkü şer cehenneme götüren kılavuz ve cehennemin kapısını açan anahtardır.*[326]

---

324 - Bakara, 156.

325 - Hayır; doğru olan ve başkalarına fayda sağlayan her türlü iştir.

326 - Şer, hayrın aksi olup doğru olmayan ve başkalarına zarar veren iştir.

Bil ki, yakın bir tarihte bina ettiğin şeyler yıkılacak, bir araya getirdiğin şeyler dağılacak, ömrün son bulacak ve cesedin kabre emanet edilip orada çürüyecektir. Biriktirdiğin mal vârislere kalırken, pişmanlığı seninle gelecek ve hesabı sana sorulacaktır. Kabirde arkadaşın amelin olacaktır. Orada rahat etmek için, birlikte iyi amel götür.

Benden sana ne gelirse rıza göster. Çünkü ben kulum için kötü olan şeyi yapmam. Kötü olan onun kendi ameli ve amelinin sonuçlarıdır.

Ey Âdemoğlu! Gülerek günah işleyenleri ben ağlayarak cehenneme atarım. Benim korkumla ağlayanları ise gülerek cennete koyarım.

Ey Âdemoğlu! Hesap verirken, nice zenginler dünyada fakir olmuş olmayı temenni ederler. Nice nimet görmüş kimseler, musibet görmüş olmayı dilerler. Nice cebbârlar, mazlum ve mağdur yaşamış olmayı isterler.

Nice tatları ölüm acılaştırır, nice mutlulukları kabir azaba çevirir, nice hüzünleri gayr-i meşru sevinçler doğurur.

Ey âdemoğlu! Önünde yalnız ölüm bulunsaydı, gafletten uyanman için yeterli sebepti. Halbuki, ölümden sonra ondan daha şiddetli şeyler vardır.

Ey Âdemoğlu! Hüznü dünya için değil, hayır ve amelinin azlığı için duymalısın. Sevincin de dünya için değil, hayır ve amele muvaffak olduğun için olmalıdır. Hüzün ve sevincin icad sebepleri bunlardır.

Ey Âdemoğlu! Daha ne zamana kadar, güneş gibi açık olan gerçekleri görmemek ve anlamamak için ısrar edeceksin. Daha ne vakte kadar gözlerin varken görmeye-

cek, kulakların yerindeyken duymayacak ve aklın başındayken düşünmeyeceksin? Bilmez misin, ben cesedini topraktan yarattım ve onu tekrar senden alıp toprağa çevireceğim. Onun için, cesedine değil, ruhuna hizmet et; cesedin yerine ruhunu güzelleştir; cesedinin keyfi yerine ruhunun mutluluğu için çalış.

Bil ki, ben bir kulumu seversem, ona dünyanın ayıplarını göstererek kendisini âhiret yoluna sevk ederim ve ona cennet ehlinin amelini yaptırırım. Ben bir kulumu sevmezsem, o zaman da ondan dünyanın ayıplarını gizleyerek onu dünya yoluna iter ve ona cehennem ehlinin amelini işletirim.

Ey Âdemoğlu! Gölge dünya hayatı için ibretli bir misâldir. Gölge varken, biraz sonra kaybolur ve hiç olmamış gibi bir hal alır. Dünya hayatı da bunun gibi yok olur ve izleri silinir.

Ey Âdemoğlu! Seni yaratan benim. Sana rızık veren benim. Seni yaşatan benim. Seni öldüren benim. Seni tekrar dirilten benim. Seni hesaba çeken benim. Senin hakkında karar veren benim. Seni cennete gönderip ebediyen mutlu eden de, cehenneme gönderip ebediyen azaplara mahkûm eden de benim. Bütün bunlar açıkken, beni unutmak, bana karşı itâatsızlık ve nankörlük etmek hangi akıl ve mantıkla izah edilebilir.

Ey Âdemoğlu! Şeytan seni yarınların için endişelendirmesin. Çünkü yarınların için de ben senin için yeterliyim. Şeytan hal-i hazırdaki nimetleri sana unutturmak ve seni şükürden menetmek için, gelecekte muhtemel olan hayalî olumsuzları aklına getirir ve bunlarla gözünü per-

deleyip bakışlarını bulandırır. Ancak bunlar varsayımlar ve gerçek olmayan tasavvurlardır. Gerçek olan ise şimdiki halindir. Şimdiki haline bakarak bana şükret.

Ey Âdemoğlu! Akıbeti ölüm olanın sevinci sınırlı olmalıdır. Evi kabir olan kendisini dünya evinde misafir görmelidir.

Şunu bil ki, şükrettiğin ve hakkını edâ ettiğin az bir mal (ve her hangi bir nimet), *şükretmediğin ve hakkını edâ etmediğin çok maldan* (ve diğer nimetlerden) *daha hayırlıdır.*

Senin için en yararlı olan şey, önünden âhirete gönderdiğin şeydir. En hayırsız olan şey ise, ardından dünyada bıraktığın şeydir.[327]

Ey Âdemoğlu! Sen bana şükür ve itâat edersen, ben korkunu giderir, kederini dağıtır, kalbini rahatlatır, işini kolaylaştırır, elini güçlendirir, çalışmanı bereketlendirir, seni sevindirir ve sonunu hayır ederim. Ben bu vaadimi bütün kitaplarımda tekrarladım ve bütün kullarıma duyurdum."

Âyet: *"Bu hususlar, ilk sahifelerde, İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde de bildirilmişlerdir."*[328]

---

[327] - Tabiatiyle, sadaka, vakıf ve âilenin zorunlu ihtiyaçları bundan hariçtir. Allah Resûlü'nün ifâdesiyle, öldükten sonra insan için sevabı devam eden ameller vardır. Bunların başında sâlih bir evlâdın duası, ilim hizmeti ve câri sadaka gelir.

[328] - A'lâ, 18, 19.

KURALLAR VE EDEPLER

Allah Teâlâ, bizim üzerimize ve senin üzerine yakınlığının rüzgârını estirsin; bize de, sana da sevgisinin şarabını içirsin.

A) Kurallar

Kural, bir çok ayrıntıyı içeren öz ifade demektir. Akılda kalması için, biz burada açıklamalara girişmeden on kural zikredeceğiz. Bu kurallar, yolculuğumuzun kılavuzları ve yolumuzun işaret taşlarıdırlar.

Birinci Kural Niyettir

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Herkes için ancak niyetinin karşılığı vardır."

Niyet karar vermektir. Bu kararın sâdık, ısrarcı ve kalıcı olması lâzımdır. Niyetin sâdık olması, fiile teşebbüs etmektir. Israrcı olması, engeller önünde gevşememektir. Kalıcı olması ise, nefse çekici gelen gelişmeler karşısında yön değiştirmemektir. Bu tıpkı Allah Teâlâ rızası için bir işe başlarken, onun dünya için de sonuç verebilme derecesine gelmesi halinde, dünyaya yönelmemek ve çalışmasını bu yöne çevirmemektir.

Niyet bu özelliklere sahip ise, tek başına da sâlih bir ameldir.

İkinci Kural Amel ve Uygulamadır

Niyet amel ve uygulama içindir. Bu sebeple, niyetten sonra amel ve uygulamaya geçmek lâzımdır. Niyeti amele uygularken, bunu Allah Teâlâ'yı görürcesine yapmak gerekir. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ'yı görürçesine O'na ibadet et. Sen O'nu hakikaten göremesen de, O seni görür."

"Altın ve gümüşe tapan helâk olmuştur." Altın ve gümüşten maksat, dünya çıkarıdır. Dünya çıkarı için amel edenler helâk olmuşlardır. Onun için, sadece Allah Teâlâ için çalışmak,O'nun için iş görmek ve O'na tapmak lâzımdır. O'nun için olmayan işlerden uzak durmak ve O'ndan başkası için olmaya başlayan işlerden uzaklaşmak gerekir.[329] Allah Teâlâ'nın rızasını ararken, kendi nefsinin hevesini ve başka insanların tatminini buna ortak etmekten ve bunları amelin sebepleri arasına katmaktan sakınmak lâzımdır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah ile dostça mülaki olmak isteyen bir kimse, sâlih (meşru ve yararlı) *amel işlesin ve Rabbinin ibâdetine ortak katmasın."*[330]

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da şunları söylemiştir:

---

329 - İslâm dininde "Allah için olan işler" kavramı çok geniş bir kavramdır. Doğrudan doğruya âhirete yönelik olan ibadetler bu kavrama dahil olduğu gibi, meşru olan ve Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak için yapılan bütün dünya işleri de buna dahildir. Allah Teâlâ'nın rızası ise, dinin prensiplerine uygun olan işleri yapmakla kazanılır.

330 - Kehf, 110.

"Kişinin kendisini ilgilendirmeyen işleri terk etmesi onun müslümanlığının güzelliğindendir."[331]

"Seni doğru olup olmadıkları konusunda şüphelendiren işleri terk et. Doğru olduklarında şüphe bulunmayan işleri yap."

Amel ve uygulamayı bu çizilen çerçeve içinde yapan bir kimse, ondan beklediği sonucu alır. Bu sonuç Allah Teâlâ'nın rızası ve O'na yakınlıktır. Allah Teâlâ'nın rızasını ve yakınlığını kazanan bir kimse de artık dünya insanı değil, dünyada bir âhiret insanıdır. Bu kimse burada bir garip ve bir misafirdir. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm buna işaret ederek şöyle buyurmuştur:

"Dünyada garip ve yolcu gibi ol ve kendini kabir ashâbından (ölmüşlerden) *say."* Bu duruma gelmiş olmanın bazı alâmetleri vardır. Bu alâmetlerden birisi, az tüketmek ve azla yetinmektir. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Âdemoğluna yemek konusunda sırtını dik tutacak birkaç lokma yeterlidir." Yemek için verilen bu ölçü bir misâldir. Bu sebeple onu bütün ihtiyaçlar için kullanmak lâzımdır.

---

331 - Eminim ki, bu hadis-i şerifi dinleyen veya okuyan kimselerle onu anlatan bir kısım hocalar onu yanlış anlıyorlar. Bunlar zannediyorlar ki, bir işin kişiyi ilgilendirmesi veya ilgilendirmemesi, onun nefis ve çıkarıyla ilgilidir. Halbuki, ölçü kesinlikle bunlar değildir. Ölçü, dinin emirleridir. Onun için, din kişiye hangi işlerde emir ve görev vermişse, o işler onu ilgilendiren işlerdir. Bunların dışındakiler de onu ilgilendirmeyen işlerdir.

Söz konusu hadis-i şerifi yanlış anlayan bir kısım Müslümanlar, kendi ticaretleriyle ibadetlerini ilgilendirmeyen hiçbir işe ilgi duymazlar ve etraflarında olup biten şeylere karşı, "Neme lâzım!" deyip kendi özel hayatlarına çekilirler. Halbuki neme lâzım denilen işlerden bazıları herkese lâzım."

Alâmetlerden birisi de, helâl olmayan şeylere istek duymamaktır.

Garip olmanın gereği, kendisini ilgilendirmeyen işlerle ilgilenmemektir. Yolcu olmanın gereği, yolunda olmak, bir yere takılıp kalmamaktır.

Kendini ölmüş görmenin gereği de, dünya için değil, kabir ve ötesi için lâzım olan şeylere tâlip olmaktır.

Üçüncü Kural, Hakka Muvâfakat Etmektir

[Hak, Allah ve Resûlü'nün sözleridir. Bu sebeple hakka uymak ve ona bağlı kalmak isteyen bir kimse, bu sözlerin dışına çıkmamak ve onlara ters düşmekten sakınmak durumundadır.] karşı karşıya gelmek durumundan sakınmak lâzımdır. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Kendi nefsini benim getirdiğim esaslara uydurmadıkça biriniz iman etmiş olmaz."[332] Buna göre, iman etmiş olmak için, bütün duygu, düşünce, amel ve emellerini bu esaslara uydurmak zorunludur. Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyurulmuştur:

"Hayır, Rabbine yemin olsun, onlar kendi aralarındaki meselelerde senin verdiğin hükme uyup buna tam teslimiyet göstermedikçe iman etmiş olmazlar."[333]

---

332 - Buradaki nefis, insana âit olan her şey demektir. Böyle olunca da o, kişiye âit olan fikirler, görüşler, davalar, kavgalar, çıkarlar, hevesler, istekler, şehvetler, işler ve ilişkiler anlamındadır.

333 - Nisâ, 65.

Dördüncü Kural, Bid'atlardan Sakınmaktır

Bid'at, Kur'ân ve Sünnette yeri olmadığı halde dine sokulan şeylerdir. Bu şeyler de inanç ve amele müteallik olmak üzere iki kısımdır. Bu şeylerin dinden oldukları iddia edilir, fakat sağlıklı bir şekilde onları dinin esaslarına dayandırmak mümkün değildir. Akîde, ibâdet ve amelin içine sokulan bid'atlar, dini bozan zararlı unsurlardır. Dine açıkça muhâlefet etmeyen bir kısım insanlar, bid'atlar yoluyla bilerek veya bilmeyerek ona muhâlefet ederler. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Allah, bid'at sahibinin amel ve ibadetini kabul etmez."

"Her türlü bid'at dalalettir ve ateştedir."

"Sevâd-i a'zam'a, yani benim ve ashâbımın yoluna uyun."

Bid'atın karşıtı ittibâ'dır. Bid'at uydurmak, ittibâ ise uymaktır. Kur'ân-ı Kerim'de ittibâ'ı emreden çok âyet-i kerimeler vardır. Örnek olarak birkaç tanesi şöyledir:

"Ansızın size azap gelmeden önce, Rabbiniz tarafından size indirilen en güzel dine ittibâ edin."[334]

"Rabbiniz tarafından size indirilene ittibâ edin. Hiç aklınızı çalıştırmıyor musunuz?"[335]

---

334 - Zümer, 56.

335 - A'râf, 3. Not: Aklınızı çalıştırıp anlamıyor musunuz ki, Rabbiniz tarafından size indirilen dine uymak hem zorunlu, hem doğru, hem de faydalıdır. Bunun dışında başka şeylere uyduğunuz takdirde, Allah'ın azabından sizi kim kurtarır? Ve O'nun rahmetini size kim temin eder. Bu soruları tatminkâr bir şekilde cevaplamadıkça, Allah Teâlâ'nın dini dışında bir şeye

"Bu indirdiğimiz mübârek bir kitaptır, ona ittibâ edin. Ona ittibâ ederseniz size merhamet edilir."[336]

"Allah'a iman edin ve O'na iman eden ümmî peygambere ittibâ edin. Bunu yaparsanız, hidayet bulursunuz."[337]

"Benim müstakîm olan yolum budur, ona ittibâ edin. Ona ittibâ ederseniz kötü akıbetlerden korunursunuz."[338]

Beşinci Kural
Yapılması Gerekeni Geciktirmemektir

Bir amel ve ibâdetin vakti gelince, onu vaktinde ifâ etmek lâzımdır. Çünkü onun manası, ruhu ve faydası o vaktin içindedir. Bu sebeple, vaktinin dışına çıkarılan bir amel ve ibâdet ruhundan ve özünden soyutlanmış olur. Posa haline gelmiş olan böyle bir amelin de değeri olmaz. Vakitle kayıtlı olan amel, köküne bağlı olan yeşil bitki gibidir. Kökünden koparılan bitki canlılığını kaybettiği gibi, vaktinden tehir edilen bir amel ve emir de böyle cansızlaşır. Bir emri ilk vaktinde ifâ etmeye çalışmak, bu işte içten olmaya delâlet eder. Bundan dolayı, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Musa'nın şöyle dediği nakledilmiştir:

"Rabbim! Rızanı kazanmak için acele ile geldim."[339]

---

uymayı akıl kesinlikle reddeder. Fakat, insanların çoğu akıllarına göre değil, nefislerine göre hareket ederler. Nefis ise kördür ve eline ne tutuşturulursa onu tutar.

336 - En'âm, 155.

337 - A'râf, 158.

338 - En'âm, 153.

339 - Tâhâ, 84.

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da şöyle buyurmuştur:

"En efdal namaz ilk vaktinde kılınan namazdır."

"İbadetleri tehir edenler helâk olmuşlardır."

Öyleyse, Allah Teâlâ'nın her türlü emir ve farzını ilk vaktinde yerine getirmeye çalışmak ve bunun için güçlü bir irade geliştirmek lâzımdır.

Altıncı Kural Aczini Bilmektir

Aczini bilmekten maksat, tembelliğine mazeret bulmak değil, yaptığı işleri Allah Teâlâ'nın kudreti ve yardımıyla yaptığını düşünmektir. Gerçeğin ifadesi olan bu düşünce hem kibri önler, hem de şükre vesile olur. Bundan dolayıdır ki, başarılar gaflet ehlini şımartıp Allah Teâlâ'dan uzaklaştırırken, müninleri şükre sevk edip Allah Teâlâ'ya yaklaştırır. Aczini kabul etmemek ise, Allah Teâlâ'nın gazabına vesile olur. Kur'ân-ı Kerim'de bunun için Karun örneği verilmiş ve onun "Bu serveti ben kendi ilmimle kazandım."[340] dediği nakledilmiştir. İnsan eğer hakikaten meselâ bir serveti kendi ilmiyle kazanabilirse, onu kendi ilmiyle koruyabilmesi de lâzımdır. Halbuki, Karun ilmiyle kazandığını söylediği servetini Allah Teâlâ'nın azabına karşı koruyamamış ve bu azap gelince servetiyle birlikte kendisi de helâk olup gitmiştir. Onun akıbetini bildiren âyette şöyle buyurulmuştur:

"Bunun üzerine biz onu da sarayını da (bir yer çökmesi veya depremle) *yerin dibine geçirdik. Allah'ın bu*

---

340 - Kasas, 78.

azabına karşı ne kimse ona yardım etti, ne de kendisi kendisine yardım edebildi."[341]

Kibirden uzaklaşmak ve aczini itiraf etmek için sık sık, "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîz." zikrini okumak lâzımdır.[342]

Yedinci Kural Korku ve Ümit Halinde Olmaktır

Allah Teâlâ'dan korkmak da, O'nun rahmetini ümit etmek de vâciptir. Onun için, masûm olan melekler de Allah Teâlâ'dan korkarlar.[343] Allah Teâlâ'ya en yakın insanlar olan peygamberler de O'ndan korkmuşlardır. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur:

"Ben içinizde Allah Teâlâ'yı en çok bilen ve O'ndan en çok korkanım." Bu hadis-i şerifin de işaret ettiği gibi, Allah Teâlâ'yı bilmek O'ndan korkmayı sonuç verir. Onun için bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur:

---

341 - Kasas, 81.

342 - Bu zikrin hulâsa manası şudur: Bütün güç ve kuvvetler Allah'ındır ve Allah sayesindedirler. Bunu yazarken, onun ne demek olduğunun iyice anlaşılması için bir misâl vermek istedim. Misâl bir şeyin tıpkısı ve aynısı değildir. Fakat onu anlamayı kolaylaştırır. Misâl şudur: Cereyanla çalışan küçük ve büyük bütün cihazlarda kuvvet ve hareket vardır. Fakat bu kuvvet ve hareket kendilerine âit değildir. Onlar cereyana âittirler. Bu yüzden cereyan kesildiği zaman bu cihazlar anında stop eder, güçsüz, hareketsiz ve âciz bir hale gelirler. Bu misâlde olduğu gibi, kendisinde güç ve hareket bulunan bütün varlıklar da bu güç ve hareketin sahibi ve kaynağı değildirler. Bunlar kendileri dışında olan Allah Teâlâ emir ve iradesinin veya şöyle de diyebiliriz, güç ve kudretinin eserleridir. O iradesini geri aldığı anda bunlar da âciz ve âtıl duruma geliverirler.

343 - Nahl, 50.

"Âlimler, Allah'tan gerçek anlamıyla korkarlar."[344] Bu âyet, aynı zamanda âlimlerin olmazsa olmaz bir vasfını ve özelliğini de açıklamıştır. Bu da Allah Teâlâ'dan korkmaktır. Buna göre, âlim olmak için çok şey ezberlemek ve çok şey bilmek yeterli değildir. Bunun yanında Allah Teâlâ'dan gerçek anlamıyla korkmak da lâzımdır. Bu tespit son derecede önemlidir. Çünkü dini öğrenmek konusunda âlimlere mürâcaat etmek farzdır. Yanlış birilerine mürâcaat edip din hakkında yanlış şeyler öğrenmemek için önce âlimlerin kimler olduklarını bilmek gerekir.

Ancak, Allah Teâlâ'dan korkarken O'nun rahmetini de ümit etmek lâzımdır. Çünkü,O'nun gazabı bulunduğu gibi, rahmeti de vardır. Azap etmek ve rahmet etmek O'nun inanılması farz olan iki vasfıdırlar. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Kullarıma bildir ki, ben gafur ve rahîmim, azabım da en çetin azaptır."[345]

Allah'tan korkmamak veya O'nun rahmetini ümit etmemek amel ve davranışta da bozukluklara yol açar. Çünkü korkmayan bir kimse, bedel ödemeyeceğini düşündüğü günahları işlemekte beis görmez. Ümit etmeyen de, bir işe yaramayacağını zannederek amel ve ibadetleri, hayır ve iyilikleri yapmak için içinden gelen bir istek duymaz. Onun için bu kimselerin ara sıra yapmak durumunda kaldıkları iyilikleri de eksik, soğuk ve donuktur.

Korku ve ümidin ikisi de gerekli olmakla birlikte, duruma göre bunların dozlarını ayarlamak ve ikisinden

---

344 - Fâtır, 28.

345 - Hıcr, 49.

birine daha çok ağırlık vermek lâzımdır. İnsanları din yönünden terbiye edenlerin korku ve ümidin dozlarını ayarlama konusunda uzman olmaları lâzımdır. (Bu iş bir anlamda tansiyonu ayarlamak gibidir. Yüksek tansiyona düşük tansiyon gibi tedavi uygulamak veya düşük tansiyona yüksek tansiyon gibi yaklaşmak öldürücü olduğu gibi, korku ve ümide ters yaklaşımlar da manevî yönden öldürücüdürler.) Buna göre, değişik etkiler altında Allah Teâlâ'ya karşı korkuları azalmış olan insanlara daha fazla korku, Allah Teâlâ'nın büyük olan hakkını ifâ edememenin sıkıntısıyla bunalım derecesine gelen kimselere de daha çok ümit vermek lâzımdır.[346] Her şey olup bittikten

[346] - Geçen Cuma günü camide vaaz eden zat, gençlerin tehlikeli biçimde ihmal edildiğini ve bu yüzden dinden ve maneviyattan uzaklaştıklarını, bir parça iyi durumda olanların da anne ve babalarının onların terbiyesine verdikleri önem ve gösterdikleri ihtimama borçlu olduklarını söylemek yerine, "Efendim, çocuklarınızın üzerine fazla varmayın. Onlar gençtirler. Siz de bir zaman onlar gibiydiniz. Yaşla birlikte olgunlaştınız." gibi beni hayrette bırakan ve fena halde kızdıran sözler söyledi. Bu türlü sözler ateşin üzerine benzin dökmekten hiç farksızdır. Bu türlü sorumsuz telkinler, çocuklarının terbiye ve dindarlığı üzerinde bir parça duran anne ve babaları da bundan soğutmaktan ve yanlış yaptıkları zannı vererek onları kendi çocuklarını da diğer çocuklar gibi her türlü kötülüğe salmaktan başka bir sonuç vermez. Bu türlü yıkıcı vaaz ve nasihat vermektense, diline zincir vurup köşede oturmak çok daha iyidir. O zaman hiç olmazsa, "Gölge etme, başka ihsan istemez." sözüne uyulmuş olur.

Bu türlü yanlış telkinleri yapanlar, acaba Allah Teâlâ'nın "Ey iman edenler! Kendi canlarınızı ve ehl-u iyalinizi ateşten koruyun." âyetini bilmiyorlar mı? (Tahrim, 6) Ve bunlar gerek evde ve gerek okulda terbiye işinin ihmal edilmesi üzerine neslin ne kadar bozulduğunu göremiyorlar mı?

Elbette ki, çocuklara da sevgi gösterilecektir. Fakat yalnızca sevgi bitkiyi çürüten fazla su gibi, insanları da bozar. Vaktiyle, biz küçükken bize, "Babana söylerim." dedikleri zaman ödümüz kopar ve yaptığımız yanlışı hemen terk eder ve tamir etmeye çalışırdık. Şimdi ise, çocuğa, "Babana söylerim." dediğimiz zaman, gayet küstah bir şekilde ve umursamaz bir tavırla, "Söyle!" diye karşılık verir. Bu sonuç bazılarına göre iyi mi yoksa?

ve can dudağa gelip ölüm anı geldikten sonra, azap korkusuyla dengesini kaybetmemesi için bu aşamadaki bir kimseye de Allah Teâlâ'nın ümit vadeden âyetlerini okumak ve ona Müslüman olarak yaşamış olduğunu söyleyerek teselli bulmasını sağlamak lâzımdır.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Âyetlerimize iman edenler.... korku ve ümitle Rablerine ibâdet ederler ve kendilerine verdiğimiz rızkın bir kısmını hayırda harcarlar."[347]

Dokuzuncu Kural Zikretmektir

Mümin, iman ettiği ve sevdiği Rabbini zikreder. Zikretmek müminin en başta gelen işi, meşguliyeti, zevki ve sıfatıdır. Kur'ân-ı Kerim'de de, zikir hem emredilmiş, hem methedilmiş, hem de müminlerin bir sıfatı olarak zikredilmiştir Örneğin şöyle buyurulmuştur:

"Ey iman edenler! Allah'ı çok zikredin."[348]

"Onlar ayakta, otururken ve uzanırken Allah'ı zikrederler."[349]

"Beni zikredin, ben de sizi zikredeyim."[350]

"Allah'ın zikri en büyük ibadettir."[351]

"Kalpler, Allah'ı zikretmekle huzur bulurlar."[352]

---

347 - Secde, 16.
348 - Ahzâb, 41.
349 - Âl-i İmrân, 191.
350 - Bakara, 152.
351 - Ankebut, 45.
352 - Raad, 28.

Zikir, Allah Teâlâ'yı anmaktır. Bu anma türlü şekillerde olur. Allah Teâlâ'nın emirlerinde, yarattıklarında, tasarruflarında ve nimetlerinde tefekkür etmek, namaz kılmak, Kur'ân okumak, duâ etmek, tövbe ve istiğfar etmek, hamd ve şükretmek, Allah Teâlâ'nın bilinen doksan dokuz ismini okumak, Allah Teâlâ'nın rahmet, nimet ve büyüklüğünden bahsetmek birer zikirdirler. En iyi zikir de bütün bu zikir çeşitlerini birlikte veya sırayla yapmaktır.

Belli zamanlarda yapılan devamlı zikre "vird" denir. Şöyle denilmiştir:

"Virdi olmayana Allah Teâlâ'nın ikramı yoktur." Buradaki ikramdan maksat, zikir bereketiyle hâsıl olan ilhamlar, kerametler, bereketler, yardımlar, kalbin nurlanması, hakikatlerin inkişâf etmesi (açıklık kazanması) ve manevî terakkilerin gerçekleşmesi gibi şeylerdir.

Dokuzuncu Kural Devamlı Murâkabedir

Murâkabe, Allah Teâlâ'nın kendisini gözettiğini ve kendisine yakın ve hatta kendisiyle beraber olduğunu kuvvetli bir şekilde hissetmektir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Siz nerede olursanız, Allah sizinle beraberdir."[353]

"Üç kişi gizlice konuşurlarsa, dördüncüleri Allah'tır. Beş kişi konuşurlarsa altıncıları O'dur. Bunlardan daha az veya daha çok olsalar, O yine her yerde onlarla beraberdir."[354]

---

353 - Hadid, 4.

354 - Mücâdele, 7.

"Biz insana can damarından daha yakınız."[355]

"Allah, insanla kalbi arasındadır."[356]

Allah Teâlâ'yı murâkabe eden bir kimse, O'ndan hem korkar, hem utanır, hem de O'nun yakınlığından güç ve kuvvet bulur. Böyle bir kimse, göz göre göre O'na karşı günah işlemez, O'nun râzı olmadığı bir işi yapmaz ve O'nun hoşlandığı işleri zevk ve şevkle yapar. Çünkü insan, sayıp sevdiği kendisi gibi bir insanın gözü önünde de bu şekilde davranır.

Günahlardan rahatça sakınmanın ve nefsin heveslerine sıkıntı duymadan sed çekmenin yolu Allah Teâlâ'yı devamlı murâkabe etmektir.

Murâkabe eden bir kimse, kendisi gibi, etrafındaki bütün varlıkların da Allah Teâlâ'nın güç ve kudretiyle hareket ettiklerini görür ve böylece "Lâ Havle velâ kuvvete illâ billâh"[357] zikrinin hakikatini bizzat müşâhede eder.

Bu kimse sebeplere, olduklarından daha fazla değer verip Allah Teâlâ'yı unutmak gafletine düşmez.

İnsanın sevdiklerini ve dostlarını anımsaması câizdir. Bu aynı zamanda bir vefa borcudur. Vefakârlık da güzel ahlak cümlesindendir. Bu sebeple, müritlerin de terbiye ve irşadından yararlandıkları şeyhlerini anmaları ve onlardan minnet ve muhabbetle bahsetmeleri makul ve makbul bir davranıştır. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

---

355 - Kaf, 16.

356 - Enfâl, 24.

357 - Manası, güç ve kuvvet Allah'ındır ve Allah'tandır.

"İyiliklerini gördüğü insanlara şükretmeyen bir kimse, iyiliklerini gördüğü Allah Teâlâ'ya da şükretmez." Ancak, bunları anar ve iyilikle yad ederken, bunu zikir ve murakabe haline getirmemek lâzımdır. Çünkü zikir ve murâkabe ibadettir, ibadet ise Allah Teâlâ'ya mahsustur ve O'ndan başkasına ibadet etmek şirktir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah'a ibadet edin ve ibadeti O'na hâlis kılın."[358]

"Allah'la birlikte kimseye ibadet ve dua etme."[359]

"İnsanlara emredilen şey, Allah'a ibadet etmek ve ibadeti O'na hâlis kılmaktır."[360]

Onuncu Kural İlim Öğrenmektir

Müminlerin en güzel meşguliyetlerinden birisi de ilim öğrenmektir. İlim ışıktır. Cehaletin, gafletin, yanlışların, nefsin, hevâ ve heveslerin çirkinliklerini gösteren, iman, tâat ve gerçeklere uymanın güzelliğini ortaya çıkaran ilimdir. Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarının neler olduklarını ve bunlara nasıl riâyet edilmesi gerektiğini öğrenmek de ilim sayesinde mümkündür. İlmin büyük

358 - Ğâfir, 14.

359 - Cin, 18.

360 - Beyyine, 5. Not: İbadeti Allah'a hâlis kılmak, ibadette bir şeyi O'na ortak etmemek, riyâ ve nefse âit mülahazalardan uzak durmaktır. Münasebet gelmişken bir kere daha hatırlatayım: Zikir yaparken şeyh rabıtası yapmak doğru değildir. Daha fazla feyz almak veya zikre konsantre olmak için yapmak da bunu yanlış olmaktan kurtaramaz. Hâlis olan bir amel hâlis olmayan çok amelden daha çoktur. Onun için, ehl-i tasavvuf ve tarikat nereden zikirlerine karıştığı belli olmayan bu bid'atı terk etsinler. Bu onlar için Allah Teâlâ yanında daha hayırlıdır.

öneminden dolayı Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"İlim öğrenmek her Müslümana farzdır." Farz olan ilim din ilmidir.[361] Bu ilimden farz olan miktar da, kişilere göre değişir. Bir insanın iş ve ilişkileri arttıkça, bunlarla ilgili emir ve yasakların, helâl ve haramların sayısı artar, hak ve hukuk alanı genişler. Böyle olunca da bu kimselerin bütün bunları öğrenmeleri ve ilmini tahsil etmeleri zorunlu hale gelir.

Ayrıca, yakîn ve teslimiyeti kuvvetli olan kimseler için, inandıkları şeylerin delil ve ispatını öğrenmeye ihtiyaç yokken, şüphelerden kurtulamayan kimselerin delil ve ispat ilmini de öğrenmeleri farzdır. Bütün bu sebeplerden dolayı Kur'ân-ı Kerim'de ilmin şerefi yüceltilmiş ve ilim tahsili teşvik yapılmıştır. Örneğin şöyle buyurulmuştur:

"Bilenlerle bilmeyenler bir olurlar mı?"[362]

"Allah ilim ehlinin derecelerini yükseltir."[363]

---

361 - Farz olan ilim din ilmidir, demek, din ilmi dışındaki ilimlerin gereksiz ve değersiz olduklarını söylemek anlamına gelmez. Doğru olan bütün ilimlerin yararı vardır. Ancak, Allah Teâlâ kimseye din haricindeki ilimleri niçin öğrenmediğini sormaz ve bundaki ihmalinden dolayı onu cezalandırmaz. Bu ilimler dünya için gerekli ve faydalı ilimlerdir. Bu sebeple, onları öğrenen fert ve milletler dünyalarını daha güzel ve dünya işlerini daha kolay haline getirirler. Bu da bu ilimleri öğrenmenin mükâfatıdır. Kaldı ki, İmam Gazalî gibi âlimler, din dışındaki ilimleri öğrenmenin de farz-i kifâye olduğunu, bu sebeple bir Müslüman toplumda yeterli sayıda Müslümanın bu ilimleri öğrenmelerinin, toplumun da bunlara yardımcı olmalarının dinî bir mükellefiyet olduğunu, bunun ihmal edilmesi halinde bütün toplumun bir farzı terk etme günahını işlemiş olduğunu söylemişlerdir.

362 - Zümer, 9.

363 - Mücâdele, 11.

"Bilmediklerinizi ilim ehline sorun."[364]

"Allah'a gerekli saygıyı ancak ilim ehli gösterir."[365]

"De ki, Rabbim! İlmimi arttır."[366]

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da şunları söylemiştir:

"İlim öğrenmek sadakadır."

"İlim öğrenmek cihattır."

"İlim öğrenmek cennet yolunda yürümektir."

"Bir ilim ehlinin şeytana karşı direnci, yüz âbid'in direncinden daha fazladır."[367]

"İlim müminin kaybolmuş malı gibidir. Onu nerede bulursa alır." (Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm böyle söylemişken, cemaat taassubu taşıyan kimseler, kendi büyüklerinden başka kimseyi dinlemezler ve onların söylediklerinden başka ilim olabileceğini kabul etmezler. Bu yanlış tutum da, İslâm'ın genişliğine rağmen, cemaatlerde dar bir Müslümanlık anlayışının doğmasına yol açmıştır.

364 - Enbiyâ, 7.

365 - Fâtır, 28.

366 - Tâhâ, 114.

367 - Bir yerde bazı kimseler medrese ehli mi, yoksa tekke ehli mi daha üstündürler diye tartışmışlar ve bunu anlamak bu iki taifeyi denemeye kalkmışlar. Bunun üzerine birkaç tane genç kızı güzelce süsleyip medreseye göndermişler. Medresede ilim okuyan talebeler, onlara: "Siz kimsiniz?" diye sormuşlar. Kızlar: "Biz cennet hurileriyiz. Allah bizi size gönderdi." demişler. İlim talebeleri, "Siz yalan söylüyorsunuz. Cennet hurileri cennette olurlar. Çıkıp gidin." demişler. Kızlar bu sefer tekkeye gönderilmişler. Tekkede ibadet eden câhil sufiler, onlara, "Siz kimsiniz?" diye sormuşlar. Kızlar, "Biz cennet hurileriyiz. Allah bizi mükâfât olarak size gönderdi." demişler. Sufiler, inanmışlar ve kızlara sahip olmak istemişler. Bu tecrübe sonunda, konuyu tartışmış olanlar, ilim ehlinin daha üstün olduklarını birlikte kabul etmişlerdir. Bu olay ilim ehlinin ifsat ve tahriklere karşı da daha dirençli ve dayanıklı olduklarını gösterir.

Bu dar anlayış da bazen yanlış işlerin yapılmasına yol açmıştır. İslâm dini dünyanın en büyük ve en zengin hukukunu getirmişken, bu hukuka tek bir mezhebin çerçevesi içinde bakıldığı zaman da, bir kısım meseleler cevapsız ve bir takım sorunlar çözümsüz kalır. Onun için dine hizmet eden cemaatlere ve hak mezheplere saygı duymakla birlikte, İslâm dinini bunlardan birisiyle sınırlandırmak doğru değildir.)

B) Edepler

Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ beni terbiye etti ve bana en güzel edebi verdi." Buradaki en güzel edepten maksat, İslâm'ın emir ve tavsiyeleridir. Bu emir ve tavsiyelerin her biri aynı zamanda birer edeptirler. Bu sebeple, Allah Teâlâ'nın emirlerine ve Allah Resûlü'nün söz ve sünnetine göre yaşayan insanlar, otomatik olarak en güzel edebi de sergilemiş olurlar.

Bazı edep türleri şöyledir:

Müminin Allah Teâlâ'ya Karşı Edebi:

Bu edebin başlıca unsurları şunlardır:

- Namaz kılarken önüne bakmak, fikrini ibadet üzerinde yoğunlaştırmak, gereksiz hareketlerden sakınmak, tadil-i erkân[368] yapmak, acele etmemek;

---

368 - Bir fıkıh deyimi olan tadil-i erkân, namaz rükünlerini tam yapmak demektir. Kıyam, kıraat, rukû', itidâl, secde, celse, tahiyyât namaz rükünleridir. Bunları üst üste bindirmemek, onları yaparken acele etmemek lâzımdır.

- Farz ve emirleri yerine getirmek için çabuk davranmak, gönüllü ve istekli olmak, ibadetleri zevk ve şevkle yapmak;

- Haram ve yasaklardan uzak durmak;

- Kadere mutlak teslimiyet göstermek, Allah Teâlâ'nın her yaptığının doğru ve güzel olduğuna iman etmek;

- Allah Teâlâ'ya mutlak surette güvenmek ve ona kayıtsız ve şartsız tevekkül etmek;

- O'nu her zaman ve her vesileyle anmak, ikrâm ve ihsanlarını anlatmak;

- Onu derin bir ihlasla sevmek;

- O'ndan samimî olarak korkmak;

- O'nu her şeyin üstünde tazim etmek ve şeâir-i islâmiyye'ye saygı duymak;[369]

- O'nun hakkında husn-i zan etmek;

---

369 - Şeâir-i islâmiyye; İslâm dininin alâmetleri, nişanları, işaretleri, belirtileri, özellikleri, sembolleri, simgeleri demektir. Bunlara saygı duymak farzdır. Bu yöndeki saygının en güzel örneklerinden birini Osman Gazi sergilemiştir. Henüz devlet kurmamışken, bir gece bir eve misafir olur. Uyumak için ona ayırdıkları odada duvara Kur'ân-ı Kerim asılmıştır. Kendisi bunu görünce, Kur'ân'a olan saygısından dolayı ayaklarını uzatmaz ve oturarak uyur. Bu şekilde uyurken rüyasında Kur'ân'a gösterdiği bu saygıdan dolayı kendisine bir büyük devlet verildiği müjdelenir.

İmâm Mâlik, Medine'de hayvana binmezdi. Allah Resûlü'nün toprağında medfun bulunduğu bir yerde hayvana binip yükselmeyi saygısızlık sayardı.

Bişr el-Hâfî sıradan bir insan iken, bir gün çamurun içine atılmış bir kağıt görür. Onu kaldırıp bakar. Kâğıtta Allah Teâlâ'nın ismi yazılmıştır. Hemen çamurunu siler ve gidip o an yegane sahip olduğu üç akçeyle attârdan güzel kolu alır, sürer ve o kâğıdı temiz ve yüksek bir yere yerleştirir. Bundan sonra gaipten şu sesi duyar: "Ey Bişr! Sen bizim ismimizi yücelttin, biz de senin ismini yücelteceğiz." Bişr, bunun üzerine maneviyat basamaklarında yükselip meşhur bir veli olur.

- O'nu anarken, Kurân'ı okuyup dinlerken ve zikrederken kalbinde ürperti ve huşu' duymak;

- Duygu ve düşüncelerini temiz tutmak;

- Sebeplere yaratıcılık vasfı vermemek, hakikî tevhide ulaşmak;

- Yalnız Allah Teâlâ'ya ibadet etmek ve yalnız Ondan istemek;[370]

Ezan okunurken, bazı kimseler yerlerinden kıyam etmeye yeltenirler. Bu da ezana karşı güzel bir saygıdır. Ancak ezana saygı bununla bitmez. Ezan sırasında konuşamamak, meşguliyetleri bırakmak, onun sözlerini müezzinle birlikte tekrarlamak, ondan sonra da Allah Resûlü'ne salat ve selâm okumak ve kendisi için istediği şekilde dua etmek de bu konudaki saygı cümlesindendir. Duaların en çok kabul edildiği zamanlardan birisi de ezandan sonraki zamandır.

Ezana saygı duymakla ilgili düşündürücü bir menkıbe de şudur: Harun Reşid'in Hanımı Zübeyde Hicaza su götürmüştü. Bu çok önemli bir hayır işiydi. Zübeyde bu hizmetiyle hep anılmıştır. Fakat, meğer ki, Allah Teâlâ yanında onun en hayırlı ameli bundan başka bir şeymiş. Bir gece birisi onu rüyada görür ve ne halde olduğunu sorar. Zübeyde, "Allah Teâlâ beni affetti." der. Rüya sahibi: "Hicaza götürdüğün sudan dolayı mı?" diye sorar. Zübeyde şu karşılığı verir: "Hayır! O suyu milletin parasıyla götürmüştüm. Bu sebeple, o hayır onlara gitti. Bana gelince, ben bir gün bir düğündeydim. Çalgılar çalınıyor, oyunlar oynanıyor ve cümbüş son hızla gidiyordu. Bu sırada ezan sesini duydum ve hemen emredip bütün sesleri kestim. Ondan sonra da huşu' ile ezanı sonuna kadar dinledim. İşte Allah Teâlâ, o gün ezana bu şekilde saygı gösterdiğim için beni affetti."

370 - Bu madde, her namazda okuduğumuz Fatiha'nın dördüncü âyetinin meâlidir. Allah Teâlâ, yalnız kendisine ibadet etmemizi ve yalnız kendisinden talepte bulunmamızı istemiştir. Bu böyle olduğu için, velilerden, türbelerden, şeyh ve kutuplardan bir şey istemek Allah Teâlâ'nın hakkına tecavüzdür. Veliler ve kutuplar irşad erleridir. Onlar bize vaaz ve nasihat ederler, bize Allah Teâlâ'nın yolunu gösterirler. Vazifeleri bundan ibarettir. Bir zaruret ve ihtiyaca binaen Allah Teâlâ onlara bir keramet vermişse, bu onların hacet kapısı oldukları ve başımız sıkıştıkça, "Ya Şeyh! Ya Veli!" diye bu zatları yardıma çağırmanın doğru olduğu anlamına gelmez. Bunun doğru olduğunu iddia edenler, yeterli derecede marifetüllah sahibi olsalardı, kesinlikle böyle bir iddiayı akıllarına getirmezlerdi.

- Yaptığı bütün güzel işleri Allah Teâlâ için yapmak (et-Tehiyyâtın manası budur);

- Özellikle ibadet ve hayır işlerinde O'ndan başkasını hiç düşünmemek;

- Doğru konuşmak, doğruları inat ve ısrar etmeden kabul etmek;

- Bir şeyi tasdik etmek için, Allah ve Resûlü'nün onu söylemiş olmalarını yeterli bulmak;

- İyilikte öncü olmak ve herkesin önünde yürümek; hizmet etmekte önde, ücret almakta geride olmak

- Kendisini beğenmemek, başkalarına da beğendirmeye çalışmamak;

- Allah Teâlâ'nın emirlerinin çiğnenmesine karşı tepki göstermek, kızmak, rahatsızlık duymak;[371]

- Her zaman abdestli ve temiz olmaya özen göstermek;

- Vaaz, nasihat ve hayır tavsiyelerinden azamî derecede faydalanmaya çalışmak;

- Hata ve günahlarda ısrar etmemek, yıktıklarını tamir etmek, bozduklarını ıslah etmek, hukuk sahiplerine haklarını vermek, çokça tövbe ve istiğfar etmek;

- Çok sadaka vermek.

- Hayırda cömert, şerde cimri olmak;

- İyilikte cesur, kötülükte korkak olmak.

---

371 - Bu durumda ne türlü bir tepki göstermek gerektiğini doğru tespit etmek lâzımdır. Özellikle geniş çaplı tepkilerde âlimlerin fikirlerine göre hareket etmek lâzımdır. Bu gibi konularda mesleği kavga olan siyaset adamlarının veya dinî ilmi ve ehliyeti bulunmayan söz ve kalem erbabının telkinlerine uymak doğru değildir.

Vaaz Edenin Edebi:

Vaaz edenin edebi başlıca şu unsurları içerir:

- Vaaz ettiği konuyu doğru bir şekilde bildiğinden emin olmak;

- Önemli konulara öncelik vermek;

- Dinleyenlerin ihtiyaçlarına göre konu seçimi yapmak;

- İhtilâf çıkarmamak, Müslümanları birleştirmeye çalışmak;

- İfrat ve tefritten sakınmak;

- Allah Teâlâ'dan korkmayı ve O'nun rahmetini ümit etmeyi telkin etmek, korkusu azalmış bir cemaata daha fazla korku aşılamaya çalışmak;

- Kibirden sakınmak;

- Riyâ ve gösterişten uzak durmak;

- Çıkar ve menfaat düşünmemek;

- Kendi nefsini iyi, başkalarını kötü görmemek;

- Zaman ve şartları iyi bilmek; çünkü bazı hakikatlerin tatbik şekli zaman ve şartlara göre değişir. Bunları bilmeden vaaz etmek ve konuşmak körün hedefini görmeden baltayı savurması gibi bir olaydır. Bundan da olumlu bir sonuç elde etmek hemen hemen imkânsızdır.

- Bilgisini temel dinî kitaplara dayandırmak;

- Güncel olaylar üzerinde ancak ihtisas sahibi olunca konuşmak;

- Söylediği sözlere önce kendi inanmak ve onların uygulamasında örnek olmak;

- Doktor gibi, hastalığa göre ilâç vermek;

- Korkmayanları Allah Teâlâ'nın azap ve ateşiyle korkutmak; iyilik yapanlara Allah Teâlâ'nın vaat ettiği sevap ve cenneti müjdelemek.

Dinleyenin Edebi:

Vaaz ve nasihat dinleyenin edebi de şu hususları kapsar:

- Dinini öğrenmeye her zaman ihtiyaç ve istek duymak;

- Bildiklerini yeterli bulmamak;

- Vaaz ve nasihat dinlerken, bundan faydalanma niyetini taşımak;

- Vâiz ve nasihatçinin onun bildiklerini doğrulamasını beklememek;

- Kendi bildiklerine ters gelen sözlere kızmamak, gerekirse bunları daha sağlam mercilerden sorup tahkik etmek;[372]

- Söylenenleri doğru anlamak;

- Haline uygun olanları hemen uygulamaya geçirmek;

- Vaaz ve nasihat edenin özel hayatıyla ilgilenmemek; "Söyleyene değil, söyletene bak." prensibiyle amel etmek.

372 - Bir kısım dinleyiciler ve okuyucular kendi bildiklerinden veya inandıklarından farklı bir şey dinledikleri veya okudukları zaman, durup, "Acaba, ben mi yanlış öğrendim veya inandım?" diye kendilerini sorgulamak yerine, hemen karşı tarafı suçlayıp itham ederler. Bu hal ilim öğrenme yöntemi değildir. Çünkü bu yöntemle kimse yeni bir şey öğrenemez ve kendi hatalarını düzeltemez.

Kur'ân Okutanın Edebi:

- Saygı ifade eden bir duruşla oturmak;
- Kur'ân okuturken dünya kelâmı konuşmamak;
- Gülmek gibi hafifliklerden uzak durmak;
- Öğrenciye karşı geniş olmak;
- Tavır ve hareketiyle ona şevk kazandırmak, Kur'ân öğrenme isteğini güçlendirmek;
- Gelmediği gün, nerede kaldığını soruşturmak;
- Sorunlarıyla ilgilenmek;
- Öğrenci okurken dinlemek, huşu' duymak ve okunan parçaların manaları üzerinde tefekkür etmek;
- Kur'ân ahlakı olan ihlas, feragat ve takvayı şahsında canlandırmak.

Muallimin Edebi:

Çocuklara muallimlik yapan bir kimse, söz ve hareketlerine çok dikkat etmelidir. Çünkü çocuklar onun söylediği ve yaptığı her şeyi doğru ve güzel bulurlar ve aynısını taklit ederler.

Muallim, vakar sahibi olmalıdır. Bu sebeple, çocukların önünde gerekmedikçe gülmemeli, basit şeyler konuşmamalı ve hafiflikler yapmamalıdır. Çocukların hiç birini ihmal etmemekle birlikte, zeki, çalışkan ve terbiyeli olanlarla daha çok ilgilenmelidir.

Muallim, sınıfta disiplin kurmalıdır. Ne kendine, ne de çocuklara disiplin ve ciddiyeti bozma izni vermemelidir.

Muallim, asıl dersi ne olursa olsun, ahlak üzerinde çok durmalı ve çocuklara ahlak kurallarını sindirerek anlatmalıdır. (Fert ve toplum, fizik, kimya ve matematikten önce ve bunlardan daha çok ahlaka muhtaçtırlar. Ancak bu böyle olmasına rağmen, günümüzde ahlaksızlar tarafından ahlaka karşı alenî bir savaş yürütülmektedir. Bu savaşın yıkıcı etkisini azaltmanın yollarını bulmak feraset, dirayet ve samimiyet gerektirir. Bu vasıfların ahlak eğitmenleri olan vâiz ve öğretmenlerde bulunması lâzımdır. Şu da kesinlikle bilinmelidir ki, din ve ahlak konusunu diline dolayan herkes samimî ve dürüst değildir. Her türlü sorunu sömürenler gibi, din ve ahlak sorununu sömüren insanlar da vardır. Bu konuda samimî olanlarla olmayanları ayıran ölçüler de mevcuttur. Ancak bu ayırımı yapmak bu ölçülerden önce bir feraset ve basiret işidir. Çünkü feraset ve basiret bulunmadığı takdirde, bunun külahını ona, onun külahını buna giydirmek de mümkündür. Bu mümkün olmanın ötesinde fiilen de vâkidir.)[373]

Sufînin Edebi:

Sufi, tekkede çorba içen veya hırkayla dolaşan değil, tasavvufun edebine uyan kimsedir. Esasen tasavvufun kendisi de edeptir. Bu edepte şu hususlar vardır:

---

373 - Gerçekleri gören herkes bilir ki, Realist olmayı seven herkes bilsin ki, günümüzde okullarda ne din, ne ahlak, ne şahsiyet, ne kişilikle ilgili yeterli ve hatta asgari bir eğitim verilmez. Onun için, "Eh ne yapalım, işte çocuğu okula gönderdik. Lâzım olan şeyleri orada versinler." demek bir anlam ifade etmez. Bu sebeple, herkesin kendi çocuğuyla özel bir şekilde ilgilenmesi, ona hocalık ve muallimlik etmesi veya ona özel hoca ve muallim tutması ve bu suretle ona din, ahlak, İslâmî kişilik ve şahsiyet kazandırmaya çalışması namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek kadar vacip ve farzdır.

- Boş durmamak;
- Virdini aksatmamak;
- Az konuşmak;
- Yüzü solgun, gözleri yaşlı olmak;
- Devamlı tefekkür ve huşû' halinde olmak;
- Gözlerini önünde tutmak;
- Fikrini dünya işlerinde dağıtmamak;
- Her gün oruç tutmak;[374]
- Her gece teheccüd yapmak;
- Az yiyip içmek;
- Sade giyinmek, süs ve gösterişe aldırmamak;
- Keyf, zevk, lezzet ve rahatlık kavramlarını unutmak;
- Ecelini bekleme halinde olmak;
- İnsanlarla az ihtilat etmek;
- Namazlarını cemaatle kılmak;
- Mescide herkesten önce gelip, herkesten sonra çıkmak;
- Halindeki iyileşme ve kötüleşmeyi anında fark etmek;
- Kendi kusurlarıyla uğraşmak;
- Herkesi kendinden iyi bilmek;
- Şeriatın çizgisinden dışarı çıkmamak;
- Şeriatın ölçülerine uymayan sözler söylememek;

---

374 - Cuma gününü bundan istisna etmek uygun olur. Çünkü Cuma günü müminlerin haftalık bayramıdır. Bayramda ise oruç olmaz. Ancak tek başına o gün oruç tutulmadığı takdirde, o gün de oruç tutmak mekruh değildir.

- Söze değil, amele ağırlık vermek;
- Devamlı cehd ve çaba içinde olmak;
- Her an bir türlü zikretme halinde olmak; çok Kur'ân okumak;
- Fakirliği seçmek;
- Allah Teâlâ'ya güvenip tevekkül etmek;
- Güzel ahlak sahibi olmak;
- Kendisinden şikâyet edilmesini (veya haklı bir biçimde eleştirilmesini) sonuç veren hallerden uzak olmak;[375]
- İlmini geliştirmek.

Şerefli Olanın Edebi:

Kur'ân-ı Kerim'de; *"Allah yanında en şerefliniz, takvası en fazla olanınızdır."*[376] buyurulmuştur: İlim sahibi olmak, hizmet ehli olmak ve temiz bir soydan (Allah Resûlü'nün, bir âlimin veya velinin soyundan) gelmek de şeref cümlesindendir. Bu şerefe sahip olan bir kimsenin gözetmesi gereken edepler şunlardır:

- Şerefini lekelerden korumak;
- Onu sömürme aracı olarak kullanmamak;
- Allah Teâlâ'dan korkmak;
- İlim ve fazilet ehline yakınlık duymak ve hürmet etmek;

---

375 - Öteden beri sufiler bu edebe göre hareket etselerdi, tasavvuf daha çok parlayan bir nur haline gelecek ve onun kutsal bir meslek olduğu konusunda hiç kimsenin şüphe ve tereddüdü olmayacaktı.

376 - Hücurât, 13.

- Kendisinden aşağıda olanlara ilgi ve tevâzu göstermek;
- Kendisiyle aynı derecede olanlarla güzel geçinmek;
- İlim ve marifetini arttırmaya çalışmak;
- Ahlakını güzelleştirmek;
- Seviyeli konuşmak;
- Dost, tanıdık, akraba ve komşularına iyilik etmek;
- Meclisler için bir ışık,bir süs, bir güzellik haline gelmeye çalışmak;

Uyuyanın Edebi:

- Abdestli uyumak;
- Kıble tarafına doğru sağ yanı üzerine uzanmak;
- Uyuyuncaya kadar zikretmek, tefekkür etmek, ölümü, âhireti, hesabı düşünmek;
- Gece içinde uyandıkça zikir yapmak, dua etmek, Allah Teâlâ'nın isimlerini okumak;[377]
- Sabah uyanıp yatağında doğrulunca şu sözleri söylemek:

"el-Hamdu lillâhil-lezi ehyâni ba'demâ emâteni ve ileyhin-nüşur. Fesübhânellahi hine tümsune ve hine tüsbihûn ve lehül - hamdu fissemâvâti vel-erdi ve aşiyyen ve hine tüzhirûn. Yuhric'ül hayye minel-meyyiti ve yuhric'ül-meyyite minel-hayyi ve yuhyil-erda ba'de mevtiha ve kezalike tuhrecûn."[378]

---

377 - Bu sırada "Bismillâh, lâ ilâhe illellah, el hamdu lillâh." demek de yeterlidir.

378 - Rûm, 18, 19. Manası şudur: "Beni öldürdükten sonra tekrar dirilten Allah'a hamd olsun. Son dönüş O'na doğrudur. Akşamladığınız zaman,

Teheccüd'e Kalkmak İsteyen Kimsenin Edebi:

- Vücudu ağırlaştıran çok yemekten ve ruhu tembelleştiren günahlardan, gıybetten, yalandan, boş lakırdılardan, harama bakmaktan sakınmak;

- Erken uyumak.[379]

Helâya Girmek İsteyen Kimsenin Edebi:

- Besmele okumak, şeytanların şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınmak, sol ayağıyla girip sağ ayağıyla çıkmak, çıkınca onu eziyetten kurtaran Allah Teâlâ'ya hamd ve şükr etmek.

---

sabahladığınız zaman, akşam üstü ve öğle vakti O'nu tesbih edin. Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. O ölüden diri ve diriden ölü çıkarır; O ölüp kuruyan toprağı da hayata kavuşturur. Siz de âhirette bu şekilde diriltileceksiniz." Allah Teâlâ, bu âyette âhiretteki dirilişin hak olduğunu ispat sadedinde iki misâl vermiştir. Bunlardan birisi, dünyada tekrarlanıp duran ölüden (meniden ve yumurtadan) diri çıkarma olayıdır. İkincisi ise toprak ve ağaçların baharda diriltilmeleridir.

379 - Televizyonlar ve sesli eğlence cihazları çıkalı beri erken uyumak bir hayal oldu. Erken uyumak isteyen bir Müslüman, anlayışsız ve hukuka saygısız bazı komşuların gürültüsü yüzünden geç vakte kadar uyanık kalmak zorundadır. Onu buna mecbur etmek büyük bir zulümdür. Fakat bu zulmü gizlemek konusunda sanki bazıları söz birliği etmişlerdir. Halbuki, isteseler bizzat bu cihazların yayıncıları, günlük yayınları içinde bu konuda bir iki uyarı ve hatırlatma yaparak bu büyük rahatsızlığı ortadan kaldırabilirler. Bu vesile ile şunu da söyleyeyim: Zaman zaman televizyon kanallarında ilmî ve faydalı oturumlar ve tartışmalar olur. Fakat hayrettir, bunları da gece geç vakitlere bırakırlar. Müslüman bir kimse bunları izlemeye kaldığı takdirde gece namazına kalkmak şöyle dursun, sabah namazına kalkması da imkânsız hale gelir. Bu durumda birinden birini terk etmek lüzumu hasıl olur. Bu sebeple meselâ ben bu oturumları hiç izlemedim ve onlar bu şekilde davrandıkça da izlemeyeceğim. Kanallar içinde dindar olanlar da vardır. Bunlar neden bu inceliği düşünmüyorlar veya önemsemiyorlar?

Hamama Giren kimsenin Edebi:

- Avretini örtmek,[380] kimsenin avretine bakmamak, selâm alıp vermemek. Çünkü, selâm duadır. Duaların da temiz yerde yapılması lâzımdır.

Abdest Alanın Edebi:

- Abdesti tam almak[381], suyu israf etmemek, başlarken misvak kullanmak, besmele çekmek, uzuvlarını yıkadıkça zikir ve dua etmek, zaman uzayınca abdest üzerine yeni abdest almak, abdest aldıktan sonra hemen farz veya sünnet türünden bir namaz kılmak.

Vücud Bakımı Yapanın Edebi:

- Bıyığını hafifletmek, koltuk altlarını almak, avret çevresindeki kılları almak, tırnaklarını kesmek, ağız ve burnunu temiz tutmak, vücut ve elbisesini temizlemek Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm, bunlardan ilk dördü için, *"İnsan olmanın gerekleri ve özellikleri"* ifadesini kullanmıştır. Çünkü hayvanlar bu şeyleri yapmazlar. (Buna göre, meselâ tırnaklarını uzatanlar insan olmanın gereğini yerine getirmemiş, bunun özelliğini kaybetmiş ve bu yüzden tırnaklı hayvanlardan bir tür haline gelmiş olurlar.)

---

380 - Hamamın avreti göbekle diz kapakları arasıdır.

381 - Abdesti tam almak, abdest uzuvlarını üçer kere yıkamak ve ovmak demektir. Bunun farzı ise birer kere yıkamaktır.

Mescide Girmek İsteyenin Edebi:

- Ayakkabılarını temizlemek, temiz elbise ve çorap giymek, soğan ve sarımsak gibi koku yapan şeyleri yememek, burnu akacak biçimde nezle, rahatsızlık verecek biçimde öksürme veya bulaşıcı hastalık halinde, bir müddet evinde namaz kılmak,[382] mescide sağ ayakla ve dua ederek girmek, oturmadan önce farz veya sünnet türünden bir namaz kılmak, boş durmamak, dünyayı düşünmemek, konuşmamak, çıkarken sol ayakla çıkmak ve helâl rızk bulmak için dua etmek.

Dua Edenin Edebi:

- Kıble'ye dönmek, ellerini açmak, miskin gibi bir duruş, dilenci gibi bir pozisyon almak, kendi zillet, acz ve fakriyle birlikte Allah Teâlâ'nın azamet, güç ve zenginliğini düşünmek, başlarken hamd ve salavât okumak, dua ederken duasının Allah Teâlâ tarafından dinlendiğine inanmak, kabul edileceğini ummak, reddedilmesinden korkmak, ağlamak, ısrar etmek, aşırı isteklerde bulunmamak, bitirirken tekrar hamd ve salavât okumak ve "Âmin!" deyip ellerini yüzüne sürmek.

Dua etmek için en uygun zamanlar ise yapılan ibadetlerden, verilen sadakalardan, ifâ edilen hayır hizmetlerinden ve dinlenen ezandan sonraki zamanlarla gece ibadeti vaktidir.

---

382 - Unutulmasın ki, bunlar edeplerdir, farz şeyler değildir. Ancak, bulaşıcı hastalık halinde, mescide gitmek başkaları için tehlike teşkil ederse, bundan sakınmak lâzımdır.

Cuma Namazına Gidenin Edebi:

- Yıkanmak, temiz elbise giymek, güzel koku sürmek, mümkün olduğu kadar erken gitmek, ilk saflarda oturmak, omuzlara basmamak, namaz kılanların önünden geçmemek, hutbe okunurken konuşmamak, bir şeyle meşgul olmamak, dikkatle dinlemek, bu sırada namaz kılmaya kalkmamak.

Hutbe Okuyanın Edebi:

- Minbere vakar[383] ve tevazu ile çıkmak, çıkarken zikir ve dua okumak, hutbe okurken el ve kol hareketleri yapmamak, tartışmalı konuları konuşmamak, hutbeyi kısa kesmek.[384]

Bayramı İdrâk Edenin Edebi:

- Bayram gecesini ibadetle ihyâ etmek, bayram sabahı yıkanmak, güzel elbise giymek, güzel koku sürmek, çok tekbir getirmek, Ramazan bayramında evden çıkmadan önce oruçlu olmadığını göstermek için hafif bir şey yemek, ayrı yollardan gidip gelmek, görüp rastladığı fakir ve muhtaçları gözetmek, sevinçli ve neşeli görünmek.

---

383 - Vakar, elbisesi, hareketleri veya sözleriyle kendini gülünç hale getirmemektir.

384 - Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Hutbeyi kısa kesmek ve namazı uzatmak kişinin dini iyi kavradığının işaretlerindendir. Peki, buna göre hutbeyi gereksiz yere uzatırken namazı Kevser ve İhlâs zamm-i sureleriyle kılan imamlara ne demek lâzımdır?

Yağmur Duasına Çıkanın Edebi:

- Duaya çıkmadan önce, oruç tutmak, tövbe etmek, zulüm ve haksızlığı bırakmak, kibir, gurur ve enaniyetten sıyrılmak, duaya çıkarken eski elbise giymek, ceketini ters çevirmek, hutbe ve duayı dinlerken ağlamak, musibetlerin günahların cezası olduğunu derin bir hisle tasdik etmek.

Hastanın Edebi:

- Ölümü düşünüp tövbe etmek;
- Vasiyetini yapmak;[385]
- Hakları sahiplerine vermek, helâllik dilemek;
- Külliyyen Allah Teâlâ'ya yönelmek;
- O'nun rahmetini her zamankinden daha çok ummak;

---

385 - Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Gerçek mahrum, vasiyetsiz ölen kimsedir." (İbnu Mâceh, Ebu Ya'lâ) Çünkü vasiyetsiz ölen kimsenin bıraktığı malda hiçbir hakkı kalmaz. Onun en özel eşyayı ve meselâ elbisesi de miras olur. Halbuki, bir insanın malının üçte birini vasiyet etme hakkı vardır. Bu vasiyetin yerine getirilmesi de farzdır. Kapsamlı bir vasiyette şu hususlar bulunur: 1- Borç ve benzeri hakların tasfiye edilmesi emri; 2- Dinî ve ahlâkî nasihatler; 3- Hayat tecrübelerinin aktarılması; 4- Hayır işleri için belli bir hissenin belirlenmesi; 5- Mevcut tabloda hisse almayacak olan akrabalara maldan belli miktarda bir şey verilmesinin istenmesi.

Vasiyet yaparken, bir kısım vârisleri hissî sebeplerle zarara sokmak mülahazası gütmek haramdır. Allah Teâlâ, kimleri vâris kılmış ve onlara ne hisseler vermişse, bunu gönül rızasıyla kabul etmek ve hoş görmek lâzımdır. Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Bir kimse yetmiş sene ibadet etse ve fakat vasiyet yaparken vârisleri zarara sokmayı düşünse, Allah Teâlâ kesinlikle ona ateş azabını tattırır." (Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi).

- Gereksiz şikâyetlerden sakınmak;
- İlaç kullanırken, şifayı Allah'tan bilmek;
- Ziyâretçilerle ilgilenmek;
- Onlara nasihat etmek, dünyanın aldatıcılığını ve değmezliğini anlatmak;
- Onlara dua etmek ve onlardan dua istemek;
- Bulaşıcı bir hastalığı varsa, ziyaretçileri uyarmak.

Hasta Ziyaretçisinin Edebi:

- Bir hediye götürmek;
- Ziyâreti uzatmamak (Hastanın kendisi bunu isterse o ayrıdır.);
- Çok konuşmamak;
- Allah Teâlâ'nın geniş olan rahmetinden bahsetmek ve Ondan ümit kesmemek gerektiğini söylemek;
- Şifa bulması için dua etmek (Şifa bulacak halde olmasa da, bu dua ona moral verir ve samimî olması halinde kendisine bir şekilde fayda verir.)
- Ondan dua istemek;
- Hakkı geçmişse helâllik dilemek;
- Bir ihtiyacı varsa gidermek;

Hasta ziyareti önemli bir ibadettir. Allah Teâlâ kıyâmet gününde bazı kimseleri sorgularken; "Ben hastaydım, beni ziyaret etmediniz?" diye azarlar. Onlar, şaşırıp bunun ne demek olduğunu sorunca da şöyle buyurur: "Falan kulum hastaydı. Onu ziyaret etseydiniz, beni ziyaret etmiş gibi olurdunuz."

Cenaze İle Birlikte Gidenin Edebi:

- Huşu' içinde olmak;
- Dünyanın fâniliğini duymak;
- Kendi ölümünü düşünmek;
- Günahları terk etmeye karar vermek;
- Ölene acımak ve rahmet dilemek;
- Konuşmamak ve gülmemek.

(Cenaze merasiminde icat edilen bid'atlardan birisi de yüksek sesle ve koro halinde tekbir okumaktır. Bu tekbir okumalar ya ölenin büyüklüğünü göstermek veya bir yerlere kızgınlık ve tepkilerini duyurmak için yapılır. Halbuki, bu zaman ölümünün hakikatini düşünmek, dünyanın faniliğini anlamak ve kendi nefsiyle hesaplaşmak zamanıdır.)

Sadaka Verenin Edebi:

- Sadakayı istenilmeden önce vermek;
- Gizlice vermek;
- Verdikten sonra bundan söz etmemek;
- Minnet edip başa vurmamak;
- Bir karşılık beklememek;
- Kibir ve üstünlük duygusuna kapılmamak;
- Kendisine bu imkânı verdiği için Allah Teâlâ ya şükretmek;
- Sadakanın kabul edilmesi için, karşıdaki kimsenin muhtaç olmasının gerekmediğini bilmek. Zekât da ise onu alanın muhtaç olması şarttır.
- Helâl maldan vermek.

Zenginin Edebi:

- Sahib olduğu servet ve nimeti Allah Teâlâ'dan bilmek;
- Bundan dolayı herkesten daha fazla şükretmesi gerektiğini düşünmek;
- Hayır işlerine katkıda bulunmak kendisi için zorunlu bir görev olduğunu kabul etmek;
- İsraftan kaçınmak;
- Tevazuu elden bırakmamak;
- İhtiyaç sahiplerini hoş karşılamak;
- Ekonomik seviyelerine bakmaksızın herkesle konuşup selâmlaşmak;
- Cömert olmak (Allah Teâlâ yanında fakirin iffetlisi, zenginin de cömerdi makbuldur.);
- Servetin değerinin nefis için masraf yapmakta değil, hayır için sarf etmekte olduğunun şuuruna sahip olmak.

Fakirin Edebi:

- Kadere rıza göstermek;
- Halinden memnun olmak;
- Asıl acı olan fakirliğin âhiret fakirliği olduğuna inanmak;
- Bulduğuyla kanâat etmek;
- Fakirliğini sömürmemek;
- Zenginleri kıskanmamak;
- Onlar için kötülük istememek;

- Fakirlik ve zenginlikten dolayı kimsenin kimseden aşağı veya yukarı olmadığına inanmak;

- Servetini hayırda kullanan zenginlere hürmet ve saygı duymak. Çünkü bunların yaptığı gerçek bir üstünlüktür.

- Kendisine yapılan yardımlara teşekkür ve dua etmek. Bunları her zaman anmak ve her yerde anlatmak.]

Yolcunun Edebi:

- Hac yolculuğu da dahil olmak üzere, bir sefere çıkarken iyi bir arkadaş edinmek;[386]

- Arkadaşını kendi nefsinden üstün tutmak;

- Onunla tartışmamak;

- Kusurlarını görmemek;

- Onu gördükçe tebessüm etmek;

- Onunla yumuşak konuşmak;

- Ona karşı cömert olmak;

- O konuşurken, dinlemek;

- Bir hizmet yaparsa, teşekkür etmek;

- Yolda kalmış veya bir sorunla karşılaşmış diğer yolcularla da ilgilenmek. Kur'ân-ı Kerim'de bu türlü kimselere özellikle dikkat çekilmiş ve gerekirse onlara zekât da verilebileceği bildirilmiştir.[387]

---

[386] - Mevlânâ Celâlüddin Rumî, yolculukta uyumlu bir arkadaşın faydalarını anlattıktan sonra şöyle demiştir: "An ki goyend er-refik, sümmettarik = Bundan dolayı demişler ki, önce arkadaş, sonra yolculuk." Yolculuk insanların gerçek huylarını ortaya çıkarır. Onun için, gerçekten iyi huylu olan kimselerle yolculuk yapmak lâzımdır.

[387] - Tevbe, 60.

Yiyip İçmenin Edebi:

- Acıkmadan önce yememek, yemekten önce ve sonra ellerini yıkamak, yemeye ve içmeye başlarken Besmele okumak, sağ elle yemek ve içmek, tabağın ortasından değil, yan ve kenarından yemek, lokmaları küçültmek, iyice çiğnemek, nimetin sahibi olan Allah Teâlâ'yı düşünmek, ayakta ve bir yere yaslanmış olarak yiyip içmemek, topluluk halinde yemek, yiyenlerin kaşık, lokma ve ağızlarına bakmamak, yemek yerken hararetli konuşmalardan sakınmak, tartışmamak, bazen susup tefekkür etmek, bazen de sâkin şeyler ve tercihen Allah Teâlâ'nın ihsan ve ikramlarını konuşmak, kapta iki üç lokmalık bir yemek kalırsa onu yiyip bitirmek, diğer yiyenlerden önce çekilmek durumunda kalırsa, mazeretini söyleyip onlardan özür dilemek ve onların devam etmelerini istemek, yemek ve içmekten sonra Allah Teâlâ'ya hamd ve şükretmek, içeceğini üç defada içmek, suyun içine üflememek.

Elbise Giyenin Edebi:

- Elbiseyi giyerken sağ tarafından, çıkarırken sol tarafından başlamak, elbisenin temizliğine dikkat etmek, çok yüksek ve çok düşük şeyler giymemek, yeni bir elbise giyerken "Onunla avretimi örteceğim ve güzelleşeceğim bir elbiseyi bana giydiren Rabbime hamd olsun." diye hamd etmek, eski elbiseyi sadaka vermek.

Elbisenin şer'î maksadı avreti örtmek ve sıcakla soğuktan korunmaktır. Şeriatın bunun dışında bir isteği yoktur. Renk tercihi de önemli işlerden değildir. Bu sebeple, herkes mesleğine ve zevkine veya mevsime göre istediği

rengi tercih edebilir. Ancak belli bir renk fâsıkların şiarı ve simgesi hale gelmişse, ondan sakınmak takva gereğidir. (Bu diğer mubahlarda da böyledir.)

Emretmenin Edebi:

- Bir şey emrederken, o emrin yerine getirilmesi için yardımcı olmak, yanlış olan bir şeyi emretmemek, emrettiği kişinin sıkıntılı anında ona emir vermeye kalkışmamak.

Arkadaşlık Edebi:

- Arkadaşını görünce sevinmek, onu içtenlikle karşılamak, otururken onu ağırlamak, kalkarken onu uğurlamak, konuşurken onu dinlemek, ona hoşlandığı ismiyle hitap etmek[388], giderken onu tekrar görmek istediğini söylemek.

Komşuluk Edebi:

- Karşılaştıkça komşusuna selâm vermek, halini sormak, bir ihtiyacı varsa yardımcı olmak, ona eziyet vermemek, onun eziyetlerine katlanmak, kusurlarını görmemek, onun için fedakârlıklar yapmak, onun gizli hallerini araştırmamak, giriş çıkışını tecessüs etmemek, hastalığın-

---

388 - Bazı kimseler anlayışsız olduklarından mı, yoksa kimseyi sevmediklerinden mi, insana en aşağıdaki isim veya sıfatıyla hitap ederler. Halbuki, hitapta isim seçimi çok önemlidir. Bu sebeple, meselâ âlim olana "hoca!", hoca olana "hacı!", hacı olana "Ahmed, Mehmed!" diye hitap etmek yanlıştır. Bu şekildeki hitap ve isim seçimi karşıdaki insanda sevilip sayılmadığı duygusunu uyandırır ve onu hitap eden kimseden soğutur.

da ziyaretine gitmek, kederde üzüntüsünü, nimette sevincini paylaşmak, ölümünde cenazesine iştirâk etmek.

Müteferrik Edepler:

- Bir yere oturmak için giderken, zili üç kereden fazla çalmamak, kapı açılırsa, "Oturmaya müsait misiniz?" diye sormak, kapıda ve içeride gözünü her tarafta dolaştırmamak,

- Bir meclise girerken selâm verip açık olan yere oturmak, hürmet ve saygı beklememek, sayılmadığı bir yere ikinci bir sefer gitmemek, herkese haline göre (bazen bekledikleri şekilde, bazen de lâyık oldukları tarzda) ilgi göstermek, dine dokunmayan sebeplerden dolayı kimseye kızgınlık ve kırgınlık duymamak, nefsini rencide eden bir muâmele karşısında, bir hatasından dolayı Allah Teâlâ tarafından böyle cezalandırıldığını düşünüp tövbe ve istiğfar etmek, ilgi ve alaka gördüğü zaman bunun Allah Teâlâ'nın bir lütuf ve keremi olduğunu düşünüp şükretmek ve minnet duymak.

Dünya ehline ne sevgi, ne de nefret taşımayan uygun bir yaklaşım göstermek, kendisine bir iyilik yapmışlarsa, bundan dolayı teşekkür etmek, onlardan ve hiçbir kimseden bir beklenti içinde olmamak, ilgi ve alakasını beklentilere göre ayarlamamak.

- İnsanları dinlerken onların doğru olan sözlerini tasdik etmek, yanlış olanları düzeltmek, ortam buna müsait değilse, onları duymamış gibi davranmak.

- İlim ve takva ehline sevgi ve saygı göstermede cimri davranmamak.

Tartışma başlatmamak[389], kendisini tartışanlar arasında bulunca, haklı olan tarafın yanında yer almak, hakkın hatırının yüksek olduğunu ve hiçbir hatıra feda edilemeyeceğini düşünmek.

Cihat Etmenin Edebi:

– Niyetini hâlis kılmak, Allah Teâlâ'nın emrini yerine getirmek ve bu suretle O'nun rızasını kazanmak gayesiyle davranmak, hakkın zaferini istemekle birlikte bunu tek gaye haline getirmemek, kendi vazifesini yapıp Allah Teâlâ'nın vazifesine (daha doğru bir tabirle, O'nun hikmetine) karışmamak, Allah Teâlâ'nın emrettiği yöntemleri kullanmak,[390] şefkat ve merhamete sığmayan işler yapmamak, İslâm adına vahşet ve canavarlık sergilememek, nefsinin oyununa gelmemek, hislerini hak yerine koymamak.

Hakka hizmet şeklinde başlayan nice çalışmalar, sonunda nefse hizmet şekline dönüşürler. Onun için bu tehlikeye karşı uyanık ve dikkatli olmak lâzımdır. (Ben bir zaman din için olduğu ileri sürülen bir çalışmanın direksiyon kırıp nefse hizmet şekline dönüşünce şöyle demiştim: "Bu adamlar şeytanı taşlamakla işe başladılar, fakat onu alkışlamakta karar kıldılar.")

---

389 - Gerçekleri zorla kabul ettirmek mümkün değildir. Onun için, ikna yöntemini kullanmak, bunun etki yapmadığı görülünce de meseleyi kapatmak lâzımdır.

390 - Hakka hizmet ederken zafer değil, Allah Teâlâ'nın rızası gaye olmalıdır. Çünkü O'nun rızası bazen hak sahiplerinin yenilmesi suretinde tecelli eder. Bu sebeple, O'nun rızasını kazandıran bir mağlubiyeti, O'nun rızası dışında kalan bir zaferden üstün tutmak lâzımdır. Rızay-i Bâriyi gaye edinen, zafer için gayr-i meşru yollara baş vurmaz, fakat zaferi gaye edinen Rızay-i Bâriyi kaybetmeyi de göze alır.

MUTLULUK İKSİRİ

Allah Teâlâ'ya hamd olsun. O, seçkin kullarını mücâhede ile yüceltir; velilerin kalplerini müşâhede ile huzura kavuşturur; zâkirlerin dillerini zikirle süsler; âriflerin düşüncelerini tefekkürle aydınlatır. Takva sahiplerini nefislerinin baskısından kurtarır. Yakîn ehlini şüphelerin karanlıklarından çıkarır. Amel sahiplerini rızasının şemsiyesi altına alır. İman edenleri bozulup çürümekten korur ve onları doğruluk ve istikamet çizgisinde yürütür.

O'na kudret ve azametinin delillerini görerek hamd ederim; birlik ve vahdetinin eserlerini müşâhede ederek şükrederim; O'nu marifetinin meyvelerini lütuf ve cömertliğinin ağacından derleyerek medh ve sena ederim.

O'na, kendisinin, kitaplarının, peygamberlerinin, cennet ve cehennemin, hesap ve azabına hak olduklarına inanmak şeklinde iman ederim ve kendisinden başka ilâh bulunmadığına, denk, misil ve ortağı olmadığına şahitlik ederim. Muhammed'in O'nun kulu ve Resûlü olduğuna, fâsık ve fâcirlerin soyunu kurutmak, inkârcı ve inatçıların hayat bağlarını koparmak, şek ve şirk peşinde olanları sindirmek, hak ve iyilik arayanlara yardımcı olmak üzere

bu peygamberi gönderdiğine şahâdet ederim. Allah Teâlâ'nın salat ve selâmı kendisinin, âl ve ashâbının üzerine olsun.

Bil ki, maddî iksirler her yerde bulunurlar. Fakat mutluluk iksiri yalnızca Müslümanlıktadır. Onun için, bu iksiri başka yerlerde arayan onu hiçbir zaman bulamaz. Bunun için harcadığı çaba da boşuna gider. Böyle bir kimse bazen kendisini şu veya bu şeyle mutlu olmuş zanneder. Fakat Müslüman olup gerçek mutluluğu tadınca, ne kadar yanılmış olduğunu anlar.

Allah Teâlâ bunca peygamber gönderdi ki, bunlar insanlara mutluluk iksirini tanıtsınlar ve onlara bunun cennetten alınmış olan tat ve lezzetini tattırsınlar. Peygamberler bu iksire ancak kalbini mücâhede ateşinde tutarak onu kötü huyların kirlerinden arındıran kimselerin ulaşabileceklerini bildirdiler. Onun için, peygamberimiz de Kur'ân-ı Kerim'de şöyle tanıtılmıştır:

"Allah müminlere büyük bir lütufta bulunarak içlerinden onlara bir peygamber gönderdi. Bu peygamber onlara O'nun âyetlerini okur, onları temizler, onlara kitap ve hikmeti öğretir."[1]

Burada da ifade edildiği gibi, peygamberler, insanları kötü huylardan ve hayvan sıfatlarından temizlemek, onlara güzel huylar ve üstün sıfatlar kazandırmak ve bu suretle onları mutluluğa erdirmek için gönderilmişlerdir.

Sözünü ettiğimiz iksir de, peygamberlerin irşad ve telkinlerine uyarak kötü sıfatlardan ayrılmak ve eksik olan

1 - Âl-i İmrân, 164; Cumua, 2.

güzel sıfatlarını tamamlamak yoluyla elde edilen bu mutluluktur.[2] Çünkü bunlar yapılınca, kul Rabbine döner ve O'na yakınlık kazanır. Mutluluk iksiri de bu yakınlıktadır. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Rabbinin ismini an ve bütün varlığınla O'na dön."[3]

Nefsini Tanımak

Bil ki, Allah Teâlâ'ya dönmek ve yönelmek için O'nu tanımak lâzımdır. O'nu tanımanın anahtarı ise kendi nefsini tanımaktır. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Onlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi (varlığımızın delillerini) göstereceğiz ki, hak olduğumuz onlar için açık seçik ortaya çıksın."[4] Allah Resûlü aleyhissalatu vesselâm da şöyle buyurmuştur:

"Kendi nefsini (yani kendi kendini) tanıyan, Rabbini de tanır."[5] İnsana en yakın olan kendi nefsi ve kendi varlığıdır. Bu itibarla kendi nefsini ve kendi kendisini tanı-

---

2 - Her peygamberin döneminde bu iksir o peygambere uymakla elde edilirdi. Fakat, Muhammed aleyhissalatu vesselâmın gönderilmesinden sonra artık mutluluk iksiri yalnızca bu peygambere uymakla elde edilebilir. Çünkü, her bir peygamberin bir dönemi olduğu gibi, bu son dönem de bu peygambere âittir. Kaldı ki, bu yeni dönemde eski peygamberlerin tavsiye ve telkinleri değiştirilmiş, putperestlik ve cahiliyete dönüştürülerek içindeki iksir yok edilmiştir.

3 - Müzzemmil, 8.

4 - Fussılet, 53.

5 - Bu söz lafız olarak hadis değildir. O, sufi vâiz Yahya ibni Muâz er-Râzî'in (Vefatı: 258/873) sözüdür. Fakat manası doğrudur. Çünkü, kendi kendisini tanıyan bir insan, "Ben yaratılmış bir mahlukum. Öyleyse, beni yaratan bir hâlık vardır." demek zorunda kalır.

mayan bir kimse, Allah Teâlâ'yı da tanıyamaz. Kendi kendisini tanımak ise, her şeyden evvel yaratılmış olduğunu anlamaktır. Çünkü, maddî ve manevî bir çok hassas âlet ve cihazlarla donatılan insanın kendiliğinden var olmasını akıl kabul etmez. Öyleyse, aklın da kesin hükmüyle onu yaratan hak bir ilâh vardır. Bu ilâh onu bir maksat ve gaye için yaratmış[6] ve bu gayeyi gerçekleştirmesini istemiştir. İşte kendisi bu gayeyi öğrenip onu gerçekleştirdiği zaman mutluluk iksirini kazanmış ve mutlu olmuş olur.

İnsanın Hakikati

Bil ki, insanın hakikati onun ruhudur. Ceset ve ona tâbi olan diğer şeyler ise, geçici emanetlerdir. Bunu özellikle bilmek lâzımdır. Çünkü bu bilinmeyince, hayvanlar gibi mutluğu cesedin arzularını tatmin etmekte aramak hatasına düşmek kaçınılmaz olur. Bu husus hayvanlar için hata değildir. Çünkü onların bütün varlığı cesetlerinden ibarettir. İnsanın ise asıl varlığı ceset değil, ruhtur. Bu sebeple onun ruhunu bırakıp cesedine hizmet etmeye yönelmesi kendisi için hatadır. Bu böyle olduğu için, hayvan cesedine hizmetle mutluluk duyar, fakat insanın mutluluk duyması ancak ruhunu iman ve ibadetle itminana kavuşturmasıyla mümkün olur. Ruh bu itminanın dışında başka bir şeyle mutlu olmaz. Onun için, yalnızca cesetlerini tatmin etmeye çalışanların ruhları mutsuzluk azabı çeker.[7]

---

6 - Bu maksat ve gaye Rabbini tanımak; O'na ibadet etmek ve O'nun emirlerine uyarak kendisini geliştirmek ve olgunlaştırmaktır.

7 - Dün akşam bir kanalda yüksek sosyeteye mensup ve maddî yönden her türlü imkâna sahip olan bir kimseyle röportaj yapılıyordu. Bu kimse sahip

Allah Teâlâ ruhu ceset için değil, cesedi ruh için yaratmıştır. Bu sebeple insan için doğru olan tarz-ı hareket, ruhunu cesedinin hizmetine vermek değil, cesedini ruhunun hizmetine vermektir. Bu hizmet tarzı benimsendiği takdirde, ceset, ruh için binek, âlet, hizmetçi ve işçi gibi çalışır. Ruh da cesetten aldığı bu çok yönlü yardım sayesinde Rabbinin rızasını kazanmayı başarır ve bununla itminan ve mutluluğa kavuşur. Bu ruhun ölümden sonraki mükâfâtı da ya cennetin dereceleri veya bundan da daha yüksek olan Allah Teâlâ'nın huzuruna yakın olma mertebeleridir. Bu derece ve mertebelerin verdiği mutluluğu tarif etmek de mümkün değildir.

Bil ki, ruh maddî alemden değildir. Bu sebeple, o yabancısı olduğu bu âleme âit maddî şeylerle mutlu olmaz. Onun mutluluğu Rabbini tanımak, Rabbinin kemâl (mükemmellik) sıfatlarını düşünmek ve Rabbine yakın olmaya çalışmaktadır. O bu hususta melekler gibidir. melekler de yemek, içmek uyumak gibi şeylerle değil, Rablerini tesbih etmek ve O'nun celâl (azamet) ve cemâlini (güzelliğini) müşâhede etmekle mutlu olurlar.

Bu böyle olduğu için, mükellefiyet yükleyen ilâhî

olduğu bütün alayiş ve gösterişe rağmen, derin bir mutsuzluk azabı çektiğini açıkça söylüyordu. O zaman bunu olumsuz şartlar ve elverişsiz imkânlar içinde garip bir hayat yaşayan kendimle kıyasladım. Onun sözünü ettiği azabı ruhumda arayıp yokladım. Bende bu türlü bir azap yoktu. Çünkü, onda bende bulunmayan maddî imkânların bulunmasına karşılık, bende onda bulunmayan kuvvetli bir iman vardı. İşte bu iman bana imkânsızlık ve olumsuzluk cenderesinde doğranmama rağmen imkânların zirvesinde uçan bu kimsenin tatmadığı mutluluğu kazandırmıştı. Kısa bir ifade ile, bende mutluluk iksiri olan iman vardı. Onda ise bu yoktu. Bu onda olmadığı için, benim gibi olumsuzluklar da yaşasaydı, ya deli olurdu, ya intihar ederdi, ya da anarşist olup toplumun başına belâ olurdu.

hitap da cesede değil, ruha yöneliktir. Buna verilen cevaba göre sevap ve ceza da ruh içindir. Bunlarla mutlu veya mutsuz olan da odur. Bu sebeple, ruhu tanımak çok önemlidir. Ancak onu tanımanın yolu, satırlara geçirilen ilim değil, amel, ibadet, zikir ve tefekkürdür. Mücerret ilmin ruh hakkındaki bilgisi ise çok azdır. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Sana ruhu soruyorlar. De ki, ruh Rabbimin emrindendir. Ruh konusunda size çok az bilgi verilmiştir."[8]

Buradan da anlaşılacağı gibi, iki âlem vardır. Bunlar emr âlemiyle halk âlemidir. Emr âlemi sebepler çerçevesine girmeyen, onlarla izahı mümkün olmayan ve doğrudan doğruya Allah Teâlâ'nın kudretiyle oluşan ve bununla izah edilebilen şeyleri kapsar. Âhiret âlemi tümüyle emr âleminden olduğu gibi, dünyada da melekler, ruhlar ve mucize gibi olağanüstü şeyler aynı âlemdendirler. Halk âlemi ise, sebepler çerçevesinde cereyan eden, bir ölçüde bunlarla izahı yapılabilen ve bu yüzden arkasındaki ilâhî kudreti ancak müminlerin görebildiği maddî ve olağan şeyleri içerir. Bütün maddî şeyler gibi, ceset de bu âlemdendir. Allah Teâlâ, bu âlemde her şeyi bilinen sebepler ve kurallar çerçevesinde yaratır. Onun için bu şeylerin mahiyetlerini ve her türlü özelliklerini öğrenmek ve bunlara bakarak yaratmayı taklit etmek ve yaratmaya benzer etkilerde bulunmak mümkündür.

Bu iki âlemden üstün olanı emir âlemidir. Halk âlemi ise değer ve derece itibarıyla bunun altındadır. Çünkü bu âlemi oluşturan şeyler geçici ve gidici şeylerdir. Emr âle-

---

8 - İsrâ, 85.

mine dahil olan şeyler ise ebedidirler. Onun için, ceset yok olup gider, ruh ise var olmaya devam eder.

Ruhu ilimle tanımanın yolunu kapatan Allah Teâlâ, onu tanımak için mücâhede yolunu açmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Bizim için mücâhede eden kimselere, yollarımızı açarız."[9] Mücâhede ise ibadet ve tâatta cehd ve çaba sarf etmek, nefis ve cesedini yormak ve bunlara ağır ve zor gelen işleri yapmaktır. Mücâhede aynı zamanda cihat yapmaktır. Cihadı askerler yapar. Müminlerin ruhları da, melekler gibi Allah Teâlâ'nın askerleridir. Kur'ân-ı Kerim'de bunlara işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Göklerde ve yerdeki askerler Allah'ın askerleridir."[10]

"Allah'ın askerlerini ancak kendisi bilir."[11]

Mümin ruhlarla melekler aynı ordunun askerleri ve neferleridirler. Onun için, manevî eğitim ve savaş talimi olan namaz iki taifede de aynıdır. İkisi de aynı namazı aynı düzen, tertip ve usulle kılarlar.

Ruhun savaşı mutluluk kazanmak içindir. Bu mutluluk da Allah Teâlâ'ya ibâdet ve itâat etmekle gerçekleştirilebilir. Bu sebeple, ona ibâdet ve itâat edebilmesi için türlü organlarla donatılmış bir ceset verilmiştir. Ancak, bâtıl bir kuvvet olan nefis de ruha verilen cesette kendisine ortak olmak ister ve hatta bunu bütünüyle kendi emir ve tasarrufunun altına almaya çalışır. Bu zorbalık ve hak-

---

9 - Ankebut, 69.
10 - Feth, 4, 7.
11 - Müddessir, 31.

sız müdâhale üzerine ruhla nefis arasında mücâdele ve çekişme kaçınılmaz hale gelir. Bunların bu mücâdele ve çekişmede bir birinden zaptettikleri şeyler de duygular ve organlardır. Bu sebeple, yürütülen bu mücâdele ve savaşta hangi taraf galip gelirse, cesede müteallik olan cihaz ve organları o taraf kendi hedefi ve maksadı için kullanır. Ruhun hedefi, ibadet ve iyilik yoluyla ebedî mutluğu kazanmak, nefsin hedef ve maksadı ise, hayvanlar gibi maddî zevkleri yaşamaktır.

Bir Misâl

Bil ki, insan bir şehirdir. Onun el, ayak, göz ve kulakları bu şehrin halkıdır. Onun şehvet kuvveti (istek duygusu) şehrin vâlisidir. Onun gazap kuvveti (kızma duygusu) şehrin emniyet gücüdür. Ruh sultan, akıl da vezirdir. Sultanın görevi şehri kendi bildiği ve inandığı doğru kurallarla yöneterek oradaki halk için emniyet, adâlet ve huzuru temin etmektir. Ancak herhangi bir yanlışlıktan sakınmak için vezirle de danışması lâzımdır. Vâli mevkiinde olan şehvet kuvveti yalancı, sefih ve zampara olduğu, emniyet gücü durumunda olan gazap kuvveti de kavgacı, yıkıcı ve saldırgan olduğu için bunların üzerinde de sıkı bir yönetim uygulaması gerekir. Bütün bu işlerin kendisinden beklendiği sultan, anlatıldığı şekilde disiplinli bir yönetim yürütürse, halk hayır üretmek, vâli ve emniyet de şehir için lâzım olan şeyleri celp, zararlı olan şeyleri de defetmek için çalışırlar. Kendisi de hünerini arttırmak için ilim ve marifetini geliştirmekle meşgul olur.

Bu misâlde olduğu gibi, ruh akla danışır, şehvet ve gazap duygularını da kontrolünde tutarsa, onları hayra yöneltir, organları da hayırda çalıştırır. Bu başarılı yönetimiyle Allah Teâlâ'nın rızasını kazanır, O'na yaklaşmanın ve yakın olmanın mutluluğunu yaşar. Fakat, bunları yapmak yerine, şehvet ve gazap hisleri üzerindeki kontrolünü kaldırır ve onları başıboş bırakıp nefis ve şeytanın tasallutuna terk ederse, bu hisler taşkınlık yaparlar, organları da şer ve kötülükte kullanırlar. O zaman da ruh mutlu olma fırsatını kaybeder. Âhirette de şekavete mahkûm olur.

Bil ki, şehvet ve gazap kuvvetleri asıl konumları itibarıyla ruh ve cesedin hizmetçileridir. Fakat bunlar kontrolsüz bırakılırlarsa, ruh ve cesedi yıkan aşırılıklar ve taşkınlıklar yaparlar. Bunların dışındaki diğer organlar ve duygular da aynı şekilde ruh ve cesedin yararlı hizmetçileridir. Çünkü Allah Teâlâ, her şeyi hayır için ve bir ihtiyacı karşılamak üzere yaratmıştır. Diğer bir ifade ile, her şeyi insanın manevî terakkisine bir araç ve basamak olmak üzere yaratmıştır. İnsan da bunları birer araç ve basamak olarak kullanırsa, toprak âleminden nur âlemine yükselir. Buraya çıkan ruh, artık Allah Teâlâ'yı kendisi için Kıble, âhiret yurdunu da nihâî hedef yaparak bütün donanımıyla birlikte terakkisini geliştirmeye çalışır. Bu işte cesedin görevi de merkep ve binek görevidir. Bu sebeple, onu da zarar ve ziyanlardan korumak lâzımdır. Şehvet ve gazap gibi duygular da birer görev ifa ettikleri için onları da bütünüyle yok etmekten sakınmak gerekir. Onların zararlarını önlemek için aşırılık ve taşkınlıklarını önlemek yeterlidir. Şehvetin aşırılığı harama istek duy-

mak, gazabın aşırılığı ise, yıkıcılık ve kırıcılık yapmaktır. Ruh bu kuvvetlerin bu şekilde aşırlık ve taşkınlık yapmalarına göz yumarsa, terakkisi durur, geri dönüş yapmak ve Allah Teâlâ'nın rızasından uzak bir yerde helâk olmak durumunda kalır. Mutluluk arayan bu ruh, ebediyen mutsuzluğa mahkûm edilir.

Şehvet ve gazabın kullanılış biçimine göre, dört türlü ahlâk ortaya çıkar. Bunlar şeytan ahlâkı, hayvan ahlâkı, canavar ahlâkı ve melek ahlâkıdır. Hile yapmak, aldatmak, ortalığı karıştırmak, fitne ve fesat çıkarmak şeytan ahlâkıdır. Yeme, içme ve eğlenmeye düşkünlük hayvan ahlâkıdır. Dövmek, öldürmek, şiddet göstermek ve düşmanlık yapmak canavar ahlâkıdır. İlim sevgisi, merhamet duygusu ve hayır yapma arzusu ise melek ahlâkıdır. Bu ahlâklardan ilk üçü ruha mutsuzluk getirirken, dördüncü ahlâk onu mutlu eder. Bu dört ahlâkın her biri, ruhu kendi manalarıyla şekillendirir ve birinci ahlâk onu şeytanlaştırır, ikincisi onu hayvanlaştırır, üçüncüsü onu canavarlaştırır, dördüncüsü de onu melekleştirir. Buna göre şeytan ahlâkını yaşan bir ruh şeytan, hayvan ahlâkını yaşayan ruh, hayvan, canavar ahlâkını yaşayan ruh canavar, melek ahlâkını yaşayan ruh melektir. Bu farklı ruhlar, dünyada sergiledikleri ahlâkla türlerini belirlerken, öldükten sonra tamamen yaşadıkları ahlâkın şeklini alırlar ve birinci ahlâkı yaşayan ruh şeytan, ikinci ahlâkı yaşayan ruh hayvan, üçüncü ahlâkı yaşayan ruh canavar, dördüncü ahlâkı yaşayan ruh da melek haline gelirler.

Bu böyle olduğu için, kendisine giydirilen insan suretiyle bir ruhun insan ruhu olduğunu zannetmek yanlıştır. Ruh, kendisine giydirilen suret ve maddeyle değil, sa-

hip olduğu melek ahlâkıyla insan ruhudur. O bu ahlâka sahip olduğu zaman melek olmaya da aday olur. Bu ruh, bir lamba gibidir. Güzel ahlâk ve sâlih amel onun ışık ve güzelliğini arttırır ve cevherini parlatırlar.

Bil ki, insanda hayvanlarda olduğu gibi şehvet ve gazap varsa da, onda hayvanlarda bulunmayan bir şey daha vardır. Bu da akıldır. İnsan bu akıl sayesinde şehvet ve gazabını kontrol etme ve faydalı alanlarda kullanma imkânına sahip olmuştur. O bu imkânı kullandığı zaman, hayvanların üstüne çıkar, kullanmadığı zaman ise onların altına düşer.

(Bu açıklamaları biraz daha netleştireceği için, buraya merhum Bediüzzaman'ın Sözler kitabından bir bölüm alacağım:

"İnsanın mahiyetine kudretten (Allah Teâlâ'nın kudreti tarafından) ehemmiyetli cihazlar ve kaderden kıymetli programlar tevdi edilmiştir. Eğer insan, bu cihazları dar olan bu yer âleminde ve dünya hayatının toprağı altında nefsinin hevesleri için kullanırsa, yer altında bozulan çekirdek gibi, bu cihazlar da kısa bir ömürde ve dar bir yerde duyulan az bir lezzet karşılığında çürüyüp bozulacaklar ve manevî sorumluluklarını insanın bedbaht ruhuna yükleyeceklerdir. Fakat eğer insan (o cihazlar ve programların oluşturduğu) istidat ve kabiliyet çekirdeğini imanın zıyası ve İslâmiyetin suyuyla ubudiyet (kulluk) toprağı altında terbiye ederse, Kur'ân'ın emirlerine uyarak sahip olduğu cihazları onların veriliş maksatlarına göre kullanırsa, o zaman tohum hükmünde olan bu cihazlar yeşerip dal budak salacak ve büyük bir ağaç haline gelecektir. Bu ağaç mübarek meyveler verecek ve bunun tesiriyle insan

kabir hayatında ve cennette üstün bir yer ve değer bulacaktır.

Evet, hakikî terakki insanın kendisine verilen kalp, ruh, akıl ve hatta hayal ve diğer kuvvetlerinden her birini ebedî hayatı kazanmak için kullanması ve kendisine uygun olan bir ibadet şekliyle meşgul etmesidir. Bütün duygu ve yeteneklerini, kalp ve aklını nefsinin emrine vermek ve bunlarla kısa bir ömürde geçici olan maddî zevkleri ve süflî lezzetleri tatmaya çalışmak, bu konuda maharet göstermek ve ileri gitmek ise, ehl-i dalaletin zannettikleri gibi, terakki (yükselmek) değil, tedennidir (alçalmaktır). Ben bu gerçeği hayalen yaşadığım bir olayda da gördüm. Olay şudur:

Büyük bir şehre girdim. Baktım ki, şehirde büyük saraylar vardır. Bir sarayın yanından geçerken, kapısında dikkati çeken şenlik ve şamatalar vardı. Yakından bakınca gördüm ki, sarayın efendisi kapıya inmiş, kapıdaki köpekle oynuyor ve bu oyundan şamatalar çıkıyor. Sarayın hanımları ve yetişkin kızları da inmiş, it oyununu seyretmek için toplanan yabancı erkeklerle kırıştırıyorlar. Kapıcı da haddinden fazla bir yetkiye sahip olmuş, efendi ve hanımları yönlendiriyor. Bunları görünce, kendi kendime dedim ki, bu sarayın içi bomboştur. Orada yapılması gereken ciddî işler de tamamıyla yüzüstü bırakılmıştır.

Burayı geçince bir büyük saraya daha rastladım. Bu sarayın kapısında uzanmış vefakâr bir köpek ve hizmete hazır ciddî, fakat haddini bilen bir kapıcı vardı. Önceki sarayın kapısındaki şenlik ve şamata burada yoktu. Bunun öncekinden farklı olmasının sebebini merak ederek saraya girdim. Baktım ki, içeride hummalı bir çalışma vardır.

Sarayın her bir katında bazı kimseler çeşitli işlerle meşguldürler. Birinci kattaki adamlar sarayın tanzif ve tanzim (temizlik ve derleyip toplama, düzeni sağlama) işlerini görüyorlar. Bunun üstündeki katta hanımlar dikiş ve nakışlar yapıyorlar, kızlar ve çocuklar ders çalışıyorlar. En üst kattaki efendi ise padişahla konuşuyor ve ondan saray halkının istirahatı ve kendi terfii için lâzım gelen emir ve talimatları alıyor. Bu saraydan da çıktım ve şehri bir baştan bir başa gezdim. Kimi saraylar önceki saray, kimileri de bu ikinci saray gibiydiler. Bu sarayların kimlere âit olduklarını sordum. Bana dediler ki, içi boş ve fakat kapısında şenlik bulunan saraylar gafillerin saraylarıdır. Kapısı sakin ve fakat içi fıkır fıkır olan saraylar ise şuurlu müminlerin saraylarıdır. Sonra kenarda bir saray daha gördüm ve yaklaşıp ona yakından baktım. O saray benim suretimi taşıyordu. O bendim. Kendimi görünce heyecan duydum ve kendime geldim.

Bu hayalî olayı yorumlamak gerekirse, gördüğüm şehir toplumdur. Oradaki saraylar insanlardır. Saray ehli ise, insandaki organlar, duygular, şehvet ve gazap kuvvetleridir. İnsanlardaki bu cihazların her birinin bir kulluk vazifesi vardır. Şehvet ve gazap kuvvetleri kapıcı ve köpek hükmündedirler. İnsandaki yüksek letaifi (kabiliyetleri, duyguları) asıl vazifelerinden koparıp onları şehvet ve gazap kuvvetlerinin emrine vermek onların rütbelerini indirmek ve değerlerini düşürmektir. Buna da terakki demek mümkün değildir. Terakki ise, bunları kendi vazifelerinde çalıştırmak ve bu yönde gelişmelerini sağlamak, şehvet ve gazabı da cesedin hizmeti ve korunması için kapıda bekletmektir.")

Kalbin Acayipleri

Bil ki, dinî metinlerdeki kalp, göğsün sol boşluğundaki yuvarlak et parçası değildir. O bu et parçasıyla da bir ölçüde alakalı olan başka bir şeydir. O bu kalbin içinde bir kalptır.[12] Bu kalp ilim merkezidir. İlim buraya iki kapıdan gelir. Bu kapılardan birisi dış âleme karşı, diğeri de gayp âlemine karşıdır. Bu kapılardan ilki uyanıklık halinde, diğeri de genellikle uyku halinde açılır. Kalbin birinci kapısı duyulardan oluşur ve kalp bunların aracılığıyla dış âlemden çeşitli bilgiler alır. İnsan uyuyunca, duyular uyuştuğu için, bu kapı da otomatik olarak kapanır. Fakat, bir kapıyı kapatınca başka bir kapıyı açan Allah Teâlâ, burada da aynı kanunu işleterek kalpte ikinci bir kapı açar. Bu kabı gayp âleminden bilgiler alır. Ancak, burada bilgiler aklın kontrolü dışında alındıkları için bunlara bazen hayal karışır ve rüya yoluyla alınan bilgileri karışık bir hale getirir. Böyle bir durumda rüyanın manasını anlamak için, onun doğru bir şekilde yorumlanması lâzımdır.

Uyanıklık ve rüya hallerinin dışında bir de uyanıklık ile rüya (veya rüya ile uyanıklık) karışımı bir üçüncü hal vardır. Bu halde, kalbin iki kapısı da açık olurlar ve bu sebeple iki âlemden de ilim ve bilgi alınabilir. Bu hal bazı insanlarda süreklidir ve bunlar sürekli bir şekilde iki âlemden de ilim ve bilgi alırlar. Bu insanlar, mücâhede ve riyâzetle kalplerinin nuraniyetini arttıran kimselerdir. Bunların başında da peygamberler gelir. Onun için Kur'-

---

12 - Yunus Emre'nin. "Bir ben var bende benden içeri" sözü bu kalbe işaret sayılabilir.

ân-ı Kerim'de İbrahim aleyhisselâm için şöyle buyurulmuştur:

"Biz bu şekilde İbrahim'e göklerin ve yerin iç yüzlerini gösterdik."[13] Gökler gayp âlemidir, yer ise duyu organlarıyla temas sağlanan madde âlemidir.

Hızır aleyhisselâm hakkında da şöyle buyurulmuştur:

"Biz ona kendi tarafımızdan bir ilim öğrettik."[14] Bu ilim de kalbin ikinci kapısıyla alınan gayp ilmidir.

Ölmek anındaki insanlar için de şöyle buyurulmuştur:

"Senin üzerindeki perdeyi kaldırdık. Şimdi artık gözlerin keskindir."[15]

Allah Resûlu aleyhissalatu vesselâm da şunları söylemiştir:

"Yeryüzü üzerindeki perde benim için kaldırıldı ve ben onun doğusunu ve batısını gördüm."

"Ben sizi önümden gördüğüm gibi, arkamdan da görüyorum." Bu âyet ve hadislerde sözü edilen bilgiler kalbin gaybe açılan kapılarından gelen bilgilerdir.

Bil ki, kalp yapısı itibarıyla ayna gibi parlaktır. Bu parlak ayna günahların toz ve çamuruyla kirlenmediği takdirde, tefekkür yoluyla gayp âlemine karşı tutulduğu anda oradan çok görüntüler ve bilgiler alır. Bu görüntü ve bilgiler, duyular yoluyla alınamayacak türdendirler. Ancak, genellikle ya kalp aynası günahlar ve şehvetlerle kir-

---

13 - İbrahim, 75.

14 - Kehf, 65.

15 - Kaf, 22.

letildiği veya doğru tefekkür biçimiyle yön tayini yapılmadığı için, madde ötesindeki âlemden görüntüler ve bilgiler almak mümkün olmaz.

Gayp âleminden alınan bilgiler, değeri yüksek olan ilim türündendirler. Ancak kıymetli bir şey isteyen, onun bedelini ödemeye de râzı olmak zorundadır. Bu bedel ise, kalbi temiz tutmak ve doğru tefekkür etmektir.

Eken biçer, giden ulaşır, arayan bulur. Tembel ise, en ucuz şey olan inkâr etmekle avunur.

Âyet: *"Onlar, etraflıca bilgi sahibi olmadıkları şeyi inkâr ettiler... Bak, zâlimlerin akıbeti nasıl oldu?"*[16]

"Kendileri onun yolunda gitmek istemeyince, «Bu eski bir yalandır.» derler."[18]

Öz deyimde de, "Kişi bilmediğine düşmandır." denilmiştir.

Bil ki, her uzvun lezzeti, o uzvun yaratılış gayesine göre kullanılmasındadır. Örneğin, gözün yaratılış gayesi görmek olduğu için, bu uzvun lezzeti güzel şekil ve suretleri görmektedir. Kulağın yaratılış gayesi, işitmek olduğu için, bunun lezzeti de hoş olan ses ve sedaları işitmektedir. Kalp ise, Allah Teâlâ'yı tanımak için yaratılmıştır. Onun yaratılış gayesi bu olduğu için, kalbin lezzeti ve mutluluğu da Allah Teâlâ'yı tanımakta, O'nu zikretmekte ve O'nu sevmektedir. Bu etkinlikler arttıkça kalbin lezzet ve mutluluğu da artar. Her türlü ilim ve marifetler, doğru

---

16 - Yunus, 38. Not: Bu âyet, hakkında bilgi sahibi olmadığı şeyi inkâr etmenin ilme ve ilmin kabul ettiği gerçeklere zulmetmek olduğunu ve bu zulmü yapanların akıbetinin kötü olduğunu bildirmiştir.

17 - Ahkaf, 11.

anlaşıldıkları takdirde, Allah Teâlâ'nın marifetine ve tanınmasına vesile oldukları için, kalp bu sebeple bunlardan da zevk ve lezzet alır. Ancak, bunlardan alınan zevk ve lezzet büyük de olsa, Allah Teâlâ'yı tanımaktan hâsıl olan zevk ve lezzet derecesinde değildir.

Ayrıca, Allah Teâlâ her uzva kendine uygun bir rızık vermiştir. Ve her uzvun zevki rızkını bulmasındadır. Örneğin midenin rızkı yemek ve içmek olduğu için, bu uzuv bunlardan zevk ve lezzet alır. Kalbin rızkı ise, Allah Teâlâ'yı tanımak ve anmaktır. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Bilin ki, kalpler ancak Allah'ın zikriyle itminan ve huzur bulurlar."[18]

Ancak, Allah Teâlâ'nın marifetinden ve zikrinden hâsıl olan lezzet, mide ve diğer organların aldıkları lezzetler gibi geçici değildir. Çünkü, ölüm olayıyla uzuv ve organlar öldükleri ve lezzetleri bittiği halde, kalp ölmez ve onun lezzeti de bitmez.

Allah Teâlâ'nın marifeti (O'nu tanımak, bilmek) şeref yönünden de diğer bilgilerden üstündür. Çünkü bu marifet gaye, bu bilgiler ise onun için birer vasıtadırlar. Gaye ise vasıtadan daha üstün ve daha şereflidir. Çünkü gaye olması gereken şeydir. Vasıta ise olmazsa da olur. Gaye her hal-u kârda değerini korurken, vasıta gayeden kopup vasıta olmaktan çıktığı takdirde, değerini yitirir ve sıfır derecesine iner. Bu böyle olduğu için, Allah Teâlâ'yı tanımaya vasıta yapılmayan ilim ve marifetlerin hakikat nazarında hiçbir değerleri yoktur. Buna vasıta olma özel-

---

18 - Raad, 28.

liğine sahip olan ilimleriyle Allah Teâlâ'yı tanımaya çalışmayanlar veya O'nu tanıdıkları halde, kendisine ibadet ve itâat etmeyen sözde ilim ehli, kıyâmet gününde câhillerden önce hesaba çekilir ve diğer fasıklardan daha evvel cehenneme atılırlar. Buradaki azapları da diğerlerinden daha şiddetli olur.

Bil ki, Allah Teâlâ'nın yarattığı bütün şeyler cins ve türlerine göre birbirlerine benzerler. Bu köklü benzerlik de hepsinin yaratıcısının bir ve tek olduğunu gösteren kuvvetli bir delildir. En çarpıcı benzerliklerden birisi de insanla âlem arasındaki benzerliktir. Bunun çarpıcılığı ise, bu benzerliğin küçücük bir yaratıkla devasa büyüklükteki âlem arasında olmasındandır. Bu benzerlik, küçük bir maketin büyük bir şehre benzerliği gibi basit bir küçültme ve kopyalamaktan ibaret değildir. Çünkü, insanla âlem ve diğer yaratıklar birbirlerine benzemekle birlikte, bunları birbirinden ayıran her birine mahsus çok önemli farkları ve özellikleri de vardır. Bu farklar ve özellikler de varlıkların bir fabrikadan çıkar gibi monoton bir kalıptan çıkmadıklarını, her birinin tek tek Allah Teâlâ'nın takdir ve iradesine göre şekillendiğini gösteren bir delildir.

İnsanla âlem arasında kuş bakışıyla kendini belli eden bazı benzerlikler şunlardır:

İnsanın iskeletini oluşturan kemikler dağlara benzerler. Bu iskeletin üstündeki et dokusu toprak tabakasına benzer. Et dokusu üzerindeki kıl örtüsü bitki örtüsüne benzer. İnsanın başı yuvarlak ve kubbe şeklinde olduğu düşünülen göğe benzer. İnsanın aklı güneşe, duyu organları yıldızlara benzer. Kan damarları nehirlere benzer.

İnsan vücudundaki su oranı ile yer küresindeki su miktarı da bir birine benzerler. Bu benzerliklerin tümünü saymak uzun sürer. Bizim bu benzerlikten söz açmamız ise, insanın kendisini küçük ve önemsiz zannederek sorumluluklardan kaçmasına karşılık, onun bünyesine kocaman bir âlemin yerleştirilmiş ve güneşlerle yıldızlar azametindeki duyu organlarıyla ve cihazlarla donatılmış olduğunu kendisine hatırlatmak içindir. Gâfil olan insan bu büyük gerçeği unuttuğu gibi, Allah Teâlâ'nın bu âlemi ve içindeki eşyayı da onun hayatı ve yaşaması için yaratıp ayakta tuttuğunu da düşünmez. Bu unutkanlık ve düşüncesizlik yüzünden de üstüne düşen şükür ve teşekkür borcunu görmez ve bunun ifasına çalışmaz.

Bil ki, canlıların ve özellikle insanın şaşırtan ve hayret uyandıran bir mükemmellikte olan yaratılışında Allah Teâlâ'nın üç sıfatı belirgin bir biçimde kendini gösterir. Bu sıfatlar Allah Teâlâ'nın kudreti, ilmi ve rahmetidir. Çünkü canlıları ve özellikle insanı basit bir hava ve sudan meydana çıkarmak her işi yapan bir kudret ve her şeyi bilen bir ilim gerektirir. Bir bedel ve karşılık istemeden bunlar için maden, bitki ve hayvanlardan çeşitli rızk maddeleri ve zevk malzemeleri yaratmak da bunların hepsini ihata edecek genişlikte bir rahmet, merhamet ve şefkatin mevcudiyetini zorunlu kılar.[19]

---

[19] - Belki bazıları; "Allah Teâlâ bizi yaratmış, bunca nimet, zevk ve güzellikleri de bizim için yaratmış, fakat buna karşılık bizden bedel istemiştir." diye düşünebilirler. Ancak bu düşünce yanlış ve yersizdir. Çünkü bir kere Allah Teâlâ'nın bizden istediği şeyler yine bizim yararımız içindir. Bu şeyleri yaptığımız takdirde, fert ve toplum olarak daha güzel bir hayat yaşama ve daha çok mutlu olma imkânını buluruz. Bu itibarla, bizim için bu emir ve yasakları düzenlemesi de ayrıca onun merhametini gösteren önemli

Bil ki, insan bu âlemde merkez durumundadır. Onun yaratılışı da en acayip yaratılıştır. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerim'de sıklıkla bu azametli olaya (insanın bir damla sudan yaratılmasına) dikkat çekilmiştir. Çünkü insanın nasıl yaratıldığını ve nereden nereye getirildiğini bilmek, Allah Teâlâ'nın sıfatlarını tanımaya vesiledir.

İnsan kendi kendisinde tefekkür ederse, inceliklerle dolu harika bir yaratılışla karşılaşır.[20] Kendisinin bu harika biçimde yaratıldığını görünce de, kendisini yaratının kudret ve ilim gibi yüce sıfatlara sahip bir büyük ilâh olduğunu anlar. "Kendini bilen Rabbini de bilir." sözünün manası da budur. Kendini ve Rabbini bilmek insan için birinci vazife iken, kendini ve Rabbini bilmeyen ve buna rağmen bir şey bildiğini iddia eden bir kimse, kendisini aldatmış olur. (Yunus Emre'nin üslubuyla, ilim kendini okumak ve Rabbini bilmektir. Sen kendini okumaz ve Rabbini bilmezsen bu nice okumaktır?)

İnsanı bu şekilde yaratmaya muktedir olan bir yaratıcı, onu öldükten sonra diriltmeye de muktedir olur. Çünkü, ölümle dağılan parçaları bir araya getirmek ve onları mevcut olan modele göre monte etmek, hiçbir şey

---

bir lütuftur. İkinci olarak, bedel diye yaptığımız şeyler, örneğin namazlar ve saireler çarşı pazarda satılsa kaç para eder? Bu hiç para etmeyen şeylere karşılık baştan başa nimet, güzellik ve zevklerden ibaret olan koca bir kâinâtı kim verir? Âhiret ve cennetteki nimetler de cabası.

20 - İnsan yaratılışın harika olduğuna bu yaratılışla ilgili ilimleri bilen herkes kabul eder. Çünkü bunu kabul etmek zorunludur. Bunu kabul etmemek ilim ve aklı da kabul etmemek olur. Ancak nedendir bilinmez, bunu kabul etmekle birlikte bazı kimseler bu harika yaratılışın mutlaka harika bir yaratıcısının bulunması gerektiği üzerinde düşünmezler. Bunu düşünmeyince de iman etmezler ve inançsız yaşarlar.

yokken malzemeleri icat etmek ve bir model oluşturup ona göre yaratmaktan daha zor değil, aksine daha kolaydır.

Hülâsa; Allah Teâlâ'yı tanımak gibi büyük bir lezzet ve mutluluk yoktur. Bu lezzet ve mutluluk, büyüklüğü yanında, aynı zamanda kalıcı ve ebedidir. Başka lezzetler yaşandıkça biterken bu lezzet daha da artar ve diğer lezzetler ölümle acılaşırken bu lezzet daha da tatlanır ve cennetle taçlanır.

Allah Teâlâ'yı tanımak dünya hayatını da cennet hayatına çevirir. Çünkü cennet hayatının en büyük lezzeti ve mutluluğu Allah Teâlâ'yı tanımak, anmak, sevmek ve görmektir.

KUŞ RİSÂLESİ[21]

Değişik tür ve cinsten kuşlar bir araya gelerek, "Bizim için bir sultan lâzımdır." dediler ve bu sultanın ancak Anka olabileceğinde fikir birliğine vardılar. Ondan sonra Anka'nın nerede olduğunu araştırdılar ve onun Kaf dağında olduğunu ve bu yüksek dağı kendisine vatan ve mesken edindiğini öğrendiler. Bunu öğrenmek şevk ve heyecanlarını arttırdı. Kuşlar Anka'nın vatanına varmak, O'nun gölgesine sığınmak, eşiğinde barınmak ve kendisine kulluk ve hizmet etmekle mutlu olmak için ciddî bir istek ve rağbet duydular ve hepsi bir ağızdan şöyle dediler:

Kalkın, birlikte Leylâ'nın diyarına gidelim
Selâmlayıp onu kulluğumuzu arz edelim

O zamana kadar kalplerinde gizli ve sessiz duran iştiyak alevlenip şiddetlendi ve onlar bu iştiyakın diliyle Anka'ya seslenip:

"- Seni yerin hangi tarafında arayalım? Sen sultan iken, sana nasıl ulaşalım?" diye terennüm ettiler. Tam bu sırada perde arkasından gelen bir ses:

---

21 - Bu risâlede, Allah Teâlâ sevgisiyle yer ve yuvalarını terk edip çöllere düşen âbidler kuşlara benzetilmiş ve onların macerası kuş macerası şeklinde tasvir edilmiştir. Tasavvuf terminolojisinde Allah teâlâ için "Anka-i lâmekân" ismi de kullanılmıştır. Ancak biz bu ismin Allah Teâlâ için kullanılmasının câiz olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü Allah Teâlâ'nın isimleri kendileri ve Peygamberi tarafından öğretilen isimlerden ibarettirler. Bu sebeple, kimse kendiliğinden O'na bir isim koyamaz.

Tasavvuf terminolojisinde insan-i kâmile de "anka" denir.

"- Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayınız."[22] âyetini okudu ve onlara şöyle dedi:

"- Yer ve yörenizde durun, yuvanızdan ayrılmayın. Çünkü aklınıza koyduğunuz yolculuk sizi Anka'ya ulaştırmayacak, sadece şevk ve hasretinizi arttıracak ve ondan sonra sakin bir kalple yaşamanızı zorlaştıracaktır."

Leylâ'nın aşkından dilersen selâmet bulmak
Bunun çaresi onun yurdundan uzak olmak

Kuşlar bu sesi duyunca, şevk, hasret, hayret, kararsızlık ve uykusuzlukları daha da şiddetlendi ve hepsi bir ağızdan şöyle dediler:

Bütün doktorlar anlaşıp beni tedâvi etseler
Nafiledir. Leylâ'nın yüzünden başka ilacım yoktur
Sevenin sevmek derdine şu bu ilâç fayda etmez
Bunun ilâcı sevgiliyle bir arada olmaktır

Kuşların artan şevki ve deliliğe dönüşen iştiyakı karşısında o ses, ikinci bir sefer onlara şunu söyledi:

"- Gitmek istediğiniz yerle aranızda uzun çöller, derin dereler, yüksek dağlar, büyük denizler, çok sıcak ve çok soğuk araziler vardır. Bütün bunları aşıp geçmeye gücünüz yetmeyebilir. O zaman da menzile varmadan yolda ölürsünüz. Onun için, halinize uygun olan, arzu ve hevesin tahrikine kapılmaktan vazgeçip vatanınızda ve yuvanızda oturmaktır. Fakat, kuşlar bu doğru uyarıya da kulak asmadılar ve yola çıkmak için sabırsızlanıp şöyle dediler:

22 - Bakara, 195.

Dosttan uzak yaşamak çekilebilen dert mi?
Tehlikelerden korkup yerinde duran mert mi?

Bundan sonra her biri himmetini binek[23] yaptı, şevk ve iştiyakı ona yular gibi taktı ve aşkın çubuğuyla onu dövüp toplu halde hızla yola çıktılar. Yolda ilerlerken hep birlikte koro halinde şöyle diyorlardı:

Vadide hızla yürüyen kızıl deveme bak
Sırtında da şevkle sallanan süvari benim
Gevşeklik verdikçe olmasın menzilin uzak
Vasıl (ulaşma) *ümidiyle canlanır deveyle tenim*
Yolumu aydınlatan ak yüzünün nurudur
Senden bulacağım lütuf beni çeken güçtür

Yolda ilerlemeye devam ettiler. Ancak yol onlar için bir deneme ve imtihan oldu. Bütün güçlükleriyle onları sardı. Soğuk ülkeden gelenler sıcak bölgeleri geçerken öldüler. Sıcak ülkeden gelenler soğuk bölgeleri geçince helâk oldular. Kimilerini yıldırımlar vurdu. Kimilerini fırtınalar savurdu. Bu sebeplerle yolda dökülenlerden geriye kalan az bir miktarı nihâyet sultanın bulunduğu memlekete ulaştılar. Onun bulunduğu dağın eteğine indiler ve sarayın gölgesine sığındılar. Fakat dağı tırmanıp onun huzuruna çıkmaya güçleri yetmedi. Bu yüzden, sultanın kendilerinden haber alması için bir müddet beklediler. Sultan, gelişlerini haber alınca bir hizmetçisini gönderip:

---

23 - Himmet; büyük istek, bir iş yapmaya ciddî bir şekilde teşebbüs etmek demektir. Bu sözcük yardım etmek, imdat etmek, şefâat etmek gibi manalar için de kullanılır.

"- Onlara sor, neye gelmişler?" dedi. Kuşlar:

"- Onu kendimize sultan yapmak için geldik." dediler. Onlara:

"- Bunun için kendinizi boşuna yorup buraya kadar gelmişsiniz. Çünkü siz isteseniz de, istemeseniz de biz zaten sultanız. Bizim bunun için özel bir teklif getirmenize ihtiyacımız yoktur." denildi.

Kuşlar, tekliflerinin bir anlam ifade etmediğini ve sultanın buna ihtiyacı olmadığını anlayınca, utandılar, kalplerinde besledikleri ümit ve kafalarında kurdukları hayaller dağıldı. Sultanın heybeti onları titretti ve ne yapacaklarının şaşkınlığı ruhlarını sarstı. Bunun üzerine şöyle bir arzda bulundular:

"- Bizim için geri dönmek mümkün değildir. Çünkü bir taraftan duyduğumuz iştiyak, bir taraftan da çektiğimiz yol yorgunluğu güç ve takatimizi tüketmiştir. İzin verin de kullarınız olarak burada kalıp ölümümüzü bekleyelim." Ve gagalarını şaklatıp koro halinde şu mısraları okudular:

Ey Rame'nin sâkinleri! Misafir ağırlar mısınız?
Gece, aza kanan bir yolcu yörenize inmiştir
Gerekli değildir ona bir şey yedirip içirmeniz
Tatlı bir bakış, kalp yapıcı bir söz ona yeten iştir

Ve şunu da söylediler:

Aşk kâsesi ile hepimiz sarhoşuz
Ne muâmele görsek onunla hoşuz

Kuşlar, tabiatlarındaki yüksekte uçmak türünden olan iddialardan ve sivri hayallerden vazgeçip tevazu zeminine inince ve hiçbir hakları olmadığını itiraf edip bulacakları her şeyi lütuf sayacaklarını arz edince, sultanın iyilikseverliği harekete geldi ve onlara şöyle denildi:

"Ümitsiz olmayınız. Çünkü ancak küfür ehli Allah'ın rahmetinden ümitsiz olurlar.[24] Bizim size muhtaç olmayışımız, sizi reddetmeyi gerektirse de, lütuf ve keremimiz size yumuşak davranmayı ve sizi kabul etmeyi gerektirir. Madem ki, küçüklük ve değersizliğinizi itiraf ettiniz ve bizi yalnızca siparişle ortaya çıkan bir sultan gibi görmenin hatasını anladınız, sizi yurdumuzda misafir edecek ve sizi lütuf ve nimetle ağırlayacağız. Çünkü biz acizliğini itiraf eden ve bizim için sahip oldukları şeylerden vazgeçen miskinleri severiz. Bizim bu huyumuzu bildiği için, hepinizin efendisi ve marifette öncüsü olan, "Beni miskin olarak yaşat." diye dua etmiştir. Liyakatsizliğinin şuur ve idrâkine varanlar, bizi tanımak için gerekli olan ilk adımı atmış olurlar. Bizi tanıyanlar ise bize yakın olmayı hak ederler.

Kuşlar, ümitsizlikten sonra bu sözlerle ümitlenip moral bulunca, yılgınlıktan sonra lütfa nâil olduklarını anlayıp canlanınca ve nimet yurdunda ikamet etme iznini alıp tekrar yollara düşme korkusundan kurtulunca, sultana arkadaşlarının akıbetini sordular ve şöyle dediler:

"- Çöl ve vadilerde helâk olup giden o topluluğun akıbeti ne oldu? Sultan için dökülen kanları boşa mı çıka-

---

24 - Yusuf, 87.

rıldı? Yoksa onlar için bir diyet ödendi mi?" Bu soruya karşı şöyle cevap verildi:

"- Hayır, hayır! Bizim için dökülen kanlar boşa çıkarılmadı ve emekleri zâyi edilmedi. Bunlar ve benzerleri için biz şunları bildirmişiz: Allah yolunda hicret edenler, yeryüzünde barınacak yer ve genişlik bulurlar. Allah ve Resûlü uğrunda hicret ederek evlerinden çıkan ve yurtlarını terk eden, sonra da bu vaziyette ölen kimselerin ücret ve mükâfâtı Allah'a düşer."[25], "Allah yolunda öldürülenler için ölü demeyin. Çünkü onlar diridirler. Fakat siz bunu fark etmiyorsunuz."[26]

---

25 - Nisâ, 100.

26 - Bakara, 154; Âl-i İmrân, 169. Not: Büyük bir zat, Kâbe'yi tavaf ederken, yanında yürüyen bir adamın yaşlı gözlerle, "Allahım! Sen onları mükâfâtlandırdın. Beni böyle bıraktın." dediğini ve bu sözü devamlı tekrar ettiğini görür. Bunun üzerine adamın kolundan tutup, "Sen neler söylüyorsun? Ne mükâfâtıdır, ne bırakmasıdır?" diye sorar. Adam, dönüp ona bakar ve onun marifet ehli bir kimse olduğunu anlayınca başından geçeni kendisine anlatır. Der ki, Bizans kâfirleriyle savaşmıştık. Onlar benim de dahil olduğum bir miktar Müslüman askeri esir ettiler. Bizi götürüp esir kampına koydular. Bir müddet sonra, bir papaz getirdiler ve onun telkinleriyle Hıristiyanlık dinine girmemizi istediler. Biz, bu teklifi reddettik. Bunun üzerine, bizi öldüreceklerini söylediler. Biz umursamadık. Ertesi gün, bizi bağlayıp öldürmek için dışarı çıkardılar. Kampın önünde bizim için büyük bir kazan kurulmuştu. Bakırdan olan bu büyük kazan boştu ve ateş üzerinde ısınıp kıpkırmızı olmuştu. Bize tekrar Hıristiyanlık dinini kabul etmemizi teklif ettiler. Aksi takdirde, bizi bu kızgın kazana atıp öldüreceklerini söylediler. Biz yine tekliflerini reddettik. Bunun üzerine bizi sıraya dizdiler ve her seferinde önde olanı kazana götürüyor ve din değiştirme teklifini orada yine tekrarlıyorlardı. Fakat hiç biri onların teklifini kabul etmediği için arkadaşlarımı birer birer alıp kazana atıyorlardı. İlk arkadaşımı attıklarında başım yukarı çevrildi ve ben göğe baktım. Gökte bizim sayımız kadar güzel huriler bizim gibi sıraya dizilmişlerdi. Bunlar, tarif edilemeyecek derecede güzel kadınlardı. Bir arkadaşımız kazana atılıp can verdikçe o hurilerden bir tanesi aşağıya iniyor ve arkadaşımızın ruhunu kucaklayıp birlikte yükseliyorlardı.

Şevk ve iştiyak verip onunla sizi yollara ve çöllere düşüren, sonra bir kısmınızı ağır şartlarla karşılaştırıp öldüren biziz. Ancak onları öldürmek kendileri için ceza değil, mükâfât olmuştur. Biz bu suretle onları sizden önce huzurumuza kabul ettik. Onlar şimdi, "Güçlü bir sultanın doğruluk meclisindedirler."[27] Kuşlar, arkadaşları hakkında bu sevindirici bilgiyi alınca:

"- Onları görmek istiyoruz. Bu mümkün müdür?" dediler. Onlara:

"- Hayır, şimdi onları görmeniz mümkün değildir. Çünkü, siz hâlâ cismaniyet perdesiyle sarılı ve ecel kaydıyla bağlısınız. Bu perdeyi yırtıp bu kayıttan kurtulunca bir araya gelir ve önce olduğu gibi görüşürsünüz." denildi. Kuşlar:

"- Yolculuğun zorluklarını mazeret gösterip bizimle birlikte gelmeyenlerin durumu nedir?" diye sordular. Onlara şu âyet-i kerime ile cevap verildi:

"- Gerek hafif, gerek ağır olarak hep birlikte savaşa çıkın ve hem mallarınızla, hem de canlarınızla Allah yolunda cihat edin.[28] Bilseniz, bu sizin için daha hayırlı-

---

Ben sıranın sonundaydım ve hurilerin içinde bana tekabül eden güzel huriye bakıp duruyor, bir an önce kazana atılma sırasının bana gelmesini bekliyor ve sabırsızlanıyordum. Fakat sıra bana gelince, aldıkları bir emir üzerine beni kazana atmaktan vazgeçtiler. Ben o esnada göğe baktım. Benim olacağını umduğum güzel huri de kaybolmuştu. Bu hadise beni çok üzdü ve o günden bu güne arkadaşlarım gibi şehit olup güzel bir huriyle kucaklaşma nimetini kaybettiğime yanıp duruyorum.

27 - Kamer, 55.

28 - Hafif veya ağır olmaktan maksat; nefsin cihat istemesi veya istememesi, şartların elverişli olması veya olmaması, âile yükünün bulunması veya bulunmaması yaya veya binitli olmak, hafif veya ağır silahlara sahip olmak, sağlıklı güçlü olmak veya böyle olmamaktır.

dır.[29] Kolay elde edilen bir çıkar veya yakın bir mesafe olsaydı, onlar (savaşa katılmayanlar) da sana uyarlardı. Fakat, meşakkat onların gözlerini korkuttu. Hakikat bu iken, onlar mazeret uydurup «Gücümüz yetseydi, seninle birlikte çıkardık.» derler. Mazeretleri gerçek olmayan bu insanlar kendilerini bu suretle helâk ediyorlar. Çünkü Allah onların yalan söylediklerini biliyor. Allah seni affetsin, mazeret beyan ederken hangilerinin doğru ve hangilerinin yalancı olduklarını açıkça anlamadan önce neden onlara izin verdin? Şu bir gerçektir ki, Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, malları ve canlarıyla cihat etmekten geri kalmak için senden izin istemezler. Bunun için ancak Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, kalplerinde şüphe bulunan ve bu şüpheleri içinde kararsızlık

---

[29] - Bu ve benzeri bir çok âyetin açıkça bildirdiği gibi, cihat en hayırlı bir ameldir. Bu amel bir de şehirlikle sonuçlanırsa, dünyada ondan daha üstün bir amel tasavvur etmek mümkün değildir. Ancak, bu kadar güzel, hayırlı ve üstün olan bu amel, zamanımızda kimi insanların cehaletleri ve kimilerinin bu meseleyi kendi enaniyet, nefsaniyet ve çıkarlarına âlet etmeleri yüzünden çekicilik ve güzelliğini kaybetmiştir. Şunu herkes bilsin ki, cihat, eline silah alanın sokağa çıkma hareketi değildir. O, büyük ve rabbânî âlimlerin fetvasıyla meşruiyet kazanan, içinde nefse ve çıkara yönelik hiçbir hisse bulunmayan ve bu âlimlerin yön ve yöntem belirlemeleriyle tatbik edilen zorunlu hale gelmiş bir ameldir. Cihat kasaplık değil, ameliyattır. Kasaplık öldürmek, ameliyat ise diriltmek içindir. Öldürmeyi herkes bilir, fakat diriltmeyi ancak uzman doktorlar bilirler. Bu böyle olmasına rağmen, cihat şimdilerde kasaplığa dönüştürülmüştür. Uygulanan yöntemler İslâmın ruh ve prensipleriyle zerre kadar alakalı değildir. Bu yöntemler ya canavar komünizmin, ya da zâlim kapitalizmin yöntemleridir. Bu yöntemlerle yapılan bir işin de cihat olması mümkün değildir. Fakat, iyi niyetli, lâkin câhil, ufuksuz, dünyayı iğne deliğinden seyreden bir takım sıcak kanlı gençlerle kötü niyetli, çıkarcı, kinci ve müfsit ruhlu bir takım tilkiler, bu yabancı yöntemlerle yaptıkları işin cihat olduğunu söyler ve bunu Müslümanlara inandırmaya çalışırlar.

geçiren kimseler izin isterler. Bunlar gerçekten seninle birlikte çıkmak isteselerdi, bunun için hazırlık yaparlardı. Fakat, Allah onların bu hayırlı işe iştirak etmelerinden hoşlanmadı. Bu yüzden de onları geri bırakıp kaderin diliyle kendilerine, «Siz geri kalanlarla birlikte geri kalın!» dedi. Bunlar, sizinle birlikte çıksalardı, bozgunculuk etmekten başka bir iş yapmazlardı. Sizi fitneye düşürmek (bölmek, ihtilaf çıkarmak, karasızlığa itmek) için içinize sokulurlardı. Aranızda da onlara inanıp kanmaya eğilimli olanlar vardır. Allah zâlimleri iyi bilir. Sözü edilen kimseler bundan önce de fitne çıkarmaya çalıştılar ve çeşitli entrikalar çevirdiler. Fakat, onların istememesine rağmen hak geldi ve Allahın emri galip çıktı. Onun için şimdi de bunlardan kimileri, «Bana izin ver, beni fitneye uğratma.» diyorlar. Bilsinler ki, fitnenin içine batmışlardır. Cehennem de bu inançsız kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır."[30]

Biz, onların gelmelerini isteseydik, size verdiğimiz şevk ve iştiyakı onlara da verirdik. Fakat onları istemedik ve kapımızdan uzak tuttuk. Siz kendiliğinizden mi geldiniz? Hayır, biz sizi getirdik. Siz kendiliğinizden mi iştiyak duydunuz? Hayır, biz size iştiyak verdik. Size biz şevk ve iştiyak verdik ve hem sizi, hem de arkadaşlarınızı kara, deniz, vadi, düz demeden yollara düşürdük. Ruhlarınıza biz, şu âyetin çağrısını duyurduk:

Eğer denilse ki, sen bu sözlerinle Kur'ân'ın üzerinde çok durduğu cihadın hükümsüz ve batıl olduğunu mu söylemek istiyorsun?

Ben de derim ki, böyle bir şey söylemekten Allah'a sığınırım. Ben cihadın olmadığını söylemedim, cihadın ne olduğunu ve nasıl yapılması gerektiğini açıkladım.

30 - Tevbe, 41-49.

"Ey imanla itminan bulan ruh! Sen O'ndan râzı ve O senden râzı olduğu halde Rabbine dön; seçkin kullarımın arasına gir ve onlarla birlikte cennetime dahil ol!"[31]

Kuşlar bu sözü işitip işin aslını öğrenince, inâyet altında olduklarını ve tehlikeli zorluklara karşı hıfz ve himaye gördüklerini anladılar. Bunun üzerine kendilerine tam anlamıyla güven geldi, sevgi ve sevinçleri kat kat arttı. Ve bundan sonra olup bitenleri sağlam bir zeminde olmanın verdiği huzur ve cesaretle karşıladılar ve her hangi bir gelişmenin aleyhlerinde olabileceği ihtimalini akıllarından sildiler. Onlar bu şeyleri hissederken, *"Bunun böyle olduğunu bir müddet sonra açık bir şekilde de göreceksiniz."*[32] âyetiyle iyiden iyiye güvenceye kavuştular.

Kuşların başından geçenleri burada bırakalım. Çünkü bunları anlamak için kuş olmak lâzımdır. Henüz kuş olma derecesine çıkamamış olanlara gelince, bunlar için gerekli olan şey, "Lâ ilâhe illallah" demekle verdikleri söze sadık kalmak, her zaman temiz ve abdestli olmaya çalışmak, namaz vakitlerini gözetlemek ve halvette zikir yapmak için vakit ayırmaktır.

Yol ikidir. Bunlardan biri, *"Beni zikredip anın. Ben de sizi zikredip anayım."*[33] âyetiyle bildirilen yoldur. Diğeri de, *"Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu."*[34] âyetiyle haber verilen yoldur. Zikir yolunda giden-

---

31 - Beled, 27-30.

32 - Sâd, 88.

33 - Bakara, 152.

34 - Tevbe, 67.

ler için, "Ben beni zikredenlerin (ananların) yanındayım." Mükâfâtı, unutmak yolunda gidenler için de *"Rahmet ve merhamet sahibi olan Allah'ın zikrinden ve O'nu anmaktan yüz çevirenlere şeytanlar musallat ederiz. Bu şeytanlar onları saptırmak ve her kötü işe itmek için onlarla birlikte olurlar."*[35] cezası takdir edilmiştir.

Âdemoğulları yol kavşağında böylece iki cihete yönelince, varacakları yerde kimileri cenneti, kimileri de cehennemi bulacaklardır. Kimilerinin yüzü gülecek ve nimette oldukları yüzlerinden belli olacak[36], kimilerinin de yüzü buruşup kırışacak ve duydukları elem yüzlerinden okunacaktır.[37]

---

35 - Zuhrüf, 36.

36 - Abese, 39; Kıyâmet, 22; Mutaffifîn, 24.

37 - Kıyâmet, 24; Abese, 41; Rahmân, 41.

ISBN 975-290-681-8

